

950

950

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

V

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN R.P.R.
BUCUREȘTI — 1963

<https://biblioteca-digitala.ro>

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (redactor responsabil), N. ADĂNILOAIE
(redactor responsabil adjunct), V. MACIU, membru corespondent al Academiei
R.P.R., I. DRAGOMIRESCU, R. MANOLESCU, A. PETRIC, C. ȘERBAN,
VENERA TEODORESCU (membri) ;
ELVIRA PREDĂ (secretar de redacție)

S U M A R

	<u>Pag</u>
<i>Acad. P. Constantinescu-Iași</i> — Prima citaliște bulgară din București	7
<i>Flaminu Mirțu</i> — Contribuții la cunoașterea vieții dacilor de pe valea superioară a râului Dimbovița	13
<i>Alexandru I. Gonța</i> — Despre orașul moldovenesc în veacul al XV-lea — locuitorii și starea lor socială	27
<i>Carol Göllner</i> — Din lupta țărănimii române și secuiești împotriva înființării graniței militare (1762—1765)	49
<i>Mauriciu Kandel</i> — Aspecte economico-sociale din fosta raia a Giurgiului la 1829	67
<i>Liuba Iancovici</i> — Statutul lucrătorilor de la ocnele din Țara Românească din anul 1832	81
<i>Ilie Corfus</i> — Achiziția produselor agricole pentru export, o nouă formă de exploatare a clăcășimii din Țara Românească (1831—1848)	117
<i>Al. Bărbat</i> — Lupta românilor pentru înființarea unei tipografii la Brașov în 1850—1851	145
<i>Gh. Untaru</i> — Situația țărănimii putnene sub regimul așezământului lui Grigore Alex. Ghica	161
<i>Gh. Platon</i> — Cu privire la evoluția rezervei feudale în Moldova de la sfârșitul sec. al XVIII-lea pînă la legea rurală din 1864	201
<i>Aurel Țintă</i> — Unirea Principatelor oglindită în „ <i>Temesvarer Zeitung</i> “ (1859)	243
<i>G. G. Florescu</i> — Rolul și activitatea Agenției Principatelor Unite la Constantinopol (1859—1866)	275
<i>P. Cîncea</i> — Începuturile luptei pentru emanciparea femeii în România (secolul al XIX-lea)	291
<i>N. Petrovici, N. G. Munteanu</i> — Acțiuni ale muncitorilor ceferiști din Iași, Cluj și Galați în ianuarie—februarie 1933....	313
<i>L. Fodor</i>	
<i>William Marin</i> — Mișcări greviste în Banat în perioada premergătoare grevei generale din octombrie 1920 (aprilie—octombrie 1920)	345
<i>Eugen și Elena Onu</i> — Aspecte din lupta clasei muncitoare din Sibiu și împrejurimi în anii 1917—1924	363

<i>M. Valea și C. Enea</i>	— Din lupta muncitorimii hunedorene condusă de P.C.R. în anii stabilizării relative a capitalismului (1923—1928)	387
<i>Gh. I. Oancea</i>	— Din lupta țărănimii muncitoare din Banat condusă de P.C.R. pentru înfăptuirea reformei agrare din 1945	413

II. Miscellanea

<i>Ion Nania</i>	— Contribuții la problema localizării luptei de la Rovine	431
<i>N. Popescu-Optași</i>	— „Obrocarii“ Slatinei	437
<i>Sava Iancovici</i>	— Revolta unor arnăuți în 1819	447
<i>Ion Ciută</i>	— Unele aspecte ale staționării trupelor austriece în orașul Bacău (1854—1857)	457
<i>N. Mocioiu</i>	— Din istoria economică, politică și socială a orașului și județului Brăila în anii Unirii Principatelor	467
<i>I. Dirdală</i>	— România și răscoalele sîrbești din 1875—1876	479
<i>Maria Turzai</i>	— Revista antifascistă „Alte Zări“	489

★

<i>Ion Dragomirescu</i>	— Probleme de educație ideologică-politică în școală	495
<i>Tatiana Antonescu-Ciocîrlie</i>	— Lupta pentru pace și prietenie între popoare la orele de istorie	511

PRIMA CITALIȘTE BULGARĂ DIN BUCUREȘTI

de acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI
Președintele Societății de Științe Istorice și Filologice

În istoria culturală și politică a Bulgariei, în epoca revoluției naționale numită „văzrajdanе“, un rol important au jucat „citaliștile“, instituții culturale înființate încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pornind de la nevoile cunoașterii elementare, de la „auto-didactism“, ele devin focare puternice de ridicare nu numai culturală, ci și politică, centre de rezistență ale revoluției naționale, ale deșteptării conștiinței naționale, pregătitoare ale independenței politice și sociale.

Insemnătatea lor a fost considerată de istoricii și oamenii de stat ai Bulgariei socialiste de azi. Istoricii au consacrat culegeri speciale pentru numeroase din aceste citaliști în ultimii ani, editate cu prilejul împlinirii centenarelor lor; în 1956 pentru citaliștile din Șiștov și Șumen, anterior pentru citaliștile din Lom, Plevna, Kazanlik, Sliven, Kiustendil și altele.

În 1961 s-au împlinit o sută de ani de la înființarea unei citaliști dintr-o puternică și activă colonie bulgară de peste graniță, citaliștea din București. Orașul București, ca și alte centre din țara noastră, a jucat un rol de primul ordin în viața revoluționară a poporului bulgar¹. Mai puțin cunoscută este viața citaliștii din București, care se pare că a fost înființată în anul 1861, prin bunăvoința și munca marelui luptător revoluționar Gheorghe Sava Rakovski.

Despre istoria citaliștilor din București a scris istoricul bulgar St. Cilinghirov, consacrandu-i mai bine de 20 de pagini în lucrarea sa *Citaliștile bulgare înainte de eliberare. Contribuție la istoria Renașterii bulgare*². Se pare însă că autorul a utilizat numai presa bulgară a vremii și nu exhaustiv. De-atunci au apărut și alte studii cu privire la citaliștile bulgare și la cele din București în studiile a doi autori, Ivan Topuzov și Ivan Stoicev, care au utilizat o mare parte din materialele de arhivă referitoare la prima citaliște din București și care se păstrează astăzi în arhiva istorică a Bibliotecii naționale „Vasil

¹ Cf. P. Constantinescu-Iași, *Din activitatea lui Hristo Botev și a altor revoluționari bulgari la București*, Editura Academiei R.P.R., 1950.

² După K. Karateodorova, în „Bibliotekar“, Sofia, 1960, nr. 8—9.

2. Poate fi admis în această citaliște orice bulgar sau filobulgar, din acest oraș sau din restul țării.

4. În această citaliște se vor găsi toate ziarurile bulgare, românești și cele mai importante gazete străine; de asemenea se va constitui o bibliotecă, cât se poate mai bogată.

5. Toți membrii fondatori ai acestei citaliști sînt obligați să aducă cite o carte de studiu.

6. Nimeni nu va putea lua din citaliște ziare sau cărți.

7. Cei care nu sînt domiciliați în București vor putea vizita această citaliște, dar însoțiți de un membru și aceasta cel mult o lună.

„Conținutul statutului cuprinde întreaga organizație și structura a acestei citaliști care lua ființă. Calitatea de membru este legată de anumite obligații bănești, care limitează accesul emigranților cu prea puțină sau fără nici o avere.

Acest statut, cu toate că nu e datat, nu poate fi legat de istoria celorlalte citaliști, înființate mai tîrziu la București și care poartă alte nume: Citaliștea populară bulgară „Bratska Liubov“ (1866), „Citaliștea populară bulgară“ (1868). Numai citaliștea întemeiată în 1873 poartă același nume cu cea înființată în anul 1861, adică „Citaliștea Bulgară“, dar actul ei de întemeiere datează din 11 noiembrie 1873 și prin urmare statutul nu poate fi din luna august.

La prima vedere, data de 26 august dă naștere la o anumită nelămurire în ceea ce privește ziua înființării citaliștii din anul 1861. În corespondența publicată de ziarul „Narodnost“ nr. 20 din 3 martie 1868 se scrie că această citaliște este întemeiată „în anul 1861, iunie 20“. Iar în scrisoarea lui G. Zafirov¹, unul din membrii comitetului citaliștii, către G. S. Rakovski, aflăm că deschiderea festivă a citaliștei a avut loc la 3 septembrie (stil vechi) 1861. Astfel că în legătură cu ziua și luna înființării citaliștii apar trei date: 20 iunie, 26 august și 3 septembrie. După părerea noastră explicația este următoarea: Rakovski, care de la 1 iunie și pînă la 10 iulie 1861 a fost în România (în arhiva Rakovski vol. I, Sofia 1952, pp. 282—285), unde a vizitat cîteva orașe printre care și București, a convocat probabil la 20 iunie un grup de emigranți bulgari în fața cărora a dat ideea înființării unei citaliști bulgare, idee care a fost acceptată. Pentru înfăptuirea ei a fost însă necesară o anumită vreme în legătură cu rezolvarea unor probleme practice — găsirea unui local corespunzător, mobilarea lui, aranjarea bibliotecii, alegerea conducerii, alcătuirea statutului și altele, despre care pomenește Zafirov în scrisoarea sa. Toate acestea au fost gata la finele lui august și la începutul lui septembrie citaliștea a fost deschisă în mod oficial“.

¹ Se păstrează în arhiva istorică a Bibliotecii Kolarov, fondul nr. 1 (G. S. Rakovski), I. B. 1177.

Urmează două chitanțe-tip, care au fost eliberate membrilor pentru cotizația sau ajutorul pe care l-au dat. Prima chitanță datează din anul 1861 și are următorul text :

Nr. 37

CHITANȚA

CITALIȘTEA BULGARĂ DIN BUCUREȘTI

S-a primit de la domnul Nicolaie Puliev 160 de groși ca ajutor (una sută șase zeci).
București 25 septembrie 1861.

Casier *Petru Kutov*
Secretar *Cozma Tricicov*

(Pecete) Citaliștea Bulgară din București 1861.

Cabinet de lecture bulgare à Bucarest.

A doua chitanță (ambele se păstrează în aceeași arhivă mai sus citată) este din anul 1864, când citaliștea era în decădere, dar încă exista. Iată cuprinsul ei :

Nr. 10

CITALIȘTEA BULGARĂ

S-a primit de la Dl. Cozma Tricicov ajutorul pe anul 1863. groși cincizeci.
București 25 ianuarie 1864.

Casier

G. Zaitov.

(Pecete cu același conținut)

În conдика citaliștii din București (p. 1—3) pe 1861 a apărut un *Apel* al lui Gh. Rakovski către cititori, pe care-l reproducem așa cum a fost publicat într-un studiu mai vechi al cunoscutului istoric literar Teodorov Balan¹.

APELUL LUI RAKOVSKI

Omul e dotat de la natură să înființeze societăți ; iar viața socială formează și desăvârșește pe oameni.

(Pecete) Citaliștea Bulgară din București 1861.

Bulgari din București I

Toate popoarele care trăiesc în țări străine, ca să-și păstreze limba lor maternă și prin aceea scumpa lor naționalitate, au sau își închiriază una sau două case obștești proprii, unde, înfrumusețind și aranjând câteva camere, se adună acolo, citesc diferite ziare și cărți, în special în limba lor maternă și astfel, în afară de faptul că-și petrec vremea în mod plăcut împreună cu frații de același neam, își amintesc în fiecare zi și de patria lor dragă, de care trăiesc departe și caută să facă ceva în folosul ei, fiecare după posibilitățile lui. Asemenea locuri se numesc de obicei citaliști și sînt permise în toate părțile lumii civilizate.

¹ A. Teodorov Balan, *O mărturie despre Rakovski și despre București*, în „Bălgarska Sbirka” Sofia, 1907, XIII, nr. 7, pp. 419—421. Traducere de C. Velichi.

La București, chiar dacă locuiesc mulți bulgari, aceștia au fost lipsiți pînă acum de o asemenea operă utilă tuturor și fiecare bulgar conștient i-a simțit nevoia. Pentru a împlini o asemenea lipsă, subsemnații am hotărît să înființăm un asemenea locaș printr-o subscripție comună.

Accastă instituție va începe din capul locului de la lucruri mici și ușor de împlinit, adică :

1. Se va închiria pe 6 luni o cameră corespunzătoare care se va înfrumuseța cu obiectele casnice necesare și cu portrete bulgare vechi, ca și cu o bibliotecă bulgară.

2. Se vor lua toate ziarurile bulgare și revistele contemporane ca și câteva în limbi străine.

3. Accastă instituție va avea deocamdată un casier și un secretar.

4. Pentru fiecare bulgar intrarea va fi liberă, ca și pentru străini, dacă sint însoțiți de vreun bulgar.

5. Cu cît se va mări subscripția, cu atît se va lărge și se va înfrumuseța acest local achiziționîndu-se cele necesare.

Sint rugați toți bulgarii în inimile cărora a rămas încă o scînteie de dragoste de neam, să ajute cu stăruință la amenajarea și înfrumusețarea unei asemenea instituții făcînd-o corespunzătoare onoarei noastre naționale.

(Pecetea)

București 20 iunie 1861

(Scris de mina lui Rakovski)

G. S. Rakovski a adus 100 de exemplare din „Drumețul codrului“, ca să se vîndă în folosul citaliștii din București. Prețul 100 de stanți.

După Rakovski s-au mai scris 7211 groși de către 62 de persoane.

Unde a fost casa ce-a servit de sediu primei citaliști bulgare din București mi-a fost imposibil de stabilit. Într-o lucrare de-acum cîțiva ani¹ am putut stabili mai multe sedii ale diferitelor instituții, în-deosebi redacțiile numeroaselor periodice ce-au apărut la București în această perioadă sau locuințele unor fruntași revoluționari (Hristo Botev, Liuben Karavelov, V. Levski) — case unde s-au fixat plăci comemorative în zilele noastre, prin grija guvernului bulgar.

Pentru citaliștile următoare, amintite în studiul de față, există cîteva informații, chiar dacă nu totdeauna complete. „Citaliștea Bratsko Ljubov“ se inaugurează la 7 ianuarie 1867 într-o casă din str. Cuza Vodă : în 1869 se pomenește de un nou sediu din strada Bavariei nr. 11, iar în 1870 în strada Sfinților nr. 54, casă pe care am putut-o identifica.

Pe aceeași stradă, la nr. 28, se afla în 1864 redacția ziarului lui Rakovski „Bădușnost“, unde mai tîrziu este menționată și redacția cunoscutului ziar bulgar „Svoboda“ (Libertatea)². N-ar fi exclus ca sediul primei citaliști bulgare să fi fost în această casă, considerînd că această stradă mai apare și în alte documente cu privire la emigratia bulgară.

¹ Din activitatea lui Hristo Botev și a altor revoluționari Bulgari la București.

² *Ibidem*, p. 62.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA VIEȚII DACILOR DE PE VALEA SUPERIOARĂ A RÎULUI DÎMBOVIȚA *

de FLAMINIU MÎRȚU

Studiul de față are drept scop o încercare de sinteză asupra cunoașterii complexului culturii materiale a dacilor din valea superioară a Dîmboviței, în sensul că, aci nu se va face o prezentare tehnică, aprofundată, a cercetărilor și materialului arheologic care au servit concluziilor, întrucît expunerea, pe linia unui conținut de strictă specialitate, va face obiectul raportului ce se va publica în viitor în „Materiale și Cercetări Arheologice“, organul Institutului de Arheologie al Academiei R.P.R.

Concluziile prezentei comunicări, fie ele certitudini, prezumții sau ipoteze, vor fi însă fundamentate prin trimiterile bibliografice și îndeosebi faptele constatate în teren.

Marile așezări geto-dacice din cîmpia munteană se găseau, pe parcursul secolului al V-lea î.e.n., în partea ei centrală și periferică sudică¹, dar erau rare în imediata vecinătate exterioară a arcului carpatic, respectiv pe versantul sudic al Carpaților și Subcarpaților. Din aceste centre cvasiurbane, tîrguri, *fora rerum venalium* ce includeau pe lîngă puternicul profil economic desigur și pe cel politic, generat ca suprastructură de primul, majoritatea au fost cercetate prin săpături arheologice: Popeștii-Novaci pe Argeș. Tinosul pe Prahova, Zimnicea pe Dunăre, Crăsani pe Ialomița etc. Situată tot pe un curs de apă, pe Dîmbovița, pe cursul său superior extrem, adăugăm acum acestora importanța așezare economică geto-dacică de la Cetățeni-Stoenești, a cărei viață complexă s-a desfășurat pe un parcurs de circa patru veacuri, începînd cu secolul al III-lea î.e.n.² și pînă în secolul I e.n. inclusiv³. Importanța cunoașterii vieții dacilor de aci, pen-

* Constatări preliminare din trei campanii de săpături arheologice (1958, 1960, 1961) ale Institutului de arheologie în colaborare cu Muzeul raional Cîmpulung-Muscel.

¹ *Istoria Romîniei*, vol. I, Editura Academiei R.P.R. 1960, planșele X și XI.

² Atestat de prezența ceramicii elenistice, cu firnis negru, aflată în Muzeul raional Cîmpulung-Muscel sub nr. 161—162. 2078.

³ Prezent prin fibulele tip *La Tène* foarte tîrziu, de factură cvasi-romană, corespunzătoare clapei a IV-a a culturii geto-dacice, similare cu cele aflate la Poiana (Tecuci) așezare ce de asemenea a cuprins secolul I e.n. cf. R. Vulpe, S.C.I.V., III, 1952, p. 207. Fibulele se află în Muzeul Cîmpulung, sub nr. 2051, 2052, 2228, dateate verbal și de R. Vulpe.

tru aprofundarea procesului culturii respective reiese, credem, și din câteva motive deosebite.

Astfel: 1. situarea geografică periferică față de restul centrelor în speță; 2. cuprinderea în continuitate a trei perioade, II-III-IV, din cultura celei de-a doua epoci a fierului (lipsind numai cea mai veche: 450—300 î.e.n.) respectiv¹: a) perioada de consolidare și largă răspîndire a culturii geto-dacice: 300-100 î.e.n.; b) înflorirea și maturitatea geto-dacică: 100 î.e.n. pînă la începutul erei noastre; c) ascensiunea spre nivelul de cristalizare al începutului relațiilor sclavagiste și definitivării lor, respectiv din secolul I e.n. pînă la cotopirea romană². 3. Legăturile strînse, prin arterele naturale de circulație antică Valea Dîmboviței-Valea Argeșului și cu similitudini de culturi materiale proprii, ale centrului de la Cetățeni-Stoenești³ cu însăși foarte probabila capitală a marii uniuni de triburi geto-dacice, din secolul I î.e.n. din cîmpia Dunării, cu Popeștii pe Argeș, recte Argedava, capitala lui Burebista, ieri localizate cu rezervele probabilității, astăzi cu mai multă certitudine⁴ față de alte localități.

Așezarea de la Cetățeni se găsește într-un defileu muntos, prin care trece gîtuit, pe o lungime de circa 500 m riul Dîmbovița, izvorit cu 60 km mai sus, din masivele Iezerului și Păpușii. În acest loc se află, paralel cu malurile, cite o terasă alungită, pe care o taie, perpendicular, pe dreapta Valea Doamnei, iar pe stînga Valea lui Coman la nord, și Valea Chiliilor spre sud. Pe această porțiune din stînga apei, avîntul imprimat săpăturilor arheologice de puterea populară a dat o bază științifică și a lărgit,⁵ ca întindere și conținut, și aci, un orizont îngust de cercetări vechi, întimplătoare, făcute de către entuziaști, dar lipsiți de spirit critic și metode tehnice necesare unei cercetări și interpretări juste, încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în perioada 1920—1930.⁶

Materialele aflate empiric în trecut au însă valoarea lor concretă, ele coroborîndu-se în mod organic cu cele descoperite prin cercetările științifice ulterioare.

¹ *Istoria Romîniei I*, pp. 219 și 255.

² Ultima perioadă în care n-au mai intrat centrele din cîmpie: Popești, Zimnicea, Crășani, ci numai cele din regiunea dealurilor ca Tinosul, (cf. R. Vulpe, S.C.I.V., VI, 1-2, 1955, p. 263), din cauza acțiunii militare romane, care în primul deceniu al erei noastre, prin Aelius Catus, împrăștie centrele dacilor din nordul Dunării, deportînd părți de populație în Moesia, cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 94, R. Vulpe, S.C.I.V., VI, 1-2, 1955, p. 263.

³ Denumirea corectă o socotim de Cetățeni, comună pe a cărei rază teritorială se află astăzi limitele geografico-administrative ale așezării și care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ținea administrativ de Stoenești.

⁴ R. Vulpe, „Materiale și Cercetări Arheologice”, VII, 1960, pp. 328—329; *Idem* în: *Omagiul lui Daicoviciu*, 1960, pp. 557—566; *Istoria Romîniei I*, p. 273, *Ibidem* p. 286.

⁵ Campaniile arheologice 1958—1960, 1961 ale muzeelor Cîmpulung și Pitești în colab. cu Inst. de arh. al Acad. R.P.R., sub cond. lui D. V. Rosetti; pînă astăzi s-au publicat numai rezultatele din anul 1958 (*Materiale...* VIII, 1962).

⁶ D. Butculescu, Manuscris, la Muzeul de istorie București.

De la prima vedere, caracterul predominant al habitusului așezării reflectă un mare centru economic, cu un ridicat nivel de activitate de schimburi comerciale.

Concluzia este reclamată de cantitatea remarcabilă a produselor de import descoperite, ce dau aspectul unui *emporium*, vast depozit pentru schimbul de mărfuri locale cu cele de prelucrare superioară din atelierele sclavagiste ale Arhipelagului Egeean și ale Orientului Apropiat.

În această așezare cu oarecare caracter cvasiurban, deși cu locuințe de o pronunțată rusticitate, aglomerarea cu scop comercial a produselor pare a fi explicată și prin situarea geografo-topografică. Drumul de-a lungul cursului superior al râului Dîmbovița era ca o punte de legătură între pasul apropiat al Branului, ce da accesul, peste munți, către regiunea cea mai importantă, economic și politic, în perioada apogeului statului geto-dacic, mergînd în același timp, tot paralel cu râul, spre sud, spre Dunăre, cuprinzînd prin legături rutiere și bazinul inferior al râului Argeș, cu acces spre drumul râului Ialomița¹, toate cu punctul terminus către marele fluviu.

Acesta, știm că forma un hotar, dar era și o poartă de intrare a lumii antice din bazinul mediteranean către lumea răsăriteană a continentului.

În acest fel se explică aci existența în majoritatea celor 4 niveluri de depuneri arheologice, apărute stratigrafic, că pe nivelurile corespunzătoare de călcare ale solului antic al locuințelor, se găsesc cronologic, fragmente de ceramică de import elenistică, cu firnis negru, din secolul a III-lea î.e.n. sau cantități masive² de amfore rhodiene cnidiene etc. cu mănuși ștampilate.

Acestea au numele eponimilor (magistrați sau preoți) sau astinomiilor, funcționari cu sarcini economice, putîndu-se deci afla data, unele purtînd chiar etniconul (numele localității de proveniență) ca la cele thasiene și cnidiene.

Ele ajută și la datarea materialului local adiacent, respectiv confirmîndu-l cu începutul secolului al II-lea î.e.n. pînă în secolul I î.e.n. inclusiv. Dar profilul principal al așezării, cel economic, de centru de schimburi cu exteriorul, cît și desigur intertribale, îl atestă ceramica de lux, fie de import, cu ansamblul ei variat (și imitații după aceasta, respectiv boluri deliene) fragmentele de Corint cît și uriașele chiu-puri, *pithos* — pentru păstratul proviziilor sau surplusului de produse

¹ Legătura pasului Bran cu drumul Ialomiței a fost judicios arătată de R. Vulpe în „Buletinul Societății Romîne de Geografie” 1923.

² Aflate la Muzeul Cîmpulung-Mușcel sub nr. 141-150, 167-174 etc., în care se cuprind și cele descoperite în trecut aci și studiate parțial de D. Tudor în *Amfore elenistice descoperite în R.P.R.* în „Studii și referate privind istoria Romîniei”, I, 1954, p. 83 și menționate de V. Canarache în *Importul amforelor ștampilate la Istria*, Editura Academiei R.P.R., 1957, p. 384.

în vederea schimbului, unele avînd mărci de olari locali¹ și provenite desigur din alte centre dacice, întrucît numai dacă ar fi prea numeroase ar îndreptați o producție strict locală.

De asemenea, confirmarea unui dezvoltat centru de schimburi comerciale este subliniată prin descoperirea marelui număr de mănuși de amfore anepigrafice, locale, respectiv cu ștampile de facies geometrico-liniar². Prezența acestor produse ceramice dacice locale, dată fiind presupusa lor proveniență din diferite centre de producție, potrivit varietății de compoziție a ștampilelor, întărește concludent nivelul ridicat al potențialului economic, activ și circulatoriu prin excelență, al așezării.

O constatare semnificativă, ce trebuie reținută, este că abundența acestor amfore dacice, anepigrafice, este semnalată numai la Cetățeni pe Dimbovița și în însăși capitala dacică Argedava, recte Popești pe Argeș, căci în alte cîteva așezări getice ele apar numai sporadic și în mic număr, în altele de loc³.

Frecvențele rîșnițe rotative⁴ descoperite în locuințe, pentru măcinatul cerealelor, sînt evident produse de import din aria mediteraneană, întrucît materialul respectiv, tuful vulcanic, este o rocă efuzivă, provenită din solidificarea lavelor la suprafață, inexistentă în regiune.

În fine, aceste mărturii de cultură materială, oglindind caracterul specific al unei așezări-emporium, sînt completate în acest sens și de descoperirea, în cursul ultimelor trei campanii arheologice în stațiune, din 1959—1961, a unor elemente de suprastructură: podoabele.

Numeroase mărgelae din materie vitroasă, cu o cromatică pastelată, de tipul „cu ochi”, vădesc prin acuratețea motivelor, proveniență de import.

Un exemplar deosebit se arată a fi adus poate chiar din Orientul Apropiat: mărgeaua amintește o măslină în culoarea respectivă crudă, verde-oliv, cu un lujer palmat cu frunze de măslin, desfășurat jur-împrejur, pe fond negru.

Alte două podoabe, o mărgeară mare de colier din aur curat și un fragment mic de corn rulat dintr-o foaie din același metal pretios (simulacru de rhiton?), singurele materiale din aur pur aflate pînă în prezent în așezările dacice din regiunea Subcarpaților getici, socotim că s-ar putea încadra de asemenea într-o proveniență de import elenistic⁵.

¹ În Muzeul raional Cimpulung-Muşcel (unde de altfel se află tot materialul prezentat mai jos) cu nr. de inv. 2158, fragment mare cu buză, avînd ștampila o rozacee.

² *Ibidem* nr. inv. 133—140, 152—165, unele din acestea menționate și de D. V. Rosetti în S.C.I.V., XI, 2, 1960, p. 398 cît și de D. Tudor, *op. cit.* p. 87.

³ D. V. Rosetti, în S.C.I.V., XI, 2, 1960, p. 396 și R. Vulpe *Materialae...* VII, p. 331.

⁴ De tipul vechi, de tradiție celtică, cu partea superioară ca un trunchi de con alungit.

⁵ Prin analogie cu mărgeaua de aur, de colier, de la Crășani, din același secol al II-lea î.e.n., cf. V. Pirvan, *Getica*, pp. 664—665.

În ceea ce privește modalitatea tehnică, practică, ce a stat la baza schimburilor economice, între lumea elenistică și cea getică, de pe valea superioară a Dimboviței, de la Cetățeni, o constatare este simptomatică și concludentă. Monedele descoperite pînă în prezent sînt cantitativ reduse¹, cel puțin pentru perioadele secolelor III și II î.e.n., parcurs pe care au circulat monedele dacice propriu-zise, căci este sigur că în jurul anului 100 î.e.n., ele sînt înlocuite cu pătrunderea monedelor romane republicane². Ca atare, la Cetățeni, în acest timp, în desfășurarea schimburilor cu produsele elenistice ponderea a căzut pe trocul primitiv³, după cum aflarea pînă astăzi a unui număr de monede oarecum puțin numeroase pentru însuși centrul capitală de la Popești,⁴ indică rămășițele practicii primitive a trocului, depășit numai ca treaptă de gradul înaintat al schimburilor cu utilizarea instrumentului superior specific: moneda, care n-a înlăturat deci schimbul simplu de produse.

Numai în cursul secolului I î.e.n. și la Cetățeni moneda va fi cîștigat teren la baza vieții economice, cum o atestă de altfel tezaurele monetare de denari republicani romani, din epoca lui Iuliu Caesar, descoperite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea⁵, și în 1960 aci⁶, cu rezerva totuși că, fiind cunoscut că în societatea antică monedele din metal prețios, aur și argint au fost întotdeauna repede teaurizate, socotite ca bunuri specifice de valoare intrinsecă, ele n-au putut circula o durată mare de timp și în acest fel, cel puțin, dualitatea troc-monedă dă totuși cîștig de cauză primului element ca avînd înlietate.

Elucidarea problemei importante ce urmează va completa însă geneza profilului, atît de specific, de depozit cu produse pentru schimb, al centrului geto-dacic din complexul Cetățeni.

Marea majoritate a centrelor geto-dacice, cunoscute în cîmpia munteană, au un punct demografo-geografic comun: sînt aglomerări de populație, situate pe apele-afluenți ce formează marele bazin inferior al Dunării, pe porțiunea cîmpiei muntene: Cetățeni pe Dimbovița, Tinosul pe Prahova, Popeștii pe Argeș, Crasani pe Ialomița, iar către răsărit Poiana.

În aproape toate aceste așezări sînt atestate produsele elenistice de import, ceramică de lux în special amforele stampilate⁷.

¹ Numai trei monede dacice, scyphate, din argint inferior.

² B. Mitrea, *Ephemeris Daco-Romaniae*, p. 124, *Dacia* IX—X, p. 396, I. Winkler, Studii și referate privind istoria României¹, I, 1954, p. 155, C. Preda, S.C.I.V. 3—4, 1956, p. 284.

³ D. Tudor, *op. cit.*, pag. 85.

⁴ Numai 12 monede descoperite în 1954, R. Vulpe, S.C.I.V., VI, 1955, 1—2, p. 258 s. S în anul 1958, R. Vulpe, *Materiale*, VII, 1960, p. 333, iar în alți ani de asemenea monedele aflate au fost puține.

⁵ Manuscrisul lui D. Butculescu, la Muzeul de istorie București.

⁶ Păstrate la Muzeul Regional Pitești (Săpăturile din 1960).

⁷ V. Canarache, *op. cit.* pp. 383—384.

Întrebarea pusă, în mod constant, a fost asupra modalității practice folosite la transportul unor cantități de produse de-a dreptul surprinzătoare prin volumul și totodată prin fragilitatea lor; un proces de practică îndelungată, curentă și reușit totuși pe de-a-ntregul. Dovadă: dezvoltarea deosebită a schimburilor în aceste așezări, dovedită faptic prin rezultatele săpăturilor arheologice efectuate.

Problema ar avea un aspect aparte, în speța așezării de la Cetățeni, dat fiind că localitatea este una din cele mai îndepărtate în adâncul cîmpiei muntene, în chiar plină regiune subcarpatică. Majoritatea opiniilor convin¹, pentru mijlocul de transport terestru, pe cai, cu samare, cel puțin și neapărat pentru circulația mărfurilor spre nord, către munte. Părerăa lui Pârvan² ce nu mai poate fi acceptată astăzi că circulația se efectua exclusiv pe calea apelor, era puțin probabilă, dat fiind că trebuia navigat împotriva cursului, în susul apelor, care în mod cert, cu tot debitul lor mai mare în trecutul străvechi³ nu puteau prezenta condiții de navigabilitate pînă către izvoare, unde se aflau centre ca Cetățeni.

Rămîneau, așadar, arterele de circulație terestră, drumurile străvechi de-a lungul văilor apelor. În regiunea superioară a râului Dîmbovița, către nord, spre Carpați, circulația economică a avut loc desigur, pe calea rutieră, paralel cu apa, urmărind în special malul stîng, în albia îngustă și accidentată apa fiind repede și cantitativ redusă, după cum iarăși este de reținut faptul existenței unui drum paralel cu Dîmbovița, spre sud, în direcția cursului și care a fost folosit pînă tîrziu⁴ în secolele XIV—XV.

În acest fel, puteau fi transportate amforele cu vinuri sudice grecești și uleiuri, ceramica de lux, podoabele, pe samare, pe cai, sau cu carele cu cîte 4 roți a cîte opt spițe, pe care ni le arată Columna Traiană, între alt inventar dacic. Cît privește securitatea circulației, pentru aceste transporturi prețioase, perioadele de-a lungul cărora se desfășoară viața dacilor din regiunea Cetățenilor cuprindeau, ca formații sociale-politice, în primele două faze pînă către secolul I. î.e.n. inclusiv, uniunile de triburi, cu profilul democrației militare, forme organizatorice premergătoare statului și, ca atare, desigur șefii conducători exercitau o autoritate indiscutabilă pe teritoriul respectiv, inclusiv toate garanțiile necesare circulației, respectiv produselor.

În schimbul produselor importate din exteriorul îndepărtat, sau de peste versantul nordic carpatic cît și din extremul sudic dunărean, localnicii ofereau produsele specifice economiei regiunii, existente cantitativ ca surplusuri, datorită creșterii producției, prin ridicarea

¹ D. Tudor, *op. cit.* p. 85, V. Canarache, *op. cit.*, p. 385. A. Alföldi, *Magyarország népei és a római biradolom*, Budapeșt, 1932, p. 6, R. Vulpe, S.C.I.V. VI, 1—2, 1955, p. 260.

² V. Pârvan, *Getica*, p. 218.

³ R. Vulpe, S.C.I.V., VI, 1955, 1—2, p. 260.

⁴ D. V. Rosetti, S.C.I.V., XI, 2, 1960, p. 391.

tehnică atît a mijloacelor tipice, uneltele și experiența, cît și a profilării tot mai accentuate a noilor relații sclavagiste, care dacă nu formau încă, aci la Cetățeni, baza producției sociale, ele însă existau desigur¹, ca în orice așezare mai dezvoltată din acel timp, asigurînd claselor dominante beneficiare: nobili, preoți, negustori, posibilități tot mai ridicate de surplus de producție pentru schimburi.

Astfel cantitățile remarcabile de oase de bovine și mistreți descoperite mai în fiecare locuință de aci, pledează pentru existența unor mari cantități de piei, blănuri și carne sărată pentru schimburi. Cerealele, *triticum vulgare* și *triticum compactum*², specii de grîu ce știm că se cultivau curent de către geto-daci „în răzoare“, pe terasele ținuturilor de la munte³, s-au găsit curent în așezare, deseori în cantități de adevărat stocaj, în locuințele cu complex de inventar bogat⁴. Fără îndoială însă că și produse animale derivate, ca laptele, respectiv brînză, vor fi făcut parte din posibilitățile de schimb ale localnicilor, dovadă frecvența strecurătorilor ceramice descoperite. O dovadă de creștere intensă a vitelor aci, cu urmarea deci a ridicatului potențial de export de carne, piei, produse animale etc., o atestă însă descoperirea unor mici cantități de boabe de năut în locuințe și morminte.

Este știut că *cicer arietinum*, leguminoasă originară de pe malurile Mediteranei, se poate cultiva cu succes la altitudini, rezistînd cu ușurință la frig și constituie un furaj de mare valoare, verde sau uscat, pentru îngrășatul vitelor, cărora le ridică cantitativ și calitativ producția de lapte⁵.

Boabele plantei fiind greu digerabile pentru oameni și numai sub formă de purée, iar folosirea lor prăjită în uzul modern de cafea-surogat fiind desigur puțin probabilă la geto-daci rămîne acceptabilă ipotetic cultura plantei, la Cetățeni, și pentru nutreț⁶, verde sau uscat, legat de creșterea vitelor pe scară mai largă, pentru schimburi. De

¹ Potrivit lui Artemidoros din Daldos, referindu-se la obiceiurile getice, înaintea cuceririi romane, nobilii daci foloseau pe pămînturile lor munca forțată a sclavilor, pe care-i deosebeau de oamenii liberi prin tatuaje ce le aplicau în acest scop: A. Bodor, *Agricultura în Dacia înainte de romani*, S.C.I.V., VIII, 1—4, 1957, p. 146. Ipotetic, credem că puteau să-i și înfierzeze cu fierul roșu, semn prin excelență infamant, tatuajul propriu-zis fiind practicat în special în scop de ornamentare-podoabă, prin influența Orientului, iar înfierzirea sclavilor fiind specifică formațiilor economice-sociale sclavagiste L. Leontiev, *Curs de economie politică*, București, 1961, p. 40.

² A. Bodor, *op. cit.*, p. 145.

³ *Istoria României I*, p. 807.

⁴ Situate specific și semnificativ în părțile superioare ale teraselor și alăturate de stînci. Într-una, lângă grămada de grîu, s-a descoperit și un polonic-măsură, din fier, de către D. V. Rosetti în 1960. Piesa se află astăzi la Institutul de arheologie al Academiei R.P.R.

⁵ Columella, *De re rustica*, VII, 2, desigur nu exagera numindu-i pe geți *galaktopotai*, adică sugători-băutori de lapte și prin aceasta confirmă dezvoltarea creșterii vitelor la ei.

⁶ De reținut cantitatea mică de boabe descoperită în secțiuni (locuințe) ce ar pleda pentru păstrarea lor doar pentru nevoile însămînțatului anual.

asemenea, uneltele metalice din fier, produse în serie în ateliere (cum vom arăta la meșteșuguri) vor fi figurat deseori între bunurile-marfă date în schimb, după cum în volumul acestora vor fi existat în proporție însemnată, în secolul I î.e.n. — I e.n. în perioada a III-a și a IV-a din a doua epocă a fierului, o dată cu formele statale cu caracter sclavagist începător — și folosirea sclavilor ca marfă de schimb. În ceea ce privește dezvoltarea vieții materiale a dacilor de aci, pe linia meșteșugurilor, fiind în epoca a II-a a fierului avem acum încheiat procesul celei de-a doua mari diviziuni sociale a muncii: apariția meșteșugarilor, ne apropiem chiar de-a treia mare diviziune: apariția negustorilor. Prin răspîndirea metalurgiei fierului, atît de valoros calitativ față de aramă, „progresul era acum irezistibil... și mai rapid“¹: astfel caracterizează cu multă justețe, Engels, urmările declanșate de răspîndirea metalurgiei acestei materii prime, punct nodal în dezvoltarea civilizației.

Pe acest suport material-tehnic, descoperit la Cetățeni prin uneltele tipice agriculturii, această îndeletnicire apare, aci și în aria învecinată, ridicată ca treaptă cel puțin, dacă nu și ca volum al producției, fiind semnificativă cantitatea de *triticum vulgare*, răspîndită mai în toate locuințele, ceea ce explică și frecvența marilor chiupuri de lut. *pitho*, *dolia*, pentru depozitarea acestuia. Descoperirea depozitului de unelte de fier, aci, între care un brăzdar și un cuțit de plug, de tipul dacic clasic, situează Cetățenii printre cele 12 așezări geto-dacice ce au dat la iveală în R.P.R., aceste specifice unelte de producție în agricultură². Cu această dovadă a superiorității agriculturii dacice, bazată pe uneltele din fier desigur că opinia xilofilă a lui Pârvan, a unei producții agricole, gospodărești, și chiar a majorității vaselor, bazate pe „o epoca a lemnului“³ nu mai poate fi acceptată în stadiul actual al cunoștințelor noastre, decît cu valabilitate pentru stadiul informării existente în al 3-lea deceniu al secolului XX.

De altfel îndeletnicirile agricole sînt atestate la daci în mod deosebit și un exemplu concludent îl oferă lunga listă a soiurilor de plante aflate în Cetatea de la Grădiștea Muncelului⁴. Cit privește grîul, la Cetățeni, credem totuși a fi fost o producție locală aci, nu numai pentru că dacii practicau cultura lui și în regiunile înalte pe terase, „în răzoare“ cum am arătat mai sus, dar pentru că însăși prezența numeroasă a rîșnițelor în stațiune dovedește că frecvența acestora n-ar fi fost necesară numai pentru transformarea unui produs de import — și deci mai greu de procurat de către sărăcime, care totuși putea împrumuta, de la cei mai avuți, prețioasele rîșnițe din tuf vui-

¹ F. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, București, Editura Politică, 1957, p. 162.

² I. N. Crișan, *Un depozit de unelte descoperit la Lechința de Mureș*, S.C.I.V., XI, 2, 1960, p. 292.

³ V. Pârvan, *Getica*, pp. 138—140.

⁴ C. Daicoviciu, *Șantierul Grădiștea Muncelului*, S.C.I.V., IV, 1-2, 1953, p. 193.

canic, importate. Ca atare, la dacii din regiunea centrului Cetățeni, dacă totuși agricultura nu reprezenta o ramură de căpetenie a producției pentru schimb, ea satisfăcea cu prisosință necesarul traiului local.

Descoperirea depozitului de unelte menționat, cu un cuprins oarecum variat: brăzdar de plug, cuțitul de plug, nicovală pentru prelucrarea de piese mici, clește — care de altfel par a nu purta toate urme de folosire și pot fi acceptate ca produse în serie ce urmau să ia calea schimburilor — atestă existența unei metalurgii locale.

Faptul se coroborează strâns cu aflarea a numeroase creuzete pentru topirea metalelor, cit și cu frecvente fragmente ceramice vitrificate, cu urme de oxizi metalici, formînd o adevărată crustă aderentă a pastei, provenite tot din procese de topire a diferite metale, cu ocazia producției de unelte, podoabe etc. Cantitatea de cuie, cuțite, săgeți, pînți (aceștia introduși în Dacia în secolele IV—III î.e.n. prin influența celților)¹ unii cu încrustații de cercuri de aur, influența tehnicii orientale ornamentale, damaschinarea de mai târziu, zăbale, fibule din fier, sau din bronz, ace de cusut și de podoabă, drepte sau în torsadă, din fier sau bronz, colierul din argint descoperit în noiembrie 1961 în mormîntul menționat mai jos, dovedesc, prin factura locală mai mult sau mai puțin artistică, că alcătuiau una din producțiile profil ale așezării pentru nevoile colectivității.

Pare sigur că materia primă, minereul de fier, cuprul sau metalele nobile erau aduse de peste munți, însă prelucrate în marea majoritate a cazurilor aci, cum mărturisesc creuzetele și zgura lăsată. O ocupație a localnicilor, atestată de urmele bogate, osteologice animale, din locuințe, era vînătoarea.

În toate cele patru nivele de locuire, în stratele cu *facies* cenușiu-gras, colții de mistreț sînt foarte frecvenți, completați de resturi osteologice tipice ord. *Suidae*, specia *Sus Scrofa*. Constatarea, în majoritatea cazurilor, că mandibula și maxilarul superior s-au păstrat cu dențiția întregă, ne îndreptățește să credem, ipotetic, în folosirea cărnii în special friptă, căci prin fierbere dinții s-ar fi detașat din alveole cu deosebită ușurință și totodată că darea în schimb a cărnii sărute de mistreț pentru alte produse va fi constituit, asociată a cărnii de bovine atestată abundent, prin urmele osteologice respective, din toate locuințele, unul dintre produsele de temei permise de negustorii sudici purtători ai amforelor cu ulei și vin.

Săgețile de tipul plat cu aripioare sau conice, toate cu înmănușare tubulară, aflate, vor fi folosit desigur, în mare măsură, la vînarea mistreților ca și a cervideelor de asemenea prezente.

Dar și aci, ca în toate centrele dacice de altfel, olăria face să cadă ponderea pe această producție meșteșugărească locală (din care

¹ *Istoria Romîniei*, vol. I, p. 236.

excludem bineînțeles pe cea de import) descoperită fiind în toate stratele arheologice din cursul celor 400 de ani de viață probată faptic în așezare cu aproape întreaga gamă de ceramică geto-dacică cunoscută pînă astăzi, exceptînd cea pictată descoperită în cercetările de la Grădiștea-Muncelului, din centrul dacic din Munții Orăștiei.

Astfel, avem, ca producție ceramică locală mai primitivă, pe cea neagră lustruită și cea poroasă, cu totul inferioară, amîndouă de tehnică manuală, tradițională; ceramica de mare calitate, în cromatică cenușiu-deschis, este cea de tehnică optimă (inclusiv arderea) lucrată la roata pătrunsă în cîmpia munteană prin tracii din sud, de la greci, încă din secolul V¹ î.e.n.

Cupele fructiere, cu picior, căni bitronconice, oale cu briuri alveolare, cu ornamente proeminente: butori, cunoscutele cești dacice cu toartă (una de proporții cu totul neobișnuite: 0.22 m diametru X 0.13 m înălțime) sînt toate în cantități masive în vechile nivele de călcare, pînă către secolul I î.e.n.

Ceramica făcută la roată, de factură superioară, repetă tipurile tradiționale, cu influență elenistică, copiate la un înalt nivel tehnic după produsele de lux importate: amfore, boluri, cupe deliene, amforete cît și din toate tipurile existente în perioada ceramică dacică primitivă menționată mai sus. De data aceasta însă buzele vaselor și mânușile au o foarte mare varietate de motive ornamentale: valuri incise, alveole, cercuri duble cu punct central, rozete, zigzaguri, caneluri, crenguțe de brad stilizate, torsade etc. Îmbinate cu o realizare tehnico-artistică la un nivel de adevărată artă ornamentală ceramică.

Din această bogată producție ceramică, originală și de imitație, se impune a fi menționată, ca un specific local deosebit de alte stațiuni dacice, cantitatea amforelor anepigrafice, cu ștampile locale geometrico-liniare — și similitudinea lor, ce reține atenția, cu cele din cetatea-capitală Argedava, de la Popești, de care totuși se deosebesc în amănuntul lor stilistic², ca și prezența amforelor de producție locală, tip cnidian și din Cos, cu toarte duble bicilindrice și angobate cu un strat lăptos-gălbui, ce de asemenea se pot afla numai la Popești și Cetățeni³. De aci, o concluzie cu valoare de ipoteză, dar care ne obligă totuși la recunoașterea unor legături deosebite directe, sau măcar de influență evidentă, între așezarea dacilor de pe cursul superior al Dîmbovitei și cea de la Popești, de pe cursul inferior al Argeșului: aceste rîuri, prin drumul natural al văilor în continuitate, au mijlocit formarea unei adevărate unități geografice de cultură materială, deși este o distanță de aproximativ 180 km între centrele în speță.

Cît privește importanța economico-uzuală a acestor amfore anepigrafice, de larg consum al maselor locale de la Cetățeni și Popești,

¹ *Istoria României*, vol. I, pp. 237 și 240.

² D. V. Rosetti, S.C.I.V., XI, 2, 1960, p. 397.

³ V. Canarache, *op. cit.*, pp. 389—390.

este pe deplin întemeiată dacă ne gândim la marele rol al vinurilor în antichitate, ca factor primordial în practicile rituale, la sacrificii, cult funerar, serbări, deosebit de consumul alimentară cotidian.

Privitor la structura socială din complexul vieții dacice desfășurată în regiunea de care ne ocupăm, ea este reflexul direct al evoluției ascendente a forțelor de producție ce au ridicat volumul producției materiale și prin adâncirea diviziunii muncii și a cristalizării proprietății individuale, specifice unor minorități, a generat diferențieri categorice în cuprinsul colectivității.

Unele aspecte puse în lumină de săpături mărturisesc sugestiv diferențierea claselor cu existența proprietății individuale, curentă, cu folosirea incipientă și cu tendința de accentuare a muncii sclavilor în stadiul tribal dezvoltat al uniunilor. Aceasta reiese între altele din diferențierea contrastantă a locuințelor. Fără să se fi descoperit încă vre-un palat, ca cel din capitala de la Popești, acestea păstrează linia generală de rusticitate (birne de lemn și lut amestecat cu paie, chirpic, cu vetre de foc patrâte sau semicirculare, cu podeaua din lut bătătorit, uneori cu aspect de crustă).

Ceea ce impune însă este contrastul de inventar domestic și al mărturiilor materiale, ce diferențiază, în genere, locuințele.

Într-unele, cantități de grâu, de fragmente numeroase de *phitos*, *ăolium*, pentru stocarea proviziilor, de amfore de import, fragmentate, în grămezi, de ceramica de lux elenistică, sau la roată, de tip superior local, de rișnițe rotative (într-o locuință s-au aflat chiar trei din acestea — una fiind de formă patrată poate de sistemul „înainte-înapoi“), de unelte numeroase, deosebit de suprafețe întregi în cuprinsul aceluiași nivel stratigrafic de locuire dar cu complexul de cultură materială cu totul redus cantitativ și mai ales calitativ.

Faptul reflectă diferențieri sociale evidente și implică categorii variate în structura economico-socială a populației: o aristocrație tribală — nobilii, militarii, preoții, bogătașii și negustorii, singurii ce puteau să-și permită consumul prețiosului vin egeean, adus în amforele grecești de import, singurii care puteau să posedă două-trei rișnițe de import în gospodăria respectivă și ai căror membri de familie puteau avea podoabele de aur, argint și bronz descoperite¹. Negustorii ce practicau profesional schimbul produselor cu instrumentul specific moneda, justifică logic cele două tezaure monetare descoperite, menționate, a căror datare, epoca lui Cezar secolul I î.e.n., concordă cu desprinderea tot mai detașată a acestor exponenți ai celei de-a treia mari diviziuni sociale a muncii. Mai existau meșteșugarii, cum am arătat, săracii ca oameni liberi și sclavii de care de asemenea ne-am ocupat. Socotim de asemenea a nu fi lipsită de importanță, ci concludentă în problematica diferențierilor sociale, în acest timp, în aria văii superioare a Dîmboviței și constatarea că locuințele cele mai bogate în inventar s-au descoperit situate în părțile cele mai

¹ Mărgelele, fibulele menționate, *minerul de pumna*.

ridicate ale terasei, alipite de stincile de proporții și oferind oarecum o perspectivă panoramică asupra așezării. În această arie de pe înălțime, s-a descoperit și mormântul unui personaj, se pare cu funcții de cult (mormântul de incinerare și inhumării de copii)¹; în ceea ce privește suprastructura, reflectată din complexul materialului descoperit, aceasta se detașează în forme evolute la un nivel destul de cristalizat. Pe linie de cult reprezentările zoomorfe și antropomorfe ceramice nu lipsesc: idoli cu cap de vițel, păsări, figurine antropomorfe.

Cantitatea de mici ceșcuțe, opaite-cățui, aflate în majoritatea locuințelor, desigur cu utilitate de cult domestic familial, se completează cu numeroase vase miniaturi de o mare varietate de forme: tronconice, cu pîntec proeminent, cilindrice, cu butoni alunghiți dispuși pe circumferință etc., etc., ce vor fi servit ca simulacre de caracter religios. În fine, mormântul descoperit în noiembrie 1961 cu întreg inventarul de vase și podoabe, nestudiate încă, cu urme de sacrificii umane (obișnuite la daci)² situat în centrul cu locuințele cele mai bogate, pare să fi fost al unei femei (preotese) care va fi avut un rol în legătură cu cultul. Aceasta permite să credem că religia colectivității căpătase, și aici, caracterul unei adevărate instituții de stat, cu reprezentanți ierarhizați ai unui cult oficial, ce desigur susținea și conlucra intim cu puterea politică, fiind cointeresat economiceste la adîncirea exploatarei maselor, în special începînd cu stadiul noilor relații de producție sclavagiste, în formațiile uniunilor tribale, prestatale, cu linia ascendentă către statul antic sclavagist. Importanța cantității remarcabile de amfore ștampilate, de import elenistic³, cît și anepigrafice locale, acestea numeroase numai aci și la Popești-Argedava, se răsfrînge concludent și asupra practicilor religioase în genere și funerare în special. Într-adevăr, principalul lor conținut și destinație: vinul, fie cel scump importat din exteriorul îndepărtat, fie cel autohton adus ceva mai dinspre sud în amforele locale, avea un rol incontestabil în viața religioasă a colectivității.

Astfel într-unul din cele două morminte de incinerare, din sectorul extrem sudic al așezării, printr-un sondaj făcut pentru depistarea necropolei, s-au aflat fragmente de amfore și o mînușă ștampilată, lîngă resturile calcinate ale corpului. Fragmente de amfore s-au aflat și în mormîntul de incinerare, cu copii sacrificați ce străjuiau mormîntul principal „al preotesei“ despre care am vorbit mai sus⁴.

¹ Cu prilejul săpăturilor întreprinse de Institutul de arheologie în anul 1961. Dinu V. Rosetti, a identificat și o necropolă a așezării, în partea de sud a stațiunii, pe terasa dreaptă a riului Dîmbovița unde au fost dezvelite două morminte de incinerare.

² V. Pârvan, *op. cit.*, pp. 154, 155, 233, 632.

³ Este adevărat că dezvoltarea fără precedent a producției ceramice egeene s-a datorat și faptului că era justificată de lipsa oricărei alte posibilități a solului în afară de vin și untdelemn: Gustave Glotz, *La civilisation égeene*, Paris, 1923, p. 231.

⁴ Potrivit relatării lui D. V. Rosetti.

Prezenta amforelor în morminte, fie alături de resturile corpului calcinat, fie că acestea înseși se află într-un vas ce adesea este chiar o amforă, formează regula, ca și de altfel incinerarea la getodaci¹.

Ceea ce este însă plauzibil e folosirea prealabilă a vinului din amforă pentru stingerea rugului mortului², deosebit de consumul de vin cu ocazia sacrificiilor, libațiilor, ospetelor festive sau funebre, practici curente și chiar obligatorii pentru bogați cit și pentru masele sărace, întrucât erau bazate pe venerarea zeului cvasilocal Dionysos care era trac ca origină mitologică³.

Centrul de depozitare pentru schimb, *emporium*-ul de la Cetățeni, aprovizionând desigur o arie destul de vastă în jur, se explică și pe considerentul mai sus arătat, ce justifică frecvența prețioaselor amfore. Încercând acum o apropiere către concluzii, constatăm că mărturiile materiale descoperite în depunerile arheologice dacice, de pe cursul superior al Dîmboviței, ne înfățișează aci o așezare antică de oarecare importanță, un centru economic și poate și cu importanță politică locală în cuprinsul regiunii superioare a Dîmboviței, având îndeosebi un profil caracteristic de *emporium*, fiind un depozit de produse pentru schimb, cu exteriorul sudic egeean dar și cu regiunile dacice mai apropiate. Așezarea de la Cetățeni ne dovedește reale similitudini de conținut economic cu însăși Argedava-Popești, capitala⁴ marii uniuni de triburi getice-dacice, condusă de Burebista, deși aceasta era distanțată mult spre sud, centru de care era însă legată prin linia itinerară naturală Dîmbovița-Argeș. Pe aceasta însă, ca și pe majoritatea centrelor din cîmpia munteană, le-a depășit ca durată de viață, Cetățenii cuprinzind, cum am văzut, și secolul I e.n. întrucât a fost la adăpost de acțiunea militară romană, din primul deceniu al erei noastre, condusă de Aelius Catus, ce a risipit, prin distrugerii materiale și deportări de populație, puterea dacică din cîmpia de la nordul Dunării. Complexul de cultură materială descoperit la Cetățeni reflectă sugestiv cum prin dezvoltarea forțelor de producție și prin efectul primelor mari două diviziuni sociale ale muncii, respectiv separarea agriculturii de creșterea vitelor, apoi apariția meșteșugurilor, începe desfășurarea treptată a procesului nou al unei societăți împărțite în clase, bine diferențiate economico-social și ca atare antagonice; această societate bazată pe un sclavagism incipient, ce cîștigă încontinuu teren în dauna vechilor obști gentilice, apoi a obștilor sătești formate ulterior și prin cuprinderea inegalității materiale și sociale reclama, neîntîrziat, apariția instituției politice a statului sclavagist. Amploarea potențialului economic, volumul demografic dez-

¹ V. Pârvan, *Getica*, pp. 627, 630—631.

² A. Jardé, *La formation du peuple grec*, p. 216, Paris, 1923.

³ V. Pârvan, *op. cit.*, pp. 154 și 155.

⁴ Sediul, poate fără caracter de permanență, dar totuși, centru, cu intermitență condiționat de evoluția politică a situației stăpînirilor învecinate, cf. R. Vulpe, *Argedava în Omagiu lui C. Daicoviciu*, p. 563.

voltat, cu aspectele variate ale manifestărilor relațiilor de producție cît și conținutul suprastructural local dau o valoare deosebită, pe linia practică de cercetări, acestui centru dacic, din regiunea Dîmboviței superioare, situat poate cel mai la nord de Dunăre, către apropierea imediată a versantului sudic a exteriorului arcului carpatic. El contribuie, în proporțiile sale reale, dar efectiv, către cristalizarea cunoștințelor asupra epocii dacice în cadrul întregului teritoriu al patriei.

Prezentăm un ultim aspect al problemei urmărite în această încercare de sinteză. Dacă aci a fost într-adevăr un centru geto-dacic, de oarecare însemnătate pe versantul sudic carpatic, sub ce denumire va fi fost cunoscut el în vremea antică?

Dintre geografii antichității, alexandrinul Claudius Ptolemeu, astronom, geograf și cartograf din secolul al II-lea e.n., a fost primul care a realizat o hartă specială a Bazinului Dunării de jos, reprezentînd Dacia¹ la cel mai ridicat nivel cartografic cunoscut pînă la începutul Renașterii, într-o epocă cînd încă nu se lucra pe bază de măsurători topografice, ci după informările călătorilor.

Analizînd harta aceasta², așezările indicînd o toponimie dacică, în regiunea cîmpiei muntene, din stînga Oltului, sînt: Netidava, Zusidava, Tiasum, Sornum și Polonda. S-ar putea ca vreuna din acestea să coincidă cu *emporium*-ul de la Cetățeni.

Numai că, toate aceste localități sînt situate de Ptolemeu, care a făcut, inerent, erori de calcul³, prea către sud față de partea superioară a Dîmboviței, ce ne-a preocupat.

Așa stînd lucrurile, posibilități de localizare încă nu avem astăzi asupra așezării de la Cetățeni a cărei viață a depășit totuși aproape cu un secol⁴ centrul sudic Argedava, cum am văzut, dispărută în secolul al II-lea e.n., cînd trăia Ptolemeu și totuși numai asupra Argedavei ca Popești⁵ și Piroboridavei ca Poiana⁶ sînt acum indicii mai concordante. Dezvoltarea cercetărilor științifice, prin săpăturile arheologice ce au luat o amploare nemaiîntîlnită pînă astăzi în țara noastră, sprijinite material și orientate jst de către partid — pentru care ridicarea continuă a culturii oamenilor muncii este un obiectiv permanent — cuprînzînd și cunoașterea tot mai aprofundată a istoriei patriei, este o cheazăie pentru viitor, cînd noi descoperiri arheologice coroborate cu izvoarele literare vor soluționa satisfăcător tot mai multe probleme din cele aflate astăzi în stadiul de problematică și supoziție istorică.

¹ Marin Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, vol. I. București, 1938, pp. 29-31.

² Idem, *op. cit.* vol. II, harta nr. 50.

³ Idem, *op. cit.* vol. I, pp. 27-28.

⁴ Respectiv secolul I e.n., în care timp trăia și Marinus din Tyr autorul din care s-a inspirat Ptolemeu, cf. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 564 și nota 1.

⁵ R. Vulpe *op. cit.*, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*.

⁶ *Istoria României*, I, p. 273.

DESPRE ORAȘUL MOLDOVENESC ÎN VEACUL AL XV-LEA. LOCITORII ȘI STAREA LOR SOCIALĂ

de ALEXANDRU I. GONȚA

Cu toate că orașele Moldovei au fost în evul mediu centrele economice care dădeau cele mai mari venituri vistieriei domnești în veacul al XV-lea, totuși ele nu au fost în atenția cercetătorilor, care s-au ocupat cu istoria economiei naționale a țării noastre.

I. N. Angelescu se rezumă doar la a susține că orașele românești au fost întemeiate de străini¹, iar George N. Leon² nu rezervă pentru orașe măcar un mic capitol, în care să fi expus, dacă nu starea socială a orașenilor, măcar obligațiile lor, așa cum procedează cu locuitorii satelor.

Neglijată de economiști, problema orașelor moldovenești nu a fost suficient studiată nici de cercetătorii de istorie socială. A. D. Xenopol³ își rezumă capitolul *Ocîrmuirea orașelor* în a spune că membrii comunității orașenești „rămîneau în clasa poporului fără a se urca în rîndurile boierimii” și erau conduși de șoltuzi și pîrgari, care sînt, în rădăcina lor, de origină germană. „Schimbările de proprietate ale nenobililor se făceau cu încuviințarea lui (a șoltuzului) și se treceau în un registru”. Urmează apoi o enumerare a atribuțiilor șoltuzilor și pîrgarilor. Nimic despre obligațiile acestei populații, care — trebuie să subliniem că după A. D. Xenopol — este o populație de țară și nenobilă.

N. Iorga, spre deosebire de A. D. Xenopol, spune că orașele moldovenești sînt întemeiate de sași, pe care nu-i găsim numai la Baia, Siret și Suceava, ci chiar la Cotnari, Iași și Roman⁴. Acești „cetățeni de împrumut”⁵ au luat locul moldovenilor care n-au participat la întemeierea tîrgurilor⁶ și s-au organizat după dreptul german de Magdeburg⁷.

¹ *Histoire economique des Roumains*, Genève--Paris, 1919, pp. 236, 256.

² *Istoria Economiei Publice la Romîni*, București, 1924.

³ A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, vol. III, ed. a III-a, I. Vlădescu, București, p. 192.

⁴ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. Gotha, 1905, pp. 159--191.

⁵ Idem, *Istoria Invățămîntului Romînesc*, București, 1928, p. 7.

⁶ Idem, *Istoria Industriilor la Romîni*, București, 1928, p. 30.

⁷ Idem, *Istoria Comerțului Romînesc, Epoca Veche*, București, 1925, pp. 76--77.

C. C. Giurescu, tratind despre populația orașelor noastre spune că: „Mulți dintre aceștia (orașeni) duceau de altfel o viață de rurali, cultivind pământul și crescind vite ca și cei din sate“, pe proprietatea voievodului, avind astfel numai dreptul de folosință asupra pământului, pentru care plăteau dări și prestau munci voievodului¹.

Ilie Minea afirmă că, fie reședință sau târg ridicat prin comerțul intern sau de tranzit, orașele moldovenești din secolele XIV și XV erau proprietatea domnilor², lipsite de autonomie în organizare.

Lipsa unei autonomii orașenești și a inițiativei particulare, precum și inexistența acelor imunități³, care ar fi însemnat pentru viitor garanția vieții urbane, a făcut ca orașele noastre să nu prospere.

N. Grigoraș respinge, într-o lucrare publicată în 1942, teoria ca orașenii din Transilvania, organizați după dreptul de Buda, ar fi întemeietorii târgurilor din Moldova, afirmind că locuitorii autohtoni sînt aceia care stau la temelia vieții urbane la răsărit de Carpați, unde funcționa obiceiul pământului.

Autorul nu analizează în ce constă „obiceiul pământului“ păstrat în administrația orașelor moldovenești, dar susține că, potrivit acestui drept, orașenii nu sînt privilegiați⁴.

Această teză justă, adoptată la început, a fost însă părăsită pentru a emite opinia că negustorii străini, organizați după dreptul de Magdeburg, au umplut curind orașele moldovenești, fiind dăruiți de către domnie cu privilegii. Dreptul lor de organizare a fost respectat în dauna băștinașilor⁵.

Cu toate acestea, domnul, stăpîn al târgurilor, a perceput dări și impus la munci chiar pe străinii privilegiați⁶ conchizind că dreptul de Magdeburg — potrivit căruia în apus orașele germane au ajuns un fel de state libere — nu s-ar fi aplicat în Moldova decît în parte⁷.

Reluînd, de curînd, în discuție problema orașelor moldovenești în epoca de formare a statului feudal, același autor își susține teza că „imigranții de alte naționalități de la vest de Carpați“, care s-au așezat în centrele urbane moldovenești, predominînd ca număr, „au reușit uneori să-și impună formele de viață și organizare“ în centrele pentru desfacerea produselor și mărfurilor create de localnici⁸. Acestor comunități urbane li s-ar fi recunoscut — pe lângă boieri și mănăstiri — „prin acte speciale proprietatea asupra vetrei orașelor“. Bucurînd-

¹ C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. II, p. 2, ed. a IV-a, București 1943, pp. 455 și 464.

² Ilie Minea, *Curs de Istoria Romînilor*, Iași, 1921 (litografiat) pp. 347 și 384.

³ *Ibidem*, p. 384.

⁴ N. Grigoraș, *Dregătorii târgurilor moldovenești și atribuțiunile lor pînă la Regulamentul Organic*, Iași, 1942, p. 14.

⁵ *Ibidem*, p. 15.

⁶ *Ibidem*, pp. 62—63.

⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁸ N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în „Studii și cercetări științifice“, *Istorie*, Anul XI, fasc. I, 1950, pp. 86—87.

du-se de aceste privilegii speciale, comunitățile urbane au avut posibilitatea de a-și apăra dreptul de proprietate asupra terenurilor donate¹.

P. P. Panaitescu afirma în 1947 că orașele vechi românești erau comunități autonome. Domnul era proprietarul solului, dar comunitatea nu era formată din șerbii lui, ci era liberă și autonomă în virtutea unui privilegiu scris sau tacit, cu vamă, fisc propriu, justiție și monedă proprie².

Un târg moldovean, fiind înconjurat cu un ocol agricol, nu era totuși decît un „sat mare de plugari“, iar comerțul în veacul al XV-lea era consecința produselor teritoriului rural (vitele) și a tranzitului.

Populația orașelor era alcătuită din sași „care, prin formele de cultură lăsate, indică existența unei burghezii avute“, din unguri ca populație rurală, armeni, elemente pur urbane, și o numeroasă populație autohtonă.³

Discutînd din nou problema în 1957, același autor susține în continuare că orașele moldovenești erau în veacul al XV-lea moșii domnești, locuite de comunități care se bucurau de un privilegiu domnesc. În baza acestuia orașenii își alegeau singuri organele de cîrmuire, aveau drept de târg, oaste proprie, stăpîneau pămîntul plătind dări și prestînd munci.⁴

Dacă materialele adunate, opiniile emise și aportul cercetătorilor amintiți mai sus în rezolvarea acestei probleme trebuie socotite ca un bun cîștigat, în schimb, unele concluzii trase de pe urma discuțiilor nu pot fi însușite, ca fiind eronate, atît timp cît între autorii citați există divergențe, iar oscilațiile, inconsecvențele și contradicțiile între părerile aceluiași autor sînt evidente.

Căci, cum este posibil să se afirme că orașul moldovenesc este așezat pe pămînt domnesc și în același timp să se susțină că pămîntul aparține comunității urbane care-l stăpînește în baza unui privilegiu domnesc de proprietate? Sau cum se împacă ideea că locuitorii orașului moldovenesc alcătuiesc o comunitate urbană privilegiată, dar locuitorii lui, organizați după dreptul de Magdeburg, trăiesc totuși după „obiceiul pămîntului“, plătind dări și prestînd munci?

Ori se poate oare ca o comunitate urbană să fie considerată privilegiată și autonomă din punct de vedere economic și juridic asemenea unei comunități feudale din apusul Europei, dar în același timp dările, vama și justiția să aparțină domniei? (prin căminari, vameși și vornici).

¹ N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul orînduirii feudale și evoluția ei*, în „Studii și cercetări științifice“, Istorie, anul XII, fasc. II, 1961, p. 213 (213—232).

² P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele romîne*, în „Interpretări românești“, București, 1947, pp. 161, 187—189.

³ *Ibidem*, pp. 189—195.

⁴ P. P. Panaitescu, V. Costăchel, A. Cazacu, *Viața teudală în Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVII)*, București, 1957, pp. 414—420, 424—426 și 435—437.

Nu mai vorbim că în tratarea problemei a fost neglijat tocmai cel mai important dintre factorii care stau la temelia producției orașului feudal: *meșteșugarii*.

Este știut că diferențierea de sate și dezvoltarea orașelor s-a făcut în cadrul procesului de separare a meșteșugurilor de agricultură, de dezvoltare a relațiilor marfă-bani și a schimbului.¹

În lumina acestei constatări, studii mai noi au demonstrat că în veacul al XV-lea, în orașul moldovenesc, dominat de produsele meșteșugărești locale², exportate uneori și peste hotare³, înlocuind astfel o serie de produse care mai înainte se importau⁴, populația predominantă a fost aceea a meșteșugarilor.

Astfel stînd lucrurile, pentru a se putea vorbi de o rezolvare justă a problemelor ridicate de orașul moldovenesc din veacul al XV-lea va trebui de știut mai întii :

I. Cui aparține proprietatea tirgului — în drept și în fapt.

II. Care este starea socială a populației de bază a orașului : meșteșugarii și negustorii.

III. La ce fel de privilegii se referă actele emise de cancelaria domnească unor tirguri, cum sînt Vasluiul și Bîrladul.

IV. Dacă existența unor obligații ca dările și prestările în munci, pe lingă vamă — percepute de fiscul domnesc după „obiceiuil pămîntului”, ne permit să-i considerăm pe crășeni comunitate autonomă, organizată și privilegiată după dreptul de Magdeburg.

Orașele, proprietate domnească în veacul al XV-lea. Dreptul de proprietate al domniei asupra teritoriului pe care este așezat orașul moldovenesc se poate demonstra cu probe destul de convingătoare din informațiile documentare din secolul al XV-lea, fără a mai fi nevoie să apelăm la actele emise de cancelarie în veacurile ulterioare.

Dacă lăsăm la o parte documentul Vasluiului dat în 15 octombrie 1491, în care Ștefan cel Mare arată principiul de drept feudal ce stă la baza dreptului de proprietate a domnului asupra orașelor, cînd își dăruiește sie-și „uric cu tot venitul“ cele 16 sate alipite la ocolul tirgului Vaslui⁵, dreptul domnului asupra orașelor se poate documenta pe fapte concrete.

¹ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în *Opere alese*, București, 1952, vol. II, pp. 284—285.

² V. Neamțu, *Comerțul cu piei și prelucrarea lor în Moldova în secolele XV—XVII*, extras din „Studii și cercetări științifice”, Iași, vol. II, fasc. I—II, 1951, pp. 2—11.

³ Șt. Olteanu, *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Romînească în secolele X—XVII*, extras din rev. „Studii”, nr. 4, anul XV, 1962, p. 12.

⁴ L. Lehr, *Comerțul Țării Romînești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și prima jumătate a secolului XVII*, extras din „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IV, 1960, p. 227.

⁵ *Documente privind istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XV*, vol. II, p. 166.

În virtutea dreptului *dominium eminens*¹, domnii și-au permis să facă din târgurile țării ceea ce au făcut și cu satele din ocoalele târgurilor. Au dăruit cui au voit ei venitul cîntarului și al vămilor, veniturile de la mori sau chiar morile, pietrele de ceară plătite de locuitori, vase cu viș din desetina târgurilor, coloade de grâu și orz din dările agricole, bucăți de loc din hotarul târgurilor și chiar târguri întregi cu tot cu ocoale și satele ce ascultă de ele și celelalte venituri din iazuri, vămi și mori.

Astfel, la 1 mai 1384 găsim venitul cîntarului din târgul Siret dăruit mănăstirii dominicanilor, Sf. Ioan Botezătorul, de către Petru Mușat voievod². Mănăstirii Bistrița îi sint date spre exploatare vămile de la Bîrlad³, Bacău⁵ și Tazlău. Episcopia Romanului adună parte din vama târgului Roman de la târgoveții din Roman și oamenii din satele Leucușani și Dragomirești⁵ și toate dările datorate domniei în folosul episcopiei.

Parte din morile târgului Baia sînt date spre folosință mănăstirii Moldovița pe din două cu pîrgarii târgului⁶ și parte pe din două cu călugării de la Neamț⁷, împreună cu o piuă de sumane, sladnițele și 4 case de poslușnici.

O altă parte a morilor din Baia sînt dăruite lui Mihail logofătul împreună cu morile de sfărîmat minerale, torcătoria de lînă și o altă piuă de sumane. Aceasta va avea chiar dreptul să pedepsească pe locuitorii târgului Baia, care stau pe hotarul locului său și nu vor măcina la morile sale⁸.

Morile din târgul Siret sînt dăruite mănăstirii Putna⁹.

¹ I. Tanoviccanu, *Formațiunea proprietății funciare în Moldova*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, 1903, p. 414 și urm.; Dinu Arion, *Încercări asupra dominiului eminent în principatele Munteniei și Moldovei în sec. XIV—XV*, în *Inclinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, pp. 12—23.

² *Documente privind istoria Romîniei, A. Moldova, veacurile XIV—XV*, vol. I, p. 1.

³ *Ibidem*, vol. I, p. 45.

⁴ *Ibidem*, pp. 166, 291 și 310.

⁵ *Ibidem*, p. 295 și vol. II, p. 93, „oricîți oameni ascultă de mitropolie să nu-i judece nici șoltuzi, nici pîrgari, nici să nu ia gloabe de la ei nici dregătorii târgului, nici pentru ceartă, nici pentru ziua de Sf. Ilic, nici vameșii să nu le ia vamă, nici dare să nu dea cu alți orașeni, nici podvoadă, nici la morile noastre să nu lucreze, ci tot venitul să asculte de mitropolia noastră”.

⁶ *Ibidem*, vol. I, pp. 13 și 201, „de asemenea și morile și vama, numită vama de la Moldovița și cu satul și trei mori care sînt la Baia, care le sînt jumătate cu călugării de la Neamț, și două mori care sînt la Baia și le sînt jumătate cu pîrgarii de la Baia și stopa de bătut sumane”.

⁷ *Ibidem*, p. 90, „a treia moară toată și în fiecare an 12 butii de vin din desetina de la Neamț”.

⁸ *Ibidem*, I, p. 228. „Iar hotarul acestor mori și a acestui loc cit va fi destul de întins în toate părțile și în sus și în jos”, și „venitul să fie de la aceste mori din orașul nostru din Baea, cit a fost venitul de la aceste mori pe vremea înaintașilor noștri la fel și acum, toate acestea să asculte de aceste mori mai sus scrise. Și să fie volnic pan Mihail logofăt să pedepsească și să ia de la acel care este în hotarul lui și nu va căra la aceste mori”.

⁹ *Ibidem*, p. 395 și *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XVI*, vol. I, p. 29.

Afară de veniturile indirecte, domniile dăruiesc mănăstirilor și părți din veniturile directe, provenite din dările agricole pe case. Pietrele de ceară de la cârciumile și casele din Tg. Frumos sînt dăruite, la 5 octombrie 1448, mănăstirii Pobrata¹. Toate pietrele de ceară încasate de la locuitorii târgului Bacău sînt dăruite mănăstirii Bistrița, care adună și banii de la numărătoare *перенуе*, afară de vama mică și vama mare². Șase voștinari cu tot venitul muncii lor și pietrele de ceară din târgul Siret aparțin mănăstirii Putna³. Mănăstirea de la Neamț va avea „pe fiecare an cîte șase pietre de ceară din pietrele noastre ce ni se cuvin din târgul nostru de la Neamț”⁴.

Mănăstirea de la Moldovița ține chiar catastihul cârciumilor din Baia, luînd ceara, poate confiscă băutura locuitorilor din târg care vor vinde vin fără să se înscrie în catastih, globindu-i și cu suma de 20 de zloți⁵.

Din coloadele de grîu și orz adunate ca venituri directe de dregătorii din Baia, mănăstirii de la Pobrata i se dăruiesc anual cîte 12 coloade de orz și 4 coloade de grîu⁶, iar mănăstirii Bistrița 10 coloade de grîu și 10 vase de vin anual de la Curtea din Piatra⁷.

Desetina de la prisăcile din Baia, ca și de la stupii așezați pe „posada” mănăstirii Moldovița de la Baia, va fi încasată tot de călugării acestei mănăstiri⁸, așa cum o încasau călugărițele mănăstirii lui Iațco de la oamenii care se vor așeza în jurul mănăstirii pe hotarul târgului Suceava⁹.

Și exemple de acestea se pot da și din alte categorii de venituri directe. Nu sînt exceptate nici chiar veniturile din vii, care formau, și la această epocă, o importantă bogăție și o sursă de mari venituri pentru vistieria țării.

Din desetina de vin de la Baia mănăstirea de la Moldovița ridică anual 10 vase¹⁰ cu vin, uneori și 12, afară de dreptul catastihului de care am vorbit mai sus. Douăsprezece vase cu vin din desetina de la Tg. Siret sînt dăruite mănăstirii Putna anual¹¹. Mănăstirea de la Neamț ridică, tot anual, cîte 12 vase cu vin din desetina de la Tg. Neamț¹².

¹ *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I, pp. 237, 240, 257 și 347.

² *Ibidem*, p. 297.

³ *Ibidem*, p. 291.

⁴ *Ibidem*, II, p. 91 și sec. XVI, vol. I, p. 29.

⁵ *Ibidem*, p. 297.

⁶ *Ibidem*, p. 258.

⁷ *Ibidem*, p. 24.

⁸ *Ibidem*, p. 255.

⁹ *Ibidem*, p. 260.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 159, 223, 247, 255.

¹¹ *Ibidem*, p. 395.

¹² *Ibidem*, p. 90.

Călugării de la mănăstirea Pobrata au cota lor de 6 vase cu vin din desetina de la Hirău sau Cotnari¹ și 7 ori 10 vase cu vin din cea de la Tg. Frumos².

Evident că simplele venituri de la cîntare, vămi, pietre de ceară, desetină din miere și vin nu ating proprietatea tîrgului în sinea ei. Dar daniile de mori cu hotarul lor în mijlocul tîrgurilor, cu dreptul proprietarilor acestor mori de a obliga pe tîrgoveți să macine la morile lor ca și pe țărani dependenți din satele lor, sub amenințarea de a-i pedepsi, indică nu numai că bucăți de loc puteau și erau despărțite din hotarul tîrgurilor, dar că oamenii tîrgurilor erau dependenți de locul și proprietarul hotarului respectiv sub pedeapsa confiscării bunurilor.

Avem suficiente informații în documentele secolului al XV-lea care să ne arate că domnii Moldovei dăruiesc nu numai mori cu hotarul lor, dar bucăți de pămînt din tîrguri și chiar orașe întregi unora dintre feudații care-i slujesc cu credință.

Afară de cazul lui Mihul logofăt, care ajunge proprietar de mori și pămînt în mijlocul tîrgului Baia³ la 23 aprilie 1448, de care am amintit mai sus, în același an, la 15 septembrie 1448, Petru Voievod, cunoscutul voievod care dă Chilia ungurilor,⁴ dăruiește unui oarecare Marco prisaca lui Ferțea și un loc de moară din hotarul tîrgului Vaslui, ce se află pe Racova „unde-i va plăcea în hotarul tîrgului Vaslui“.⁵

Un interesant caz de exercitare a drepturilor voievodale asupra pămîntului pe care sînt așezate tîrgurile moldovenești, în raport cu lipsa oricărui drept asupra hotarului pe care-l locuiesc, al orășenilor, ni-l relatează documentul din 8 februarie 1455⁶. Locuitorii din Tg. Neamț voind să vîndă o bucată de loc la Topolița din hotarul tîrgului Neamț, se prezintă să facă cuvenitul uric cumpărătorului, un oarecare Stețcu. Domnul însă, Alexandru voievod, ia această bucată de pămînt pe unde a hotărit Costea Țolici cu megiașii și o dăruiește mănăstirii Neamț, poruncind cu strășnicie ca „dacă se vor pîri tîrgoveții de la Neamț sau vor pomeni pentru acest hotar, oricare om tîrgoveț, acela să plătească zavească o sută de ruble de argint“.⁷

¹ Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV, vol. I, pp. 237, 257.

² *Ibidem*, pp. 240, 347.

³ *Ibidem*, p. 228.

⁴ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 21.

⁵ Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV, vol. I, p. 235.

⁶ *Ibidem*, p. 274, „și am dat mănăstirii de la Neamț... pămîntul nostru care este lîngă Neamț, care este pe Topolița, pe care acel pămînt au voit să vîndă tîrgoveții de la Neamț lui Stețco, unde a hotărnicit Costea Țolici cu megiașii“.

⁷ În secolele următoare mănăstirea Neamț va ajunge proprietara întregului tîrg de la Neamț iar locuitorii tîrgului îi vor plăti nu numai pietrele de ceară ci și bezmănul respectiv. (Arh. St. Buc., M-rea Neamț). M. Kogălniceanu, care va fi vechiul mănăstirii, își va înființa fabrica sa de postav în hotarul tîrgului Neamț, pe proprietatea mănăstirii.

Cel mai tipic caz însă de aplicare a dreptului domnului, ca deplin proprietar al târgurilor și veniturilor, îl avem în cazul târgului Siret și Volhovăț. În anul 1421, la 13 decembrie, Alexandru cel Bun dăruiește fostei sale soții Rimgaila întreg târgul Siret și Volhovățul, cu satele și cătunele, cu morile și iazurile, vămile, plățile și dările, cu câștigul și veniturile și cu toate foloasele care țin de acest târg de Siret și de Volhovăț.¹

Revenit în proprietatea domnească — după moartea Rimgailei — târgul Siret este dăruit de Petru voievod la 1 octombrie 1455 doamnei Maria, cneaghina lui Ilie voievod și mătușa craiului Poloniei, cu vama și cu morile și cu toate veniturile care aparțin acestui târg și Olhovățul și cu loviștile și cu toate veniturile.² E întărit din nou peste aproape un an, la 29 iunie 1456, de același voievod, aceleași principese.³ La întărire sînt enumerate, din nou, toate veniturile care aparțin de târgul Siret (suburbia și satele sale, satul Volhovăț cu satele ce-i aparțin din vechime, veniturile de la mori, *cîrciume, ogoare, judecăți, finețe, cîmpii, păduri, lunci, rîuri, heleșteie cu averile, produsele, foloasele și celelalte*)*.

Tot așa de elocvent este și privilegiul mănăstirii lui Iațco din Suceava. La 23 februarie 1453 Alexandru voievod acordă mănăstirii lui Iațco de lângă cetatea Suceava, dreptul să-și așeze sat în hotarele mănăstirii, „împrejurul mănăstirii, unde-i va plăcea. Toți acei oameni cîți vor veni în această mănăstire să fie slobozi să are, să sămene și să cosească fin în țarina târgului Suceava ca și oamenii târgoveți“.

De asemenea toți aceștia erau dăruți cu slobozenie „fie că vor fi meșteri, ori cojocari, sau orice fel de meșter, fie el rus, fie grec. sau orice fel de limbă“, fiind scutiți pentru mănăstire să nu dea nici dare, nici posadă, nici iliș, nici la morile domnești să nu lucreze, nici la cetate și să nu dea desetina din albine și din vii. Mai erau, apoi slobozi să meargă cu oale sau cu sare sau după pește, cu marfă vie sau moartă pretutindeni, vînzînd și cumpărînd prin târguri și prin sate, iar vama să nu dea nici un groș, ei fiind scutiți, fie că vama era vîndută ori nevîndută. Vornicii de Suceava nu aveau nici o treabă cu ei, nici să-i judece nici să ia ceva de la ei, „iar cui i s-ar părea strîmbătate contra lor trebuiau să-i cheme înaintea stareței sau dinaintea oamenilor ei“. Întregul venit din meserii, din comerț și judecarea lor aparținea mănăstirii lui Iațco.⁴ Este mai mult decât evident că mănăstirea, reprezentată prin stareță, purtătoare a privilegiului feudal asupra satului și oamenilor ei din țarina Sucevei, intrase stăpînă în hotarul târgului peste locul dăruit, deținînd și dreptul de a judeca oamenii „stabiliți lângă mănăstire, în locul vornicilor domnești.

¹ *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I, p. 43.

² M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1932, vol II, p. 773.

³ *Ibidem*, p. 786.

* Sublinierile textului citat aparțin pretutindeni autorului.

⁴ *Ibidem*, pp. 461—463.

Din aceste documente cercetate, dreptul de proprietate al domniei asupra moșiei târgurilor moldovenești în veacul al XV-lea, din care domnul poate dona oricui vrea, este evident. Nu reiese din nici un act emis de cancelaria moldoveană că locul pe care este așezat târgul aparține comunității urbane.

Cu totul alta este situația în Banat și Transilvania. Este suficient să amintim de actul dat de Ludovic cel Mare, la 28 martie 1353, brașovenilor, pentru a ne da seama de ceea ce înseamnă un privilegiu acordat unei comunități urbane. Regele dă, în adevăr, privilegiul și dreptul de stăpânire asupra întregului hotar pe care era așezat Brașovul, dar în schimbul obligațiilor militare pe care și le iau sașii de a da 50 de ostași călări bine înarmați și întreținuți pe cheltuiala proprie ori când regele va merge în război.¹ Acest lucru nu l-am văzut niciodată înscris în vreun act emis de cancelaria domnească a Moldovei.

Fiind lipsiți, astfel, de acel privilegiu dat orășenilor din apus de șeful statului, cu terenul pe care se clădea la început *burgul* și apoi *villa* și cu hotarul limitat împrejur, avînd în frunte un *villicus* și supus obligațiilor militare, nu se poate vorbi în Moldova în veacul al XV-lea despre orășeni privilegiați sub cele trei forme: adică înzestrați cu imunități 1) fiscale, 2) judiciare și 3) comerciale.

Așezați fiind pe pămînt domnesc, fără privilegiu de fondare a orașelor, fără titluri de proprietate asupra terenurilor de pe hotarul târgurilor, pe care le sînt construite locuințele, cu dreptul domnilor de a arenda sau dona veniturile și de a înstrăina bucăți de pămînt din hotarul târgurilor, chiar târgul cu tot cu locuitori, cu satele din ocolul său și veniturile sale, târgoveții din Moldova, atît meșteșugarii cît și negustorii, rămîn în secolul al XV-lea oameni neprivilegiați, formînd categoria socială a orășenilor.

Starea socială a orășenilor. Denumirile sub care apar locuitorii târgurilor moldovenești în documentele secolului al XV-lea.

Un document intern din 23 februarie 1453, dat de Alexandru voievod, numește pe locuitorii din capitala țării Suceava „oameni târgoveți“ (în limba slavă *торговескы «х» людѣе*)¹ și-i arată că se ocupă cu agricultura și dau dări. Acordînd slobozenie oamenilor străini care se vor așeza la mănăstirea lui Iațco, pe hotarul târgului Suceava, documentul spune că ei sînt „slobozi să-și are și să-și semene grîu și să cosească fin în țarina târgului Suceava ca și oamenii târgoveți“, dar să nu dea acești oameni „nici dare, nici iliș, nici la morile noastre să nu lucreze, nici la cetate, nici să nu dea desetină de la albine,

¹ Fr. Zimmermann, C. Werner, Georg Müller. *Urkundenbuch zur Geschichte der deutschen in Siebenbürgen*, II, (1342—1390), Sibiu, 1897, pp. 94—96 și 212—213.

² M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 461.

nici din vii și nici alta nimic“ din cele ce dau desigur ȋrgoveții, care nu sînt sub jurisdicția mănăstirii lui Iațco, ci sub a vornicului de Suceava.

Intr-un alt document, de această dată extern, aceiași locuitori ai Sucevei sînt denumiți cu un termen sub care apar obișnuit țărani satelor. Ștefan cel Mare trimițînd la 1481 regelui Poloniei Cazimir o solie, prin care-l roagă să-i dea ajutor în bani și oameni, îi amintește de niște feciori din Caffa care au fugit de la Suceava la Camenița împreună cu „oamenii săraci“ din Suceava: „Adu-ți aminte, milostive craiu, că venind împăratul turcesc împotriva noastră și a țării noastre, oamenii noștri săraci din Suceava убогнии люди отъ сачавы¹ au fugit la Camenița; împreună „cu oamenii săraci din Suceava, se aflau și niște feciori din Caffa“ spune documentul.

Desigur că nu oameni lipsiți cu totul de stare îndrăznesc să se refugieze în vremuri de bejenie în țări străine. Termenul убогнии люди folosit aici pentru locuitorii Sucevei ca și pentru toți locuitorii ȋrgurilor moldovenești din secolul al XV-lea, cum vom vedea mai jos, tradus obișnuit prin *oameni săraci* sînt *oameni obidiți*, adică *supuși*, oameni fără avere și titluri de proprietate. убогнии ne demonstrează că locuitorii Sucevei nefiind *pani* sau „*nobiles*“ sînt din rîndul celor mulți supuși la alte obligații decît cele feudale și care chiar în oaste „sînt tot cu țărani“, după cum îi cunoaște cronica moldo-germană la 1473.

Faptul că ȋrgoveții din capitala țării se ocupau cu agricultura și denumirea de „oameni săraci“, dată la 1481 acelorași ȋrgoveți, ne mai arată că populația ȋrgurilor, supusă jurisdicției vornicului de ȋrg, nu poate să se bucure de o altă situație socială în celelalte ȋrguri și nu poate să fie proprietară cu titluri, adică stăpînă feudală a terenurilor din hotarul ȋrgului.

Că orașenii nu sînt proprietari pe pămîntul din hotarul ȋrgului ne-o demonstrează Alexandru voievod la 8 februarie 1453 cînd ȋrgoveții din Tg. Neamț, deși sînt denumiți ȋrgoveți мистичи², sînt opriți să vîndă o bucată de loc din hotarul ȋrgului Neamț, unui oarecare Stețco. Prezentîndu-se în fața sfatului domnesc pentru a face cuvenitul uric, Alexandru voievod ia această bucată de pămînt, de care voiau să se lipsească ȋrgoveții Neamțului, și o dăruiește mănăstirii Neamț. Hotarul ei este pe unde a hotărit Costea Țolici cu megiașii.

Acești ȋrgoveți мистичи³ din textul slav, pe care-i găsim și în ȋrgul Romanului la 12 aprilie 1458, dînd dări, executînd podvoade și lucrînd la mori, obligații de care sînt scutiți oamenii mitropoliei de Roman din satele Leucușani și Dragomirești sînt numiți în același document și *săraci* убогнии.

¹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București. 1913, p. 365.

² M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 525.

³ I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 10. *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, I, p. 295.

Ștefan cel Mare, acordând imunitate mitropoliei de Roman pentru oamenii din satele Leucușani și Dragomirești de pe Moldova de lângă târgul Roman, spune că acești oameni „să nu aibă a plăti nici vamă din târguelile lor, nici din pește, nici din varză. Și de asemenea ori cîți oameni ascultă de mitropolie (din târgul Roman) să nu-i judece, nici șoltuzul, nici pîrgarii, nici să nu ia gloabe de la ei, nici dregătorii [sfetnicii] târgului, nici pentru ceartă nici pentru ziua de sfîntul Ilie, vameșii să nu le ia vamă, nici dare să nu dea cu alți orășeni, nici podvoadă, nici la morile noastre să nu lucreze, ci tot venitul să asculte de mitropolia noastră. De asemenea toți săracii să asculte de mitropolia noastră și alt județ să nu-i judece afară de mitropolit sau de protopopul lui, sau de ureadnicul lui atît în târg cît și prin sate“.

De remarcat în acest document nu este numai faptul că orășenii dau dări, ci că ei sînt judecați de episcop, așa cum vedem că se întîmplă și pe moșia Rădăuți a mitropoliei de Rădăuți, unde aveau drept să judece numai episcopul și vornicii lui. Toate aceste date sînt confirmate și de documentul din 4 aprilie¹ 1488, prin care Ștefan cel Mare dă dreptul episcopiei de Roman să încaseze, afară de vama de la podul de pe Moldova și vama de la mărfurile vîndute de oamenii de sub jurisdicția sa, bineînțeles nu și vama pe mărfurile vîndute sau cumpărate de oamenii veniți de aiurea. „Am dat și am întărit acestei sfinte biserici a noastre, mitropoliei de târgul Roman, dania bunicului nostru Alexandru voevod — spune documentul — două sate anume, Leucușanii mai sus de târgul Roman și cu zeciuala din varză din acest sat, și Dragomireștii mai jos de târgul Roman, peste Moldova și cu podul umblător care este pe Moldova și cu zeciuala din peștele proaspăt, pe care îl vor pescui oamenii din Dragomirești, acolo la ei. Iar vameșii din târgul Roman să nu aibă treabă cu această vamă, ci această vamă să o ia episcopul care va fi la sfînta noastră mitropolie de târgul Roman“.²

Supunerea locuitorilor târgului de Roman sub jurisdicția episcopului de Roman este pe larg tratată de Melchisedek, în cunoscuta sa lucrare *Cronica Romanului*³, printr-o serie de documente, ulterioare ca dată, și confirmată în istorie de I. Bogdan⁴, cu toate că din aceste documente s-ar părea că săracii sau obidiții *оубори люди* sînt o altă categorie de locuitori ai târgului Roman. Îndoiala aceasta se spulberă însă cînd citești, în continuare, documentele din secolele următoare ale episcopiei de Roman și documentele din secolul al XV-lea pe care le avem de la alte târguri, în care se vede că toți locuitorii târgului sînt numiți săraci.

¹ I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 342, *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XV, II*, p. 93.

² *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XV, vol. II*, p. 93, I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 342.

³ Melchisedek, *Cronica Romanului*, București, 1874, p. 1 și urm.

⁴ I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 12.

Așa sînt numiți și locuitorii din Hîrlău, și cei din Vaslui și Bîrlad. Intr-un document din 28 mai 1470, șase locuitori din tîrgul Hîrlău se prezintă în fața sfatului domnesc și vînd nu mai puțin de nouă fălci și patru pași de vie cu 544 de zloți lui Ștefan cel Mare. Via din hotarul tîrgului Hîrlău este dăruită apoi mănăstirii Putna de curînd zidită.

Deși Carlac al lui Iaslo, Toth Istvan, Stașco, Sebastian, Fasecaș și Imbriv sînt posesorii acestor nouă fălci de vie, sădită de ei, moștenită sau cumpărată, din cauza că nu sînt purtători de titluri de proprietate, adică stăpîni feudali cu urice pentru via sădită pe hotarul Hîrlăului, ci proprietari, ai unor bunuri apropiate prin muncă fără acte, sînt denumiți оубогини люди¹.

În alt document din 20 noiembrie 1499, vînzător al unei fălci și trei fertale de vie apare un alt orășan din Hîrlău, un „măcelar“ мѣсникъ², Jurcă, fiul lui Chiș Laslău din Hîrlău. Cumpărător este Iuga vistierul care dăruiește via mănăstirii Voroneț.

În sfîrșit, într-un al treilea document din 23 noiembrie 1499, locuitorii din Hîrlău sînt denumiți „orășeni“ мѣсѧне³. Olah Ivaniș (Ion Valahul) și Gașpar vînd lui Ștefan cel Mare două fălci și două fertale de vie care sînt dăruite apoi mănăstirii Bistrița.

Deși în toate aceste trei documente se menționează vînzări de vie făcute de „săracii“ care nu pot fi altceva decît orășeni din Hîrlău, totuși în nici unul nu se vorbește că vînzătorii lor au și documentele de proprietate, adică stăpîni feudali înzestrați cu urice care obișnuit se predau de vînzători cumpărătorilor după primirea banilor.

E de la sine înțeles că *săraci*, în adevăratul sens al cuvîntului, nu pot fi niște oameni care posedă fălci de vie într-o regiune așa de vestită pentru calitatea vinului și din vînzarea cărora puteau să-și cumpere oricînd sate întregi.

Faptul că orășenii din Hîrlău posesori de fălci de vie sau meseriași sînt denumiți *săraci* оубогини люди ne arată, încă o dată, că traducerea lui оубогини nu trebuie să fie luată în sensul strict de *săraci*, ci în acela de neproprietari supuși unui stăpîn feudal, care, în orașe, mai întotdeauna era domnul. Neavînd titluri de proprietate ca stăpînii feudali și fiind proprietari de vie, dar fără acte, ei trebuie să muncească pentru a-și cîștiga existența. De aceea ei sînt vieri, muncitori agricoli sau meseriași și cu o mică suprafață de vie. Lipsa unor titluri de proprietate, munca depusă pentru a-și scoate existența zilnică, precum și obligațiile față de domnie sînt trei lucruri principale pentru care ei trebuie să fie scotiiți оубогини люди, adică obidiți și supuși îndatoririlor economice, la care sînt impuși și țărani. Din aceste motive, în timp de război, orășenii fiind în aceleași steaguri de oaste cu țărani din ocoalele tîrgurilor, sînt denumiți „săraci“. Sub acest nume îi

¹ I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 150.

² *Ibidem*, vol. II, p. 148.

³ *Ibidem*, p. 154.

cunoaște pe orașenii din Suceava și *Cronica moldo-germană* de care am amintit mai sus. În anul 1473, descriind bătălia de lungă durată a lui Ștefan cel Mare cu muntenii, cronica spune că, după victorie, Ștefan cel Mare „se îndreptă cu multă pradă și veselie spre Suceava la scaunul țării sale și laudă pe Dumnezeu împreună cu vlădicii și cu arhierii, cu boierii și cu toată sărăcimea, (mit aller seiner Armut)¹” spune textul german al cronicii.

Despre locuitorii târgului Bacău aflăm că sînt numiți chiar în textul slav „orașani” орашане². Ilie voievod, întărind mănăstirii Bistrița vama de la Bacău, poruncește, la 13 septembrie 1439, „ca să plătească oricine vamă și orașenii și orice fel de negustori ori din ce locuri, orice marfă vînd în țara noastră”, neavînd călugării de la Bistrița a cruța pe nimeni „și nimeni — continuă porunca domnească — să nu fie scutit, ci să plătească vama fiecare”.

Orașenii care locuiesc în târgul Bacău sînt de două categorii: mari și mici. La 8 septembrie 1457, cînd Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Bistrița vama de la Bacău și Tazlău poruncește ca de aceste două vămi și de pietrele de ceară de la Bacău „să nu fie nici unul scutit, nici mare, nici mic, nici din țara noastră, nici din țară străină, chiar de ar fi scutirea cu pecetea cea mare³. Indiferent că locuiesc în Bacău ori sînt străini, chiar dacă negustorii sînt mari sau mici ori beneficiază de scutire întărită cu pecetea cea mare, toți cei care vînd sau cumpără trebuie să plătească călugărilor nu numai vama, ci și pietrele de ceară, dacă fac comerț în Bacău. Aici mănăstirea Bistrița încasa nu numai vama mică, și pietrele de ceară, ci chiar vama cea mare din grivne de la orice negustori și ori de unde ar veni ca să depoziteze marfa lor la Bacău și numărătoarea перенос⁴ de la Bacău, potrivit documentului de la 23 aprilie 1460, dat de Ștefan cel Mare în Suceava.

Din aceste trei documente referitoare la locuitorii și vama de la Bacău se poate vedea că orașenii Bacăului nu sînt scutiți în masă atunci cînd fac comerț, așa cum nu beneficiază nici ceilalți negustori veniți din alte târguri sau alte țări și vînd orice fel de marfă. Toți negustorii sînt obligați, pe lingă cuvenita vamă, să dea și pietrele de ceară respective. Negustorii sau orașenii din Bacău, mari sau mici, sînt supuși aceluiași regim vamal, fără nici o pîrtinire din partea stăpînirii și fără nici o excepție de la plata pietrelor de ceară.

Ceea ce n-am întîlnit însă în celelalte documente, interne sau externe, este mențiunea că la Bacău exista dreptul de depozit pentru

¹ I. C. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare* (Versiunea germană a lui Schedel), București, 1942, p. 42.

² M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 59. *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I, p. 166.

³ *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I, p. 291; I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 4.

⁴ *Ibidem*, p. 310; I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 37.

mărfuri de la care călugării de la Bistrița adunau vama cea mare. Fapt și mai important pentru locuitorii târgurilor moldovenești este că domnii acordau scutiri individuale, întărite cu pecetea cea mare unora din negustorii țării. Așa ceva vom vedea numai în cazul lui Ioan Armenciocul, pe care Alexandru voievod îl scutește, la 27 august 1449, „să nu dea nimic din casa sa din Suceava, și din ceea ce ar cumpara oricând în țara Moldovei să nu plătească nici o vamă“¹.

În acest târg de graniță așezat la intersecția a trei mari drumuri comerciale care veneau din Țara Românească, Transilvania și Moldova de sus — Bacăul având vamă mare, numărătoare și vamă mică, toate donate mănăstirii Bistrița — locuitorii trebuiau să plătească toate obligațiile ce decurgeau din afacerile comerciale. În fața monopolului mănăstirii Bistrița cădeau chiar scutirile individuale întărite cu pecetea cea mare și a negustorilor mici și a celor mari.

Singurul târg în care locuitorii apar sub altă denumire decât aceea de „săraci“ sau „orașeni“ este Hotinul. Înscriind, la 4 aprilie 1459, drepturile locuitorilor din Hotin în tratatul pe care îl încheie cu regele Poloniei, prin reprezentanții acestuia, Andrei, voievodul Rusiei, și Hrisco, voievodul Podoliei, Ștefan cel Mare îi numește pe orașenii din Hotin „lucrători“² (în latinește *laboratores*).

Denumindu-i *laboratores* pe cetățenii Hotinului care merg în piața orașului să-și cumpere lemne, fin și orice alte mărfuri, precum și când merg să pescuiască în apa Nistrului, documentul îi distinge ca oameni care lucrează cu propriile lor brațe și fac parte din rîndurile celor obidiți. Și când li se spune că sînt „lucrători“, nimeni nu-i poate socoti altfel.

Așa că, fie sub numele de *tîrgoveți săraci* ca la Suceava, Hirău, Roman, Vaslui și Bîrlad, fie sub acela de *tîrgoveți* ca la Neamț, ori *orașeni mari și mici*, ca la Bacău, toți locuitorii târgurilor moldovenești din secolul al XV-lea fac parte din altă categorie socială decât feudalii. Denumirea de *laboratores* dată locuitorilor din Hotin, completînd denumirea sub care apar orașenii Moldovei în secolul al XV-lea, ne arată că o parte din locuitorii orașelor o alcătuiesc meșteșugarii, producători de bunuri. Ei nu beneficiază de imunități ca locuitorii orașelor din apusul Europei, și, cu atît mai puțin, nu se bucură de drepturile înscrise în dreptul german de Magdeburg, așa cum s-a afirmat de unii autori.

La ce fel de privilegii se referă uricele date de cancelaria domnească obștiei târgurilor moldovenești. Este în general cunoscut tuturor cercetătorilor că domnii Moldovei au acordat, în secolul al XV-lea,

¹ Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV, vol. I, p. 244.

² I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 267. „Caeterum promittimus castrum Cuthin in possessione et pace intacta dimittere et nullo modo excoigato vexare per violentiam, cum teloneo Cuthinensi ad ipsum ad antiquo spectante, cum oppido et libera piscatura in flumine Niestr; poterintque de castro *laboratores* convenire pro ipsorum necessitate et necessaria ligna, faenum et alia ipsis opportuna in oppidum ad forum adducta...“

mănăstirilor, și numai lor, imunități totale sau parțiale, în ceea ce privește obligațiile economice, taxele și vămile datorate de oamenii din satele lor față de domnie¹.

În satele cu imunități totale, scutirile față de stat privesc toate sursele de venituri feudale. De aceea și *imunitățile* acordate mănăstirilor sînt *fiscale*, privind obligațiile în dări și prestații, *judiciare*, privind judecățile și veniturile din procese, gloabe și amenzi, și *comerciale* cînd produsele mănăstirești sînt scutite de vămi.

Avem însă și cazuri cînd imunitățile acordate unor mănăstiri pentru oamenii satelor lor sînt parțiale, adică se acordă uneori numai *imunitate fiscală*, altelei numai *imunitate judiciară* și cîteodată numai *imunitate comercială*.

Dacă cercetăm însă documentele cu privire la orașele moldovenești, nu vedem în nici unul că locuitorii tîrgurilor ar fi beneficiat în masă de vreo scutire în sensul scutirilor acordate mănăstirilor pentru obligațiile sătenilor dependenți de ele.

Imunități în favoarea proprietarului locului pe care era așezat tîrgul nu aveau sens să fie date, căci proprietarul era în același timp și domnul țării, care și într-un fel, și în altul era singurul beneficiar al tuturor obligațiilor datorate de supuși.

La ceea ce ar fi trebuit să ne așteptăm, dacă la noi s-ar fi aplicat dreptul german de Magdeburg, ar fi fost o scutire de dări și prestații acordată masei orășenilor în folosul comunității sau al lor personal. Dar aceasta, după toate documentele pe care le avem pînă acum, nu o putem constata. Mențiunea din documentul din 27 august 1449 și din documentul de la 23 aprilie 1460 ne îndreptățește să ne gîndim că obștiile orășenești nu au beneficiat, niciodată în masă, de imunități totale.

Există însă două documente, din care s-au făcut două cazuri rare, pe care le-au valorificat la maximum unii autori pentru a demonstra că tîrgurile moldovenești din secolul al XV-lea s-au bucurat de imunități, deși în ambele cazuri locuitorii sînt cunoscuți tot sub numele de „săraci”. Este cazul tîrgurilor Vaslui și Bîrlad, cărora Ștefan cel Mare le acordă, nu imunități totale, *fiscale*, *judiciare* și *comerciale*. *Ci doar o scutire de vamă*, cînd țărani și meșteșugarii, locuitori ai tîrgurilor respective, își vor vinde produsele lor proprii, nu și atunci însă cînd vor căuta să facă negoț cu o altfel de marfă.

Așezate pe o cale comercială mai puțin frecventată de negustori, dar expusă bandelor jefuitoare ale tătarilor, Vasluiul și Bîrladul fuseseră arse de tătari la 12 decembrie 1439² și sub Ștefan cel Mare, la 1476, din porunca domnească³, în fața invaziei lui Mehmed al II-lea.

¹ V. Costăchel, *Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIV-ème et XV-ème siècles*, București, 1947, p. 72 și urm.

² *Letopisețul de la Bistrița*, p. 115; I. Vlădescu, *Izvoarele Istoriei Romînilor*, București, Cartea Romînească; Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. C. C. Giurescu, p. 21.

³ I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, pp. 129—130.

Vasluiul și Birladul au mai avut însă de suferit și din cauza lipsurilor materiale. Ocoalele lor erau inexistente la venirea în scaunul țării al lui Ștefan cel Mare. Toate satele de ocol, care contribuiau cu dările lor la prosperitatea acestor două orașe, intraseră în mâinile proprietarilor feudali, laici ori a mănăstirilor.

De aceea îl vedem pe Ștefan cel Mare la 15 octombrie 1491 răscumpărînd 16 sate pe care le alipește ocolului tîrgului Vaslui, *dîndu-și lui personal „uric cu tot venitul“*, pentru toate satele și tîrgul Vaslui, iar în ianuarie 1495, hotărnicind ocolul tîrgului Birlad, căruia îi mai alipește încă o seliște răscumpărată. Pentru locuitorii tîrgului Vaslui, „am socotit domnia mea — spune documentul — și am miluit pe șoltuzii și pîrgarii și pre toți oamenii cei săraci din tîrgul Vasluiului și îi-am întărit obiceiul cel vechi, precum că nici un om dintr-înșii din cari au locuința lor acolo în Vaslui, nici cît de puțină vamă să nu aibă a plăti acolo în tîrgul Vasluiului, nici de la un feliu de aliș-veriș, fără numai să plătească acia carii vor duce pește în tîrgu, adică de la o majă un pește, și de la o căruță iarăși un pește, iar mai mult nimic“¹.

În documentul Birladului, locuitorii tîrgului și țărani satelor de ocol sînt denumiți cu același numai, *săraci*. Șoltuzii și pîrgarii și toți tîrgoveții din Birlad venind împreună cu *oamenii săraci* din toate satele ce ascultă de acel tîrg și sînt așezați pe hotarul lui îi cer lui Ștefan cel Mare să se cerceteze hotarul lor cel vechi, „care din veac ascultă de tîrgul Birladului“.

După alegerea hotarului Ștefan cel Mare miluiește pe șoltuzii și pîrgarii și pe toți „oamenii săraci din tîrgul nostru Birlad“ și le întărește „legea lor vechie“, ca nici unul din oamenii ce trăiesc în Birlad să nu plătească vama cea mică acolo la Birlad, nici de la o marfă afară de acei ce vor aduce pește; aceștia vor avea să dea de o maje un pește și de un car tot un pește, altceva nimic².

Oamenii săraci locuitori ai tîrgurilor Vaslui și Birlad ar apare din aceste două documente nu numai singurii din toți locuitorii tîrgurilor moldovenești că beneficiază de o scutire parțială de vămi la produsele meșteșugărești și agricole pe care le vor comercializa, dar că li se întărește un „obicei mai vechi“. Ar reieși din aceasta nu numai imunitatea acordată în masă locuitorilor acestor două tîrguri de Ștefan cel Mare, dar că ar exista un obicei mai vechi căruia voievozii trebuie să se fi supus și să-l fi respectat și pentru alte tîrguri.

La prima citire a documentelor, oricine ar putea să spună: iată dreptul orașenilor din Moldova și obiceiul pămîntului în virtutea căruia funcționau tîrgurile moldovenești în secolul al XV-lea.

Dacă pătrundem însă în adîncul documentelor lucrurile se schimbă. Luînd și arătînd ce fel de imunitate este aceea acordată tîrgurilor Vaslui și Birlad nu putem spune că era o imunitate totală și deplină, adică o scutire fiscală de dări și prestații, o scutire judiciară de amenzi-

¹ Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XV, vol. II, p. 165.

² *Ibidem*, pp. 210—212.

gloabe și dușegubini — în folosul locuitorilor sau a târgului ca obște și de *imunitate comercială deplină*. Este vorba pur și simplu de întărirea obiceiului țării dinainte de regimul feudal, *de o scutire în domeniul comercial la propriile produse*. Căci locuitorii târgurilor Vaslui și Bîrlad sînt scutiți numai atunci cînd vor vinde produsele lor proprii, nu și cînd vor cumpăra și revinde. Dacă vor cumpăra pește și-l vor aduce pe piața târgului „unde-și au locuință“ vor trebui să dea vama de la o majă sau un car, cite un pește. Sintem deci în fața *numai a unei imunități comerciale, a unei minime scutiri de vamă*, acordată meșteșugarilor și țăranilor atunci cînd își vor vinde propriile lor produse, pe propriile lor piețe. Și aceasta numai pentru a se crea o piață permanentă, alimentată continuu cu produse. Altfel nici nu se putea întimpla. Căci avînd a se bucura de imunități totale, nu numai că locuitorii târgurilor Vaslui și Bîrlad nu ar fi avut nevoie de ajutorul domnesc care le anexează sate la ocoale pentru a le întări economiceste, dar nici locuitorii nu ar fi fost *săraci*. De aceea și pe toți locuitorii din toate târgurile Moldovei îi numește domnia *săraci* ca și pe țăranii din sate.

Cît privește *obiceiul vechiu* de care pomenesc ambele documente și potrivit căruia târgoveții din Vaslui și Bîrlad puteau să vîndă produsele lor agricole și meșteșugărești în piețele proprii, era un obicei de care se bucurau, probabil, toți locuitorii țării, atunci cînd își vindeau produsele lor la locul de producție, fie că erau din orașe, fie că erau din sate. Scutirea de dări și taxe era un drept domnesc, un drept feudal și se acordă de domnul țării numai personal, unui feudal indiferent dacă persoana era fizică sau juridică, respectiv mănăstire.

Obiceiul de a se vinde produsele meșteșugărești și agricole de către producător, fără vamă la locul de producție, nu trebuia acordat de nimeni, ci se păstra din generație în generație și a fost distrus cu timpul de lăcomia feudală.

Acesta era un *obicei al pămîntului*, pe care l-a găsit statul feudal la înjghebarea lui și trebuiau să-l respecte toți voievozii. Documentele Vasluiului și Bîrladului ni-l arată că el este vechi și l-ar fi menționat și alte documente de la alte târguri, dacă ele ar fi ajuns pînă la noi. El nu poate fi nici într-un caz un obicei de cancelarie, căci diecii cînd menționează în textele documentelor pe care le scriu că respectivele acte păstrează sau întăresc ceva de la domnii anteriori, specifică precis cine este voievodul care a creat precedentul; și apoi, documentele Vasluiului și Bîrladului nu arată că ar fi vorba de scutirea de obligații economice în masă, ca obicei vechi.

Despre o scutire generală de vămi la alte produse decît cele agricole, sau ale meșteșugarilor, aplicată în masă, nici nu începe discuție. Aceasta, în afară de faptul că reiese clar din cele două documente ale Vasluiului și Bîrladului, care impun la vămi pe locuitorii respectivelor târguri cînd vor aduce pește în târgurile lor, dar se poate demonstra și pe bază de alte documente.

Vama de la Birlad era în stăpînirea mănăstirii Bistrița încă de la 20 august 1422¹. În acest document dat de Alexandru cel Bun nu este vorba de nici o scutire de care ar trebui să țină seama mănăstirea Bistrița. Deci nu poate fi vorba de o imunitate comercială pentru Birlad la această dată. *La Bacău*², unde aceeași mănăstire percepea vămile, *nu erau exceptați de la plata vămilor și a numărătoarei nici negustorii cei mari, nici cei mici, străini sau din Bacău, chiar dacă aveau scutirea întărită cu pecetea cea mare*³.

Dacă mai adăugăm și argumentul că ambele târguri, și Bacăul, și Birladul, erau centre cu vămi de graniță, în care nu erau scutiți nici liovenii cînd veneau cu mărfuri din Turcia și Țara Romînească, trebuind aici să-și scoată adeverința de la vameși ca să nu mai plătească vamă în alte târguri ale țării pînă la Suceava⁴, atunci ne putem face convingerea deplină că *la Birlad ca și la Vaslui nu avem de a face cu o imunitate orașenească după modelul orașelor din apus*. La 1491 și 1495 Ștefan cel Mare nu face altceva decît reînvie obiceiul vechi, obiceiul pămîntului, ca să scoată din lîncezeala economică două târguri, de două ori arse — în decurs de 37 ani — pînă în temelii, și să convingă pe locuitorii țării să se așeze în aceste centre atît de lovite de soartă. Scutirea de vămi aici nu are caracterul de imunitate feudală. Este vorba de un obicei al pămîntului de a nu plăti vamă locuitorii târgurilor cînd își vînd produsele lor, care a fost inserat în aceste două documente, ce păstrează de altfel în scris acest obicei, pe care feudalismul cu regimul său l-a distrus cu timpul. Un viu exemplu de acesta îl avem în documentul episcopiei de Roman din 4 aprilie 1488, în care episcopului i se acordă dreptul de a încasa de la oamenii din Leucușani și Dragomirești și vama de la produsele agricole pe care le vor vinde pe piața Romanului: „zeciuala din varză“ și chiar „zeciuala din peștele proaspăt“. Vameșii din Roman să n-aibă treabă cu această vamă.⁵ Oamenii din Leucușani și Dragomirești erau în altă situație decît cei din Nego-ești care se bucurau de vechiul obicei și aveau slobozie pe cinci ani. Aceștia erau scutiți timp de cinci ani de la plata vămii pentru toate produsele lor: pînză, fier, plute, oale, vase de lemn, varză, mere, miere, ceară, boi, ialovițe, berbeci, cai, iepe, jderi și helgii în orice tîrg.⁶ Așa că *obiceiul vechi* din aceste documente este respectarea unui drept anterior regimului feudal și nu o favoare domnească.

Obligațiile orașenilor moldoveni în secolul al XV-lea. Despre obligațiile pe care le datorează orașenii moldoveni ca locuitori ai târgurilor ne vorbesc chiar documentele externe de la 1408, 1433, 1456 și 1460,

¹ *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV, vol. I, p. 45.*

² *Ibidem, p. 166; M. Costăchescu, op. cit., vol. II, p. 59.*

³ *Ibidem, p. 291 și 310; I. Bogdan, op. cit., vol. I, p. 4 și 37.*

⁴ *I. Bogdan, op. cit., vol. II, p. 281.*

⁵ *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XV, vol. II, p. 93.*

⁶ *Ibidem, veacul XIV—XV, vol. I, pp. 342—343.*

prin care se acordă reduceri de taxe vamale liovenilor, când fac comerț în Moldova. Nu mai vorbim de cele interne.

Cu tot dreptul de depozit pe care-l oferă în Suceava, sau scutiile de plata vămilor acordate la pește în târgurile interne, privilegiile liovenilor spun că, dacă acești negustori străini vor vrea să deschidă în Suceava circume, să vîndă vin, bere sau miere, măcelării ori brutării să vîndă pîine, „să plătească cu târgul“¹, adică, să dea dări cum dau și ceilalți locuitori din Suceava. Probabil că liovenii se bucurau de reduceri de vămi numai cînd făceau comerț în Suceava vînzîndu-și mărfurile aduse de aiurea. Cînd însă vor îndrăzni să comercializeze produsele locale, ei care nu sînt direct producători ai bunurilor comercializate, trebuiau să plătească dări și vămi. Aceasta înseamnă că privilegiile vamale nu-i scutesc de obligațiile directe datorate de tîrgoveți, nici chiar pe negustorii străini. Domnia nu-și poate permite să facă excepție nici chiar cu liovenii, așa cum am văzut că nu poate acorda scutiri de obligații locuitorilor din Vaslui și Bîrlad, scutiile de vămi la comerțul cu produsele proprii fiind minime, numai pe piața locală.

Dintre documentele interne, cel dintîi care pomeniște de obligațiile orașenilor este documentul din 31 octombrie 1402. Dăruind mănăstirii Moldovița două mori la Baia, o sladniță și 4 sălașe de tătari, Alexandru cel Bun poruncește că „nimeni nu trebuie să se amestece la acestea și nimeni să nu împovăreze pe acești tătari cu vreo *slujbă domnească*“². În anul 1421 la 13 decembrie, același voievod dăruiește Rîmgalei, fosta lui soție, târgul Siret și Volhovățul. La 27 august 1449, cu ocazia scutirii de vamă a unui armean din Suceava, documentul dat de Alexandru voievod spune că Ioan Armenciocul este și „tarcan“ adică scutit „ca să nu dea nimic din casa sa din Suceava“.³

Alt document, din 10 ianuarie 1451, arată că mănăstirea Moldovița pentru casele sale din Suceava, unde locuiește armeanca Stana, să nu dea nici un fel de dare domnească, nici mare nici mică și nici ceară⁴. La fel nu va plăti domniei „nici un fel de dări sau robote“⁵ mănăstirea Moldovița pentru casa armeanului Ion, dăruită mănăstirii. Aceste case nu au a lucra la morile domnești, nici slujbe domnești să nu facă niciodată, ci toate veniturile să fie ale mănăstirii Moldovița, să le ia călugării și alții să nu fi judecători peste dinșii.

Deși sumare, dar destul de edificatoare, informațiile din acest document sînt completate de documentul mănăstirii lui Iațco și de cel al Mitropoliei de Roman.

¹ M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, pp. 630, 667, 783; I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 280.

² *Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV--XV*, I, p. 13.

³ *Ibidem*, p. 244.

⁴ *Ibidem*, p. 245.

⁵ *Ibidem*, p. 272.

La 23 februarie 1453, documentul dat de Alexandru voievod mănăstirii lui Iațco spune că oamenii ce se vor așeza în jurul mănăstirii pe hotarul târgului Suceava, să fie slobozi să-și are și să-și semene grâu și să cosească fin în țarina târgului Suceava ca și oamenii târgoveți. Iar acești oameni fie că vor fi meșteri, sau cojocari sau orice fel de meșteri sau rus sau grec sau orice fel de limbă să nu dea nici dare, nici iliș, nici la morile domnești să nu lucreze, nici la cetate, nici să nu dea desetină de la albine, nici din vii. Să fie slobozi să umble în voie cu oale sau cu sare, sau după pește, cu marfă vie sau moartă prin triguri și sate și vamă nicăiri să nu dea nici un gros, fie că vama este vîndută sau nevîndută. Vornicii să nu-i judece, ci numai starea mănăstirii¹.

În documentul de la 12 aprilie 1458 oamenii din Leucușani și Dragomirești, ce depind de mitropolia de Roman ca și „săracii“ din Roman ce ascultă de mitropolie, — să nu aibă a plăti nici o vamă din târguieii din pește și varză. Șoltuzii și pîrgarii să nu-i judece, nici să le ia gloabe, nici dregătorii târgului, nici pentru ceartă, nici pentru ziua de sfîntul Ilie. Vameșii să nu le ia vama, nici dare să nu dea cu alți orășeni, nici podvoadă, nici la morile domnești să nu lucreze². Singur mitropolitul sau protopopol lui să-i judece și tot el să încaseze vama „zeciuală“ de la varză și pește³.

Tîrgoveții vor avea să plătească și zaveasca atunci cînd vor încerca să desconsidere o poruncă domnească ori să pună din nou în discuție autoritatea unui lucru judecat. Sașii din Baia vor plăti zaveasca 60 de ruble de argint dacă nu vor respecta hotărîrea domnească de a da mănăstirii de la Moldovița 12 coloade de orz și 4 de grâu⁴, iar tîrgoveții din Neamț vor avea de suportat plata a 100 de ruble de argint dacă vor pomeni măcar de bucata de pămînt din hotarul târgului Neamț, pe care domnul o dăduse mănăstirii Neamț⁵.

Bineînțeles că numărul documentelor interne care menționează obligațiile orășenilor față de domnie nu sînt prea numeroase și nici nu le găsim la toate orașele Moldovei. Aceste obligații nici nu sînt enumerate așa de amănunțit ca în documentele mănăstirești.

Totuși atît din documentele analizate în cele două capitole precedente, cît și din cele menționate aici, obligațiile orășenilor, deosebit de vămile datorate cînd fac comerț, sînt indiscutabile. Deosebiri în veniturile provenite din vămii și acelea provenite din alte dări menționate de documentele externe, în special de privilegiile liovenilor, rămîn în picioare.

¹ Documente privind Istoria Romîniei, A. Moldova, veacul XIV—XV, vol. I, p. 260.

² Ibidem, p. 295.

³ Ibidem, veacul XV, vol. II, p. 93.

⁴ Ibidem, veacul XIV—XV, vol. I, p. 258.

⁵ Ibidem, p. 274.

Enunțate pe rînd de cîteva documente, obligațiile trebuie să fie numai clasate pe categorii și apoi analizate. Ele se pot împărți, potrivit documentelor cercetate, în patru categorii :

I. Dări directe sau permanente.

II. Prestații.

III. Slujbele față de domnie.

IV. Dări indirecte sau întîmplătoare.

I. *Dările directe sînt :*

1) dările pe locuință, cîrciume, sladnițe, măcelării, brutării, piauă, stupa și mori.

2) dările pe produsele agricole și meșteșugărești.

II. *Prestațiile în muncă* (la cetățîi, mori, lemne, butii, fin, cositul finului).

III. *Slujbele* (în serviciul domniei ca olăcari, curieri, fustași, ostași, vînători etc.).

IV. *Veniturile indirecte* se subîmpart în două diviziuni :

A. Venituri ce provin din comerțul cu produse :

Vămii	}	1. venitul cîntarului
		2. vama mare
		3. vama mică
		4. numărătoarea, și
		5. brudina

B. Venituri ce provin din amenzi judiciare ca :

Amenzi sau gloabe	}	1. dușegubinele (pentru crimele de omucidere) nașterea de copii nelegitimi de văduve și fete mari
		2. gloabele (pentru delictele de furt)
		3. amenzi (pentru ceartă, lovire, nesocotirea unei porunci domnești ori autoritatea lucrului judecat).

Toate aceste dări plătite și munci prestate față de domnie de tîrgoveții care stau cu așezarea pe hotarul tîrgurilor demonstrează că locuitorii tîrgurilor nu aveau o situație cu mult deosebită de aceea a locuitorilor de la sate.

Nefiind scutiți de dări și obligații, așa cum erau feudații purtători ai unor titluri de stăpînire a satelor, din care decurg și acele *imunități judiciare, fiscale și comerciale*, tîrgoveții trebuie socotiți ca făcînd parte dintre oamenii săraci, dintre oamenii lipsiți de privilegii în general, excepție făcînd acei care aveau privilegii personale, pentru scutiri de vamă numai — ca cei doi armeni din Suceava închinați mănăstirii Moldovița sau acei negustori mari amintiți în documentele Bacăului.

Concluzii. Lipsite de privilegii de fondare, așa cum aveau comunele feudale în apus, socotite domnești ca și satele de ocol, domnii puțînd să le dăruiască, fie în întregime, fie în parte, fie morile și sladnițele, fie vămile și podurile cu taxa brudinei, locuite mai ales de oameni săraci, datori să satisfacă toate obligațiile față de domnie, — tîrgurile moldovenești sînt în veacul al XV-lea așezări domnești locuite în

majoritate de meșteșugari și mici negustori neprivilegiați, — (afară de puținii negustori mari dăruiți cu *privilegii comerciale personale*) — și organizate după dreptul românesc.

Fără o autonomie de drept, întemeiată pe privilegiile domnești, așa cum erau, de altfel, organizate orașele transilvănene după obținerea diplomelor regale și, lipsite de fapt, de dreptul cel mai elementar de a-și aduna dările și de a avea o vistierie proprie, târgurile moldovenești nu pot fi socotite autonome atît timp cît pămîntul lor este proprietate domnească și sînt la dispoziția domnului ca și satele de ocol.

Teoria despre existența unei comunități urbane privilegiate, a unei autonomii locale a târgurilor moldovenești în veacul al XV-lea, — atît timp cît vameși domnești percepeau vama în toate punctele de vamă, — mănăstirea Bistrița încasa vama de la Tazlău, Bacău și Bîrlad, episcopia Romanului zeciuiala și vama din Roman, mănăstirea Neamț de la Tg. Neamț, mănăstirea Pobrata de la Tg. Frumos, mănăstirea Moldovița de la vama Moldoviței, Baia și parte din Suceava, mănăstirea sf. Ioan Botezătorul, venitul cîntarului din Siret și mănăstirea Putna vama de la Jicov, cu vama, sladnițele, hoștinarii și podul cu brudina de la Siret, iar domnia toate celelalte dări din care dăruia cît voia și cui voia — nu este justificată.

În consecință, locuitorii orașului moldovenesc adică meșteșugarii și negustorii numiți de documentele domnești *săraci*, alcătuiesc o populație lipsită de privilegii, apropiată mai curînd de țărănime. Prin obligațiile economice, ei se deosebesc de feudalii privilegiați care se bucurau de imunități fiscale, juridice și comerciale în același timp.

DIN LUPTA ȚĂRĂNIMII ROMÎNE ȘI SECUIEȘTI ÎMPOTRIVA ÎNFIINȚĂRII GRANITEI MILITARE (1762—1765)

de CAROL GÖLLNER

Mișcarea țăranilor romîni din Valea Rodnei și cea a țăranilor secuî împotriva înființării graniței militare se aseamănă prin caracterul lor comun, antihabsburgic și antifeudal. Răsunetul evenimentelor din Valea Rodnei asupra secuilor este de netăgăduit, ca și ecoul măcelului de la Siculeni (Madefalău) asupra grănicerilor romîni; este, de asemenea, evidentă legătura pe care cotropitorii habsburgi și feudații din Transilvania o făceau între cele două mișcări populare. Însăși organizarea militară a țăranilor romîni și aceea a țăranilor secuî nu se poate despărți una de alta. Fără înfringerea rezistenței țăranilor romîni nu s-ar fi putut înăbuși nici răscoala secuilor. Suferințele comune i-au înfrățit din nou pe țăranii romîni și secuî în lupta antifeudală și antihabsburgică. În zadar au încercat autoritățile austriece să ațîțe pe grănicerii romîni împotriva grănicerilor secuî¹, conform principiului străvechi al politicii austriece *divide et impera*. Ancheta de la Siculeni amintește printre grănicerii secuî răsculați și țăranii romîni, iar grănicerii secuî urmăriți de autoritățile austriece găsesc refugiu în Moldova².

În ceea ce privește starea de spirit a populației romîne, care urma să fie militarizată, este de menționat faptul că romîni din Transilvania, mai ales locuitorii din Valea Rodnei, doreau la început, în genere, să fie militarizați ca să „scape de iobăgie”³. Chiar și iobagii din afara ținutului grăniceresc, fugeau de pe domeniile feudale ca să se înscrie în rîndurile grănicerilor. Astfel s-au înrolat între grănicerii,

¹ Vezi raportul lui I. Ziskovics din 24.VIII.1763, publicat de V. Sotropa, „Inființarea graniței militare nășăudene”, în : *Arhiva someșană*, nr. 24, 1938, p. 75; istoriografia burgheză romînă se laudă cu faptul că de „o opunere formală nu se poate vorbi. Revolte ca aceea a secuilor de la Madefalva printre romîni n-au fost...”, (E. Micu, „Contribuțiuni la istoricul regimentului grăniceresc întîi valah”, București, 1943, p. 8), deci un certificat de bună purtare „pentru țăranul romîn blînd și liniștit”.

² Arh. St. Sibiu, fondul B.L., 341, pp. 155, 405—425.

³ *Cronica căpitanului Stezar din Jina*, în E. Micu, *op. cit.*, p. 8; Heidendorf, „Eine Selbstbiographie”, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, 1880, vol. XV, p. 129; „... die Wallachen selbst machten die Religionsveränderung ausgenommen, als ein gedrücktes Volk, unter den vielen ihnen dabei gemachten Versprechungen. keine sonderliche Einwendungen dagegen. Wenn mas es nötig gehabt und erlaubt hätte. wären vielleicht alle siebenbürgische Jobaggen Granitzer geworden”.

păstori, argați și, în general, sărăcimea din orașul Bistrița. Firește că țărani români din Valea Rodnei ar fi preferat eliberarea de patriciatul bistrițean, fără militarizare.

Nobilii, protestînd însă împotriva recrutării iobagilor pentru regimentele grănicerești, Consiliul de Stat din Viena a hotărît ca aceștia să nu aibă dreptul de a interzice iobagilor să devină grăniceri, pe de altă parte însă a dat dispoziții ca nici un iobag să nu fie primit de comisiile de recrutare¹. Este o hotărîre semnificativă pentru poziția plină de duplicitate a curții de la Viena în această problemă.

Multe promisiuni au fost făcute țăranilor români din Valea Rodnei de colonelul Schröder, însărcinat din partea autorităților militare, cu studierea și inițierea lucrărilor necesare pentru înființarea graniței militare în nordul Transilvaniei. Iată ce scrie Michael Heidendorf, care se afla atunci la Bistrița: „Deoarece militarizarea se înfăptuia fără învoirea legală a dietei, locuitorii comunelor ce cădeau în acea linie nu puteau fi forțați, în mod legal, la serviciul grăniceresc; de aceea era de dorit, ca țăranii să se declare benevol pentru graniță. Comandamentul militar trimisese deci misiuni militare în comunele din acest ținut, care promițînd tot felul de favoruri și avantaje, căutau să înduplece pe țărani să devină de bunăvoie grăniceri“².

Pentru asemenea promisiuni făcute de colonelul Schröder, dar nerespectate ulterior, sînt elocvente plîngerea țăranilor din Rebrîșoara³, ca și evenimentele din anul 1762, care culminează cu revolta grănicerilor din primăvara anului 1763.

* * *

Primul inconvenient pentru viitorii grăniceri s-a ivit curînd prin numeroasele dislocări de populații prevăzute de autoritățile austriece. Magistratul orașului Bistrița a propus, în consecință, generalului Buc-cow să aprobe dislocarea țăranilor români din Sîntioana și Nușfalău în „districtul românesc militarizat“, iar sașii și ungurii din Rodna să fie mutați în aceste sate⁴. Primind aprobarea solicitată, Magistratul bistrițean a dispus ca țăranii români din comunele sus-amintite să fie adunați și evacuați, a doua zi, cu toată averea lor mobilă în viitorul district militar din Valea Rodnei. În caz de rezistență, satul va plăti o amendă globală de 200 de florini. Toate încercările de rezistență să fie imediat raportate⁵.

¹ R. Kutschera, „Guvernatorii Transilvaniei 1691—1774“, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, 1944, p. 182.

² Heidendorf, *op. cit.*, p. 141.

³ Adresa din 7.VIII.1762, Arh. St. Cluj, A.O.B., 305 a: vezi și Z. Toth, „Az erdélyi román nacionalizmus első százada“ (Primul secol al naționalismului român), Budapesta, 1946, p. 225.

⁴ V. Sotropa, *Iniințarea graniței militare năsăudene*, în „Arhiva someșană“, 1938, nr. 24, p. 15.

⁵ *Instructiunile*. 20.IV.1762, Arh. St. Cluj, A.O.B., 396.

Țăranii romîni refuză însă să părăsească locurile de baștină înainte de a cunoaște pămînturile ce aveau să primească și înainte de a li se repartiza case de locuit. Unii declară că preferă să plece pe pămîntul comitatelor decît să se facă „cătane austriace“, iar alții invocă faptul că ar fi iobagi ai contelui Bethlen.¹ „Nu sîntem zidari, măturari sau rotari, ca să putem pleca în păduri, ci sîntem țărani, dornici să lucrăm cu plugul acest pămînt“².

Pentru a frînge rezistența țăranilor romîni din Lechința, a fost trimisă o unitate militară, amenințîndu-se acei care refuză să se mute în districtul grăniceresc, cu o pedeapsă de 50 de lovituri de bîtă.³ Țăranii, nesupunîndu-se, sînt bătûți și scoși cu forța din casele lor. Cu această ocazie un viitor grănicer „voluntar“ a strigat în auzul satului: „Mă voi întoarce la Singeorzu și chiar dacă vor veni aici 1 000 de soldați“⁴. Rapoartele vorbesc de o „adevărată răscoală“ (*ganzer Aufruhr*) a țăranilor romîni îndărătnici.⁵

Măsurile acestea brutale n-au creat însă pretutindeni sate curat grănicerești și, cu toate că se promisese noilor soldați că vor fi priviți ca oameni liberi, ei erau considerați totuși iobagi, excluși de la avansare. Grănicerii indignați cerură de la comandantii lor să intervină la Viena și să le cîștige confirmarea libertăților politice.

Ofițerii austrieci, francezi și italieni ca: Raschütz, Dambrowska, Toussain, Bouquier, Humbourg, Sburlatti, Belloni, Delvardi și Cosimelli pretindeau ca grănicerii să le construiască, fără nici o despăgubire, case somptuoase, încasau sume considerabile pentru uniforme și pentru capitație. În zadar se adresau grănicerii nemulțumiți generalului Buccow, cerînd respectarea promisiunilor făcute de colonelul Schröder⁶ și amenințînd, în caz de nerespectare, că „vor lepăda mondirile și puștile căci dacă nici Maiestatea Sa nu ține ce le-a promis, atunci nici ei nu sînt datori să țină ce au promis“⁷. Comandanții de regimente nu acordau nici o atenție unor asemenea plîngeri, dînd ordine severe ofițerilor ca să supravegheze pe grăniceri și să nu pregete a-i închide în carcera militară pe cei ce se vor ocupa, cîtuși de puțin, de chestiunile politice⁸.

Nemulțumirile cauzate de măsurile samavolnice ale comandanților militari, instigate și de patriciatul din Bistrița, izbucnesc la 10 mai 1763. Sosise din nou în inspecție generalul Buccow înconjurat de o mare suită, în frunte cu episcopul unit, Petru Paul Aron. Cu această ocazie

¹ *Raport din Lechința*, 20.IV.1762, Arh. St. Cluj, A.O.B., 396.

² Arh. St. Cluj, A.O.B., 396.

³ *Concept*, 1762, Arh. St. Cluj, A.O.B., 396.

⁴ *Raport*, 22.IV.1762, Arh. St. Cluj, A.O.B.

⁵ *Ibidem*, 23.IV.1762, Arh. St. Cluj, A.O.B., 194.

⁶ I. Halmagyi, „Naplői es iratai“, publicat de L. Szadeczky în *monumenta Hung. Hist.*, seria II, vol. XXXVIII, Budapesta, 1906, p. 26.

⁷ V. Sotropa, *Infiițarea graniței militare*, p. 31.

⁸ I. Nistor, „Istoria regimentului năsăudean“, reprodus de V. Sotropa, *op. cit.*, p. 69.

urma să se ia noilor soldați jurământul la Salva, pe platoul Mocirlă. În timp ce se ajunse la depunerea jurământului, în fața generalilor și a episcopului unit, la cuvintele că vor lupta oriunde, și pe uscat și pe apă, toți soldații denegară jurământul. Ei declară că nu vor să plătească contribuții ca și iobagii, iar pe deasupra să se facă grăniceri și să treacă și la catolicism. Deodată ieși călare înaintea frontului, săteanul bătrîn de 104 ani, Tănase Todoran, din Bichigiu și se adresează grănicerilor: „De doi ani mai, suntem cătane, adecă grăniceri, și carte n-am căpătat de la înalta împărăteasă, că sîntem oameni liberi. Ne-au scris iobagi, dăm dare, facem slujbe cătănești; copiii noștri vor merge pînă la marginile pămîntului să-și verse sîngele, dar pentru ce? Ca să fim robi, să n-avem nici un drept, copiii noștri să fie tot proști, ori vor învîșa ceva, ori ba? Jos cu armele!“¹

La acest apel grănicerii își trîntiră armele la pămînt, apoi iarăși le ridicară, cu somația adresată ofițerilor austrieci ca imediat să părăsească satele romînești. Pe cei care-i sfătuiau să se facă soldați îi omorau pe loc. Generalul Buccow și episcopul unit își găsiră scăparea numai prin fugă, pierzîndu-și vizitiul și un cal, care se înecară la trecerea peste riul Bistrița.²

A fost nevoie de noi promisiuni ca scutire de impozite³, amenințări și măsuri drastice pînă ce grănicerii se înarmară din nou. Tănase Todoran a fost condamnat să i se frîngă toate membrele cu roata. Cadavrul lui a fost, pe urmă, expus la intrarea satului, unde se găsea încă în anul 1766.⁴ Vasili Dumitru din Mocod, Grigore Man din Zagra și Vasili Oichi din Telciu au fost spînzurați.⁵ Chiar și la executare își păstrează sîngele rece, declarînd cu dîrzenie că nu regretă de a suferi moartea pentru dreptate, deoarece e mai bine să-și piardă viața decît să trăiască în robie. Alți 19 grăniceri sînt grațiați de la moarte și li se aplică pedeapsa să „treacă de zece ori de sus și de 10 ori de jos printre loviturile de vergi a 300 soldați“⁶.

Măsurile represive continuară, dar rezistența împotriva militarizării nu a slăbit în Valea Rodnei. Îngroziiți, mulți grăniceri s-au refugiat în satele băștinașe, ori în satele comitatelor unde stăteau ascunși, alții au

¹ I. Nistor, *op. cit.* reproduc de V. Sotropa, *op. cit.*, p. 70.

² K. A., Viena, H.K.R. nr. 98/4 ad. 1.VI.1763; Arh. St. Sibiu, L 1—8, 319 m. pp.28—29; pentru descrierea răzvrătirii de pe platoul Mocirlei am folosit și următoarele lucrări: V. Sotropa, *op. cit.*, pp. 69—71; Fr. Kramer, *Beiträge zur Geschichte der Militarisierung des Rodnaer Thales*, Program des Bistritzer Gymnasiums, p. 26—28; P. Bod, *Boeris valachorum Transilvaniam incolentium historia (manuscris)*; W. Schmidt, *Beiträge zur Geschichte der siebenbürgischen Militärgränze, Transilvania 1863—64*, p. 48; E. Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, t. II pp. 176—179; A. Bunea, *Episcopii Petru Aron și Dionisiu Novdcofici, sau istoria romînilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764*, Blaj, 1902.

³ Ordinul C.A.R., 7.I.1764, Arh. St. Sibiu, L. 1—8, 319 m. pp. 28—29.

⁴ Arh. St. Sibiu, fond Brukenthal, K. K., 28 (25).

⁵ V. Sotropa, *op. cit.*, p. 69.

⁶ Fr. Kramer, *op. cit.*, p. 28.

emigrat în Moldova. Un grup de bejenari, urmăriți de autoritățile locale, opun rezistență armată; după o încăierare singeroasă, este arestat un fost grănicer. Anchetat, el declară că grănicerii dezertează „din cauza ofițerilor care îi chinuie zi și noapte cu munca. Nu primesc nici o bucată de pîine, încît sînt complet ruinați și nu se vor întoarce cît timp este încă un austriac [Deutscher] în district“¹. Deși pe toți grănicerii dezertori îi aștepta spînzurătoarea², au emigrat în anul 1763, din Valea Rodnei și din ținuturile învecinate 200 de familii de grăniceri și de iobagi³. Frămîntările continuînd, contele Paul Bethlen nu îndrăznește nici în anul 1764, să apară în fața foștilor săi iobagi deveniți grăniceri⁴.

Buccow exasperat prin faptul că „acest popor este obișnuit să facă cauză comună, fiind solidar unul pentru toți și toți pentru unul“⁵, a plănuit să extermine pe toți românii din ținutul Bistriței. Acest plan criminal l-a îngrozit chiar pe episcopul Baytay, dușman al țărănimii romîne, care scrie: „M-am cutremurat la propunerea Excelenței sale, domnului baron de Buccow, care voia să detașeze un corp de 2 000 de soldați regulați contra districtului amintit, pentru a-i masaca pe toți, fără de a separa pe cei culpabili, de cei nevinovați“⁶.

* * *

În depresiunea intercarpatică Giurgeu-Ciuc înființarea graniței militare a fost de asemenea scînteia care a declanșat răscoala antifeudală și antihabsburgică a țăranilor secuî. În vara anului 1762 a sosit aici o comisie militară, în frunte cu colonelul Schröder, în vederea recrutării țăranilor pentru două regimente de infanterie și un regiment de husari. Se procedează la fel ca și cu țăranii romîni din Valea Rodnei, promițîndu-se acelora care se vor înrola în unitățile grănicerești să fie scoși de sub jurisdicția civilă și apărați împotriva pretențiilor hrăpărețe ale nobilimii. Pe cînd magnații maghiari ca G. Bethlen și A. Nemes participau cu zel la înființarea graniței militare, ofițerii austrieci căutau să profite de ura poporului împotriva nobilimii pentru a cîștiga, în felul acesta, simpatiile țăranilor secuî.

¹ Raportul lui D. Ziegler, 7.IX.1763, Arh. St. Cluj, A.O.B., II a, 6; vezi și raportul din Năsăud, 13.VIII.1763, despre fuga grănicerilor din Lunca, Arh. St. Sibiu, A.C.XII, 1764/1.

² *Edictul imperial*, 27.IV.1762 (tipărituri), Arh. St. Cluj, A.O.B., 168; vezi și *Edictul imperial*, 3.IV.1764 (tipărituri), Arh. St. Cluj, A.O.B., II a, 6.

³ Raportul lui Ziskovics, 14.X.1763, K. A. Viena, H.K.B., 403/14.X.1763.

⁴ Arh. St. Sibiu, A.C. XII, 1/1764.

⁵ *Ibidem*, fond Brukenthal, L. 1—8, 318 m.

⁶ I. H a l m á g y i, *op. cit.*, în *Manumenta Hung. Hist.*, vol. XXXVIII, p. 80: „Je frémis à la proposition de S.E. Mrs. le B, de Buccow, qui il vouloit qu'on detachat contre le dit district un corp de 2000 hommes réglés, pour les massacrer pele mele, et sans separer les coupables d'avec les innocens“ S. D r a g o m i r, *Istoria dezrobirii religioase a romînilor din Ardeal în sec. XVIII*, Sibiu, 1930, vol. II, p. 242.

De fapt nu poate fi vorba decît de o manevră demagogică. Aristocrația secuiască, în frunte cu contele Lazar, baronul Daniël și baronul Szentkereszti, ajută — după afirmația lui Halmágyi — întru totul pe Buccow la înșelarea secuilor.¹ Un alt sprijin l-au găsit cotropitorii austrieci la unii reprezentanți ai clerului catolic² — la fel ca și în ținutul Bistrița-Năsăud. Nobilimea și biserica catolică, cei doi stâlpi ai statului feudal — multinațional habsburgic, erau preocupate, din motive egoiste, ca sarcinile militarizării să fie suportate numai de țărani secui „liberi” și ca rentele în muncă, natură și în bani ce le primeau din partea iobagilor să nu fie atinse.³ Ei își revendică de aceea și, de acum înainte, jurisdicția iobagilor. Pentru a-i mulțumi, guvernul a găsit o soluție de compromis: procesele civile urmau să fie judecate de forurile nobiliare, iar procesele penale de către forurile militare⁴.

Unii nobili secui au participat la acțiunile de protest împotriva militarizării, aceștia însă nu s-au gândit nicidecum de a lupta cu arma în mână alături de țărani secui împotriva cotropitorilor austrieci⁵. Rezistența lor se datorește mai ales purtării autoritare a lui Buccow, care nu le-a menajat suficient ambiția de a organiza ei înșiși regimentele grănicerești⁶. Acești nobili au agitat și poporul împotriva instituției grănicerești, deoarece se temeau că vor pierde poziția lor dominantă, gîndindu-se cu spaimă — cum afirma un contemporan — „să vadă pe țărani lor... de acum înainte, cu arma în mână”.

La început agitația demagogică a ofițerilor austrieci a determinat pe mulți țărani secui să se înscrie în rîndurile grănicerilor, sperînd să scape de jurisdicția nobilimii. Ei socoteau înființarea regimentelor grănicerești ca o ocazie binevenită de a se înarma și a lupta alături de țărani liberi împotriva nemeșilor. Deși urmau să fie primiți în rîndul grănicerilor numai secui liberi, ofițerii austrieci au recrutat și aici, ca și în Valea Rodnei și Valea Oltului, mulți țărani iobagi și faptul acesta amenință să transforme acțiunea de recrutare în luptă anti-feudală care nu mai putea fi indiguită nici de autoritățile militare. În zadar încercară nobilii să dovedească că țărani înarmați sînt proprietatea lor. Grănicerii amenință că le vor tăia urechile și scoate ochii. Conacurile nemeșilor sînt impresurate și atacate⁷. Drept răspuns la asemenea acțiuni, administratorul contelui Toroczky, Pünkösti, prinde pe un fost iobag, îl leagă, îl bate și-l vîștește să renunțe la înrolarea între grăniceri⁸. Au loc procese numeroase în fața ins-

¹ Halmágyi, *op. cit.*, p. 68.

² Arh. St. Sibiu, fond Zimmermann EE. (23).

³ *Ibidem*, A.C. XII, 1/1764.

⁴ Vanicek, „Specialgeschichte der militärgrenze”, Wien, 1875, vol. II, pp. 79—80.

⁵ I. Nyirő, „Madéfalvi veszedelem” (Prăpadul de la Madéfalău), I, p. 161.

⁶ *Memoriul lui Buccow* (Marginale), 19.III.1763, Arh. St. Sibiu, fondul B. I. 1—8, 318 m.

⁷ I. Halmágyi, *op. cit.*, pp. 33, 34.

⁸ *Ibidem*, p. 24.

tanțelor civile, care recunosc „dreptul” nobililor asupra iobagiilor militarizați¹.

Asemenea acțiuni nu corespundeau, firește, concepțiilor generalului Buccow. El constată cu îngrijorare că pământurile rămân nelucrate. Iobagii refuză obligațiile feudale și nu mai recunosc nici o autoritate². Buccow dezaprobă de aceea recrutarea iobagilor³ și ordonă locotenent-colonelului Caratto să ajute pe nobili în acțiunile lor împotriva iobagilor nesupuși. Supărat el exclamă: „Iată rezultatul acestei protecții frumoase ce ați dat iobagilor și care a fost totdeauna împotriva voinței mele”. „Trebuie restabilită ordinea” — continuă Buccow — „trebuie să se termine cu discursurile ce ați făcută ura și care n-ar fi trebuit niciodată ținute”⁴. În sensul acesta el numește o comisie de anchetă condusă de contele I. Lázár și N. Bethlen, stabilind pedepse draconice pentru acei țărani care pronunță amenințări la adresa nobililor sau atacă castelele lor⁵.

Și țărani liberi cred că a venit timpul de a cere socoteală nobililor pentru toate abuzurile săvârșite. Când s-au convins însă că nobilii, prin înrolarea lor, se eschivează de la orice sarcină militară, că vor trebui să plătească în continuare dările⁶, și mai ales că vor lupta, sub comanda unor ofițeri străini, în afara hotarelor Transilvaniei, ei au refuzat să mai devină grăniceri⁷, nevrînd să aibă doi stăpîni — nobilul secu și ofițerul austriac⁸.

Pe lângă abuzurile ofițerilor⁹ care se îmbogățeau în mod ilicit pe spinarea țăranilor secu, cu ocazia înființării regimentelor grănicerești, trebuie amintite și condițiile obiective care determinau pe țărani secu la lupta antifeudală. Din cauza recoltelor slabe și a con-

¹ I. Balló, „A Madéfalvi veszedelem”, Miercurea-Ciucului, 1906.

² *Scrisoarea lui Buccow*, 14.XII.1763, Arh. St. Sibiu, fondul B, Col. Zimmermann, EE (23).

³ *Scrisoarea lui Buccow*, 27.XII.1762, Arh. St. Sibiu, fondul B, Col. Zimmermann, EE (22).

⁴ Arh. St. Sibiu, fond. Zimmermann, EE (23).

⁵ *Ibidem*, fondul B, L. 1—5, 1763 „Es ist sowohl denen Herrn Gränz Officiers. Unter Officiers, als auch gemeinen Gränzern auf das schärfste verbothen die Herrn Stuhl Officianten, sowohl als alle übrigen Hr. Edelleute weder mit Worten zu schmähen, noch in der That zu chicaniren, vielmehr ist ihnen alle gebührende Ehre zu erweisen. Gleichen ebenfalls nicht erlaubet ist, ihnen öffentlich oder heimlich über nachzureden, oder ungebührende Vorwürfe zu machen. Sollte sich jemand bei schärfster Strafe unterstehen, ihre Güter oder adeliche Höfe gewaltsam anzufallen. Die Soldaten von allen Injurien welche sie diesen Edelleuthen und Herrn Officianten geneigt gewesen anzuthun, anzuhalten”.

⁶ *Raportul lui Ziskovics*, 8.V.1763, fondul B, L. 1—8, 319 m, p. 20.

⁷ *Heidendorf*, *op. cit.*, în „Archiv V. L.”, 1800, vol. XV, p. 129.

⁸ Arh. St. Sibiu, fondul B L. 341, p. 358 „Allhiesige Inwohner beschweren sich wider Hr. Hauptmann v. Stupan, dass selber ihnen verschiedene Robothen umsonst, auch Holz zuführen mussten, dass sich annoch wegen dem harten Verfolgen der Bewohner in der Flucht sich aufhalten und ihre Oeconomie liegen lassen müssen”.

⁹ Generalul Buccow face în privința aceasta reproșuri locotenent-colonelului Caratto, comandantul regimentului de infanterie secuieșc.

flictelor sociale, terenuri întinse au rămas necultivate, încît îi aștepta foamea, în timp ce hambarele nobililor erau pline, iar grîul era vîndut de ei cu preț de speculă¹. Demnitarii scaunelor secuiești realizează, de asemenea, venituri însemnate cu ocazia militarizării. Ei încasează de la grăniceri de mai multe ori costul construcțiilor militare, care au fost plătite deja din fonduri militare, primesc plată pentru a scuti pe grăniceri de serviciul de pază și, în afară de acestea și dări în natură².

Recrutarea benevolă se transformă astfel, în curînd, într-o acțiune forțată, însoțită de cele mai revoltătoare „argumente de convingere”. Țăranul Czödö Andras din Ciuc-Sîngeorgiu este arestat, încătușat și legat cu un lanț de un par, iar după acest supliciu este maltrat și escortat la Miercurea-Ciucului. Firește Czödö Andras a consimțit pînă la urmă să se facă grănicer³. În același sat, mai mulți țărani au fost închiși și ținuți în fum⁴, alții crunt bătuți⁵, iar unui țăran îi este batjocorită chiar mama etc.⁶, toate aceste măsuri sînt luate pentru a-i „convinge” în felul acesta de binefacerile regimului austriac. Se procedează și la sechestrarea averii, a plugului, hîrlețului și la rechiziția vitelor țăranilor secui care nu consimt să se înroleze în armata imperială, iar dacă locuitorii unui sat sînt solidari în rezistența lor antihabsburgică, sînt supuși la amenzi mari colective⁷. Mulți țărani sînt recrutați chiar în absență și fără știrea lor⁸. În unele sate tinerii sînt recrutați, spunîndu-li-se că împărăteasa Maria Tereza ar dori să vadă ce flăcăi frumoși are⁹, aceștia aflînd abia mai tîrziu că au devenit grăniceri¹⁰.

Iată ce povestește țăranul I. Kovacs din satul Cetățuia: „Fiind judele satului, am fost amenințat cu bătaia dacă nu devin soldat, iar cînd, în ciuda acestui fapt, n-am consimțit s-o fac, mi s-au băgat 5 soldați în casă. Aceștia m-au amenințat că dacă nu revin asupra refuzului meu, vor sta aici lovind cu săbiile tot ce găseau în casă. Aceasta m-a speriat în așa fel, încît m-am înrolat în armată”¹¹. „Dragonadele” devin spaima secuilor. „Cine nu se face soldat, i se vor încartirui 8 soldați sau va trebui să părăsească casa”, amenință o circulară ofi-

¹ I. Halmágyi, *op. cit.*, p. 52.

² Arh. St. Sibiu, fondul B, 1 341, p. 208.

³ *Ibidem*, p. 119.

⁴ *Ibidem*, p. 157.

⁵ *Ibidem*, pp. 253—254.

⁶ *Ibidem*, p. 21.

⁷ *Ibidem*, pp. 60, 162—163, 238.

⁸ *Ibidem*, p. 164.

⁹ *Rechtfertigungsschrift Buccows (Marginale)*, 19.III.1763, Arh. St. Sibiu, fondul B, I. 1—8, 318 m. f. 14 „Die Sekler sind bei Verlust ihres Gutszusammenberufen worden zur Commission und sind unter dem Vorwand gemessen worden, dass Ihre Majestät sehen wolle, was sie vor schöne Leute sind.”

¹⁰ Arh. St. Sibiu, fond. B, L 1—8, f. 164.

¹¹ *Ibidem*, pp. 259—260.

cială¹, iar cine îndrăznește să se prezinte în fața „domnilor ofițeri” cu o plîngere este bătut pe loc fără milă². Un subofițer și-a rupt sabia bătînd pe un soldat iobag, iar pe urmă l-a călcat cu picioarele³.

În felul acesta au fost recrutați în luna august 1762 în scaunele Gheorgheni, Ciuc, Trei Scaune și Cașin viitorii grăniceri. În scaunul Odorhei comisia de recrutare a avut mai puțin succes, rezistența țărănilor împotriva militarizării luînd tot mai mult un caracter organizat antifeudal. Țăranii își manifestă fătîș ura față de clasa odioasă a nobilimii⁴. La Brașov se aștepta în aceste condiții o răscoală a țărănilor secui⁵.

Dintr-o anchetă asupra cauzelor mișcărilor antif feudale a țărănilor secui din vara anului 1763 rezultă, de pildă, că contele Miko Pal n-a dat iobagilor săi de zece ani mîncarea convenită în zilele de lucru. La fel a procedat și contele Nemes Janos. Un iobag al contelui Thury Laszlo a fugit de teama celor 30 de lovături de ciomag ce-l așteptau etc.⁶.

Se semnalează în această perioadă și strîngerea unor sume de bani ca și organizarea de adunări conspirative. Au loc răzmerițe în satele din scaunul Odorhei îndreptate împotriva nobililor și trupelor imperiale⁷. Locuitorii din Leвете au refuzat să se înroleze în unitățile grănicerești, declarînd că dacă vor fi siliți, vor merge chiar pînă la Viena, fiind siguri că operațiunea aceasta nu se făcea din voința împărătesei, ci era numai o uneltire a militarilor⁸. Firește că la Curtea imperială nici un țăran n-a primit dreptate.

Răspîndindu-se zvonul despre răzmerița din Leвете, mulți țărani din alte sate au început să depună, de asemenea, armele. Țăranii din Căpîlnița, Zetea și alte comune, sprijiniți și de locuitorii din Odorhei au refuzat să devină grăniceri. Hărțuiți de soldații imperiali, ei s-au adunat în păduri. Secuii liberi depun jurămîntul că vor lupta atît împotriva noilor sarcini militare, cît și împotriva nobililor din scaune⁹. Lor li se alătură în număr tot mai mare și iobagii, căuțînd să scape astfel de iobăgie¹⁰. În zadar folosi Buccow amenințările și bătăile. Iobagii socoteau că a venit momentul să se elibereze de sub jugul

¹ Arh. St. Sibiu, fond. B, L, 1—8, f. 477.

² *Ibidem*, p. 264.

³ *Ibidem*, pp. 162—163, 262.

⁴ Halmágyi, *op. cit.*, p. 19.

⁵ J. Teutsch, *Nachlese zu den kurzgefassten Jahresgeschichten von Ungarn und Siebenbürgen*, în „*Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, 1903, vol. IV, p. 358. „Man redet vieles von den Unwillen der aufgerichteten Land-Miliz. Es wurden auch einige Infanterie in Hâromszék und Csik geschicht, sie in Respekt zu halten”.

⁶ Arh. St. Sf. Gheorghe, 1763/77, 1764/22.

⁷ Arh. St. Odorhei, Arhiva județeană, Acta Judic. 1762/13.

⁸ R. Kutschera, *op. cit.*, p. 182.

⁹ *Rechtfertigungsschrift Buccows* (Obs. marginale), Arh. St. Sibiu, fracția B, L, 1—8, 318 m.

¹⁰ *Protocollum Sessionis*, Arh. St. Sibiu, fondul N, L, 341, pp. 2—60.

nobilimii¹. Acțiunile antihabsburgice sînt dublate de cele antifeudale. Dispozițiile autorităților nu mai sînt respectate, țărani declarînd că acestea au fost date numai în interesul proprietarilor feudali.

Un rol deosebit de activ în lupta antifeudală și antihabsburgică a avut și Toma Bors, vicejudele din satul Menișag, care spune într-o adunare: „dacă nu reușim în luptă, trecem munții”². Posibilitatea aceasta de a găsi un refugiu în Moldova este un factor important în lupta împotriva cotropitorilor austrieci³.

Acțiuni similare au avut loc la Toplița⁴, Mădăraș⁵ și Tușnad, unde toți grănicerii se leapădă de arme. Despre cele întimplute la Tușnad, un ofițer a afirmat în cursul anchetei următoarele: „Mi-a declarat [un oarecare M. Lorenz] în față că s-a jurat cu alții să nu se facă soldat. Ar vrea de aceea mai degrabă să moară decît să nu respecte acest jurămint. Cînd bărbații au trînit armele jos, el i-a îndemnat încă, ca nu cumva să le reprimească. El vrea să le fie comandant și dacă ar fi nevoie să-i ducă în Moldova, unde pot trăi mai bine și n-ar trebui să rămînă în sclavie ca aici, să aibă încă puțină răbdare. El vrea să-i răzvrătească împotriva nemților [austriecilor] ca să izgonească austriecii din țară”⁶. Se semnaleză în aceea vreme fuga a 300 de familii în Moldova. Cîmpurile rămîn nelucrate și mulți țărani cutreieră codrii de frontieră⁷.

Începe să se contureze, de asemenea, un front comun de luptă între grănicerii romîni și grănicerii secu. Deosebit de alarmate sînt astfel autoritățile austriece de știrea că un romîn, cu numele Oprea, s-ar găsi în mijlocul secuilor, îndemnîndu-i să arunce armele⁸. Secuții „sînt neconțenit întruniri și, de acord cu secuții din alte scaune, tratează și corespundează și cu romîni și vor să-i extermine pe feudali” scrie contele Paul Haller, curții imperiale⁹. În ianuarie 1763, scaunele Ciuc, Gheorgheni și Cașin, într-un memoriu adresat Mariei-Tereza previn că nu numai secuții, ci și romîni (rustici, schismatici) se înarmează și dacă ei se vor scula vreodată, vor prăpădi țara¹⁰. Nobilul Kőnczey din Orba aduce autorităților la cunoștință că iobagi romîni de ai săi s-au înarmat și refuză să mai presteze obligațiile de robotă¹¹.

¹ Heidendorff, *op. cit.*, în „Archiv V. L.”, 1881, vol. XVI, p. 653.

² I. Balló, *op. cit.*, p. 36.

³ I. Miskolczy, „Bajtay Antal”, Budapeșt, 1914, p. 79, „...und wann alle Sträng zerissen seyn wir gleich über dem Gebirg”.

⁴ Raport. K. A. Viena, H.K.R., 749/6, 21.V.1763.

⁵ I. Miskolczy, *op. cit.*, p. 322.

⁶ *Ibidem*, p. 361.

⁷ Arh. St. Sibiu, L 341, pp. 228—229.

⁸ I. Miskolczy, „Bajtay I. Antal”, Budapeșt, 1914, pp. 405—425.

⁹ E. Jakab, L. Szadeczky, „Udvarhely vármegye története a legrégebb idótol 1849—g (Istoria județului Odorhei din vremea cea mai veche pînă la 1849) Budapeșt, 1901, p. 500.

¹⁰ L. Szadeczky, *op. cit.*, p. 339.

¹¹ Arh. St. Odorhei, 1764 44.

Rîndurile grănicerilor răzvrătiți, care refuză să execute ordinele ofițerilor¹ sînt îngroșate de iobagii nemilitarizați de pe domeniile feudale². Răzvrătirea se răspîndește cu repeziciune din Ciuc în Trei-Scaune și în celelalte ținuturi militarizate. După ce o ceată de iobagi a pus mîna pe armele dintr-un depozit militar³, curțile nobiliare din mai multe sate au fost incendiate, iar nobilii, căzuți în mîinile răsculaților, pedepsiti, domeniile începînd a fi împărțite între țărani săraci⁴.

Un punct culminant în lupta antifeudală și antihabsburgică a țărănimii secuiești este împresurarea la 11 ianuarie 1763 a localului de ședințe din Vărgata. Nobilii, speriați, promit a doua zi să îndeplinească *toate cererile țăranilor, ce se referă și la iobagi*⁵. Cam în același timp pătrund 60 de soldați grăniceri în casa unui nobil și eliberează pe un țaran iobag, care a refuzat să presteze zilele de robotă. Este evidentă solidaritatea țăranilor liberi cu țărani iobagi.

Lupta împotriva cotropitorilor austrieci și a nobililor secuici devine tot mai îndrîjită. Nobilii, întruniți în martie 1763 la Șimleu, sînt împresurați de grănicerii răzvrătiți. Din situația această precară nu-i poate salva nici o unitate militară. Căpitanul husarilor a reușit, cu multă greutate, să aresteze pe Biro, conducătorul grănicerilor, ulterior însă se vede el însuși asediat de 300 de grăniceri și este nevoit să-l elibereze⁶. Sub impresia acestor evenimente, nobilii se adresează, la 18 iunie 1763, la Viena, arătînd că se tem de furia poporului și că însăși viața lor este periclitată⁷, fiindcă autoritatea de stat este aproape inexistentă. Funcționarii din sate sînt înlăturați, iar ordinele celor rămași în funcțiune nu sînt respectate⁸.

Nobilii secuici, îngroziți, cer intervenția grabnică a trupelor imperiale. Episcopul Bajtay, omul devotat curții imperiale, socotește că numai trupe bine înarmate vor putea salva nobilimea de furia poporului⁹. Generalul Buccow se asociază acestei păreri, calificînd pe grănicerii răzvrătiți drept o „bandă de hoți“ (*Räubergesindel*) și afirmînd că preferă să nu aibă soldați de loc decît asemenea „popor îndrăzneț“ (*vermessenes Volk*)¹⁰. Privilegiații erau conștienți de necesitatea încheierii unui front unit al feudalilor și al cotropitorilor habsburgici.

Diferitele rapoarte primite la Viena despre răscoala și rezistența secuilor împotriva înființării graniței militare, frămîntările în sînul

¹ Arh. St. Sibiu, L. 341, colecția de documente, pp. 178, 183.

² L. Szadeczky, *Okirattár*, p. 305.

³ Arh. St. Sibiu, fond Zimmermann EE. (23).

⁴ I. Ballo, A. *madetalvi veszedelem*, Micrurca Ciucului, 1906, p. 35, 38—39; Halmágyi, *op. cit.*, p. 35.

⁵ *Ibidem*, pp. 24—25.

⁶ Arh. St. Sibiu, L. 341, colecția de documente, p. 210.

⁷ I. Balló, *op. cit.*, p. 36.

⁸ Arh. St. Sibiu, fond Brukenthal, L. 1—8, 318 m-n.

⁹ I. Halmágyi, *op. cit.*, p. 66.

¹⁰ Arh. St. Sibiu, fond Zimmermann EE. (23).

țăranilor romîni ca și temerile exprimate de contele Haller, fișpanul comitatului Alba¹ despre creșterea spiritului de răzvrătire și în acest ținut, determină curtea imperială să trimită, în martie 1763, la fața locului pe feldmareșalul Ziskovics, autorul măcelului de la Siculeni (Madefalău) în Transilvania².

* * *

În decembrie 1763 comisia imperială compusă din mareșalul Ziskovicz, din conții Lázár și Bethlen, cu o puternică acoperire militară, începu în scaunul Gheorgheni noile operații de recrutare. Fiecare țăran care se opunea recrutării sau îndrăzneia ulterior să se sustragă obligațiilor militare era amenințat cu pedeapsa capitală³.

În ciuda rezistenței depuse, recrutarea, sub amenințarea armelor, mergea totuși înainte. Dar cînd comisia trecu în satele Ciucului de Sus și reluă recrutarea și acolo, ea a fost împinată de mii de țărani înarmați cu săbii, buzdugane și alte arme ruginite, protestînd împotriva înființării regimentelor grănicerești. Ei declară că preferă să fie spînzurați decît să devină soldați⁴. Comisia încerca degeaba să-i convingă să se înroleze în armata austriacă. Delegații ei erau puși pe fugă, iar judecătorul suprem al districtului, Bernemisza, un om fricos, se ascunde într-un beci ca să scape cu viață.

Fuga în păduri începută ca formă a rezistenței împotriva înființării regimentelor grănicerești, din primăvara anului 1763, crește în decembrie, ca urmare a agitației din lunile precedente. Țăranii refugiați în pădurile de la Lutoasa sînt organizați militarmente și depun jurămîntul de credință față de conducătorii lor, care se recrutează acum, în număr tot mai mare, din mica nobilime. Conducătorii lor, Ferencz Antal și Mihály István, trimit oameni de încredere la Odorhei și Trei-Scaune pentru a determina și pe țăranii de acolo să facă cauză comună cu ei. În același timp (27 decembrie 1763) au sosit la țăranii adunați în pădure reprezentanți ai comisiei imperiale cerînd supunere necondiționată. Țăranii refuză să se supună, deoarece comisia, la rîndul său, nu vrea să primească memoriul lor, înainte ca cei fugiți să fi depus armele. Astfel numai în mod neoficial reprezentanții mareșalului austriac Ziskovics află de doleanțele secuilor printr-un soldat, care le primise în scris de la răzvrățiți.

¹ K. A. Viena, H.K.R., 1763/488.

² H.H.St.A., Viena, Staatsrat, adresa Consiliului de stat, 543/1763.

³ Arh. St. Sibiu, fondul B, L 1—5, f. 9 „Schlüsslichen wir allen und jeden angedeutet, dass wenn sich jemanden finden sollte, so sich dieser so erfolgten Gränz Militär Errichtung und diesfälligen ergangenen Verordnung entweder durch heimlich Ratschläge und Anstiftung oder gar wesentlich widersetzen oder gar auch von dere Militärstand abzutreten sich unterstehen sollten, ein solcher, wenn betreten, oder überwiesen worden, mit der Todesstraf bestraft werden solle”.

⁴ Heidenorf, *op. cit.*, în „Archiv V. L.”, 1880, vol. V, pp. 130—131.

Rezistența se înăsprește în consecință în ambele părți: țărani și mica nobilime revendică asigurarea din partea comisiei că nu vor fi înrolați în regimentele grănicerești, iar imperialii cer dispersarea și supunerea necondiționată a celor fugiți în păduri. Dar în timp ce autoritățile austriece pregătesc înăbușirea în singe a mișcării, în sinul răzvrătiților începe să domine tot mai mult mica nobilime¹, care se teme de lupta antifeudală a țăranilor iobagi, deoarece aceștia cereau pe lângă desființarea regimentelor grănicerești și abolirea privilegiilor feudale. Ei erau îngroziți de faptul că în seara zilei de 4 ianuarie 1764, casa judeului superior Mikes Antal a fost asediată de țăranii iobagi. S-au auzit strigătele: „Nobilul a vîndut singele nostru“ (*A vérünkét áruló nemes...*) „Porc spurcat de nobil“ (*Disznó Teremtette Nemes!*)... Nobil parșiv (*Hundczut Nemes*)“².

Dacă aversiunea și rezistența față de înființarea regimentelor grănicerești era generală, în ceea ce privește celelalte revendicări sociale și politice există diferențe și divergențe tot mai pronunțate. Locuitorii din Toplița, în parte mici nobili, prezintă revendicări aparte, fiind socotiți de ceilalți drept spioni ai lui Buccow. Forțele antihabsburgice nu erau îndeajuns de bine sudate, diferitele straturi sociale, mica nobilime, țăranii liberi și țăranii iobagi acționau fiecare în felul său, impunîndu-se însă tot mai mult rolul conducător al micii nobilimi, al clerului de rînd și al funcționarilor de țară.

Prin afirmarea intereselor lor de clasă, mica nobilime și clerul de rînd au lipsit mișcarea populară de conținutul ei revoluționar. Intereșele lor nu mai au nimic comun cu scopurile urmărite de țăranimea iobagă, în consecință drumul iobagilor și cel al păturilor privilegiate se despart. Pe drumul parcurs de la Levete la Siculeni trebuie să deosebim deci două etape:

a) Mișcarea antifeudală și antihabsburgică a maselor populare din anul 1762 pînă în vara anului 1763.

b) Mișcarea antihabsburgică a țăranimii libere și a micii nobilimi din decembrie 1763 și ianuarie 1764.

Alături de conducătorii din rîndurile micii nobilimi, care erau constrînși să devină grăniceri, și ai clerului de rînd, se afirmă și conducători ai țăranilor secuici (*pixidarii* și *primipilii*).

După aceste precizări asupra caracterului de clasă al mișcării antihabsburgice din secuime să urmărim evenimentele dintre 3—7 ianuarie 1764, cînd numărul celor refugiați în păduri se ridica la aproape 6 000 de bărbați (5 000 din Ciuc și cca. 700—800 din Trei-Scaune și Cașin). Marea majoritate o formează țăranii liberi (*közzékely* și *lőfök*, *pixidarii*, *primipilii*), la care se adaugă mici nobili³. Numărul celor răzvrătiți a crescut, însă frigul și foamea, pe lângă deosebirile de

¹ L. Szadeczky, *A székely határőrség szervezése: 1762—1764—ben*. (Organizarea graniței militare secuiești). Budapesta 1908, pp. 560—584.

² Arh. St. Gheorgheni, 1764/125.

³ L. Szadeczky, *op. cit.*, pp. 523—524.

vederi sociale, slăbiră forța lor de acțiune. Lipsa alimentelor s-a resimțit tot mai mult, îndeosebi după ce mareșalul Ziskovics a dispus gonirea femeilor și copiilor în păduri, blocându-se pe urmă de către unitățile militare toate drumurile de acces în pădurile de la Frumoasa. Casele celor fugiți au fost distruse¹, încît, aflîndu-se într-o situație desperată, conducătorii trimit un memoriu prin Boros István comisiei imperiale rugînd-o să le permită să se întoarcă nestingheriți acasă. La 6 ianuarie, cînd urma să fie predat memoriul, mulțimea adunată în păduri a coborît în Valea Oltului îndreptîndu-se spre Siculeni, unde existau alimente suficiente și lipseau unitățile armatei austriece.

În zilele de 4—6 ianuarie a avut loc un schimb de memorii pe un ton tot mai amenințător. Răzvrățiții au declarat răspicat că nu vor deveni grăniceri, iar dacă vor fi constrînși, nu vor fi vinovați de nimic (*Miseminek okai nem leszünk*) și că a doua zi vor merge cu toții la Toplița. Ei încercară degeaba să se apropie de comisie, să caute o înțelegere. În felul acesta zilele de 5 și 6 ianuarie s-au scurs numai cu tratative și amenințări reciproce, pînă cînd, în seara zilei de 6 ianuarie, mareșalul Ziskovics își trimite ultimatumul său la Siculeni, cerînd ca cei adunați acolo să se disperseze imediat și să-și denunțe instigatorii și conducătorii. Secuii cerură pentru răspuns o amîinare de o zi, dar comisia imperială a hotărît să-i lovească încă a doua zi². Heidendorf relatează că măsurile brutale ale lui Ziskovics au fost întru totul aprobate de contele secuî Lázár, hotărîndu-se ca acțiunea să se îndrepte mai ales împotriva țăranilor din Trei-Scaune³.

La 7 ianuarie, pe la orele 3 dimineața, trupele comandate de locotenent-colonelul Caratto și căpitanul Magdeburg impresurară din toate părțile comuna Siculeni situată pe ambele maluri ale Oltului. Înainte de ivirea zorilor, pe cînd oamenii mai dormeau, artileria a deschis focul incendiînd toate casele de la marginea comunei. Secuii speriați nu s-au mai gîndit la nici o rezistență, ci numai la capitulare sau la fugă. Conducătorii lor au încercat să oprească măcelul și au propus trupelor imperiale capitularea necondiționată. Ei au trimis o delegație condusă de Boros Istvan în acest scop. Deși purtau ca semn de parlamentari un steag alb, ei au fost secerăți de focul necruțător al infanteriștilor din regimentul Okelly. Ori încotro o apucau la fugă, trupele le tăiau drumul și îi împușcau fără cruțare. O parte dintre cei împresurați, vrînd să scape dincolo de Olt spre Odorhei, peste gheața riului, se înecară. Locuitorii din Trei-Scaune, în urma apelului cavaleriștilor : *Cine este din Trei-Scaune (Háromszek)?* îndreptîndu-se spre ei au fost măcelăriți primind cite trei lovituri de sabie în cap de la călăreții care exclamau : trei, trei, trei (*Három, három, három*)...⁴. În sfîrșit a pătruns și infanteria în sat, ucigînd pe toți cei ce-i mai întil-

¹ Arh. St. Sibiu, fondul B, L, 1—5, f. 12.

² Heidendorf, *op. cit.*, în „Archiv V. L.“, 1880, vol. XV, p. 131.

³ *Ibidem*, pp. 132—133.

⁴ Heidendorf, *op. cit.*, p. 133.

neau pe ulițele satului. La ora 9 semnale de corn au oprit acțiunea represivă¹. După un martor ocular, demn de încredere, Heidendorf, numărul secuilor uciși era de cel puțin 400, iar alți vreo sută de răniți au fost transportați sub escortă la Miercurea-Ciucului². Comisia de anchetă a stabilit chiar 800 de morți și 150 de răniți³.

În concluzie se poate afirma că mișcarea din decembrie 1763 și ianuarie 1764 care s-a soldat cu evenimentul tragic de la Siculeni a avut un caracter progresist, țărani și mica nobilime luptând împotriva cötropitorilor străini. Este însă greșit de a pune într-un studiu privind luptele antif feudale și antihabsburgice din Transilvania, „Siculicidium“-ul pe primul, plan și a pierde astfel din vedere lupta anti-feudală din anii 1762—1763.

* * *

În ceea ce privește recrutările pentru regimentul I grăniceresc român, cu sediul la Orlat, s-au ivit de la început dificultăți și conflicte, generalul Buccow neluând în considerare structura socială și economică complexă din Valea Oltului, din jurul Brașovului, Mărginea Sibiului și din Valea Hațegului. S-a procedat pripit creîndu-se neajunsuri care n-au putut fi ulterior remediate. S-a încercat să se rezolve aici înființarea graniței militare birocratic și arbitrar prin dislocări masive de populație. O dată cu militarizarea s-a desfășurat și o acțiune brutală de constrîngere, a țărănilor romîni pentru a-i determina să treacă la religia catolică, fiindcă opoziția față de unirea cu biserica catolică era una din formele în care țărani își manifestau nemulțumirea față de regimul habsburgic.

Înfuriat de rezistența țărănilor din Valea Oltului, Buccow porunci să se ridice furci în piața Făgărașului, și să fie spînzurați toți cei ce nu execută ordinele lui. Ulterior îi iertă de pedeapsa capitală, dar îi pedepsi cu întemnițarea, cu aplicarea bătăilor, amenzilor sau cu expulzarea. Din Făgăraș, Buccow plecă la Brașov și de acolo la Alba-Iulia, însoțit de episcopul unit Petru Pavel Aron și de cel ortodox, Dionisie Novacovici. Faima generalului se răspîndise și acolo și stîrnise groaza. În vara anului 1761, Buccow săvîrșise cea mai mare barbarie, distrugînd mănăstirile romînești din Valea Oltului, importante monumente de artă feudală. Buccow reușise să introducă, în felul acesta, în mai puțin de trei luni, din nou reacțiunea catolicismului habsburgic. Lupta țărănimii a fost frînată și de activitatea episcopului Dionisie Novacovici, care a îndemnat pe țărani să nu mai producă tulburări, ci să aștepte cu răbdare rezoluțiile curții imperiale⁴.

¹ Heidendorf, *op. cit.*, p. 133.

² *Ibidem*; I. Schwicker, „Geschichte der österreichischen Militärgrenze“ (Istoria graniței militare austriece), Wien, 1883, p. 137, numărul celor uciși ar fi fost numai de 88; Balló, *op. cit.*, p. 62, susține că ar fi fost uciși peste 500 de oameni.

³ Arh. St. Sibiu, fondul B. L. 1—15, f. 23.

⁴ S. Dragomir, *op. cit.*, vol. II, pp. 237—241.

Cît de odioasă a ajuns, între timp, instituția grănicerească, privită de țărani la început cu simpatie, menționează însuși Ziskovics. Țăranii romîni nu sînt dispuși să se înroleze în unitățile grănicerești, afirmă mareșalul austriac, deoarece le este odioasă această instituție și se tem că vor fi constrînși ca soldați să treacă la catolicism. El propune deci să fie folosit și de data aceasta episcopul greco-catolic pentru a ajuta pe ofițerii imperiali în lucrările lor de recrutare¹. Sprijinul solicitat n-a întîrziat. Preoții greco-catolici promit țăranilor „cerul și pămîntul“ dacă vor deveni grăniceri². În felul acesta autoritățile austriece s-au folosit, nu pentru prima dată, de clerul catolic pentru consolidarea stăpînirii lor. Dar nici sprijinul acesta n-a dat roadele dorite. Țăranii romîni preferau să sufere cîteva zile în șir bătăi în piața Sibiului, decît să se supună comenzii ofițerilor austrieци. Aversiunea față de regimentele de graniță s-a menținut și după ce curtea imperială a renunțat să recruteze pentru aceste unități militare numai țărani greco-catolici³.

Cu aceeași brutalitate ca și în Valea Rodnei s-a procedat și aici la dislocarea țăranilor romîni iobagi pentru a crea sate curat grănicerești, locuite de preferință de grăniceri uniți. Boierii și pușcașii au fost lăsați pe pămînturile lor, iar țăranii iobagi „îndărătrnici“ militarizării au fost ridicați și mutați cu forța în sate îndepărtate⁴. Măsurile acestea arbitrare sînt motivate prin afirmația că „iobagul nu posedă nimic afară de forța lui de muncă“ și poate fi deci înstrăinat sau mutat după placul stăpînului său⁵. Li s-a interzis cu această ocazie chiar să-și vîndă averea lor imobilă fără aprobarea prealabilă⁶.

În urma rezistenței țăranilor romîni față de aceste măsuri ale cotoritorilor austrieци asistăm la o fluctuație de populație, puțin studiată în istoriografia noastră. Multe familii țărănești trecură, în timpul înființării graniței militare, în Țara Romînească. „S-au spart cîteva sate“, ca de exemplu comuna Tohanul din districtul Brașov. În comună n-a rămas decît un singur locuitor, „care a voit să fie înmormîntat lingă părinții săi“⁷. Țăranii din această comună care nu s-au

¹ Arh. St. Sibiu, A.C.XII, 2/1765.

² *Rechtfertigungsschrift Buccows* (Marginale), 19.III.1763. Arh. St. Sibiu, fondul B, q 1—8, 318 m., f. 14. „Des unirten Bischof seine Poppen haben goldene Berge den Leuten versprochen“.

³ *Notata über den Commissionsplan wegen des ersten wallachischen Infanterie Regiments*, Arh. St. Sibiu, fondul B, p. 168, p. 90; *Ibidem*, A. M. 1765/15, 1766/53.

⁴ K. A. Viena, H.K.R., nr. 963/8 ad 28.V.1763; vezi și *Gehorsamste Anmerkungen*, Arh. St. Sibiu, fondul B, q 1—4, 168, p. 214.

⁵ *Puncta welche de in Siebenbürgen neu ernannten Herrn C. Gl. wegen der dortigen Gränitz Militz zum eigenen Unterricht zu gereichen haben*, Arh. St. Sibiu, L. 1—8, 318 m, f. 67; vezi și *Gehorsamste Anmerkungen* 1766. *Ibidem*, Sibiu, q 1—4, 168, p. 214.

⁶ *Notata über den Commissionsplan*, Arh. St. Sibiu, q 168, p. 90.

⁷ G. Barișiu, *Istoria Transilvaniei*, vol. I, p. 375; locuitorii s-au retras de pe hotarul Branului, unde au întemeiat comuna Tohanul Nou, satul de baștină repopulat cu romîni uniți, rămas cu numele de Tohanul Vechi.

așezat la Tohanul Nou s-au adăpostit în parte la Rîșnov (55 de familii) și la Zărnești (35 de familii)¹.

În rătăcirile s-au opus 182 de țărani romîni militarizării. Pentru a-i pedepsi ei au fost *vinduți*, ca sclavii din antichitate, nobililor din comitatele învecinate². Buccow a preconizat generalizarea acestui procedeu, necunoscut pînă acuma în Transilvania³.

Despre metodele de „convingere“ folosite de acești mercenari, pentru a înrola pe țărani romîni „de bunăvoie“ în regimentele grănicerești, ilustrează și un raport al mareșalului Ziskovics din Jina (17 iunie 1765) : „După ce a fost citită locuitorilor din Jina patentă imperială (din 16 martie 1764), în limba romînă, am luat măsurile necesare pentru a-i înrola în ordinea în care au fost înscrși în listele fiscale. Deoarece însă primul bărbat chemat a refuzat să primească arma, am încercat cu o anumită severitate prin lovituri de bețe, să-l determin s-o primească. A refuzat însă nu numai el cu încăpăținare să se înroleze între grăniceri, ci am constatat aceeași aversiune și la toți ceilalți adunați. Cum am observat din spusele [țăranilor], că rezistența lor pornește de la bătrîni (Batrins), de care în toate satele romînești ascultă ceilalți locuitori, am citat 69 de bătrîni și am încercat să-i conving prin argumente temeinice și evidente să renunțe la rezistența nelegală. Deoarece nu s-au lăsat convinși, mai mult de 4 dintre ei, să primească de bunăvoie arma, am fost nevoit să dispun arestarea celorlalți 65 bătrîni, iar poporul, pentru a reflecta, a fost trimis acasă, ordonîndu-i să se adune a doua zi dimineața în fața mea“⁴. A doua zi toți bărbații urmau să fie arestați, în cazul refuzului de a deveni grăniceri, și deținuți la Sibiu, Sebeș și Miercurea. O preocupare de seamă a lui Ziskovics a fost de aceea îngrădirea influenței „bătrînilor“ și înlocuirea lor prin subofițeri austrieci.

Un grănicer bătrîn povestea de vremurile acelea zbuciumate : „Jinarii care n-au voit să primească armele și să se supui regimului militar îi aruncau prin pivniți și-i afumau acolo cu putregai de salcă“⁵. Ziskovics aplică aceste măsuri brutale nu numai pentru a frînge rezistența jinarilor, ci și pentru a preveni o mișcare similară în alte sate⁶.

Pămînturile țăranilor romîni care nu s-au înrolat între grăniceri, numite „sesii de porție“ (*Aushilfssessionen*), au fost confiscate și pre-

¹ *Specification des ausgewichenen... Alt Tohaner* : Arh. St. Sibiu, fondul B, q 1—4, 168, p. 424.

² *Protocollum commisionis mixtae extraordinariae*, 22.VIII.1762, Arh. St. Sibiu, fondul B. L. 1—8, 318 m. f. 23 ; vezi și J. Gross, *Aus den Briefen des Gubernialsekretärs Johann Th. Hermann*, în „Archiv V. L.“, 1890, vol. XXIII, p. 77.

³ B. Jánóc, „A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapotai“ (Istoria și situația actuală a mișcării naționale romine), Budapeșt, 1896, vol. I, p. 797.

⁴ Arh. St. Sibiu, A.C.XII, 11/1765.

⁵ E. Micu, *op. cit.*, p. 107.

⁶ Adresa C. G. Tr., 11.VI.1765, 11/1765 ; generalul Hadik își exprimă satisfacția că rezistența a fost frîntă : „Ich vernehme mit viel Vergnügen, dass ihr Ungehorsamkeit sich gebeuget“. *Entwurf über die Errichtung des ersten wallachischen Infanterieregiments*, Arh. St. Sibiu, L. 1—8, 318 m. f. 160—163.

date ofițerilor austrieci¹. Astfel populația comunei Jina a scăzut simțitor. În anul 1750 ea număra aproximativ 1 200 de case, iar la sfârșitul secolului nu mai erau locuite părțile din jurul comunei ca : „Valea Nedeiului“, „Potecul“, „Cioaca“ și „Muntele“, unde se văd și azi urmele caselor părăsite în timpul militarizării².

La Veștem o parte din locuitori au cedat presiunii autorităților militare, însă au declarat, pe urmă, că așteaptă numai momentul potrivit pentru a scăpa de odiosul serviciu militar austriac și a emigra³. Cei 187 de țărani care au refuzat să devină grăniceri au fost izgoniți din sat. Ei urmau să se mute în satele Mohu (24), Bungard (24), Sadu (28), Telechi Recea (30), Săcădate (30), Rășinari (20), Gura-riului (20), Poplaca (11)⁴. Repartizarea aceasta birocratică n-a luat în considerare că satele respective erau suprapopulate și nu se găsea pământ disponibil. În același timp nobilii refuzau să le dea sesiile solicitate⁵, iar ajutoarele bănești promise de împărăteasa Maria-Tereza n-au sosit niciodată. Guvernul, funcționarii orașelor și nobilii erau nepăsători, nefiind de loc grăbiți să ajute pe cei dislocați⁶.

O soartă similară au avut și cei 162 de țărani expulzați din Orlat și repartizați în comunele Săliște (50), Vale (12), Sibiel (20), Cacova (15), Galeș (10), Tilișca (10), Săcel (30) și Gura-riului (15), unde n-au găsit nici ei pământ disponibil.

* * *

Din lupta țăranilor români și secui împotriva exploatării feudalelor locale și a jugului habsburgic se conturează țelurile comune ale țăranilor grăniceri români și secui, ca și legăturile strânse ale maselor populare din Transilvania, cu populația Moldovei și a Țării Românești, care a adăpostit bejenarii români și secui. Documentele cercetate din Arhivele Statului din Sibiu, Brașov, Cluj confirmă, în mod neîndoielnic, ura țăranimii ardelenice față de cotropitorii străini și contribuie astfel să profileze într-o nouă lumină dominația austriacă în Transilvania.

¹ C. Stezar, „Cronica Jinei“, reprodus de E. Micu, *op. cit.*, pp. 9, 44.

² *Ibidem*, p. 107.

³ Arh. St. Sibiu, A.C.XII, 11/1765.

⁴ *Specification*, 1768, Arh. St. Sibiu, q 1—4, 168, pp. 413, 423.

⁵ *Raportul lui S. Brukenenthal*, 24.X.1768, Arh. St. Sibiu, q 168, pp. 32—44.

⁶ *Specification*, 1768, Arh. St. Sibiu, q 1—4, 168, p. 409.

ASPECTE ECONOMICO-SOCIALE DIN FOSTA RAIA A GIURGIULUI LA 1829

de MAURICIU KANDEL

Într-un număr anterior al acestei colecții, în articolul privind fosta raia a Giurgiului după pacea de la Adrianopol, constatasem pătrunderea masivă și aproape impetuoasă a boierimii, la început numai în oraș. Aceasta însemna că, în teritoriul reintegrat patriei, boierimea urmărea să întărească pe de o parte, relațiile feudale ce intraseră în descompunere, iar pe de alta, să profite de piața comercială care, în urma alungării turcilor de acolo, se deschidea în portul Giurgiu, acesta transformându-se într-o escală comercială, în locul unui bastion militar, așa cum fusese pînă atunci. Împotriva tendinței boierimii se ridică atunci „cumpania de negustori“ din oraș. Opoziția lor este oglindită în cererea înaintată în anul 1831 de negustorii „cumpaniei“ generalului Kisseleff și divanului, cerere prin care „cumpania“ solicită să se păstreze negustorilor privilegiile de care se bucuraseră pînă atunci.

Sintem acum în măsură să completăm informațiile din articolul amintit pe baza unor date noi extrase din dosarul nr. 45 al Isprăvniceii județului Vlașca. Din aceste date reiese că starostele cumpaniștilor — romîni, bulgari și greci — a încercat să obțină de la divan recunoașterea și menținerea vechilor privilegii, probabil și prin mijloace mai convingătoare decît jalba, dar suma fiind prea mică, sau poate din alte motive, încercarea nu a reușit. E posibil ca inoperativitatea acțiunii să fie legată și de faptul că reglementarea situației negustorilor urma să se facă prin Regulamentul Organic, care le va desființa privilegiile anterioare. Acțiunea întreprinsă devenind inoperantă, nu a mai fost nevoie de cheltuirea sumei și astfel starostele restituie suma colectată de la cumpaniști, iar aceștia îi dau o descărcare, mărturisind în scris, sub semnătură că „am primit noi toți acei bani, fiindcă nu-i făcu trebuință de a se cheltui“. Actul respectiv este dat „la mîna dumnealui jupîn Gheorghită Niculai, starostea acestei cumpanii“ și este însoțit de 60 de semnături.

Prezența unei cumpanii atît de puternice poate duce la concluzia că raiaua (hasul) era un hinterland bogat pentru afacerile negustorilor. Pentru cercetarea economiei fostului has este și aceasta o problemă pe care căutăm s-o soluționăm, stabilind, pe baza știrilor ce le avem, potențialul economic al fostului has în momentul realipirii sale la Țara Romînească. Pentru stabilirea acestui potențial folosim „Tabloul statisticesc al orașului Giurgiu“ și „Tabloul statisticesc al satelor din has“, întoc-

mite la 1831. În aceste două documente sînt cuprinse indicații privind suprafața agricolă, producția cerealiară pe sate, consumul de cereale al satelor, numărul animalelor, al grajdurilor, numărul familiilor și unele informații despre ocupația locuitorilor din sate și din orașul Giurgiu.

O altă piesă importantă, ca izvor istoric, este contractul de arendare al negustorului Atanasie Popovici pe anul 1830, care ia în arendă pămînturile stăpînite odinioară de turci și bălțile din fosta raia a Giurgiului. Contractul acesta dă indicații precise privind relațiile ce se nășteau în urma arendării de către stat a pămînturilor fostei raiale. Din stipulațiile contractului aflăm drepturile și obligațiile „contracciului“, dar în același timp ne putem da seama și de relațiile ce existaseră în raia pe vremea turcilor, relații de care stăpînirea Țării Romînești trebuie să țină seama, cel puțin pînă ce autoritățile și administrația cea nouă vor fi înscăunate și vor intra în exercițiul funcțiunii, de a apăra orînduirea social-economică pe care o reprezentau.

Ne-au mai folosit pentru documentare inventarul documentelor turcești ce se găsesc în Arhivele Statului din București, precum și fișele tov. Guboglu privind documentele turcești aflate în arhivele din Bulgaria.

Pentru interpretarea statistică am folosit lucrarea lui V. I. Lenin *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* și o lucrare mai veche a publicistului sovietic Lemîn, intitulată *Lenin și statistica*.

Teritoriul cuprins odinioară de hasul Giurgiului¹ formează un arc de cerc avînd ca centru orașul Giurgiu, iar coarda arcului este formată de cursul Dunării, începînd de la S. V. de ostrovul Dinu și sfîrșind la S. E. la ostrovul Tăbanu; arcul se profilează în apropierea malului înalt al Cîmpiei Romîne care se ridică alocurea cu 70 de metri peste treapta luncii și a regiunii inundabile a Dunării. Între aceste hotare sînt cuprinse satele fostului has, situate în majoritate în limita dintre luncă și cîmpie. Diferența de nivel dintre aceste două unități morfologice dă impresia locuitorilor din aceste sate că se găsesc la poalele unor adevărate dealuri, deși realmente e vorba numai de marginea înaltă a unei cîmpii. Între proprietățile agrobiologice ale solului celor două unități morfologice tangente există deosebiri calitative fundamentale. Faptul că pămîntul de calitate mai bună se găsește pe șuvița ce se înalță peste luncă explică, în parte, de ce deținătorii turci ai cîmlicurilor din fostul has și țărani încalcau teritoriul dincolo de serhaturile lor, împingînd uneori granița dincolo de raia, în teritoriul principatului, pentru a îngloba în posesiunea lor mai mult pămînt din Cîmpia propriu-zisă. Din cauza acestor încalcări se iveau adeseori litigii între autoritatea romînească de la București și cea turcească de la Giurgiu. Litigiile acestea se țin lanț din secolul al XVI-lea și pînă în preajma tratatului de la Adrianopol².

Litigiile nu sînt numai privitoare la teritorii, ci adesea au ca obiect și trecerea oamenilor dintr-o parte în cealaltă. De obicei nu era vorba

¹ N. A. Constantinescu, *Intînderea raialelor cu deosebită privire la raiaua Giurgiului* (harta ce însoțește studiul) în *Anuar de geografie și antropogeografie*, anul II, 1910--11, pp. 23--86.

² H. D. J. Siruni, *Acte turcești...* în „*revista Arhivelor*“, V. 1942, pp. 129--165.

de fuga locuitorilor, ci de o părăsire temporară a pământurilor, ca o consecință a două împrejurări deosebite: astfel, într-un raport al ispravnicului județului Vlașca se arată că în 1830 satele din fosta raia au fost părăsite de oameni din cauza ultimului război ruso-turc¹. Părăsirea locurilor se făcea uneori și din cauze fiscale, și anume din cauza sistemului de a percepe impunerile care se practica în Imperiul Otoman. Este un fapt cunoscut că locuitorii care erau în imediata apropiere a teatrului de luptă, în timpul războiului, erau supuși la sarcini și dări mai mari. Din cauza aceasta se producea și în raia un adevărat exod spre locuri mai depărtate de teatrul războiului, iar după război serhatliii din raia reveneau la locurile lor.

Suprafața fostului has era destul de mare, 37 434 „pogoane pătrate“ dintre care bălțile și suprafața inundabilă ocupau 15 225 „pogoane pătrate“, iar pământul uscat 22 209 „pogoane pătrate“. Însă nu toată această suprafață era pusă în valoare. Satele care se găseau pe teritoriul vechii raiale aveau o suprafață de 1968 „pogoane pătrate“ de pământ cultivabil și 800 de pașuni. Rămâne deci o întindere mare de pământ arabil a cărui folosință nu este precizată. Această suprafață intra în componența ciflicurilor turcești.

Cercetînd harta fostului has constatăm că în apropierea satelor se găsesc răspîndite aceste ciflicuri turcești, în general 3—4 pe lângă fiecare sat și între sate se găsesc 5—6 ciflicuri. Toate ciflicurile aveau numele posesorilor, și cum aceste nume sînt turcești, avem o indicație că pământul lor e posesiune turcească. Constatarea este confirmată și de protocoalele care s-au încheiat la delimitarea pământurilor din fosta raia, în iunie 1831². Astfel, cînd se delimitează hotarul la nordul satului Paraipan, satul cel mai de sus al raialei, se ajunge la locul unde au fost „colibele lui Ibraim-Bei“, mai departe se ajunge la locul „unde a trăit turcul Tangărului“, iar la 1828, înainte de venirea oștilor, era stăpîn acoio Vezi Bairactar Turcu³; mai departe se vorbește de „siliștea veche a lui Hagi Sali“⁴, apoi urmează ciflicul lui Iacob și siliștea lui Abdula „unde s-a făcut arătare că toate ciflicurile stăpînindu-se mai în urmă de un turc, ce se chema Dandara, și siliștea se numește așa acuma, aici era și biserică a cărei groapă se mai vede și acuma“⁵.

Într-o notă, aflată la Fondul vistieriei, se arată și numele satelor-ciflicuri „ce erau mai înainte în has și se stăpîneau de către turci la leat 1828“⁶. Lista acestor sate are o deosebită importanță, deoarece în ea se specifică în a cui stăpînire se afla fiecare sat, cum erau stăpînite satele, precum și numărul familiilor și al cîrciumilor. Datorită acestor amănunte, putem preciza că cele mai multe ciflicuri erau stăpînite de pașa din Giurgiu și numai un singur ciflic al acestuia — Slobozia — aparținea în anul 1828 lui Arnăut Bairactar. Ciflicul Malul, care avea numărul cel

¹ Arh. St. Buc., Fondul Vistieriei Țării Romînești, dos. 45 (1830), f. 2.

² *Ibidem*, mss, nr. 858.

³ *Ibidem*, mss. 858, f. 162.

⁴ *Ibidem*, f. 163.

⁵ *Ibidem*, f. 166.

⁶ *Ibidem*, Fondul Vistieriei Țării Romînești, ds. 43, f. 4.

mai mare de familie, 189, (aproape cît avea și Giurgiu), era împărțit între trei turci. Un sat și cîteva cîflicuri sînt menționate ca aparținînd pașei de la Rusciuc.

În ce privește stăpînirea pămînturilor, în raia, nu sînt excluse nici cazurile cînd anumite terenuri sînt deținute de unii locuitori din principat. Astfel la 1644, pitarul Nicolae, vechilul domnitorului Matei Basarab, cumpără pentru acesta un loc viran din Giurgiu, de la turcul Celebi Baba Nuh, loc ce se afla la drumul mare, pe care-l plătește cu 8 000 de aspri¹.

În afară de proprietăți depline, domnul Țării Romînești putea avea și terenuri arendate. Astfel proprietatea lui Esad Efendi, cumpărată în anul 1746 de la pașa din Giurgiu, proprietate ce constă din case, vii, locuri de arătură, livezi de fin, era luată în arendă de domnul Țării Romînești de la care se cere în 1828 achitarea arenzii, care nu se mai plătise „de la răzvrătire“, adică din 1821².

Dar nu numai domnitorul putea avea pămînturi în teritoriul raialei; în anul 1827 un anumit Gheorghe Polcovnicul, care posedea o cășărie în plasa Hodivoaia, pe moșia mănăstirii Sf. Pantelimon, avea cășării și „în hasul Giurgiului și pe pămînturile țării turcești“³.

Deși exista o delimitare între has și teritoriul Țării Romînești, se pot cita cazuri de imixtiune a autorităților în rezolvarea litigiilor teritoriale. Menționăm, de pildă. cazul fostei capuchehaia Anastasache, „pămîntean din Giurgiu“. Acesta, arendînd înainte de 1823, o moșie a sa aflată la Bragadiru, pe teritoriul principatului, nu primise arenda convenită. Deși pămîntul arendat se afla pe teritoriul Țării Romînești, totuși pașa din Giurgiu a fost acela care a intervenit pentru obținerea arenzii întîrziate. Această situație, privind stăpînirea unor pămînturi de către aceeași persoană, într-o parte și în alta, explică ușurința cu care se puteau produce încălcările teritoriale. În orice caz se poate conchide că există un *modus vivendi* și o înțelegere reciprocă între vîrfurile societății din raia și cele din principat și de aceea ni se pare justă afirmația făcută, în anul 1770, de naibul din Silistra, că atunci cînd se fac încălcări, arendașii ațîță, în interesul lor personal, pe locuitori⁴ și de aceea se ajunge la litigii.

În ce privește relațiile între vîrfurile societății din cele două teritorii sînt concludente și unele știri pe care le avem încă din secolul al XVII-lea.

Într-un act de întărire a unei proprietăți se amintește la 1615 (iulie 6) că jupănița Vlădaia, a lui Dan Vornicul, a vîndut moșia sa Găujanii, cu toți vecinii, pentru suma de 300 de galbeni lui Lupul, marele paharnic, „ca să-și plătească datoria ce o făcuse jupănița, împrumutîndu-se cu 30 000 de aspri de la turcul din Giurgiu, Mustafa Coci“⁵.

¹ Arh. St. Buc., Catastih arătător al doc. turc. I nr. 109.

² *Ibidem*, I, nr. 310. f. 29 și nr. 630 f. 63.

³ I. Cojocaru, *Documente privind economia Țării Romînești*, București, 1958. vol. I, pp. 399—400.

⁴ H. D j. Siruni, *op. cit.*

⁵ *Documente privind istoria Romîniei, veacul XVII, Țara Romînească*, vol. II, p. 414.

Într-un alt document, din 6 martie 1623, se menționează o operație financiară de același gen, făcută mai înainte de această dată, în vremea lui Gavril Voievod. Pentru „a lua niște dijmării“ de la acest voievod, Chiriac Stolnicul, împreună cu Neagul Cămărașul și cu Stoica postelnicul, „au mers toți împreună de au luat bani de la Hagi ceaușul și de la Ali bei din Giurgiu, de au cumpărat acele dijmării“¹.

Din aceste știri reiese clar rolul de cămătări pe care l-au avut în secolul al XVII-lea o parte din turcii care locuiau în Giurgiu.

Chiar cei mai mari adversari ai turcilor, clericii, nu se dădeau la o parte de la tranzacții cu ei. Călugării de la mănăstirea Căscioarele, din județul Vlașca, cedază chiar din pământurile lor „spurcaților de păgîni“ pentru a căpăta în schimb unele bunuri de care au nevoie. Astfel, cînd comisia de delimitare ajunge la locul numit „Colțul Beului“, lângă satul Branîștea, din marginea de răsărit a raialei, locuitorii de acolo povestesc împrejurările în care bălțile au ajuns în stăpînirea turcilor: „aici a fost totdeauna gilceavă — povestesc ei — între turci și călugării de la mănăstirea Căscioarele pentru bălțile ce sînt afară din hasul Giurguiului, pînă ce un pașă de la Giurgiu, ca să lipsească gilceava, a dăruit mănăstirii niște clopote ce le-au avut luate de la o bătălie și de atunci au început a stăpîni acele bălți turcii“².

În ce privește autorii încălcărilor teritoriale, ar fi greșit să ne închipuim că ei erau numai turci. Boierii romîni, stăpîni ai moșiilor limitrofe, nu se sfiau nici ei să treacă pe pămînt turcesc și aceasta o făceau chiar dacă păgubașii erau țărani romîni din raia.

Astfel, înaintea judecătorului turc din Giurgiu, vin cu o jalbă țărani Penciu, Matei, Constantin, Radu, Sava, Stoian și Marin plîngîndu-se că medelnicerul Tudorache „stăpînește cu de-a sila viile și grădinile lor care le-au avut și ei din strămoșii lor“, cerînd pașei să fie repuși în stăpînirea lor dreaptă și legiuită³. Este vorba aici de arendașul moșiei Daia⁴, și de locuitorii satului Oinac⁵: pentru aceștia din urmă pașa intervine la domnitorul din București ca să se înapoieze viile și locurile reclamate, întrucît sînt deținute cu sila de numitul medelnicer.

Datele cu privire la repartitia pămîntului în raia sînt în măsură să ne lămurească și mai bine necesitatea economică care stă la baza încălcărilor de teritoriu. Din suprafața totală a teritoriului, dacă scădem suprafața de 15 225 de „pogoane pătrate“ de regiune inundabilă, rămîn 22 209 „pogoane pătrate“ pămînt uscat. Din acestea țărani dețin pămînt arabil și pășune în total 2 768 de pogoane. Ciflicurile ocupau deci 19 441 de „pogoane pătrate“. În ipoteza că cele 18 ciflicuri erau egale, suprafața unui ciflic ar fi fost de circa 1 000 de „pogoane pătrate“. Cea mai mare parte din ciflicuri aparțin însă pașei de Giurgiu și cîteva sînt ale pașei din Rusciuc. După cum am văzut, pașa din Giurgiu are dreptul să vîndă pămînturile și să le arendeze. Faptul că ciflicul Malul, care este

¹ *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XVII, Țara Romîncască, vol. IV, p. 231.

² Arh. st. Buc., *Protocoloalele Comisiei pt. delimitare...*, f. 172.

³ Arh. St. Buc., *Catastihul doc. turc. I*, nr. 426 (doc. nedatat).

⁴ *Ibidem*, nr. 362.

⁵ *Ibidem*, nr. 320.

cel mai mare, este împărțit între trei turci, ne face să presupunem că ciflicarii erau deținători ai unor suprafețe de 300—400 de „pogoane pătrate“. La gradul de înapoiere a uneltelor agricole, rentabilitatea agriculturii trebuie apreciată ca fiind destul de mică și astfel era necesar ca producția agricolă să fie suplimentată de creșterea vitelor. Dacă ținem seama că în satele din raia aproape jumătate din suprafața pământului era formată din pășuni, ne dăm seama că și repartitia pășunilor pe ciflicarii trebuie să fi fost tot în aceeași proporție. Din această suprafață ciflicarii arendau citeodată¹ și unor persoane de dincolo de hotarele raialei, cum este cazul lui Gheorghe polcovnicul, la 1827. Din cele arătate reiese că în raia exista un surplus de pășuni și un minus de pământ arabil. Constatarea aceasta este întărită și de o știre documentară, din anul 1825. La această dată locuitorii din satele principatului, vecine cu raiaua, cer ca pământurile nearate din raia să fie folosite în comun pentru pășunat. Locuitorii din raia susțin însă că pământul aparține raialei, că l-au arat și astfel refuză să-l folosească în comun pentru pășune². Există deci două cauze care duc la încălcări teritoriale : necesitatea locuitorilor din principat de a avea pășuni mai întinse și insuficiența pământului de cultură pentru locuitorii din raia. De aici și deseale litigii de încălcare. Litigiile pentru încălcări mai dovedesc încă un lucru : creșterea importanței agriculturii, care are drept consecință o ridicare a producției agricole și a creșterii vitelor.

Un aspect mai complet al situației agriculturii din raia, și deci a producătorilor direcți aflați acolo, ni-l dezvăluie un alt document, din anul 1825. Se pomeniște în acest document că „din satele Giurgiului raiale (deci țărani români) și turci au semănat pe pământul Valahiei și au secerat“. E o dovadă că pământul ce-l aveau la dispoziție pentru arat nu era suficient. Agricultura extensivă care se practica atunci, în condițiile creșterii importanței agriculturii, cerea mai multă întindere a spațiului agricol. Tabelul statisticesc din 1831 al fostei raiale vine să ne lămurească în privința producției agricole din satele fostei raiale. În ce privește obligațiile țăranilor, acestea pot fi cunoscute dintr-un dosar al vistieriei, din 1830, în care se raportează despre „veniturile Giurgiului împreună cu satele dimprejur, care le numeau ciflicuri, și bălțile ce s-au stăpînit de către turci pînă în anul 1828“³. În raportul acesta se relatează următoarele cu privire la obligațiile țăranului din raia :

„Din vechime a fost obicei adică de a lua de toată casa cite taleri 4, cu numire de tuzluc și cite o chilă de toată casa de bucate, precum vremea îi povătuia, sau în bani i-o plătea, neavînd nici o statornicie la aceasta, asemenea și pentru clacă“. Raportul arată deci că obligațiile țăranilor nu erau fixe.

De aceea la preluarea pământului, după pacea de la Adrianopol, autoritățile românești sînt în mare încurcătură cu privire la obligațiile țăranilor din raia. Așa se explică faptul că ispravnicul județului, într-un

¹ I. Cojocaru, *Documente privind economia Țării Românești*, vol. I, pp. 399—400.

² Arh. St. Buc., Catastihul doc. turcești, I, nr. 888.

³ *Ibidem*, Administr. vechi, Țara Românească 1830. nr. 45, f. 3.

raport către divan, în care raportează despre veniturile raialei pe vremea turcilor pînă la 1828, cere divanului să fixeze dijma și claca și termenele de achitare¹.

Divanul se pare însă că a ezitat să împovăreze cu obligații noi pe cetățenii eliberați de sub jugul direct al turcilor; această concluzie rezultă din stipulațiile contractului încheiat cu Atanasie Popovici, primul contracciu al pămînturilor și bălților din fosta raia. Astfel, la alineatul 6 al contractului se spune: „Să am nevoie a lua zeciuiala din finul ce vor cosi locuitorii pentru a lor trebuință în tot cuprinsul pămînturilor Giurguiului cu ostroavele lui precum s-a stabilit de turci, iar dijma din bucate nu am a lua, adică din semănături de grîu, porumb, mei și orz“. În schimb, în alineatul 7 se fixează claca: „toată casa are să clăcuiască 7 zile pe an, afară de locuitorii vetrii cetății, fiindcă aceia nu sînt supuși clăcii pe anul acesta“².

Introducerea unei obligații fixe și nu determinate de principiul „precum vremea îl povățuia“ era de natură să favorizeze țărănimea, și am putea s-o socotim ca un fapt pozitiv al stăpînirii romînești, reînscăunate la 1829. Trebuie menționat însă faptul că din modul cum erau percepute obligațiile în vremea turcilor, nu se poate afirma, nicidecum, că situația țărănimii din raia era o situație ideală. Nevoia silea pe țaran să treacă și dincolo de fruntariile raialei, să semene și să secere pe pămîntul principatului, pe ogoare ce nu-i aparțineau nici lui, nici stăpînitorilor din raia. Astfel încălcările de hotar nu trebuie văzute numai sub aspectul lor politic, ele nu se fac de autoritățile turcești, ci de populația producătorilor direcți și de aceea explicația încălcărilor trebuie găsită în cauze economico-sociale: necesitățile masei de țărani de a avea mai mult pămînt arabil. Autoritățile din raia însă nu iau totdeauna măsuri împotriva acestor încălcări, ba chiar sînt dispuse să ceară favoarea și indulgența domnitorului pentru raialele care au încălcat fruntariile principatului. Pentru turci încălcarea teritoriului vecin de către raiale avea și un aspect favorabil, întrucît prin aceasta lipsa de pămînt cultivabil era rezolvată în paguba boierimii din principat. Pe cît de indulgenți se arătau turcii cu asemenea încălcări, care indirect erau în favoarea lor, pe atît de insistenți se dovedeau atunci cînd era vorba de oameni care părăseau raiaua și treceau în principatul vecin. Împuținarea brațelor de muncă din raia îi interesa pe turci mai mult, după cum se constată în repetatele lor plîngeri și intervenții adresate domnului din Țara Romînească, cerîndu-i să ia măsuri pentru înapoierea țăranilor în raia. Dar nici domnul nu se grăbea să ia măsurile cerute și să dea „porunci strașnice“, așa cum cereau turcii, și nici țăranii fugiți nu se îndemnau să revină sub stăpînirea cîflicarilor. Cîtă importanță se acordă revenirii țăranilor reiese din faptul că, uneori, găsim asemenea intervenții venind direct de la vizir. De obicei litigiile pentru revenirea oamenilor se terminau *à l'amiable*: domnitorul, drept răspuns, trimitea pașei, sau chiar vizirului, o cantitate apreciabilă de daruri, în bani sau obiecte de

¹ Arh. St. Buc., Administr. vechi, Țara Romînească. 1830, nr. 45, f. 3.

² *Ibidem*, f. 41.

preț, și atunci corespondența, începută pe tema înapoierii țăranilor fugiți, se încheia cu „mulțumiri pentru peșcheșul trimis“. Totuși avem și știri care dovedesc că, uneori, oamenii erau restituiți raiaiei, atunci când întârziu să vină singuri. Din datele pe care le-am găsit, se constată că sînt mai frecvente plîngerile din partea domnitorului, pentru a fi întorși țăranii fugiți din principat, decît invers. Există însă destule cazuri cînd litigiile acestea de frontieră comportă o rezolvare mai complicată: se adună comisii de delimitare a hotarelor, se fac modificări de hotar și se alcătuiesc hărți noi ale raiaiei, care, spre mai bună păstrare, se depun la mitropolie. În orice caz, frecvența litigiilor pentru încălcări de teritoriu rămîne ca o dovadă a nevoii de pămînt arabil simțită de țăranul din raia. Știrile pe care le avem despre situația țăranului vin să confirme această teză.

Potențialul economic al hasului Giurgiu în momentul cînd a fost realipit principatului este oglindit de „Tabelul statisticesc din 1831“¹. Din datele acestui tabel reiese că suprafața pămîntului arabil aparținînd satelor hasului cuprindea 1968 „pogoane pătrate“. Totalul familiilor din has fiind de 388 înseamnă că pentru fiecare familie reveneau în medie 5 pogoane. În ipoteza că o familie era compusă din cel puțin cinci membri, însemna că pentru fiecare membru hrana era acoperită de producția unui pogon. Necunoscînd organizarea gospodăriei țărănești din raia, s-ar putea admite, la prima vedere, că țăranii aveau hrana acoperită de producția cerealiară. Se pune însă întrebarea dacă țăranii aveau destule mijloace pentru a pune în valoare această suprafață. Nu cunoaștem utilajul gospodăriei țărănești, dar sîntem precis informați asupra numărului de vite. În total hasul avea 279 de cai, 340 de boi și 530 de vaci. Numărul de animale ar fi o indicație că forțele de tracțiune animală pe cuprinsul hasului erau îndestulătoare pentru acoperirea muncilor agricole. Dar nici acest fapt nu este în măsură să ne dea aspectul real al potențialului și al modului de exploatare agricolă, și deci nu ne poate da nici o idee justă despre situația țăranimii. Lenin, pentru a demonstra descompunerea țăranimii în Rusia, în secolul al XIX-lea, ține seama de numărul vitelor de muncă, considerînd acest număr ca un factor pozitiv care arată „extinderea gospodăriei și transformarea țăranului în întreprinzător rural“². Această indicație a lui Lenin ne ajută să determinăm mai ușor situația țăranimii.

Deși „Tabelul statisticesc“ nu precizează felul de repartizare a forței de tracțiune decît pe sate, există totuși posibilitatea de a calcula, cu aproximație, repartiția acestei forțe. Din una din rubricile catagrafiei, în care se menționează numărul grajdurilor pe sate, aflăm că, în afară de Giurgiu, existau grajduri în fiecare sat, totalizînd un număr de 142. Întrucît numărul total al familiilor era de 388, dacă socotim un grajd la fiecare familie, înseamnă că existau 246 de familii în a căror gospodărie nu existau grajduri.

¹ Arh. St. Buc., ms. 1275, f. 73—75.

² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, Editura Politică, București, 1961, p. 117.

Situația aceasta reflectă clar o diferențiere a țărănimii și a potențialului ei de muncă, diferențiere ce a fost desigur și mai largă, deoarece nu putem admite că toate familiile care aveau animale de tracțiune posedau fiecare același număr de animale. Există deci o diferențiere a țărănimii pe care ne-o demonstrează repartiția forței de tracțiune animală.

Cum stau lucrurile dacă cercetăm cultivarea cerealelor? În toate comunele hasului se cultiva porumb. Grîul, deși ocupă o suprafață mai mare, aproape de două ori cît suprafața cultivată cu porumb și orz — aceste două cereale ocupînd suprafețe egale — se seamănă numai în cinci sate, și anume, în satele de la S.E., Paraipanul, Malul de Sus și Malul de Jos etc. unde porumbul se seamănă în cantitate mai mică; în schimb orzul, în aceste sate, ocupă suprafețe egale cu ale grîului.

În ce privește producția cerealiară, aceasta nu o putem calcula decît pentru toată suprafața semănată, deoarece „Tabloul statisticesc” nu specifică repartiția suprafeței pentru fiecare fel de cereală. Luînd ca exemplu satul Malul de Sus, cu suprafața sa de 498 de pogoane, de pe care s-a recoltat un total de 425 *chile*, cereale, putem afirma că producția în satele cu cea mai mare suprafață arabilă și cu cel mai mare număr de animale, abia atingea cifra de 300 de ocale, la hectar. Lăsăm la o parte aspectul extensiv al agriculturii din raia, deoarece credem că aspectul social al acestei producții prezintă mai mare importanță. În ipoteza că ar exista o producție egală pentru toată populația comunei, hrana țaranului, din cea mai mare și mai bogată comună a hasului, este totuși insuficientă. Statistica ne arată că din cantitatea de cereale produse în comuna Malul de Sus s-au consumat 235 de *chile* (a 320 de ocale *chila*). Cantitatea aceasta repartizată în mod egal la cele 78 de familii ale satului (socotind cinci membri pentru fiecare familie) ne duce la concluzia că o familie consuma anual 156 de ocale cereale, în care intră și orzul. Dacă însă din producție scădem orzul, ajungem la constatarea că o familie de cinci persoane consumă anual aproximativ 75 de ocale de cereale. Chiar în ipoteza ideală a unei repartiții egale a producției, se poate spune că țaranul din Malul de Sus nu este numai subnutrit, dar riscă să moară de foame.

Situația țărănimii apare și mai sumbră cînd constatăm că în sate există și rezerve de cereale care nu sînt consumate. Astfel, în cazul satului Malul de Sus, constatăm existența unei rezerve de 90 de *chile* adică 28 800 ocale de grîu și orz. Rezervele acestea mergînd spre piață, în condițiile unei producții atît de reduse, nu pot fi explicate printr-o repartiție egală a producției și a posesiunii de pămînt, ci prin existența unei pături de țărani care, prin numărul de pogoane ce-l posedă, prin numărul mai mare de animale ce-l dețin, este în situația de a lucra o suprafață mai mare de pămînt și să-și creeze rezervele respective pe care să le ducă la piață. Toate acestea întăresc și confirmă concluzia că țărănimea din raia este diferențiată într-o țărănime săracă și o țărănime mai înstărită.

În cazul satului Malul de Sus și, în general, în toată raiaua, această țărănime mai înstărită este desigur proprietara celor 30 de grajduri și

poseoarea celor 90 de boi de jug și a celor 41 de cai, ceea ce înseamnă că mai mult de jumătate din populația satului era o populație săracă.

Să examinăm și cazul unui sat mijlociu, cum este satul Oinac, de lângă Giurgiu. Aici găsim 33 de familii cu 100 de „pogoane pătrate“ semănate, care au produs 85 de *chile*, din care 65 de grâu și 20 de porumb și au consumat 50 de *chile*, ceea ce înseamnă cam 100 de ocale de familie. Aici, evident, țăranul are o rație mai mare decât în Malul de Sus, dar este încă subnutrit, chiar în cazul ideal al unei repartiții egale. Probabil că la Oinac agricultura e mai bine înzestrată, întrucît la o suprafață de o sută de „pogoane pătrate“, locuitorii dispun de 30 de cai și 8 boi, pe cînd la Malul. la o suprafață aproape de cinci ori mai mare existau numai 41 de cai. Numărul de 8 grajduri cîte sînt în sat ne confirmă concluziile pe care le-am tras ca și datele cu privire la satul Malul de Sus, în privința diferențierii populației și a unei rezerve de producție destinată pieței.

Existența rezervei de producție cerealiară, fiind constatată în toate satele, merită o atenție deosebită pentru a putea stabili volumul și locul ei în economia raialei și posibilitatea de diferențiere a țăranimii după avere.

Rezerva de cereale se ridică la 230 de *chile*, adică 73 600 de ocale de cereale, aparținînd în special satelor din S.E. (Malul de Sus, Malul de Jos, Paraipanu și Turbatu, la nord de Giurgiu). Celelalte sate nu au rezerve, și astfel, ținînd seama de producția lor mică, este de presupus existența unei circulații de produse între satele care produc mai mult și cele care produc mai puțin. Schimbul acesta se face în Giurgiu de două ori pe săptămîină. Pe acest schimb țăranimea din restul raialei își întemeiază starea sa materială mai bună. Dar nu numai acest schimb formează un izvor pentru avuția ei : pe lângă schimb trebuie să adăugăm și alt izvor care era exploatarea țăranimii sărace din sate. Astfel, în părțile de sud ale raialei, mai mult decât în restul hasului, existau posibilități mai mari pentru o diferențiere după avere a țăranimii.

Cînd vorbim de potențialul economic al raialei trebuie luată în considerație și suprafața de 90 de „pogoane pătrate“ de vie care produce peste 9 000 de vedre de vin, ceea ce pentru vistieria statului însemna, în anul 1828, suma de 10 000 de taleri „și mai multe poate“.

Dar, pentru potențialul economic al raialei mai importantă este creșterea oilor. Tabelul statistic din 1831 ne arată existența a peste 4 000 de oi pe teritoriul raialei. În majoritatea lor (peste 3 000) ele aparțin locuitorilor din satele mari, unde au pentru pășune o suprafață de 2 000 de „pogoane pătrate“. În general, din cele constatate cu privire la animale, numărul acestora este destul de mare pentru ca sectorul creșterii animalelor din raia să formeze un capitol important în economia raialei. Sînt 4 700 de ovine, 1 140 de cornute, 340 de cai și 315 porci. Produsele animaliere cîntăresc greu în relațiile țăranilor cu piața ca și în împlinirea alimentației zilnice, atît de slab aprovizionată de producția agricolă.

În tabloul privind bilciurile ce aveau loc în fosta raia se menționează, la 1831, că „bilciuri nu se fac în acest oraș, ci pe toată săptămîina tîrg de două ori, joi și vineri“, iar în ce privește produsele ce se vînd în

aceste târguri se spune : „vin locuitorii megieşilor sate cu unt, ouă, găini şi tot felul de păsări, mai aduc făină, mălai, porumb, griuri, lemne, cărbuni, vite şi mari şi mici şi le vînd cu mărunţeaua, sau cum se găsesc, şi de aici târguiesc iarăşi cu mărunţeaua iminei, papuci, basmale, cercei, inele, mătase şi altele ce le fac trebuinţă pentru casa fieştecarui ţăran“¹.

La fila 82 a manuscrisului 1275 se găseşte o însemnare în limba franceză care ne ajută să ne completăm imaginea târgului bisăptămînal din Giurgiu. Se menţionează în această notiţă că ţăranii aduc şi brînză şi o iarbă numită „capriţa“ care se arde şi cenuşa ei devine potasă, bună pentru îngrăşămînt; însemnarea mai pomeneste ca produs de vînzare şi lina. Ea este deosebit de interesantă prin faptul că ne dezvăluie şi un aspect al modului în care anumiţi oraşeni îl exploatează pe ţăranul producător. Astfel se arată că ţăranii sînt obligaţi să vîndă mărfurile lor funcţionarilor isprăvniciei cu un preţ mult mai scăzut decît cel care li se oferă în afara raialei. Desigur că această constrîngere a existat şi în vremea stăpînirii turceşti. Tocmai această constrîngere, de a vinde sub preţul real, explică de ce uneori unii producători „se neguţătoresc pentru nevoile lor în pămîntul prinţipatului“ şi paşa din Giurgiu cere îngăduinţa domnitorului, cînd acesta se plînge împotriva celor ce vin din raia, „ca să-şi întîmpine hrana lor“ în principat. Aceste ştiri oglindesc greutăţile vieţii pe care o duceau locuitorii din raia.

Insuficienţa producţiei cerealiere determină dezvoltarea unei agriculturi producătoare de mărfuri, care însă nu are izvorul în producţia cerealiară, ci în creşterea animalelor şi comercializarea produselor animale. Menţiunea cu privire la târgurile bisăptămînale arată că produsele animaliere ce se aduc de megieşii Giurgiuului la piaţă sînt mai numeroase decît celelalte produse agricole.

Dintr-un alt tablou statistic, aflat în acelaşi manuscris, ne putem da seama că la sate există şi o diferenţiere profesională, în sensul existenţei unor ţărani care practicau şi diferite meşteşuguri. E vorba de pescari şi chirigii, şi de categoria slujitorilor şi a sîrbilor cu simbrie².

În satele mari, despre care s-a vorbit mai înainte, în cele de la apusul oraşului Giurgiu, găsim pescari — în Paraipanu 10. cîte 3 în comunele Malul de Sus şi Malul de Jos, în Slobozia 10 iar în satul Oinac, de la răsăritul oraşului, sînt 20 de pescari. În satul cel mai de răsărit, Gostinul, unde producţia agricolă se reduce la 150 de *chile* de porumb, care se consumă în întregime de cele 26 familii ale satului, insuficienţa producţiei agricole a dus la o diferenţiere profesională şi mai mare. Aici toţi ţăranii practică şi alte meserii, fac olane, sînt pescari, împletesc plase pentru pescuit şi fac şi care. Aceeaşi situaţie o găsim şi în satul Flămînda.

Din toate aceste date rezultă că situaţia ţăranilor din raia este atît de grea încît majoritatea lor este silită să caute mijloace de existenţă în afara agriculturii. Producţia cerealiară nu prisoseşte ţăranului, în gene-

¹ Arh. St. Buc. Buc., mss. 1275.

² *Ibidem*, f. 79—80.

ral, sărac, și de aceea el este silit să comercializeze păsările, lina oilor, brânza, rupându-și de la gură, spre a se putea încălța și îmbrăca. Dar nici piața nu-i dă prea mult, după cum arată nota în limba franceză, despre care s-a menționat mai sus. Situația grea a țărănimii este atât de evidentă, încît cel care a redactat nota în limba franceză¹, se simte obligat să recomande și o soluționare pentru a remedia răul: să se împartă pămîntul în mici proprietăți. Soluția aceasta este interesantă pentru că e o indicație despre felul cum era repartizat pămîntul, și vine să confirme existența unei împărțiri neegale a pămîntului care a dus la diferențierea de avere între țărani săraci și țărani care dețineau suprafețe mai mari ce puteau produce cereale-marfă. Situația acestora din urmă le dădea posibilități să exploateze pătura țărănilor săraci.

Numărul țărănilor „iertăți de sat“ cum se scrie în tabloul statisticesc al hasului este destul de mare: cite 8 la Paraipan și Oinac, 9 la Malul de Jos, 20 în Malul de Sus, 6 la Flămînda. Întrucît în satele acestea sînt pomeniți „slujitori și oameni cu simbrie“, credem că nu greșim cînd socotim că și din acești „iertăți de sat“ se recrutează uneori și brațele de muncă salariată. Cei mai mulți oameni cu simbrie sînt la Oinac, unde la 63 de familii găsim 30 de slugi și oameni cu simbrie. O dovadă în plus a folosirii muncii salariate se poate găsi și într-o notă cu privire la unitățile economice din has. Astfel se menționează că „lîngă orașul Giurgiu, tot din giurgiuveni fac cărămizi și olane numai pentru trebuința orașului Giurgiu“. Proprietarul cărămidăriei este un preot, care presupunem că folosește oameni plătiți pentru acest meșteșug.

Un fapt demn de relevat este acela că în satele în care nu există cai sau sînt foarte puține animale de tracțiune găsim menționați unii locuitori ca fiind chirigii. Desigur că aceștia se află în serviciul proprietarilor de animale din satele unde sînt cai numeroși. Cărăușia însă este o ocupație a țărănimii sărace, dar este evident că nu toți o practică cu animalele și căruțele proprii și astfel țăranul sărac este exploatat și pe această cale de țăranul mai înstărit.

Toate cele constatate pînă acum dovedesc situația grea a țărănimii din raia și explică încălcările ce se fac de oamenii din raiale în teritoriul principatului vecin. Dar toate aceste fapte dovedesc în același timp și neputința raialei de a se menține fără principat și astfel revenirea la principat apare ca o necesitate pe care o împlinește tratatul de la Adrianopol.

În același timp faptele constatate sînt o ilustrare a tezei că stăpînirea turcească era o frînă pentru dezvoltarea economică.

În momentul desființării raialei înfățișarea economico-socială a hasului Giurgiu era determinată de o agricultură înapoiată, de o slabă producție de mărfuri, de cîteva meșteșuguri de interes local, o uniformă folosire la un nivel scăzut a muncii salariate, o țărănime diferențiată prin avere, din care pătura săracă era exploatată de pătura bogată și de orășenii funcționari.

¹ După scris, pare a fi căpitanul Fanton de Verrayon, procurorul comisiei.

Clauzele din contractul de arendare a pământului, devenit al principatului, încheiat cu primul arendaș român, contract încheiat pe anul 1830, ne ajută să vedem ce aducea nou stăpînirea cea nouă.

Noua administrație a trebuit să țină seama de situația grea în care se aflau țărani din raia. Acest fapt rezultă dintr-o serie de restricții ce se impuneau arendașului în relațiile sale cu țărănimea. Arendașul va lua zeciuială din finul cosit și în cuprinsul pământului Giurgiului și din ostroave, claca de 7 zile de fiecare casă, — afară de locuitorii aflați în vatra cetății — toată vînzarea vinului și a rachiului prin circiumile și satele Giurgiului au să fie în seama contracciului, fără a se îndrăzni de vreunul din săteni a vinde o vadră măcar pe seama lui. Sînt scutite vitele țărănilor de plata pentru pășunat și totodată țărani nu plătesc zeciuială din semănături.

Ținînd seama de suprafața mare a pășunilor : 800 de „pogoane pătrate“ și de producția de 2 622 de care de fin a cîte 30 de puduri carul, producția pășunilor era de 78 660 de puduri, ceea ce însemna că arendașul avea dreptul la o zeciuială care se ridica la 128 852 kg fin. Căntățile aceasta desigur că ajungea pe piață. Socotînd numai cîte 5 bani kilogramul de fin, reiese că arendașul își acoperea mai mult de jumătate din arenda de 10 000 de lei, cît plătea pentru suprafața de pășuni. Restul și-l acoperea din taxa de pășunat pentru vitele ce veneau de la munte pentru iernat. Scutirea țărănilor de plata pășunatului nu aducea în felul acesta nici o pagubă arendașului.

Prin contractul încheiat, noua guvernare asigura arendașului și o serie de drepturi feudale, cum erau monopolul vînzării băuturilor, zeciuiala din finețe, taxa ce o încasa la ghecetul de la Dunăre, unde percepea la trecere 10 parale de om pe jos, 20 parale de vită mare, 20 lei de carul mare încărcat și 4 parale de vită mică.

Astfel, noua stăpînire asigura claca, zeciuiala și monopoluri de tip feudal. Ca atare, evenimentul de la 1829 nu însemna pentru locuitorii raialei decît schimbarea exploatatorului. Procesul de diferențiere a țărănimii continuă, el nu poate fi oprit de legiuri care așa cum scrie Kuch, consulul Prusiei de la Iași, „au devenit cu totul neaplicabile din cauza prefacerii desăvîrșite ale împrejurărilor de aici“. Existența unui port unde nu mai stăpînesc turcii a stimulat dezvoltarea agriculturii în jurul orașului Giurgiu și a făcut din fosta raia a Giurgiului un hinterland producător de cereale-marfă pentru vasele ce veneau din Austria, Germania și alte țări. Dar stimulentele acesta a fost mai mult în favoarea proprietarilor de pămînt și a arendașilor. țărănimea a rămas mai departe exploatată și contradicțiile între țărănime și proprietarii pămînturilor s-au ascuțit, ceea ce explică de ce îi găsim pe giurgiuveni participanți activi, atît în revoluția de la 1848 cît și în aceea de la 1907.

STATUTUL LUCRĂTORILOR DE LA OCNELE DIN ȚARA ROMÎNEASCĂ DIN ANUL 1832

de LIUBA IANCOVICI

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, situația lucrătorilor de la ocne se înrăutățește. Această înrăutățire se accentuează după tratatul de la Adrianopol, prin ale cărui stipulații se dă un imbold tuturor sectoarelor de viață economică din Țara Românească și Moldova, inclusiv exploatarea salinelor. Lărgirea pieții interne și a volumului de export a mărit și cererea de mărfuri, iar pentru a se putea răspunde acestei cerințe, în ce privește mărirea cantității de sare, fără a se introduce un utilaj nou, s-a accentuat exploatarea muncitorilor de la ocne.

Accentuarea exploatarea după 1829 a provocat o serie de împotriviri și chiar răzvrătiri în rindul lucrătorilor, avînd ca scop îmbunătățirea condițiilor lor de lucru și de retribuire.

Lupta lor a determinat stăpînirea să întreprindă unele măsuri de îmbunătățire a acestor condiții. Ele au fost mai întii parțiale¹, apoi generale, concretizîndu-se într-un „proiect de îmbunătățire a soartei lucrătorilor de la ocne“, în anul 1832, care s-a definitivat, în urma unor mici modificări, fiind pus în aplicare la începutul anului 1833. Atît proiectul de statut al lucrătorilor, cît și forma lui definitivă constituie un document foarte important, întrucît el oglindește, prin referirile la trecut, situația lucrătorilor din deceniile al treilea și al patrulea ale secolului al XIX-lea și din anii menționați mai sus. Din cuprinsul statutului s-au cunoscut pînă acum numai condițiile de retribuire, introduse în forma lor definitivă în Regulamentul Organic în anul 1834².

Modul cum s-a ajuns la alcătuirea acestui proiect și apoi la redactarea lui definitivă, care au fost factorii care au determinat această acțiune, n-au fost cunoscute pînă acum. Lucrarea de față își propune să lămurească aceste probleme, după mai multe materiale inedite din acea vreme, care cuprind jalbe ale lucrătorilor, adrese către și din partea lui Kisseleff precum și rapoarte ale cămărașilor și ale Eforiei Ocnelor.

¹ Li se acordă la început încă o zi de odihnă pe săptămînă, afară de duminică.

² „Anal. parlam.“, vol. V .P. 1, pp. 107—112; Cf. Arh. St. Buc., Vistieria Țării Românești, 6548/1832, f. 152—169. Publicat și de C. Broșteanu, în lucrarea *Salinele noastre*, București, 1901, pp. 509—515.

Majoritatea acestor informații se găsesc în fondurile Vistieriei și Vorniciei din Lăuntru ale Țării Românești, care se află la Arhivele Statului din București, precum și într-o serie de materiale privind afacerile cu sarea, îndeosebi otcupul ocnelor de sare pe anii 1829—1835.

* * *

Situația lucrătorilor ocnelor a preocupat mai puțin istoriografia de până acum¹. Cercetările generale s-au axat, în trecut, mai mult pe studierea dezvoltării salinelor de-a lungul veacurilor, a volumului producției de sare, a prețului ei în diferite epoci și a volumului comercial la care se ridica²; a metodelor de exploatare și a utilajului folosit³ și mai puțin pe studierea situației lucrătorilor care munceau în aceste ocne, condițiile lor de muncă, retribuția pe care o primeau, poziția lor față de administrația ocnelor etc.

Din cercetările de până acum reiese că ocnele de sare au fost exploatare la noi în țară din cele mai vechi timpuri⁴. Numărul lor variază de la un secol la altul, prin închiderea unora sau deschiderea altora.

La începutul secolului al XIX-lea, atît documentele interne cît și scrierile călătorilor străini atestă existența a trei ocne lucrătoare în Țara Românească: Slănic (jud. Saac), Telega (jud. Prahova) și Ocnele Mari (jud. Vilcea)⁵. Dintre aceste trei ocne, cea mai recentă era cea de la Slănic⁶.

Dreptul de exploatare precum și sarea acestor ocne aparțineau domnului. Stăpînul moșiei primea doar dijmă în natură din sarea scoasă⁷. Din 1831 dijma nu se mai plătește în sare ci în bani⁸.

¹ N. N. Constantinescu s-a referit, în linia generală, la situația lucrătorilor de la ocne, din vremea de care se ocupă lucrarea de față, în studiul „Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial”, București, Editura Politică, 1959, cap. I și II.

² C. Broșteanu se ocupă de existența salinelor din cele mai vechi timpuri, de volumul de sare, preț, volum comercial etc., în lucrarea *Salinele noastre*

³ M. Stamatiu se ocupă de metodele de exploatare și de utilaj în lucrările: *Monografia salinei Slănic*, București, 1943; *Istoricul metodelor de exploatare a zăcămintelor de sare din România*, București, 1943 și *Istoricul exploatărilor de sare din regiunea Slănic-Prahova*, București, 1943.

⁴ C. Broșteanu arată că salinele la noi s-au exploatat încă din vremea romanilor. (C. Broșteanu, *op. cit.*).

⁵ „Se află mine de sare la Telega în jud. Prahova și la Slănic în jud. Secueni. Marea mină din Banat se află în jud. Vilcea”. (M. Carra, *Istoria Moldovei și a României*, București, 1857, p. 181), vezi și Arh. St. București, Ad-tive, vechi, 529/1829, f. 2, 3 și 10.

⁶ În actul de întărire din 5 iulie 1691 dat lui M. Cantacuzino se spune: „cu îndemnarea dumisale s-au deschis de au făcut ocna nouă care mai înainte vreme acolo [la Slănic] n-au mai fost altădată...” (Acad. R.P.R., CC CLXIX/100).

⁷ Aceluiași M. Cantacuzino i se dă dreptul „ca să aibă a-și lua dumnealui dijma de la acea ocna Slănicul din toată sarea domnească veri ciți bolovani ar ieși peste an...” (*Ibidem*).

⁸ Zeciuiala cuvenită din „productul sării” rămîne mai departe „pentru cîte ocne se vor deschide de acum înainte, însă în bani, iar nu în natură...” („Anal. parlam”, vol. I. Fl., pp. 223—224).

Domnii însă nu exploatau totdeauna ocnele în regie, ci de cele mai multe ori le concesionau. În 1831 acest drept de concesionare a venitului ocnelor trece sub controlul Obșteștii Adunări¹.

Arendarea ocnelor de sare (otcupul ocnelor) aducea domnului mari venituri încă din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea²; iar la începutul secolului al XIX-lea aceste venituri s-au dublat³.

Cantitatea de sare care se scotea la începutul veacului al XIX-lea era de 38 milioane de kg pe an, relatează A. Demidof. Pentru a ne putea da seama de însemnătatea acestei cifre pentru vremea aceea, este de ajuns să amintim că suta de ocale⁴ de sare se vindea cu 3,60 taleri⁵, aducînd un venit aproximativ de 1 055 555 de lei anual, sumă ce reprezenta „a patra parte din venitul principatului“⁶.

Extracția sării din ocne se făcea cu mijloace foarte primitive. La sfîrșitul veacului al XVIII-lea s-au făcut unele propuneri de înnoire a utilajului de extracție, dar nu s-au putut pune în aplicare, „deoarece aceste saline erau date în arendă de principe și nu voia nici acesta și nici arendașul să suporte cheltuielile de instalare“⁷.

Lucrătorii ocnelor în această vreme erau oameni liberi „care exercitau această meserie prin ereditate“, „criminali“⁸ și țigani robi.

La începutul veacului al XIX-lea nu mai găsim deținuți printre lucrătorii ocnelor întrucît ei fiind „în fiare...“ nu puteau face... „nici o slujbă în ocnă...“⁹; de aceea sarea era tăiată numai de oameni liberi, „orînduiți întradins“ și plătiți după cantitatea de sare pe care o tăiau. Lucrătorii ocnelor se împărțeau în mai multe categorii, după munca pe care o prestau. Prima categorie și cea mai importantă era aceea a lucrătorilor care tăiau blocurile de sare, — bolovanii —, și care se numeau ciocănași. Ei primeau, pe la 1807, pentru tăierea unui bolovan de sare de 100—120 de ocale „cite șapte parale“¹⁰.

Çițiva ani mai tîrziu, pentru aceeași cantitate de sare tăiată primeau numai 6 parale, la care s-a adăugat și o plată în natură de

¹ „Acest venit de acum înainte se va vinde prin strigare la cochivechi, înaintea Obșteștii Adunări...“ („Anal. parlam.“, vol. I, p. 9 și pp. 140—141), vezi și Dianu Fl., *Salinele romine*. Studiu tehnic și economic, București, 1897, p. 91.

² Arendarea sării „ajunsese în anul 1766—67 la suma de 150 000 lei...“ (J. Sulzer, *Geschichte des Transalpinischem Daciens*, 1781—1782, vol. III, p. 390).

³ În 1810 ocnele au fost arendate cu 311 000, iar în 1811 cu 350 000 de lei (V. A. Urechîă, *Istoria Romînilor*, vol. IX, pp. 506—507).

⁴ Ocaua era egală cu 1,272 kg sau 1,291 kg.

⁵ „Nu prindea mai mult cumpărătorii ocalelor decît: taleri 3,60 pe una sută de ocă...“ (V. A. Urechîă, *op. cit.*, p. 504).

⁶ Anatol Demidof, *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, 1840, p. 137; vezi și Vaillant, J. A., *La Roumanie*, T. II. Paris, 1844, p. 371.

⁷ J. Sulzer *op. cit.*, p. 148.

⁸ *Voyage en Valachie et en Moldavie...* (par Raïcevicich, 1789), traduit de l'italien par M. C. R. Lejeunc, Paris, 1822, pp. 50—51.

⁹ V. A. Urechîă, *op. cit.*, p. 507.

¹⁰ *Ibidem*, p. 504.

„10 oca sare mertic pe fiecare zi și la sfîrșitul anului să se dea fiecărui ciocănaș 500 oca sare mertic“¹.

A doua categorie de muncitori, care era și cea mai numeroasă, era aceea a mîglașilor. Ei lucrau și în ocnă și în afara ocnei. În ocnă luau în primire bolovanii de la ciocănași și „fixau prețul muncii pentru fiecare“², iar afară transportau sarea „de la gura puțurilor pînă la magaziiile de depozit...“³. Munca lor nu avea un caracter permanent, ci erau angajați numai atunci cînd avea nevoie de ei stăpînul ocnelor. Plata lor era de 8 parale pe zi și un mertic de sare, la fel ca la ciocănași⁴.

A treia categorie de muncitori o constituiau „meșterii“⁵. Munca lor nu era legată direct de scoaterea sării, ci ei „executau toate lucrările de lemnărie“ necesare întreținerii utilajului de extracție⁶. Retribuția lor, de la începutul secolului al XIX-lea, nu se cunoaște încă. Dașdiile tuturor acestor lucrători față de vistierie erau plătite „de epistatul ocnelor“⁷.

Numărul aproximativ al lucrătorilor de la toate cele trei ocne din această perioadă era de „90 de lude“, fără a fi incluși aici țiganii, care aparțineau mănăstirii Cozia. Cele 90 de lude erau împărțite astfel:

- „lude 64 la ocna Slănicului,
- „ 18 la Telega,
- „ 3 la Ocnele-Mari și,
- „ 5 la malurile de sare din jud. Buzău“⁸.

Condițiile de muncă ale acestor lucrători erau foarte grele. Ei lucrau cu unelte învechite și greu de mînuit⁹, într-un aer viciat de respirația lor și de fumul și gazele emanate de luminări, lămpi și „chiar din sare“¹⁰ iar pericolul de accidente îi pîndea la fiecare pas. Numai coborîrul lucrătorilor în ocnă prilejuia nenumărate accidente¹¹, fără a mai vorbi de inundațiile din fundul ocnei, de dărîmarea malurilor, de căderea blocurilor de sare, înapoi în ocnă, după ce au fost scoase pînă

¹ V. A. Urechiă, *op. cit.*, pp. 505—507.

² C. Broșteanu, *op. cit.*, pp. 159—167.

³ M. Stamatiu, *Istoricul metodelor de exploatare a zăcămintelor de sare din România*, București, 1943, pp. 17—21.

⁴ V. A. Urechiă, *op. cit.*, pp. 506—507.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Aurora Ilieș, *Exploatarea sării în Țara Romînească pînă în secolul XVIII*, în „Studii și materiale de istorie medic“, vol. I, 1956, p. 174.

⁷ V. A. Urechiă, *op. cit.*, p. 507.

⁸ *Ibidem*, Vezi și Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, dos, 221/1829, f. 3, 4, 5, 6.

⁹ Ciocanele de oțel pentru tăiatul sării au fost introduse abia în 1837 la Ocnele-Mari de către Kafegi-bașa, arendașul lor. (M. Stamatiu, *op. cit.*, p. 145).

¹⁰ M. Stamatiu, *Monografia salinei Slănic*, București, 1943, p. 48.

¹¹ Coborîrea se făcea pe scări de lemn fixate în golurile pereților sau pe scări de frînghie suspendate. (M. Stamatiu, *Istoricul metodelor de exploatare a zăcămintelor de sare din România*, p. 21) : vezi și Dianu Fl., *op. cit.*, pp. 62, 65, 68.

la gura ocnei și altele. Munca grea pe care erau nevoiți să o presteze făcea „ca existența acestor feluri de oameni să fie de mică durată și culoarea feții lor era un indiciu al sănătății lor rele“¹.

* * *

În deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, condițiile în care erau nevoiți să lucreze muncitorii de la ocne au rămas tot așa de grele. S-au schimbat doar condițiile de plată, s-a precizat cantitatea de muncă ce urma să fie prestată de fiecare muncitor, s-a fixat numărul de zile lucrătoare și s-a mărit numărul categoriilor de muncitori².

Astfel, în 1826 la ocnele din Țara Românească constatăm existența următoarelor categorii de lucrători: ciocănași, mîglași, meșteri, duvalmi și trepădători-călăreți. Ciocănașii și mîglașii erau supravegheați de un număr de lucrători care se numeau vătăfi.

Principalii lucrători ai ocnelor erau ciocănașii. Ei se împărțeau de obicei în trei categorii, după cantitatea de muncă zilnică pe care o depuneau, respectiv după numărul bolovanilor pe care îi tăiau : 3, 2,5 și 2 bolovani. Această cantitate de muncă zilnică se numea cislă.

La ocna Telega³, unde ciocănașii aveau obligația de a lucra 211 zile pe an, condițiile de plată erau stabilite astfel: pentru fiecare bolovan tăiat se plătea cîte 9 parale, deci cu 3 parale mai mult față de anii anteriori și mertic de sare în natură a cărui mărime varia după cislă în care intra lucrătorul. De pildă, cei cu cislă de trei bolovani, adică cei din prima categorie, primeau cîte 30—40 de ocale de sare pe zi, (merticul zilnic) și 1 200 de ocale sare la sfîrșitul anului (merticul anual); celelalte categorii primeau mai puțin. Mai primeau apoi cîte un „dar“ la paști de 1 leu și 20 parale și de 1 leu la sîmpetru. Se rețineau în schimb 39 de lei și 6 parale anual pentru plata luminărilor și a fierului, pentru ascuțitul uneltelor și cîte 20 de parale lunar pentru bir, pe care îl plătea Eforia ocnelor Vistieriei. Astfel, cîștigul anual net al unui ciocănaș din prima categorie (cislă de 3 bolovani) era de 243 de lei și 11 parale, din a doua categorie (cislă de 2,5 bolovani) de 213 lei și 12 parale și din a treia (cislă de 2 bolovani) de 154 de lei și 32 de parale⁴.

Vătăfii⁵ de ciocănași primeau cîte trei lei pe lună leafă fixă, 50—60 de ocale sare merticul zilnic și 2 000 ocale sare la sfîrșitul anului; un „dar“ de paști de 6 lei și 20 de parale și 2 lei la sîmpetru. Pe lângă aceasta mai aveau voie să-și pună oameni care să le taie cîte patru bolovani pe zi, realizînd din diferență pentru ei, cîte 10

¹ Raicevich, *op. cit.*, pp. 50—51.

² Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 324—325.

³ La Telega erau numai de 3 categorii cislele, la celelalte ocne erau de 5 : 3, 2,5, 2, 1.5 și 1.

⁴ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 324—325.

⁵ Vătăfii existau și înainte de 1826 (V. A. Urechîă, *op. cit.*, p. 503).

parale de fiecare bolovan. Fără acest surplus câștigul anual era de 253 de lei și 10 parale.

Mîglașii lucrau cu mîinile și cu carul.

Cei care lucrau cu mîinile aveau obligația de a munci 180 de zile pe an și primeau la fel ca în anii trecuți, cîte 8 parale pe zi, la care se mai adăuga 15—20 de ocale sare mertic zilnic și 1 000 de ocale sare date la sfîrșitul anului. La paști li se dădea un „dar“ de un leu. Din câștigul total se rețineau 6 lei pe an birul, rămînînd cu o retribuție de 101 lei anual.

Mîglașii care lucrau cu carul nu primeau plată zilnică, ci o dată pe an cîte 2 000 de ocale de sare pe care „prindea cîte 50 lei...” și 25 de lei „ce-i venea pã an dã la cîte 200—300 ocã sare ce i sã dãruia cînd porneau cu carul“, sã ducã sarea la schele. De aceea retribuția anuală nu era decît de 75 de lei.

Vătafii de mîglași erau plătiți tot cu luna ca și vătafii de ciocănași. Retribuția lunară era de 7,60 taleri, plus 25—30 ocale, mertic de sare, primit timp de 360 de zile și 2 000 de ocale sare — merticul de la sfîrșitul anului. „Darul“ de paști era de 6 lei și 20 parale, iar cel de la sîmpetru de 2 lei. În total realizau 283 de lei și 15 parale pe an¹.

Meșterii-lemnari primeau cîte 5 lei pe lună leafă fixă și 25—30 de ocale de sare mertic timp de 360 de zile ; 2 000 ocale sare merticul de la sfîrșitul anului și 8 lei și 20 parale „dar“ de paști și de sîmpetru. În plus față de mîglași și ciocănași mai primeau cîte 27 de lei anual pentru 360 ocale de mălai. În total realizau într-un an 280 de lei și 20 de parale.

Duvalmii scoteau sarea din ocănă și îngrijeau de caii ocnei. Pentru aceasta primeau 7,60 lei pe lună, și timp de 360 de zile merticul de sare de 15—20 de ocale pe zi ; apoi 1 000 de ocale sare, la sfîrșitul anului, 2 lei „darul“ la paști și la sîmpetru și 27 de lei pentru 360 ocale mălai socotit cîte o oca pe zi, la 3 parale ocaua, la fel ca și meșterii lemnari. În plus, față de ceilalți mai primeau o retribuție de 31 de lei pentru „haine de protecție“ socotiți astfel : 5 lei pentru o glugă, 6 lei pentru 6 perechi opinci și 20 de lei pentru o sarică. În total câștigau 265 de lei anual din care se scădeau 6 lei pe an birul către vistierie.

Trepădătorii-călăreți aveau datoria de a merge unde cereau interesele ocnei, fiind un fel de curieri. Ei erau plătiți tot cu o leafă fixă, însă, numai de 3 lei pe lună, și timp de șase luni, adică atît cît aveau obligația să lucreze primeau merticul de sare zilnic de 15—20 ocale și cel de la sfîrșitul anului de 1 000 de ocale. Mai primeau 8,20 lei „dar“ de paști și de sîmpetru. Toate acestea aduceau un venit de 114 lei și 20 de parale pe an.

¹ La Telegra vătafii de mîglași se numeau pircălabi (arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, 532 1832, f. 32).

Acestea erau categoriile de muncitori care lucrau la Telega în 1826 și retribuțiile pe care le primeau. Numărul exact al lor nu este încă cunoscut, nici global și nici pe categorii de muncitori¹.

La ocna Slănic, în 1826, lucrau aceleași categorii de muncitori și cu același număr de zile pe an, iar retribuția lor se deosebea în foarte mică măsură de a acelorora de la Telega.

La Ocele-Mari, găsim mai multe deosebiri față de celelalte două ocne. O primă deosebire și cea mai importantă era că muncitorii de aici aveau obligația de a lucra 263 de zile pe an, adică cu 52 de zile mai mult decât cei de la Slănic și Telega, iar merticele, atât cel zilnic cât și cel anual, erau mult mai mici. Primeau, în schimb, în plus față de celelalte două ocne, 7 coți de aba pe care o „lua în natură după prețul de atunci“, a cărei valoare era de 6 lei, și 3,20 lei pentru „îmîinei² și făcliile“ la paști. Reținerile pentru seu, făurit „otele și hier“ erau mai mici decât la primele două ocne.³

Spre deosebire de ocnele Slănic și Telega, la Ocele-Mari existau și două „căpetenii“ de vătăfi, una pentru „rumîni“ și alta pentru „țigani“ care formau o nouă categorie de muncitori. Atît căpetenia cît și vătăful de ciocănași erau retribuiți la fel cu un ciocănaș din categoria întîii.

Mîglașii care munceau cu miinile primeau mult mai puțin decât cei de la celelalte două ocne — aproape jumătate⁴, deși numărul zilelor lucrătoare cerute lor era de două ori mai mare, adică 360 în loc de 180 cîte erau la Telega și Slănic.

În schimb mîglașii care lucrau cu carul erau plătiți mai bine decât cei de la Telega și Slănic.

Căpetenie⁵ exista și la vătăfii de mîglași nu numai la cei de ciocănași, retribuția lor însă era mult mai mare decât la aceștia din urmă.

Vătăfii de mîglași, la Ocele Mari, îndeplineau și funcția de trespădători-călăreți⁶.

Duvalmii erau numiți pîrgari la Ocele-Mari și, spre deosebire de cei de la primele două ocne, aceștia scoteau sarea din ocna cu caii lor, pe care îi hrăneau și pentru care cumpărau hamuri din banii lor. Așa se explică de ce plata lor era atît de mare în comparație cu aceea a duvalmilor de la Slănic și Telega — de 678,20 de lei anual.

¹ Arh. St. Buc., Visticria Țării Rom., 4242/1832, f. 324—325.

² Iminci — pantofi groși țărănești cu virful ascuțit.

³ Arh. St. Buc., Visticria Țării Rom., 4242/1832, f. 60 și 317.

⁴ În document se spune că de aceea cîștigă puțin fiindcă „mîglașii fiind la număr mai mulți intră cu rîndul în slujba ocniei și are vreme a-și căuta și de a sa agoniseală“. (Arh. St. Buc., Visticria Țării Rom., 4242/1832, f. 115—116).

⁵ La Slănic și Telega nu existau căpetenii de vătăfi.

⁶ La Ocele-Mari nu exista categoria de muncitori a trespădătorilor călăreți. Funcția lor a fost îndeplinită întotdeauna de vătăfii de mîglași (Arh. St. Buc., Visticria Țării Rom., 4242/1832, f. 115—116).

Sarea din ocnă se scotea cu ajutorul crivacului¹. Munca lor era destul de periculoasă, puteau foarte ușor să alunece pe gura ocnei, în momentul în care apucau burduful cu sare ajuns la suprafață².

Acestea erau toate categoriile de muncitori cu retribuțiile respective, care lucrau la cele trei ocne în anul 1826.

În anii care au urmat, aceste retribuții au mai crescut, după cum a crescut și numărul categoriilor de muncitori, dar în foarte mică măsură față de profitul pe care îl realiza arendașul ocnelor de pe urma muncii lor și față de creșterea prețurilor la articolele absolut necesare traiului.

Așa, de exemplu, în 1832, după șase ani deci, plata pentru tăierea unui bolovan de sare n-a crescut decît cu 2 parale la Slănic și Telega³, în timp ce prețul mălaiului, opincilor și chiar al sării s-a dublat. Tocmai pentru acest motiv (dublarea prețului sării) arendașul ocnelor în 1832 a transformat merticele de sare — zilnice și anuale — în mertice în bani, fapt ce a dat naștere la o serie de nemulțumiri în rîndurile muncitorilor în cursul anilor 1832 și 1833. În general însă, retribuția nominală a fiecărei categorii de muncitori de la ocnele Slănic și Telega a crescut între anii 1826—1832, dar în comparație cu creșterea prețurilor — tot dintr-acest interval — la mărfurile de primă necesitate⁴, creșterea retribuției nu a dus la îmbunătățirea venitului lucrătorilor.

Schimbări în ceea ce privește împărțirea muncitorilor pe categorii de muncă sau mărirea numărului acestor categorii nu întîlnim în această perioadă (1826—1832) la ocnele de la Slănic și Telega.

La Ocnele-Mari, în schimb, se mărește numărul categoriilor de lucrători prin includerea între ei a cărbunarilor, precum și a unui număr de vătafi pentru fiecare categorie de muncitori. Aceștia erau : — în afară de vătafii mîglașilor și ciocănașilor existenți mai dinainte

¹ Crivacul era un dispozitiv special, cu ajutorul căruia se scotea sarea din ocnă pînă la suprafață, și care se compunea dintr-un tambur cilindric cu ax vertical, acționat de caș prin intermediul a patru birne așezate în cruce, pe care se înfășura un otgon, de capătul căruia era legat un burduf în care se punea sarea. (M. Stamatiu, *Istoricul metodelor de exploatare a sării din România*, pp. 17—21).

² „Nu arareori s-au întimplat accidente mortale, fie prin căderea de blocuri de sare pe gura puțurilor, în capul lucrătorilor din fundul ocnelor, fie chiar a înșiși gararilor [duvalmii]”. (M. Stamatiu, *op. cit.*, pp. 17—20).

³ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 61—78.

⁴ Mălaiul s-a ridicat de la 3 la 5 parale ocaua (*Ibidem*, f. 329—330), iar sarea între 1826—1832 s-a vîndut cu 7 lei suta de ocale și „pentru că nu avea căutare se vindea de către ciocănașii și băcanii orașelor ocnelor și cite 2 lei și jumătate, mult pînă la trei lei suta, iar bucăți mici ce le zic gojile și cu doi lei, încă și cite două ocă la para. Această necăutare și ieftinătate a sării făcea pe cămărași după „vreame, să dea ciocănașilor merticile în natură”. „Stăpînirea acum (1832) pentru al vistieriei folos, iar nu pentru al lor, nici pentru al obștii, au suit prețul sării la 15 lei suta de ocă la gura ocnei”. (*Ibidem*, f. 61—78).

⁵ La Slănic și Telega nu erau cărbunari, fiindcă meseria lor o făceau „șiganii fauri”. (*ibidem*, f. 115—116).

— vătafii de meșteri, vătafii de pîrgari și vătafii de cărbunari, care, în anii precedenți, nu sînt menționați în documente.

În ceea ce privește plata și aici s-a mărit la toate categoriile de muncitori, ca și la cei de la ocnele Telega și Slănic, dar din aceleași motive, această sporire nu a adus nici un fel de îmbunătățire venitului lor.

Statisticile de plată ale lucrătorilor de la cele trei ocne, din anii 1832—1833, oglindesc o serie de schimbări de amănunt privind retribuția fiecărui muncitor, precum și o schimbare comună tuturor ocnelor — reducerea merticelor de sare în natură fie cele anuale, fie amîndouă, la toate categoriile de muncitori. Cele zilnice în majoritate s-au transformat în mertice în bani, cele anuale la unii s-au transformat în „daruri“ de Anul Nou, iar la alții s-au desființat cu totul. Această convertire a retribuției din natură în bani era o consecință firească a intrării Moldovei și Țării Romînești, după tratatul de la Adrianopol, „în orbita unei piețe mondiale... dominată de modul de producție capitalist“, care face ca „vînzarea în străinătate a produselor lor să devină interesul predominant“¹, iar aceasta a dus la accentuarea exploatării (lucrătorii realizau mai mult primind merticele în natură decît în bani). De aceea, cererea de a li se da din nou merticele în natură va fi una dintre principalele revendicări înscrise în jalbele lor pe care le fac la sfîrșitul anului 1832 și în tot cursul anului 1833.

Numărul lucrătorilor de la cele trei ocne din anul 1832, global și pe categorii de muncă este cunoscut. Astfel la Telega erau în total 430 de muncitori. Dintre aceștia 158 erau ciocănași (35 ciocănași cu cislă de trei bolovani, 48 cu cislă de 2,5 bolovani și 75 cu cislă de doi bolovani) și 245 erau mîglași (210 munceau cu mîinile² și 35 cu carul). Și unii, și alții erau controlați de cîte 6 vătafi. Apoi mai existau 5 meșteri, 6 duvalmi și 5 trepădători-călăreți³. La Slănic erau 547 de muncitori. Dintre aceștia 169 erau ciocănași (31 cu cislă de trei bolovani, 69 cu cislă de 2,5 și 69 cu cislă de 2 bolovani) și 347 erau mîglași (251 lucrau cu mîinile și 96 cu carul). Peste ciocănași erau 6 vătafi iar peste mîglași 8. Mai lucrau la Slănic 8 duvalmi și 5 călăreți al căror număr a rămas neschimbat din 1826⁴. La Ocnele-Mari⁵ erau 579 de muncitori dintre care 202 ciocănași (18 cu cislă de trei

¹ K. Marx, *Capitalul*, I, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 259.

² Numărul mîglașilor nu este statornic, ci se reduce sau se mărește după trebuință.

³ Arh. st. Buc., Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 331—334.

⁴ *Ibidem*, f. 334 și 337.

⁵ Lucrătorii de la Ocnele-Mari sînt scutiți de orice dajdic față de stăpînire; cei de la Slănic și Telega, atît ciocănașii cît și mîglașii, plătesc Eforiei ocnelor un bir de 20 de parale pe lună și Eforia plătește dajdia tuturor către vistierie. (Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 61—78).

bolovani, 37 cu cislă de 2,5 bolovani și 147 cu cislă de 2 bolovani) și 303 mîglași (278 care munceau cu mîinile și 25 cu carul).

Peste ciocănași erau 6 vătăfi și 2 căpetenii de vătăfi; peste mîglași era o căpetenie și 10 vătășei de mîglași „care intră dă rînd cîte 5 pe săptămînă și sînt și pezodromi¹. Numărul lor a scăzut cu doi față de 1826. Mai existau, la Ocele-Mari, 13 meșteri lemnari peste care era un vataf de meșteri, 24 de pîrgari care lucrau „cu rînd cîte 12 pe săptămînă“², cu un vataf și 15 cărbunari tot cu un vataf.

Numărul total al lucrătorilor de la cele trei ocele, în 1832, era de 1556. O știre din 1831 dă cifra de 1783 ca „oameni“ ai celor trei ocele din care 760 erau la Slănic, 518 la Telega și 505 la Ocele-Mari, dar se includ în această cifră și funarii, rîndașii, băcanii, mămularii, săpunarii, cizmarii, cojocarii, croitorii și dogarii la ocna Slănic; cantaragii, purtătorii de scrisori, doctorii, bucătarii, brutarii, lumînărarii, dogarii, vătășei ai curții, dirvari ai curții, rîndașii, portarii, funarii și țircovnicii la Telega și paznicii înarmați, măcinătorii, scriperii, bătăturașii și buștenarii la Ocele-Mari³. Aceste categorii de muncitori formau personalul auxiliar al ocnelor; numărul lor era destul de însemnat în raport cu lucrătorii propriu-ziși din ocnă. Ei se recrutau, ca și ceilalți de altfel, din localitatea respectivă, Slănic, Telega sau Ocele-Mari și se mai completau cu oameni din satele vecine. O știre din 1829 ne atestă că locuitorii satului în care se afla ocna erau obligați, prin contract, să lucreze la ocnă, de aceea ei nu erau supuși decît jurisdicției „contracciului ocnei“, nici o autoritate dinafară nu-și putea exercita puterea asupra lor decît la cererea lui, iar acest lucru era recunoscut de întreg ținutul. Astfel „contracciul“ exercita funcțiile judecătorești, strîngea birul pe care apoi îl plătea Vistieriei, „într-un cuvînt el reunea toate puterile astfel încît nici o intervenție a vreunei autorități să nu poată cu nimic stînjiți munca exploatației“⁴. Ocele-Mari recrutau ciocănașii din mahalaua Teiului a satului Ocele-Mari și „dintre robii mănăstirii Cozia“⁵ care erau țigani. Pe lângă aceștia mai erau și condamnații la muncă silnică, care din 1831 au început „să se întrebuițeze din nou la tăierea sării“⁶. Condamnații care reușeau să taie doi bolovani pe zi primeau „20 dramuri rachiu prost de prune“..., cei care tăiau 2,5 bolovani primeau „30 de dramuri“... și cei care tăiau 3 bolovani „luau 50 dramuri sau prețul acestui rachiu în bani“⁷. Din acest „cîștig“ două părți se dădeau vorniciei temnițelor pentru a le „întrebuița la hrana și băutura și îmbracă-

¹ Pezodromi=alergători, adică cei care îndeplineau funcția de trepădători—călăreți, cum erau la ocele Slănic și Telega. Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 329—330.

² *Ibidem*.

³ În documentul respectiv este dat numărul exact al tuturor categoriilor ale acestor muncitori. (Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 1272/1831, ff. 27—39, 41—58 și 61—67).

⁴ Arh. St. Buc., Ad-tive vechi, 529/1829, f. 2, 3 și 10.

⁵ *Ibidem*, dos. 221/1829, f. 3, 4, 5.

⁶ „Anal. parlam.“, vol. I, P₁, pp. 533—534.

⁷ *Ibidem*, pp. 422—424.

mintea lor... iar cealaltă a treia parte va rămâne de capital pentru fiecare vinovat în parte, care i se va da în ziua slobozirii lui"¹. Dar și aceasta era destul de iluzorie întrucît din ea se mai scădea „partea cheltuielilor făcute de dinsul“².

* * *

Retribuția muncii fiecărui muncitor, așa cum reiese din tabelele de plată³, nu lămurește în ce măsură ea putea satisface cerințele de trai ale muncitorilor. O serie de nesupunerii, de răzvrătiri, urmate de jalbe, care au loc între anii 1831—32 lămuresc întru totul această problemă.

Astfel, încă de la sfîrșitul anului 1831 lucrătorii au început „a se lepăda de slujba ocniei“⁴, în special cei de la Ocnele Mari. Cauza acestei nesupunerii, spunea Eforia ocnelor, era „că nu s-au deosebit numiții... dă către ceilalți birnici ai satelor“, iar atunci cînd li se strîngea birul era un bun prilej de a fi îndemnați de către organele de percepție să nu mai lucreze la ocnă. În 1831 numărul muncitorilor care nu mai voiau să lucreze la ocnă era atît de mare încît „nici a treia parte din obicinuita pămîntă sumă de bolovani nu să taie“. Aceeași situație era și la ocna Slănic din care cauză „s-a dărăpănat acest huzmet foarte“. Eforia a crezut că pentru a-i determina să-și reia „datoria slujbei lor la ocne“⁵ va fi destul să le plătească — ca mai înainte — birul către vistierie, ferindu-i astfel de a veni în contact cu organele de percepție pe care le considera instigatoare întrucît acestea îi îndemneau să nu lucreze la ocnă.

Dar numai plata birului nu putea îndrepta situația grea a muncitorilor care se datora în primul rînd condițiilor de lucru și de retribuire necorespunzătoare. Dovadă că și după ce s-a soluționat problema plății birului, ciocănașii „au arătat [mai departe] ...îndărătnicie... la datoria slujbașilor“⁶, de data aceasta pentru motivul că erau forțați să primească a fi încartiruiți la ei și hrăniți tot de ei militarii de la paza ocnei. Pentru bunul mers al „huzmetului“ Eforia a fost nevoită să ia din nou măsuri de înlăturare a abuzului.

În 1832 nesupunerile sînt mai numeroase, mai ales după ce s-a aflat că Kisseleff va face o călătorie în toată țara, cu care prilej va vizita și ocnele. Într-adevăr, pe la începutul anului 1832, Kisseleff a făcut această vizită, și a rămas profund impresionat de condițiile grele de muncă ale lucrătorilor. Această stare explica din plin fenomenul descreșterii numărului lor, și amenința salinele să rămînă fără lucrători⁷. Cu această ocazie lucrătorii i-au adresat plîngerii în care descriau

¹ „Anal. Parlam.“, vol. I, P₁, p. 422-424.

² *Ibidem*.

³ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., dos. 4242/1832, f. 115—116

⁴ *Ibidem*, 1272/1831, f. 1.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, dos. nr. 2887/1831, f. 663.

⁷ *Ibidem*, dos. nr. 4242/1832, f. 2.

condițiile lor grele de muncă, precum și faptul că: „toate clasele din Valahia“ au obținut oarecare ameliorări; numai situația din saline „s-a înrăutățit“¹. Ieșirea din această situație grea ei n-o vedeau decît dacă se revenea la condițiile de plată din 1826, cînd ocele erau în arenda lui Hagi Moscu, și cînd aveau mai mult folos pentru că merticele se dădeau în natură.

Kisseleff, care și-a dat seama de importanța economică a salinelor dă dreptate lucrătorilor și hotărăște să se ia măsuri de îndreptare în primul rînd a condițiilor lor de plată, mai ales că — arată el — aceștia lucrau „într-o ramură principală a veniturilor publice, care după trei ani s-a ridicat la o valoare de cinci ori mai mare decît era în timpul lui Hagi Moscu, adică în 1826“², iar plata lor crescuse foarte puțin, ba la unii chiar a scăzut. În acest scop, în iunie 1832, Kisseleff propune Consiliului administrativ să dispună întocmirea unui proiect de regulament prin care să se îmbunătățească condițiile de plată ale lucrătorilor. Întocmirea regulamentului trebuia să fie făcută cît mai repede pentru a putea fi inclus în Regulamentul Organic și aplicat la 1 ianuarie 1833. În proiect Kisseleff recomandă să se țină seama neapărat de cererea muncitorilor de a li se da merticele în natură și nu în bani, apoi retribuția să fie proporțională cu munca grea pe care o prestat, iar calculele retribuției să nu fie făcute în mod „arbitrar așa cum sînt cele de acum“. Pentru a se soluționa problema mării numărului de lucrători, să se recruteze muncitori și din rîndurile țiganilor domnești, tineri între 14—28 de ani care se vor obișnui mai ușor cu acest fel de muncă, așa cum se făcuse și în Oltenia cu țiganii mănăstirii Cozia³. Vistieria trebuia să pună în vedere Eforiei, să ia măsuri imediate pentru a se mai adăuga încă „o zi de odihnă pe săptămînă“ ciocănașilor care erau „îngreuiți foarte tare, cu tăierea sării în toate zilele săptămînii“, afară de duminică. Consiliul administrativ recomandă Vistieriei să-l invite pe cămărașul Manolache Serghiadis „ca avînd desăvîrșită știința a lucrării ocnelor“ să mai găsească încă doi „cămărași vechi“ și împreună constituiți într-o comisie să redacteze proiectul de îmbunătățiri „potrivit cu alăturatele însemnări trimise de d. Prezident“⁴. Pentru ziua de odihnă în plus pe săptămînă Vistieria dă abia peste o lună dispoziții Eforiei ocnelor de a lua măsuri, ca, „dimpună cu duminica să aibă fiecăci ciocănaș două zile de odihnă“⁵. Pentru proiectul de îmbunătățiri însă, în afară de invitația făcută cămărașului M. Serghiadis, Vistieria nu a mai luat nici o măsură. De aceea Kisseleff, în cîteva rînduri, a fost nevoit să-i reamintească obligația de a prezenta un proiect larg de îmbunătățiri, în care condițiile de plată trebuiau „să fie scrise cu cea mai mare claritate și în forma cea mai potrivită dezvoltării pe viitor a germenilor

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., dos nr. 4242/1832, f. 2.

² *Ibidem*.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 507.

⁴ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 21.

⁵ *Ibidem*.

de prosperitate de care aceste locuri erau capabile, evitînd cu grijă toate clauzele care ar putea da naștere la reclamații“¹.

În cele din urmă Consiliul administrativ numește o comisie care trebuia „să chibzuiască și să aștearnă un proiect potrivit cu acele însemnări ale Ex. Sale“². Din această comisie făcea parte, cămărașul Manolache Serghiadis, „sluger Mihalache stolonacealnicul controlului“ și vistier Temelis³. Acestora li s-a recomandat ca înainte de a trece la redactarea proiectului, să cerceteze mai întîi la fața locului care erau „cele mai dinainte orînduiei și de cele de acuma ce urmează la lucrarea ocnelor“ pentru a putea chibzui cum să se mărească numărul ciocănașilor, iar Eforiei i s-a pus în vedere că era obligată a le da orice informație în legătură cu această problemă⁴. Comisia însă, cu toate că s-a constituit, nu întreprinde nimic, dimpotrivă încearcă să împiedice plecarea „la fața locului“, invocînd fel de fel de pretexte⁵. De aceea Kisseleff, la 20 august 1832, este nevoit să ordone pur și simplu comisiei să-și înceapă lucrările neîntîrziat⁶.

Statisticile făcute mai tîrziu de membrii comisiei în legătură cu plata ciocănașilor nu oglindeau situația reală. Ele nu arătau cît primea un ciocănaș pentru munca sa de la fiecare ocnă în parte, și după cislă. ci au făcut un fel de medie pentru trecut, iar pentru 1832 au dat ca plată generală, retribuția pe care o primeau ciocănașii din categoria întîia de la Ocnele-Mari, care era mai mare decît la celelalte două ocne. Atît plata cît și merticele zilnice sînt calculate pe 265 de zile; în realitate nu erau atîtea zile lucrătoare, ci fiecare ocnă își avea un număr fix de zile lucrătoare și care era la toate sub 265⁷. Membrii comisiei cunoșteau realitatea, dar pentru a nu-și trăda interesele de clasă au întocmit, în mod conștient, neclar și nereal statisticile, înșelînd bunele intenții ale lui Kisseleff și sacrificînd interesele celor ce munceau.

După cercetările preliminare, în luna septembrie 1832, comisia a trecut în sfîrșit la redactarea proiectului de statut al lucrătorilor de la ocne. Prin acest statut s-au reglementat numărul categoriilor de muncitori, raporturile dintre ei și arendașul oanei, precum și numărul zilelor de lucru pe care trebuiau să le presteze lucrătorii de la ocnele din Țara Romînească. În încheiere statutul face propuneri de îmbunătățire a modului de exploatare a sării și de depistare a noi locuri bogate în sare. De remarcat e și felul cum comisia motivează, la începutul proiectului, cererea muncitorilor de a se reveni la condițiile de plată din anul 1826: „pricina nu este căci atunci să folosea din cele

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 2.

² *Ibidem*, f. 14.

³ *Ibidem*, f. 21.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 27.

⁶ Vistieria la rîndul ei poruncește comisiei să plece și într-adevăr pleacă la 25 august 1832 în cercetare la ocne. (*Ibidem*, f. 32, 34, 36).

⁷ *Ibidem*, f. 3—4.

ce lua cu mai mult... atunci vedea nevoile ce erau pă ceilalți lăcuitori, birurile și cheltuielile cele mari ale satelor și a podvezilor rele necurmăte și că ei petrecea(u) în toată vremea nesupărați¹. Totuși sînt nevoiți să menționeze că munca lor este foarte grea cu toate că „dă-prinderea aduce mare înlesnire la orice muncă”².

Pentru fixarea plății unui ciocănaș autorii proiectului au luat ca unitate de măsură ciștigul zilnic al unui „muncitor meseriaș dă țară”³. Cislă ciocănașilor s-a stabilit numai de trei „mîini” adică de: 3 bolovani, de 2,5 și de 2 bolovani pe zi⁴, „pentru care vor lua și mertic”, iar pentru cei neputincioși sau cei tineri cislă va fi de 1,5 și 1 bolovan, dar nu li se va da mertic, „ci numai plată pe bolovanii ce vor tăia”⁵.

Greutatea unui bolovan pentru a fi considerat ca atare trebuia să fie de 200 de oca la Ocnele-Mari și de 250 la ocnele Slănic și Telega, cei care vor fi sub această greutate vor fi socotiți doi pentru un bolovan. Colțurile se vor socoti cîte trei la un bolovan, cu toate că la tăiat „are osteneală cît și un bolovan”, dar nu se poate socoti drept bolovan, fiindcă „păgubește huzmetul”.

Bolovanii urmau să fie cîntăriți prin procedeul ce se folosea „la ocnele din Transilvania și care este cunoscut și pe la ocnele de aici”⁶.

Ciocănașii vor fi supravegheați mai departe de vătăfi care vor fi în număr egal, cei de la Slănic cu cei de la Telega, adică cîte șase; patru trebuiau să rămînă în ocnă, iar doi trebuiau „să umble cu răboju pînă sat să adune pă cei ce vor fi lipsind din lucru”⁷.

Plata ciocănașilor se va face astfel: cei cu cislă de trei bolovani vor primi cîte 35 de parale pentru tăierea unui bolovan și 30 de parale pe zi „sub numire de mertic”; cei cu cislă de 2,5 vor primi cîte 30 de parale pentru tăierea unui bolovan și 25 de parale pentru mertic și cei cu cislă de doi bolovani 30 de parale pentru tăierea unui bolovan și 20 de parale pentru mertic. Sarea corespunzătoare merticului trebuiau să o taie aparte fără să fie „scrisă în panahidă”, pe care, pentru a-și putea lua banii, erau obligați să o și ducă la locul „orînduit”. Cei care vor tăia mai mulți bolovani decît le va fi cislă vor primi cîte 35 de bani de bolovan, fără mertic. La fel vor fi retribuți și cei cu cislă de 1,5 și de 1 bolovan. Deosebirea în plata bolovanilor și a merticelor s-a făcut „ca să se îndemneze unul după altul să primească cislă dă 3 bolovani”. Chiar și cei din cislă de 3 bolovani dacă nu o vor îndeplini nu vor primi decît 30 de parale pentru tăierea fiecăruia.

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., dos. 4242/1832, f. 61—78.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

Din acest câștig un ciocănaș trebuia să plătească la chelărie pentru „seu sau luminări, her și oțel cu prețul ce va umbla“, precum și pentru ascuțitul și reparatul ciocanului¹.

Mălaiul nu se va mai da fără plată, ci va trebui să-l cumpere, dar pentru a nu pierde timpul cu căutarea lui, Eforia va trebui să se îngrijească „a avea magazie de mălaiu de unde ciocănașii... își vor cumpăra oricât vor vrea cu prețul ce va umbla“². Această propunere de a ține magazine proprietarul întreprinderii, de unde să se aprovizioneze muncitorii, nu poate fi altceva decât o transpunere, în forme mai vagi la început, a unor metode noi de exploatare a muncitorilor, folosite pe scară largă și de multă vreme în lumea capitalistă din apusul Europei.

Ciocănașilor de la Ocnele-Mari li se vor mai da la sfârșitul anului câte 17 lei pentru 7 coți de aba pe care îi luau pînă acum „în natură pentru alte mertice“. Celor de la Slănic și Telega li se va da, tot pentru merticele și darurile pe care le luau pînă acum, câte 25 de lei ciocănașilor cu cisla de 3 bolovani, iar celorlalți câte 20 de lei.

Ciocănașilor și mîglașilor care se vor nimeri să fie de rind simbăta, li se vor da câte cinci ocale de sare pentru „trebuința caselor i a vitelor“.

La ocnele de la Telega și Slănic, ciocănașii nu vor mai plăti Eforiei câte 20 de parale pe lună pentru bir, ci „vor fi de acum înainte scutiți și nedajnici precum au fost și sînt ciocănașii și mîglașii de la Vel Ocnă“.

Pentru a li se ușura procurarea lemnului de foc, Eforia se va învoi cu „proprietarii moșilor“ care în schimbul „merticelor de sare“, vor da voie lucrătorilor ocnelor să-și ia „lemn de foc, din locuri nepoprite“.

Vătafii de ciocănași vor primi câte 30 lei pe lună, leafă fixă, 50 de parale pe zi în loc de mertic de sare și un dar de 150 de lei la sfârșitul anului.

Căpeteniile de vătafi de ciocănași vor primi câte 40 de lei pe lună leafă fixă și câte 60 de parale „mertic pă toate zilele“, iar la sfârșitul anului câte un „dar“ de 200 de lei³.

În categoria mîglașilor, în proiectul de statut, au fost incluși restul muncitorilor din ocne, subliniindu-se chiar că „toți poslujitorii ocnei, bez ciocănași, cu un cuvînt se numesc mîglași“. Retribuția zilnică a unui mîglaș va fi egală cu retribuiția unei zile de lucru hotărîită pentru un clăcaș „de către Obșteasca Adunare“. Astfel :

Un mîglaș ce va lucra cu mîinile va primi pe o zi sau noapte de lucru câte un leu și, în loc de mertic zilnic 20 de parale ; pentru merticele și „darurile“ de peste an câte 20 de lei. Numărul zilelor de lucru care vor fi obligați să-l presteze va fi de 120. În total vor primi pentru aceste zile de muncă 200 de lei.

Mîglașul care lucrează cu carul va primi câte 2 lei pe zi și 30 de lei pentru merticul de la sfârșitul anului. Numărul obligatoriu de zile de lucru va fi de 90, pentru care va fi retribuit cu suma de 210 lei.

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., dos. 4242/1832, f. 61—78.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

Un vătaf de mîglași va primi o leafă fixă de 20 de lei pe lună. pentru merticele zilnice 30 de parale pe zi și pentru merticele și „darurile“ de peste an cîte 100 de lei. Este obligat să lucreze însă „toate zilele anului... fiindcă nu are rînd“. Retribuția aproximativă pentru întregul an era de 610 lei.

Căpetenia vătafilor de mîglași de la Ocnele-Mari va primi o leafă fixă de 100 de lei pe lună și 250 pe an pentru mertice și „daruri“, în total va primi 1 450 de lei pe an.

Vătășeilor de mîglași li se va plăti cîte 25 de lei pe lună și 100 de lei pentru merticele și „darurile“ din timpul unui an, primind în total 400 lei pe an.

Un vătaf de cărbunari va primi cîte 15 lei pe lună și 50 de lei pentru „darurile“ și merticele de peste an. Cîștigul anual va fi de 230 de lei.

Un cărbunar va primi cîte 5 lei pe lună și 30 de lei merticul anual, în total va cîștiga 90 de lei pe an.

Un alergător cu calul sau trepădătorii de la Slănic și Telega vor primi cîte 10 lei pe lună și 60 de parale pe zi în zilele cînd „va zăbovi în călătorie“.

Vătaful de pîrgari va primi cîte 25 de lei pe lună leafă fixă, și 100 de lei pe an pentru mertice și „daruri“, în total 400 de lei anual.

Funarii¹ vor primi cîte 10—15 parale pentru 4—5 ceasuri de lucru pe zi și rîndașii cîte 20 de parale pe zi.

Păzitorii vor primi leafă în raport cu munca care li se va da. Și mîglașii „vor fi apărați de dajdii“ ca și ciocănașii. Pentru aceasta se va înțelege Eforia cu Vistieria prin „suptocirmuitorii și otcirmuitorii județelor“.

Cantaragiii, păzitorii la poarta ocnei, semașii, chelarii, precum și cămărașii și grămăticii nu sînt incluși în proiect pentru reglementarea plății, întrucît ei „să orînduiesc de eforie cu învoire“.

Plata fiecărui lucrător din ocnă, conform proiectului, s-a mai îmbunătățit în raport cu situația existentă în același an, dar revendicarea lor principală, de a li se da sarea în natură, nu a fost satisfăcută.

* * *

În afară de plată, proiectul mai reglementează și numărul zilelor de odihnă pe care trebuia să le aibă un lucrător.

Reglementarea se cerea a fi făcută în raport cu anotimpurile. Astfel, timpul cel mai potrivit pentru tăiatul sării era în intervalul dintre luna februarie și sfîrșitul lunii iunie și 15 august și sfîrșitul lunii octombrie. În ianuarie nu se putea lucra pentru că îngheța sarea și se sfărîma la tăiat, iar în iulie, cînd erau călduri mari de asemenea nu se putea lucra întrucît „vremea în ocnă umblă întocmai ca și afară“. Citeodată însă nu erau geruri în ianuarie și nici călduri în iulie și atunci se putea lucra normal întreg anul.

¹ Funarii făceau funii pentru nevoile ocnei.

În proiect s-au acordat câte 12 zile de odihnă la toate trei ocnele pentru paști ; 4 zile la Ocnele-Mari, 20 la Slănic și 10 la Telega pentru plug ; 6 la Ocnele-Mari, 15 la Slănic și 10 la Telega pentru prășitul și săpatul porumbului ; 3 la Ocnele-Mari, 15 la Slănic și 20 la Telega pentru coasa finului ; 3 la Ocnele-Mari, 15 la Slănic și 20 la Telega pentru strînsul porumbului. Luna decembrie a fost acordată în întregime, considerîndu-se ca cea mai dificilă pentru tăiatul sării și toate duminicile care cădeau în sezonul de lucru al fiecărei ocne. Acestea însumau 44 de zile la Ocnele-Mari, 41 la Slănic și 38 la Telega. Apoi tot ca zile „de odihnă“ se mai adăugau cele 12 sărbători de peste an, așa-zise „împărătești“ precum și un număr de zile în timpul bilciurilor anuale care aveau loc în apropiere de ocna, astfel : cei de la Ocnele-Mari aveau 3 zile libere cînd era bilciul de la Riureni ; cei de la Slănic o zi cînd era bilciul din ziua de Sf. Gheorghe și cei de la Telega 2 zile pentru bilciul din ziua de arhangheli. În total lucrătorii de la Ocnele-Mari aveau 117 zile „de odihnă“, cei de la Slănic 161 și cei de la Telega 154 de zile, care, scăzîndu-se din cele 365 de zile ale anului, rămîneau cu zilele de lucru obligatorii : 248 Ocnele-Mari, 204 Slănic și 211 Telega. Diferența între numărul zilelor lucrătoare de la cele trei ocne se explica mai întîi prin cauze de ordin geografic și apoi de ordin social-economic.

Din aceste zile însă trebuia să se mai scadă încă câte o zi pe săptămîină, conform „bunăvoinței înaltei excelenți“ care a cerut să li se dea două zile de odihnă pe săptămîină, ceea ce nu convenea autorilor, pentru că, spuneau ei, „acest adaos de zile de odihnă pricinuieste împușinare și la folosul muncitorilor și la venitul huzmetului“. Numărul lor ajungea să fie de 44 pe an la Ocnele-Mari, 41 la Slănic și 38 la Telega, iar după ce se făcea și acest scăzămînt rămîneau zile lucrătoare 204 la Ocnele-Mari, 163 la Slănic și 173 la Telega.

Includerea în proiect a acestei zile de odihnă pe săptămîină a fost o revendicare pentru care au luptat și au cîștigat-o lucrătorii.

Ultima problemă de care se ocupă proiectul este problema îmbunătățirii lucrării ocnelor și a scoaterii sării. Pentru aceasta se preconizează două mijloace : a) Eforia să dea ordin ca toate ocnele să lucreze „cu silință“, în special ocna Slănic, care este „mai dă temeiu ocna“ ; b) să se pună în exploatare două ocne o dată, plus o ocniță de rezervă, pentru ca în timp ce într-o ocna se lucrează, în cealaltă să se curețe sarea măruntă, „ca să nu piardă ciocănașii jumătate ziua numai a rîni măruntă și a o da într-o parte ca să-și deschiză brazda“ ; c) la deschiderea unei ocne noi „nămeștiile și sădirile“ ce vor cădea în raza locului bun pentru deschidere de ocna, să fie plătite atît cît valorează, pentru că pînă acum, localnicii cunoscători ai locurilor bune de ocna, știind că nu se prețuiesc la valoarea reală casele sau livezile care cădeau pe locul de deschidere de ocna, căutau să ascundă adevărul și se începeau lucrările pe rîpe sau pe locuri nesănătoase care de multe ori erau fără nici un folos ; d) sporirea numărului de ciocănași să se facă acolo unde va fi posibil cu feciori de ciocănași sau cu mișlași, dar „numai prin poruncă strașnică a stăpînirii“. La Ocnele-Mari, unde oamenii din satele din apropiere erau mai săraci și mai harnici, autorii proiectului

considerau că după această sporire de plată, vor veni singuri, să se angajeze la ocne; de asemenea spuneau ei, vor veni singuri și țiganii. Întrucît țiganii nu puteau dispune liber de persoana lor, date fiind condițiile social-juridice în care se aflau, autorii proiectului au considerat că aceștia pot fi puși la muncă în ocne fără consimțămîntul lor. Pentru aceasta propun ca stăpînirea să dea ordin ca toți țiganii domnești „tineri și voinici” să fie asociați — la început — muncii ciocănașilor, pînă vor învăța meseria, apoi să lucreze în ocnă la fel cu ei. Pentru mai multă siguranță să li se înlesnească de către stăpînul ocnelor, așezarea acestora împreună cu familiile lor pe lîngă ocne. e) O altă cale, propusă de autorii proiectului, pentru mărirea numărului lucrătorilor era aceea a folosirii condamnaților „la pedeapsa ocniei”, care să fie puși forțat la „meșteșugul tăiatului sării”¹. Pentru stabilitatea lucrătorilor propun și unele măsuri care atingeau indirect interesele clasei dominante și direct hotărîrile Regulamentului Organic privitor la raporturile dintre proprietarii de pămînt și clăcași. Astfel, pentru ciocănașii care erau robi și care „n-au fost niciodată supuși la clacă, ci numai la o ușoară dare de vatră”, iar acum, conform Regulamentului Organic erau „apucați [(și ei)] de slugi² și de clacă”, ceea ce îi stînjenea de la lucru — (acest aspect îi interesa de fapt pe legiuitorii), propun ca în cazul lor să nu se respecte Regulamentul Organic. Concret acesta însemna ca ei să nu fie „supărați cu cerere de clacă” de către stăpînul moșiei, ci să rămînă numai cu „darea de vatră”, la fel ca cei de la Ocnele-Mari. Această propunere a stîrnit proteste din partea stăpînitorilor de moșii care-și vedeau astfel amenințate interesele lor economice.

Problema asigurării ocnelor cu mînă de lucru era foarte grea în anii 1829—1833. Cererea de sare-marfă, tot mai mare, necesita mărirea productivității. Cum aceasta nu se putea face pe calea îmbunătățirilor tehnice, singura cale de mărire a productivității rămînea sporirea numărului muncitorilor. Or, această sporire era foarte greu de făcut, atît din cauza condițiilor de muncă cît mai ales din cauza condițiilor social-economice existente. Relațiile feudale de producție aservind țărănimea împiedicau angajarea ei la ocne fapt care în ultima analiză însemna împiedicarea dezvoltării noilor forțe și relații de producție. De aceea, autorii proiectului propun să se dea libertate ori cui va voi să se angajeze la ocnă „căci cu aceasta se înlesnesc trebile ocniei și să ajută huzmetul”. Pentru înlesnirea desfacerii pe piață a sării, propun să se ia măsuri împotriva tuturor abuzurilor legate de perceperea vămilor, care încă se mai practicau, deși vămile interne au fost desființate³. Cel mai

¹ Se recomandă ca de acum încolo condamnații să nu lecuiască în ocnă pentru că împiedică pe ciocănași să lucreze și viciază aerul, ci să se clădească temnițe speciale, unde să se pună paznici cîți va fi nevoie și ziua să-i bage în ocne la lucru cu un vâtaf „orinduit într-odins” și noaptea să-i culce în temniță. Din munca lor să li se dea hrană și îmbrăcăminte.

² Prin Regulamentul Organic clăcașii erau obligați să dea stăpînului de moșie patru oameni dintr-o sută care să servească la conacul lui timp de o lună de zile. Acestora documentele le spun „slugi” sau „jobagi”.

³ „Vămile din lăuntru din țară s-au desființat, iar pînă la ocne tot se urmează supt numire de cercetare și să ia havaet...” (Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 68—78).

obisnuit și mai greu abuz fiind acela de luare a „havaetului“ de la carele ce cumpărau sare de la ocne, de aceea propun să fie înlăturat imediat.

Al doilea mijloc, propus de autorii proiectului, pentru îmbunătățirea lucrării ocnelor a fost : a) stăpînirea să încereze și prin alte părți din țară, unde s-ar părea că se văd „semne de sărătură“ să deschidă ocne. Întrucît căile de comunicație erau foarte puțin dezvoltate în Țara Romînească, iar transportul în condiții normale nu se putea face decît în lunile de vară¹, autorii proiectului propun să se găsească posibilități de deschidere a acestor ocne în regiunile mai de șes și mai aproape de Dunăre. De exemplu s-ar putea deschide în „satul Băicoi, unde locul este mai neted și mai larg“, asemănîndu-se „cu poziția ocnelor din Transilvania“ ; iar de acolo s-ar putea „aduce meșteri cu știință ca să facă și aici ocne în chipul acelora ce sînt cu mult mai bune“. b) Pentru a se înlătură pierderile cauzate de factorii atmosferici, propun să se clădească, pe lîngă ocne, coșare mari, acoperite, unde să se așeze sarea ca să nu se mai adune „în magle“² neacoperite și expuse ploilor, „din care pricină să topește și să pricinuește atîta risipă și scăzămînt“. c) În sfîrșit fac și o propunere pentru îmbunătățirea uneltelor de producție — de a se „iscodi vreo mașină“ cu ajutorul căreia să se scoată sarea din ocnă, înlocuind munca cailor care este foarte costisitoare. Proiectul se încheie cu propunerea de a se aduce specialiști „în arta plătirii“ care să ajute la transformarea Oltului, atît de „nestatornic la curgerea lui“³, într-o cale navigabilă pe care să se poată transporta sarea la schela Islaz.

Din acest capitol rezultă că autorii au ținut seamă de recomandările făcute de Kisseleff, dar formulările articolelor au fost în așa fel făcute încît satisfăceau numai formal recomandările lui Kisseleff și promovau interesele proprietarului. Așa de exemplu, Kisseleff a făcut recomandarea de a se mări numărul ciocănașilor cu țigani domnești, iar autorii înțelegeau că era mai avantajos pentru proprietar dacă se mărea numărul cu miglași și condamnați ; pentru a mulțumi ambele părți au inclus în proiect amîndouă posibilitățile.

Manolache Serghiadis, unul dintre membrii comisiei pentru întocmirea proiectului, trimite lui Kisseleff și un raport, împreună cu proiectul, în care îl informează asupra cercetărilor făcute la ocne și a întocmirii, pe baza acestor cercetări, a proiectului cerut de „Exceleanța Sa“.

Întrucît Manolache Serghidis, ca reprezentant al clasei dominante, considera că proiectul a promovat prea mult interesele muncitorilor, face unele propuneri de revenire asupra plății lor, în special asupra plății ciocănașilor de la ocnele de dincoace de Olt, care spunea el sînt

¹ Liuba Iancovici, *Cărăușia profesională în Țara Romînească în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, „Anal. Univ. C. I. Parhon“, Seria Șt. Sociale-Istorie, 1961, p. 87.

² Maglă : grămadă de bolovani de sare.

³ „Cu 25 de ani în urmă s-a mai făcut această încercare, dar n-a dat nici [un rezultat dîmpetrivă] s-a pricinuit pagubă“. (Arh. St. Buc., *Vistișia Țării Rom.*, 4242/1832, f. 61-68).

„cu mult mai supuși și mai statornici și fără cereri nechibzuite“¹. Revenirea se referea mai întâi la plata acordată pentru tăierea unui bolovan de sare, pe care o considera prea mare, de aceea propunea să se scadă plata cu 10 parale ciocănașilor din prima cislă și cu 15 parale celor din cislele mai mici.

În legătură cu condamnații la ocnă face unele precizări asupra numărului lor și asupra condițiilor lor de viață. Informează apoi că, dintre condamnați, aproape 40 au fost puși la tăierea bolovanilor de sare, încadrându-i în cislele de 1,5 și 1 bolovan, pentru care muncă erau plătiți la fel cu lucrătorii liberi. Raportorul face propunerea ca și condamnații să fie încadrați în cisle mai mari, iar pentru a-i determina de bunăvoie la această încadrare să li se dea de către conducerea ocnei „puțintică băutură dă rachiou dă prune ce obișnuiesc țărani și puțintică pîine“, dimineța cînd intră în ocnă și seara, cînd ies obosiți. Întrucît sînt puși în „obezi“, nu pot face munca de mîglaș, care se efectuează afară și în împrejurimile ocnei. La munca de ciocănaș însă, propune să se pună „și fără voia lor“ și chiar cu cislă de 3 bolovani. Un vâtaf sau chiar doi să-i supravegheze, să le arate cum se taie bolovanul și să-i forțeze să-și îndeplinească cislă². Cămărașii ocnelor să fie obligați a le da uneltele necesare, un „faur“ care să le ascută ciocanele și mîglași care să le scoată bolovanii și să le curețe ocna de sarea măruntă³.

Kisseleff trimite Consiliului administrativ⁴, pentru referire, atît raportul lui Serghiadis cît și proiectul de îmbunătățiri. Acesta îi răspunde peste cîteva zile cu următoarele hotărîri : 1) Să se respingă propunerea lui Serghiadis în legătură cu revenirea la plata ciocănașilor de la ocnele din Muntenia, 2) să se rectifice în proiect hotărîrea de a se socoti trei colțuri drept tăierea unui bolovan și să se plătească scoaterea unui colț la fel cu tăierea unui bolovan, întrucît și munca este la fel de grea. Prin aceasta se încurajau muncitorii de a scoate și colțurile, care altfel erau lăsate în urmă, iar scoaterea lor este avantajoasă pentru „huzmet“ se lărgește ocna, bolovanii se taie mai ușor, sarea este mai bună în lărgimea ocnei și „cheltuiala funiilor [(pentru scoaterea bolovanilor)] mai mică“⁵. În legătură cu condamnații, Consiliul administrativ socotește în general bune propunerile făcute cu rezerva unor rectificări : a) condamnații pe viață, care stau în ocna părăsită de la Telega, ziua să mai fie scoși afară mai ales cei „mai blinzi și mai domoli la fire“, b) condamnaților silitori să li se dea „rachiou și mîncare“ pentru toată ziua, c) din plata muncii lor se va da două părți vorniciei temnițelor

¹ Raportorul nu știa că tocmai aceștia vor fi cei care se vor răzvrăti împotriva proiectului.

² În continuare, raportul arată cum sînt condamnații repartizați la cele trei ocne și face propuneri să li se clădească temnițe.

³ Raportul este trimis la 5 septembrie 1832 din București. (Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 164--171).

⁴ *Ibidem*, f. 186.

⁵ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 4242/1832, f. 190.

pentru întreținerea lor, iar o parte să se păstreze și să le-o dea cînd se vor elibera, ca „să iasă cu puțintică sărăcie din munca lor“¹.

Kisseleff este de acord cu rectificările făcute și propune să se dea formă definitivă proiectului², care apoi urma să fie adăugat la „Regulamentul condițiilor de contractare a exploatării salinelor“³.

Actele oficiale din 1832, după cum am văzut, nu arătau situația reală a lucrătorilor de la cele trei ocne, ci cîteodată dădeau ca fapt general, ceea ce considerau că e mai avantajos la o categorie de muncitori și numai de la o singură ocna. Apoi pentru a putea să le mai reducă din plata stabilită în proiect, arătau inexact lui Kisseleff starea de spirit care domnea în rîndurile muncitorilor, prezentîndu-i ca fiind „supuși și statornici și... fără pretenții și cereri nechibzuite“. Realitatea însă era alta. După cum am văzut, încă de la sfîrșitul anului 1831 lucrătorii au manifestat „nesupunere“, iar la începutul anului 1832 această „nesupunere“ s-a concretizat în nenumărate plingeri adresate lui Kisseleff a căror urmare a fost întocmirea acestui proiect de îmbunătățiri. Nici trecerea la redactarea proiectului nu i-a liniștit, dimpotrivă „nesupunerea“ lor s-a transformat în răzvrătire⁴ și aceasta tocmai la ocnele, ai căror muncitori au fost prezentați de legiuitori ca fiind cei mai „supuși“.

Cauza imediată a acestei răzvrătiri a fost nemulțumirea provocată de desființarea plății în natură (a mercurului de sare). Ștefan Meitani⁵, arendașul ocnelor, care știa acest lucru, în septembrie 1832 face o vizită ocnelor din Țara Romînească. Ajungînd la Telega a adunat toți lucrătorii și, după ce le-a „vorbit îndăstule... spre mulțumirea lor“, ca să-i știe liniștiți și pe viitor, le-a promis că le va da în „dar“ la fiecare lucrător cîte trei taleri, iar vîtafilor „cîte zece“⁶. Aceasta a avut loc vineri 30 septembrie 1832. A doua zi, sîmbătă 1 octombrie, după terminarea lucrului, muncitorii s-au dus la magazie să predea merticele și să-și ia plata pentru muncă și pentru mertice. Acolo, relatează actele oficiale, dintr-o dată n-au mai vrut să predea merticele de sare, ci ieșind cu ele afară, pe poarta oanei au spus „că precum odată au avut mertic de sare joia și sîmbăta [iar acum s-au desființat împotriva voinții lor] o să-l ia și [acum] în silnicie“⁷. Cămărașii oanei au încercat prin făgăduieli să-i oprească și să le explice că prin „împotrivirea lor nu vor dobîndi nimic, ci să vor pedepsi“. Era însă prea tîrziu. făgăduielile și amenințările nu mai aveau nici un efect asupra lor, iar hotărîrea de a-și face dreptatea pe care au așteptat-o atîta vreme de la stăpîni, îi cuprinsese pe toți. Astfel stînd lucrurile, intervenția cămărașilor în loc să-i oprească, mai rău i-a îndîrjit; iar pentru a preveni o intervenție cu forța din partea cămărașilor au făcut „strigare mare că moarte fac [celui care] să va apropia de dînșii“. O parte din ei, „chiar cei mai

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom, 4242/1832, f. 190.

² *Ibidem*, f. 196.

³ *Ibidem*, f. 208.

⁴ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. nr. 532/1832, f. 2.

⁵ Arendașul ocnelor din Țara Romînească și Moldova pe anul 1832.

⁶ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. nr. 532/1832, f. 2.

⁷ *Ibidem*.

mulți, întorcându-se iarăși la ocna, tot în silnicie scot bucăți de sare care cît poate“. Este de remarcat faptul că printre „răzvrătitori“ se aflau și vătafi, deși aceștia erau mult mai bine plătiți și constituiau oarecum elementul de încredere al proprietarului ocnelor, fapt ce se vede și din promisiunile de mai sus ale lui Ștefan Meitani (care pentru vătafi a prevăzut un „dar“ de zece taleri, iar pentru restul muncitorilor numai de trei taleri). Se pare că tocmai din aceste motive stăpînirea i-a scos pe ei drept singurii „pricinuitori ai faptei aceștia“, întrucît le înșelase așteptările.

A doua zi Eforia ocnelor a cerut Vorniciei din Lăuntru să ia măsuri imediate pentru aducerea ciocănașilor, „iarăși întru a lor datorie“, căci altfel fapta lor va servi drept pildă și pentru „ciocănașii celorlalte ocne“, ceea ce ar pricinui „cea mai desăvîrșită dărăpănare a huz-metului“¹.

La 3 octombrie 1832, deci după două zile de la începerea răzvrătirii, Vornicia trimite poruncă ocîrmuitorului de Prahova, Costachi Burchi, să meargă la Telega și să potolească răzvrătirea, trimițîndu-i totodată și o serie de instrucțiuni conform cărora urma să procedeze în această acțiune. Este de remarcat faptul că și în aceste instrucțiuni, răzvrătirea este pusă, de către Vornicie, tot pe seama unor „niscaivași rele povățuiri ale unora din vătafii ciocănașilor și ai miglașilor“, vroid probabil să excludă prin aceasta, de la început, cauzele adevărate ale nemulțumirii, adică acelea de înăsprire a exploatării, și să facă cunoscut tuturor că muncitorii s-au răzvrătit numai fiindcă vătafii i-au determinat în special „pă cei proști de au către dînșii mai multă aplecare“². Tot în acele instrucțiuni, Vornicia povățuia pe Costachi Burchi să plece la Telega întovărășit de „un cuviincios număr de dorobanți“³ pe care conta cel mai mult Vornicia în potolirea răzvrătirii, deși făcea și unele recomandări de a se încerca să-i convingă, mai întii, prin măsuri pașnice pe „cei ce au făcut această mișcare închipuitoare de volnicie... să se plece legiuirilor“. Fără a li se lua în seamă cererile lor de a li se da merticele de sare în natură măcar joia și simbăta. Vornicia poruncește lui Costachi Burchi să determine muncitorii să aducă înapoi sarea luată de ei și să primească în bani plata merticului de sare. Era clar că astfel pusă problema, soluționarea ei pe cale pașnică și imediată nu putea să aibă loc. De acest lucru își dădea seama și Vornicia, întrucît măsurile luate de ea pentru potolirea răzvrătirii nu s-au limitat numai la dorobanții lui Costachi Burchi, ci a poruncit și colonelului Odobescu să vină la Telega cu „un număr de militari ca la întîmplare nenădăjduită dă a nu să putea potoli aceasta prin mijloace dă cuvință, să se întrebuințeze puterea militărească“⁴. Totodată, Burchi era povățuit să ceară suptocîrmuitorului de Prahova să fie pregătit cu un număr de dorobanți, pentru a interveni în caz de nevoie, iar ocîrmuirile de Prahova și de

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, 532/1832, f. 1.

² *Ibidem*, f. 13 și 14.

³ *Ibid. m.*

⁴ *Ibidem*.

Saac, au fost obligate să dea tot concursul colonelului Odobescu¹. Pentru a slăbi puterea de împotrivire și de solidaritate a muncitorilor, Vornicia ordonă lui C. Burchi ca vâtafii ciocănașilor sau mîglașilor care se vor dovedi că au fost capii răzvrătirii „să se rădice și în bună pază să să aducă aici” (la București)². Măsurile luate de organele centrale, care puneau în mișcare toate organele de represiune locale și chiar din București, dovedesc că răzvrătirea muncitorilor de la ocna Telega a constituit un avertisment serios dat claselor exploatatoare, iar spiritul de solidaritate care s-a manifestat pînă la un anumit punct, i-a preocupat mai mult chiar decît pierderile provocate „otcupului”. De aceea nu întîmplătoare a fost grija de a fi depistați și despărțiți neîntîrziat de restul muncitorilor cei care vor fi dovediți ca fiind capii răzvrătirii.

Cînd au sosit la Telega colonelul Odobescu și Costachi Burchi, răzvrătitorii nu mai erau în localitate, ci plecaseră de simbătă seara la București pentru a-și cere dreptate. Cămărașii ocnei i-au informat că pe drum, în apropiere de Cimpina, unul din ei, numit Savu Vintilă, desolidarizîndu-se de această acțiune, „au fugit și au venit acasă”. Ceilalți lucrători pentru a frîna o pornire asemănătoare și la alți lucrători au luat hotărîrea de a-i da o lecție acestuia (pe care l-am putea socoti drept spărgător de grevă). Patru dintre ei³ „au venit noaptea acasă la el și, cu sila, legîndu-l l-au luat ducîndu-l după ceilalți pînă la Filipești; și zicîndu-le Savu Vintilă ce fac ei cu această pornire, iar ei nevrînd să asculte de povața lui, l-au bătut și l-au lăsat acolo legat, iar ei s-au dus după ceilalți mulți”⁴. Acesta întorcîndu-se apoi acasa, împreună cu un vâtaf de ciocănași, Ion Muscalu, au trădat organelor de cercetare organizarea și pe organizatorii răzvrătirii.

Din depozițiile lui Savu Vintilă și ale lui Ion Muscalu, făcute în fața colonelului Odobescu și C. Burchi, a reieșit că un grup de șase lucrători a organizat toată această acțiune⁵. Cei șase au luat un fier de plug și umblind printre lucrători îi puneau să jure pe fierul de plug că vor fi „toți una”.

Aflînd acestea, C. Burchi a trimis imediat ștafetă la București prin care a cerut ca atunci cînd vor sosi acolo lucrătorii de la Telega, cei șase pe care i-a descoperit că au fost „pricina îndîrjirii”, să fie opriți la București. „pentru a se da o pildă spre înfrînarea tuturor celorlalți”⁶. Dintre aceștia cei mai îndîrjiți au fost considerați „Voicu Moldoveanu vâtafu și Ion Stoican ciocănașu”; iar din restul lucrătorilor, ciocănașii „sînt cei mai mulți ce au venit acoalea” [la București], pe cînd mîglașii în cea mai mare parte s-au întors acasă încă de pe drum. Din aceste constatări se desprinde că răzvrătirea au făcut-o ciocănașii, adică cei

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, 532/1832, f. 13, 14.

² *Ibidem*.

³ Stan Olteanu, Radu Țintea, Toader Cepar și Radu al Patrînii.

⁴ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. nr. 532/1832, f. 21—22.

⁵ Aceștia erau: Ion Stoicanu, Voicu Moldoveanu, vâtaf de ciocănași, Nițu Moldoveanu asemenea, Mihai Croitoru asemenea, Neagoe Vobincu asemenea și Ene Muscalu mîglaș. (*Ibidem*, f. 21—22).

⁶ *Ibidem*.

care munceau cel mai greu și asupra cărora apăsa cel mai mult exploatarea.

O dată cu Burchi trimite și Odobescu un scurt raport la București în care precizează că unii lucrători au venit deja acasă. Pe aceștia i-a povățuit să înceapă lucrul. Ei au făgăduit că vor veni, dar „să tem a nu li se pricinui vreo obrăznicie din [partea] ce [lor] duși la București”¹. Odobescu dându-le toate asigurările, ei s-au liniștit. Totuși crede că este necesar să mai rămână la ocnă „până să va pune toate în bună orînduială și pînă voi primi răspunsul cinstitei vorniciei dă cele ce s-au urmat cu dușii acolo”.

Vornicia răspunde mai întîi lui C. Burchi informîndu-l „că dintre toți oamenii numitei ocne ce au venit aici [la București], s-au poprit numai zece, iar ceilalți s-au pornit înapoi ca să-și urmeze fieșcare datoria muncii lui în lucrarea ocniei”. Totodată i se poruncește lui Burchi să mai rămână la Telega și să continue a lua măsuri „spre statornicirea unei orînduiei și depărtarea a orice fel de mișcare împotriva”².

Din răspunsul dat lui Odobescu de Vornicie reiese că cei zece delegați ai ciocănașilor și mîglașilor rămași la București n-au fost arestați, ci au rămas singuri pentru a se înfățișa lui Kisseleff³. Într-adevăr, la 4 octombrie 1832 s-au prezentat lui Kisseleff înmîinîndu-i o jalbă din partea tutuitorilor lucrătorilor. În această jalbă ei au arătat în ce fel era retribuită munca lor „la vremurile trecute”. Atunci primeau la Sf. Vasile cite 2 000 de ocale mertic de sare, iar în restul zilelor cite 40 de ocale. Cînd a luat huzmetul Hagi Moscu⁴ le-a lăsat merticul zilnic numai joia și sîmbăta și cel de la Sf. Vasile; „cu acestea ne chiverniseam casile pentru bucate și pentru haine că eram slobozi de le dădeam pă bucate unde găseam, căci locurile de aici nu ne ajunge pentru bucate”; iar de patru ani înapoi „ni s-au ridicat aceste două mili”. Din această cauză retribuția muncii lor nu le mai ajunge nici pentru întreținerea lor, nici a familiilor lor; în plus, față de anii trecuți, din această retribuție li se mai reține pentru „dresul ciocanilor, la oțel, la seu și la bir”⁵.

În legătură cu zilele de muncă, au arătat că muncesc și ziua și noaptea și „niciodată n-avem odihnă, nici sărbătoare n-avem decît în ziua de Paști”. Cu toate că nu lipsesc niciodată de la lucru, grămăticii le taie cite o zi pe săptămînă și „rămînem totdeauna pîgubași de paralile acelei zile și pentru ce nu stim; că noi pă toate zilele ne facem datoria noastră după cum sîntem rînduiți; căci dacă va lipsi vreunul în vreo zi ne pedepsește cu bătaia de gîrbaci preste picioare și preste spate, iar mulți dintr-aceste bătăi i-au găsit de frică epilepsia”. Mîglașilor care muncesc cu mîinile alături de ciocănași le dă prețul pe

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 932/1832, f. 20.

² *Ibidem*, f. 23.

³ *Ibidem*, f. 24.

⁴ Hagi Moscu a luat în arendă exploatarea salinelor în 1826 și le-a ținut pînă în 1828 cînd au fost luate de Ștefan Meitani.

⁵ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. nr. 532/1832, f. 25.

jumătate, iar pe cei care au care cu boi îi pune la tot felul de corvezi pentru ei, „nu o dată de două ori, ci de câte șapte-opt ori... și nici o plată nu ni se dă“¹. Dacă își pierd vitele și nu mai au cu ce să-și cumpere altele, îi pune să lucreze cu mâinile, chiar și pe acei care sînt „foarte bătrîni și iertați de alți stăpîni“, sau șchiopi, „betegi la trupuri, fărîmați de ocnă; și-i bate și-i căznește și-i bagă în ocnă să muncească“.

Acuma — adică în octombrie 1832 — fiind foarte greu strîmtorați, au îndrăznit numai ciocănașii cu vătășei lor și pîrcălabii miglașilor, după ce au ieșit din ocnă să ia fiecare „cîte puțintică sare ca de la zece pînă la cincisprezece ocă și au pus-o toată la un loc deosebit în bună păstrare fără să facă dintr-însa fireseală de un dram măcar“. Ca să nu spună că numai ei sînt „zîzangii“ s-au ridicat mai mulți, adică cam 140 de oameni — ciocănași și miglași. — „și au venit de-a dreptul către stăpînire ca să ceară mîngîiere“. Au adus cu ei și trei bolovani de sare, ca să vadă stăpînirea cît de grea este munca lor și să-i arate că acești bolovani, deși erau mai mici în vremea lui Haği Moscu li se plătea cîte 9 parale, pentru tăierea unuia, iar acum deși sînt mult mai mari le plătește abia 11 parale din care plătesc „capitația i sculi i oțelul și făuritul, precum și dohtorul, cu prețuri foarte mari și care nu au nici o asemănare cu cele din vremea lui Haği Moscu“², cînd luau în plus și mertic de sare în natură.

În urma acestor plîngerii Kisseleff³ a dat poruncă să se facă cercetări după care s-au constatat următoarele: ciocănașii ocnei Telega, încă din timpul Vistierului Moscu primeau de două ori pe săptămînă cîte 22 de ocă sare în natură⁴, iar în celelalte zile plata muncii în bani după „taxa în care se afla“. După luarea oțepului ocnelor de către St. Meitani această ordine s-a mai păstrat încă vreun an și jumătate, apoi a fost schimbată și „au orînduit a li să da și pentru acele zile [adică pentru merticele de sare în natură de joi și de sîmbătă] iarăși parale, ca și în celelalte zile ale săptămînii“. După aceea li s-a tăiat „darul“ în sare de la Sf. Vasile care ajungea de la 1 200 de ocale la 2 000 pentru care acum li se dă între 16 și 12 lei. Lucrătorii, fiind nemulțumiți, au trimis o delegație de patru dintre ei la baronul Meitani să se plîngă. Acesta le-a „dat carte către cămărași și cămărașii, cum au sosit acei patru acolo i-au luat la bătaie, zicînd că de ce să meargă să se jăluiască“.

În urma acestor constatări vornicia îl înștiințează pe Burchi că „cei 10 delegați au fost odihniți de Kisseleff“, și repede se vor întoarce și ei la muncă, iar el să mai stea o zi două la ocnă pînă se va face „cea desăvirșită orînduială“⁵ și să povățuiască pe cămărași „a se purta cu blîndețe“. Totodată vornicia cere baronului Meitani să îndepărteze

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. nr. 525/1832, f. 32.

² *Ibidem*, f. 32.

³ *Ibidem*, f. 26.

⁴ Lucrătorii în jalbă au arătat că merticul de sare zilnic era de 40 de ocă nu de 22 cum arată cei de la vornicia care au făcut recetările (*Ibidem*, f. 32).

⁵ *Ibidem*, f. 49.

din slujbă pe grămăticul Nicolae¹ care săvîrșise cele mai mari abuzuri față de lucrători în special la notarea zilelor de lucru prestate de ei.

După cîteva zile lucrătorii au restituit sarea luată cu forța².

Cei zece ciocănași care au dat jalba lui Kisseleff s-au întors la Telega abia pe data de 8 octombrie³. Costachi Burchi „le-a vorbit și au rămas odihniți, iar cămărașii i-au slobozit să meargă a-și strînge porumbul după obiceiul sfînt“⁴. S-a produs însă oarecare mihnire între miglași și ceilalți lucrători ai oanei pentru motivul că nu li s-a dat și lor „darul“ de 3 lei, promis de St. Meitani, ci numai ciocănașilor. „zicînd că totdeauna la acest fel de daruri n-au fost deosebiți de alții“. De aceea C. Burchi propune Vorniciei să intervină pe lingă St. Meitani, să dea dispoziție cămărașilor ca să dea „darul“ și celorlalți, pentru a nu se mai produce vreo altă nemulțumire, întrucît și acum erau gata „a veni dintr-înșii [la București] cu jalbă pentru aceasta și i-am poprit eu dîndu-le făgăduială că li se va slobozi și lor...“. Peste cîteva zile Meitani se vede silit a da dispoziție să se dea „darul“ și celorlalți lucrători; deși (conchide dispoziția lui Meitani) s-ar fi convenit să fie luat înapoi și „darul“ ciocănașilor după comportarea pe care au avut-o⁵. Cu aceasta se părea că liniștea s-a restabilit și încă în favoarea stăpînirii.

Dar liniștea care părea a se fi restabilit a fost de scurtă durată, pentru că nemulțumirea lucrătorilor a izbucnit din nou și cu mai mare putere la începutul anului 1833.

Răzvrătirea din octombrie 1832 a lucrătorilor de la Telega a avut unele rezultate pozitive. Ea a dus la cercetarea mai amănunțită de către Vistierie a condițiilor de plată a lucrătorilor, scoțînd la lumină adevărata față a acestei probleme, întrucît rezultatele ei au coincis cu o bună parte din plîngerile lucrătorilor. Stăpînirea a fost nevoită să adopte tactica „blîndeții“ față de lucrători și chiar să îndepărteze pe unii funcționari abuzivi din slujba oanei, cum a fost grămăticul Nicolae; să intervină pentru a se da „darul“ promis de Meitani și celorlalți lucrători ai oanei nu numai ciocănașilor. Cel mai de seamă rezultat însă a fost acela că lucrătorii au determinat, prin lupta lor, grăbirea redactării definitive a proiectului precum și punerea lui în aplicare.

Proiectul pentru îmbunătățirea situației lucrătorilor ocnelor a fost pus în aplicare la începutul anului 1833⁶. La 1 ianuarie 1833 expira și termenul de arendare a exploatării ocnelor a baronului Ștefan Meitani. Obșteasca Adunare a început să se preocupe încă din decembrie 1832 de problema arendării ocnelor și a posibilității concesiunii lor și în

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. nr. 532/1832, f. 50.

² *Ibidem*, f. 52.

³ La București au plecat pe data de 30 septembrie seara.

⁴ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. nr. 532/1832, f. 63.

⁵ *Ibidem*, f. 63.

⁶ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 6548/1832, f. 67.

anii următori lui Ștefan Meitani¹. Kisseleff făcuse propunerea de a se adopta soluția care se va considera mai avantajoasă pentru țară. Boierii însă voiau cu orice preț, ca ocnele să fie lăsate mai departe lui Ștefan Meitani, motivînd „că pentru acest oțcup mușterii sint foarte puțini și aceștia, după toate științele ce au putut lua sfatul, negreșit că nu se vor îndeletnici a da preț cuviincios“. Apoi Meitani mai avea „pretenții foarte însemnate asupra oțcuptului ocnelor din anul 1828 și pînă acum“ pe care „urmează a cere de la stat de i se va lua huzmetul“. În consecință sfatul propune să se lase amîndouă oțcupurile „atit al Valahiei cît și al Moldaviei, încă pe doi ani, 1833 și 1834, tot asupra d-lui baronului Meitani și tot cu preturile ce le-a avut pînă acum, adăugîndu-se numai. la reinnoirea contractului, condițiile ce se alătură“², și anume pentru cele din Țara Romînească arenda să fie de 4 565 314 de lei pe an iar pentru cele din Moldova 850 000 de lei pe an. În total pentru un an va plăti pentru amîndouă „oțcupurile“ 5 415 314 lei, iar pentru doi ani 10 830 628 de lei. din care se va scădea 600 000 de lei. „prețul adaosului ce s-au făcut la plata ciocănașilor și celorlalți lucrători ai ocnelor din Valahia, care adaos are să-l plătească d-lui; ar rămîne dar răspundere la Vistierie lei 10 230 628“³.

Kisseleff a aprobat propunerea Adunării, cu condiția ca aceste obligații de adăugire să se extindă și asupra ocnelor din Moldova⁴. Întrebat Sfatul Moldovei dacă „să va face pentru această vreme proiect al cinstițului Sfat al Moldovei precum s-au făcut aici“⁵ a răspuns: „....ce să atinge de sporirea plății lucrătorilor ocnelor, deși aceștia însuși prin jaloabă au făcut cerere întru aceasta, dar spre a nu să jăgni hrisoavele ce au și după care să folosesc de moșia ocnelor ce le iaste dată spre hrană și alte osebite privilegiuri ce li să hărăzești prin aceste hrisoave, neurmînd a să spori plata, nici urmează a să face vreo scădere de ciștiuri“⁶. De aceea în Moldova situația lucrătorilor de la ocne a rămas neschimbată, nu s-a întocmit nici un statut nou, dar nici nu s-a aplicat cel din Țara Romînească, întrucît Kisseleff n-a mai avut posibilitatea (plecînd din principate) să-l impună.

Respectarea proiectului de îmbunătățiri în Țara Romînească era, însă, o primă condiție pentru încheierea contractului de arendare a sării⁷. Dar aplicarea lui a nemulțumit pe lucrători și a dat naștere la o rezistență dîrză din partea lor.

La încheierea contractului, Meitani a dat declarație scrisă că se „leapadă de orice pretenție de despăgubire atingătoare de oțcupul ocnelor din anul 1828 și pînă acum“⁸, angajîndu-se și pe viitor să nu mai

¹ „Anal. parlam.“, vol. III, P₁, pp. 252—255.

² *Ibidem*. Vezi și Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., dos. 6548/1832, f. 20—21.

³ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., dos. nr. 6548/1832, f. 152.

⁴ *Ibidem*, f. 30.

⁵ *Ibidem*, f. 48.

⁶ *Ibidem*, f. 53.

⁷ *Ibidem*, f. 55—60.

⁸ *Ibidem*, f. 121.

reclame nici el și nici moștenitorii lui pagubele suferite pentru nerespectarea contractului pe anii 1826—1832. Aceasta pentru că i s-au dat din nou în arendă salinele ambelor principate cu același preț ca în anii 1828—32¹. Se mai obliga apoi să facă la Telega o ocnă specială, cu toate uneltele pentru osîndiți, cărora le va plăti munca la fel ca ciocănașilor. Plata lor va fi dată direct în mîna orînduitului din partea vorniciei temnițelor².

La sfîrșitul contractului au fost anexate cele 45 de articole ale proiectului de îmbunătățiri³ pe care trebuia să le pună în aplicare imediat și să le aducă la cunoștința lucrătorilor chiar din primele zile ale preluării ocnelor. Pentru aceasta, Meitani a cerut Vistieriei „trei copii după întocmitul așezămînt pă viitorime asupra plății lucrului ciocănașilor și mîglașilor“ și doi cinovnici, „unul pentru ocele Telega și Slănic și altul pentru Ocnile Mari“, care trebuiau să meargă împreună cu un om din partea sa și „să facă cunoscut tuturor lucrătorilor ocnilor acele întocmiri și totodată să pue în lucrare tot felul de indemnuri și mumbașirlic spre păzirea îndatoririlor la care sînt supuși cu tăierea și scoaterea sării“⁴. Aceștia mai aveau și sarcina de a le da „și strașnice porunci din partea stăpînirii a nu lipsi nimeni dintru a sa îndatorire“, căci s-a observat că lucrătorii de cînd au început să aștepte punerea în aplicare a regulamentului nu prea lucrează.

În urma acestei cereri Secretariatul statului delegă trei cinovnici; polcovnicul Gh. Ipătescu să meargă la Telega, Constantin Ulescu la Slănic și polcovnicul Dumitrachi la Ocele-Mari. Aceștia aveau îndatorirea de a sta o lună de zile la ocnă pentru a duce „toate întru a lor mărginire“, și să citească proiectul „în auzul tuturor muncitorilor ocnelor spre a ști fieșcare îndatorirea ce are și plata ce să cuvine a lua prin regulamentul întocmit pentru îmbunătățirea soartei acestor muncitori“⁵.

Cinovnicii trebuiau să citească proiectul și adresa din partea Vistieriei în prezența ocîrmuitorului de județ⁶. Lucrătorii trebuiau să iscălească de luare de cunoștință, iar după aceasta să se îndepărteze „toată lenevirea și orice împotrivire dă zăticnire la lucrarea ocnelor“; cine nu se va conforma, spune în continuare adresa Vistieriei, „să știe că prin mijloacele stăpînirii să va supune a cunoaște a lui datorie“⁷.

La ocnă Slănic citirea noului statut s-a făcut în ziua de 23 ianuarie 1833. Lucrătorii, după ce li s-a cetit, păreau mulțumiți și s-au împrăștiați în liniște. După vreo trei ore însă, patru dintre ei, „dintre cei rău nărăviți... [spuneau organele de supraveghere de la ocnă] vin împreună cu alți vreo 30 din cei mai săraci și fără ajutoare și cer al doilea înfă-

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., dos. nr. 6548/1832, f. 143.

² *Ibidem*, f. 158.

³ *Ibidem*, f. 162—169.

⁴ *Ibidem*, f. 66.

⁵ *Ibidem*, f. 67.

⁶ *Ibidem*, f. 68.

⁷ *Ibidem*.

țigare“¹. După ce li s-a cetit a doua oară „au provalisit rugîndu-să pentru ziua ce după hotărîrea Înaltului Ex. Sale li să hărăzisă pe săptămînă de odihnă“². Organele de conducere ale ocnei n-au găsit altă explicație să dea cererii drepte a muncitorilor, decît că acum nu se mai poate schimba nimic în privința zilei de odihnă, de vreme ce proiectul fusese întocmit și definitivat. Trebuie să fie mulțumiți însă, întrucît prin proiect li s-au acordat alte avantaje în schimbul zilei a doua de odihnă, pe care nu le-au avut pînă acum. Deși pentru moment au reușit să-i liniștească și să-i determine să-și înceapă lucrul, conducerea ocnei a observat că pentru ziua a doua de odihnă „tot pricinuesc acei patru cincî dintr-înșii“³.

După plecarea ocîrmuitorilor de județ însă, nemulțumirea s-a arătat din nou, străbătută de un curent de solidaritate mai puternic; toți ciocănașii în timp ce lucrau în ocnă „au făcut jurămînt ca nici într-un chip să nu primească tăierea bolovanilor de sare după cîsla fiecăruia în ziua [de] sîmbătă“⁴ (a doua zi de odihnă pe săptămînă, acordată de Kisseleff lucrătorilor de la ocne). După aceea au trimis doi ciocănași la ocna Telega „să vadă dacă cei de acolo ciocănași s-au supus la lucrarea sării și în ziua sîmbitii ce au avut-o pînă acum hărăzită“⁵, pentru odihnă. Cei doi delegați aveau și sarcina de a lua legătura cu lucrătorii de la Telega în vederea începerii unei acțiuni comune pentru recîștigarea zilei a doua de odihnă, acordată de Kisseleff la cererea lor în anul 1832.

Ocîrmuitorul județului a venit din nou la ocnă și a încercat să-i liniștească și să-i îndemne să lucreze după cum se stabilise în proiect. Muncitorii n-au voit însă, spunînd că, pentru a intra în ocnă, au nevoie de un preot care să-i deslege de jurămîntul făcut pentru a nu lucra sîmbăta,⁶ așa că în prima sîmbătă după plecarea ocîrmuitorului „nici un ciocănaș nu s-a văzut în bătătura ocnei“. Pretenția lor de a li se aduce un preot care să-i deslege de jurămînt a fost o tactică care le-ar fi dat posibilitatea să cîștige timp, fiindcă adunați din nou și întrebați de ce nu intră în ocnă să lucreze, au declarat deschis că vor să aștepte „pînă să vor întoarce cei doi ciocănași trimiși din parte-le la ocna Telega“ și dacă lucrătorii de acolo vor fi spus că acceptă să lucreze și sîmbătă vor lucra și ei. Tocmai în acest timp ciocănașii aflară că delegații lor trimiși la Telega au fost „puși la popreală“. Atunci „deodat s-au pornit toți cu strigări să meargă însăși ei la Telega

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 6548/1832, f. 85.

² În prima formă a regulamentului analizat în lucrarea de față, era inclusă și a doua zi de odihnă pe săptămînă, dar pînă să ajungă să fie pus în aplicare această zi a fost scoasă.

³ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., dos. nr. 6548/1832, f. 85.

⁴ *Ibidem*, f. 92.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Ei voiau prin aceasta să mai cîștige timp, pentru a putea aștepta venirea celor doi delegați de la Telega, de răspunsul cărora era legată acțiunea pe care voiau să o întreprindă.

să ia știință de cei popriți acolo și să vază cu ochii dacă ciocănașii de acolo astăzi au intrat la tăierea bolovanilor“¹. Ocîrmuitorul și cămărașii previn organele administrative și ale ocnei de la Telega de — spuneau ei — „pornirea lor necuviincioasă“ și le cer totodată să nu le „îngăduiască să intre în sat, precum s-a și urmat“. Pînă în seară s-au întors toți înapoi, dar ziua s-a pierdut, fără să lucreze nimeni.

A doua zi — duminică — (29 ianuarie) cinovnicul și ocîrmuitorul informează Vistieria că „ciocănașii nesupuși cu vătafii lor“ au cerut „iertare și au făgăduit supunere“², datorită intervenției lor imediate și hotărîte³.

Vistieria, aflînd că s-au liniștit, înștiințează că renunță și ea a-i mai pedepsi așa după cum plănuise la început⁴.

Cu toate acestea răzvrătirea nu era terminată, întrucît cei doi lucrători plecați la Telega nu se întorseseră încă, iar potolirea sau continuarea răzvrătirii era condiționată de răspunsul adus de ei.

Cămărașii ocnei Telega împreună cu cinovnicul și cu ocîrmuitorul județului, înștiințați de cele întimplate la Slănic și de venirea celor doi lucrători de acolo, au început imediat cercetarea „pricinei și sfîrșitul venirii lor“⁵. Pentru aceasta au trimis doi vătafi să-i caute prin sat și „i-au aflat ascunși la casa unui ciocănaș anume Iordache Vintilă“. Imediat a fost înștiințat căpitanul „Popescul al militarilor, paznicii arestanților... să facă bine a trimite a-i ridica cu soldați ca să nu stea împotrivă“. Căpitanul conformîndu-se, i-a adus la cămărășie. Acolo au fost întrebați „pentru ce au venit aici în sat fără știre și stau ascunși și tainuiți“. Aceștia au răspuns că au venit... „să cerceteze de lucrează și simbătă ciocănașii acestei ocne“⁶. Temindu-se să nu să unească cu „ciocănașii de aici și să ațite vreun rău sfîrșit, i-am pus deosebit“. A doua zi aflînd că „ceilalți tovarăși ai lor căindu-se de pornirea lor au dat făgăduială că vor fi supuși... îndată astăzi pînă în ziuă li s-au dat drumul și s-au întors la casele lor“. Peste cîteva ore însă după punerea în libertate a celor doi, primesc o altă înștiințare de la Slănic prin care li se făcea cunoscut că ciocănașii de acolo „să apropie să intre“ în satul lor. „Văzîndu-i că să coboară după dealuri și să apropie de cămărășie ca la 140 de oameni“⁷, cămărașii au anunțat din nou pe căpitanul Popescu care împreună cu soldații i-au întîmpinat în poarta cămărășiei. Întrebîndu-i de ce au venit „au răspuns că au venit să întrebe de lucrează ciocănașii aceștii ocne și simbătă precum și pentru oamenii lor ce sînt aici să-i ia“. Cu

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 6548/1832, f. 92.

² *Ibidem*, f. 93.

³ *Ibidem* f. 94—95.

⁴ *Ibidem*, f. 96.

⁵ *Ibidem*, f. 100.

⁶ *Ibidem*.

⁷ În raportul prin care-l înștiințează pe Kisseleff de cele întimplate, e arătat așa cum s-a petrecut, cu deosebirea că sînt menționați 160 de oameni că au plecat de la Slănic la Telega, nu 140.

toate că li s-a spus că „ciocănașii de aici după porunca stăpînirii sînt supuși și mulțumiți lucrînd și zioa sîmbetei, iar cei doi oameni încă de dimineată s-au slobozit și au plecat la casele lor“, ei totuși n-au plecat, ci au vrut să se împrăștie prin sat, pentru „a să uni cu cei de aici“. Căpitanul însă „fără întîrziere i-a scos pã toți acei veniți afară de sat și s-au întors înapoi fără nici o întîmplare care de să slobozea a să preumbla prin sat putea a să uni cu cei de aici spre vreun rău sfîrșit“¹.

Nici lucrătorii de la Telega nu erau așa de supuși și mulțumiți cum au pretins cămărașii și căpitanul Popescu. După ce cinovnicul Gh. Ipătescu le-a citit „proiectul din cuvînt în cuvînt în auzul tuturor“ și ei „într-o glăsuire toți au înălțat mulțumire și au dat fîgă-duială în scris că vor fi supuși și sîrguitori“, cîtiva dintre ei², considerați de cămărași ca „ațîțători de nemulțumire... să muncesc cu a așta nemulțumire asupra zilei de odihnă ce au avut în trecutul anu și acum în proiect să să rînduiască“³. Mai mult, cîtiva se sfătuiesc să plece chiar la București și să ceară „a li să hărăzi acum acea zi pã toată săptămîna a o avea dă odihnă afară dă duminică și din zilele ce sînt hotărîte în proiect“⁴. Autoritățile din București fiind înștiințate de autoritățile locale că vor veni acești lucrători, au luat imediat măsuri ca „să să trimită numiții la cetatea Giurguiului s-au Brăilii îndată ce se vor arăta aici“⁵, ca nu cumva „din invitarea acestora... să să aducă turburare nu numai la muncitorii pomenitei ocni, ci și la celelalte și să pricinuiască statului o simțitoare pagubă“⁶.

Întîmplările de la Slănic și Telega fiind aduse la cunoștință lui Kisseleff peste vreo 15 zile — cînd la Telega muncitorii încă mai persistau în răzvrătire — i s-a cerut să dea „disposuri imediate“⁷ pentru măsuri de pedepsire. Kisseleff, dimpotrivă, a dat ordin imediat ca lucrătorii de la Telega care s-a hotărît să fie trimiși la Giurgiu să fie puși în libertate. Cu toate acestea au fost eliberați abia la 20 aprilie 1833⁸.

Din aceste rapoarte prin care era informat de întîmplările de la Telega și Slănic, Kisseleff a constatat un fapt de care a rămas foarte surprins, anume că în proiect nu s-a inclus încă o zi de odihnă pe săptămîină așa cum a dat dispoziții; de aceea cere ca imediat să se ia în discuție această chestiune, fiindcă există posibilitatea de a li se acorda și de acum înainte⁹. Acestea au fost singurele rezultate pozitive ale răzvrătirii lor, adică intervenția lui Kisseleff în favoarea lu-

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 6548/1832, f. 100.

² Numele lor: Ion Stoicanu, Ion Manta și Stan Muscalu.

³ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 6548/1832., f. 117.

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem*, f. 120.

⁷ *Ibidem*, f. 129.

⁸ *Ibidem*, f. 487.

⁹ *Ibidem.*

crătorilor de la Telega închiși la București, și a discutării problemei celei de a doua zi de odihnă, pe săptămână, în afară de duminică. Cu toată intervenția lui Kisseleff, pentru introducerea acestei zile în regulament, cererea lor n-a fost satisfăcută, fiindcă în 1834, proiectul de îmbunătățiri este pus în practică tot fără această zi de odihnă, menționându-se chiar că: „ziua de odihnă pe săptămână ce s-au dăruit din porunca Inaltei Excelenții Sale... au fost să se urmeze numai pe anul ce au trecut, adică pînă la 1 ghenarie, anul 1833“¹. În forma inițială a proiectului din 1832, ziua de odihnă a fost inclusă, ca toate celelalte propuneri cu aplicare pentru viitor; cînd s-a pus în practică, însă, adică la 1 ianuarie 1833, ea n-a mai apărut. Nici nu va apare, întrucît lucrătorii fiind „liniștiți“ de organele administrative au fost forțați să dea și „înscrisul... lor... că vor fi următori îndatoririlor“². Asemenea „înscrisuri“ au fost luate de la lucrătorii ambelor ocne³. Prin ele s-a pecetluit de fapt renunțarea lucrătorilor la un drept pentru care au luptat aproape doi ani de zile.

Răzvrătirea lucrătorilor fiind înăbușită, organele de represiune au obținut recunoașterea publică a „meritelor lor deosebite“. Așa de exemplu, Vistieria recunoaște în scris căminarului Iordache Știrbei, cîrmuitor de Saac, că, dînd dovadă de purtări pline de sentimenturi patrioticești, a „mișcat mijloacele cuviincioase“ și a liniștit pe lucrătorii „tulburători“ de la Slănic⁴.

Pentru felul cum au întîmpinat statutul lucrătorii de la Ocnele-Mari nu avem informații; se cunoaște doar că și ei au dat „înscrisuri“ de respectare a hotărîrilor lui. „Înscrisul“⁵ este semnat numai de vătăfi, fapt ce ar putea explica o mulțumire a lor, datorată unei mai bune salarizări în comparație cu ceilalți lucrători.

De acum încolo proiectul devine „regulament pentru îndatoririle puse asupra lucrătorilor ocnelor și plata ce cere a li se da“⁶, iar aplicarea lui ar fi trebuit să devină lege.

Cu toate că regulamentul (proiectul) nu a satisfăcut toate doleanțele lucrătorilor⁷, și nici nu le putea satisface — dat fiind caracterul său de clasă — totuși în bună parte el și-a atins scopul. În primul rînd, el a pus oarecare ordine în haosul care domnea în practicile privind numărul categoriilor de cislă, mărimea bolovanilor care compuneau cisla, mijloacele de măsurare a bolovanilor, numărul zilelor de lucru, numărul zilelor de odihnă și reglementa plata tuturor catego-

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 6548/1832, f. 169. Cf. „Anal. parlam.“, vol. I, P₁, pp. 107—112.

² Arh. St., Vistieria Țării Rom., 6548/1832, f. 123.

³ *Ibidem*, f. 132 și 134. În document sînt dați pe nume cei care au semnat; unii din ci neștiind carte sînt semnați de preot; nici unul dintre aceste nume nu a figurat printre numele celor considerați „capii răzvrătirii“.

⁴ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 6548/1832, f. 217.

⁵ *Ibidem*, f. 221. Și „înscrisul“ celor de la Telega e semnat numai de 8 vătăfi de ciocanași, 1 vătăf de miglași și un vătăf de cărbunari.

⁶ „Anal. parlam.“, vol. V, P₁, p. 107.

⁷ Nu li s-a dat sarca în natură și încă o zi de odihnă pe săptămână.

riilor de muncitori după munca pe care o depuneau. Retribuția s-a mărit într-o oarecare măsură la fiecare categorie de lucrători în parte. Numai ciocănașilor li s-a mărit plata pentru tăierea unui bolovan cu 21 de parale la Ocnele-Mari și cu 24 de parale la Telega și Slănic. Însuși faptul că s-a întocmit o lege — care reglementa drepturile și datoriile lucrătorilor, pe care ei o cunoșteau și în virtutea căreia se puteau opune atunci când nu era respectată, în condițiile sociale economice de atunci, poate fi considerat ca fiind un progres. Și în sfârșit trebuie subliniat în mod deosebit că această lege constituie o cucerire a lucrătorilor prin luptă.

Funcționarii ocnei însă continuă și după aplicarea legii să săvârșească abuzuri. Numai după cinci luni de la punerea în aplicare a regulamentului, lucrătorii nu mai primeau drepturile convenite conform normelor stabilite.

La o inspecție făcută de Iordache Hristopulos, trimisul Vistieriei, se constată, că mișlașilor care lucrează în ocnă cu sapele și curățâ sarea mărunță „nu li se plătește după proiectul cinstitei vistierii cîte parale 60 pã zi, ci numai cîte 20 și 15 numindu-se această muncă clacă“¹. Asemenea abuzuri se săvârșeau și cu cei care lucrau la „face-rea de funii, învelitul mișlelor, de sare, căratul uneltelor și altele“².

La Telega se fac aceleași abuzuri: „cîtã sare iese în bolovani mai mici din măsură ce se zice gogele, nu să plătește ciocănașilor... apoi fieșcare ciocănaș este dator peste cîsla ce face cînd iese afară din ocnă a duce la mișlă și un bolovan ca de 60—70 ocă și i să plătește cîte parale 35, iar sarea face peste taleri 5“³.

Eforia nu numai că nu ia măsuri de pedepsire a funcționarului abuziv, ci chiar îl scuză zicînd că este firesc să se plătească mai puțin atunci cînd sînt folosiți la munci mai ușoare, iar pe de altă parte ei au diferite „daruri de care în proiect nici nu se pomeneste“⁴.

Abuzurile continuă și în cursul anului 1834, nemulțumind pe lucrători. În decembrie 1834, ciocănașii și mișlașii ocnei Telega vin din nou la București cu o jalbă pe care o adresează Vistieriei și în care arată abuzurile săvîrșite de cămărași⁵ în ocnă și în afara ocnei. Așa, de exemplu, la tîrgul de la „Arhangheli“ și de la „Sf. Vasile, dacă vine cineva nu-l lasă de loc să vînză“, nici chiar bucate, punîndu-i în situația de a muri de foame, „din pricina dumnealor, după izvodul ce-l fac“⁶. Apoi au închis cele „pătru bătăni cu sineturi, de la igumenu Mărgineanu și au făcut numai una a numiților și nu ni să ajunge“. Din

¹ Aceasta e aflat-o Iordache Hristopulos „din țidula cămărașului Ștefanache ce o trimisese cu Manole, unul din vătășii mișlașilor la cosăreanu (magazierul)“, în care scria chiar așa în grecește: „plătește acestor 16 oameni ordinari cîte parale 15 pã zioa de azi“. (Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 6548/1832, f. 780,787).

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem*, f. 843.

⁵ Cămărașii se numeau Costache și Nicolae Rătescu (*Ibidem*, f. 896).

⁶ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 6548/1832, f. 896.

această cauză se produce aglomerație și sint nevoiți să-și piardă cîte o jumătate de zi „pentru a putea apuca cîte o luminare sau altceva“ și pe deasupra le mai vînd și „cu două prețuri“. Acuma „umblă să facă numai două scaune dă carne“ din care cauză o să se producă „mare lipsă și neajungere“, iar cele dinainte care erau „pă seama fieșcăriua pentru efinătate ca să ne ajungem... le-au vîndut pã bani“¹.

Lucrătorii se plîng apoi de cămărași că nu respectă nici regulamentul, atît în privința plății cît și în privința zilelor de odihnă. „Făcutu-ni-sau poruncă dă măria sa d. ghegeneral Chisălov ca să avem și noi ticăloșii din sîmbătă în sîmbătă cîte 5 ocă dă sare și nu ni s-au dat nimic“; zile libere pentru muncile agricole se dau numai 36. împărțite astfel: 12 la pusul porumbului, 12 la coasă și 12 la strînsul porumbului, „iar cartea noastră de la ghegeneralu ne-au oprit-o dumnealui coconu Nicolae Rătescu și nici o dreptate nu ne face“.

Vistieria a fost nevoită să dea dreptate lucrătorilor și să atragă atenția Eforiei să cerceteze cauzele pentru care „cămărașii nu le-au dat merticul rînduit pã săptămînă, adică din sîmbătă în sîmbătă“².

Unele abuzuri se fac chiar cu știrea arendașului. Așa, de exemplu, lucrătorii oanei Slănic n-au primit banii pentru merticul de sare în tot cursul anului 1834³. În martie 1835 casa Meitani încă mai datora lucrătorilor de la Slănic și Telega 26 683 de lei și 30 de parale pentru merticele de la Anul nou.

După moartea lui Șt. Meitani, adică în 1835, otcupul ocnelor a trecut pe seama statului⁴. În contractul otcupului se includ din nou prevederile noii legiuiri (care era aplicată). În plus se mai prevedea ca „lucrătorii ocnelor să fie apărați de recrutăție de dorobanți“⁵, iar în mod special se subliniază că merticarul „însuși va slobozi lucrătorilor merticile de sare în natură din sîmbătă în sîmbătă potrivit paragrafului 24 din anexă“⁶. Abia acum (1835) obțin lucrătorii satisfacerea unui punct din jalba adresată Vistieriei. Este totuși destul de important că prin acțiunea lor, chiar mai îndelungată, au reușit să obțină această subliniere specială, cu privire la sarea de sîmbătă, care este altceva decît merticul zilnic, pe care n-au reușit să-l obțină. Ea va contribui la trezirea și întărirea încrederii în forța lor (dacă sint „toți una“), alături de celelalte cuceriri (proiectul de statut), de care vor avea nevoie lucrătorii ocnelor în lupta lor pentru revendicările de mai tîrziu.

¹ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Rom., 6548/1832, f. 896.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, f. 897.

⁴ *Ibidem*, 6547/1832, f. 10.

⁵ *Ibidem*, 7812/1833, (partea I), f. 9. Discuții în acest sens au fost duse în Obșteasca Adunare încă din noiembrie 1834. Meitani moare la 15 iulie 1835.

⁶ *Ibidem*, f. 30.

⁷ *Ibidem*, f. 40.

* * *

În istoria prea puțin cunoscută pînă acum a lucrătorilor de la ocne, evenimentele din anul 1832 constituie un moment important.

Prin noua lege întocmită „pentru îmbunătățirea soartei lucrătorilor ocnelor“ a fost statornicit un regim potrivit căruia, alături de puținele îmbunătățiri obținute, muncitorii de la ocne, urmau să mărească, prin munca lor grea, producția uneia dintre cele mai importante mărfuri, cum era sarea, și de pe urma căreia ocupcii și monopolizatorii comerțului de sare realizau profituri însemnate.

Deși, chiar de la început, n-a fost respectată, noua legiuire are totuși meritul de a fi stabilit principii și reguli mai mult sau mai puțin clare, pentru desfășurarea întregului proces de extracție a sării și pentru reglementarea muncii și retribuiri lucrătorilor, constituind totodată și o bază pentru obținerea în viitor a altor revendicări.

Elaborarea legii a fost determinată în bună măsură de lupta lucrătorilor pentru ameliorarea condițiilor lor de muncă.

Deoarece autorii acestei legiuiri au alcătuit-o în așa fel încît să servească interesul clasei exploatatoare, lucrătorii s-au răzvrătit și au luptat cu perseverență pentru a se traduce realmente în fapt îmbunătățirile prevăzute. Ei au reușit, în mai multe rînduri, să inspire teamă autorităților, determinîndu-le să pună în mișcare uneori însemnate forțe în vederea stăvilirii răzvrătirii.

Și în sfîrșit, lupta dusă de lucrătorii ocnelor, în anii 1832 și 1833, constituie un fapt însemnat în istoria lor, întrucît ea se caracterizează printr-o tendință din ce în ce mai mare spre solidaritate a lucrătorilor de la cele trei saline din Țara Romînească.

ACHIZIȚIA PRODUSELOR AGRICOLE PENTRU EXPORT, O NOUĂ FORMA DE EXPLOATARE A CLĂCĂȘIMII DIN ȚARA ROMÎNEASCĂ (1831—1848)

de ILIE CORFUS

Prin desființarea monopolului turcesc (1829), Principatele Romine, redobîndind libertatea comerțului, au fost atrase în orbita pieței mondiale, dominată de modul de producție capitalist, iar produsele lor agricole, începînd să fie căutate tot mai mult pe această piață, au sporit interesul stăpînilor de moșii pentru cultura cerealelor, interes care exista, firește, de mai înainte și care contribuise la abolirea acestui monopol. Faptul acesta a determinat o mărire continuă a suprafeței de pămînt cultivate și implicit o exploatare mai intensă a țărănimii clăcașe, exploatare ale cărei forme dure au fost legiferate de Regulamentul Organic.

La lărgirea pieței interne, în condițiile destrămării feudalismului și ale trecerii spre capitalism, precum și la creșterea volumului schimburilor cu străinătatea au continuat să contribuie, acum însă într-o măsură tot mai mare, și produsele agricole țărănești, obținute de clăcași de pe loturile concesionate lor de stăpînii de moșii în schimbul clăcii, dijmei și altor servituți, ce-i supuneau, în realitate, la o exploatare mai aspră decît cea cunoscută anterior.

Comerțul țărănesc de produse agricole n-a început, firește, în Țara Romînească abia de la anul 1829. Țăranii dependenți și-au desfăcut și mai înainte prisosul produselor lor pe piață (în orașe și iarmaroace) pentru consumul intern sau pentru export, dar acest export era îndrumat, în condițiile monopolului turcesc, exclusiv peste Dunăre și numai excepțional și uneori clandestin peste munți. După anul 1829 însă, cînd produselor romînești li s-a deschis piața mondială, în producția de cereale-marfă și în desfacerea ei a fost antrenată pe o scară din ce în ce mai largă și clăcășimea satelor, căreia Regulamentul Organic îi recunoștea, în principiu, libertatea personală și deci și aceea de a vinde un lucru al ei sau de a practica un meșteșug.

Trebuie însă relevat că în perioada descompunerii economiei feudale agrare, țăranii nu-și vindeau produsele pentru a-și cumpăra în schimb cele necesare gospodăriei lor, ci numai pentru a-și procura bani, cu care să întîmpine sarcinile impuse de fisc și de stăpînii de moșii. Aceasta a

fost situația înainte de Regulamentul Organic¹, aceasta rămîne situația, cu unele excepții, și sub regimul regulamentar. Acum însă, supusă unei exploatare mult mai aspre din partea proprietății, clăcășimea și, în special, pătura ei săracă, avînd nevoie de bani, își vinde la preț de nimic produsele cu mult înainte de a le vedea strînse la casa ei: grîul este vîndut verde, încă din timpul iernii, iar lîna de pe oi, cu mult înainte de tunsoare. Negustorii, în cea mai mare parte arendași locali care, în primii ani de aplicare a Regulamentului Organic în sectorul rural, încearcă, fără succes însă, să obțină monopolul asupra achiziției mărfurilor clăcășilor lor², își asigură acum prin învoielii impuse acestora cantitatea de produse la prețuri derizorii. Fenomenul caracteristic, în general, relațiilor de schimb întemeiate pe exploatare, și, în special, începutului capitalismului, dă naștere la un șir nesfîrșit de abuzuri, înșelăciuni, jafuri și stoarceri cămătărești, efectuate pe seama producătorilor clăcăși de către cei ce le achiziționau produsele pentru export la prețuri de batjocură și el constituie o dovadă în plus de agravarea condițiilor de viață ale clăcășimii sărace în prima decadă a perioadei regulamentare. La achiziția produselor țărănești, după aceeași metodă, iau parte în unele regiuni și clăcășii înstăriți, fapt ce reflectă un nou aspect al adîncirii diferențierii țărănimii și al pătrunderii relațiilor capitaliste la sate.

Analiza acestui fenomen al economiei romînești din perioada destrămării feudalismului formează obiectul studiului de față³.

Achiziția produselor țărănești pentru export pînă la criza sa din anul 1841. Produsele agricole țărănești căutate în această perioadă pentru export erau: grîul, porumbul, orzul, meiul, fasolea, sîmînța de in, prunele, rachiul de prune, vinul, lîna și cheresteaua.

Exportul produselor agricole romînești a ridicat pe primul plan necesitatea de numerar, deci acumularea de capital comercial de către negustori. Cum însă nu toți negustorii își aveau atunci acumulat capitalul necesar, achiziția de cereale se făcea, în general, prin scontarea lor, cînd acestea se aflau încă în picioare. Exportatorii de cereale, în general străini, încheiau în acest scop iarna contracte cu negustorii indigeni pentru produsele ce urmau să fie livrate vara următoare, plătind de obicei sconturi care se ridicau la jumătate sau la a treia parte din valoarea lor totală⁴.

Metoda a fost însușită și de negustorii intermediari din țară și practică de ei în mod fraudulos în cazul achiziției produselor direct de la țărani. Împărțirea cu anticipație de bani la țărani pentru produsele lor agricole constituia un vechi obicei al țării⁵, dar procedeul a fost

¹ P. P. Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei „Topografia Țării Romînești” de dr. Constantin Caracș (1800—1828)*, București, 1937, p. 101.

² Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dosar 4364/1836, f. 23.

³ Materialul faptic pe care se bazează acest studiu este furnizat de dosarul 2610/1840 al Vorniciei din Lăuntru de la Arh. St. Buc.

⁴ *Anuarul Prințipatului Țării Romînești*, București, 1842, pp. 131—132.

⁵ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 279, 479.

aplicat cu înșelăciune la scara întregii clăcășimi sărace, începînd din primul deceniu al perioadei regulamentare, cînd mărfurile țărănești, în special grîul și lîna, au început să fie căutate de cei ce le achiziționau pentru export.

Clăcășimea satelor, în marea ei majoritate, a fost silită de sărăcie să ia anticipat bani pe cereale și pe lînă, deci să-și amăneteze recolta, pentru a-și plăti birul, contribuțiile comunale și datoriile pentru pregătirea militarilor, dar mai ales pentru a se achita de obligațiile ei sporite față de proprietate. Amanetarea se făcea în timpul iernii, la un preț de nimic, cînd țărănimea era silită de fisc și de stăpînii, respectiv arendașii moșiilor să-și îplinească dările și cînd ea ducea cea mai mare lipsă de bani, iarna fiind pentru dînsa sezonul cel mai neproductiv. Nepredarea mărfii la termen atrăgea asupra clăcășului camăta negustorului și biciul dorobanțului. Exploatarea capitalului comercial, sprijinită într-o anumită măsură de aparatul administrativ local, dar combătută de cel central, va duce țărănimea la o mizerie și mai mare.

Țăranii au luptat cu dîrzenie împotriva abuzurilor înfăptuite de cei ce le achiziționau produsele la prețuri derizorii, principala cale de luptă fiind petiționarea. Cu prilejul anchetelor efectuate în urma nesfîrșitelor reclamații ale țăranilor, rezistența acestora a mers chiar mai departe, manifestîndu-se prin proteste și acțiuni ostile față de organele de constrîngere ale aparatului de stat.

Interesul dezvoltării comerțului, teama ca țăranii să nu ajungă, din cauza mizeriei lor agravate de recoltele deficitare din anii 1840 și 1841, în imposibilitate de a susține cheltuielile statului și de a furniza stăpînilor de moșii claca și dijma, precum și teama de o ridicare în masă a sătenilor, au obligat în cele din urmă puterea centrală să ia măsuri în scopul limitării abuzurilor săvîrșite de negustori.

Trebuie precizat că negotul de cereale țărănești s-a făcut în regiunile agricole de la cîmpie din apropierea Dunării — singura cale de transport — deci în regiunile unde, în urma eliberării comerțului și a deschiderii porturilor dunărene, a început o producție extensivă de grîu. Este vorba, în primul rînd, de județele Vlașca, Teleorman, Romanați și Dolj, apoi de județele Mehedinți, Olt, Ilfov, Ialomița, Buzău și Brăila.

Prima mențiune de luare cu anticipație de bani pe grîu verde de către clăcășii din județul Vlașca datează din 1835, cînd trei țărani din satul Ghizdaru, de lîngă Giurgiu, și-au pus amanet recolta la un negustor; grîul, predat la termen, a fost respins pe motivul că era jilav; abia după patru ani, țăranilor li s-a cerut iar grîul de către un asociat al cumpărătorului, care i-a închis la reședința plășii pentru a-i constrînge să plătească datoria cu dobîndă, iar în anul 1842 li s-au cerut din nou banii de către negustorul însuși¹.

¹ În urma cercetării cîrmuitorului de județ, s-a constatat că țăranii restituiseră banii primiți pe grîu (Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 585).

Clăcașii din satele Măgura și Găvănești, de lângă Alexandria, au primit de la negustorii de grâu bani în iarna anului 1839, dar nu l-au putut livra în vara celui an din cauză că recolta le-a fost distrusă de grindină. Negustorii au refuzat să primească înapoi banii, cu dobînda lor, dar în schimb i-au amăgit să încheie alte contracte, obligîndu-i la o învoială hoțască ce prevedea că cel ce a primit în 1839 bani pentru o chilă de grâu să dea după un an două chile¹.

În anul 1840, dar mai ales în 1841, recolta a fost compromisă în întregul județ de secetă. Clăcașii din Măgura, Grosul și Gurăeni, care au luat în iarna anului 1840 bani pe grâu, n-au avut de unde să-l predea în vara anului 1841. Presați de negustori cu ajutorul organelor județene, ei au reclamat Ministerului de Interne. Acesta, de teamă ca nemulțumirea țăranilor să nu ia forme violente, a dispus ca, în cazul cînd recolta țăranilor nu va ajunge pentru a furniza cantitatea de grâu pentru care au luat anticipat bani, cîrmuirea de județ să interzică orice mijloace de constrîngere din partea negustorilor². Cîrmuitorul, pentru a-și justifica sprijinul acordat negustorilor, a raportat că în județ sînt țărani, care, pentru a face față nevoilor, ar fi luat mai întîi bani de la negustori pentru cereale, apoi, cînd la recoltă prețul acestor cereale s-a ridicat, le-ar fi vîndut din nou altor negustori, pe un preț mai ridicat³.

În județul Teleorman, țăranii din satul Belitori, la sud de Roșiorii-de-Vede, au luat anticipat în iarna anului 1840/1841 bani de la un negustor pentru cereale, dar nu le-au putut livra în vara celui an din cauză că recolta le-a fost distrusă de secetă. Dorobanții, trimiși la cererea negustorului de cîrmuirea județului, i-au „căznit cu bătăi cumplite“ să livreze produsele. Țăranii au reclamat Ministerului, care a trimis un slujbaș să cerceteze cazul respectiv, precum și altele asemănătoare. S-a constatat că țăranii au fost siliți de arendaș să ia bani anticipat de la un mare număr de negustori, prin agenții (scăunașii) lor, pentru a se achita de obligațiile lor către proprietate. S-a descoperit apoi că dorobanții, trimiși de cîrmuire și de șeful plășii, sub comanda scăunașilor, „întrebuințind siluiri cu bătăi către locuitorii“, i-au forțat să dea grâu oricît li s-a cerut, din care pricină unii dintre țăranii au fugit de frică, alții au dat cît au avut, alții și-au vîndut vitele și paiele și au cumpărat grâu la prețul îndoit față de cel la care au primit anticipat bani, iar alții, neavînd de unde da, au rămas „nedescurcați“, neștiînd cîți bani să dea pe chilă, și că cei ce au predat grîul au fost siliți să-l dea cu banița „trîntită“, adică îndesată. Anchetatorul a mai aflat că dorobanții administrației erau trimiși în toate satele județului să execute pe clăcași pentru împliniri de grâu. În sfîrșit, el a constatat că negustorii

¹ Țăranii își vindeau cerealele cu chila mică de 10 banițe (Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 7, 98), banița de 20 de oca (*Ibidem*, f. 234), deci chila mică = 200 de oca, spre deosebire de chila mare, oficială, de 400 de oca, de banița mică, oficială, de 22 oca și de banița mare, oficială, de 44 de oca (*Anuarul...* 1842, p. 166).

² Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 92.

³ *Ibidem*, f. 150.

au în sate scăunași, angajați cu plată, câte un leu și 60 parale de fiecare chilă de grâu achiziționată. Prin acești agenți, ei împart țăranilor bani de cu iarnă, pentru orice cantitate și la orice preț se pot învoi, fără contracte în scris. Formal, Ministerul a interzis orice împlinire forțată din partea negustorilor sau a autorităților locale, țăranul fiind dator să livreze numai cantitatea obținută efectiv din recolta sa¹.

Cercetînd apoi reclamația unui negustor împotriva altor țărani din câteva sate din județ pentru refuz de livrare de produse plătite anticipat, trimisul Ministerului a constatat că negustorul împărțise bani țăranilor, prin scăunașii săi, în anii 1839, 1840 și 1841, și că țăranii sînt în cea mai mare parte săraci; ei au luat bani de la unul sau de la doi scăunași deodată pentru a-și întîmpina „contribuțiile sătenești”; ba au alergat și în alte sate și au luat bani și de la alții, încît unii dintre ei au ajuns datori pe cîte 6 și 7 chile mici; la strînsul recoltei, cînd li se cerea grîul, ei se „învălesc în feluri de propuneri, iar mai cu seamă la nerodire, țiindu-se că nici au făcut arături, nici au cu ce, din pricină că dintr-înșii sînt și văcari și pîndari de holde, cu care aceia să îngreunează în datorii peste datorii și niciodată nu să pot mîntui de dînsese”. Ministerul a dispus ca văcarii și pîndarii, care au luat „cu viclenie” bani pe grâu și n-au mijloace să se achite de datorie, să fie dați în judecata tribunalului județului².

La cercetarea reclamației țăranilor din satul Miroși, făcută împotriva secretarului de plasă, s-a constatat că acest funcționar public a împărțit bani la țăranii pentru grâu, orz și porumb, prin scăunași, dar nu numai banii săi, ci și ai altui negustor, și că la vremea recoltei a trimis dorobanți — printre care unul cu numele simbolic Măciucă — care au bătut pe țăranii și pe nevestele lor, cerîndu-le grâu sau bani, la preț îndoit. Unii dintre țăranii, ca să scape, și-au vîndut vitele și finul, alții au dat grîul, ducîndu-l la cancelaria plășii. Țăranii fuseseră nevoiți să ia acești bani în iarna grea a anului 1840 ca să cumpere porumb pentru a-l depune în magazia de rezervă a satului lor, constrînși la aceasta cu dorobanți, cu fum de ardei, fiind purtați desculți pe zăpadă³.

Anchetatorul a constatat apoi că și în satele Strîmbeni, Rîca Nouă și Adunați împlinirile de grâu și bani la preț îndoit s-au efectuat tot prin bătăi, cu ajutorul dorobanților. În primul sat, beneficiar era același secretar de plasă, iar în cele din urmă un boier negustor, care a împărțit bani prin scăunașii săi și al cărui fiu era șeful plășii, precum și un alt negustor⁴.

Cercetînd acțiunea dorobanților în satele județului, anchetatorul a constatat următoarele: dorobanții au bătut pe țăranii, silindu-i să dea nu numai grîul obținut din semănăturile lor, ci și sămînța; altora li s-au

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 40—41, 58.

² *Ibidem*, f. 65, 110, 119.

³ *Ibidem*, f. 98.

⁴ La ordinul Ministerului, secretarul de plasă a fost demis și predat trimisului cu ancheta pentru a despăgubi pe țăranii, iar șeful plășii a fost înlocuit (*Ibidem*, f. 98—100, 102).

luat vitele pentru a fi date negustorilor, care în acest județ erau, în general, arendașii; măsurătoarea grîului nu li s-a făcut cu banița oficială a vistieriei, ci cu cea a arendașilor, mai mare; nu exista nici un singur contract care să fi fost încheiat între negustori și țărani; banii erau împărțiți prin scăunași care erau recrutați dintre consăteni sau dintre țărani din alte sate; în timpul iernii din 1840/1841, țăranii presați să-și achite îndatoririle față de proprietarii de moșii au fost siliți să alerge după împrumuturi de bani, luînd anticipat pentru chila mică de grîu sume de la 13 pînă la 27 de lei, pe care, îndată ce-i primeau de la scăunași. îi și vărsau în contul clăcii — iar în vara anului au fost forțați să-l cumpere cu cîte 50 de lei chila pentru a-l preda creditorilor.

Trimisul Ministerului a oprit constrîngerea țăranilor datornici prin dorobanți în satul Păretu, la sud de Roșiorii-de-Vede, fapt ce a stîrnit protestul negustorului, precum și în satul Broșteanca, la vest de Alexandria, unde clăcașii „prin siluire de dorobanți și bătăi și chinuri“ fuseseră constrînși să cumpere grîu la preț dublu și să-l predea negustorilor. Ministerul a amenințat pe cîrmuitorul județului cu „strașnică răspundere“ pentru că a constrîns pe țărani să-și vîndă vitele și să dea negustorilor banii îndoit și întreit pentru sumele infime primite de ei la nevoie¹. Dorobanții, însoțiți de scăunași, mișunau mai ales în regiunea de margine a județului, spre Dunăre, silind pe țărani prin bătăi să dea grîu, care cît avea, de cele mai multe ori și sămînța. Cei ce îndemneau pe țărani să ia anticipat bani pe grîul verde erau aici arendașii, „care să spiculează și cu acest negoț al grîului“. Iarna, adică în timpul cînd clăcașii erau obligați să „împlinească drepturile proprietății“, arendașii trimiteau pe cîte un scăunaș sau isprăvnicel de moșie cu cîte o sumă de bani, povățuindu-i cum și în ce vreme anume să-i împartă la țărani, adică atunci cînd îi va găsi la ananghie. La recoltă arendașii luau dorobanți de la cîrmuire sau plasă și îi trimiteau agenților lor din sate, care prin „cele mai mari asprimi“ constrîngeau pe țărani să dea cît li se cerea².

În urma anchetei de mai sus, Ministerul de Interne, temîndu-se de o ridicare de mase, a ordonat la 10 octombrie 1841 cîrmuirii județului să oblige, chiar și cu forța polițienească, pe toți cei ce au luat de la țărani prin mijloace forțate și ilegale sume de bani mai mari decît cele ce li s-au dat lor anticipat pe grîu verde, să despăgubească pe toți țăranii, cîți au suferit asemenea jefuire³.

Și în județul Romanai țăranii, strîmtorați de nevoi, își vindeau grînele înainte de recoltă, la prețuri derizorii, și rămîneau datori cu anii, fiind încărcăți cu dobînzii împovărătoare și lăsați apoi pe mîna dorobanților. Vinzarea anticipată a grîului ducea, după însăși declarația cîrmuitorului de județ, I. Bibescu (fratele viitorului domn), la „neprecurmata prigoniri și cea mai mare neodihnă între lăcuitori“. Căutînd o

¹ Arh. St. Buc., Vernicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 73.

² *Ibidem*, f. 96.

³ *Ibidem*, f. 127.

soluție care să împace ambele părți, adică atît pe clăcașii producători, cît și pe negustori, acesta a dispus ca șefii de plasă să strîngă de la proprietari și arendași informații cu privire la cantitatea dijmei luată de ei din grînele țărănești, pentru a se cunoaște în felul acesta cantitatea obținută de fiecare clăcaș din recolta anului respectiv și a se ști ce le-a rămas după dijmuire, cît pot vinde și ce le rămîne pentru sămînță. Arendașii urmau să țină liste de cantitatea de sămînță rămasă la țărani, liste care trebuiau înaintate șefilor de plasă. Soluția nu s-a dovedit însă a fi potrivită. Cîrmuitorul a constatat că, în majoritatea cazurilor, cei ce luau bani pe grîu iarna erau țărani săraci, care erau siliți să vîndă și sămînța, iar alții, după părerea cîrmuitorului, din „lenevire“ profitau de acest prilej și „amăgeau“ iarna pe negustori, luînd de la ei bani pe grîu la un preț foarte mic. Cei mai mulți dintre țărani din județ luaseră anticipat sume de bani, de care nu erau în stare să se achite — după opinia cîrmuitorului — nici în curs de cinci ani.

Țărănimea din județ era deci amenințată cu o adevărată „stingere“, după însăși convingerea cîrmuitorului, iar comerțul, pe care stăpînirea ținea să-l însuflețească, cu o decădere continuă. Avînd în vedere prin urmare „învăluiala și amestecătura cea tulburătoare care să află în județ“ în legătură cu achiziția produselor țărănești, cîrmuitorul a propus spre aprobare Ministerului următoarele măsuri, ca o stavilă atît pentru țărani, ca să nu se mai „lăcomească“ să ia bani iarna „păniște nădejdi. ce nu le prevăd cu încredințare“, adică pe o recoltă necunoscută, cît și pentru negustori, ca să nu-și riște banii: contractele de vînzare-cumpărare de cereale țărănești să fie adevărate de șefii de plasă, care să țină pentru fiecare sat registre de sumele de bani primite anticipat de țărani și de cantitatea rămasă lor pentru sămînță. Propunerile, a căror esență a fost expusă mai sus și care constituie un exemplu grăitor de felul cum proprietarii și arendașii de moșii căutau să încătușeze, cu ajutorul aparatului administrativ, orice început de comerț liber țărănesc, au fost respinse de Minister pe motivul că negoțul este liber în țară și ca atare nu poate fi îngădit de nici o restricție care ar dăuna dezvoltării lui și interesului vînzătorilor și cumpărătorilor¹.

Dar, lucru în aparență paradoxal, cei ce au avut de suferit de pe urma dezvoltării așa-zisului comerț liber au fost tocmai țărani. Cazul clăcașilor din satul Grădinile este ilustrativ. Încă din iarna anului 1837 ei au fost siliți „pentru banii dăjdiilor și pentru facerea casilor împărătești [caselor de sfat], că nu lipsea — după cum se plîng ei — biciul și dorobanții după noi“, să ia bani de la arendașul moșiei Crușovul pe grîu verde la un preț de nimic. În anii 1837 și 1838 recolta le-a fost distrusă de grindină, iar în 1839 și-au pierdut și sămînța din cauza secetei. Negustorul i-a obligat să-i plătească o sumă foarte mare de bani, tirîndu-i la judecata cîrmuitorului de județ, care n-a dat atunci nici o hotărîre. În ianuarie 1841 însă ei au fost luați de șeful plășii cu dorobanți, închiși, căzniți și amenințați cu vînzarea vitelor, deci nevoiți

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 8.

să ajungă „în sapă de lemn și cu miinile în sîn“, pretinzându-li-se dobânzi identice cu o camătă sălbatică, „încît și copiii poate să ni-i vînză și tot nu ne putem plăti“, după cum declarau ei în jalba lor către domn, căruia-i cereau o anchetă la fața locului, obligîndu-se să restituie negustorului acotul îndoit, „numai să nu ni se ia vitele, căci atunci nu ne rămîne alta fără să ne vindem robi, căci a mai trăi slobozi, mijloc nu avem“. Ministerul a ordonat anchetarea cazului, care însă nu s-a putut efectua din cauza refuzului sameșului județului (în lipsa cîrmuitorului) și al șefului de plasă, ambii ostili țărănilor. Un nou apel la domnitor s-a soldat cu constatarea că țărani erau constrinși să plătească acea sumă pe baza unei sentințe judecătorești mai vechi¹.

Alt caz de vînzare de grîu verde în acest județ este cel petrecut în satele Comana și Deveselu. Aici țărani au luat în luna decembrie 1839 bani de la un negustor pentru grîul din recolta anului 1840. Atunci însă n-au putut preda toată cantitatea pentru că n-au făcut grîu din cauza secetei. Pentru rămășiță, negustorul le-a pretins dobîndă îndoită. La termen, și anume „tocmai în puterea muncii“, s-a înfățișat negustorul, cu omul cîrmuirii și cu dorobanți, și au băgat pe datornici în casa de sfat, unde, ținîndu-i mai multe zile, i-au forțat să prefacă zapisele de vînzare de grîu în polițe de împrumut de bani².

Anul 1841 s-a soldat și în acest județ, ca și în întreaga țară, cu o recoltă deficitară, datorită secetei. Din această cauză, clăcașii n-au avut de unde să dea grîul pentru care luaseră bani anticipat, iar negustorii i-au dat în judecată tribunalului, uzînd de contractele încheiate cu ei încă de cu iarnă. Tribunalul a condamnat pe țărani, iar organele administrației județului au început să-i execute (pe baza sentințelor judecătorești la care au recurs negustorii). Atunci țărani au cerut Ministerului de Interne să anuleze contractele încheiate de ei cu negustorii, obligîndu-se să le restituie sumele derizorii, primite anticipat. La cererea Ministerului, cîrmuirea de județ a încercat să justifice asistența dată negustorilor prin faptul că ea n-ar fi făcut altceva decît să pună în aplicare sentințele judecătorești. După cele relatate de cîrmuitorul județului la 3 septembrie 1841, desigur cu multă părtinire pentru negustori, țărani continuau să ia bani pentru recolta următoare, deși șeful județului era convins că cei mai mulți dintre ei nu puteau scoate din recoltă nici sămînța. După el, și în acest județ unii dintre țărani ar fi continuat să ia bani, în același timp, de la mai mulți negustori deodată, lăsînd, în mod intenționat, în zapisele lor, termenele de predare a cerealelor nefixate.

Deci, după cum insinua acest cîrmuitor, țărani ar fi fost aceia care înșelau pe negustori. Pe de altă parte, el era silit să recunoască însă că și negustorii se întreceau în a „risipi“ bani, fără a avea vreo asigurare că vor primi cantitatea de grîu „plătită“ anticipat³.

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 28—31, 35—36, 39, 54, 145, 381, 534, 537, 587, 615.

² *Ibidem*, f. 780. Cazul este ilustrativ pentru camăta extraordinară la care au fost supuși clăcașii.

³ *Ibidem*, f. 90.

Aceeași situație exista și în județul Dolj. Clăcașii, mînați de nevoi, luau bani de cu iarnă pentru recolta viitoare, încă necunoscută; ei nu puteau livra cantitatea la termen nici în anii următori¹. Situația devenea critică, mai ales dacă anul se solda cu o recoltă deficitară. Așa s-a întîmplat în 1841, cînd țărănimea — care, în lipsă de bani, luase de cu iarnă bani de la diferiți negustori, cu contracte, în contul grîului din noua sa recoltă — s-a văzut zorită de negustori să le livreze grîul, conform contractelor, sau să-i despăgubească în bani, la prețuri foarte urcate în urma recoltei dezastruoase din acel an. Dat fiind că, pe de o parte, țărani n-au produs în acel an grîne nici pentru hrana lor, neputîndu-și recupera nici sămînța, iar, pe de alta, că nici negustorii nu puteau fi lăsați în pagubă (căci aceasta, după părerea cîrmuitorului județului, ar fi însemnat ca ei să se lase de comerț), cîrmuitorul a cerut Ministerului de Interne, la 11 august 1841, instrucțiuni de felul cum să procedeze. Acestea-i sosiră imediat; ele prevedeau că: deoarece țărani au primit anticipat bani, cu îndatorirea de a preda produsele din recolta viitoare, fără să fi cunoscut și stabilit în prealabil cantitatea, și deoarece negustorii au împărțit bani în aceleași condiții, fără să fi precizat cantitatea, se înțelege de la sine că țărani sînt datori să dea negustorilor numai din produsele obținute din semănăturile lor și că negustorii nu pot pretinde de la țărani decît din ceea ce au produs semănăturile fiecăruia. Acesta urma deci să fie criteriul după care cîrmuirea județului trebuia să se conducă în viitor în cazul reclamațiilor ivite în sectorul desfacerii produselor agricole țărănești. După același criteriu trebuiau să se conducă și celelalte cîrmuiri de județe, în cazul unor asemenea reclamații. În acest scop, Ministerul a făcut cunoscută, la 27 august 1841, hotărîrea de mai sus cîrmuirilor județelor Olt, Teleorman și Romanați, iar la 2 septembrie și cîrmuirii județului Vlașca².

Și în județul Olt negustorii împărțeau de cu iarnă bani pentru produsele țărănești, recurgînd apoi la asistența administrației pentru constrîngerea țaranilor de a le preda la termen și la prețul impus. Caracteristic este cazul unui negustor care a împărțit bani în iarna anului 1840 țaranilor din județele Olt și Teleorman, ca să-i predea grîul în vara aceluia an, la vremea ariei. În acel an însă holdele lor au fost distruse în unele locuri de grindină, astfel că țărani n-au putut să-și onoreze contractele. Recolta anului următor (1841) fiind compromisă de secetă, negustorul a cerut în repetate rînduri Ministerului de Interne să „strășnicească” cîrmuirile acestor județe să „zorească” pe țărani să-i predea grîul la termen. Ministerul a dispus ca țărani să fie îndemnați să livreze negustorului cantitățile pentru care au primit anticipat bani³. Neavînd de unde, țărani, de pildă cei din satul Văleni, s-au obligat să se achite de datoria lor în numerar, restituindu-i sumele

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 753.

² *Ibidem*, f. 32—34, 64. În instrucțiunile Ministerului nu s-a precizat însă deocamdată nimic în legătură cu prețul, la care țărani urmau să livreze în aceste condiții grînele disponibile.

³ *Ibidem*, f. 11—12.

primite cu o dobândă de 50%. Negustorul le-a cerut o dobândă de 150%. La o nouă reclamație a negustorului, în care țărani erau acuzați că vînd grîul la alții, Ministerul a ordonat la 16 octombrie cîrmuitorilor de Olt și Teleorman să cerceteze pe țărani și dacă se va dovedi că dispun de produse din recolta aceluși an, să-i oblige să-și achite datoria, potrivit instrucțiunilor din 27 august, și să nu li se îngăduie să vîndă la alții produsele o dată vîndute numitului negustor¹.

În cuprinsul județului Mehedinți au apărut la începutul primăverii anului 1839 un mare număr de negustori, care au împărțit bani la țărani pe grîu verde la un preț foarte mic. Cîrmuitorul, socotind că în felul acesta va fi scos cu totul grîul din județ, iar că țărani vor rămîne pîgubiți în cazul că la seceriș prețul grîului se va urca, sau în cazul cînd din recolta lor nu se vor putea achita de cantitatea vîndută anticipat (și vor fi nevoiți să o cumpere, la rîndul lor, la un preț mai mare decît cel primit pentru a o preda negustorilor), era de părere să oprească această împărțire anticipată de bani. Dar Ministerul, care la această dată nu-și dădea încă seama de consecințele dezastruoase pentru țărani ale acestui mod de achiziție a produselor lor, a stat pe punctul de vedere — care ulterior s-a dovedit greșit — că negustorii nu pot fi opriți să cumpere grîul de la țărani. Este de la sine înțeles — considera Ministerul — că cei ce nu au grîu de vînzare sau speranța de a-l face nu pot să ia bani de la negustori².

În această situație, în întregul județ țărani au luat bani în iarna anului 1840/1841 pentru grîu verde. Vara au fost constrînși de negustori să le dea, ori cantitatea de grîu contractată, ori banii luați, dar îndoit și întreit. Din recolta anului 1841 țărani nu și-au scos însă nici sîmînta. De-abia acum Ministerul a obligat pe țărani să predea negustorilor cotele de grîu tocmită numai în cazul cînd semănăturile lor au dat roade³.

În județele Ilfov și Ialomița, împărțirea de bani pe grîu verde se semnaleză cu începere din anii 1838 și 1839. Pentru județul Ilfov este ilustrativ cazul țărănilor din plasa Ciocănești, care au luat bani de la negustori în iarna 1839/1840 pe grîu verde, vîndut numai cu 40 și 50 de lei chila. Pînă să fie strîns, grîul s-a scuturat însă în parte de vînturi, astfel că țărani nu l-au putut livra în cantitățile tocmită; de cumpărat iarăși nu putea fi vorba, pentru că în vara anului 1840 prețul grîului s-a ridicat la 150 și 160 de lei chila⁴. Achiziția grîului țărănesc din aceste două județe era monopolizată aproape numai de un singur negustor, care ținea în mîna sa pe țărani debitori prin zapise, adevărate polițe în alb, care de la 1838 și pînă în anul 1841 expiraseră de mai multe ori. Acuzînd pe țărani de rea-voință, negustorul, supus englez, a cerut ajutorul Ministerului pentru a smulge de la țărani produsele cumpărate anticipat la prețuri derizorii. Ministerul a dispus ca

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 26—27, 149, 152.

² *Ibidem*, dos. 1925/1839, p. I, f. 196.

³ *Ibidem*, dos. 2610, 1840, f. 168—169.

⁴ *Ibidem*, f. 2—3.

țărani să fie obligați să predea cerealele reclamate, fără nici o dobândă¹.

În județele Ialomița, Buzău și Brăila, produsele agricole țărănești erau achiziționate prin același procedeu de negustorii turci din Brăila. În Ialomița, ei au împărțit bani țăranilor încă din iarna anului 1839/1840. Unii dintre țărani nu s-au putut achita în vara anului de datoria lor, astfel că negustorii au cerut sprijinul cîrmuirii. Aceasta a constatat că, datorită urcării prețurilor, țărani și-au vîndut produsele la alți negustori. Ministerul a dispus ca țărani să fie obligați să predea grîul vîndut anticipat, iar dacă vin cu contestații, să fie îndrumați la judecătoreie. Recolta anului 1841 fiind deficitară, țărani n-au avut de unde să dea grîul vîndut cu anticipație. Cîrmuirea i-a obligat, de pildă, pe cei din satul Alexeni, să restituie negustorilor banii, cu dobînda lor legală². Dar Ministerul a autorizat cîrmuirea să oblige pe țărani să predea produsele numai atunci, cînd ea se va încredința că semănăturile lor au dat rodul așteptat, în caz contrar ea n-are căderea de a îndatora pe țărani să restituie sumele primite, cu dobînda lor, aceasta fiind o atribuție a instanțelor judecătorești³.

Criza comerțului de achiziție de cereale înainte de recoltarea lor și ancheta (1 noiembrie 1841 — martie 1842). Cu toate măsurile luate de guvern, achiziția cerealelor țărănești contractate anterior recoltării lor a ajuns la sfîrșitul anului 1841 la o adevărată criză, cu consecințe dezastruoase pentru producătorii clăcași. Mulți arendași și negustori intermediari, împărțind țăranilor anticipat, direct sau prin agenții lor, bani pe grîu și lînă, recurgeau — după însăși declarația domnitorului Al. Ghica — la „cea mai nesfîiită viclenie spre paguba sătenilor“. Neținînd seama de nici o normă comercială, obișnuită atunci în țară, în loc să acorteze produsele, adică în loc să dea cu împrumut țăranilor ca avans o parte din suma totală și să lase prețul nefixat pînă la formarea lui după recoltă, ei treceau dimpotrivă, ulterior, în dreptul banilor dați de cu iarnă producătorilor țărani și cantitatea de produse tocmit, profitînd în modul cel mai sălbatic de lipsa lor de numerar și deci de nevoia de a lua bani cu împrumut.

Considerînd acest procedeu drept o piedică serioasă în calea dezvoltării comerțului, Al. Ghica a ordonat la 1 noiembrie 1841 o anchetă în toate județele țării, în care se practica negoțul cu produse agricole țărănești pentru export. Comisarii însărcinați cu această anchetă urmau să îndatoreze pe clăcași, oriunde aveau să constate o asemenea tîrguire de produse țărănești, să livreze produsul tocmit, iar pe cumpărători să-l primească, nu însă la prețul derizoriu, impus anticipat de aceștia din urmă, ci la prețul cel mai ridicat ce se va forma în punctul de încărcare pe Dunăre sau în tîrgul din județul respectiv. În cazul însă că țărani n-ar fi avut disponibil acel produs, atunci ei urmau să restituie negusto-

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 143—144.

² *Ibidem*, f. 5—6.

³ *Ibidem*, f. 163—164.

rilor banii primiți de la ei, fără nici o dobândă și la termene convenabile, și aceasta ca o pedeapsă pentru lăcomia condamtabilă a negustorilor¹.

La 12 noiembrie 1841 au fost trimiși 8 comisari în următoarele 12 județe: Ilfov, Vlașca, Teleorman și Olt. Dolj și Romanați, Mehedinți, Ialomița, Buzău și Saac. Slam-Rîmnice și Brăila. Ei urmau să cerceteze toate satele în care se făcea astfel de comerț cu produse țărănești, să aducă la cunoștința clăcașilor măsurile luate de stăpînire și să raporteze Ministerului de Interne rezultatul obținut din fiecare plasă². Ancheta se referă la situația comerțului țărănesc din anul 1841 și surprinde toate formele jefuirii clăcășimii de bunurile ei.

Astfel, în județul Ilfov și anume în plasa Ciocănești s-a descoperit o serie întregă de cazuri, în care țărani au fost siliți de arendași și de negustori, cu ajutorul dorobanților, să facă pentru rămășițe noi contracte, cu dobinzi cămătărești, dîndu-le în plus — ca în cazul clăcașilor de pe moșia Buciumeni — cite o găină sau un curcan de fiecare datornic și făcîndu-le cite un transport gratuit cu carele la Oltenița sau la București. Cu asemenea viclenii, comisarul era convins că țărani nu vor scăpa niciodată de datoria lor³. Într-un mare număr de cazuri, negustorii au impus sătenilor, drept dobîndă pentru banii împărțiți anticipat, o reducere substanțială de la prețul pieței⁴.

Comisarul a făcut cunoscut în această plasă că țărani, care s-au tocmnit cu negustorii să le livreze grîu din recolta anului 1842 pentru banii primiți de la aceștia anticipat, sînt datori să predea la termen cantitățile contractate, dar la prețul cel mai bun ce se va forma la Oltenița sau la București și fără nici o dobîndă. Totodată, el a somat pe arendașii, negustorii și scăunașii de grîu și lînă din plasă ca pe viitor să se lase de acest fel de „negoturi viclene și înșelătoare” și să contracteze grîul, fără a-i fixa prețul pînă după seceriș, cînd marfa o vor plăti-o la prețul curent, fără dobîndă⁵. Ministerul i-a dat apoi instrucțiuni ca să convingă pe țărani, care pînă la sfîrșitul anului 1841 nu livraseră încă produsele contractate și care dispuneau de aceste produse, să le predea imediat la prețul curent din schelele sau orașele învecinate. Cei ce n-aveau de unde să predea produsele în natură urmau să restituie negustorilor banii, fără dobîndă, iar cei ce n-aveau bani pentru aceasta, beneficiau de termene potrivite, după posibilitățile fiecăruia. În caz de refuz din partea negustorilor, comisarul urma să întocmească o listă de banii primiți de fiecare țaran și de cantitatea de produse contractată, precum și o listă de cantitatea de produse pe care țărani aveau posibilitatea s-o livreze, cu specificarea sumelor de bani primite anticipat, liste pe care trebuia să le înainteze Ministerului, pentru a dispune în ultimă instanță⁶.

¹ Ofisul nr. 1240 al lui Al. Ghica „pentru producturile luate de la lăcuiitori de necuțători cu chipuri nepravilnice” din 1.XI.1841 (Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610 1840, f. 187).

² *Ibidem*, f. 188, 190, 209.

³ *Ibidem*, f. 267.

⁴ *Ibidem*, f. 267—268.

⁵ *Ibidem*, f. 268.

⁶ *Ibidem*, f. 270.

Din șirul nesfârșit de cazuri de jefuire a țăranilor, constatate de comisar în această plasă, semnalăm pe cel prilejuit de doi negustori, supuși greci, care au împărțit bani în primăvara anului 1841 la țărani pentru grâu și orz, la preț de nimic. Nerodindu-le ogoarele din cauza secetei, țăranii au fost siliți cu dorobanți să predea negustorilor și puținul grâu și orz ce-l țineau pentru hrană și sămânță, la prețul impus. Cei ce n-au avut de unde să dea produsele, au fost forțați să-și vândă grabnic vitele, fără preț, și să le restituie banii cu dobânzi de 100%. Țăranii care n-au avut bani, fiind săraci cu totul, au fost forțați să le dea zapise, cu obligația de a se achita de datorii, nu importă cum, în timpul scurt de 2—3 luni; alții s-au îndatorat să predea produsele în toamna următoare (1842) la preț derizoriu, iar în caz când nu se vor face nici atunci, să le plătească în numerar la prețul pieței¹. În urma dispoziției domnului, Ministerul de Interne, pe de o parte, a anulat zapisele împovăraătoare date de țărani și le-a adus la cunoștință că nu trebuie să le execute, îndemnându-i să restituie, fără nici o dobândă, negustorilor sumele primite anticipat, iar pe de alta, a pus în vedere negustorilor să plătească produsele, luate de la țărani cu forța, la prețul pieței și să restituie țăranilor banii luați de la ei peste sumele împărțite acestora. În caz de refuz, comisarul urma să întocmească și aici un catastih de toate luările ilegale de la țărani și să-l trimită Ministerului². Comisarul a constrâns pe unul din cei doi negustori să primească înapoi sumele de bani de la țăranii care n-aveau de unde să dea produse și să restituie sumele stoarse de la ei cu titlul de dobândă. Celălalt negustor însă a reușit să fugă; comisarul a trimis în goană după el 4 dorobanți, care au dat de el în satul Cunești (Ialomîța), ascuns în curtea arendașului. Adus la Ciocănești, el a fost pus sub pază de santinelă și silit să se „desfacă” cu țăranii la fel ca și asociatul său. Ambii „vrășmași” ai țăranilor, după cum îi înfiera, pe bună dreptate, comisarul, au refuzat să-i prezinte contractele lor ilegale, smulse de la țărani; comisarul i-a constrâns însă să elibereze țăranilor adeverințe că nu mai au nici o pretenție asupra lor³.

Comisarul însărcinat cu ancheta în județul Vlașca a adus la cunoștință țăranilor de acolo dispozițiile Ministerului în legătură cu desfacerea produselor lor⁴. Dat fiind că majoritatea negustorilor de grâne și lână locuiau în Giurgiu, capitala județului, ei au fost convocați de comisar în cancelaria cîrmuirii, în prezența cîrmuitorului, și obligați să prezinte liste de sumele de bani împărțite țăranilor. Au fost înfățișați apoi și țăranii datornici din satele apropiate. S-a constatat că unii negustori de grâu aveau rămășițe pe la țărani încă din anii

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 311.

² *Ibidem*, f. 313.

³ *Ibidem*, f. 424. Pentru alte cazuri, f. 445—447. Au rămas necercetate plășile Gherghița, Znagov și Dimbovița, deoarece misiunea comisarilor a încetat în cursul lunii februarie 1842, cînd sarcina de a „desface” pe țăranii de negustori pentru banii primiți de la ei pentru grînc și lînă a fost trecută asupra cîrmuitorilor de județe (*Ibidem*, f. 419, 482).

⁴ Județul avea 4 plăși: Balta, Ogrăzenii, Izvorul și Marginea.

1839 și 1840. Unii dintre ei aveau smulse de la datornici zapise, adeverite de poliția orașului sau „mărturisite“ de aleșii satelor, acumulând anual cantități însemnate de grâu, drept dobândă. Cu aceste zapise, neonorate la termen, negustorii trăgeau la judecata tribunalului pe țărani, care erau condamnați să plătească grâul datorat la prețul pieței din Giurgiu, iar nu la cel stabilit în contract. Pentru a se plăti, avutul țăranilor era vîndut la mezat. Cercetînd satele care au primit bani, după cele arătate de negustori, precum și celelalte, unde a găsit bani împărțiți de scăunași sau de arendași, comisarul a constatat că clăcașii nu dispuneau nici de grâu, nici de bani. Ei s-au angajat totuși să restituie sumele primite anticipat, fără dobîndă și la termene convenabile pînă la secerișul grîului din recolta anului 1842¹.

Cele constatate în județul Teleorman reflectă criza acută în care ajunsese atunci comerțul de achiziționare a cerealelor țărănești contractate anterior recoltării lor. Cercetînd plasa Călmățui, comisarul raporta la 26 noiembrie 1841 Ministerului, cu tot realismul, următoarea situație gravă: „Am aflat și am văzut geamătul și țipetele lăcuitoilor, ca cînd s-ar asemena a fi valea plîngerii“. A găsit pe cîrmuitorul de județ și pe șeful de plasă „în nebăgare de seamă a nu auzi și a nu vedea nimic [deci complici], neguțătorii speculanți dă feluri dă produse porniți pã o nespusă lăcomie, și mai cu seamă văzîndu-să a nu fi împieptiți dă loc, fără sfială au pășit și halea [acum] pășesc cu niște păsurî lărgite, ca cînd s-ar socoti a fi ei într-un cîmp pustiu, au adus lucru în cea mai jalnică stare, căci suși-zișii neguțătorî, văzînd pã țărani apăsăți sub biciul usturător al dorobanților în împliniri de clăci și alte, le-au dat bani pã grîu verde încă pînă a nu fi nici răsărit din pămînt și cu un preț foarte scăzut, făcînd ei ruptori în placu-le, începînd de la lei 10 pã chilă și pînă la lei 30, după cum am putut fieșcare surpa mai jos, sfetînd [arătînd] totodată și citățimea chiilor pã fireștecare nume de om“. Recolta rea a împiedicat pe țărani de a livra grîul contractat. Negustorii, obținînd dorobanți de la autoritățile locale, au ridicat cu forța grîul chiar de pe ariile țăranilor, în timpul treierîșului. Cei ce n-au avut grîu au fost siliți să se achite în numerar, plătînd chila la prețul pieței. Pentru aceasta, ei și-au vîndut totul ca să poată scăpa. Iar cei ce n-au putut găsi bani, au fost constrînși să dea zapise, luîndu-li-se drept dobîndă, în natură, la fiecare chilă de grâu, cantități remarcabile de acest produs.

La agravarea situației au contribuit în primul rînd arendașii negustori. Iată procedeul lor, după cele constatate, textual, de comisar: „Și arendașii, rîmnînd [rîvnînd] folosul celor pã din afară [de veniturile moșiei arendate], au plăzmuit și ei plan și scoțînd bani, dau în mîinile scăunașilor, puîndu-i din afară la ușile lor, pã de o parte cu dorobanți îi zorește pã lăcuitoiri, îndemnîndu-i ca să ia bani pã bucate [grîne], rãfuîndu-să cu acest chip dă datoriiile proprietăricești, și în urmă, apucîndu-i, asemenea pradă ca și ceilalți negustori particulari, și cu aceste

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 392.

ale lor împleticiri, nici într-o vreme lăcuiitorul nu să poate scăpa dă datoric”.

Comisarul n-a putut face nimic în această „jalnică stare“, deoarece negustorii, care erau și arendași, n-au dat ascultare somației sale de a se răfui cu țărani, adică de a le plăti produsele după prețul curent sau de a primi înapoi, fără dobândă, sumele împărțite lor, ci s-au ascuns¹.

Încetul cu încetul însă, ei au început să iasă la lumină. Unii aveau zapise luate de la țărani, dar refuzau să se răfuiască cu ei, potrivit dispozițiilor stăpînirii. În același timp, cîrmuirea județului continua să îplinească prin dorobanți și prin slujbașii ei produsele de la țărani, fără a obliga însă pe negustori să le plătească la prețul ce se forma atunci la Giurgiu. Negustorii de grîu și lînă, auzind de sosirea comisarului cu ancheta, alergau înaintea lui prin sate și pe de o parte smulgeau de la țărani zapise pentru grîul datorat, cu dobînzii între 50% și 100%, cu termenul de predare la recolta anului următor, iar pe de alta, înțelesi cu judecătoria locală, trăgeau pe datornici la judecată, le trimiteau citațiile prin aleșii satelor, care, într-o deplină complicitate cu negustorii, iscăleau de primire, fără a le înmîna consătenilor lor acuzați. astfel că, fiind lipsă la proces, tribunalul îi condamnă să plătească produsele după zăpisiul încărcat, precum și cheltuielile de judecată, ca și cele pentru avocat. Toate acestea nu puteau duce, după cum recunoștea pe bună dreptate comisarul, decît la o grabnică și „cea mai după urmă desăvirșită stingere“ a clăcașilor producători de mărfuri².

Pentru a înlătura această dezastruoasă situație, care putea duce la răscoala țărănilor, și pentru a stîrpi comerțul spoliator, care nimicea însăși substanța gospodăriei țărănești, Ministerul de Interne a ordonat cîrmuirii județului să înceteze orice acțiune pentru împlinirea produselor de la țărani sau pentru smulgerea de zapise de la ei și a cerut Ministerului Justiției să interzică tribunalului local să judece procesele intentate de negustori împotriva țărănilor în asemenea afaceri comerciale³. La 22 decembrie 1841, ministrul Justiției a interzis tuturor tribunalelor județene să considere legale zapisele pe baza cărora țărani erau dați în judecată de negustorii de grîu verde⁴.

Negustorii care aveau zapise de la țărani datornici, încărcate cu dobînzii de amploarea celor amintite mai sus, au continuat însă să refuze să se conformeze dispozițiilor stăpînirii, iar cei ce n-aveau nici un fel de învoială scrisă au continuat să se ascundă, chiar și după o lună de la începerea anchetei în județ⁵.

Continuîndu-și ancheta în acest județ și în cursul lunii ianuarie 1842, comisarul a întîmpinat dificultăți mereu sporite la întocmirea catastifelor de produse contractate de clăcași (cite 3 de fiecare plasă), din cauză că negustorii refuzau mereu să prezinte zapisele smulse de la ei. O serie

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 234.

² *Ibidem*, f. 242.

³ *Ibidem*, f. 245—246.

⁴ *Ibidem*, f. 747.

⁵ *Ibidem*, f. 284.

de negustori, între care și doi boieri pitari, erau întovărășiți cu slujbașii din administrația județului, sub a căror influență au comis cele mai mari jafuri în dauna țăranilor. Dar nici din partea clăcașilor ca atare, comisarul n-a putut primi datele necesare. din cauză că, pe de o parte, ei se temeau de dregătorii lor, în special de organele plășilor, iar pe de alta, erau în acel timp constrinși cu dorobanți la împliniri de clăci, la pregătirea militarilor și la alte corvezi. Cum nu dispuneau de mijloace de plată, unii țărani, în loc să se plîngă comisarului împotriva arendașilor, negustorilor particulari și agenților lor, mergeau la ei, uitînd de cele trecute, și cereau să le dea pe ascuns bani pe produse ca să poată scăpa din ghearele dorobanților. Pe de altă parte, arendașii și negustorii de grîne, uniți între ei, continuau să meargă înaintea comisarului prin sate și să se înțeleagă cu agenții lor și cu aleșii satelor ca la sosirea acestuia să nu declare rezervele de produse ce le aveau în sate și nici cantitățile predate negustorilor, iar pe țărani să nu-i lase să se prezinte la anchetă. De aceea, comisarul reușea să-i aducă la cercetare numai cu mare greu, zăbovind în fiecare sat cîte două trei zile și iscodind mereu pînă să poată afla ceva din adevăr. El era convins că în aceste condiții ancheta nu se va putea termina nici peste un an de zile și nici adevărul nu se va putea cunoaște pînă nu se vor destitui toți șefii de plasă și nu se vor înlocui cu alții, care să nu mai îngăduie asemenea jafuri¹.

În județul Dolj² situația era similară. Cercetînd mai întii plasa Cîmpului, comisarul a constatat, la 7 decembrie 1841, că și aici negustorii de grîne, aflînd de anchetă cu o lună mai înainte, au năvălit încă de atunci prin sate, unde cu ajutorul dorobanților s-au asigurat, luînd de la săteni datoria pe banii primiți de ei anticipat, iar pentru rămășiță, prețul îndoit, smulgîndu-le zapise, cu termene fixe (intenția lor fiind să acționeze pe țărani în instanța locală cu ajutorul unor asemenea învoieli scrise pentru a fi achitați fie în natură, fie în numerar).

S-a constatat apoi că un mare număr de clăcași din această plasă erau dați de negustori în judecata tribunalului de comerț din Craiova. Comisarul a fost nevoit să zăbovească în fiecare sat cîte o zi, două, deoarece mulți dintre țăranii, care vinduseră grîu anticipat, erau duși la lemne în păduri îndepărtate, apoi la schelele Dunării, la tîrguri și în alte părți după trebuințele lor. Din cauza aceasta, un mare număr dintre ei au rămas necercetați. Pe de altă parte, și negustorii de grîne erau răspîndiți, unii prin alte județe; pînă la 7 decembrie 1841, nici un negustor nu se prezentase comisarului, cu toată somația făcută de acesta. Și aici un mare număr de țărani au declarat că nu ridică nici o pretenție împotriva negustorilor, „temîndu-să — raporta comisarul — că dacă acum vor face acest pas, apoi la păsul ce vor avea pe viitorime spre răspunderea drepturilor proprietaricești, bir, recrutații ș.c.l., unde atunci vor alerga? și că să-i las în pace!“³

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 389.

² Județul avea 6 plăși: Balta, Cîmpul, Dumbrava, Jiul, Amaradia și Gilortul.

³ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 263.

În urma anchetei efectuate în această plasă, comisarul a constatat că acest fel de comerț cu grâu țărănesc s-a practicat totdeauna, dar mai ales de la începutul perioadei regulamentare. A mai constatat apoi că acest negoț se făcea nu numai între clăcași și negustori, ci chiar între clăcașii înșiși. Unii dintre ei, făcând parte din pătura clăcășimii înstărite, luau cu împrumut bani cu dobândă și îi împărțeau la cei lipsiți de mijloace, iar la vremea ariei luau de la datornici grâul, în cantitatea pe care o găseau, și-l vindeau și ei la alții cu câștig. Este vorba, prin urmare, de un nou aspect al pătrunderii exploatării capitaliste în sectorul rural și al adâncirii diferențierii în rîndurile țărănimii.

Comisarul a aflat apoi că, în ceea ce privește tranzacțiile dintre țărani și negustori, în toate cazurile cercetate clăcașii n-au luat anticipat bani numai de la un singur negustor, ci de la 5 și 10 inși deodată, la prețuri diferite și cu diferite condiții. El a căutat să afle cu ce cantități de grâu au rămas datori țărani. În acest scop a luat liste de la agenții negustorilor, dar nici cu acestea n-a putut face nimic, deoarece multe cantități erau contestate de țărani. În sfârșit, comisarul a îndemnat pe țărani să se achite în primăvara anului 1842 în bani de rămășițele datorate, fără dobândă. Pe de altă parte, a recomandat Ministerului să ia măsuri ca autoritățile locale să interzică negustorilor, după plecarea lui, de a mai da anticipat bani țăranilor sau de a le face cea mai mică supărare pînă la sorocul fixat, „spre a se putea îndrepta sărmanii săteni“¹. Cu alte cuvinte, libertatea comerțului în condițiile economico-sociale de atunci, cînd achiziția produselor țărănești se transformase într-o aprigă cămătărie, ducea la o pauperizare generală a clăcășimii, deși se creau condițiile unui avînt sporit al producției de cereale.

Ministerul de Interne i-a dat, la 15 decembrie 1841, instrucțiuni — expediate în aceeași zi și comisarului însărcinat cu ancheta în jud. Teleorman² — ca în caz că negustorii refuză să primească înapoi de la țărani banii, fără dobândă, sau să le plătească produsele la prețul curent, să întocmească catastafele de care a fost vorba mai sus și să le trimită la București. În același timp, s-a intervenit pe lângă ministerul Justiției să interzică tribunalului local de a primi și judeca reclamațiile negustorilor de produse țărănești³.

Ancheta și măsurile luate în acest județ, prin care țărani erau autorizați să restituie negustorilor banii luați anticipat pe grâu și lînă, fără nici o dobândă și la termene favorabile, au stîrnit indignarea negustorilor din Craiova, care achiziționau în mod fraudulos grâul și lînă clăcașilor din județele Dolj și Romanați. La 22 ianuarie 1842, aceștia au cerut pur și simplu lui Al. Ghica să nu li se aplice de astă dată decretul din 1 noiembrie 1841 și să ordone comisarului cu ancheta să-i „desfacă“ potrivit învoielilor încheiate cu țărani cînd le-au dat anticipat banii, obligîndu-se ca pe viitor să se conformeze acestui decret. Din încercările de a-și justifica cererea lor reiese din nou și cît se

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 279.

² *Ibidem*, f. 246.

³ *Ibidem*, f. 265.

poate de clar cauza ce-i făcea pe clăcași să-și vîndă înainte de vreme și la preț de nimic produsele : „Căci noi — declarau negustorii — niciodată nu am mers la lăcuiitorii țărani, ca să-i îmbiem cu bani pã produsele lor, ci ei, ca niște întrebuițați [lipsiți, săraci], vin la noi după iarnă, rugîndu-ne a le înlesni trebuințele ce au, unii pã grîu, alții pã lînă, alții pã oi sau capre i [și] pã alte producturi și pã lucru“ — adică amanetîndu-și chiar forța de muncă — „dintre care, unii se desfac la vreme și la soroace, iar alții, ori din neîndemîneală, sau din rea voință a lor, căci găsesc iarăși la alții [un preț] mai mare, nu se desfac, și rămînem creditori ai lor, pînă cînd găsim mijloace de ne despăgubim, iar de la mulți îi si pierdem [banii], și cu această urmare, creditu lăcuiitorilor țărani fiind deschis și socotindu-să și ei ca fieștecare spiculant [negustor] și stăpîni pã ale lor, își înlesnesc și ei neapăratele trebuințe la cele mai delicate trebi“. Cu emiterea și aplicarea decretului domnesc, negustorii erau convinși că vor pierde dobînda banilor dați țărănilor în 1841, dar ei căutau să convingă pe șeful statului că și țărăni iși vor pierde cu totul creditul, „căci — insinuau ei — cine va fi acela, care va cuteza a mai face alișveris [negoț] cu dînsii, dacă legăturile urmate [încheiate] sînt desputernicite“ ?¹ Cu alte cuvinte, negustorii invocau principiul libertății comerțului pentru țărani ca un argument esențial. tocmai cînd vedeau că puterea centrală a inițiat, din motivele expuse anterior, măsuri pentru limitarea abuzurilor săvîrșite de ei pe linia achiziției frauduloase a produselor clăcașilor și a înrobirii lor cămătărești.

În județul Romanați² situația a continuat să rămînă în iarna 1841/1842 tot gravă. După raportul cîrmuitorului, țărăni au luat mai departe bani de cu iarnă pe grîu verde, nu ca acout, ci ca împrumut în toată legea, perfectat prin zapise, sperînd ca la noua recoltă (1842) să-și ascundă produsele de creditori pentru a le vinde la alții, la prețul pieței, iar creditorilor să le restituie sumele împrumutate. Căutînd să se justifice față de Minister că în județul său n-a îngăduit lăcomia negustorilor și că n-a acceptat nici o pretenție din partea lor „decît după ce s-au încuviințat de canalu judecătii“, deci că, în realitate, a executat orice sentință judecătorească de condamnare a clăcașilor, cîrmuitorul a încercat să se debaraseze de prezența comisarului, sub pretextul că, așa cum a aranjat el lucrurile, ancheta n-ar mai fi utilă ; ea n-ar aduce țărănilor decît „zmăcinări zădarnice, umblînd după niște ideale nădejdi că să vor folosi, fără să aibă cuvînd [dreptate], pierzîndu-și vremea în zădar, în loc de a se pregăti de munca pămîntului pentru primăvară“. În sfîrșit, el a propus ca pricinile dintre țărani și negustori să fie trecute pe seama judecătoriei comerciale din Craiova, cu alte cuvinte, în gura lupului. Ministerul i-a dat ordin să se conformeze dispozițiilor, pe care tocmai le trimitea atunci în județele anchetate, prin care se

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 396.

² Județul avea 5 plăși : Balta, Mijlocul, Oltul, Oltețul și Cîmpul.

anulau tocmelile ilegale, impuse de negustori clăcașilor, și să ajute pe comisar în misiunea sa¹.

Rezultatul anchetei efectuate în județul Ialomița se cunoaște numai dintr-o singură plasă (Borcea), și anume numai din trei sate (Cunești, Manuc și Vaidomiru), care au întâmpinat pe comisar cu reclamații. Comisarul a lăsat ordin autorității locale să oblige pe negustori să se conformeze decretului domnesc. După cele constatate de el, recolta anului 1841 nu putea satisface nici nevoile de hrană ale populației țărănești din județ².

Ancheta în județul Buzău a început cu plaiul Pîrscov, unde însă comisarul n-a putut dovedi nimic, deoarece țăranii se temeau de șeful plășii, care după convingerea anchetatorului, „i-ar fi strășnicit cu totul și nu pot arăta nimic”³. În plasa Sărata, comisarul a constatat două cazuri de împărțire de bani de cu iarnă pe lînă și de silire a țăranilor, cu ajutorul șefului de plasă, să predea marfa la un preț mai mic decît cel al pieței⁴. În plasa Cimpului, și anume în satul Moisica, trimisul Ministerului a fost înfruntat de un căprar de dorobanți, trimis de cîrmuirea județului (la cererea marelui logofăt Mihai Filipescu) să execute pe țăranii din acel sat pentru o datorie de meii rămasă neachitată de patru ani și încercată acum cu cîte 80 de lei chila, față de numai 18 lei chila, prețul ce-l primiseră la vremea sa⁵.

În județul Săcueni, comisarul a reușit să cerceteze doar plasa Cimpului, unde a constatat diferite cazuri de jefuire a clăcașilor din partea unor negustori de grîu, orz și lînă, precum și din partea agenților lor. Ministerul a ordonat, în toate cazurile, despăgubirea țăranilor⁶.

În județul Slam-Rîmnic, din cauza secetei ce bîntuia de vreo 2—3 ani, producția de grîu și lînă n-a ajuns nici pentru hrana și nevoile țăranilor, necum pentru comerț. De aceea comisarul a înregistrat în plășile cercetate foarte puține reclamații, dintre care merită a fi semnalată cea a țăranilor din satul Drogu (plasa Grădiștea) împotriva unui negustor, care le pretindea banii îndoit pentru o sumă dată lor cu împrumut și pentru care urma să primească grîne din recolta anului 1841, cu o reducere simțitoare față de prețul ce aveau să se formeze la Brăila; țăranii n-au reclamat cazul șefului plășii de teamă

¹ Misiunea comisarului care a anchetat numai în jud. Dolj și care în jud. Romanți s-a deplasat numai o singură dată să cerceteze pricinile ivite între negustori și clăcași din satul Ruseaști, a încetat pe data de 9 februarie 1842.

² Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 291. Restul plășilor, și anume Balta, Ialomița și Cimpul, n-au mai apucat să fie cercetate.

³ *Ibidem*, f. 200—201.

⁴ Ministerul a constrîns pe negustor să plătească țăranilor lînă la prețul curent (*Ibidem*, f. 324).

⁵ Ministerul a ordonat concedierea căprarului și pedepsirea lui cu bătaia în mijlocul satului, țăranii urmînd să fie lăsați în pace, iar pricina lor îndrumată instanței judecătorești. La intervenția cîrmuitorului județului pe lîngă „verșorul” său, directorul Departamentului din Lăuntru, căprarul a rămas numai cu pedeapsa ce o luase la cîrmuire, dacă va fi primit, într-adevăr, acolo vreo pedeapsă (*Ibidem*, f. 450, 478—480).

⁶ *Ibidem*, f. 483. Au rămas necercetate plășile Tohani și Podgoric, precum și plaiul Teleajen și plaiul Despre Buzău.

ca arendașul să nu le facă un rău mai mare la prestarea clăcii și a corvezilor și la darea dijmei¹.

Din aceleași motive, un număr mic de reclamații s-au semnalat și în județul Brăila împotriva negustorilor care pretindeau dobânzi cămătărești pentru rămășițe de grâu arnăut, orz, mei și lână².

Intervenția puterii centrale în vederea asanării comerțului țărănesc.

Pe baza rapoartelor primite din partea comisarilor însărcinați cu ancheta, Al. Ghica a fost informat la 26 ianuarie 1842 de ministrul de Interne despre situația în care se găseau „viclenele cumpărături de produse de la locuitorii prințipatului de către spiculanți” și despre consecințele lor dezastruoase asupra gospodăriei țărănești³. Domnitorul a decretat în aceeași zi că orice tocmeală ilegală făcută, fie cu fixarea prețului înaintea recoltei, fie cu luarea unei dobânzi peste cea legală, să fie anulată, iar cei ce vor stărui în reclamațiile lor să fie „muștrați”⁴. Tot atunci a interzis tribunalelor să judece pricinile dintre negustorii de grâne și lână cu țăranii, ele trecînd din acel moment în sarcina cîrmuirilor de județe⁵. La 28 ianuarie, el a cerut apoi Ministerului de Interne să aplice mai departe dispozițiile decretului său din 1 noiembrie 1841, pe baza căruia negustorii care au împărțit țăranilor bani anticipat erau obligați să le plătească produsele la prețul pieței, iar dacă țăranii nu vor avea produse, să primească înapoi banii, fără dobîndă⁶. La 9 februarie, Ministerul a pus în vederea cîrmuitorilor județelor producătoare de cereale și lână să execute ordinele de mai sus, amenințîndu-i pentru orice abatere cu destituirea și supunerea lor la despăgubirea celor lezați. Au fost considerate legale și admise numai tocmelile, în care prețul urma să fie fixat după recoltă⁷. În același timp, cîrmuitorii trebuiau să convoace pe toți negustorii de grâne și lână din județul respectiv la sediul cîrmuirii pentru a le aduce la cunoștință și a se conforma noilor norme⁸.

Aceste măsuri luate, după cum s-a mai spus, de puterea centrală pentru a se evita ruinarea gospodăriei țărănești și eventualele răscoale, au întîmpinat, după cum era de așteptat, rezistența negustorimii, care a căutat prin toate mijloacele să le eludeze. Cazuri de acest fel sînt numeroase, de pildă, în județul Romanați, unde din cauza lipsei de hrană din anul 1841, țăranii au fost siliți să se împrumute cu

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 285, 290, 292, 347, 397. Comisarul a îndatorat pe țărani să restituie banii, fără dobîndă.

² *Ibidem*, f. 420. Comisarul a dat reclamațiilor adeverințe pentru a se „desface” prin judecătorec, conform ordinului Ministerului.

³ *Ibidem*, f. 358—360.

⁴ *Ibidem*, f. 363.

⁵ Ofisul nr. 31 din 26.I.1942 către Ministerul Justiției (*Ibidem*, f. 929).

⁶ Ofisul nr. 38 din 28 ianuarie 1842 către Departamentul din Lăuntru (*Ibidem*, f. 364).

⁷ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 365—368.

⁸ *Ibidem*, f. 422.

porumb și bani de unde au putut găsi, dind zapise încărcate cu dobânzi grele. Deși recolta anului 1842 a fost bună, cei mai mulți țărani dintre cei săraci n-au putut agonisi produse pentru a se achita de datoriile lor, căci au luat produse și bani cu împrumut nu numai de la unul, ci de la mai mulți deodată. Creditorii au năvălit acum (august 1842) la cîrmuire după ajutor pentru constrîngerea datornicilor. Aceasta a obligat însă pe negustori și pe oricine a dat bani cu împrumut pe produse, să le primească în natură sau în bani la prețul curent, iar în cazul că țărani n-au de unde să dea produse, să primească înapoi banii împrumutați, cu dobîndă legală. Au scăpat însă creditorii, care au smuls de la țărani zapise, în care atît capitalul cît și dobînda au fost camuflați într-o singură sumă, împrumutată pe termene scurte de 6 luni și mai puțin. La termenul scadent, țărani, neavînd mijloace să se achite de datorie, ca să nu-și vîndă vitele pe nimic, au înnoit zapisele, adăugînd și dobînda celor 6 luni, iar unii și un plus peste această dobîndă, pentru că nu și-au achitat datoria la termenele prevăzute. În felul acesta, unii țărani s-au trezit că pentru 100 de lei erau datori 300 și 400 de lei, astfel că chiar dacă și-ar fi vîndut toate produsele și vitele tot nu s-ar fi putut plăti de datoria lor. Cîrmuitorul județului vedea însă, ca întotdeauna, fals, în procedeul lor de a lua bani cu împrumut și un „cuget viclean“, sperînd să restituie numai sumele inițial și efectiv împrumutate, potrivit decretului domnesc. El a fost nevoit deocamdată să oprească aceste împliniri și la 24 august 1842 a adus cazul la cunoștința Ministerului, exprimîndu-și teama că creditorii vor da pe datornici în judecată, pe baza zapiselor ce le aveau la mînă, iar după condamnarea lor, vor cere cîrmuirii să execute sentințele judecătorești, fapt care ar putea provoca o nemulțumire generală în rîndul țărănimii. Ministerul i-a ordonat însă să nu execute și să nu permită împlinirea banilor după asemenea acte ilegale, afară numai de cazul cînd cei ce au dat bani cu împrumut s-ar învoi să primească numai suma inițial împrumutată și numai cu dobînda legală, iar pe de altă parte, să pună în vedere tribunalului ca să nu judece reclamațiile bazate pe asemenea zapise, conform decretului domnesc și ordinul Ministerului de Justiție¹.

În județul Dolj, atît contractele încheiate între negustori și țărani pentru grîu și lînă înainte de apariția decretului din 1 noiembrie 1841, împovărate acum (martie 1842) cu dobinzi mari, cît și zapisele date de cei ce au luat bani pe grîu, din care predaseră o parte în natură sau în numerar înainte de apariția instrucțiunilor Ministerului din 9 februarie 1842, dar mai rămăseseră datori cu o mică parte (pentru care au dat însă alte zapise cu prețuri mai mari decît cele tocmită inițial), au fost anulate². Țărănimea din acest județ, în mare parte săracă, suferind mult în primăvara anului 1842 din lipsă de hrană, nu putea restitui creditorilor nici sumele efectiv luate pe produse. Pentru a se preîntîm-

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610 1840, f. 588—589, 603—604, 637.

² *Ibidem*, f. 484—485.

pina orice turburare, Ministerul i-a acordat amînări și termene favorabile ¹.

În felul acesta au fost limitate de Al. Ghica — pentru a se feri regimul de zguduirii — abuzurile, înșelăciunea, jaful și camăta, care au apărut o dată cu intrarea produselor țărănești în circuitul schimbului cu străinătatea ².

Destituirea acestui domnitor și alegerea la cirna statului a lui Gh. Bibescu, care anterior sabotase, împreună cu o parte a mării boierimi toate inițiativele luate de înaintașul său în domeniul economic și social — în scopul de a lovi în boierimea reacționară opoziționistă — au trezit speranțele negustorilor în anularea măsurilor luate de fostul domn în sectorul comerțului țărănesc.

Încercări de reînviere a vechiului procedeu fraudulos de achiziție de produse țărănești se semnalează în anul 1843 în județele Ilfov ³ și Vlașca ⁴. Ele au fost însă stăvilite, aplicîndu-se legiurile din 1841 și 1842.

În jud. Teleorman, judecătoria locală a început să fie asaltată de procese pentru datorii, după zapise adevărate simplu de secretarii șefilor de plasă. Aceste zapise au fost ticluite la vremea lor, după bunul plac al negustorilor, care treceau fără știrea țăranilor cifrele ce le conveneau și așteptau apoi pînă la expirarea termenului de doi ani de la data scadenței, cînd dădeau pe datornici în judecată. Ele n-aveau nici o semnătură de martor, nici chiar semnătura celui ce le-a scris, ci doar adevărarea secretarilor de plasă. La judecată, ele erau contestate de țărani, ca unele ce fuseseră ticluite de negustorii „cei fără muștrare de cuget și impresurați de lăcomie, printr-o înțelegere cu acele ajutoare ale supt-cîrmuitorilor“ — după însăși declarația judecătorilor. De aceea a fost nevoie ca și aceste acte să fie declarate ilegale și să fie anulate ⁵.

În județele Olt și Teleorman un boier negustor, care împărțise bani țăranilor încă din anul 1842, sperînd într-o anulare a măsurilor luate de fostul domn, a cerut abia în februarie 1844 ajutorul Ministerului pentru a constrînge pe țărani să-i achite datoria cu ajutorul organelor administrative locale. Ministerul a dispus însă aplicarea dispozițiilor legale ⁶.

În județele oltene producătoare de grîu (Dolj, Romanăți și Mehedinți), un negustor din București, care a împărțit țăranilor încă din 1838 și 1839 bani pe grîu și nu l-a primit în condițiile impuse de el, a reclamat abia în ianuarie 1845 lui Bibescu că a fost împiedicat de măsurile fostului domn de a-și primi „dreptul“ său. Reclamația însă i-a fost

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 508—509.

² Măsurile luate de el în acest sector au îndemnat fracțiunea boierească ostilă lui și pe reprezentanții ei de pe banca opoziției din Obșteasca Adunare să-l acuze, la 14 februarie 1842, că amină, fără sfîrșit, aplicarea sentințelor judecătorești, lucru ce ar afecta — după ei — defavorabil comerțul cu produse agricole, la care proprietarii începuseră să ia și ei parte („Analele parlamentare”, XI—1, pp. 123—151).

³ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 704.

⁴ *Ibidem*, f. 666, 670.

⁵ *Ibidem*, f. 729—731.

⁶ *Ibidem*, f. 723—724.

rezolvată conform dispozițiilor date de Al. Ghica¹. Dintre aceste județe, cele mai multe reclamații din partea țăranilor au venit din Romanați. Acolo, unii dintre negustori, care s-au asigurat de la țărani cu zapise încărcate cu dobânzi, i-au lăsat în pace pînă în vara anilor 1843 și 1845, cînd au început să-i execute pe baza sentințelor judecătorești, unele rămase definitive, deci executorii, altele ilegale, care au fost anulate de șeful statului².

Bibescu a fost silit de o nouă criză să continue să aplice măsurile luate de înaintașul său, criză care amenința comerțul țăranesc prin reînnoirea vechii stări de lucruri. Căci negustorii de grîne și iînă au început să împartă din nou anticipat bani pentru aceste produse, de astă dată însă clandestin, fapt care a dus din nou la luarea pe nimic a produsului muncii țăranilor, precum și la neîncetate reclamații din partea acestora. De aceea, la 7 august 1845, el a ordonat Ministerului de Interne să dispună păzirea cu „strășnicie“ și pe viitor a dispozițiilor date în acest sector de guvernul lui Al. Ghica în anul 1842, care trebuiau aduse din nou, pe cale oficială, la cunoștința satelor³. Ministerul a interzis în același timp șefilor de plăși și în general tuturor funcționarilor din administrația județelor să ajute pe negustori la jefuirea țăranilor⁴, iar tribunalele județene să judece reclamațiile negustorilor în legătură cu acest procedeu de comerț ilegal⁵.

Dar cu toate măsurile de mai sus, răul nu se putea stîrpi atît de ușor și nici complicitatea dintre arendașii negustori și organele autorității locale. În unele județe, ca de pildă în Teleorman, negustorii, care reușiseră să împartă clandestin bani, au fost, ce-i drept, condamnați conform legii, după cum raporta cîrmuitorul⁶. În altele însă, ca în Romanați, jefuirea țăranilor continua cu sprijinul slujbașilor plășilor⁷.

În județul Ialomița, clăcașii dintr-o serie de sate din plasa Borcea au fost forțați la vremea achitării birului pe trimestrul iulie-septembrie 1845 de însuși cîrmuitorul județului să-i vîndă anticipat orz la un preț scăzut. În urma anchetei făcute de un comisar al ministrului, cîrmuitorul și șeful plășii au fost îndepărtați din slujbă⁸.

În județul Olt, beneficiarul unui asemenea comerț ilegal era de astă dată un judecător; acesta a forțat, în ianuarie 1846, cu ajutorul fratelui său, șef de plasă, și al unui dorobanț, pe țăranii din plasă să-i predea grîul cumpărat anticipat pe preț derizoriu. Ministerul a ordonat

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 885—888.

² *Ibidem*, f. 705—709, 780, 801.

³ *Ibidem*, f. 787.

⁴ *Ibidem*, f. 808.

⁵ *Ibidem*, f. 787.

⁶ *Ibidem*, f. 818.

⁷ *Ibidem*, f. 812—813. De pildă, un arendaș, care a continuat să împartă în iarna anului 1844—1845 bani țăranilor pe grîu verde, la preț derizoriu, a luat de la ei în toamnă cu ajutorul dorobanților, trimiși de șeful plășii, și puținul grîu ce l-au făcut. El a fost însă obligat să despăgubească pe țăranii, iar șeful de plasă a fost „dojenit“, fără să știm însă în ce chip.

⁸ Arh. St. Buc., Ministerul de Interne, Administrative, 128/1845.

aplicarea măsurilor legale, cu pedepsirea, în primul rând, a dorobanțului¹, adică a celui mai puțin vinovat.

În județele Ialomița, Buzău și Brăila, în care achiziția de produse țărănești continuau s-o facă într-o largă măsură negustorii turci, cu sediul stabil sau temporar la Brăila, țărani au fost reclamați, în martie 1846, de aceștia, că refuză să le predea marfa sau să le restituie banii, împărțiți încă de prin anul 1843. Și în acest caz a fost aplicat decretul din 1841².

Celelalte produse țărănești, căutate pe piața străină și care formau, la achiziția lor, obiectul lăcomiei și al goanei negustorilor după câștiguri nemăsurate, erau vinul, prunele, rachiul de prune și cheresteaua.

Țăranii produceau vin în regiunile de podgorie, dar și în județele de câmpie. Desfacerea acestui produs se făcea în același fel dăunător pentru țărani producători ca și cea a articolelor țărănești de primă necesitate, adică grîul și lîna. La 21 septembrie 1845, Ministerul de Interne a anulat contractele de vînzare de vin, în care prețul era fixat înainte de recoltă, cumpărătorul fiind obligat să-și primească înapoi banii, fără dobîndă, sau să plătească produsul la prețul pieței, format la stringerea vinului³.

Prunele se produceau de țărani în județele Slam-Rîmnic, Buzău, Saac, Prahova, Vlașca, Teleorman, Muscel, Argeș, Vilcea, Gorj și Mehedinți⁴. Comerțul de prune produse de clăcași s-a făcut, începînd cu perioada regulamentară (1831), ba poate și mai înainte, și pînă în anul 1846, în același mod ca și comerțul de cereale și lîna, și anume prin împărțire de bani de cu iarnă. Negustorii erau în primul rînd proprietarii și arendașii. Țăranii, avînd nevoie „în tot momentul de bani” — după cum se recunoștea oficial — se obligau, prin contracte, să le dea produsele la prețuri derizorii. În cazul nerodirii pomilor sau viilor, ei se vedeau forțați de negustori să dubleze sau să tripleze sumele primite, înnoind în acest fel contractele și suferind simțitoare daune. Procedeu a fost interzis de guvern la 12 august 1846, urmînd ca reclamațiile negustorilor, care cumpărau de la țărani prune în cantități și la prețuri fixate înainte de recoltă, să nu fie luate în considerare, iar reclamanții să fie constrînși să-și primească banii înapoi, fără dobîndă, țăranul producător rămînînd liber să-și vîndă marfa oricui și oriunde, la prețul pieței⁵.

Felul în care negustorii fabricanți de rachiu achiziționau prunele produse de clăcași și consecințele acestui comerț se pot urmări în unul din județele pomicole, și anume în Muscel. Negustorii fabricanți de aici luau acoturi pe marfă de la diferiți negustori din București, Craiova și alte părți. Țăranii, care în timpul iernii și pînă primăvara erau lipsiți de orice mijloace de a cîștiga bani pentru plata birului și a datoriiilor

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 845—848.

² *Ibidem*, f. 853—854.

³ *Ibidem*, f. 803—804.

⁴ *Ibidem*, f. 878—879.

⁵ *Ibidem*, f. 875—879.

față de proprietar, precum și pentru nevoile lor de hrană și îmbrăcăminte, veneau și se rugau de acești negustori să le dea bani pentru prune, pe care se angajau prin contracte să le predea în toamna anului respectiv, la prețul mic, impus de negustori. Măsurile luate în 1846 împotriva acestui mod de jefuire a țărănimii au făcut pe acești negustori să ceară Ministerului de Interne permisia de a lua de la țărani cantitățile de prune cu care le-au rămas datori cu 5 și 6 ani în urmă. Cererea le-a fost respinsă, lăsându-li-se doar posibilitatea de a lua numai prunele contractate în anul 1846, dar la un preț apropiat de cel al pieței din anul 1847¹.

Cu toate acestea, acest comerț dăunător țărănimii a continuat să se practice în toate județele producătoare de prune, mai ales de arendași. La propunerea Ministerului Justiției din 20 septembrie 1847, Bibescu a extins măsurile luate de Al. Ghica în domeniul comerțului țărănesc de grâu și lână și asupra desfacerii prunelor produse de clăcași, interzicând în același timp tribunalelor să judece pricinile pentru acest produs, pricini care au fost trecute pe seama cîrmuirilor de județe. La 3 octombrie (același an) a fost anulat orice contract de vânzare-cumpărare de prune cu prețul fixat înaintea formării prețului după culesul lor, iar cumpărătorii au fost îndatorați să-și primească înapoi banii, fără dobîndă, sau să plătească produsul la prețul curent al pieței².

Cheresteaua și buștenii se produceau în satele din plaiurile județelor de munte de către țărani care-și câștigau existența din munca la ferăstraie. Ei luau cu împrumut iarna bani de la negustorii de cherestea, obligîndu-se să le dea vara scînduri sau bușteni, la un preț mic. Cei ce nu livrau marfa la termen și la prețul impus de negustor erau obligați să înnoiască contractele, în care dobînda li se socotea tot în scînduri. Dacă țărani nu puteau preda marfa nici la al doilea termen, ei erau obligați să înnoiască a doua oară zapisele, încercîndu-se cu alte dobînzii, așa că cei mai mulți dintre ei nu mai puteau scăpa niciodată de datoria scîndurilor.

Un exemplu de această stare de lucruri ni-l oferă, la începutul anului 1848, satele din plaiurile jud. Muscel, în special cele din plaiul Dimboviței, și anume Rucărul, Dragoslavele, Nămăeștii, Valea-Mare, Valea-Foii, Voineștii, Lereștii-de-Sus și Lereștii-de-Jos. Pentru „mîntuirea lăcuitorilor de această năpăstuire“ — după însăși expresia cîrmuitorului județului — Ministerul a dispus la 27 februarie 1848 ca cel ce va cumpăra asemenea material în cantitate și cu preț fixat înainte de fasonarea lui și de formarea prețului să fie obligat să primească înapoi banii, fără dobîndă, sau să plătească marfa la prețul curent al pieței. Măsura n-avea însă efect retroactiv, ci se mărginea numai la vânzările ce aveau să se facă în viitor³.

* * *

¹ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2610/1840, f. 922—924.

² *Ibidem*, f. 927—929, 939. Măsurile de mai sus au fost aduse la cunoștința satelor prin cîrmuirile de județe și prin „Învățătorul satului“, nr. 26 din 15.X.1847.

³ *Ibidem*, f. 941—942.

După eliberarea comerțului de sub monopolul turcesc, în condițiile destrămării economiei feudale și ale trecerii spre capitalism, la lărgirea pieței interne, precum și la creșterea volumului schimburilor cu străinătatea au continuat să contribuie într-o măsură tot mai mare și produsele agricole țărănești. În perioada descompunerii economiei feudale agrare, clăcașii își vindeau însă produsele lor de nevoie, pentru a face bani cu care să îndeplinească sarcinile impuse de fisc și de stăpînii de moșii. Aceasta a fost situația înainte de Regulamentul Organic, aceasta rămîne situația și sub regimul regulamentar. Numai că acum clăcașii, supuși unei exploatare mai aspre din partea proprietății, își vînd produsele, mai ales cei săraci, la un preț inferior pieței, cu mult înainte de a le vedea strînse la casele lor: grîul este vîndut verde încă de cu iarnă, iar lîna de pe oi, înainte de tunsoare. Dar în condițiile economiei bazate pe clacă, în condițiile dependenței personale a clăcașului de proprietar, respectiv de arendaș, precum și în condițiile relațiilor de schimb întemeiate pe exploatare, nu putea fi vorba de o valorificare liberă a produselor agricole țărănești, deci de un comerț liber țărănesc, în accepția capitalistă a cuvîntului.

O dată cu crearea posibilității ca plusprodusul să fie transformat în marfă, a început și goana stăpînitorilor de moșii, a arendașilor și a negustorilor particulari după cît mai mult plusprodus, deci după cît mai multe mărfuri produse de clăcași. Achiziția lor a dat naștere la un șir nesfîrșit de abuzuri, înșelăciuni, jafuri și stoarceri cămătărești, efectuate pe seama clăcașilor de către cei ce le acaparau marfa la prețuri de nimic. În felul acesta, exploatarea capitalului comercial și cămătăresc, sprijinită într-o anumită măsură de aparatul administrativ local, a făcut ca desfacerea produselor agricole țărănești, în loc să amelioreze condițiile de viață ale clăcășimii, să se transforme într-o nouă formă de exploatare a ei, iar așa-zisa libertate a comerțului țărănesc să ducă, în condițiile economice-sociale de atunci, la o pauperizare generală a clăcășimii, fapt ce grăbea însă, la rîndul său, destrămarea feudalismului.

De aceea pentru a încetini procesul de pauperizare a țărănimii, puterea centrală a fost nevoită să intervină și să oprească procedeul fraudulos de acaparare a mărfurilor țărănești care ruina gospodăria țărănească și care putea duce la frămîntări și răscoală. Al. Ghica a interzis în 1841 și 1842 acest procedeu, iar Gh. Bibescu s-a văzut silit să aplice și el măsurile luate de predecesorul său.

Negustorii, care invocau principiul libertății comerțului pentru clăcași ca un argument esențial tocmai atunci cînd vedeau că puterea centrală a fost nevoită — pentru a feri regimul de zguduiri — să ia măsuri de limitare a abuzurilor săvîrșite de ei pe linia achiziției hoțeste a produselor țărănilor și a înrobirii lor cămătărești, au fost siliți, cel puțin oficial, să plătească mărfurile la prețul real al pieței.

Achiziționarea recoltelor înainte de seceriș arată creșterea cererii și cantității de cereale pentru export în porturile dunărene românești;

ea arată apoi că forțele de producție se aflau sub nivelul cererii de produse, că țărănimea clăcașă și în special pătura ei săracă era supusă nu numai exploatării feudale, ci și celei a capitalului comercial, și că în dezvoltarea sa comerțul de produse agricole țărănești se combina strâns cu camăta.

Comerțul de produse țărănești pentru export a început să fie practicat în această perioadă și de către unii țărani din pătura înstărită a clăcășimii, care dispuneau de un oarecare capital comercial sau de posibilități de a lua în acest scop bani cu împrumut, fapt ce dezvăluie un nou aspect al pătrunderii relațiilor capitaliste în sectorul rural și al adâncirii diferențierii în rîndurile țărănimii.

LUPTA ROMÎNILOR PENTRU ÎNFIINȚAREA UNEI TIPOGRAFII LA BRAȘOV ÎN 1850—1851

de ALEXANDRU BĂRBAT

La Arhivele Statului de la Brașov, în fondul numit „Actele Magistratului” și la muzeul de la biserica „Sf. Nicolae” din același oraș, în fondul „Biserica din Cetate — acte răzlețe” se găsește un bogat material documentar cu privire la înființarea unei tipografii românești la 1850—1851 în Brașov. Se găsesc câteva manuscrise referitoare la același fapt și la Biblioteca Academiei R.P.R. în fondul Gh. Barițiu. Documentele arată piedicile multiple ce le întâmpinau reprezentanții progresiști ai burgheziei și intelectualității române din Transilvania, în primii ani de după revoluția din 1848—1849, în lupta ce o duceau pentru crearea condițiilor de care avea nevoie poporul român din acest principat, în vederea dezvoltării sale culturale. Totodată, ele oglindesc poziția reacționară a autorităților administrative și polițienești ale Brașovului, ca și a guvernământului Transilvaniei și a puterii centrale de altfel, față de lupta ce se intensificase atunci pentru spargerea monopolului deținut de vechile tipografii privilegiate. O parte din manuscrise au și calitatea de a fi conținuturi ale lui Gh. Barițiu, luptător de seamă pe linia ideilor revoluționare ale timpului și pe linia revendicărilor democratice derivate din programul revoluționar de la Blaj.

Prezentînd — în lumina materialelor respective — acest fapt important de la 1850—1851, credem că aducem o contribuție la o mai completă cunoaștere a stărilor și frământărilor din principatul Transilvaniei în primii ani de după revoluție. Chiar faptul în sine, crearea unei tipografii românești în Transilvania în acel timp, prezintă o importanță deosebită pentru dezvoltarea culturală a poporului român din această țară. Condițiile în care se realizează faptul sporesc însă mult însemnătatea sa istorică.

* * *

Lupta desfășurată între anii 1850—1851 pentru înființarea unei tipografii românești la Brașov, luptă animată de Gheorghe Barițiu, nu este izolată, nici întâmplătoare. Ea este legată pe plan social-politic de lupta ce trebuia dusă după revoluție, în condițiile unei accentuate asuprii naționale, pentru înlăturarea unor instituții și privilegii feudale ce-și

prelungeau existența în Transilvania cu sprijinul monarhiei habsburgice. Pe plan social-cultural ea este încadrată în lupta elementelor avansate ale intelectualității și burgheziei din Transilvania, militând pentru asigurarea libertăților democratice și a condițiilor de dezvoltare culturală și politică a poporului.

Se știe că, după revoluție, toată puterea monarhiei habsburgice este concentrată la Viena, iar năzuințele naționale ale popoarelor dominate „sînt reprimare cu asprime, văzîndu-se în ele primejdiile centrifugale, de desprindere din imperiu”¹. În Transilvania, devenită provincie dependentă direct de guvernul de la Viena, se instituie un „guvernămint miilitar și civil”, guvernatorul administrînd țara potrivit ordinelor primite de la guvernul central. Sediul guvernămintului Transilvaniei este mutat de la Cluj la Sibiu. Prin toate măsurile ce se iau, se introduce „cel mai sever control al vieții politice”². În același timp, sînt alimentate de guvernul central antagonismele sociale care în această provincie „îmbracă adesea forme de luptă națională, deoarece imensa majoritate a masei era romînească. În timp ce aristocrația era mai ales maghiară”³. În părțile fostelor scaune săsești se adaugă la obstacolele întîmpinate de marea masă a populației romînești „oprimarea exercitată de burghezia săsească”, întrucît aceasta — bazîndu-se pe tendințele de germanizare ale Vienei — se bucura de sprijinul politic și economic al cercurilor conducătoare⁴.

În astfel de condiții, lupta burgheziei romîne transilvănene pentru cucerirea poziției dorite, în funcție de numărul și importanța sa economică, nu este de loc ușoară. Ea este îndoită — socială și națională — căpătînd forme variate, în funcție de împrejurări și de condițiile locale.

Concentrată mai ales la Brașov și Sibiu, burghezia romînă transilvăneană își manifestă cu vigoare, în această perioadă, tendințele și aspirațiile ei de emancipare națională și de ascensiune ca clasă. Ea luptă împotriva piedicilor ce i se pun în cale prin politica economică centralizatoare a Habsburgilor și prin măsurile administrative discriminatorii ale autorităților locale, rămase încă în slujba vechilor privilegiați. Prin elementele sale progresiste, ea sprijină interesele maselor largi, care aspiră spre înfăptuirea unor revendicări democratice generale, în vederea îmbunătățirii condițiilor materiale și ridicării nivelului cultural al întregului popor.

La Brașov, unde românii transilvăneni dispun de cea mai importantă formație burgheză a lor, reprezentată prin numeroase case comerciale care fac comerțul mare al Transilvaniei și unde breslele meșteșugărești — în majoritate ale elementelor populației săsești — continuă să dețină monopolul pentru cele mai multe ramuri ale industriei, se intensifică în această perioadă lupta între cele două formații, cea comercială, care tinde să ocupe locuri în industrie, și cea a breslașilor, care, cu sprijinul auto-

¹ *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., București, 1961, p. 133.

² *Ibidem*, p. 160.

³ *Ibidem*, p. 134.

⁴ *Ibidem*, pp. 134 și 160.

rităților administrative locale, își apără cît poate pozițiile. Lupta este purtată mai ales de „Gremiul negustorilor romîni“ din Brașov, care are în perioada 1850—1857 ca secretar pe Barițiu¹. Se duc în același timp acțiuni avînd rezultate pozitive, cu privire la drepturile electorale ale romînilor la Camera de comerț (înființată în Brașov în 1850) și pentru utilizarea limbii romîne în administrație. Se întreprind acțiuni pline de succes pentru înființarea unor școli medii romînești la Brașov. Pe plan economic, burghezia romînă a Brașovului și cea a Sibiului duc, alături de burghezia sâsească și cea maghiară, lupta pentru construirea căilor ferate în Transilvania.

Lupta pentru înființarea unei tipografii romînești la Brașov în 1850—1851 nu este decît o verigă din ansamblul acțiunilor prin care burghezia romînă transilvăneană, în condiții de oprimare, își cucerește pozițiile spre care tinde după revoluția din 1848—1849.

* * *

Înființarea unei tipografii romînești la Brașov în 1850—1851 răs-pundea noilor cerințe și condiții create în Transilvania prin revoluție. Trebuia dusă acum, cu toată vigoarea, lupta împotriva rămășițelor apăsătoare ale feudalismului, iar pentru realizarea acestui obiectiv, starea de spirit a maselor populare trebuia dinamizată în continuare. Intelectualitatea progresistă trebuia să-și continue lupta de idei, lupta pentru lămurirea poporului, pentru apărarea drepturilor lui împotriva abuzurilor administrative ale autorităților reactionare și pentru împlinirea revendicărilor democratice ale revoluției. Pe teren cultural, masele sînt ținute încă sub control, cu presă controlată, cu școli puține, cu mai puține cărți pentru popor; analfabetismul și superstițiile sînt un fenomen de masă. Lupta intelectualității progresiste trebuia să se îndrepte și spre ridicarea poporului din apăsătoria sa incultură și neștiință.

Pe la începutul anului 1850 se aflau în Transilvania puține tipografii. La Brașov exista una singură, vechea „tipografie privilegiată“ a Brașovului, înființată de Honterus la 1535, care fusese apoi stăpînită succesiv de o serie de patricieni sași și care ajunsese la 1835 „în condiții speciale“ — cum spune Barițiu — în mîinile lui Ioan Gött, tipograf de la Frankfurt, așezat cu familia sa la Brașov². La Sibiu, unde se stabilise după revoluție sediul guvernămîntului militar și civil al Transilvaniei, existau patru tipografii privilegiate, dintre care două erau proprietatea patricienilor sași Clossius și Hochmeister. La Cluj, unde fusese sediul dietei transilvane, erau trei tipografii. Romîni aveau o singură tipografie în toată Transilvania, pe cea de la Blaj, înființată pe la 1760, ca „tipografie privilegiată“ a seminarului unit, pentru tipărirea cărților bisericești și școlare în limba romînă.

¹ Fondurile de arhivă ale Brașovului sînt bogate în memorii și proteste în legătură cu acțiunile și încălcările breslelor.

² Muzcul Bis. „Sf. Nicolae“, Brașov, fond Bis. Rom. din Cetate, acte răsclțe, fără număr, data: 26 oct.1850.

Romînii braşoveni, care aveau o activitate culturală destul de bogată în acel timp, se serveau de tipografia lui Ioan Gött. Acesta era editorul „Gazetei Transilvaniei“ şi al „Foi pentru minte, inimă şi literatură“. Gheorghe Bariţiu fiind redactorul acestor periodice, relaţiile sale cu Gött au fost stabilite printr-o convenţie¹.

Această situaţie nu satisfăcea nici pe departe cerinţele noi de viaţă ale romînilor din Transilvania. Ei reprezentau mai mult de 60% din totalul de peste 2 000 000 de locuitori cîţi avea principatul în acel timp. Numărul şcolilor romîneşti la sate era în creştere; programul revoluţionar al mării adunări populare de pe „Cîmpia libertăţii“ de la Blaj prevedea, între altele, şi înfiinţarea de şcoli elementare romîneşti în toate satele. La Braşov se lucra tocmai în acest timp la înfiinţarea gimnaziului romînesc şi problema înfiinţării de şcoli secundare romîneşti se punea şi pentru alte localităţi. Necesitatea unei tipografii romîneşti la Braşov este legată de aceste noi realităţi. Monopolul „tipografiilor privilegiate“ din Transilvania contribuise şi el deajuns, alături de celelalte cauze, la frînarea dezvoltării culturale a poporului romîn din acest principat. După expresia lui Gh. Bariţiu, acest monopol „fusese o adevărată crimă comisă din partea potestăţii [puterii] publice asupra ştiinţei, religiunii şi moralităţii“². El trebuia să înceteze. Romînii braşoveni, punînd problema înfiinţării unei tipografii a lor la Braşov, deschideau tocmai lupta pentru spargerea acestui monopol, care persista în Transilvania.

Primul act prin care romînii braşoveni cer să li se dea autorizaţia de înfiinţare a tipografiei este cererea adresată Comandamentului militar districtual din Sibiu, de unde aceasta, la 3 aprilie 1850, este transmisă Magistratului oraşului Braşov, căruia i se cere avizul³.

Faptele se succed apoi cu destulă încetineală, astfel că abia la 11 mai 1851, după mai mult de un an de frămîntări şi combinaţii diferite, menite să dejoace socotelile autorităţilor reacţionare, se obţine un rezultat pozitiv în acţiunea pornită.

Privind mobilul şi modul în care se desfăşoară lucrurile, este remarcabil, în primul rînd, faptul că interesul comercial nu trece pe primul plan la această problemă. Intelectualitatea romînă progresistă a Transilvaniei o consideră o problemă naţională. Avram Iancu, luptătorul popular de la 1848 „numărase 2 000 fl. m.c., la mîna unui de-

¹ Gh. Bariţiu primea de la Gött un onorariu anual de 250 fl.m.c., plus iumătate din beneficiu. Cf. „Convenţia“ din 1839, prelungită în 1847, ce se găseşte la Bibl. Centrală a oraşului Braşov, fond „Correspondenţa Mureşenilor“, nr. 886.

² Gh. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. III, Sibiu, 1891, pp. 560—561.

³ Arh. St. Braşov, fond A. M. nr. 2428/13 aprilie 1850. Din act nu rezultă data cererii, care nu s-a păstrat în arhiva Magistratului. Preocupările romînilor pentru înfiinţarea tipografiei sînt însă anterioare lunii aprilie 1850, ceea ce rezultă dintr-o ofertă a firmei „J. Völk“ din Viena pentru furnizarea literelor şi obiectelor necesare tipografiei, aceasta avînd data de 15 martie 1850. Actul la Bibl. Acad. R.P.R., msse. rom., fond Bariţiu. nr. 997. f. 373—374. De asemenea, din data contractului încheiat între negustorul Rudolf Orghidan din Braşov şi tipograful Cristian Jördens din Sibiu (25 ianuarie 1850), despre care vom vorbi mai tîrziu.

putat¹, pentru înființarea acestei tipografii rominești¹. Grupul de români transilvăneni ce se găsea în 1850 la Viena, cuprinzînd pe Maiorescu, Aaron, Laurian, Dobranu, Manu, Alduleanu, Mocioni, se consultă cu privire la piedicile ivite în calea înființării tipografiei. „Cînd venii acasă și dădai peste scrisoarea ta de la 30 iunie, care venise ieri — îi scrie Ion Maiorescu lui Barițiu, în legătură cu decizia negativă a Comandamentului militar districtual din Sibiu — am alergat de am adunat pe toți la Mocioni, ca să ne consultăm despre cele neașteptate ce vedeam din scrisoarea ta”². August Treboniu Laurian face, pe la începutul anului 1850, calcule referitoare la turnarea literelor necesare tipografiei luînd legătura cu turnătorul de litere J. Völk de la Viena³. Ion Maiorescu intră în legătură cu turnătorii de litere „Gottlieb Haase & Söhne” din Praga și obține de la aceasta o ofertă, cuprinzînd condițiile de livrare și de plată, pentru toate cele necesare tipografiei plănuită⁴. La 5 iulie 1850 el călătorește de la Viena (unde se găsea) la Praga, pentru a discuta oferta și a perfecta înțelegerea cu firma „Haase”. Maiorescu dispune pentru aceasta și de un acreditiv al casei „Ioan G. Ioan” din Brașov către firma „Schoeller” din Viena. El analizează cu Haase, pe baza unei liste trimise de Barițiu, felurile și cantitățile de litere necesare tipografiei, făcînd și socoteala întregului inventar tipografic necesar, care ajunge la suma de aproape 3 800 fl. m.c.⁵. Cînd află despre decizia negativă a Guvernămîntului militar din Sibiu cu privire la înființarea tipografiei în Brașov își exprimă părerea că lucrarea cu Haase totuși trebuia continuată, pentru că — așa cum crede și scrie el — „teasuri și litere ne vor trebui, în Blaj și în alte locuri mai pe urmă; el să aibă preparate toate”⁶.

Din scrisorile lui Maiorescu rezultă că lista cu literele și obiectele necesare pentru înzestrarea tipografiei fusese întocmită de Barițiu la Brașov și că acesta avea să răspundă de activitatea editorială. Barițiu avea să tipărească acolo și deci știa ce-i trebuie; avea prin urmare cuvîntul hotărîtor în toate⁷. Tot Barițiu se îngrijise de primele angajamente financiare⁸, făcînd și legăturile cu tipografia specialiști, iar,

¹ „Din acel plan nu s-a ales însă nimic și banii s-au cheltuit în alte trebuițe”. *Transilvania*, Brașov, 1877, p. 271.

² *Ibidem*, p. 282. Scrisoare datată: Viena, 8 iulie, 1850.

³ *Ibidem*, p. 260. Cf. și oferta firmei „J. Völk” din Viena, purtînd data de 15 martie 1850; la Bibl. Acad. R.P.R., msse. rom., fond Barițiu, nr. 997, f. 273—274.

⁴ Bibl. Acad. R.P.R., msse. rom., fond Barițiu, nr. 997, f. 277—279 și 280—281.

⁵ *Transilvania*, Brașov, 1877, pp. 282—284.

⁶ *Ibidem*, p. 283.

⁷ *Ibidem*, pp. 283—284.

⁸ Acreditivul către „Schoeller” din Viena în favoarea lui „Haase” din Praga era anticipat de „Ioan G. Ioan” din Brașov, probabil și din considerente de prietenie pentru Barițiu și de sprijinire a unei acțiuni naționale. Așa rezultă, de altfel, din aceeași scrisoare a lui Maiorescu către Barițiu, în care, vorbind despre utilizarea acreditivului pentru cazul că nu s-ar obține aprobarea necesară pentru înființarea tipografiei, îi spune: „amicul nostru să fie fără grijă; nu sint eu copil”... *Ibidem*, p. 284. Cf. și scrisoarea lui Maiorescu către Barițiu datată: Viena, 2/14 mai 1850; Bibl. Acad. R.P.R., msse. rom., fond Barițiu, nr. 997, f. 277.

cînd s-a ivit necesitatea, el a redactat și pornit toate acțiunile de atac împotriva refuzului autorităților de a aproba înființarea tipografiei.

Interesant este faptul că autorizația de înființare a tipografiei a fost cerută pe numele lui Rudolf Orghidan, cunoscut negustor brașovean din acel timp. În numele lui s-a întreprins și s-a purtat acțiunea, începînd de la cererea de înființare adresată Comandamentului militar districtual de la Sibiu și pînă la ultimul recurs adresat Ministerului Comerțului de la Viena, ca autoritate supremă în această problemă, care a fost respins la 2 martie 1851. Explicația faptului poate fi găsită în necesitatea de a se zădărnici o acțiune menită să contribuie la crearea bazei materiale pentru ridicarea culturală a poporului român din Transilvania, întrucît o astfel de acțiune nu putea fi bine văzută într-o perioadă în care, după înăbușirea revoluției, domina starea de asediu și lipsa de drepturi și libertăți pentru popor. „Gazeta Transilvaniei“ fusese suprimată la sfîșitul lui februarie 1850, iar Wohlgemuth, guvernatorul din acel timp al Transilvaniei, arăta, îndeosbi față de romini, o atitudine dușmănoasă și de prevenire, temîndu-se ca aceștia să nu-și ridice din nou capul.

În astfel de împrejurări, s-a crezut că acțiunea putea avea mai multe șanse dacă era pusă pe planul intereselor comerciale. De aceea, ea a fost întreprinsă în numele unei case de comerț¹. Un negustor cerea autorizația de a înființa o tipografie și nimic altceva. Dar privilegiile de monopol, care erau prin aceasta atinse, s-au dovedit a fi încă destul de tari, mai tari decît socotiseră românii brașoveni. Acțiunea pornită de ei pe această cale n-a avut succes, cererea lui Orghidan fiind respinsă sub pretextul că acesta nu era tipograf de meserie. Orghidan încheiase pentru organizarea și conducerea tehnică a tipografiei un contract cu Cristian H. F. Jördens de la Sibiu. Originar din Lübeck (Germania), acesta era calfă în meseria de tipograf; învățase și practicasese meseria la Lübeck și Salzburg, apoi fusese șase ani (din august 1842 pînă în august 1848) angajatul tipografiei „Gött“ de la Brașov, iar de la plecarea lui de la „Gött“ lucra la tipografia lui Theodor Steinhausen din Sibiu. Înțelegerea nu a fost însă luată în considerare de către autoritățile competente. Magistratul orașului Brașov, cel care a avut cuvîntul de bază la rezolvarea acestei cereri, s-a opus în favoarea lui Johann Gött, deținătorul tipografiei privilegiate din Brașov și în favoarea apărării vechilor privilegii. Avizul Magistratului către autoritățile superioare s-a bazat în această problemă pe referatul poliției orașului Brașov, care fusese îndrumată să ceară părerea lui Gött cu privire la înființarea unei noi tipografii în acest oraș². Din

¹ De altfel, românii brașoveni au mai avut astfel de acțiuni camuflate: a) cumpără, încă înainte de revoluție, prin negustorul Bucur Pop terenul liceului pe care aveau să-l înființeze în 1851; b) în 1852 cer pe numele lui Orghidan autorizația pentru înființarea fabricii de hirtie de la Zărnești, care avea să fie întemeiată de un grup de 26 de membri.

² „Poliția va asculta pe Johann Gött, proprietarul tipografiei de aici și va raporta”. Arh. St. Brașov, fond A. M., msse. nr. 2428/1850.

această primă parte a acțiunii rominilor brașoveni care s-a încheiat cu un rezultat negativ, este interesant pentru istoricul tipografiei contractul încheiat de Rudolf Orghidan cu tipograful Christian H. F. Jördens¹.

Contractul arată că tipografia urma să fie înzestrată cu 2—3 prese și cu tot inventarul necesar, capitalul inițial al acesteia fiind de 4 200 fl.m.c, din care 3 600 fl.m.c. era capital necesar pentru procurarea mijloacelor fixe, iar 600 fl.m.c. era „capital de exploatare“ (circulant). Orghidan depunea capitalul și se îngrijea de obținerea concesiunii pentru deschiderea tipografiei, iar Jördens prelua măsurile organizatorice ale tipografiei, precum și conducerea afacerilor ei.

Contractul se încheia între cele două părți pe o perioadă de cinci ani, cu perspectiva de prelungire. El menționa dreptul lui Orghidan „de a ceda obligațiile înscrise în contract ca și avantajele legate de acesta, ginerelui său, Ioan G. Ioan, sau vreunui alt concetățean cinstit, fără ca prin aceasta Cristian Jördens să aibă vreo cît de mică atingere a drepturilor sale“. Rezultă din această mențiune caracterul special al contractului, legat de fondarea tipografiei de către un colectiv care stătea în spatele lui Orghidan.

Tipografia urma să angajeze muncitorii și ucenicii necesari, în funcție de cerințele ce se vor constata de către ambele părți contractante.

Se asigura prin contract o dobândă de 6% pentru capitalul depus în întreprindere, iar ca beneficiu al întreprinzătorului se prevedea 50% din beneficiul net al întreprinderii. Cristian Jördens, ca specialist, primea tot 50% din beneficiul net al tipografiei.

În funcție de dezvoltarea tipografiei, capitalul putea fi mărit, condițiile contractuale între cele două părți rămînînd aceleași.

Acest contract n-a putut fi însă aplicat, întrucît nu s-a obținut autorizația cerută de Orghidan.

De o deosebită însemnătate este recursul adresat Ministerului Comerțului de la Viena în chestiunea tipografiei, întrucît în acesta se face o analiză a condițiilor istorice ce au stat la baza învățării meseriei de tipograf în Transilvania și la baza înființării tipografiilor în această țară pînă la 1850.

Actul se găsește la Muzeul de la Biserica „Sf. Nicolae“ din Brașov, în concept, scris în limba germană de mîna lui Gh. Barițiu. El poartă data de 26 octombrie 1850².

¹ Muzeul de la Bis. „Sf. Nicolae“ din Brașov, fond Bis. rom. din Cetate, acte răzlețe fără număr. Contractul se găsește aici în două exemplare : 1) concept în limba germană, scris de mîna lui Barițiu, pe spatele căruia tot el scrie : „Negativa sub nr. ministerial 1586 H.M. 1850 cu data de 2 III și nr. Guv. (Sibiu) 6158 C.M.G. 1851 (martie 12)” ; 2) un exemplar scris caligrafic, tot în limba germană, care poartă numai semnătura lui Christian H. F. Jördens, scrisă caligrafic, precum și sigiliul de ceară al acestuia. Data contractului este 25 ianuarie 1850 (Brașov).

² Muzeul Bis. „Sf. Nicolae“, Brașov, fond Bis. rom. din Cetate, acte răzlețe fără număr.

După ce se face constatarea că Guvernământul Militar al Transilvaniei, prin respingerea recursului ce i se adresase, tratează problema înființării unei noi tipografii la Brașov „ca și cum înmulțirea tipografiilor românești în țară ar fi de prisos“, se trece la analiza motivului care stătea la baza respingerii recursului de către autoritatea respectivă. „Restricția prin care se stabilește că cel care are de gând să înființeze o tipografie trebuie să fie tipograf de meserie — se spune în recurs — ar putea avea sens și ar putea ajunge la aplicare în alte țări; în Transilvania însă, după cea mai sinceră convingere a mea, ea este astăzi tot atât de puțin aplicabilă, ca și înainte cu 50 sau 100 de ani. În Transilvania s-a avut grijă în trecut ca meseria de tipograf să fie învățată de foarte puțini autohtoni, iar cei care învățau meseria aparțineau de obicei clasei sărace. De aceea, în Transilvania nu avem, din timpuri de demult, nici un exemplu de tipograf născut în țară care să fi putut înființa, cu mijloace proprii, o tipografie“.

Ca urmare a acestor împrejurări și a celorlalte condiții istorice ale Transilvaniei, tipografiile existente în această țară — se arată în continuare în recurs — au fost întemeiate în cea mai mare parte de oameni bogați, „care nu aveau nici o știință despre această meserie“.

Recursul se referă și la tipografia înființată la Sibiu de episcopul Șaguna, în același an (1850). Șaguna ceruse aprobarea înființării tipografiei pentru episcopia ortodoxă din Sibiu la 7 iunie 1850, deci la 2—3 luni după brașoveni, avînd ca scop tipărirea de cărți bisericești și școlare. A obținut aprobarea necesară de la guvernatorul Wohlgemuth la data de 31 august 1850, condiționîndu-i-se aceasta doar de angajarea unui tipograf specialist, în calitate de „factor“. În această calitate a și fost angajat tipograful Iosif Garber din Cernăuți¹. Brașovenii, în recursul lor, arătau că și ei îndeplinesc această condiție, angajînd ca specialist pe Cristian Jördens.

Cu toate argumentele lor și cu toată privirea istorică sugestivă și concludentă pe care Barițiu o cuprinsese în recurs, ei nu obțin rezultatul dorit.

Încă înainte de a se primi răspunsul Ministerului Comerțului la recursul lui Orghidan, se întreprinde, cu același scop, tot de către Barițiu, o altă acțiune, pe altă cale.

Guvernământul din Sibiu respinsese cererea lui Orghidan pe motivul că acesta nu era tipograf de meserie. S-a căutat deci omul de meserie și Barițiu i-a găsit dispuși să colaboreze cu el la înființarea tipografiei pe tipografii sași Wilhelm Römer și Ioseph Kammner de la Brașov. Aceștia erau angajații lui Gött, calfe în meseria lor.

La îndemnul lui Gh. Barițiu și în înțelegere cu el, tipografii Römer și Kammner prezintă Magistratului orașului Brașov cererea lor pentru înființarea unei tipografii în acest oraș². Magistratul însă nu privește nici această cerere de la nivelul indicat de spiritul nou al timpului.

¹ Cf. și I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu, 1911, p. 149.

² Arh. St. Brașov, fond A.M., nr. 7096/9 oct. 1850.

Transmite petiția poliției Brașovului, cerînd referat și indicînd, ca și în cazul anterior, să se ceară și părerea lui Johann Gött.

Evident, pornind pe această cale, nici cererea celor doi tipografi nu avea șanse de a fi soluționată favorabil.

Atît opinia lui Gött, cît și referatul poliției către Magistrat sînt interesante, ele arătînd cum se încheștau încă și la 1850 miinile autorităților și privilegiaților în vechile forme și drepturi feudale, pentru apărarea și păstrarea lor.

Fostul tipograf de la Frankfurt, care se ridicase la Brașov în rîndurile burgheziei influente, apare în poziția omului care s-a rupt de înțelegerea pentru aspirațiile categoriei din care făcuse parte.

Opinia lui, cu justificările respective, merită să fie prezentată aici în întregime¹:

„La cererea făcută de cei doi zețari angajați în întreprinderea mea, dl. Wilhelm Römer și Joseph Kammner, pentru înființarea unei tipografii aici, îmi permit observația, că așa cum reiese din certificatele anexate la această cerere, cei doi solicitanți posedă calificarea necesară.

Altfel stă însă chestiunea cu motivarea necesității de a înființa a doua tipografie în acest oraș.

Observația referitoare la Cluj și Sibiu, că în primul ar exista trei, iar în al doilea cinci tipografii, cu toate că acestea au mult mai puțini locuitori și că activitatea literară a acestora nu depășește pe cea a Brașovului, nu este întemeiată. Clujul, datorită instituțiilor sale, a putut să dea de lucru celor trei tipografii ale sale, iar tipografiile din Sibiu, unde este sediul guvernămîntului, au avut, datorită reorganizărilor, mult de lucru, în timp ce în Brașov, în afară de bilete de teatru, circulare și alte lucrări întîmplătoare, care nu merită de loc să fie luate în considerare, nu există nimic de tipărit; pașapoartele și alte imprimare de felul acestora sînt introduse din afară, fiind eliminată orice posibilitate de concurență pentru tipografia de aici în privința acestora.

În loc ca activitatea tipografică să crească, conform așteptărilor, datorită dezvoltării școlilor, ea scade, din cauză că sînt introduse cărți cu totul noi, iar cele vechi, din depozitele de aici, sînt scoase din funcțiune și toate noile cărți școlare ce se introduc sînt proprietatea librăriilor de la Viena, acestea fiind aduse de acolo fără drept de reeditare, iar din această cauză, tipografia de aici a scăzut în privința acestor lucrări sub zero.

Că Brașovul, cu toate acestea, nu a rămas în urmă în privința activității literare, subsemnatul crede că aceasta i se datorește lui.

Punînd problema că ziarele germane și romînești editate de subsemnatul ar fi oprite să mai apară din cauza unor evenimente nepre-

¹ Arh. St. Brașov, fond A.M., nr. 3490/1851; data actului este 27 decembrie 1850 (Brașov).

văzute, se pune întrebarea, ce s-ar întâmpla atunci cu tipografia brașoveană, care a ajuns la o înaltă treaptă a perfecțiunii ?“.

În încheiere, Gött arată că dacă totuși s-ar dovedi necesitatea de a se înființa a doua tipografie în Brașov, ar fi cazul ca Römer și Kammner să primească, înaintea oricărui alt solicitant, dreptul de a face acest lucru.

Poliția Brașovului, în referatul său către Magistrat, după ce repetă considerentele lui Gött cu privire la necesitatea unei noi tipografii în Brașov, adaugă că acesta „și-a cumpărat tipografia cu o sumă considerabilă și a căutat, cu un sacrificiu bănesc peste puterile sale și cu un neobosit avânt, s-o perfecționeze, fără ca pînă în prezent să-și recapete chiar cea mai mică parte a sacrificiului său“.

Scoate în evidență meritele lui Gött în ce privește „dezvoltarea activității literare în toată Transilvania, apoi trece la o serie de considerente personale și familiale privind-l tot pe Gött. „Cu toate că este tatăl unei numeroase familii, cu viitorul încă neasigurat — spune referatul — neglijîndu-și căminul, a adus o mare dezvoltare afacerilor sale, făcînd tipografia sa corespunzătoare tuturor cerințelor. Înființarea unei a doua tipografii în Brașov ar aduce după sine ruina necmeritată a acestui om și a familiei sale...“¹

Concluzia organului polițienesc era, se înțelege, de a nu se acorda solicitanților Römer și Kammner dreptul de a înființa o nouă tipografie în Brașov, — iar în sensul acestei concluzii, Magistratul orașului Brașov dă la 2 ianuarie 1851 o decizie prin care, din nou, se refuză autorizația de a se deschide a doua tipografie în acest oraș.

Le rămăsese solicitanților dreptul de recurs către autoritățile superioare, conform deciziei nr. 21266 din 21 septembrie 1850 a Guvernămintului Militar și Civil din Sibiu, în sensul căreia, cetățenii austrieci, majori, care aveau calificarea necesară în meserie și îndeplineau și condiția de moralitate erau îndreptățiți a primi autorizația de a deschide ateliere și întreprinderi legate de anumite meserii.

Acest recurs se și face, solicitanții arătînd că îndeplinesc condițiile cerute de dispozițiile legale noi pentru deschiderea tipografiei.

Guvernămintul, de data aceasta, nu putea merge mai departe cu apărarea privilegiului lui Gött. Printr-un act de la 11 mai 1851, considerînd că singurul motiv ce stătuse la baza deciziei Magistratului orașului Brașov, prin care se refuzase autorizația cerută de Römer și Kammner, a fost „concurența meseriei“ și că n-ar fi momentul prielnic pentru înființarea unei noi tipografii², a anulat decizia respectivă și a aprobat înființarea tipografiei.

Ceva mai tîrziu, și anume la 4 iunie 1851, găsim și o cerere a lui Cristian Jördens (tipograful de la Sibiu care încheiase înțelegerea cu

¹ Arh. St. Brașov, fond A.M. nr. 9239 1850 ; data actului : 31 dec. 1850.

² *Ibidem.* nr. 3490 1851, adresa „Comitetului națiunii săsești“, (Salmen), nr. 2900 din 7 mai 1851, Sibiu.

Orghidan) pentru a i se aproba înființarea unei tipografii la Brașov, de data aceasta pe numele său.

Și Jördens lucrează în această privință tot în legătură cu Gheorghe Barițiu. Cererea lui este înregistrată la Magistratul orașului Brașov la 5 iunie 1851¹. Conceptul cererii este scris de mîna lui Barițiu în limba germană. Conține toate datele personale, de calificare și de muncă ale lui Jördens și se încheie, bazîndu-se pe calificarea sa și pe dispozițiile referitoare la instituția meseriilor, cu solicitarea de a i se da autorizația necesară pentru a înființa „o tipografie pentru toate limbile țării”².

Piedicile ce i se pun lui Jördens pentru înființarea unei noi tipografii sînt însă categorice. Jördens cere la 1 august 1851 să i se dea rezultatul la cererea sa, iar poliția Brașovului comunică la data de 14 august 1851 Magistratului orașului, că nu este de acord cu deschiderea unei a treia tipografii în Brașov, pentru că solicitantul, deși îndeplinește condițiile de calificare, — „este încă puțin cunoscut din punct de vedere politic pentru că nu posedă avere și pentru că nivelul său literar nu este desul de ridicat”³. Respingerea cererii lui Jördens era bazată pe elemente polițienești, pe care nu ușor le mai putea în-lătura persoana în cauză.

La Muzeul de la Biserica „Sf. Nicolae” din Brașov se păstrează și două scrisori ale tipografului Jördens, trimise de la Sibiu lui Gh. Barițiu la Brașov. Din ele rezultă legăturile ce au existat între ei cu privire la preocuparea de a înființa o tipografie în Brașov.

Prima poartă data de 6 octombrie 1850 reprezentînd un răspuns la o scrisoare a lui Barițiu, în care i se cereau lui Jördens actele necesare pentru cererea de înființare a tipografiei. Jördens îi comunică lui Barițiu în această scrisoare că îi trimite actele cerute și își exprimă dorința de a avea un rezultat favorabil⁴.

Se observă deci că Barițiu, înainte de a fi găsit pe Römer și Kammner, plănuse să ceară tipografia pe numele lui Jördens. Găsind pe cei doi sași brașoveni își schimbă planul, astfel că actele lui Jördens și cererea sa rămîn neînaintate pînă după soluționarea cererii lui Römer și Kammner.

A doua scrisoare este datată 1 septembrie 1851. La această dată, Wilhelm Römer și Joseph Kammner primiseră aprobarea pentru tipografia lor. Jördens îi cerea acum lui Barițiu să-l sfătuiască și să-l ajute cu privire la încercarea de a înființa a treia tipografie la Brașov. Rezultă din scrisoare că mai făcuseră, între timp, schimb

¹ Arh. St. Brașov, fond A.M. nr. 4108/1851.

² Muzeul de la Bis. „Sf. Nicolae”-Brașov, fond Bis. rom. din Cetate, acte răzlețe, fără număr.

³ Arh. St. Brașov, fond A.M. nr. 5967/1 august 1851 și 6318/14 august 1851.

⁴ Muzeul de la Bis. „Sf. Nicolae”-Brașov, arhiva Bis. rom. din Cetate, acte răzlețe, fără număr.

și de alte scrisori. Jördens comunică, de data aceasta, și planul său de a încerca să obțină în legătură cu tipografia, autorizația de a înființa o turnătorie de litere, ceea ce — spune el — „ar putea fi un lucru foarte plăcut pentru lumea tipografilor din Transilvania, întrucât în această țară nu există în prezent o astfel de întreprindere“. Mai arată că el a învățat și această meserie¹.

Din planurile lui Jördens, susținute evident de Barițiu, nu se alege însă nimic, pentru că am văzut că autoritatea polițienească a Brașovului luase o poziție categorică față de el.

În schimb, tipografia „Römer și Kammner“ se înființează și începe să funcționeze încă în 1851². Capitalul ei este de 6 500 fl.m.c., care este socotit ca „modest“ pentru o tipografie din acel timp. Acesta este depus în întregime de Ioan G. Ioan și Ioan Juga, negustori români din Brașov și de Gheorghe Barițiu și Iacob Mureșianu³. Gh. Barițiu a depus din această sumă 1000 fl.m.c.⁴. Nu cunoaștem părțile celorlalți.

* * *

Lupta pentru crearea în 1851 a acestei noi tipografii la Brașov a avut urmări pozitive în domeniul libertăților sociale și politice, precum și în ce privește dezvoltarea culturii poporului român din Transilvania. Prin înființarea acestei tipografii s-a realizat o spărtură în monopolul deținut pînă atunci de cîteva tipografii privilegiate și, în același timp, s-au creat noi condiții pentru dezvoltarea activității politice și culturale românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În tipografia înființată sub firma tipografilor sași Römer și Kammner, cu concursul acestora, au fost tipărite în intervalul de la 1852 pînă la 1886 numeroase lucrări științifice și de răspîndire a științei și a culturii în limba romînă, între care și unele mai dificile din punct de vedere tipografic, ca dicționarul german-romîn de 880 de pagini întoc-

¹ Muzeul de la Bis. „Sf. Nicolae“-Brașov, arh. Bis. rom. din Cetate, acte rîzlețe, fără număr.

² Într-o notă la una din scrisorile lui Ion Maiorescu, privitoare la planul înființării tipografiei, Gh. Barițiu spune: Publicăm aceasta „ca material la monografia tipografiei noastre, ca document că guvernul nici în a. 1850 nu ne permitea să înființăm tipografie românească, ci căuta pretexte ca să scape de insistențele noastre și le află. — În fine, tipografia din Brașov se înființă abia în a. 1851 sub altă denumire“. „Transilvania“, Brașov, 1877, p. 282. Cf. și *Transilvania*, Brașov, 1875, p. 271, unde se arată că românii brașoveni au fost nevoiți a fonda tipografia în 1851 „cu speșele lor, însă sub firma a doi tipografi de profesiune și oameni de omenie“.

³ Gh. Barițiu, „Părți alese din istoria Transilvaniei“ vol. II, p. 682.

⁴ „În decembrie 1851, voind a acredita noua tipografie din Brașov, a lui «Römer și Kammner», depun la casa «George Ioan & Fiii», suma de 600 fl.m.c., iar lui Römer îi numărăsem la mînă 400 fl. Pentru suma din urmă am luat și chitanță de la Römer, pe care însă o adnotai tot casei «George Ioan & Fiii», iar eu am primit de acolo o copie a obligațiunii lui «Römer și Kammner» și revers pentru suma de 1 000 fl.m.c., cu care creditai eu tipografia“. O. Boitoș, *Memoriile lui Gh. Barițiu*, Sibiu, 1842, p. 14.

mit de Barițiu și Gabriel Munteanu, dicționarul romîn-german al doctorului Polizu (completat și corectat de Barițiu), dicționarul maghiar-romîn al lui Barițiu, traduceri ale lui Gabriel Munteanu din clasicii latini etc.¹ Tot în această tipografie s-au tipărit, cu începere de la 1852 și pînă la 1865, cu întrerupere de un an în 1864, calendarele populare ale lui Gh. Barițiu, care au avut o mare însemnătate pentru răspîndirea culturii și științei în rîndurile poporului. Aici s-a tipărit și revista „Transilvania“, foaia societății culturale „Astra“, începînd de la apariție (1868) și pînă la mutarea lui Barițiu și a revistei la Sibiu (1878), deci timp de 10 ani. „Orientul latin“ (red. Teofil Frîncu) în 1874—1875 : Cocoșiu Roșiu (foaie umoristică, cu ilustrații, red. resp. Iosif Pușcariu) în 1875—1876 ; „Școala și familia“ (dir. Ștefan Iosif) în 1886 etc. S-au tipărit, de asemenea, la aceeași tipografie în perioada 1852—1886 numeroase statute, rapoarte și dări de seamă ale societăților și instituțiilor romînești de tot felul din Brașov (ca de ex. *Statutele Reuniunii femeilor romîne din Brașov*, 1853 ; *Statutele casinei romîne din Brașov, înființată în anul 1846* și *Statutele Reuniunii romîne provizorii de gimnastică din Brașov*, 1864), precum și 14 cărți și broșuri conținînd programe școlare romînești, regulamente școlare etc. Toate aceste materiale erau necesare în perioada de după 1848—1849, fiind legate de școlile create și de reorganizarea vieții romînești în condițiile erei capitaliste ce se deschisese. În legătură cu manifestările politice ale romînilor transilvăneni și cu drepturile poporului romîn, apar de asemenea broșuri cu dări de seamă, memorii, comentarii politice etc. cum este de pildă *Protocolul ședințelor conferinței naționale romînești ținute între 1/13 și 4/16 ianuarie 1861* la Sibiu (Brașov, 1861, editor G. Barițiu, tip. „Römer și Kammner“, 8°, pag. 91), acestea avînd rolul de a lămuri problemele politice ale romînilor transilvăneni și de a susține drepturile lor naționale. Se înțelege că noua tipografie a scos în acest interval și numeroase lucrări în limba germană (75 de cărți) și maghiară (38 de cărți).

Tipografia „Gött“ a continuat să tipărească și ea în această perioadă lucrări în limba romînă. „Gazeta Transilvaniei“ și „Foaia pentru minte, inimă și literatură“ au rămas în continuare la această tipografie pînă în 1885, întrucît Gött, care se prelua de calitatea de „editor“, a împiedicat, cu toate mijloacele de care dispunea, trecerea acestora la noua

¹ În lucrarea bibliografică a lui Julius Gross (la care, pentru tipăririle romînești, a colaborat și Andrei Birseanu) sînt menționate 83 cărți și broșuri tipărite în limba romînă la „Römer și Kammner“ în intervalul 1852—1886. În tot timpul înainte de 1852 se tipăriseră în Brașov 57 de cărți romînești. Se cuprinde aici perioada coresiană (1559—1588), a fraților Boghici (1805—1816) și perioada în care a tipărit Gött (după 1835). Cf. Julius Gross, *Kronstädter Drucke 1535—1886, Brașov*. În lucrarea lui Gross sînt însă unele omisiuni. Vezi și Andrei Veress, *Bibliografia romînă-ungară*, vol. III, 1839—1878, București, 1935, passim.

tipografie¹. Tot la „Gött“ s-au tipărit în intervalul de la 1852 la 1886 diferite lucrări în limba română, între care 21 de cărți cu conținut științific etc.

Tipografia nou creată n-a făcut decît să dezvolte posibilitățile de tipărire ale romînilor, să le dea un mare avînt. La 1881, cînd se va înființa la Brașov tipografia „Alexi“, o nouă tipografie romînească, avîntul activității publicistice a romînilor va crește și mai mult. Aceasta va prelua în 1885 tipărirea „Gazetei Transilvaniei“, iar în răstimp de 6 ani, de la înființarea ei, va tipări 27 de cărți romînești.

* * *

Din lupta romînilor transilvăneni privind înființarea unei tipografii romînești la Brașov în 1850—1851 se pot desprinde, fără îndoială, și unele aspecte naționalist-burgheze. Acestea sînt, de altfel, caracteristice epocii revoluționare de la 1848. Totuși, această luptă, fiind orientată împotriva rămășițelor feudalismului, împotriva opresiunilor social-economice și politice exercitate asupra maselor prin aparatul de stat și diverse mijloace ale guvernului central, are un conținut general-democratic și poate fi prețuită și valorificată din punct de vedere istoric progresist. De altfel, burghezia romînă transilvăneană este obligată să ducă lupta în această perioadă și împotriva tendințelor de exclusivism național manifestate de clasele dominante maghiare și de burghezia săsească, acestea fiind ațîțate și sprijinite în tendințele lor de guvernul imperial.

„Orice naționalism burghez al unei națiuni asupra — ne învață V. I. Lenin — are un conținut general-democratic îndreptat *împotriva* asupririi; noi sprijinim în chip *necondiționat* tocmai acest conținut,

¹ Lupta dusă de Iacob Mureșianu, succesorul lui Barițiu la conducerea foilor brașovene, pentru a i se recunoaște lui calitatea de *editor*, nu numai de redactor responsabil al acestora, dezvăluie greutățile pe care le întîmpina „Gazeta Transilvaniei“, cu anexa ei literară la Gött. De ex. într-un recurs adresat de Mureșianu guvernului de la Sibiu, în 1862, cu privire la recunoașterea lui ca editor, cu dreptul de a trece cu tipărirea gazetei și a publicației anexe de la tipografia lui Gött la „Römer și Kammner“, el arată că Gött, susținut de comisariatul de poliție al Brașovului, „nu are teamă de concurență și că publicul romîn pătîmește cu încărcarea speselor din parte-... Se plînge că, în aceste condiții, nu poate îmbunătăți jurnalul“. În 1861 — exemplifică el — cînd ne crăpau buzele de o publicitate mai bogată pentru susținerea luptei legale pe baza diplomației din 20 oct. și a constituțiunii imperiale din 26 februarie, el nu vru a-mi tipări coala mai jos de 25—27 fl. (numai tiparul și hîrtia), pe cînd „Römer și Kammner“ pe 100 exemplare simpla tipărire ceru numai 40 cr. și așa Gött, în loc de 25—27 fl., trebuia să ia cel mult 16 fl. 18 cr. pe coală“. (Biblioteca centrală Brașov, fond „Corespondența Mureșenilor“, mss. nr. 7589, filele 3 și 5 [concept]). Mureșianu arată, în același timp că „Gött își bate joc de jurnalul romîn“. „La începutul anului 1862 — spune el în continuare — îl rugai să-mi tipărească adresele și ținu peste 6 săptămîni adresele la el fără a fi tipărit una. Așa, fui silit a le tipări în tipografia lui «Römer și Kammner»...; îmi încărcă (socoteala) numai pentru Adressen Schleifen pe primul semestru 252 fl. 80 cr. și în sem. II alți 215 fl. 60 cr., în total 468 fl. 40 cr., pe cînd la «Römer și Kammner» tipării adresele pe anul întreg cu 59 fl. 76 cr. și 37 fl. hîrtia“. *Ibidem*, p. 3.

deosebindu-l riguros de tendința propriei națiuni spre exclusivism național...“¹

În 1850, când Gh. Barițiu a pornit acțiunea pentru înființarea unei tipografii românești la Brașov, va fi făcut probabil și calcule în legătură cu rentabilitatea întreprinderii și va fi discutat aceste lucruri, după toată probabilitatea, mai ales cu negustorii brașoveni, care erau chemați să participe la formarea capitalului tipografiei. Se va fi gândit, în același timp, cât de necesară urma să fie tipografia proiectată, în lupta ce trebuia intensificată pentru consolidarea drepturilor și pozițiilor cîștigate de burghezia romînă din Transilvania în urma revoluției. S-a gândit însă, fără nici o îndoială, și la lupta ce trebuia dusă în continuare pentru țărănime, pentru popor, pentru lovirea hotărîtoare și definitivă a privilegiilor și puterii, în care aristocrația își ținea încă mîinile încheștate. „Nicidecum nu este destul a vedea pe popor numai scăpat de robie — scria Barițiu în iunie 1848, după abolirea iobăgiei din Transilvania —, ci cea mai sfîntă datorință a noastră este a îngriji ca nu cumva în curs de 10—20 ani să recadă în servitute asemenea celei de mai înainte“. „Să învățăm pe popor, scria el în continuare, că el în adevăr este proprietar, «stăpîn pe moșioară, întocmai ca cel mai trufaș domn», că e dator a păstra acele moșii, în interesul familiilor, să-i învățăm pe frații noștri a-și lucra pămîntul cît se poate mai bine, a-și face și case mai sănătoase. să le arătăm că avem nevoie de școli. Să stăm într-ajutor cu toții fraților noștri, ca să nu cadă în cursă nouă“².

Obiectivul progresist al luptei ce trebuia continuată și intensificată cu hotărîre era astfel clar stabilit. Noua tipografie brașoveană avea sarcina de a sprijini această luptă. Prin realizările ei tipografice, ea și-a îndeplinit această sarcină, sprijinind eforturile intelectualilor progresiști depuse cu devotament în folosul poporului.

¹ V. I. Lenin, „Despre problema națională și național-colonială“, E.S.P.L.P., București, 1958, p. 201.

² „Gazeta de Transilvania“, Brașov, 1848, p. 186.

SITUAȚIA ȚĂRĂNIMII PUTNENE SUB REGIMUL AȘEZĂMÎNTULUI LUI GRIGORE ALEXANDRU GHICA

de GH. UNTARU

Cererile tot mai sporite de cereale, atât pentru satisfacerea consumului intern cât și pentru export, i-au determinat pe stăpînii de pămînt din Principate, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, să-și adapteze moșiile la nevoile schimbului intern și extern. Interesele capitaliștilor apuseni de a menține Moldova și Țara Romînească în situația de hinterland agrar, în care să-și poată plasa produsele fabricate în schimbul cerealelor, coincideau, pe acest plan, cu interesele boierimii autohtone, dornică de a se îmbogăți prin orișice mijloace.

Interesele boierimii producătoare de cereale-marfă, în direcția dezvoltării și vînzării pe piața externă a produselor, reclamau revizuirea, pe baze noi, a relațiilor agrare, fără de care era de neconceput sporirea producției cerealiere, la nivelul cerut. Acestor interese încercau să le răspundă noile legiuiri agrare, impuse clăcașilor din Principatele Romîne în 1851, și care reprezentau, în intenția legiuitorilor, un pas în direcția transformării domeniului feudal în proprietate capitalistă.

Dacă domnitorii Gr. Alex. Ghica în Moldova și Barbu Știrbei în Țara Romînească nu au legiferat deposedarea totală a clăcașilor de pămînt, după cum cereau boierii, aceasta se datorește frămîntărilor crescînde ale maselor țărănești.

Prin recunoașterea stăpînilor de moșii ca proprietari absoluți peste întreaga suprafață a moșiilor, prin reducerea clăcașilor la situația de chiriași, care puteau fi alungați de pe loturile lor, cînd interesele boierilor ar fi cerut-o, ca și prin libertatea lăsată proprietarilor de a aplica „așezămîntul“, sau de a-i constrînge să le muncească după „învoieli“, impuse arbitrar, s-a ajuns ca unele măsuri, oarecum favorabile clăcașilor, să nu fie respectate, situația țărănimii rămînînd la fel de grea ca în perioada regulamentară.

Dezvoltarea relațiilor marfă-bani nu s-a făcut concomitent și uniform, existînd în Principate unele particularități ce diferă de la regiune la regiune. Astfel, se constată că acest proces a fost mai intens în sudul Moldovei și Cîmpia Dunării, datorită apropierii de porturile dunărene, prin intermediul cărora produsele cerealiere pătrundeau mai repede pe piețele de desfacere ale Europei.

Apropierea de portul Galați, ca și navigabilitatea Siretului pe cursul său inferior¹, asigurând boierimii putnene avantaje mari pe piața comerțului de cereale, au stimulat-o să-și reorganizeze producția pe baze noi, fapt ce a avut ca urmare dezagregarea economiei feudale de aici într-un ritm mai intens ca în restul țării. Nu numai cerealele, ci și vinul, o bogăție specifică a ținutului, a cărui calitate se bucura de o apreciere unanimă pe piața externă², făceau obiectul unui comerț activ.

Toate acestea au determinat boierimea putneană, ale cărei venituri realizate din vânzări devin tot mai mari, să procedeze la transformarea gospodăriilor lor și sub raport agrotehnic, pentru obținerea unei producții largite. Sînt folosite toate mijloacele pentru a elibera cît mai mult pămînt de sub servitutiile feudale și totodată pentru a spori obligațiile în muncă ale clăcașilor, astfel ca boierii să poată realiza, cu minimum de cheltuieli, maximum de profituri.

Dar țărănimea n-a rămas pasivă la acțiunea de intensificare a exploatării, de către boieri; numeroase documente scot în evidență că lupta de clasă între proprietari și clăcași, cărora li se alătură acum țărănimea răzeșă, amenințată în însăși existența ei, cunoaște o mare intensitate.

I. Situația țărănimii clăcașe. Prevederile așezămîntului privind reglementarea relațiilor dintre clăcași și proprietari, publicate mai întîi în „Buletinul Oficial“ nr. 31, după „Jurnalul Sfatului Administrativ Extraordinar“, încheiat la 23 aprilie 1851, sînt aduse la cunoștința stărostiei ținutului Putna, printr-un ordin personal al domnului Gr. Alex. Ghica, la 29 aprilie 1851, cu indicația de a fi puse în aplicare la 1 aprilie 1852, **excepție făcînd articolul 13, referitor la desființarea „dijmei**, a tot soiul de produse din pămînturile de hrană și finaț“ ce trebuia pus în lucrare de îndată³. În același ordin, domnul dispunea înființarea unei comisii „din cei dintîi și cei mai ispiși boieri moșinași“, care, mergînd din sat în sat, urma să-i lămurească pe locuitori asupra „măsurilor statornicite cu însemnătoare priință pentru dînșii“.

Pentru ca textul așezămîntului să fie cunoscut atît de clăcași cît și de proprietari, se prevedea ca în fiecare sat să se înmîneze, sub luare de semnături, un exemplar vornicului, iar altul proprietarului sau reprezentantului său. Pentru aceleași motive, se dispunea ca preoții să-l

¹ Documentele menționează pe mulți proprietari și negustori locali, care, pentru a evita greutățile legate de transportul rutier, folosesc, pentru cereale, calea navigabilă a Siretului cuprinsă între Vadu-Roșca și Galați. (Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 31/1861, f. 18 și următoarele). La 1861 este semnalat și un „vapor“ ce făcea astfel de transporturi pe Siret, *Ibidem*, dos. 44/1861, f. 17.

² Referindu-se la stimularea producției viticole în ținutul Putna; datorită posibilităților de desfacere prin porturile dunărene, Ion Ionescu de la Brad conchide: „Galații și Brăila țin astăzi podgoriile Odobeștilor“. (I. Ionescu, de la Brad, *Agricultura în județul Putna*, București, 1864, pp. 281—282).

³ Grigore Alex. Ghica, în adresa către stărosia ținutului Putna, arată că „...scăderea făcută în dijmă trebuie a se pune în lucrare chiar pe anul acesta 1851“. (Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1321/1851, f. 3).

citească în biserici, în mai multe duminici la rînd¹. În comisia care urma să răspîndească textul așezămîntului prin satele ținutului Putna, au fost numiți : comisul Neculai Lipan, comisul Ion Lazariu și comisul Răducan Copce.

Dacă boierii în cea mai mare parte au primit așezămîntul cu vădită nemulțumire, clăcașii l-au primit favorabil. deoarece gîdeau că, prin aplicarea noii legi, situația lor se va îmbunătăți. Astfel clăcașii din Călieni, în jalba către stărostie, din 18 septembrie 1851, arată că „după poruncile ce sînt venite prin sat pentru dijmă ca să nu dăm, noi ne-am bucurat“². Pe unele moșii, clăcașii au încetat să-și mai implinească obligațiile față de boieri. La Mărășești, de pildă, din cauza interpretării ce locuitorii o dau așezămîntului se ivește între ei și proprietarul moșiei Ionășeni o neînțelegere considerată de autorități drept „anarhie“³. Este vădit că neînțelegerea pornea de acolo că locuitorii vedeau în așezămînt, cel puțin în primele zile după publicare, mai mult decît le oferea în realitate.

Pe de altă parte, proprietarii ca și arendașii, în mai multe rînduri, au protestat pe lingă același departament făcînd cunoscute prejudiciile ce li se aduceau de noul așezămînt, în special prin desființarea dijmei. Starea de confuzie, creată de neclaritatea prevederilor așezămîntului, rezultă și din disensiunile ce se ivesc între proprietari și arendași, nevoind nici unii, nici ceilalți să suporte pierderile cauzate prin îmbunătățirile aduse clăcașilor.

Intervenția Departamentului din Lăuntru din 15 mai 1851, în sensul că „ușurarea lăcuitorilor din sate la lucru boierescului și ridicarea dijmei din locurile de hrană să lămurește anumi prin așezămîntul publicat, că urmează a fi în sarcina proprietarilor de moșii și că aceștia trebuie a se împăca pentru asemenea scăderi cu posesorii“⁴, alimentează această stare, făcîndu-i pe clăcași să creadă pentru un moment că într-adevăr se urmărea îmbunătățirea situației lor.

Pentru a se stabili suma cu care urmau să fie scăzuți arendașii în urma „pagubelor“ pricinuite, Departamentul numește o comisie, la 8 decembrie 1851, formată din vornicul Iordache Pruncu, vornicul Iorgu Razu, paharnicul Asanache Dan, spătarul Ștefan Dăscălescu, spătarul Costache Dăscălescu, comisul Costin Stamin și comisul Ion Zălaru⁵. Prin jurnalul încheiat la 24 decembrie 1851, comisia stabilește următoarele : pentru 4 zile lucrătoare (două pentru carele de lemne și două podvoade), pe care fiecare locuitor fără vite fusese obligat să le efectueze pînă atunci cu brațele, și de care urmau acum să fie scăzuți, se fixează o despăgubire de 10 lei (cite 2.20 lei de fiecare zi) ; pentru facerea de coșere — obligație de care clăcașii rămîneau de asemenea scutiți, se stabilește o despăgubire de 12 lei, iar pentru cele 20 de pră-

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, f. 5.

² *Ibidem*, dos 1248/1851, f. 153.

³ *Ibidem*, dos. 1321/1851, f. 67.

⁴ *Ibidem*, f. 30.

⁵ *Ibidem*, dos. 1321.1851. f. 105.

jini de imaş, ce fiecare locuitor urma să primească peste ceea ce avusesse pînă atunci, se fixează o despăgubire de 20 de lei pentru ocoalele de cîmpie Biliеşti şi Răcăciuni, 10 lei la ocolul Gîrlele şi 7 lei la ocolul Zăbrăuţi¹.

În mod practic însă, nici una dintre aceste îmbunătăţiri nu s-a aplicat, şi deci nici arenzile stabilite cu arendaşii nu au fost reduse, deoarece boierii ca şi arendaşii i-au obligat pe clăcaşi să le muncească nu după aşezămînt, ci după „învoielii“, aşa cum s-a arătat.

Limitarea loturilor clăcaşilor. Deşi noul aşezămînt rezerva pentru locurile de hrană atribuite clăcaşilor aceleaşi suprafeţe prevăzute de Regulamentul Organic, cu excepţia imaşului a cărui suprafaţă se prevedea a fi sporită cu 20 de prăjini, în realitate, comparativ cu perioada regulamentară, diminuarea lor continuă.

Una dintre metodele folosite pentru răpirea loturilor clăcăşeşti era aceea a măsurătorilor, cînd, sub pretextul atribuirii unor loturi mai îndestulătoare, li se luau terenurile fertile, dîndu-li-se altele degradate şi de o mai mică întindere. Astfel, o comisie de anchetă constată, în februarie 1862, că posesorul moşiei Adjudul Vechi scosese, în urma unei măsurători false, pe locuitori din vechile lor loturi de hrană şi le dăduse altele, „toate pietriş, pămînt roşu şi neroditoriu“, la mare depărtare de sat, deoarece „dimprejurul satului s-au fost oprit locuri ale dumnealui posesorului“².

Locuitorilor din Burcioaia, posesorul le măsoară pentru arătură „alte locuri străine“, fapt pentru care rămîn între anii 1857—1860, fără pămînt de hrană prevăzut de aşezămînt, după cum reiese din raportul revizorului Ministerului din Lăuntru, Gorovei³, iar în satul Urecheştii-de-Jos, din ocolul Răcăciuni, arendaşii Neculai şi Crăciun Gaicu, tot cu ocazia unei astfel de măsurători, reţin, pe seama proprietăţii, mai mult de jumătate din locurile de arătură ale clăcaşilor, deşi aceştia îi îndeplineseră toate clăcile şi muncile cerute⁴.

Locuitorii din Sişcani se plîng stărostiei că arendaşul Ion Zalaru le măsoară pămînt, nu cu prăjină „gospod.“, conform aşezămîntului, ci cu prăjina de nouă palme proaste, şi „mărăcinele care sînt în capul viilor le-au pus tot în sama viilor“⁵. Îngustarea loturilor clăcăşeşti se datoreşte, în primul rînd, creşterii valorii pămînturilor, consecinţă firească a dezvoltării exportului de cereale⁶.

Boierii se străduiesc să reducă terenul dat în folosinţă clăcaşilor, pretextînd că astăzi „mai mult dă proprietarul moşiei. săteanului în

¹ Arh. St. Focşani, fond stărost. ţin. Putna, dos. 1321/1851, f. 260.

² *Ibidem*, dos. 1248/1851, f. 260.

³ *Ibidem*, dos. 1631/1857, f. 2 şi 580.

⁴ *Ibidem*, f. 7—9.

⁵ *Ibidem*, f. 213.

⁶ Ion Ionescu de la Brad arată că la 1849 preţul pămîntului în judeţul Putna era de 4 galbeni falcea, iar după 1851 se vindea între 10 şi 25 galbeni falcea. (I. Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 196).

pământ, decît îi întoarce el prin lucrul său“¹. Numai cu scopul de a-și asigura forța de muncă necesară obținerii plusprodusului, în condițiile unei tehnici agrare înapoiate, cei mai mulți dintre moșieri au fost nevoiți să nu ceară exproprierea completă a clăcașilor și să le lase drept răsplată a unei munci continue și istovitoare, atît pământ cît să le asigure reproducția forței de muncă.

În privința imașului, sporirea cu 20 de prăjini pentru fiecare locuitor avantaja și pe moșier, deoarece mai multe vite de muncă, aflate în proprietatea clăcașilor, ar fi însemnat mai multă arătură boierească. Dar, ca și în cazul pămînturilor arabile, se observă nu sporirea, ci dimpotrivă limitarea, iar pe alocuri acapararea completă a imașurilor de către proprietari. La Adjudul Vechi, arendașul le ia clăcașilor vechiul izlaz, repartizîndu-le altul, de o întindere mai mică, de o calitate mai proastă și la o mai mare depărtare de sat². Cîțiva ani mai tîrziu, obștea satului se plînge stărostiei că și acest izlaz le-a fost păscut samavolnic de către vitele arendașului³. La Rădulești și Mircești, li se măsoară locuitorilor numai o parte din imașul la care aveau dreptul după așezămînt, și acela „undî este mai rău“⁴.

În satul Bahnele, proprietăreasa moșiei, Ruxanda Stamatî, a arat, cu samavolnicie, imașul locuitorilor din vatra satului și l-a semănat cu lucernă pe seama proprietății. Subprefectul de Bîliești, luînd în cercetare plîngerea sătenilor, raportează stărostiei, la 5 mai 1860, că „tînguirea lor este pentru imaș, că în toți anii îi schimbă de la un loc la altul“⁵. În satul Precistanul, proprietatea mănăstirii Mira, imașul locuitorilor a fost vîndut arendașului morilor⁶.

Locuitorilor din satul Soveja, arendașul Mihalache Popovici le cere, în anul 1855, împotriva prevederilor înviorii, 800 de lei pentru a le lăsa vechile drepturi de imaș⁷.

Numeroase sînt și plîngerile locuitorilor ce se referă la încălcarea de către proprietari și arendași a dreptului lor la finaț. La Slobozia Copăcești, locuitorii se plîng stărostiei că arendașul nu le-a dat finaț, vreme de 2 ani, din care cauză li s-au prăpădit mai toate vitele⁸. Același lucru se petrece la Rădulești⁹ și la Burcioaia¹⁰. O comisie de anchetă, analizînd situația în 1859, constată că locuitorii au fost lipsiți

¹ Niculai Istrati, *Cvestia relațiilor dintre proprietarii de moșii din Moldova cu locuitorii lucrători de pământ*, Iași, 1857, p. 2.

² Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1321, 1851, f. 21.

³ *Ibidem*, dos. 1631/1857, f. 1.

⁴ Jalba locuitorilor din Rădulești și Mircești către stărostie, din 6 aprilie 1860 (*Ibidem*, dos. 24, 1860, f. 7).

⁵ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dcs. 24, 1860, f. 18.

⁶ *Ibidem*, dos. 31 1861, f. 3.

⁷ *Ibidem*, fond Tribunal Putna, tr. 90, dos. 172, 1855, f. 35.

⁸ *Ibidem*, dos. 24/1860, f. 3.

⁹ *Ibidem*, f. 13.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 1631/1857, f. 2.

față de prevederile așezământului în tot acest timp, cu 27 de fălci de linaț¹.

Restringerea drepturilor clăcașilor la imaş și finaț se datorește nu numai extinderii rezervei boierești, în scopul producerii de cereale, ci și faptului că acum boierii sînt interesați să-și aibă vite proprii² ca și inventar agricol propriu, deoarece centrul de greutate al producției trecuse de pe loturile individuale clăcășești pe seama rezervelor personale.

Așezământul prevedea obligația pentru proprietari de a da clăcașilor, în afară de locurile de hrană, 10 prăjini pentru locul casei și al grădinii (art. 13). În cadrul aceleiași proces de acaparare brutală a loturilor clăcășești, la Slobozia Copăcești arendașul moșiei măsoară locuitorilor și „grădinile în pont“³, iar în satul Precistanu, arendașul Dimitrie Cantacuzin „a pus la măsură tot locul slobod din preajma casei“⁴.

În cazul moșiilor „strîmte“ lipsind posibilitatea acordării loturilor de hrană depline, conform articolului 13, așezământul prevede obligația pentru proprietari de a pune la dispoziția clăcașilor 2/3 din întinderea moșiilor, reținînd pe seama proprietății 1/3. Observăm însă că pe moșia Domnești, considerată strîmtă, în timp ce proprietarul își rezervă 950 de fălci, celor 122 de familii de clăcași — ce se aflau pe acea moșie — le dă în folosință doar 107 fălci⁵. De pe pămîntul puțin și neroditor ce le era lăsat în folosință, clăcașii nu-și puteau agonisi, adeseori, nici hrana zilnică. Astfel, locuitorii de pe moșia Bahnele se plîng stărostiei, la 22 aprilie 1860, că „ne face în toată vremea havalele proprietății după vechiul obicei, dar di locurile de hrană sîntemu cu totul strîmtorați, încitu în tot anu rămînem în nevoi de a cumpăra pînea de toate zilele și a ne îndatori de sîntemu vinduți“⁶.

Creșterea obligațiilor în muncă. Așezământul prevedea ca munca să fie efectuată de clăcași pe rezerva proprietarului, nu în zile, ci în suprafețe strict delimitate⁷, pentru a se obține în felul acesta atît sporirea, cît mai ales posibilitatea unei verificări mai eficiente a calității ei. Sistemul este specific exploatării capitaliste, căci, după cum afirmă Karl Marx în *Capitalul*, „salariul cu bucata este forma de salariu cea mai corespunzătoare modului de producție capitalist“⁸. Se precizează totodată, că noua legiuire a fost alcătuită cu scopul de a se întîmpina pe viitor „toată gîlcevierea sau urmarea insolvențică“ și că se va men-

¹ Arh. St. Focșani, fond Tribunal Putna, f. 577.

² Din totalitatea de 15 580 boi de jug, aflați în 1859, în județul Putna, majoritatea și anume 14 736 aparțineau locuitorilor, iar restul proprietarilor și arendașilor. (Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 95).

³ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 24/1860, f. 20.

⁴ *Ibidem*, dos. 31/1861, f. 3.

⁵ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, t., p. 273.

⁶ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 24/1860, f. 16.

⁷ Vezi Așezământul pentru regularea dreptăților și a îndatoririlor a proprietarilor de moșii și a locuitorilor lucrători de pămînt așezați pe acele moșii, și pentru pînea de rezervă. Iași, tipografia „Buciumul Român“, 1851, f. 4.

⁸ Karl Marx, *Capitalul*, Editura P.M.R., 1948, cd. II, vol. I, pp. 260—261.

ține „pînă ce năimirile de pămînt se vor putea face prin bună voie“ (art. 14).

Prin noul așezămînt, clăcașilor li se fixau următoarele obligații :

- 28 de prăjini în moină, 18 în țelină, de arat, semănat și grăpat, pentru fiecare pereche de boi sau cai ;

- 42 de prăjini, porumb prășit de 2 ori, cules și cărat la coșere, de fiecare locuitor, indiferent dacă avea sau nu vite ;

- 56 de prăjini de secerat, sau 70 de prăjini de cosit la grîu cu căratul la arie și pusul în stoguri, indiferent de numărul vitelor ;

- 1 falcie de iarbă, de adunat și clădit în stog, indiferent de numărul vitelor ;

- o podvodă de fiecare pereche de vite, de la 8 pînă la 16 ceasuri depărtare, cu o povară de 3 merțe¹, de fiecare pereche de vite ;

- transportul de fiecare pereche de vite a 2 palme gospod., 1 lemne de foc la casa proprietății, de la o depărtare de 4 ceasuri ;

- 4 zile cu vreme rea la meremeturi ; cei cu vite urmînd a le face cu o pereche de boi sau cai, iar ceilalți cu brațele².

Totodată, se observă o oarecare reducere a obligațiilor în muncă pentru locuitorii fără vite, deoarece aceștia rămîneau scutiți de podvodă și aducerea lemnelor, fără a li se cere satisfacerea altor munci cu brațele, ca în perioada regulamentară. Deși, în general, sporite, comparativ cu prevederile Regulamentului Organic, obligațiile în muncă sînt repartizate mai rațional, proporțional cu numărul vitelor de muncă și în același timp, cu mărimea lotului primit în folosință de către clăcași³.

Prin menținerea valabilității învoielilor agricole existente (art. 39) și recomandarea încheierii unor asemenea învoieli și pe viitor (art. 4), însuși așezămîntul a dat posibilitatea proprietarilor să se eschiveze legal de la respectarea acelor condiții, ce nu le erau favorabile.

Aceste învoieli, după cum arată Ion Ionescu de la Brad, s-a prevăzut a se încheia de voie, dar clăcașii le primeau de nevoie⁴.

Nicolae Bălcescu arată în mod just că, prin așa-zisele învoieli libere, boierii urmăreau „a despoia pe țărani de toate drepturile sale, a-l declara proletar și cu dreptul d-a muri de foame unde va voi, sau a primi condițiile cu care va binevoi proprietarul a-i da pămîntul, căci

¹ merța = 10 dimirlii = 25,60 litri.

² Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1321 1851, f. 112.

³ Dacă sub regimul Regulamentului Organic, clăcașii lipsiți de vite (pălmașii) primeau în folosință loturi reduse, în comparație cu celelalte categorii, fiind siliți să efectueze cantități de muncă ce depășeau pe ale acestora, prevederile așezămîntului din 1851 le aduc o oarecare ușurare. Radu Rosetti, calculînd zilele necesare pentru împlinirea obligațiilor în muncă, de către toate categoriile de clăcași, atît în timpul Regulamentului cît și a așezămîntului, conchide că sub regimul regulamentar un fruntaș efectua 56 de zile, un mijlocaș 58, iar un pălmaș 60. Sub regimul așezămîntului, un fruntaș efectua 61 de zile și 1/2, un mijlocaș 63 și 1/2, iar un pălmaș 56 de zile. (Radu Rosetti, *Fămîntul, sătenii și stăpîinii*, București, 1907, pp. 97—98). În realitate, și sub un regim. și sub celălalt, clăcașii efecteau un număr de zile cu mult mai mare.

⁴ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 416.

tranzacțiile nu pot fi libere, cînd existența unuia e în mîinile celuilalt“¹.

Menționăm unele procedee folosite de proprietari în satele ținutului Putna, pentru a-și putea „fabrica“ și aplica după bunul plac, astfel de „învoieli“. În satul Urecheștii-de-Jos, după cum stabilește o comisie de anchetă condusă de revizorul Gorovei, „învoielile“ erau confecționate de arendașul Zalaru, fără consimțămîntul locuitorilor, deoarece, după însăși afirmația vornicului, pecetea satului se afla în păstrarea arendașului, care o folosea în interesele moșiei, chiar și fără știrea funcționarilor comunali². Revizorul Gorovei cercetînd justetea celor reclamate, la fața locului, în mai 1862, dovedește falsitatea actului și prin faptul că printre semnături apare lingă amprenta digitală și numele unui dascăl Gheorghe, care cu siguranță nu a fost la alcătuirea acestuia „căci dacă ar fi fost, s-ar fi iscălit, ca unul ce știa carte“³.

La Soveja, pentru a-i sili pe locuitori să accepte o învoială împovărătoare, arendașul a procedat la arestarea și închiderea locuitorilor într-un hambar⁴. În jalba către Ministerul din Lăuntru, din 16 iunie 1861, numiții locuitori, referindu-se la această situație, arată : „înscrisuri cu de-a sila am datu, pînă să ne iscălim înscrisu, închiși am fostu“⁵. La Sișcani, Alecu Balș, proprietarul moșiei, îi silește pe locuitori cu biciul să-i dea în scris că sînt „drepti datori“ cu diferite munci⁶. Și în satele de munte, proprietarii își silesc clăcașii să le muncească după învoieli și nu după proiectul votat de Obșteasca Adunare la 6 martie 1844⁷ și lăsat valabil de așezămînt. Imediat după publicarea noului așezămînt, arhimandritul Pavel Sotopendios îi obligă pe locuitorii de pe numeroasele sate ale mănăstirii Mira, să-i dea înscris că și pe viitor îi vor munci „după învoieli“⁸. Întrucît locuitorii se plîng stărostiei că numitul egumen, în mod abuziv, îi obligă să muncească după învoieli măsluite, este delegat privighetorul ocolului Girle să cerceteze cazul la fața locului. Fără să cheme la facerea cercetării și pe clăcași, numitul priveghetor conchide, în mod ipocrit, că „locuitorii așa precum în anul următor au intrat în lucru după învoială, apoi că nici nu mai cer strămutarea ei“⁹, fapt dezis de numeroasele jalbe ale locuitorilor care au continuat să protesteze împotriva învoielilor și după menționata anchetă¹⁰.

Procedeele la care recurgeau proprietarii, cu complicitatea administrației, pentru a-i determina pe clăcași să le accepte condițiile, erau

¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. 1, Editura Academiei R.P.R., București, 1953, p. 255.

² Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1631/1857, p. 580.

³ *Ibidem*, f. 578.

⁴ *Ibidem*, fond Tribunal Putna, tr. 90, dos. 172/1855, f. 299—301.

⁵ *Ibidem*, f. 199—202.

⁶ *Ibidem*, fond stărost. țin. Putna, dos. 24/1860, f. 30.

⁷ D. C. Sturza-Scheanul, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, vol. 1, București, 1907, pp. 280—282.

⁸ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1231/1851, f. 65.

⁹ *Ibidem*, f. 107.

¹⁰ *Ibidem*.

variate. La Păunești, pentru a-i sili să se angajeze la munci în „pontul” anului următor, proprietarul cere clăcașilor să accepte termenele învoirii înainte de culesul porumbului, pentru ca în eventualitatea refuzului să le poată interzice recoltarea. De fapt așa se și întâmplă; neprezentându-se la vremea hotărâtă, proprietarul le interzice culesul porumbului, care s-a furat sau s-a stricat cu vitele, locuitorii rămânând muritori de foame¹.

Claca. Majoritatea proprietarilor de moșii, lipsiți de inventarul agricol necesar și totodată având la dispoziție brațele de muncă aproape gratuite ale clăcașilor, au recurs, în vederea extinderii suprafețelor înșămânțate, la intensificarea exploatării pe baza măririi clăcii, mijlocul cel mai lesnicios, aflat la dispoziția lor imediată, pentru sporirea producției². Karl Marx, într-o comparație ce o face între capitalistul apusean și proprietarii de moșii din țările răsăritene, afirmă: „La capitalist, goana după supramuncă se manifestă în tendința de *prelungire fără măsură a zilei de muncă*; la boieri ea se manifestă mai simplu, în goana directă după zile de clacă”³.

În genere, suprafețele ce trebuiau muncite de locuitorii în contul clăcii sînt mărite cu mult peste limitele stabilite de așezămînt. Pe locuitorii din Călieni, de pildă, arendașul Gheorghe Ianoli îi înșeală la măsurătoarea terenului în contul clăcii „cum vrea dumnealui”, încît se jeluiesc clăcașii „...de acu înainte, avem să ne ținem numai de dumnealui di arătură, pînă a îngheța pămîntul”⁴.

Locuitorii din satele Copăcești, Sișcani, Lunca-Dochiei, Urecheștii-de-Jos și Burcioaia, proprietăți ale boierului Alecu Balș, se jeluiesc caimacanului Nicolae Voșoride, la 26 august 1857, că, deși au făcut toate clăcile și muncile după „pont și așezămînt”, arendașii Nicolai și Crăciun Gaicu i-au luat cu silnicie, cu copii și femei și i-au dus de au prășit păpușoi afară din pont⁵.

În satul Conțești, arendașii Dumitrache Mavro și Costache Petrescu i-au silit pe locuitorii, pînă în anul 1860, să le muncească de fiecare, peste îndatoririle învoielii, cîte 6 prăjini de păpușoi, prășite de 2 ori, cu toate ale lor, pînă la pusul în leasă, precum și cîte 6 prăjini de seceră și făcut stoguri și 10 prăjini de coasă. Acum, se jeluiesc locuitorii „ne apucă a li face aceste zile îndoite”⁶.

Lipsa lemnului de foc a constituit pentru boieri un alt prilej de a storce de la clăcași cantități importante de muncă neplătită. În schimbul acordării dreptului de a-și lua din pădurea boierească lemnele necesare la vremea iernii, proprietarul moșiei Scurta, Nicolae Lipan, pretinde clăcașilor următoarele munci: să-i are fiecare locuitor cîte 24 de prăjini, să-i prășească cîte 24 de prăjini porumb, să-i lucreze 9 prăjini

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1682/1853, f. 174.

² Acad. A. Oțetea, *Le second asservissement des paysans roumains 1746—1821*, Editura Academiei R.P.R., București, 1955, p. 1 (extras).

³ Karl Marx, *Capitalul*, vol. 1, p. 260.

⁴ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 134.1851, f. 153.

⁵ *Ibidem*, dos. 1631/1857, f. 9.

⁶ *Ibidem*, dos. 24.1860, f. 60.

de vie, să-i execute alte 6 zile de lucru la diferite alte munci, să-i facă 50 de pari și 900 de nuiele pentru îngrădirea viei, și să-i dea fiecare câte o găină, 2 pui și 10 ouă pe fiecare an¹.

Obligația executării în timp util și în bune condiții a muncilor necesare rezervei boierești, fără de care nu puteau obține permisiunea de a se ocupa de culturile proprii, a avut ca urmare, de cele mai multe ori, compromiterea recoltelor clăcășești, datorită îndeplinirii acestor munci cu întârziere, sau chiar neefectuării lor. Așa s-a întâmplat la Adjudul Vechi, unde, datorită faptului că clăcașii au fost siliți să prășească proprietarului peste învoială câte o jumătate de pogan de fiecare, timpul favorabil muncii a trecut și porumbul lor a rămas în buruieni². Ion Ionescu de la Brad, referindu-se la această situație, conchide: „Nu rămîne săteanului timp pentru lucrul său, și tot sint oameni care cutează a zice că sătenii nu muncesc. Muncesc, săracii, pînă nu mai văd bine“³.

Se cunosc și situații cînd unii proprietari și arendași mai întreprinzători, dîndu-și seama că productivitatea muncii se menține la un nivel scăzut sub regimul clăcii, pășesc la reorganizarea gospodăriilor lor pe baze capitaliste, folosind procedee agrrotehnice noi și în special muncă salariată.

Pentru a se depăși stadiul producției feudale în agricultură și a se ajunge la relații capitaliste, Lenin arată că erau necesare: „O clasă de oameni obișnuiți cu munca salariată... inventarul țăranului să fie înlocuit cu inventarul boierului și... agricultura să fie organizată ca oricare altă întreprindere comercialo-industrială, și nu ca îndeletnicire boierească“⁴.

Aceste condiții, deși parțial apăruseră mai înainte, se dezvoltă din ce în ce mai intens în ținutul Putna, după 1851. Cu scopul extinderii agriculturii⁵, unii proprietari și arendași își silesc clăcașii să le muncească peste obligația clăcii, în schimbul unor sume derizorii.

La Burcioaia, pentru arăturile efectuate în contul clăcii în toamna anului 1856, clăcașii sînt siliți să primească bani, urmînd ca obligația clăcii să o îndeplinească în primăvara anului 1857. Refuzînd primirea banilor, fiindu-le vitele bolnave și neavînd fin, arendașul Nicolae Gaicu îi înjură, amenințîndu-i totodată că dacă nu vor primi banii, „pi urmă o să-i caute și nu-i vor găsi“. În primăvara anului 1857, peste arătura datorată, același arendaș le impune să-i mai lucreze, tot cu bani, câte o jumătate de pogan de fiecare. Locuitorii refuză să-i mai execute acest surplus de arătură, deoarece nu mai aveau timp să-și are locurile legale; arendașul îi amenință că de nu-i vor efectua arătura „îi va

¹ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 393.

² Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1631/1856, f. 57.

³ Ion Ionescu de la Brad *op. cit.*, p. 385.

⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 171.

⁵ Producția de cereale în ținutul Putna a cunoscut o creștere prodigioasă între 1950—1862. Dacă în 1850, semănăturile cuprindeau 25 000 de fălci, în 1852 ele ating cifra de 41 351 de fălci. (Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, pp. 103—104.)

face să nu aibă nici miță la casele lor“¹. Includerea loturilor clăcășești, de către arendașul Gaicu, în denumirea generică de „tarla boierească“ subliniază tendința manifestată de boieri, de a se considera proprietari peste întreaga întindere a moșiei.

Dezvoltarea producției de mărfuri a constituit un stimulent puternic pentru unii proprietari de a-și însuși din renta feudală, prin diferite procedee, capitaluri bănești importante, pe care le-au întrebuințat apoi în scopul organizării muncii, pe baze capitaliste.

Forța de muncă salariată se recruta îndeosebi din rîndurile populației răzeșești sărăcite, dar sînt numeroase și cazurile cînd proprietarii recurgeau la tocirea propriilor lor clăcași. Astfel, la 18 februarie 1855, mai mulți locuitori din Burcioaia arată, într-o jalbă către stărostie, că „s-au alcătuit“ cu arendașul moșiei să treiere la orz, „cu tocmeală hotărîită cite 7 lei de chilă“². În satul Dimaciu, nouă locuitori se învoiesc cu spătarul Nacu să taie și să ducă la finăria boierească 3 600 de snopi de stuf. Neexecutîndu-se această muncă, spătarul Nacu cere stărostiei ca „prin înadins jandarm“ să împlinească de la ei cite două carboave de sută „fiindcă așa vînduse stuful și în alte împrejurări“³.

Pentru a produce mai repede și mai avantajos grîul destinat pieței, excluzînd totodată concurența, unii boieri recurg și la introducerea pe moșii a unor mijloace și procedee agrotehnice mai avansate. Astfel, la Ivăncești, Constantin Iacovachi folosește o mașină de treier hidraulică, minată de o gîrlă din apropiere⁴, iar la Mărășești, Costin Catargiu dispunea de 24 de pluguri perfecționate și de o mașină de treier, acționată de forța aburului⁵. De asemenea, proprietarul moșiei Domnești avea o mașină de treier, pusă în mișcare de apa Trotușului⁶, iar Dimitrie Dăscălescu, proprietarul moșiei din Cîmpuri, avea trei mașini de semănat, două de prășit, una de tăiat paie, una de vînturat, douăsprezece pluguri de Viena, două pompe de Viena, dintre care una pentru apă și alta pentru rachiou⁷. În plasa Biliiești, o statistică din anul 1864 menționează existența a două mașini de treier, acționate cu abur, una de 10 CP și alta de 8 CP⁸, iar în plasa Răcăciuni, două mașini de vînturat purtate de oameni, și altele două : una de secerat și alta de semănat, purtate de animale⁹. Folosirea mașinilor de treier era deosebit de rentabilă, atît pentru economia de timp și pierderile minime de boabe, cît mai cu seamă prin selecționarea grîului de corpuri străine, fapt imposibil de realizat în condițiile treierului cu cai sau cu îmblăciul. Se cunoaște și o inițiativă locală, de confecționare a unor pluguri perfecționate. Astfel, la Pădureni, un oarecare Ion Ionescu este menționat ca făcîndu-și singur

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1631/1857, f. 7.

² *Ibidem*, dos. 1511/1855, f. 78.

³ *Ibidem*, f. 79.

⁴ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 284.

⁵ *Ibidem*, p. 416.

⁶ *Ibidem*, p. 373.

⁷ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 30/1859, f. 124.

⁸ *Ibidem*, dos. 20/1864, f. 12.

⁹ *Ibidem*, f. 17.

plugurile „fiind un om cu aptitudini la mecanica agricolă”¹. Cu toate acestea, baza producției de cereale-marfă, destinată exportului, nu era asigurată de munca tocmită, sau de utilajul agrotehnic, introdus pe alocuri, ci de munca silită și sporită a clăcașilor, sistemul economic bazat pe munca de clacă continuând să se mențină preponderent, și în perioada așezământului lui Grigore Alexandru Ghica.

Renta în produse. Așezământul moldovenesc prevedea desființarea dijmei din cereale și fin, obligația menținându-se numai asupra viilor și livezilor, cu excepția celor 10 prăjini, locul casei și al grădinii (art. 5 și 20). Această măsură, dacă s-ar fi aplicat, n-ar fi prejudiciat interesele proprietarilor, deoarece în condițiile extinderii schimburilor comerciale, crescînd renta în muncă, importanța economică a dijmei rămîne infimă. Așezământul, prevăzînd extinderea și organizarea muncii pe rezervele boierești, lăsa întreaga recoltă ce ar fi fost obținută pe loturile limitate ale clăcașilor, la dispoziția acestora, ca o slabă răsplătire a supramuncii depuse în folosul proprietarilor. Boierimea reacționară, interesată să-și păstreze toate avantajele ce decurgeau din exploatarea pe baze feudale a moșiilor, protestează imediat după aplicarea așezământului, la Departamentul din Lăuntru împotriva acestei măsuri, pe motiv că îi cauza pagube simțitoare².

Cuprinsul articolului 39, ce prevedea că invoielile în curs își vor menține valabilitatea, atîta timp cît amîndouă părțile ar rămîne mulțumite, a fost răstălmăcit de boieri în sensul că pot proceda și, în această problemă, după bunul plac. Iată confirmarea: la 18 septembrie 1851, locuitorii de pe moșia Bizighești adresează stărostiei o jalbă, din care cităm: „Astăzi, dumnealui Manolache Teohari, posesorul acestei moșii, ne-au îndatorat ca să-i dăm dijma din fin, păpușoi, în scurtu din tot ci avem, precum am dat și în anii trecuți, la care noi ne-am împotrivit, fiindcă după noul așezămîntu, sîntem iertați și pi anul acesta, di asemenea datorii, Dumnealui, ne uitîndu-se nici la așezămîntu, nici la propunerile noastre, ne-au pus josu și cu un băț din gard, ne-au bătut cît i-au plăcut”³.

Nici chiar atunci cînd recolta le era compromisă de calamități, locuitorii nu erau scutiți de această îndatorire, sau cel puțin scăzuți, proporțional cu pierderile cauzate, ci li se pretindea întreaga cantitate, ca în anii buni. În satul Adjudul Vechi, recolta locuitorilor a fost distrusă

¹ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.* p. 222.

² Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1321/1851, f. 30.

Nemulțumirea boierilor în privința desființării dijmei fără despăgubire reiese și din încheierea majorității comitetului proprietarilor mari, citată în Divanul ad-hoc al Moldovei de Const. Hurmuzachi și care la punctul al 13-lea menționează că, „Dacă sătenii n-au fost chemați la facerea legilor atingătoare de ei, nici proprietarii nu s-au chemat la facerea legiurii prin care s-au desființat fără despăgubire mai multe folosuri ce ei aveau de la țărani lor, iar mai ales dijma...” (Vezi D. A. Sturza, *Acte și Documente relative la Istoria Renașterii Romîniei*, vol. VI, partea I, București, 1896, p. 353).

³ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1248/1851, f. 150.

în vara anului 1851 de lăcuste ; toamna, arendașul a „luat dijma pi tot locul deplin“, iar locuitorii, n-au „rămas cu nimic“¹.

Sistemul abuziv al perceperii dijmei la pogon, interzis de Regulament², a dat posibilitatea proprietarilor să-i constrângă pe clăcași la îndeplinirea acestei obligații, indiferent dacă recolta obținută de pe locurile lor era sau nu bună. Pretextînd existența învoielilor, proprietarii și arendașii sporesc considerabil obligațiile în dijmă ale clăcașilor. Astfel, locuitorii satelor de munte Șindrilarii-de-Jos, Reghiu, Șindrilarii-de-Sus, Mira și Andriașul, proprietăți ale mănăstirii Mira, sînt îndatorați de egumeni să dea anual, indiferent de starea recoltei, următoarele dijme :

— 4 dimerlii, în știuleți, de pogonul de păpușoi, puși în leși, sau 12 oca și jumătate în grăunțe ;

— pentru grîu, secară, ovăz și mălai, tot 4 dimerlii ;

— din grădini, cîte două oca fasole, de fiecare casă ;

— din 10 pomi roadele unuia pe alese ;

— pentru vii, de fiecare pogon cite 10 vedre de vin. Dijma finului urma să fie plătită în bani, și anume : „De la fiecare claie ce va fi de la 8 stînjeni în sus, 2 lei, iar de la 8 stînjeni în jos, cite 60 de parale de stînjen“³.

Iorgu Razu, arendașul moșiilor Domnești, Pufești și Cornățelu, cere în contul dijmei de la locuitori „de fiecare pogon cîte 8 banițe de piine“⁴. Pe moșia Sișcani, arendașul Ion Zălaru, convertind dijma viilor în bani și pretinzînd de la locuitori cîte 40 de lei de pogon, aceștia se plîng că niciodată n-au dat „asemenea împovărată dijmă, decît pînă la 20 de lei“⁵.

Pretinderea unei sume fixe în contul dijmei, fără a ține seamă de producția realizată, constituie un alt aspect abuziv al procedeelelor folosite de proprietari pentru a-și mări veniturile.

Deși pentru locul grădinii și al casei clăcașii erau scutiți prin așezămînt de orice fel de îndatoriri, totuși unii proprietari și arendași nu se dădeau în lături de a realiza venituri și din acestea. Pe moșia Precistanu, a mănăstirii Mira, arendașul D. Cantacuzin cere de la locuitori, numai pentru locul de casă, cîte doi galbeni și 20 de parale de fiecare. Subprefectul despărțirii Biliiești, delegat să ancheteze situația, îi obligă pe locuitori să plătească banii „fără să iee în privire așezămîntul“⁶. La Soveja, arendașul Mihalache Popovici, deși ia dijmă locuitorilor din toate produsele ca „în, cinepă, fasole, cartofi, varză și din orice sămînță“, îi obligă să-i mai dea de fiecare și cîte 7 lei, „lucru cu totul nedrept — reclamă locuitorii — căci de prisos este a da dijma cînd dumnealui ie bani și cînd noi cunoaștem că dejmurile aice în țara noastră sînt ridicate cu totul

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1248/1851, f. 150.

² Acad. A. Oțetea, *Trecerea de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*, în „Studii și Materiale de Istorie medie“, vol. IV, 1960, pp. 374—375.

³ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1231/1851, f. 65.

⁴ *Ibidem*, 1231/1831, f. 70.

⁵ *Ibidem*, dos, 1631/1857, f. 213.

⁶ *Ibidem*, dos, 31/1861, f. 16.

chiar prin așezămîntul, și dumnealui au călcat atît așezămîntul cît și învoiala noastră“¹.

Dijma, obținută de pe loturile mici și deseori nelucrate ale locuitorilor, nu mai putea satisface, în noile condiții economice, necesitățile crescînde de cereale, și aceasta este cauza principală pentru care așezămîntul a stipulat desființarea ei. Dar, după cum s-a demonstrat, nu toți proprietarii moșiilor s-au arătat dispuși să renunțe la ea, susținînd că prin dijmă locuitorii plătesc chiria pămîntului primit în folosință. Mai mult, dijma a fost păstrată pe alocuri deoarece reprezenta, în arsenalul măsurilor coercitive boierești, o armă eficientă de intimidare și silire a clăcașilor la executarea unor munci gratuite în folosul proprietarilor.

Podvezile. Obligația transportării cerealelor la Galați, principalul debușeu al Moldovei², prin intermediul căruia pătrundeau în circuitul pieței mondiale cerealele din sudul Moldovei îndeosebi, continuă a fi prevăzută în învoielile impuse țărânimii clăcașe din ținutul Putna. La 19 octombrie 1851, vechilul moșiei Mircești cere sprijinul stărostiei pentru a-i executa pe locuitori să-i transporte la Galați cerealele cu care erau îndatorați³. În satele Slobozia, Copăcești și Urecheștii-de-Jos, arendașul îi obligă pe locuitori să-i transporte la Galați, în primăvara anului 1857, și podvoada neexecutată în 1856⁴, fapt interzis de așezămînt.

Folosirea abuzivă de către organele administrative a locuitorilor la repararea șoselelor stingherea, uneori, transportul normal al cerealelor spre Galați. La 26 august 1858, de exemplu, pîrcălăbia de Galați cere stărostiei Putna eliberarea imediată a 25 de care folosite la reparatul șoselei de privighetorul de Bilești, după ce fuseseră oprite și descărcate în satul Vulturul-de-Sus, pe cînd transportau spre Galați porumbul negustorului Hrisoveloni Platon. Pîrcălăbia găsește necesar să atragă totodată atenția stărostiei de Putna să se îngrijească pentru „a nu se mai repeta astfel de împrejurări pe viitor, care aduc sminteală negoțului“⁵.

Pentru asigurarea mijloacelor de transport, unii proprietari și arendași recurg și la angajări libere. La Berești, constatăm mai mulți locuitori ce se angajează în primăvara anului 1856, la arendașul Panaite Ianoli, ca să-i transporte la Galați porumb și seară, cu 5 lei chila⁶. De asemenea la Adjudul Vechi, locuitorii se învoiesc la același arendaș, să-i transporte 12 chile de seară; în cazul că seara nu va fi dusă la Galați, la termen, contractul prevede obligația pentru locuitori de a-i plăti chila de seară „după prețul din trecutul an politicîț la șchele“⁷.

Nu numai nevoia transportării la termene fixe a unor cantități de cereale la Galați, ci și greutatea legate de acestea, i-a determinat pe unii proprietari și arendași să recurgă și la stimularea bănească a locuito-

¹ Arh. St. Focșani, fond Tribunal Putna, tr. 90, dos. 172/1855, f. 35.

² N. Șuțu, *Opere economice*, București, 1957, p. 131.

³ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1321/1851, f. 193.

⁴ *Ibidem*, dos. 1631/1857, f. 3—4.

⁵ *Ibidem*, dos. 1692/1858, f. 416.

⁶ *Ibidem*, dos. 1682/1858, f. 21.

⁷ *Ibidem*, f. 22.

rilor. Deosebit de împovăraătoare pentru locuitorii ținutului au fost și contractele prin care aceștia se angajau să transporte sare de la Tg. Ocna la Galați, în schimbul unor sume primite anticipat.

Deși Ministerul de Finanțe, prin adresa către stărostie din 25 iulie 1855, cere ca aceste contracte să se facă prin tocmele libere, totuși, sub impulsul nevoilor personale și sub presiunile aparatului administrativ, locuitorii au fost siliți să contracteze, cu prețuri minime, cărături greu de realizat cu posibilitățile lor. Obligația de a plăti Cămării costul sării ce n-ar fi fost transportată la termenul prevăzut, „cu prețul ce s-ar vinde peste Dunăre“¹, a adus la o completă stare de sărăcie numeroase familii de clăcași și răzeși din satele ținutului Putna. Locuitorii au fost tentați să încheie astfel de contracte, începînd cu vara anului 1855 — cînd reprezentanții Cămării încep să cutreiere satele putnene², deoarece primeau, drept acout pentru cărături viitoare anumite sume bănești, atît de necesare rezolvării momentane a lipsurilor din gospodăriile lor sărăcite. Unii proprietari și arendași n-au scăpat ocazia de a se folosi și de această împrejurare, pentru a realiza noi avantaje personale. Pe considerentul că dispun de brațele clăcașilor de pe moșiile lor, unii boieri s-au grăbit să încheie contracte cu reprezentanții Cămării, angajîndu-î pe locuitori cu cărături, pentru care și-au însușit, în contul acestora, importante sume bănești. Astfel, arendașul moșiei Biliiești, Anton Crămlău, se angajează să transporte — se înțelege că cu truda clăcașilor — 80 000 de ocale de sare, pentru care primește numai ca avans suma de 250 de galbeni și 17 lei. Fiînd obligați, de privighetorul de Biliiești, la cererea arendașului, să transporte cantitatea de sare menționată, locuitorii protestează împotriva acestei samavolnicii. La 29 decembrie 1856, arătînd stărostiei că „nu ne cunoaștem nici cum datori cu asămîne transport, ca unii ce n-am primit nici un ban“³.

Executarea cărăturilor în folosul proprietarilor prejudicia interesele clăcașilor, atît prin deteriorarea cadelor, îmbolnăvirea sau chiar moartea vitelor, cît mai ales prin compromiterea recoltelor, urmare firească a pierderii timpului util de muncă.

Contractele de învoieli impuse clăcașilor păstrează și obligația transportării lemnului din pădure la casa proprietății. În cazul neexecutării, clăcașul era obligat să plătească o anumită sumă bănească, fixată abuziv de către proprietar. Astfel, în satele moșiei Mira, clăcașii erau obligați să plătească, în cazul neîndeplinirii obligației transportului de lemne, cîte 4 lei de fiecare⁴, iar pe moșia Soveja, cîte 12 lei „de giugul de boi sau de cai“⁵.

Monopolurile. Așezămîntul din 1851 lasă neatins dreptul stăpînului de moșii de a fi singurii detinători, pe proprietățile lor, de circiumi, măcelării, dugheni, mori, velnițe, de a percepe taxe la trecerea podurilor

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1512/1855, f. 32.

² *Ibidem*, f. 105—108.

³ *Ibidem*, f. 114.

⁴ *Ibidem*, dos. 1248 1858, f. 65.

⁵ *Ibidem*, fond Tribunal. Putna, tr. 90, dos. 172/1855, f. 142.

umblătoare etc. (art. 32). În învoielile impuse clăcașilor nu se pierde din vedere să se precizeze că dreptul de a vinde vin sau rachiu pe moșie aparține, în exclusivitate, proprietarilor. Astfel, egumenul mănăstirii Mira, Pavel Sotopendios, în învoiala cu locuitorii satelor așezate pe moșia mănăstirii, precizează că : „nimeni nu are voie să cumpere de pe alte moșii vin sau rachiu și să le ducă la casele lor, nici să se ducă pe la alte moșii megieșite să bea, căci unii ca aceștia de se vor afla, vor plăti contobanțul“. Neprecizarea amenzii arată că și aici se făcea prezență samavolnicia. Aceeași învoială interzice locuitorilor să-și vîndă vinul în alte locuri, ci numai mănăstirii, „cu prețul politicit“¹. Și, surplusul de fin. conform învoielii, trebuia de asemenea vîndut numai mănăstirii în condiții fixate de ea².

În 1855, clăcașii din Soveja se plîng stărostiei, că deși arendașul M. Popovici concesionase scaunul căsăpiei, le mai solicită și cîte 10 galbeni pe an, „care noi n-am plătit nici la un posesor“³.

Preturile băuturilor ca și ale altor mărfuri expuse în dugheni erau fixate fără nici o noimă, după bunul plac al orînduirilor. Cînd locuitorii din Soveja se jeluiesc, în 1861, că „obiectele necesare de pe la orînzele de sat se vînd cu întreprite și împătrite prețuri“, față de alte locuri, stărostia găsește cu cale să le răspundă că „pînă în prezent nu există nici o lege care să-i lase drept administrației a impune orîndarilor prețul după voința cumpărătorilor“⁴. Legile, desigur, erau făcute numai pentru a apăra interesele exploatatatorilor.

La iarmarocacele organizate de unii proprietari pe moșii, dreptul de a-și vinde mărfurile le aparținea în exclusivitate.

La Soveja, la 3 iunie 1861, cînd unii locuitori au vrut să-și vîndă băuturile, feciorii boierești, din ordinul proprietarului, le-au tăiat cepurile la vase⁵.

Asupra morilor, învoiala încheiată de locuitori cu arhimandritul Pavel Sotopendios, la 23 aprilie 1851, prevede că „nimeni dintre ei nu vor avea voie a face mori din nou, pînă nu se va învoi cu mănăstirea, sau să și le repare cînd se vor strica, iar acei care vor avea mai dinainte mori, să vie acu să se învoiască“⁶.

Și Cămara ocnelor era lovită în interesele ei de pretenția proprietarilor, care, sub cuvînt că dreptul de a vinde pe moșii este numai al lor, îi silesc pe antreprenori să le dea zeciuială din sarea pe care aceștia o vindeau prin sate⁷.

Prin monopoluri și mai ales prin abuzurile legate de ele, proprietarii și arendașii agravau situația țăranilor clăcași.

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1321/1851, f. 63.

² *Ibidem*, f. 65—107.

³ *Ibidem*, dos. 44 1859, f. 51.

⁴ *Ibidem* fond Tribunal Putna, tr. 90, dos. 172/1855, f. 273.

⁵ *Ibidem*, f. 274.

⁶ *Ibidem*, fond stărost. țin. Putna, dos. 1231/1851, f. 66.

⁷ *Ibidem*, dos. 1512/1855, f. 74.

Globirile. Unii proprietari și arendași își asigurau venituri mari și din globiri sau ispașe, sume pretinse drept despăgubire pentru stricăciunile, de cele mai multe ori imagine, pricinuite de vitele sau păsările locuitorilor în recoltele proprietății.

Mai mulți locuitori mărginași din orașul Focșani se plîng stărostiei, la 28 octombrie 1858, că vătălii boierului Vasilică Vidrașcu le-au luat vitele de pe cîmp, de sub paza văcarului, și le-au închis în oborul său, pretinzînd gloabă¹.

La Bolotești, arendașul Costache Ciornei, după culegerea recoltei, a strîns vitele locuitorilor de prin țărini și le-a închis în țarc, sub motiv că „vroiește a speculari moșia și după cules“². În satele Slobozia lui Vidrașcu și Bătinești, boierul Iorgu Fulger, cu ajutorul vătăfilor, strînge de pe cîmp vitele locuitorilor și le închide în curtea boierească, „fără a strica griu sau seară“ și numai fiindcă este învățat a globi locuitorii, cite 7—8 lei de vacă sau de vițel“³. Unii proprietari și arendași nu se sfiesc să solicite despăgubiri și pentru „pagubele“ cauzate de ciini sau păsări. Astfel, arendașul moșiei Adjudul Vechi, Ștefan Ciocîrlie, prin reclamația trimisă stărostiei la 8 august 1858, pretinde să i se facă ispașă de stricăciunile cauzate de ciinii locuitorilor în țarina cu păpușoi⁴, iar argații boierului Vasilică Vidrașcu duc la curte 8 giște ale văduvei Sultana din Focșani, pe motiv că i-au produs stricăciuni⁵. La Ruginești, arendașul moșiei, Ion Zălaru, sechestrează o pereche de boi ai unui locuitor, sub pretextul că folosise, pentru comunicația cu locul său de hrană, un drum pe care locuitorii îl utilizaseră pînă atunci nestingheriți; pretenția arendașului de a lua bani locuitorilor numai fiindcă merg pe acel drum „este cu totul nedreaptă“, se jeluiesc aceștia stărostiei, la 5 august 1858⁶.

Constrîngerea extraeconomică. Pentru a storce cît mai multă muncă de la clăcași, proprietarii de moșii și arendașii recurgeau la sprijinul aparatului administrativ, format tot din boieri sau slugi de-ale acestora, și care — după expresia marelui patriot N. Bălcescu —, „făceau una cu proprietarii“⁷. Nici funcționarii comunali, pentru a fi executanți fideli ai proprietarilor, nu erau recrutați la întîmplare, ci numai dintre slugile cele mai devotate ale acestora.

La Adjudul Vechi, după cum arată locuitorii în jalba adresată domnitorului Alex. Ioan Cuza, la 16 februarie 1862, alegerea de „giudeț sătesc“ s-a făcut astfel: arendașul moșiei a adus la casa sa pe supleantul Prefecturii și totodată pe unii locuitori, cu care se înțelesese din vreme. Apoi a chemat pe cite unul din locuitori în casă și i-a pus să semneze o hîrtie, prin care se propunea alegerea ca vornic a unui oarecare Gher-

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1682/1858, f. 636.

² *Ibidem*, dos. 1311/1855, f. 514.

³ *Ibidem*, dos. 44/1859, f. 15.

⁴ *Ibidem*, dos. 1682/1858, f. 395.

⁵ *Ibidem*, f. 316.

⁶ *Ibidem*, f. 386.

⁷ N. Bălcescu, Opere, vol. I, București, 1952, p. 67.

ghiceanu. Această alegere — arată locuitorii — s-a făcut împotriva voinței lor „numai cu vroința și mulțumirea posesorului întovărășit cu dumnealui Ștefan Ciocîrlie, subprefectul despărțirii Răcăciuni, spre a le fi ficior boieresc în căutarea tuturor intereselor moșiei“¹.

Nu e de mirare deci că în litigiile dintre proprietari și locuitori, funcționarii administrativi apărau întotdeauna interesele celor dintii. Într-un raport al revizorului Gheorghe Tăutu, adresat Ministerului de Interne, la 21 septembrie 1861², privitor la conflictul de muncă dintre boierul Costache Dăscălescu și locuitorii din Clipicești, se arată că în timpul anchetei subprefectul ocolului Gîrlei, Petrache Moscu, pentru a servi interesele proprietarului cît mai bine, a negat că locuitorii au fost bătuiți de boier și totodată a pledat „cauza domnului Dăscălescu cu elocvența celui mai bun procuror încît am fost nevoit a-l întreba, dacă dumnealui este funcționarul guvernului, sau reprezentantul domnului Dăscălescu“³. Același revizor, analizînd cauzele ce au dus la deznădejde țărănimea clăcașă din Clipicești, arată că însuși starostele ținutului, în loc să dispună rezolvarea echitabilă a jabelor țărănești, „le rupea suplicele și-i dădea afară din birou, cînd veneu să i se tîngue“⁴.

Și cum putea fi altfel, cînd proprietarii și arendașii aveau grijă să-și cîștige din vreme bunăvoința starostelui, uneori chiar și prin mită? În procesul-verbal încheiat de revizorul Gorovei, la 6 mai 1862, se arată că arendașii moșiei Adjudul Nou, frații Zălărești, „au dăruit prefectului Tufelcic, în timpul tragerii locuitorilor la sorti, 6 chile de orz, obligîndu-i pe locuitori să i-l transporte, gratuit, la curtea acestuia la Focșani“⁵.

Bătăia constituia în mîinile proprietarilor și arendașilor, ca și a organelor administrative, unul dintre mijloacele obișnuite de constrîngere, folosite împotriva țăranilor. Dacă reclamațiile țărănești nu găseau sprijin la organele administrative, în schimb cererile boierești de a li se aproba folosirea bătăii și altor mijloace de pedepsire a sătenilor erau întotdeauna primite favorabil. La 23 iulie 1858, cînd arendașul moșiei Petrești solicită un amploiat spre a-i pedepsi cu bătăia „spre pilduirea tuturor“, pe locuitorii ce refuzaseră să iasă lă prașilă, stăroștia se grăbește să trimită omul cerut cu dispoziția „să-i înfrîneze acolo cu cite 5 bice“⁶. La Bizighești, locuitorii ce se opun dării dijmei sînt bătuiți de arendașul Mihalache Teohari⁷, iar la Vulturul-de-Jos⁸, Slobozia lui Vidrașcu⁹, Biliiești și Sasu¹⁰, locuitorii sînt de asemenea bătuiți, pentru ca în felul acesta să fie siliți să accepte obligațiile impuse de proprietari și arendași.

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 162/1862, f. 2.

² *Ibidem*, dos. 48/1861, f. 41.

³ *Ibidem*, dos. 48/1861, f. 41

⁴ *Ibidem*, f. 42.

⁵ *Ibidem*, dos. 1631/1861, f. 577.

⁶ *Ibidem*, dos. 1682/1855, f. 279.

⁷ *Ibidem*, dos. 1231/1851, f. 153.

⁸ *Ibidem*, f. 171.

⁹ *Ibidem*, f. 185.

¹⁰ *Ibidem*, f. 270, 239.

În urma acestor bătăi, locuitorii rămăneau uneori cu grave infirmități, fapt ce-i punea în situația de a nu-și mai putea câștiga existența. Locuitorii din Adjudul Vechi se plîng la 12 ianuarie 1857 către stărostie, arătînd că posesorul „ne-au bătut pe 4 din noi tare cu ghiciul în ograda sa, care-le am pătimit toată vara, rămînîndu-ne pînea nelucrată”¹.

În satul Burcioaia, locuitorii ce vin la curtea boierească spre a cere înapoierea vitelor ce le fusese închise samavolnic, sînt luați la bătaie de arendașul Nicolae Gaicu. Doi dintre ei sînt bătuți atît de grav încît „nu vor fi vrednici nici di a-și agonisi zilnica hrană, în toată viața lor”... Ne-am îngrozit cu totul — se jeluiesc locuitorii la 16 Aprilie 1857 — că dumnealui la toate muncile ci ni pornește, tot cu bătaia se laudă”².

Cu ajutorul organelor administrative, căroră le era creată o situație privilegiată, proprietarii îi constrîngeau pe clăcași la îndeplinirea diverselor obligații. Astfel, la 27 septembrie 1851, Asanache Dan, proprietarul moșiei Cîmpuri, se adresează printr-o scrisoare personală starostelui Ștefanache Dăscălescu, rugîndu-l să-i pună la dispoziție un jandarm, pentru a-i aduce pe moșie clăcașii plecați la diferite munci prin podgorii³. Și Cămara Ocnelor, în vederea constrîngerii locuitorilor la îndeplinirea cărăturilor de sare de la Tg. Ocna la Galați, cere stărostiei, la 26 iulie 1856, „trimiteră cîte unui jandarm la fiecare ocol, spre a-i sili a-și îndeplini obligațiile”⁴.

Proprietarii și arendașii foloseau cele mai inumane mijloace, pentru a-i determina pe clăcași să le muncească fără soroc. Ială unele exemple : La Soveja, într-o jalbă ce amintește prin conținutul său de plîngerea depusă de Moș Ion Roată pe biroul Divanului ad-hoc al Moldovei în 1857, locuitorii arată : „din fînețele noastre din bătrîni ne-au datu afară, dijma nelegiuîtă ne-au luat, zile de meremetu fără socoteli am lucratu, banii în tot anu ne împlinești fără socoteli, arătură peste învoială am aratu... înscrisu cu deasila am datu,... bătuți am fostu, împunși cu sula am fostu, desbrăcați în pieile goale și bătuți cu biciul am fostu, fimeile noastre, bătute, batjocorite au fostu...”⁵.

Nemuțumit de felul cum privighetorul din Răcăciuni aplica dispozițiunile sale privind executarea locuitorilor la îndeplinirea unor obligații, în satele Hulpești și Pădureni, arendașul Costache Turculeț, prin adresa către privighetorie din 1 august 1859, amenință pe țărani și dregători : „sîmbătă dimineată. adică mîni, fiștecare datornic va fi bătut cu biciul bine și pus la treabă ; pe dregători iar așa. Pe Tudor am să-l pui în lanțu și să mă uit la el pâr și-o împlini anu. Pe Țurcanu și pe țigancă, totu această soartă, iar bătăi cît oi pute. cu toate instrumentele din lume cele mai dureroase”⁶. Chiar dacă aceste amenințări ar fi rămas formale, fapt imposibil de crezut, folosirea lor într-o formă atît de brutală și

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1631/1957, f. 1.

² *Ibidem*, dos. 1231/1851, f. 163.

³ *Ibidem*, dos. 1512/1855, f. 87.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, fond Tribunalul Putna, tr. 90, dos. 172/1855, f. 199—202.

⁶ *Ibidem*, fond stărost. țin. Putna, dos. 44/1859, f. 699.

mai ales într-o scrisoare adresată privighetoriei, scoate în evidență atît subordonarea totală a administrației locale față de boierime, cît și mai ales completa lipsă de drepturi juridice a țărănimii.

Întîlnim și cazuri cînd clăcașii sînt arestați și legați în fiare, pentru a li se înfrînge spiritul de rezistență. În satul Vulturul de Jos, vechilul boierului Panaiotache Balș arestează și pune în fiare pe clăcașii ce vin la curte să-și ceară boii, ce le fuseseră închiși samavolnic¹. Tot la Vulturul de Jos, pentru a-i sili să-i execute munci suplimentare, același vechil îi ține pe locuitori sub pază în propriile lor case, spre a nu le fi îngăduit să-și cîștige existența, lucrînd aiurea². Nici cînd se aflau în Focșani, clăcașii nu erau la adăpost de urmărirea și pedeapsa boierilor. Pe motiv că-i datora 10 zile de prașilă, chiar în prima zi de Paști, boierul Vasile Vidrașcu, proprietarul moșiei Gugești, a trimis vechilii să-l aresteze pe clăcașul Constantin Fîncu, pe cînd se afla în vizită în orașul Focșani, la sora sa. Aici, după ce l-au insultat și bătut cumplit, l-au legat cu funii și l-au dus de l-au închis într-un hambar al proprietății³. Și locuitorul Gheorghe Răcoare din Cornățelu, pentru motivul că îndemna pe locuitori la neexecutarea muncilor boierești — după ce este bătut de vătaf — este luat de acasă în timpul nopții și închis în casa boierească. A doua zi, toți cei 30 de țărani care se duc la curte pentru a protesta împotriva acestei acțiuni arbitrară sînt arestați și ținuți mai multe zile nemîncăți „nepermițîndu-se nici femeilor lor de a le aduce mîncare sau apă“⁴, din care pricină s-au îmbolnăvit mulți dintre ei.

Izgonirile. Prin obligativitatea îndeplinirii unor greoaie formalități administrative, și îndeosebi a răfuirii prealabile cu proprietatea, așezămîntul îngrădea posibilitatea strămutării clăcașilor de pe moșii, (art. 17—20) dar lăsa proprietarilor și arendașilor libertatea de a-i izgoni, atunci cînd considerau că măsura era în interesul lor (art. 23).

Boierii și arendașii recurgeau la acest mijloc, pentru a permanentiza, în mijlocul țărănimii, atmosfera de teamă ce le era necesară atît pentru alcătuirea și aplicarea învoielilor silnice, cît mai ales pentru a-și putea extinde nestingheriți, pe seama loturilor clăcașilor, rezervele proprii. De obicei erau alungate, în primul rînd, elementele cele mai dîrze, mai curajoase și reprezentative ale țărănimii, care se opuneau categoric expulzării.

Iată unele situații, cînd boierii au găsit necesar să recurgă la acest mijloc de intimidare a țărănimii, în satele ținutului Putna. Datorită asupririlor continui la care erau supuși de către arendașii Neculai și Crăciun Gaicu, și a lipsei de înțelegere din partea autorităților locale, locuitorii satelor Sișcani, Adjudul Nou, Burcioaia, Slobozia Copăcești, Urecheștii de Jos, și Lunca Dochiei, se jeluiesc în mai multe rînduri caimacamului Neculai Vogoride, iar la 26 august 1857 trimît chiar și o delegație la Iași „neputînd veni toți, avînd a strînge păpușoi“, condusă de clăcașul Gheor-

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1231/1851, f. 188.

² *Ibidem*, f. 171.

³ *Ibidem*, f. 71.

⁴ *Ibidem*, dos. 24 1860, f. 25.

ghe Apostol din Sișcani pentru a cere facerea unei anchete¹. În loc de a li se face dreptate, comisia de anchetă, sub influența proprietarului Alecu Balș, și de comun acord cu arendașii, comunică Ministerului că reclamația locuitorilor este neîntemeiată; totodată anchetatorii conchizând că reclamația s-ar fi alcătuit la îndemnul a trei locuitori: Gheorghe Apostol, Constantin Burlacu și Ioan Mihăilă, „care se poartă cu semeție” cere strămutarea acestora în districtul Neamțului². Conform acestei dispoziții, privighetorul de Zăbrăuți se deplasează la Sișcani, unde procedează la confiscarea puținului lor avut în folosul arendașului și vistieriei, după care îi trimite sub pază administrației de Neamț³.

Măsura a reușit pentru un moment să-și atingă scopul, deoarece majoritatea satelor, cu excepția Sișcanilor, au acceptat pretențiile arendașilor și și-au retras plingerile. Numai venirea pe tronul Principatelor Unite a domnului Al. I. Cuza, a redat acestor oameni speranța reîntoarcerii la vetrele lor și obținerii unei despăgubiri drepte. Printr-o jalbă adresată acestuia, după ce arată nedreptatea ce li s-a făcut prin alungarea de la Sișcani, clăcașii cer permisiunea de a se reîntoarce la casele lor și o despăgubire bănească pentru pagubele suferite. O nouă comisie de anchetă este numită și după multe tergiversări, constatându-se că „izgonirea nu s-a făcut în spiritul legii”, li se permite acestor locuitori să se reîntoarcă la Sișcani⁴. Deoarece se constată că în momentul izgonirii toate bunurile locuitorilor ca: cereale, oi, porci, păsări etc. au fost confiscate⁵, fără drept, de către arendași, iar casele le-au fost dărîmate, se prevăd și unele despăgubiri bănești. Pentru Gheorghe Apostol 1946 lei, pentru Constantin Burlacu 2270 lei și pentru Ioan Mihăilă 1191 de lei⁶. Deși în mai multe rânduri acești locuitori se adresează organelor administrative, pentru obținerea acestor bani, arătînd că ajunseră muritori de foame, nemai avînd nici piine pentru copii, despăgubirile n-au putut fi încasate niciodată de la arendașul Neculai Gaicu, care, între timp, părăsise arendașia moșiei, îndeletnicindu-se cu negoțul de vite⁷.

Și la Mărășești, moșierul Costin Catargiu cere prefecturii, la 20 August 1860, strămutarea a cinci clăcași pentru faptul că n-au îndeplinit poruncile boierești⁸, iar la Biliesți arendașul Manuc Crămlău intervine la beizadeaua Nicolae Șuțu, împuternicitul prințului Ștefan Vogoride, proprietarul moșiei, să-i izgonească din sat pe clăcașii Iordache Teodosie, Paraschiv Serba Racoviță, Ilie Bender și Ion Ciobotar pentru faptul că „nici într-un chip n-au vroit a se supune ca să lucreze boierescul, apoi învitează și pe ceilalți locuitori de a nu păzi îndatoririle ce-i privescu”⁹.

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 24/1860, f. 25.

² *Ibidem*, dos. 1631/1857, f. 9.

³ *Ibidem*, f. 72.

⁴ *Ibidem*, f. 26 și 68.

⁵ *Ibidem*, dos. 1631/1857, f. 74 și 131.

⁶ *Ibid.*, m. dos. 1248/1851, f. 33.

⁷ *Ibidem*, dos. 1231/1851, f. 172.

⁸ *Ibidem*, f. 32.

⁹ *Ibidem*, dos. 24/1860, f. 40.

La rîndul lor locuitorii cer stărostiei, la 9 martie 1851, nestrămătarea acestor clăcaşi deoarece „acţiunea posesorului urmăreşte stricarea satului”¹. Sătenii, deci, erau solidari în preîntîmpinarea acţiunilor boiereşti.

Lupta ţărănimii clăcaşe împotriva exploatării. În timpul aşezămîntului agrar (1851—1864) lupta ţărănimii putnene împotriva exploatării boiereşti creşte în intensitate. Acţiunile ţărăneşti urmăreau să împiedice aplicarea planurilor boierimii de a le smulge locurile de hrană ce le aveau în folo-sinţă şi să obţină condiţii mai omeneşti de muncă; scopul final al luptei ţăranilor era desfiinţarea boierescului şi împrăştierea.

Pe unele moşii uşoara înlesnire în lucrul boierescului, prevăzută de aşezămînt pentru locuitorii fără vite, a fost interpretată de clăcaşi în sensul că noua legiuire nu-i mai obliga să presteze munci în favoarea proprietăţii. La 9 octombrie 1851, Alecu Balş, proprietarul moşiei Vulturul de Jos, reclamă stărostiei că locuitorii nu vor să se supui la boieresc după aşezămînt „sub cuvînt că boierescul are să se ridice”².

În satul Biliieşti, — se arată într-un document — patru locuitori refuză să efectueze zile de clacă cerute de proprietari şi „invitează şi pe ceilalţi locuitori de a nu păzi îndatoririle ce-i privesc după aşezămîntu”³.

Şi în alte sate, se înregistrează acţiuni similare. La Ionăşeşti, locuitorii refuză să mai efectueze munci în favoarea proprietăţii⁴, iar pe moşia Bilca, se opun a face arăturile de toamnă⁵; în satul Mirceşti locuitorii refuză să ducă podvodă la Galaţi⁶.

Acelaşi lucru se petrece la Ciuşlea, unde locuitorii „se împotrivesc cu totul, lăsînd grăul proprietăţii necules”⁷.

În pofida măsurilor aplicate brutal de boieri cu ajutorul aparatului administrativ şi a corpului de jandarmi, spiritul de rezistenţă şi combativitate al ţărănimii putnene nu a putut fi înfrînt.

Se constată adesea că, pentru a scăpa de insuportabilele obligaţii ce le aveau faţă de boieri, clăcaşii, părăsind satele, în cazul strămutării, preferau să se stabilească în tîrguri, considerînd viaţa de acolo mai uşoară. Astfel, într-o jalbă adresată stărostiei la 10 martie 1862, locuitorii din satul Precistanul, arătînd că arendaşul le pretinde numai pentru locul casei 2 galbeni şi 20 parale, menţionează că „este mai scump decît o chirie de prin tîrguri”⁸.

De asemenea, cînd cei trei locuitori din satul Sişcani au fost izoniţi în districtul Neamţ, observăm că ei au preferat să se stabilească nu în sate, ci în oraşul Piatra Neamţ⁹. Uneori, sate întregi se stabilesc pe teritoriul oraşului Focşani. Datorită vexaţiunilor la care erau supuşi de

¹ Arh. St. Focşani, fond stărost. ţin. Putna, dos. 24/1860, f. 40.

² *Ibidem*, dos. 1231/1851, f. 172.

³ *Ibidem*, f. 32.

⁴ *Ibidem*, dos. 1231/1851, f. 67.

⁵ *Ibidem*, f. 139.

⁶ *Ibidem*, f. 193.

⁷ *Ibidem*, f. 36.

⁸ *Ibidem*, dos. 31/1861, f. 16.

⁹ *Ibidem*, dos. 1631/1858, f. 68.

către proprietari, locuitorii din satele Florești și Gugești se stabilesc în anul 1861 în masă pe teritoriul orașului Focșani¹. Constatăm că din cele 648 familii cite aveau ambele sate în anul 1860, (528 în Florești și 120 în Gugești), mai rămîn în 1862 doar 78 familii.

În târguri, populația era, ca și în sate, supusă arbitrarului proprietarilor. Dar existența unui număr tot mai mare de țărani și țigani dezrobiți, care se îndreptă spre orașe pentru a munci ca argați sau în manufacturi, este o dovadă că procesul ruperii legăturilor dintre țărani și pământul pe care îl lucrau pe de o parte, și dintre stăpîn și clăcaș pe de altă parte, se afla în plină desfășurare.

În cazul strămutărilor individuale, moșierii nu mai cer întoarcerea fugărilor, ca în perioada precedentă, ci numai despăgubirea bănească pentru datoriile ce aveau față de proprietate.

La Mărășești, de exemplu, boierul Costache Catargiu cere prefecturii să-i aprobe a fi despăgubit cu bunurile și casele a 5 clăcași care fugiseră de pe moșie cu un an în urmă, insistînd ca aceștia să fie înscrși la bir acolo unde se așezaseră.

Insulta boierilor și a slugilor lor constituie o altă formă, frecvent întilnită, de manifestare a urii clăcașilor împotriva exploataților. La Coțești — după cum arată boierul Constantin Stamatîn, în jalba către stărostie din 1851 — locuitorul Constantin Lefter s-a dus la casa vătăfului și l-a batjocorit „cu fel de sudălmî și vorbe netrebnice“, pentru că i-a poruncit să meargă la lucrul cîmpului...², după cum menționează, într-o reclamație către Prefectură, însuși arendașul. În satele Adjudul Nou și Sișcani, locuitorii l-au întîmpinat cu insulte pe dorobanțul Samson, care fusese trimis de subprefectura de Răcăciuni să le îplinească datoriile ce aveau către arendașul Zălaru³. În raportul său către Prefectură, dorobanțul Samson arată că alungîndu-l pentru a doua oară din comunele citate, locuitorii l-au amenințat că „dacă se va mai duce în acele sate în asemenea ocazii, îl vor tăie bucăți și nu va mai scăpa cu viață“⁴. La Cornățel — proprietatea Mănăstirii Coțofănești — în timpul cercetării neînțelegerilor ce aveau cu arendașul Isaia Aslan, în chiar însăși cancelaria prefecturii, „locuitorii s-au arătat cu destulă obrăznicie“.

O altă formă de împotrivire a clăcașilor consta în distrugerea voită a recoltelor și tăierea pădurilor proprietarilor. Astfel locuitorii din Mîndrești, trec în martie 1859, cu 20 de care de-a dreptul peste semănăturile moșiei Jorăști, proprietate a boierului Costache Dăscălescu, pricinuindu-i „o simțitoare pagubă în orzul și secară“⁵.

Spiritul de revoltă al țărănimii putnene a fost alimentat în mare măsură și de lupta unionistă ce se desfășura încă înainte de 1859 în întreaga țară. Protestele și acțiunile țărănești împotriva asupririi boie-

¹ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.* p. 271.

² Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 44/1851, f. 11.

³ *Ibidem*, f. 23.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 43.

rești, din ce în ce mai numeroase, sînt un indiciu în această direcție. Țăranii credeau că acum a sosit vremea să li se scoată la iveală dreapta-tea, care mai înainte le-a fost închisă „cu cheia de aur și de argint“¹.

Țăranii au luptat pentru Unire, deoarece credeau că, prin realizarea ei, vor obține pămîntul rîvnit, vor fi eliberați de sarcinile feudale și vor avea posibilitatea să participe și ei la conducerea noului stat. În actul de adeziune la Comitetul unionist, semnat la 18 iunie 1856, de cei 248 participanți din Focșani și ținutul Putna, în marea lor majoritate orășeni și țărani, se arată că locuitorii doresc în afară de realizarea Unirii „o constituție liberă, potrivită cu trebuințele țării, și o adunare obștească compusă din deputați aleși liber din toate clasele“². Circularele Ministerului de Interne, printre care și aceea de la 21 martie 1857, care cerea administrațiilor ținuturilor să fie atente ca „locuitorii satelor să urmeze în bună orînduială a se ocupa de regulata lor chemare agricolă“ și să nu fie influențați de oameni din afară“³ nu pot împiedica adeziunea țărănimii la lupta unionistă.

Desemnarea atît la prima alegere pentru Divanul ad-hoc, din 14 iulie, cit și la aceea din septembrie 1857, a celui mai vajnic și dirz reprezentant al ei, clăcașul Ion Roată din satul Cîmpuri, ocolul Zăbrăuți, pentru a-i reprezenta interesele, dovedește că țărănimea putneană nu s-a lăsat intimidată, reușind, în pofida uneltirilor reacțiunii, să-și impună punctul de vedere.

Credincios misiunii primite, Ion Roată întretine din Iași prin Stanciu Țețea și Stan Gardină — prezenți în capitala Moldovei și în timpul debaterilor Divanului — o strînsă legătură cu clăcașii putneni, informîndu-i asupra mersului lucrărilor, și prin aceasta, menținînd trează în inimile lor speranța eliberării de sub servitutea feudale⁴.

Alături de Ion Roată, Stanciu Țețea și Stan Gardină sînt de asemenea reprezentanți ai țărănimii clăcașe din ținutul Putna, cunoscuți ca sprijinitori ai intereselor ei, cu mult înainte de lupta unionistă. În adresa către Departamentul din Lăuntru, din 10 februarie 1858, administratorul districtului Putna, bazat pe raportul privighetorului de Gîrle, relatează că Stanciu Țețea și Stan Gardină „sînt niște tulburători aflători pe moșia mănăstirei Mira“, și administrația îi cunoaște că au fost agitatori la 1843, în privința neînțelegerilor dintre locuitori și arendașul Zălaru și că de asemenea ei „au răscolat întreg satul Șândrilari de Jos și l-au făcut de au trecut în partea Valahiei“⁵.

¹ Arh. St. Focșani, fond Tribunal Putna, tr. 90, dos. 172/1855.

² D. A. Sturza, *Acte și Documente relative la Istoria Renașterii României*, vol. III, p. 580.

³ *Ibidem*, vol. IV, p. 202 vezi și Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1682/1858, f. 274.

⁴ Dan Berindei, *Cîteva știri noi cu privire la Ion Roată în „Studii și cercetări științifice“* Istorie Iași, XI, 1958, pp. 152—158.

⁵ *Ibidem*, p. 154. Dan Berindei, conchide greșit că Ion Roată a răscolat Șindrilari de Jos, făcîndu-l să treacă în partea Valahiei. Actul folosit de domnia sa este emis de privighetorul de Gîrle, și se referă numai la locuitorii Stanciu Țețea și Stan Gardină. Vezi și Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. nr. 774/1844, f. 32.

Cea mai caracteristică ridicare a țăranilor împotriva exploataților în perioada luptei pentru unire a avut loc la Soveja. Deși era sat de munte, prin învoielile impuse arbitrar, arendașul M. Popovici cerea de la fiecare locuitor, în afara plății de 80 de lei anual, munci și obligații ce depășeau pe ale acelor din satele de șes¹. În mai multe rânduri locuitorii se adresează organelor administrative, cerînd să li se aplice așezămintul de munte, dar văzînd că cererile lor rămîn fără rezultat, se hotărăsc să-și facă dreptate singuri. La 20 mai 1855, sub conducerea lui Ion Guriță², locuitorii alungă cu forța pe arendași de pe moșie, intrînd în posesia ei. Într-o reclamație adresată stărostiei, la 4 februarie 1856, numitul arendaș se plînge că locuitorii, „au ținut moșia timp de 30 de zile răscolind pe ea ca niște posesori, nu numai pe moșie dar și chiar pe a me avere“³. Intervenția corpului de dorobanți, arestarea și întemnițarea locuitorilor, duce la înăbușirea revoltei. O comisie de anchetă îi obligă pe locuitori să plătească arendașului o despăgubire bănească de 31.045 lei, pentru preținsele pagube cauzate în timpul stăpînirii moșiei de către ei⁴. Cu toată înțepirea mijloacelor de intimidare, lupta țăranimii nu încetează. La 3 iunie 1861, se întîmplă aici un incident similar aceluia petrecut la Cimpeni în munții Apuseni, în preajma răscoalei de sub conducerea lui Horia. În acea zi, mai mulți locuitori localnici și „di pi afară“ au venit cu vin spre a-l vinde la iarmarocul ce avea loc atunci. Aflînd de acest lucru, arendașul își trimite vechilul, cu dispoziția de a le tăia cepurile la vase. Locuitorii streini veniți cu vin de vînzare se supun, însă localnicii, îndemnați de Ion Guriță, îl alungă pe vechil, vînzîndu-și în continuare vinul⁵. Conflictul, și de data aceasta, a fost rezolvat prin intervenția violentă a dorobanților. La 4 iunie 1861, același arendaș se plîngea prefecturii că „simptomurile de tulburări și amenințări“ contra lui continuă „în toată întinderea lor“.

O acțiune de răzvrătire a avut loc și în satul Vulturul de Jos, unde locuitorii — după cum arată arendașul Panaiotache Balș în reclamația sa către stărostie, din 16 ianuarie 1859 — au pătruns în cursul nopții în curtea acestuia, și „drăcuind și suduind“ au cerut vătafilor să-i urmeze. La opoziția acestora, că nu pot lăsa ograda singură, locuitorii „au început și mai tare a sudui, zicînd că acuma ei ar fi stăpîni și ridicîndu-i, i-au ținut toată noaptea arestuiți în sat“⁶.

Realizarea Unirii, fără corolarul ei de reforme sociale, solicitate și așteptate atîta vreme, a deziluzionat țăranimea. Nemulțumirea asupra felului cum a înțeles burghezia să-și respecte promisiunile făcute în perioada ce a premers Unirii, se desprinde și din jalba clăcașilor din satul

¹ Arh. St. Focșani, fond Tribunalul Putna, tr. 90, dos. 172/1855, f. 142—145.

² Ion Guriță este un cunoscut luptător unionist, care candidează alături de Ion Roată la alegerile ce urmau a desemna pe reprezentantul clăcașilor din ținutul Putna, în Divanul ad-hoc al Moldovei (Arh. St. Iași, tr. 1896, dos. 302/1857, f. 105—167).

³ Arh. St. Focșani, fond Tribunalul Putna, tr. 90, dos. 172/1855, f. 138.

⁴ *Ibidem*, f. 199—204.

⁵ *Ibidem*, f. 273.

⁶ *Ibidem*, fond stărost. țin. Putna, dos. 16/1859, f. 117.

Slobozia lui Vidrașcu, adresată stărostiei la 11 septembrie 1859 ; „din vreme în vreme așteptăm câte ceva a fi bine, și tot mai mult spre rău merg trebile, precum astăzi videm“¹. Descurajarea țărănimii, înșelată în așteptările sale, reiese și din jalba locuitorilor din satul Bahne — adresată prefecturii la 22 aprilie 1860, în care se arată : „în toată deznădăjduirea fiind de a mai aștepta vreun bine, pe care numai îl auzim, iar nu ne-am învrednicit și poate nici ne vom învrednici a-l videa, sau a ni îndulci de fericirea lui, căci noi chiar astăzi, în timpul de renaștere, în timpul când guvernul adesea scrii hîrtii prin cari ni făgăduiește binile, noi simțemu încă mai rău, să înțelegi că noi nu simțemu oameni, ci dobitoace necuvîntătoare“². Conținutul acestei plîngerii, ne amintește una din doleanțele cuprinse în jalba depusă de deputații clăcași pe biroul Divanului ad-hoc al Moldovei, la 9 noiembrie 1857 și anume : „...treapta lăcuitorilor pontăși, cere ca pe viitorime săteanul să fie și el pus în rîndul oamenilor, să nu mai fie ca pînă acum asămăluit cu dobitoacele necuvîntătoare“³. Pe marginea acestui deziderat, cunoscut țărănimii putnene și nerealizat prin actul Unirii, locuitorii trag concluzia justă că pentru burghezo-moșierime ei nu erau oameni, ci „doboitoace necuvîntătoare“, ce nu aveau drepturi, ci numai îndatorirea de a le umple, prin munca continuă și istovitoare, hambarele cu cereale.

Toate aceste au determinat țărănimea clăcașă din ținutul Putna, și din întreaga țară ca și după realizarea Unirii să continue, cu și mai multă dîrzenie, lupta împotriva exploatorilor. Se înregistrează acum mai multe cazuri de răzvrătire ale satelor. La 27 mai 1860, în satul Cornățelul, locuitorii ce erau siliți să iasă la muncă de un fecior boieresc l-au „bătut pe fecior încumplit, rupîndu-i și hainele de pe dînsul în bucăți“. A doua zi, — reclană arendașul Andoniu „s-au ridicat tot satul înzestrați cu ciomegi, și în putere au venit și au călcat ograda caselor boierești cu felurite strigări și nelegiuite sudălmî batjocuri și de acele nemaiauzite categorii“, arătînd că ei „n-ar mai fi mai mult datori să facă boieresc“, și cerînd să li se plătească „cît au făcut“⁴.

O altă acțiune de răzvrătire se produce la Vitănești, proprietatea banului Costache Dăscălescu⁵. După cum reiese din reclamația proprietarului moșiei, adresată prefecturii la 5 iunie 1861, locuitorii au fost îndemnați să nu mai execute obligațiile de muncă față de proprietate, de un oarecare Costache Iorga „vechil al răzeșilor“ din Clipicești. Revolta răzeșilor din Clipicești, după cum reiese din reclamația citată, a influențat și pe locuitorii clăcași de pe moșia vecină Vitănești, „care nici într-un

¹ Arh. St. Focșani, dos. 44.1859, f. 3.

² *Ibidem*, dos. 24.1860, f. 16.

³ Radu Rosetti. *Pentru ce s-au răscolat țaranii*. București, 1907, p. 290.

⁴ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 24/1860, f. 26.

⁵ Răzeșii din Clipicești și-au pierdut cea mai mare parte din pămînturi în anul 1849, cînd au fost siliți să le vindă boierului Costache Dăscălescu. O parte din moșie a fost ipotecată negustorului Hași Nicola în schimbul împrumutului de 37 mii lei. Datorită neachitării la vreme, în urma adăugirii dobînzilor, datoria se ridica la 120 de mii lei. În anul 1851, pentru această sumă, Hași Nicola le ia aproape toată moșia. (Ion Ionescu de la Brad. *op. cit.*, p. 296).

chip nu mai voiesc a lucra boierescu“ ; se cer de către proprietar măsuri severe pentru ca „acest rău mare să nu ajungă nemărginit“. Prefectura ordonă subprefectului Rașcu efectuarea unor cercetări la fața locului, cu indicația că „locuitorii trebuie să fie îndatoriți a-și face datoriile după așezământ către proprietar, de la care nu se pot depărta până de către camera legiuitoare nu s-or face alte legi, și s-or sancționa de măria sa“. Pentru a potoli revolta au fost trimiși dorobanți să aresteze pe locuitorii nesupuși ¹.

II. Situația țărănimii răzeșe. O particularitate a ținutului Putna ², o constituie faptul că în ciuda intensificării acțiunilor boierești de cotropire a pământurilor răzășești, și în această perioadă, mai cu seamă în regiunile de munte și deal, numeroase sate au reușit să-și păstreze libertatea. La 1862, pe plăși, situația se prezenta astfel :

— în Zăbrăuți, din 29 sate, 19 erau răzășești, cu 4201 familii, din totalul de 5257 ;

— în Gîrle, din 37 de sate, 8 erau răzășești, cu 1291 de familii, din totalul de 3947 ;

— în Răcăciuni, din 31 de sate, 8 erau răzășești cu 1291 de familii, din totalul de 4213 ;

— în Biliiești, din 31 de sate, 2 erau răzășești, cu 469 familii din totalul de 3300 ;

— în Vrancea, toate cele 36 de sate erau răzășești, totalizînd un număr de 4742 familii. Deci, în 1862, din totalul de 21459 familii țărănești, existente în ținutul Putna, 11994 erau răzășești și numai 9465 clăcășești ³. Și repartitia pământului ne oferă un indiciu în această privință. Recensămîntul din 1859 arată că boierii stăpîneau suprafața de 57786 de fălci și 61 de prăjini, mănăstirile închinat 30250 de fălci și 27 prăjini, cele neînchinat 1741 de fălci și 41 de prăjini iar răzeșii 146649 de fălci și 27 de prăjini ⁴. În realitate însă, suprafețele deținute de către boieri erau cu mult mai mari, deoarece aceștia stăpîneau pămînturi întinse din hotarele satelor, ce uneori impropriu se mai numeau răzășești. Mulți răzeși abia își mai păstrau, în afara locului casei și al grădinii, o iluzorie libertate personală. Ca urmare a creșterii obligațiilor către stat și comună, a împrumuturilor la cămătări făcute la vreme de lipsă, a proceselor costisitoare de apărare a pămînturilor, cît și datorită întetirii acțiunilor arbitrare ale aparatului administrativ, aflat la dispoziția boierilor, situația răzeșilor, cu mici excepții, era tot așa de grea ca și aceea a clăcășilor.

Cazurile de rășluire a pămînturilor răzășești de către boieri erau frecvente. În aprilie 1853, vornicul Guran a trimis argații cu plugu-

¹ Arh. St. Focșani fond stărost. țin. Putna, dos. 48/1861, f. 1—3.

² „Se deosebește de celelalte județe, printr-o remarcabilă distribuire a proprietății teritoriale, fiind aproape jumătate din întreaga populație constituită proprietari“. (Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.* p. 194).

³ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 90/1862, f. 11 și 61.

⁴ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 78. Vezi și P. Poni, *Statistica răzeșilor*, București, 1921, p. 10.

rile să are, pe seama sa, țarina răzeșilor din Soldești și Bătinești. În jalba adresată stărostiei, sătenii își arată surprinderea pentru faptul că „plugurile vornicului au tras brazdă prin mijlocul țarinei lor pe care o aveau de la strămoși¹.

În iulie 1858, sărdarul Niță Boantăș pentru a acapara viile mai multor răzeși din Jariștea i-a amenințat pe aceștia că dacă nu-i vor da actele de stăpînire ale locurilor și se vor împotrivi, vor fi omorîți „pe loc“ de pușca lui². La Clipicești, boierul Costache Dăscălescu acaparează viile ce aveau aici mai mulți locuitori din Vrancea³, ca și locurile arabile ale localnicilor⁴, iar la Drăgușeni, serdăreasa Elena Lipan refuză primirea banilor datorăți de locuitori, cu scopul de a le putea lua siliștele caselor și pămînturile⁵. Sub pretextul delimitării locurilor cumpărate de la unii dintre răzeși, boierii solicitau organelor administrative aprobarea pentru facerea de măsurători, cu care prilej rășluiau cea mai mare parte a pămînturilor răzășești rămase libere. Așa au procedat Iordache Pruncu, cu locuitorii din satele Serbești, Ireștii-de-Sus și Cucuieți⁶ și Gheorghe Lipan cu locuitorii din Orbeni, Drăgușeni și Parava⁷.

Călcînd dreptul de *protimisis*, boierii intrau, prin cumpărături, în trupul moșiilor răzășești, extinzîndu-și apoi stăpînirea pas cu pas și asupra celorlalte pămînturi rămase libere. La Clipicești, pentru a se face băștinaș și a evita posibilitatea contestării valabilității cumpărăturilor făcute de la mai mulți răzeși, boierul Teodor Giță, cu consimțămîntul vornicului din sat „căruiia îi dădea o carboavă de punea pecetea“, și a scriitorului, trecea în zapise „prețul îndoit și veleatul cu cite 5—6 ani în urmă“⁸. Și la Găgești, mai mulți răzeși se plîng Divanului Apelativ din Iași, că boierii Petrache și Ion Neculau au cumpărat, fără a avea dreptul, pămînt de la unii și alții dintre răzeși. Pentru a înșela vigilența acestora, cu sprijinul funcționarilor comunali, au ascuns buletinul oficial în care se publicase vînzarea pînă la adjudecarea ei, împiedicîndu-i astfel să protesteze împotriva valabilității vînzării, în termenul legal⁹. La Serbești, Ireștii-de-Sus și Cucuieți, Iordache Pruncu cumpără de la locuitorii mai multe pămînturi. În 1851, efectuează o măsurătoare, sub pretextul alegerii părților cumpărate, din cele rămase libere. Adevăratul scop al măsurătorii a fost însă acapararea unor importante părți din pămînturile răzeșilor¹⁰. Banii împrumutați răzeșilor la vreme de nevoie constituiau, de asemenea, pen-

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1401/1853, f. 61.

² *Ibidem*, dos. 24/1860, f. 327.

³ *Ibidem*, dos. 48/1861, f. 42.

⁴ *Ibidem*, dos. 48/1861, f. 1.

⁵ *Ibidem*, dos. 1601/1856, f. 12.

⁶ *Ibidem*, fond Tribunal Putna. tr. 47, dos. 42/1851, f. 97.

⁷ *Ibidem*, dos. 18/1851, f. 1—18.

⁸ *Ibidem*, tr. 46, dos. 41/1851, f. 3.

⁹ *Ibidem*, tr. 45, dos. 118/45, f. 1—18.

¹⁰ *Ibidem*, tr. 48, dos. 42/1851, f. 97.

tru moșieri și arendași un mijloc de a acapara pământul răzeșesc. Astfel, la 2 noiembrie 1862, locuitorii din Străoane-de-Jos se plîng domnitorului Al. Ioan Cuza că s-au împrumutat în anul 1858, cu 19 332 de lei la moșierul Iancu Lupu, pentru diferite nevoi. În primul an nu și-au putut plăti datoria, deoarece viile le-au fost bătute de piatră iar în anii următori, moșierul n-a vrut să le primească banii. În 1862, cu sprijinul dorobanților, i-a izgonit pe locuitori din case și locurile de hrană, sub pretext că „este stăpîn peste toate stăpînirile lor“¹.

Este îndeobște cunoscută cerbicia cu care vrîncenii au luptat în primele decenii ale secolului al XIX-lea pentru apărarea pămînturilor lor, și îndeosebi sacrificiile făcute pentru a scăpa de jugul clăcii, în care fuseseră aruncați de către domnitorul Constantin Alexandru Ipsilanti, în ianuarie 1801, cînd dăruise „tot ocolul Vrancei de la ținutul Putnei“, vistiernicului Iordache Roset Rosnovanul². Ca urmare a dezagregării obștei țărănești, sub influența dezvoltării relațiilor capitaliste, asistăm acum la o slăbire a luptei solidare a vrîncenilor; sub impulsul nevoilor de tot felul, mulți țărani de aici sînt siliți să-și vindă drepturile lor „în munte“, atît străinilor, cît și unor localnici mai avuți. Astfel, în perioada 1851—1860, un oarecare Nicolae Macri din Focșani a reușit să cumpere cea mai mare parte a moșiei satului Purceii, plătiind în medie 40—50 de lei pogonul³, iar la Tulnici, negustorul Haim Herșcu cumpără o pădure întregă cu prețul de 6 galbeni falcea, cu scopul exploatării ei „prin două pinze de ferăstraie“⁴, ce posedă acolo. Tot prin astfel de cumpărături, și negustorul Hași Dumitru din Focșani se face proprietar în satul Voloșcani, pe o sută de pogoane loc de arătură, 45 de fâlci fînaț, iar în hotarul Găurilor pe o pădure întregă⁵. La 1860, obștea locuitorilor satului Găuri numește vechili pentru a se judeca cu mănăstirea Vizantea, ce le împresurase muntele Peșterea⁶, iar la 4 decembrie 1859, locuitorii din Năruja numesc vechili pentru a se judeca cu polcovnicul Ioniță Șerban, ce le acaparase jumătate din muntele Reghin și jumătate din muntele Mișina⁷. O acțiune de cotropire a pămînturilor răzeșilor a dus și preotul Ion Grosu din satul Găurile⁸.

Tot datorită lipsei de bani mulți răzeși erau nevoiți să-și arendeze pămînturile moșierilor sau diferiților cămătari, adică să le „împoșesuiască“ după cum se arată în documente.

De exemplu, răzeșii din satul Orbeni, avînd nevoie de bani pentru a-și scoate actele de moșie de la tribunalul din Iași, s-au împrumutat de la comisul Niculai Lipan învoindu-se ca, în schimbul sumei primite,

¹ Arh. St. Focșani, fond Tribunal Putna, tr. 117, dos. 73/1858, f. 1.

² Constantinescu-Stahl, *Documente Vrîncene*, vol. I, pp. 95—91.

³ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 349.

⁴ *Ibidem*, p. 360.

⁵ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 30/1859, f. 19.

⁶ *Ibidem*, fond Tribunal Putna, tr. 129, dos. 51/1860, f. 434.

⁷ *Ibidem*, dos. 51/1859, f. 537.

⁸ *Ibidem*, tr. 55, dos. 100/1851, f. 17.

„să se împosesuiască“ acestuia pe timp de 6 ani¹. Răzeșii din Nănești pentru datorii contractate, în anii de foamete, la Andronache Grecu au fost siliți „să se împosesuiască“ boierului în 1850, pe termen de trei ani. Deși între timp răzeșii au achitat o parte din datorii, Andronache Grecu nu le-a eliberat cuvenitele adevărinite. După moartea boierului Andronache Grecu, fiii săi, neluînd în considerație sumele restituite de locuitori, în înțelegere cu privighetorul de ocol, le-au sechestrat vitele de muncă și puținul porumb ce-l aveau, în contul acestor datorii². Locuitorii satelor Cucova și Valea Seacă, deși declară, în 1851, că „în destulă simțitoare sărăcie ni s-au tras, în vreme de 8 ani, cît am fost dați în posesie boierului Iordache Stamatin“³, în 1853 nevoia de bani i-a constrîns din nou să se „împosesuiască“⁴. În 1855 trec sub jugul „posesiei“ satele Mărășești pe timp de 5 ani, către negustorul Stefan Argenteiu din Galați, în schimbul sumei de 8 000 de galbeni pe an⁵ și Diochietii, către boierul Constantin Giță, pe o durată de 4 ani, cu 6 000 de galbeni anual⁶.

„Imposesuirile“ ducînd, de multe ori, la pierderea completă a pămîntului, contribuiau la pauperizarea și totodată la stratificarea răzeșilor.

Atragerea gospodăriei țărănești în producția de mărfuri a avut drept urmare apariția unor grupuri de țărani bogați, în timp ce o mare parte a țărănimii răzeșe, pierzînd mijloacele de producție, sărăcește, cîștigîndu-și existența din vînzarea forței de muncă. Practicarea negoțului, folosirea funcțiilor administrative în folosul personal sînt tot atîtea mijloace ce au dat posibilitatea unei pături subțiri a țărănimii să acumuleze sume bănești, pe care le-a investit apoi în cumpărare de pămînturi, creîndu-și o situație mai bună față de restul țărănimii. La Drăgușeni, de pildă, un oarecare Sava Cerchez, obținînd funcția de vornic, pe care o folosește în scopul jefuirii consătenilor, reușește să-și cumpere mai multe părți din trupul moșiei răzeșilor. „El nu muncește — spune Ion Ionescu de la Brad — dar cîștigă bani speculînd cu dobinda banilor ce împrumută pe la răzeși. Și, este aici în sat, ceea ce sînt subașii în Turcia. Vornicul este aici nu numai subaș, cămătar, împrumutător de bani cu dobînz grele dar și notar și agent al accisului rachiului“⁷.

Sub influența economiei bazate pe producția de mărfuri stratificarea țărănimii are loc nu numai în satele în care domina proprietatea individuală, ci și în cele devălmașe din Vrancea. Aici țărani înstăriți

¹ În raportul privighetorului ocolului Răcăciuni către stărostie, din 30 iunie 1851, se arată că acum, „toți răzeșii sînt sub jugul posesiei“, (Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1248/1851, f. 96).

² *Ibidem*, dos. 1630/1857, f. 1.

³ *Ibidem*, dos. 1630/1857, f. 1.

⁴ *Ibidem*, fond Tribunal Putna, tr. 74, dos. 135/1853, f. 16.

⁵ *Ibidem*, f. 34.

⁶ *Ibidem*, f. 20.

⁷ *Ibidem*, fond stărost. țin. Putna, dos. 24/1859, f. 7.

și unii preoți s-au dovedit deosebit de activi în acapararea loturilor obștești, fapt ce va avea drept rezultat, în cele din urmă, dezagregarea completă a obștiilor vrâncene. Astfel, în satul Tichiriș, locuitorul Tudorache Neagu, fiind numit de către vornicul Vrancei, mai întâi în funcția de vornic sătesc, și apoi în aceea de privighetor, a reușit, ca în timpul exercitării acestor slujbe, să se îmbogățească, cumpărând mai mult de jumătate din pământul comunei. „Vrâncenii — conchide Ion Ionescu de la Brad — s-au temut de boieri ca să nu-i cotopească nimeni și să le ieie pământul; și iată că unul dintr-înșii s-a făcut boier”¹. La 1851, fiul său, pitarul Costache Neagu avea pământuri în hotarele satelor Vidra, Căliman, Colacul, Rugetul și Vizantea, „atît baștină de la părinți, cit și cumpărături”². Și în satul Năruja înregistrăm un caz similar; la 26 mai 1853, locuitorii se jăluiesc stărostiei pentru nedreptatea ce li s-a făcut „de către unii mai înstăriți dintre locuitorii acestui sat, cu depărtarea și nedarea locurilor convenite nouă din izlazul obștiei”. Locuitorii solicitaseră stărostiei trimiterea unui împuternicit, pentru a le împărți izlazul „după analogul fâlcilor ce amu plătit toți pentru muntele Bozu”. Stărostia trimite la fața locului pe Ștefan Ciocîrlie care, la rîndul său, îi delegă pe Gheorghe Țăranul și Ioan Hortolomei să le împartă fiecăruia „cite opt prăjini de falcie”. Dar părțile convenite reclamanților, „le-au tras aceștia doi”, luîndu-le totodată și curăturile ce avuseseră pînă atunci în stăpînire³. La Negri-lești, preotul Ion Tafta, pe considerentul că tatăl său ar fi primit din partea obștei Munții Păișaua Sasă și Păișaua Înaltă, pentru serviciile aduse în procesul privitor la scoaterea Vrancei din boieresc, și-i declară în anul 1854, proprietate personală. S-a pornit un lung proces, ce se va sfîrși, după multă alergătură și cheltuială, cu cîștig de cauză pentru săteni abia la începutul secolului al XX-lea. În hotărîrea judecătoreiei Vrancei se arată just că, dacă obștea Negri-leștilor ar fi fost obligată să acorde, contrar egalității de drepturi din obște, o folosință mai mare pe o porțiune mai întinsă Tăfesteșilor, drept mulțumită pentru serviciile aduse obștei la acel proces, aceasta nu-i conceda un drept exclusiv de proprietate, ci un drept de folosință mai largă, în sfera de folosință a obștei Negri-lești; obștea Negri-lești nu-i putea acorda unui obștean mai multe drepturi decît avea ea singură⁴.

Prin astfel de mijloace, la 1859, apăruseră în Vrancea 8 proprietari mari, și anume: serdarul Costache Neagu în satul Căliman, pitarul Tudorache Neagul în satul Tichiriș, polcovnicul Ioniță Șerban în satul Năruja, Ion Stoica în satul Paltin, Ion Mircea cel Mare și Ion Mircea cel Mic în satul Bîrsești, Ion Taftă în Negri-lești și Hagi Dumitru Ion în Voloșcani⁵.

¹ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 350.

² Arh. St. Focșani, fond Tribunal Putna, tr. 57/1851, dos. 22, f. 1—14.

³ *Ibidem*, fond stărost. din Putna, dos. 1401/1853, f. 111.

⁴ *Ibidem*, fond Tribunal Putna, dos. 1696/1905.

⁵ *Ibidem*, fond stărost. țin. Putna, dos. 30/1859, f. 19.

În condițiile dezvoltării schimbului de mărfuri, satele răzășești constituiau pentru boierimea avidă de ciștiguri un izvor permanent de muncă ieftină. Pentru a-i sili pe răzeși să se angajeze la munci pe moșiile boierești, proprietarii recurgeau la o diversitate de mijloace. Anii de foamete constituiau pentru ei un bun prilej în vederea atingerii acestui scop. O astfel de foamete a bintuit în ținutul Putna și în anul 1850. Atunci, pentru a-și salva „sufletele de la moarte“, locuitorii satelor ocolului Vrancea s-au adresat stărostiei, rugînd-o să mijlocească la dregătorii ținuturilor de Roman sau Piatra, pentru ca aceștia, în înțelegere cu proprietarii și arendașii de acolo, să le împrumute griul și porumbul necesar, garantînd datoria cu averile lor. În jalba lor, răzeșii arată că le sînt necesare 3 180 de chile, „căci hrana locuitorilor mici cu mari, cam la 30 de mii, cere pe zi o somă de piine de la 120—150 chile“¹. Solicitarea acestui împrumut din ținuturile Roman și Piatra se explică nu prin lipsa de cereale în ținutul Putna (documentele arată că și în acest an se făcea export de cereale la Galați), ci prin faptul că din aceste ținuturi le puteau obține la prețuri mai avantajoase și fără clauze oneroase, deoarece proprietarii de aici nu se îndeletniceau decît întîmplător cu vînzarea de cereale.

O serie de jalbe reliefează starea de completă mizerie în care se găseau satele răzășești la vreme de foamete. La 16 martie 1856, locuitorii satului Suraia se jeluiesc stărostiei că, „sîntem pieriți de foame, cu ci cumpăra nu avem, ni vine să luăm lume în cap să ne lăsăm și casele“². O jalbă a locuitorilor din satul Vizantea redă, de asemenea, sugestiv îngrozitorul spectru al foametei, ce adusese într-o completă stare de deznădejde pe locuitori; „...iară copiii și fimeile noastre scriu țaranii — nemîncăți multe zile, umblă rătăcind după sălbatici rădăcini cu cari să-și potolească iuțimea foametei“³. Cunoscător al stării de lucruri din ținutul Putna, Ion Ionescu de la Brad — referindu-se la locuitorii din satul Purcei din Vrancea — arată că au trecut foarte greu anii de lipsă. s-au îndatorat de nici ei nu mai știu suma; „este aici om care n-are nici 200 de lei și care datorește peste 1 000 de lei. Cînd se va plăti, Dumnezeu știe“⁴.

Din rîndurile acestor răzeși răpuși de foame, boierii își recrutau, prin acordarea unor împrumuturi bănești sau în cereale, mîna de lucru necesară, atît pentru silirea clăcașilor proprii la acceptarea unor condiții de muncă mai grele, cît mai ales, pentru a-și extinde cît mai mult cu putință suprafețele însămîntate. Existența răzeșilor lipsiți de pămînt, care își procurau mijloacele de trai muncind cu ziua la boieri și răzeșii îmbogățiți, este semnalată în multe sate putnene. La Tifești, spre exemplu, erau peste 100 de familii de răzeși numai cu numele,

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 992 1848, f. 194—196.

² *Ibidem*, dos. 1595, 1856, f. 84.

³ *Ibidem*, dos. 1632 1858, f. 77.

⁴ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 352.

căci nu aveau nici un fel de avere și trăiau pe la viile altora¹. În urma datoriilor contractate în anii de lipsă, mai mulți locuitori din satul Ruget sînt nevoiți să se angajeze cu munci la arendașul moșiei Igești, Scarlat Teodoru, plătindu-li-se 25 de lei pentru pogonul de porumb, munca specificîndu-se să fie făcută cu toată rînduiala, adică prășit de două ori, cules, curățit și pus în coșer². Și la Prahuda, locuitorii „se învoiesc” cu proprietarul moșiei Pinticești, Alecu Balțatu, să-i muncească cu „alcătuire de 40 de lei pentru pogonul de prașilă, o baniță de făină și o ocă udătură, cu îndatoriri ca păpușoiul să-l prășească de două ori, să-l culeagă și în leasă să-l puie, precum asămene și ciocanii tăiați și legați, și ei să fie următori cu munca la vreme fără de cea mai mică sminteală”³. Și arendașul Iorgu Zalaru își recrutează brațe de lucru din satele ocoalelor Vrancea și Girle, după cum reiese din scrisoarea ce o adresează stărostiei, la 13 iunie 1859 : „Încă din toamna și iarna trecută, am plătitu pi la locuitori cu bună tocmeală munci pentru vara curentă pentru prășitu de păpușoi, pi a căror nădejde am întins agricultura”⁴. Din acest document se desprinde concluzia că boierul și-a extins agricultura pe baza muncii contractate cu răzeșii din satele ocoalelor Girle și Vrancea⁵, și că angajarea acestor munci a făcut-o în timpul toamnei și iernii 1858, deci într-o vreme cînd lipsa hranei zilnice îi silea pe locuitori să se angajeze în condiții cu totul dezavantajoase.

În anii 1858 și 1859 documentele menționează multe cazuri de angajare a răzeșilor, de către moșieri și arendași, la prășitul porumbului, fie pentru bani, fie pentru împrumut de cereale; angajările mai frecvente, de genul acesta, se constată pe moșiile din satele : Răstoaca, Bîrsești, Suraia, Bîliești⁶ ș.a. Cei ce se angajau să muncească cu pogonul erau denumiți pogonari. La 19 mai 1855, medelnicerul Nicolai Cioromeli se plîngea la stărostie că Asanache Pamfilii i-a luat „pogonarii din vie”, pentru o pretinsă datorie a acestora⁷. Angajarea răzeșilor cu pogonul, formă caracteristică exploatării capitaliste în agricultură⁸ era cu mult mai avantajoasă boierilor, deoarece, în schim-

¹ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 301.

² Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1511/1855, f. 99.

³ *Ibidem*, dos. 44/1859, f. 120.

⁴ *Ibidem*, f. 157.

⁵ Printre cauzele scăderii culturii cerealiere în ținutul Putna după anul 1864, Ion Ionescu de la Brad enunță și faptul că Vrîncenii, care mai înainte coborau de la munte la cîmpie spre a-și face semănăturile necesare subzistenței lor, aduceau pînă la 1000 de pluguri. Pierzîndu-și vitele în timpul secetei, ei n-au putut aduce în anul 1858 nici măcar 100 de pluguri. (Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.* p. 106).

⁶ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1682/1858, f. 205; vezi dos. 44/1859, f. 165 și 577.

⁷ *Ibidem*, dos. 1511/1855, f. 191.

⁸ Dan Berindei, *Aspecte ale problemei agrare în timpul lui Cuza Vodă*, în „Studii și în materiale de istorie modernă”, vol. 1, p. 210.

bul unei plăți mai mici decât în cazul angajării cu ziua¹, într-un timp relativ mai redus, obțineau o cantitate de muncă sporită și de o calitate mai bună, deoarece noua formă de angajare oferea posibilitatea unui control mai riguros al calității muncii efectuate. Munca tocmită era folosită îndeosebi pentru lucrările sezoniere, a căror executare nu suferea întârziere și mai cu seamă în podgorie, unde lucrul la vie cerea o oarecare pricepere. Astfel, o statistică din anul 1850 arată că în ocolul Răcăciuni pentru lucrutul celor două mii pogoane de vie au fost folosiți 2 000 de oameni; s-au produs atunci 100 000 vedre cu vin, din care s-au exportat 30 000².

Pe unele moșii, proprietarii își asigurau cultura pământului numai cu munca ce datorau locuitorii în schimbul dobânzii porumbului sau banilor primiți la vreme de lipsă. Proprietarii și arendașii — observă Ion Ionescu de la Brad — „vînează munca omului, întinzîndu-i feluri de curse și oprind-o de a-și arăta și ea dorințele și nevoile sale“³. De pildă, la Orbenii de Jos proprietarul moșiei acoperea toate cele 600 de pogoane de care dispunea, numai cu dobînda percepută în munci, a banilor împrumutați razeșilor din satele înconjurătoare⁴. În satul Drăgușeni, boierul Gheorghe Lipan profită de lipsa în care se aflau razeșii pentru a le împrumuta diferite sume de bani. Acesta murind, locuitorii rămîn datori către moștenitoarea sa, Olena Lipan. Pentru dobînda banilor, aceasta îi obligă pe locuitori să-i lucreze în tot anul „2 firtre de vie și felurite munci cîmpenești“⁵. Toate insistențele razeșilor de a le primi banii datorăți, rămîn fără rezultat, deoarece aceasta dorea să se folosească, cît mai mult cu putință, de munca gratuită a locuitorilor. La 1856, locuitorii au observat, în urma unei cercetări, că, deși îi munciseră în contul dobânzii pogoanele solicitate, sumele împrumutate crescuseră considerabil. Astfel, locuitorul Gheorghe Bărbucarul, deși se împrumutase cu 200 lei și în fiecare an lucrase cite două pogoane de loc în contul dobânzii, datora 600 de lei, iar lui Vasile Stoica din același sat, care se împrumutase cu 150 lei și îi lucrase în schimbul dobânzii, anual, aceeași întindere de teren, i se pretindeau 300 lei. Locuitorului Mihai Păun, pentru 100 de lei împrumutați, deși muncise în contul dobânzii în fiecare an și un pogon de porumb, i se cereau după 5 ani, 670 de lei⁶. Toate acestea au fost posibile, deoarece țăranii au fost lăsați pradă voinței arbitrare a unor proprietari lacomi, neomenoși, stăpîni pe justiție și administrație.

¹ Moșierul Costache Ionașcu plătea 3,50 lei pe zi de fiecare prășitor, iar Alecu Bălatu, proprietarul moșiei Pintecești, angaja muncitori din Vranca cu 40 de lei pogonul, avînd îndatorirea de a-l prăși de 2 ori și a executa toate celelalte munci pînă la pusul în coșere, munci ce nu puteau fi executate de un singur om nici într-o lună de zile (Arh. St. Focșani, fond. stărost. țin. Putna, dos. 44/1859, f. 120).

² *Ibidem*, dos. 1189/1850, f. 1.

³ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.* p. 99.

⁴ *Ibidem* p. 296.

⁵ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1606/1856, f. 1—2.

⁶ *Ibidem*, f. 5—6.

Ca și în cazul țăranilor clăcași, neîndeplinirea de către răzeși a obligațiilor contractuale avea drept urmare luarea unor măsuri de constrângere din partea boierilor, care apelau la ajutorul aparatului de stat, subordonat lor. Astfel, Ștefan Scarlat Dăscălescu, proprietarul moșiei Cîmpuri, solicită stărostiei, la 16 febr. 1855. „trei jandarmi cu a lor volnicii“ pentru a-i executa pe locuitorii din Herăstrău, Paltin, Nistorești și Prahuda, ce s-au angajat să-i transporte lemne pe moșie¹. Arendașul Iorgu Zălaru cere de asemenea „comandirului de jandarmi“ ajutor pentru scoaterea la munci a locuitorilor din ocoalele Panciu și Gîrlele². Locuitorii din satul Ruget, ce munceau cu pogonul pe moșia lui Scarlat Teodoru, sînt bătuți de către vătafii boierului, pentru motivul că au fost găsiți prășind toți laolaltă și nu fiecare la pogonul lui³. Uneori, pentru a-i constrînge la munci, exploataorii procedau la arestarea țăranilor răzeși și a familiilor lor. De pildă Iorgu Zălaru, pentru a nu-i lăsa pe locuitorii satului răzeșesc Prahuda să lucreze pe alte moșii, i-au ținut, în vara anului 1859. „ziua-n munci și noaptea sub pază“⁴. Din alte documente rezultă că acest crud arendaș nu cruța nici pe soțiile sau copiii locuitorilor; astfel pentru a-i sili să-i muncească în contul unor datorii inventate, el vine în Bîrsești cu un adevărat corp de reprimare, format dintr-un „număr important de vătafi și jandarmi“ și procedează la spargerea ușilor de pe la casele țăranilor și, totodată, la arestarea „fimeilor cu copii mici în brațe“ ca și a locuitorilor ce nu reușiseră să fugă, închizîndu-i într-un hambar⁵. Neexecutarea la timp a cărăturilor de sare de la groapa ocnelor la Galați, a contribuit, de asemeni, la ruinarea multor familii răzeșești. Văduva Anița, din Suraia, în plîngerea sa către stărostie din 30 iunie 1856, arată în cuvinte mișcătoare sărăcia cumplită în care a fost aruncată datorită abuzurilor legate de obligația transportării de sare. Cu 4 ani în urmă, soțul ei se angajase să transporte anumite cantități de sare la Galați, dar, nerespectînd contractul, fusese nevoit să-și vîndă boii pentru a se achita. După moartea acestuia, femeii i se cere iarăși achitarea costului sării „netransportate“, în cantitate de 462 oca, pentru care i se sechestrează vaca, singura ei avere. În jalba către stărostie, sărmana femeie arată: „Am și eu de toată starea o vacă căpătată de pomană, că am rămas cu trei copii și toți sînt mici, muncesc cu mînilor și-i hrănesc, și acum să-mi iee vaca, mai bine să-mi dee cu un par în cap“⁶.

În perioada domniei lui Alex. Ion Cuza, tot mai mulți țărani cer redeschiderea proceselor de revendicare a pămînturilor rășluite, deoarece credeau, după cum afirmă răzeșii din Crucea de Sus în jalba către

¹ Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 1511/1855, f. 3.

² *Ibidem*, dos. 1682/1855, f. 159.

³ *Ibidem*, dos. 1511/1855, f. 91.

⁴ *Ibidem*, dos. 44/1859, f. 609.

⁵ *Ibidem*, f. 577.

⁶ *Ibidem*, dos. 1512/1855, f. 95.

prefectură din 9 noiembrie 1859, că „acum a sosit vremea dreptății“¹. Dar — după cum s-a arătat — de cele mai multe ori aceste procese s-au soldat în defavoarea răzeșilor. La Pînticești „două rînduri de răzeși s-au strecurat în judecăți și totuși n-au putut să-și conserve hotarele împotriva puternicilor vecini“². În această perioadă întîlnim și acțiuni hotărîte prin care răzeșii își revărsau asupra exploataților, minia lor. La 21 septembrie 1858, Zița Vogoride reclamă stărostiei că în mijlocul viilor ce posedă în podgoria Jariștea are o „firtă“ de loc un răzeș, Ion Ciomag. Încercările boieroaiței de a-l face să-și vîndă locul rămîn fără rezultat. Pe motiv că cei 4 ciini ai răzeșului i-au făcut stricăciuni la struguri, aceasta a dat dispoziție chelarului să-i împuște. Văzînd aceasta, răzeșul cu soția sa și un fecior, rupînd fiecare cîte un par de gard, „au vînit în ograda me — scrie boieroaița — și intrînd în casa chelarului, l-au bătut foarte cumplit umplîndu-l de singe, pînă cînd au sărit trecătorii di pi drum di l-au scăpat, căci altmîntrelea putea să-l omoare, iar eu de frică m-am închis în casă, spre a nu mi se întîmpla aceeași soartă cu a chelarului“³. Tot la Jariștea, s-a întîmplat un caz similar și boierului Vasile sîn Hagi Nuțu. Deoarece un chelar al acestuia împușcase un porc al răzeșilor, pe motiv că-i făcuse stricăciuni în vie, locuitorii au intrat în casele boierești, l-au ridicat pe chelar și l-au pus pe butuc „ca pe vașnicii hoți“⁴. La Vitănești, răzeșii refuză, în iulie 1861, să mai recunoască, și deci să mai efectueze muncile cerute de moșierul Costache Dăscălescu⁵, iar la Herăstrău-Vrancea, locuitorii s-au ridicat „cu zurba“, și au tăiat gardul prin care preotul Gheorghe Tătaru le împrejmuise imașul⁶. La Crucea de Sus, văzînd că autoritățile administrative refuză să le dea viile pe care le răpise moșierul D. Sturza, locuitorii hotărăsc să-și facă singuri dreptate. Numitul moșier, în reclamația către prefectură din 30 mai 1860, scrie că acești locuitori „arbitrar calcă moșia mea în toate zilele, dispozînd viile mele fără să-mi plătească“⁷. În 8 aprilie 1862, același moșier reclamă stărostiei că locuitorii „nu i-au răspuns dijma viilor de 4 ani și, ca și în anii trecuți, au început și acum a trage numai în a lor folosu atît rodu pomilor, cît și din vie a culege și aduce pe la casele lor, ba încă cutează a desrădăcina și a tăia copaci roditori și sălbatici“⁸.

Deosebit de împovărătoare erau pentru răzeșii săraci impozitele directe, plătite către stat și comună. După unele calcule, ele se ridi-

¹ Arh. St. Focșani, fond Tribunal Putna, dos. 108/1857, f. 10.

² Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 390.

³ *Ibidem*, dos. 1682/1858, f. 520.

⁴ *Ibidem*, fond stărost. țin. Putna, dos. 44/1851, f. 5.

⁵ *Ibidem*, dos. 48/1851, f. 5.

⁶ Document aflat în colecția autorului.

⁷ Arh. St. Focșani, fond Trib. Putna, dos. 108/57, f. 53.

⁸ *Ibidem*, f. 165.

cau acum la aproximativ 150 lei anual¹, pentru fiecare familie țărănească. Împotriva plății birului, în februarie 1862, a avut loc în comunele Movilița și Sperieți din ocolul Zăbrăuți, o agitație țărănească. La 1 februarie 1862, dregătorii acestor sate raportau stărostiei că 2 locuitori și anume, Constantin Pricopie din Movilița și Tănase Ruscă din Sperieți, „de un timp încoace neconținut invitându lăcuiitorii a să cheltui în zadar,... nelăsându-i a-și căuta de dare și interesul gospodăriilor lor“². Într-o altă adresă cu data de 3 februarie 1862, a consiliului comunei Sperieți, se arată că „astă noapte pe miezul nopții, au umblat acest Tănase Ruscă printre lăcuiitori, și-i i-au invitat ca nici unul să nu mai plătească la vornic banii birului cât și a impozitului funciar“, și raportul încheie specificând că „din invitările unor asemenea nu vom mai putea stringe nici un ban“³. Din jalba vornicului satului Movilița, adresată stărostiei la 8 februarie, aflăm că lucrurile se complicaseră. Se arată că acești locuitori „au împărțit răul în toată obștea satului, de s-au tulburat atâtea, încît nu este cu puțință a-i liniști fără măsuri polițienești“. Totodată, vornicul subliniază că, întăritați de acești doi locuitori, sătenii înarmați cu ciomege au sărit asupra sa în cancelarie“ și cu forța i-au luat pecetea din sin, după care l-au bătut cumplit. În încheiere, vornicul cere prefecturii să-i aprobe demisia „preferînd mai bine viața“⁴. La 9 februarie, și scriitorul sătesc, după ce arată că „obștea tulburată i-au luat arhiva și voiește a-l depărta“, cere stărostiei să-i aprobe retragerea din funcție, cu condiția de a i se achita salariul la zi⁵. Organele administrative, interesate în încasarea nestingherită a impozitelor, intervin brutal, cu forța polițienească, la 10 februarie 1862, înfrîngînd rezistența răzeșilor. În raportul înaintat prefecturii la 11 februarie 1862, subprefectul conchide că „locuitorii Constantin Ilie, Constantin Pricopie și Tănase Ruscă, au făcut nu numai o revoltă sătească, dar și împotrivire în plata dărilor cuvenite statului, care se ceri cu cea mai mare greutate“. În încheiere, cere luarea de măsuri polițienești, căci alminteri „revolta se poate întinde“⁶.

Acțiunea răzeșilor din Sperieți și Movilița, deși izolată, reprezintă un important moment din lupta țăranimii putnene împotriva poverii apăsătoare a dărilor și exploatării exercitate de către aparatul de stat. În totalitatea lor, exemplele citate scot în evidență lupta hotărîtă și curajoasă a țăranimii răzeșe, îndreptată împotriva exploatării și spolițiilor de tot felul, luptă ce ținea, ca și aceea a țăranimii clăcașe, la lichidarea latifundiilor moșierești.

¹ Vasile Boicrescu, *La Roumanie après le traité de Paris du 30 mars 1856*, p. 87.

² Arh. St. Focșani, fond stărost. țin. Putna, dos. 177, 1862, f. 1.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, f. 12.

⁵ *Ibidem*, f. 13.

⁶ *Ibidem*, f. 16.

Concluzii. În agricultura Moldovei, perioada cuprinsă între anii 1851—1864 reprezintă o etapă de ascuțire, la maximum, a contradicțiilor dintre boieri, dornici să-și extindă și consolideze proprietățile pe seama loturilor clăcășești, și țărani ce-și intensifică acțiunile de luptă, în scopul înlăturării exploatării, emancipării de sub jugul clăcii și împrumătăririi. Favorizată de împrejurările economice din acea vreme, boierimea a reușit să-și extindă suprafețele proprii și prin rășluirea pământurilor răzășești, acțiune ce a dat o și mai mare amploare contradicțiilor de clasă.

Apropierea de portul Galați, principalul debușeu pentru desfacerea produselor cerealiere ale Moldovei, și, îndeosebi, navigabilitatea cursului inferior al Siretului, facilitând pătrunderea mai rapidă, în condițiuni mai avantajoase, a cerealelor din sudul Moldovei pe piața externă, a creat ținutului Putna o situație specială, făcând ca economia de aici să păsească tot mai intens pe calea dezvoltării capitaliste. Pentru a face față cerințelor pieții externe, boierii recurg, concomitent cu transformarea moșilor pe baze vădit capitaliste, și la reorganizarea relațiilor agrare. Dar, în timp ce urmăreau, în propriul lor interes, să-și degreveze moșiile de servituțurile feudale, pentru a nu mai fi obligați să pună la dispoziția clăcașilor loturile de hrană, ce din vechime le munceau, proprietarii încercau să-și aservească complet brațele de muncă ale acestora, indispensabile pentru extinderea agriculturii, în condițiile stării înapoiate a tehnicii. În această situație, așezământul din 1851, corespunzând doar parțial poftelor hrăpărețe ale boierilor, exploatareii, cu sprijinul efectiv al administrației, s-au grăbit să-l înlocuiască prin „învoieli“ așa-zise libere, ce le lăsau mână liberă de a spori, după bunul plac, obligațiile în muncă impuse clăcașilor, și a le reduce, sub orice limită¹, loturile de hrană. Deși baza producției este asigurată tot în regimul clăcii, își face loc și tendința folosirii de către unii moșieri și arendași a unui inventar agricol propriu, specializat, și a mîinii de lucru salariate, recrutate din rîndurile răzeșilor sărăciți, ca și a clăcașilor rupti de loturile lor. Extinderea arendașiei și cămătăriei a permis acumularea de capitaluri bănești, prin ruina economică a țăranimii clăcașe și răzeșe, capitaluri ce au fost folosite de unii negustori mai întreprinzători, în deschiderea de întreprinderi cu caracter comercial în tîrguri (zalhanale, manufacturi etc.).

Agravarea exploatării, ca și lupta unionistă ce se intensifică în această perioadă, au dat un nou avînt luptei maselor populare, dornice de libertate și o viață mai bună. Realizarea Unirii, fără corolarul ei social, emanciparea și împrumătăriră țărănilor, datorită atitudinii șovăielnice, trădătoare a burgheziei, a dezamăgit țăranimea², a cărei

¹ Din prevederile așezământului, boierii au recunoscut-o doar pe aceea ce-i considera proprietari asupra întregului trup al moșiei, boicotîndu-le pe celelalte, și îndeosebi pe aceea referitoare la desființarea dijmei.

² Karl Marx arată că „poporul român geme după (Unire) ca și înainte sub cea mai hidoasă clacă“ (Karl Marx, *Herr Vogt*, Berlin, 1953, p. 173).

luptă revoluționară se dezvoltă continuu. Ca o consecință a intensificării și generalizării revoltelor țărănești, gruparea burgheză favorabilă împroprietăririi, avînd în frunte pe Alexandru Ion Cuza și pe primul ministru Mihail Kogălniceanu, înfrîngînd opoziția reacțiunii burghezo-moșierești, decretează la 14 august 1864, legea rurală.

Dar, fiind legiferată de sus în jos, fără participarea țărănimii, reforma agrară din 1864 a avut un caracter îngust, nesatisfăcînd decît parțial cerințele de pămînt ale sătenilor și permițînd, și pe mai departe, existența unor resturi feudale în agricultură, ce au adus suferințe continue maselor țărănimii. Numai după 23 August 1944, sub conducerea Partidului Muncitoresc Român, în condițiile revoluției democrat-populare, țărănimea și-a îndeplinit năzuințele pentru care a luptat de veacuri, reușind să-și construiască o viață fericită.

CU PRIVIRE LA EVOLUȚIA REZERVEI FEUDALE ÎN MOLDOVA DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA PÎNĂ LA LEGEA RURALĂ DIN 1864

de GH. PLATON

Constituirea și lărgirea rezervei feudale în Principatele Române este un proces strâns legat de apariția și dezvoltarea producției de mărfuri. Fenomenul se integrează organic în procesul de adaptare a moșiei boierești la producția de mărfuri, în procesul de transformare a acesteia într-o întreprindere producătoare de cereale destinate pieței.

Dezvoltarea pieței interne și apoi antrenarea țărilor române în circuitul pieței internaționale au condiționat apariția și creșterea teritorială a rezervei feudale, singura capabilă să satisfacă cererea sporită de cereale. Apariția acesteia indică destrămarea economiei naturale și prevestește, în același timp, o criză de structură a regimului feudal.

Constituirea și dezvoltarea rezervei feudale a avut implicații directe în întregul complex al relațiilor agrare. Relațiile vechi, corespunzătoare unei producții slab dezvoltate, au fost înlocuite, treptat, cu relații noi care și-au definit din ce în ce mai mult caracterul, pe măsura dezvoltării economiei de schimb.

Dezvoltarea rezervei feudale, în evoluția sa pînă la 1864, cunoaște trei etape principale, care corespund cu etapele adaptării din ce în ce mai complete a moșiilor feudale la producția de mărfuri. În ordinea succesiunii lor, etapele sînt următoarele: cea cuprinsă în perioada de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la Regulamentul Organic, etapa regulamentară și cea reprezentată de perioada în care s-au aplicat așezămintele agrare din 1851. Sfîrșitului fiecăreia dintre aceste etape îi corespunde o legiuire care dă o consacrare juridică unui șir de transformări realizate în practică. În același timp, fiecare din aceste legiuri creează premise noi în vederea unei transformări mai complete.

I. Prima etapă corespunde unei perioade care începe cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea și se încheie cu Regulamentul Organic. Dacă ne fixăm ca punct de plecare sfîrșitul secolului al XVIII-lea, nu înseamnă că această perioadă corespunde, în același timp, cu data cînd s-a constituit și rezerva feudală. Existența ei este atestată într-o perioadă cu

mult anterioară¹. Este incontestabil însă că funcția economică a rezervei, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în condițiile intensificării schimbului și a creșterii pieței interne, corespunde unei mai largi dezvoltări a producției de cereale-marfă decît în secolul anterior². Rezerva feudală, la începutul formării sale, și acest lucru trebuie precizat din capul locului, nu a afectat direct dreptul de folosință al vecinilor — deși a dus la apariția unor noi obligații în muncă — ci s-a constituit prin punerea în valoare a unor noi pămînturi care existau cu prisosință³.

Fără îndoială că este greu de precizat întinderea, măcar aproximativă, a rezervei feudale la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Cert este însă faptul că ea exista și existența sa nu aducea încă vreun prejudiciu serios dreptului de folosință al țăranilor. În momentul în care însă stăpîinii de moșii încep să producă tot mai mult pentru piață, cînd economia de schimb se dezvoltă și banul devine o formă ideală a avuției, lucrurile capătă o altfel de înfățișare. Constituirea unei rezerve cît mai întinse devine obiectivul principal al boierilor.

Transformările din structura economică au drept urmare schimbări corespunzătoare și în regimul juridic al proprietății. Deși legea nu o indica expres, boierii își exercitau asupra rezervei, în mod practic, dreptul de proprietate absolută. Tendința de a degreva proprietatea de servituțile feudale devine din ce în ce mai evidentă. Spolierile succesive, prin care se manifestă concret această tendință, își găsesc expresia concretă în legislația timpului. În 1792, boierii obțin recunoașterea dreptului de stăpînire absolută asupra pădurilor, iar prin unele așezăminte ulterioare li se confirmă, pe plan teoretic, același drept asupra unei treimi din moșie care fusese transformată, prin acaparare treptată, în rezerva feudală cu drept exclusiv.

Extinderea rezervei feudale s-a făcut, în această etapă, prin limitarea continuă a dreptului de folosință al țăranilor și a avut drept consecință înmulțirea numărului zilelor de clacă. precum și legarea din ce în ce mai completă a țăranului de pămînt. Restricțiunile succesive impuse dreptului de strămutare al țăranilor întăresc dependența reală a acestora față de pămînt. Dependența personală, pe care practic legiuirea lui Mavrocordat din 1749 o desființase, este înlocuită cu o dependență reală.

Transformările survenite în structura economică a Moldovei nu sînt ilustrate, de altfel, numai de creșterea rezervei, cu toate implicațiile

¹ Vezi pentru aceasta, C. Cihodaru, *Braniștele și problema apariției rezervei sezoniere în Moldova*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, scrierile a III-a (științe sociale) tom. III, anul 1957, fasc. 1—2, pp. 27—51 și P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Romîne (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. I, București, 1953, pp. 84—85.

² C. Cihodaru menționează că în sec. al XVIII-lea „ritmul de constituire a rezervei boierești destinate agriculturii a crescut în așa măsură, încît se poate spune că la începutul secolului al XIX-lea această formă de exploatare predomina”, (*op. cit.*, p. 51).

³ P. P. Panaitescu, *op. cit.*

provenind din aceasta și de tendința de degrevare a proprietății de servituțurile feudale. În conformitate cu noile interese ale moșiei, se produc modificări adinci și în natura relațiilor dintre stăpînii de moșii și țărani. Vechilor obiceiuri, corespunzătoare stadiului economiei naturale, li se substituie învoieli noi care urmăresc extragerea unor profituri cît mai mari din valorificarea resurselor moșiiilor luate în ansamblu.

Fixarea prin lege a numărului de zile de clacă și a nartului, adaosurile succesive operate prin așezămintele domnești, precum și tendința de sporire continuă a obligațiilor țăranilor în zile-muncă, fiind o expresie a dezvoltării economiei de schimb, ilustrează, în același timp, și faptul că rezerva feudală a sporit în măsură direct proporțională cu creșterea producției de mărfuri și intensificarea schimbului.

Dezvoltarea rezervei feudale s-a făcut prin diverse căi: prin restringerea dreptului de folosință al țăranilor, prin destelenirea unor noi terenuri sau prin defrișări, prin acapararea pămînturilor țăranilor liberi, proces înfățișat atît de limpede în hrisovul din 1785 precum și prin comasarea moșiiilor, operație care a atras după sine masive rășluiri. Alături de aceste mijloace, care reprezintă mai mult acumulări de natură cantitativă, se observă și tendința de a include în cuprinsul rezervei pămînturile cele mai fertile ale moșiiilor. Procedul este valabil pentru întreaga perioadă care formează obiectul atenției noastre și este frecvent semnalat în documentele epocii.

Ritmul de constituire și de dezvoltare a rezervei precum și funcția economică a acesteia sînt condiționate, printre altele, și de ramura predominantă în economia agrară.

Pînă la începutul secolului al XIX-lea, una din ramurile principale, căreia i se acorda preferință, era creșterea vitelor. De aici, tendința stăpînii de a moșii de a extinde suprafețele de finat, fie în dauna țăranilor, prin limitarea dreptului de folosință a acestora, extins chiar și asupra curăturilor, fie prin impunerea unor noi învoieli, mai oneroase în raport cu cele din trecut. Paralel cu extinderea pășunilor se acordă o importanță tot mai mare și suprafețelor cultivate cu cereale.

Limitele impuse monopolului economic otoman prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi și prin hatîșerifurile ulterioare, ca urmare a războaielor victorioase ale Rusiei, cererea crescîndă de cereale pe piața internă și crearea unui surplus necesar acoperirii trebuințelor Porții, au atras după sine, în chip firesc, extinderea suprafețelor cultivate. Lucrul acesta este reliefat, de altfel, de multe din izvoarele timpului¹.

Lipsa debușeului extern a frînat dezvoltarea producției de grîne dar nu a oprit-o. Suprafețele cultivate cu cereale s-au extins treptat.

Această caracteristică a economiei agrare se reflectă direct și în structura și caracterul rezervei feudale. Așezămintele domnești, dintre care cel mai important în această privință este cel din 1805, nu cuprind

¹ Cf. D'Hauterive, *Memoriu despre starea Moldovei la 1887*, în *Acte și legiuiri vîlvitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. IV, București, 1908, pp. 1—15.

clauze prohibitive cu privire la dreptul de folosință asupra pământului pe care-l au țărani. Excepție fac doar locurile de fînaț și imaș. Limitarea acestora, în raport cu trebuințele minime ale țărănilor, indică în mod clar însemnătatea pe care o prezenta pentru economie creșterea vitelor. De fapt, lucrul acesta se desprinde și din anaforaia boierilor.

Hrisovul din 1805¹ recunoaște dreptul de proprietate absolută a stăpînului asupra unei a patra părți din totalul locului de fînaț. Este un indiciu concludent că una dintre ramurile principale ale economiei agrare o constituia creșterea vitelor. Faptul că dreptul de proprietate absolută îi este conferit stăpînului, mai întii asupra locului de fînaț, este semnificativ în această privință. Aceasta este doar consacrară juridică a unui fapt al cărui precedent trebuie căutat cu mult înainte.

Încercările sistematice de limitare a dreptului de folosință al țărănilor asupra terenurilor cultivabile, așa cum vom vedea în continuare, încep abia în deceniul al doilea al secolului al XIX-lea. Din hrisovul din 1805 se desprinde doar tendința realizării unei cantități corespunzătoare de cereale, necesară consumului intern precum și vînzării către Poartă.

Limitarea dreptului de folosință asupra fînațului și constituirea unei importante rezerve feudale, nu sînt exprimate însă, de hrisovul din 1805, decît în mod pur teoretic. În realitate, prin repartitia inclusă în hrisov, și documentele dovedesc acest lucru, întinderea de care dispuneau stăpînii se ridica, în majoritatea cazurilor, la mai mult decît a patra parte. Partajul se făcea numai în împrejurări excepționale. Prin acest mijloc, stăpînii au reușit să obțină de la locuitori, în schimbul locului de fînaț, prețuri cu mult mai mari decît în trecut. Stipulația potrivit căreia țărăni care au nevoie de fînaț în plus îl vor putea obține „cu prețul acela care va fi vînzînd [stăpînul] și la alți cumpărători“, este semnificativă. Locuitorii trebuiau să plătească același preț pe care stăpînul ar fi putut să-l obțină în eventualitatea în care și-ar fi arendat moșia. Șantajul acesta a fost cît se poate de profitabil pentru boieri și mănăstiri.

Pe aceeași linie, de obținere a unor avantaje mai mari, se plasează, de altfel, și acțiunile care aveau drept scop restrîngerea dreptului de *protimis* al țărănilor la arendarea moșiilor. Anularea acestui drept în 1815, după ce în prealabil fusese restrîns în 1803, a deschis cîmp liber arendășiei care a accelerat, în general, procesul de acaparare, prin limitarea continuă a dreptului de folosință al țărănilor.

Procesul de constituire și dezvoltare a rezervei feudale, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, se desprinde clar din documentele vremii². Vom exemplifica cu o serie de documente privind unele moșii ale mănăstirilor Neamț și Secu, din ținuturile Neamț și Suceava.

¹ *Uricărul*, II, p. 126.

² Documentele pentru sfîrșitul secolului al XVIII-lea și primii ani ai secolului următor ne-au fost puse la dispoziție de tov. C. Istrate, cercetător la Institutul de istorie al Filialei din Iași a Academiei R.P.R.

În 1797, la cererea vechilului mănăstirilor, care arăta că unii dintre locuitorii moșiei Galu au câte 12 sau 15 fălci de finaț și numai câte două sau trei vite, ispravnicul de Neamț hotărăște să se ia de la aceștia câte cinci sau șase fălci și să se dea celor care n-au, locurile urmînd să fie împărțite „cu bună cumpăneală”¹.

La 16 septembrie 1798, locuitorii din satele Galu și Largu semnează un zăpis prin care arată că în anii anteriori, cînd ei arendaseră venitul moșiei, luau dijmă, adetiul caselor și iarba „precum ne era voia”. Acum însă, declară în continuare locuitorii, „n-au vrut mănăstirile a mai vinde venitul”. În urma acestui fapt ei au fost nevoiți să contracteze o învoială prin care sînt impuși să renunțe la o parte din locurile deținute anterior. Finațul a fost împărțit „cu analoghisire fiiștecăruia, cu dreptate, după suma vitelor”. Sub amenințarea represaliilor, locuitorii sînt constrînși, pentru moment, să accepte învoiala impusă de vechil².

Încercarea de lărgire a rezervei s-a lovit, în continuare, de împotrivirea dirză a locuitorilor. La cererea starețului, care arăta din nou că aceștia au mai mult finaț, refuză să dea dijmă și își pasc vitele pe locul mănăstirilor fără să se învoiască în prealabil, din care cauză „neavînd mănăstirile unde își face trebuitorul fîn, sînt silite a-l cumpăra iarna cu bani”, domnitorul dispune, la 4 decembrie 1799, ca locuitorii fruntași să primească finaț pentru un număr de 12 pînă la 14 vite, iar acei ce vor avea mai puține, „să li se dea după trebuință, pe câte vite vor avea”. Se dispune de asemenea, ca locuitorii să dea dijmă și să plătească pentru pășunatul oilor. Pentru surplusul necesar de iarbă locuitorii urmează să se învoiască, condițiile învoielii fiind lăsate la latitudinea starețului³.

În urma unei alte porunci domnești⁴, la 12 aprilie 1800, locuitorii sînt siliți să încheie o nouă învoială care conține clauze mai oneroase chiar decît prevedeau dispozițiile domnului⁵. Interesant este faptul că aici apare o precizare din care se desprinde că mănăstirile își rezervasera strict, pentru necesitățile lor, o parte din finaț, nemaimulțumindu-se, ca pînă atunci, numai cu fînul realizat din dijmă. În acest sens, în învoială se menționează textual: „...și finațul ce l-au oprit pentru mănăstiri, să fim datori noi a-l cosi și a-l strînge stoguri oricînd ne-ar porunci vechilul moșiilor”⁶. Apariția rezervei implica deci obligația pentru țărani de a efectua zile de muncă.

¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Neamț, CXXXVI/84.

² *Ibidem*, CXXXVI 10.

³ *Ibidem*, CXXX 65.

⁴ *Ibidem*, CXXXI 34 (porunca din 23 februarie 1800).

⁵ *Ibidem*. CXXXV 8. În învoială sînt incluse satele Galu, Largu, Crăpăturile și Fărcașa. În partea inițială a actului locuitorii arată adevăratele cauze care i-au determinat să accepte condițiile. Ei menționează: „văzînd noi că unele din ponturi ne sînt cu totul împotrivă, mai ales pentru finațuri și pentru cei ce au oi mai multe, pentru care hotărîsc ponturile ca neputîndu-ne învoi cu mănăstirea... să avem a ne căuta aiure loc de fînă, am căzut cu multă rugămînte la părintele stareț...” etc.

⁶ *Ibidem*.

Așa cum se desprinde din unele documente ulterioare, locuitorii însă nu s-au supus nici acestei învoiei. Cu scopul de a obține un câștig tot mai mare, în anul 1801, mănăstirile au arendat moșiile menționate, pe termen de trei ani, unui străin, încălcând dreptul de *pro-timisis* al locuitorilor. Situația acestora s-a înrăutățit în mod considerabil. Arendașul le-a impus o serie de noi și grele obligații¹. La expirarea contractului de arendă, în urma stăruinței locuitorilor, mănăstirile încheie o nouă învoială cu aceștia luând ca punct de plecare, în fixarea obligațiilor, normele prevăzute în învoiala impusă de arendaș. În raport cu învoiala încheiată în 1800, aceasta conține stipulații cu mult mai împovăraătoare. De la un leu, suma adetiului este ridicată la doi lei. Se fixează șapte mutări pentru pășunatul oilor cu obligația, din partea locuitorilor, de a da 350 de vedre brinză precum și câte două parale de fiecare stinjen de fin în loc de dijmă. Același preț este fixat și pentru finul realizat în locurile situate în afara mutărilor. Apare în plus, ca un element deosebit, obligația în muncă pe locurile cultivate care aparținuseră arendașului și care trecuseră pe seama mănăstirilor. Ogoarele „care au fost arătura cumpărătorului, să avem a le ara, a le prăși și la bună vreme a le stringe, cu toată osteneala noastră, în coșarele mănăstirii“. Rezerva mănăstirilor se extinsese deci, în acest interval, și asupra unei părți din terenurile arabile. Faptul acesta a atras după sine și înmulțirea obligațiilor în muncă².

O nouă învoială, încheiată la 23 aprilie 1807, agravează și mai mult obligațiile țăranilor. Aceștia sînt siliți, în plus, ca pentru cele șapte mutări, să pună la dispoziția mănăstirii 70 de oameni cu îndatorirea de a cosi fiecare câte două zile³. Faptul acesta indică, fără îndoială, extinderea proporțională a rezervei.

Aceeași evoluție, în consolidarea și dezvoltarea rezervei feudale, poate fi urmărită și în cadrul altor proprietăți la sfîrșitul secolului al XVIII-lea⁴.

¹ Locuitorii, în jalba lor, arată următoarele: „Noi urmînd rău cu părinții vechili... în vremea cînd ținea sf. mănăstire moșiile... și de răul nostru supărîndu-se sfîntul sobor, au și dat aceste moși sub stăpînire de mină străină, sub carele fiind noi ca robii... am pătimit în trei ani ca în zece. Arh. St. Buc., Mănăstirea Neamț, CXXXVI/12.

² Locuitorii se mai obligă să mai pună la dispoziția mănăstirilor și un număr de patru scutelnici. (*Ibidem*).

³ *Ibidem*, CXXXVI/14.

⁴ Așa de pildă, la 24 mai 1794, egumenul mănăstirii Slatina se plînge domnitorului că locuitorii satelor Mălini, Rădășeni și Găinești, „cu obrăznicie și putere” au ocupat tot finațul mănăstirii. Aceasta este nevoită să cumpere fin. S-a ajuns la o situație, menționează prelatul, „încît au rămas ei desăvîrșit stăpîni pe moșiile mănăstirii, de fac ce li-i voia, în putere, și mănăstirea a rămas păgubașă de tot”. Egumenul propune să se dea locuitorilor pășune „după puțință, cu analoghie fieștecăruia, ca să nu fie unii lipsiți cu totul și alții să facă fin mai mult pentru negoțitorie”. În conformitate cu această cerere, domnul dispune, la 29 mai 1794, ca mănăstirea „să împartă fieștecăruia... după suma ce vor fi dînd și alți stăpînitori de moși ce vor fi pe acolo”. Locuitorii să fie obligați, în același timp, să presteze cele 12 zile de boieresc sau să dea câte doi lei de casă și să se învoiască pentru pășunatul oilor. Arh. St. Buc., Mănăstirea Slatina VI/32, 33. Pînă la sfîrșitul secolului rezerva mănăstirii se consolidase și se dezvoltase. La 5 iulie 1799,

Tot mai multe dispoziții cu caracter general limitează dreptul de folosință al țăranilor asupra finațului, fixează cadrul în care trebuiau încheiate învoielile și întăresc dreptul de stăpînire asupra rezervei¹. Pămîntul țăranilor este limitat la strictul necesar, stăpînitorilor conferindu-li-se dreptul de a confisca finul realizat în vederea vînzării. Stric-tul necesar însă devine, cu timpul, din ce în ce mai redus, deoarece numărul de vite în raport cu care se acorda finațul și imașul este diminuat continuu. În finațul atribuit locuitorilor sînt incluse și cură-turile făcute de aceștia².

La începutul secolului al XIX-lea, așa cum se desprinde și din documentele analizate mai sus, rezervele proprietăților mănăstirești din regiunea de munte a Moldovei erau solid constituite și înglobau în ele o mare parte a pămînturilor.

Dacă pentru regiunea de munte faptul acesta se observă mai ușor, deoarece documentele sînt grupate și se succed, pentru restul Mol-dovei fenomenul este mai greu de urmărit. Din documente disparate, dintre care unele au valabilitate generală, se pot trage totuși unele concluzii importante.

Necesitatea unei producții cerealiere sporite, ca urmare a dezvoltării pieței interne și a limitării monopolului otoman, a atras după sine și constituirea unei rezerve destinate special culturii cerealelor. Fixarea numărului zilelor de clacă, încercările continue de sporire a acestora și înmulțirea în general a obligațiilor țăranilor, incluse în așezămintele de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, demonstrează evi-dent creșterea rezervei feudale care, în această epocă, a afectat în mod serios dreptul de folosință al țăranilor și asupra terenurilor cul-tivabile.

Începînd din deceniul al doilea al secolului al XIX-lea, mai ales, informațiile documentare în legătură cu limitarea dreptului de folo-

ispravnicul de Suceava, la cererea egumenului, care arătase că sătenii din Mălini „nein-cetat merg și supără cerînd finaț, zicînd că n-au deagiuns”, trimite un cinovnic la fața locului pentru a face izvod de numărul oamenilor și al vitelor posedate de aceștia și a împărți finațele în felul următor: frunțașului cite 5 fâlci, mijlocașului 3, iar codașului 1½ fâlci, „iar neagiungîndu-le în finațele ce pînă acum au avut... s-au îndatorit cuvioșia sa să le împlinească *din finațele mănăstirii*. Iar întimplîndu-se de a rămîne din finațele ce ei au avut pînă acum, din suma împărțirii, acel finaț să rămîie a sfintei mănăstiri”. Se dau dispoziții, de asemenea, de a se măsura și ogoarele locuitorilor. Acad. R.P.R., CLXXXVII-223. Tendința egumenului de a reduce continuu pămîntul dat spre folosință țăranilor, în favoarea rezervei mănăstirii, determină intervenția autorității centrale care dispune ca acesta să oprească finaț „numai pentru vitele mănăstirii, iar nu să eie finațul cu totul a oamenilor” *Ibidem*, CLXXXVII/185.

¹ Așa spre exemplu, într-o dispoziție referitoare la această problemă, dată de căma-cami, la 7 iulie 1801, se menționa, printre altele, că „după ce se va da locuitorilor tre-buincioasa iarbă, să rămîie și stăpînului moșiei ca să-și facă fin pentru trebuința sa, iar nu să împartă toată iarba și să rămîie stăpînul lipsit de fin”. Arh. St. Buc., Mănăstirea Pingărați III/173.

² *Ibidem*, Mănăstirea Cașin III/6, 7, Mănăstirea Sf. Sava-Iași, XXIV.11, Mănăstirea Eistrița II 37, Mănăstirea Slatina V/34.

sintă al clăcașilor și cu înăsprirea obligațiilor acestora, devin tot mai numeroase.

La începutul secolului al XIX-lea, probabil, rezerva feudală cuprinsese în limitele sale o bună parte din pământurile deținute de țărani. Țăranii de pe moșia Faraoni, de pildă, se plîng că noul stăpîn „le-a strămutat toate obiceiurile”¹. Boierii cer, în 1806, și țarului Rusiei, ca țăranii să fie impuși să presteze 36 de zile de clacă pe an sau fiecare membru al unei familii să facă un număr de 12 zile². Starea de spirit a țăranimii moldovene, la începutul secolului al XIX-lea, stîrnește vii îngrijorări³.

Un document din 6 aprilie 1814, prin care domnia reglementa litigiile dintre locuitorii satelor Ghermănești, Podoleni, Cozmești și Mojna, din ținutul Fălciu, cu egumenul mănăstirii Fistică, prevede împărțirea pământului de fînaț și de hrană în patru părți⁴. Procedul cu privire la împărțirea locului de fînaț în patru, din care o parte urma să revină stăpînilor de moșii, inclus în hrisovul din 1805, fusese deci extins și asupra terenului cultivabil. Prevederea este importantă și indică faptul că rezerva feudală se consolidase într-o măsură însemnată. Nu după multă vreme, extinderea acesteia ne este atestată de mulțimea mențiunilor potrivit cărora moșiile urmau să se împartă în trei părți. Prima informație în această privință, cunoscută pînă acum, este din 14 noiembrie 1819⁵. Începînd cu anul 1820, măsura aceasta este aplicată frecvent în rezolvarea litigiilor dintre stăpînii de moșii și țărani.

Deposdarea țăranilor de pămînt este atestată de mulțimea jalbelor acestora în care sînt denunțate asupririle stăpînilor și arendașilor. Limitarea locurilor de hrană formează obiectul principal al plîngerilor⁶.

Măsura potrivit căreia moșiile strîmte urmau să fie împărțite în trei părți și în virtutea căreia se recunoștea stăpînilor dreptul de dispoziție nelimitată asupra unei a treia părți, oferea acestora posibili-

¹ *Uricarul*, XX, p. 201. În jalbă lor, din 14 decembrie 1805, locuitorii arată domnitorului că „văzîndu-ne într-atite supărări și strîmtori, o seamă vrea să se împrăstie, iar cițiva se gătea să vie, ca la 100 de oameni, să jeluiască mării tale”.

² R. Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău în „Analele Academiei Romine și memoriile secției istorice”, seria a II-a, tom. XXXI, p. 438.*

³ V. A. Urechea, *Istoria Romînilor*, seria 1800—1834, tom. XI, București, 1900, pp. 24—27.

⁴ Arh. St. Iași, Documente, Pachet 416,94. Egumenul s-a plîns împotriva locuitorilor care n-au vrut să presteze cele 12 zile de clacă. Mai mult decît atît, „vrînd mănăstirea a-și face arătura trebuincioasă, ar fi oprit plugurile ce le-ar fi avut tocmită cu bani și nu au îngăduit să are, ridicînd și zurba, vrînd a bate vechiile mănăstirii, făcîndu-se de sine volnici pe aceste moșii, stricînd fînațul cu arăturile”. Locuitorii țin mai multe vite „decît se cuvine unui locuitor” și încalcă dreptul de monopol al mănăstirii. În porunca domnească se prevede ca locuitorii să țină un număr limitat de vite : 12 frunțașul, 6 mijlocașul și 4 codașul.

⁵ I. Ciubotaru, *Precizări în legătură cu documentul din 10 martie 1828 privind relațiile dintre proprietari și țărani în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, seria istorie, anul IX, fasc. 1—2, 1958, pp. 139—140.

⁶ Dintr-o singură condică a Vistieriei rezultă că, în cursul anului 1820, au fost primite un număr considerabil de jalbe. Arh. St. Iași, tr. 166, op. 184, nr. 6.

tatea de a-și lărgi continuu partea pe care legiuirea, în mod teoretic, le-o atribuia. Și într-adevăr, pornind de la această dispoziție, stăpînii de moșii vor continua acțiunea de acaparare. În numai cinci ani, de la 1814 la 1819 — așa cum se desprinde din documentele citate mai sus — aceștia își extinseseră mult dreptul de proprietate în dauna țăranilor, lărgindu-și și consolidându-și rezerva. Cu începere din 1820, așa cum am mai arătat, documentele menționează frecvent cazuri de partaj în trei a moșiilor¹. Data documentului oficial care a consacrat starea aceasta de lucruri nu este cunoscută încă. Cu siguranță însă că ea se plasează în timpul sau în perioada imediat anterioară anului 1819².

În general, pînă acum, s-a admis că această regulă ar fi fost stabilită de așezămîntul din 1828 al lui I. S. Sturza. În realitate însă, în afară de mențiunile documentare pe care le-am indicat, hrisoave prin care procedeul acesta este arătat ca fiind aplicat, se cunosc încă din anul 1823³. Documentul din 1828 reproduce doar ponturile mai vechi și se referă la un caz particular.

La începutul deceniului al treilea tendința de limitare a pămînturilor țăranilor și înăsprirea obligațiilor de muncă ale acestora, devin tot mai evidente. Domnia este nevoită să intervină adeseori în favoarea locuitorilor⁴.

Frămîntările țărănești, expresie a noii stări de lucruri, iau o amploare neobișnuită⁵. Un document din 18 februarie 1828, emanat din cancelaria domnului, exprimă concret situația care se crease în domeniul relațiilor agrare. În text se menționează, printre altele, următoarele: „cei mai mulți din orîndatorii moșiilor, cu ră obișnuință, silnicesc pe locuitori peste cuprinderea ponturilor boerescului și a învoielilor ce vor fi avînd, strîmtorîndu-i și cu nedarea locului trebuincios de hrană și la împărțirea ogoarelor, rămîind unii fără să-și facă hrana trebuincioasă“⁶.

Paralel cu reducerea locului de hrană și cu înmulțirea obligațiilor în muncă se accentuează și legarea țăranului de pămînt prin interzicerea dreptului de strămutare. Întărirea dependenței reale, ca un pri-

¹ Arh. St. Iași, tr. 166, op. 184, nr. 6, f. 100 v., 104 etc.

² Într-o carte domnească, adresată ispravnicului de Bacău, la 18 aprilie 1820, referitoare la împărțirea locurilor de hrană locuitorilor de pe moșia Comănești, sînt menționate asemenea „ponturi“. *Ibidem*, f. 107. Vezi și f. 90.

³ I. Ciubotaru, *op. cit.*

⁴ Așa, spre exemplu, la 29 aprilie 1820, domnul admonestează aspru pe ispravnicii ținutului Fălciu, deoarece mulți dintre bejenării din ținut au fugit sau sînt pe punctul de a trece în Țara Romînească. Cauza principală, așa cum se desprinde din document, este următoarea: „...pe moșiile unde sînt șezători, lăsînd că stăpînii moșiilor nu le dau loc de hrană, dar apoi cu zilele boerescului și cu alte multe feluri de asupriri, îi supără pînă unde nu mai pot suferi“. Arh. St. Iași, tr. 166, op. 184, nr. 6, f. 118.

⁵ Foarte numeroase cazuri sînt relatate în Arh. St. Iași, condicele lit. K'418, 114, 116 etc.

⁶ *Ibidem*, tr. 1352, op. 1535, nr. 1270, f. 28—29 („carte gospod. pe la ținuturi pentru datoriile ce au să pîzască dregătorii spre buna statornicia lăcuiitorilor“, pct. 6).

vilegiu conferit clasei dominante, este confirmată expres în actul din 1827 cunoscut sub denumirea de Sobornicescul hrisov¹.

În general deci, în preajma Regulamentului Organic, se ajunsese la următoarea situație de fapt: rezerva feudală era puternic consolidată. Prin adaosuri succesive, asupra cărora am stăruit, ea cuprindea, în mod teoretic, cel puțin a treia parte din totalitatea pământurilor. Ținând seamă de faptul că împărțirea în trei se aplica numai în cazul în care moșia era neîncăpătoare, putem presupune că, în realitate, stăpînii de moșii dispuneau, în general, de suprafețe mai întinse.

Procesul de constituire și de consolidare a rezervei s-a efectuat paralel și a condiționat limitarea succesivă a dreptului de folosință al țăranilor asupra locurilor de fînaț, imaș și cultură, precum și înmulțirea obligațiilor în muncă ale acestora. În același timp se consolidează monopolurile feudale precum și dreptul de stăpînire absolută asupra pădurilor.

Rezerva s-a constituit, în general, în corp aparte, limitîndu-se și separîndu-se de loturile țăranilor².

Creșterea continuă a rezervei implica necesitatea tot mai mare de brațe de muncă. Munca de clacă, impusă țăranilor în cadrul obligațiilor stabilite prin ponturi, nu mai era suficientă pentru acoperirea tuturor necesităților acesteia³. De aici izvorăște tendința boierilor de a ridica continuu și nemăsurat numărul zilelor de boieresc, pe de o parte, iar pe de alta, de a extinde sistemul învoielilor. Aceleași cauze

¹ *Uricarul*, II, p. 209 și D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. I, București, 1907, p. 68. În document se menționa textual că „locuitorii ce vor fi pe moșiile boierești, mănăstirești și a altora, nu pot avea voie a să rădica fără voia stăpînului și pururea fugarii de acest fel să vor rădica fără voie, să fie aduși la urmă și certaiți”. Tendința de legiferare a acestui drept, conferit clasei dominante în 1827, este mai veche. Semnificativ, în această privință, este un document din 15 aprilie 1803, prin care domnitorul Al. Moruzi comunica boierilor hotărîrea sa în această privință. În document se menționează următoarele: „fiindcă prin anafora d-voastră, ce ați dat domniei mele, faceți cerere să se legiuască ca țăranii să nu poată a se muta de pe o moșie pe alta... poruncim... ca să vă adunați... la un loc și socotind chiriurile cuviincioase care se cade a se pune în lucrare spre paza nestrămăturii țăranilor de la o moșie la alta, cum și pentru acei care la moșiile ce se află șezători, sînt strimtorați și n-au loc îndestul de hrană și nevoia îi silește a se muta la moșii mai largi... după cum veți socoti după toată cuviința a să urma, prin anafora să faceți arătare pe larg...”. Arh. St. Iași, Documente, Pachet 416/72.

² În hrisovul din 1805, în această privință, se stipulau următoarele: „pentru arături și sămănături, să nu fie slobozi locuitorii a face împrăștiate arături, pricinuind cu aceasta stricăciuni la finețe și moșii, ci cu îndestulare să-și aibă ei țărinele lor într-o parte a moșiei, semănînd unul lîngă altul”. D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, p. 57.

³ Pentru a suplini această lipsă, boierii recurg și la un alt procedeu. Deși stăpînitorii de moșii li se recunoștea dreptul ca în raport cu întinderea moșiei sau rangul de boierie să scutească un număr de oameni care, în schimbul unor avantaje de natură fiscală, trebuiau să stea la dispoziția acestora, boierii, prin abuz, scuteau un număr cu mult mai mare de asemenea oameni. Situația acestora ca urmare a multiplelor obligații impuse era deosebit de grea. Gravitatea și consecințele acestor abuzuri au ieșit la iveală, în mod deosebit, cu prilejul cercetărilor efectuate de comisiile de revizie, instituite de Kisseleff, în anul 1830. Cf. Gh. Platon, *Comisiile de revizie din Moldova și activitatea lor în anii 1830—1831*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. I, București, 1957.

determină întărirea dependenței reale, prin legarea țăranilor de pământ și interzicerea dreptului de strămutare.

Paralel cu dezvoltarea rezervei, ca o expresie a transformărilor care se efectuaseră în structura economică a moșiei, boierii tind să realizeze schimbări corespunzătoare și în regimul juridic al proprietății. Aceștia caută să le „libereze de servituțile feudale, pe care obiceiul le crease în folosul locuitorilor moșiei“, cu scopul de a-și instiui „un drept de proprietate burghez-capitalist asupra unor bunuri, asupra cărora n-aveau decît titluri feudale“¹. Evoluția aceasta este desăvîrșită prin hrisovul din 1827 al lui I. S. Sturza, care „proclamă proprietatea sacră și inviolabilă“². Deși hrisovul nu a substituit dreptul burghez celui feudal, deoarece proprietatea rămînea încă grevată de o serie de servituți, printre care cea mai importantă era aceea potrivit căreia proprietarul trebuia să dea în continuare pământ în folosință țăranilor, el a însemnat totuși un important pas pe această cale. Recunoscînd drepturile conferite anterior, întărindu-le și lărgindu-le, actul a creat premisele necesare în vederea unor transformări juridice în regimul proprietății.

Privilegiile conferite boierilor și proprietății boierești prin Sobornicescul hrisov au permis, în largă măsură, transformarea legiurii care avea să fie Regulamentul Organic într-un puternic instrument al dominației de clasă a acestora.

II. Cea de-a doua etapă în evoluția și dezvoltarea rezervei feudale, corespunde cu epoca Regulamentului Organic și se încheie o dată cu aplicarea așezămîntului agrar din 1851.

Desființarea monopolului economic otoman, în urma tratatului de la Adrianopol, și deschiderea debarcașurilor externe pentru grînele romînești au creat condiții extrem de favorabile pentru dezvoltarea producției cerealiere.

Regulamentul Organic a legiferat și a dat o formă juridică cuprinzătoare și definitivă tuturor avantajelor create marii proprietăți de dispozițiile și așezămintele anterioare. În primul rînd, legiuirea a conferit proprietarilor — noua calitate care este recunoscută stăpînilor de moșii — dreptul de a dispune în mod liber și absolut de o treime din moșii. Avantajele conferite proprietății de Regulament îl îndreptăteau pe marele boier C. Conache să socoată dreptul cîștigat ca „sfinț și ferit de tot felul de silă“³, iar pe logofătul Lupu Balș să declare că legiuirea, „după trecere de veacuri... au întors moldovenilor dreptatea proprietății și respectul pravilei“⁴.

¹ A. și G. Oțetea, *Țăranii sub regimul Regulamentului Organic*, în „Studii și articole de istorie“, București, 1956, p. 139.

² *Ibidem*, p. 138.

³ *Ibidem*, p. 139.

⁴ G. h. Platon, *Cu privire la pribegirea locuitorilor din Moldova în anul 1834*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza din Iași»“, secțiunea a III-a (științe sociale), tom. IV, anul 1958, p. 57.

Regulamentul Organic, în același timp, a consolidat și a extins considerabil rezerva boierească. Acest lucru s-a realizat prin două mijloace: prin „abolirea dreptului de folosință nelimitat, pe care țărani îl aveau asupra locurilor libere“, necultivate¹, și prin o masivă reducere a terenurilor cultivabile ce le aveau în folosință, reducere care a rezultat din noua repartiție a pământurilor.

Analiza comparativă a hrisovului din 1805, precum și a prevederilor Regulamentului Organic, în această privință, duce la următoarele rezultate:

Hrisovul lui Moruzi din 1805²

- I Săteanul frunțas :
13 fâlci și 30 prâjini.
II Săteanul mijlocaș :
9 fâlci și 40 prâjini.
III Săteanul codaș :
5 fâlci și 40 prâjini.

Regulamentul Organic.

- I Pentru locuitorul cu 4 boi și o vacă :
5 fâlci și 30 prâjini.
II Pentru locuitorii cu 2 boi și o vacă :
3 fâlci și 70 prâjini.
III Pentru locuitorii fără vite :
2 fâlci și 30 prâjini³.

Cu toată lipsa de precizie, de situațiile diferite în raport cu care se acorda pământul, precum și deosebirile existente între categoriile de țărani, în cele două legiuiri, situația de mai sus oferă totuși o imagine sugestivă a proporțiilor luate de procesul de acaparare.

Regulamentul Organic, extinzând rezerva boierească, a asigurat acesteia, în același timp, și brațele precum și cantitatea de muncă necesară. Lucrul acesta a fost realizat prin legarea clăcașilor de moșie și prin fixarea unei norme de muncă ce depășea cu mult posibilitățile fizice ale unui om. Prin acest mijloc, cele 12 zile de clacă s-au transformat, în realitate, în 72 sau 84, așa cum evalua N. Bălcescu sau I. Ionescu de la Brad. Cu drept cuvânt, K. Marx a definit legiuirea ca un „codice al muncii de clacă“. Regulamentul „a codificat șerbia, cu tot cortegiul ei de abuzuri, violențe și cruzimi“⁴.

Faptul că Regulamentul legifera sistemul împărțirii moșiilor în trei părți, din care două urmau să fie date în folosință țăranilor iar o parte era atribuită proprietarilor, ar putea duce la înțelegerea greșită că, în general, în întreaga perioadă în care această legiuire s-a aplicat, raportul între rezerva boierească și loturile țăranilor s-ar fi exprimat invariabil, prin proporția unu pe doi. În realitate însă, lucrurile se

¹ A. și G. h. Oțetea, *op. cit.*, p. 139.

² Deși hrisovul nu dispune decât de repartizarea locului de finaț și imaș, în calculul făcut de boieri în 1833, este inclusă, în mod arbitrar, se pare, și suprafața de teren arabil care revenea fiecăreia dintre categoriile de locuitori. Suprafața aceasta este inclusă în totalul general. Vezi „Analele parlamentare ale României“, tom. III, p. a II-a, București, 1893, p. 405.

³ Vezi și V. Popovici, *Cauzele mișcărilor țărănești din Moldova oglindite în rapoartele comisiilor de anchetă din anii 1831—1833*, în „Studii și cercetări științifice“, Iași, seria a III-a (științe sociale), anul V, nr. 3—4, 1954, p. 456.

⁴ A. și G. h. Oțetea, *op. cit.*, p. 141.

prezintă altfel. Explicația poate fi dată, de altfel, numai pe cale pur logică. Măsura era aplicabilă numai în cazul în care moșia era strîmtă și locuitorii refuzau să contracteze învoielii de altă natură cu proprietarul. În asemenea cazuri se recurgea la prevederile ponturilor care aveau valabilitate generală numai în măsura în care se apela la ele. Făcînd abstracție de anumite regiuni sau de unele cazuri particulare, în general, majoritatea moșiilor dispuneau de întinderi mari de pămînt. Slaba densitate a populației, cu toate că existau excepții provenite din repartizarea neproportională a acesteia, nu făcea necesară împărțirea în trei decît în cazuri care pot fi socotite drept excepționale. Majoritatea proprietarilor împărțind loturile țăranilor, conform dispozițiilor regulamentare, rămîneau cu suprafețe de pămînt, incluse în rezervele proprii, care depășeau cu mult întinderea de o treime.

Regulamentul Organic a creat condiții favorabile pentru adaptarea proprietății boierești în conformitate cu necesitățile pieței, pentru transformarea acesteia în întreprindere producătoare de cereale-marfă. Constituirea unei întinse rezerve boierești este, printre altele, un indiciu concludent în această privință. Existența rezervei însă nu înseamnă, în același timp, și rezolvarea problemei. La începutul perioadei regulamentare, cel puțin, proprietarii nu dispuneau nici de inventar propriu, nici de capital și nu aveau nici priceperea necesară pentru a-și lucra, prin mijloace proprii, pămînturile. Mai mult încă, pe piața internă, datorită existenței relațiilor feudale, nu era o forță de muncă liberă, capabilă să satisfacă multiplele cerințe ale întinsei rezerve feudale. De aici, necesitatea pentru proprietari de a folosi, aproape în mod exclusiv, la început, inventarul și forța de muncă a țăranimii clăcașe. Această necesitate și-a găsit expresia concretă în Regulament în prevederile cu privire la învoielii.

Dată fiind întinderea rezervei, munca de clacă, cu tot sporul considerabil prevăzut de lege, nu putea satisface, în întregime, toate necesitățile domeniului. Necesitatea, dar de natură diferită, i-a determinat, atît pe proprietari, cît și pe țărani, să recurgă la învoielii, care au constituit baza generală de reglementare a relațiilor agrare în întreaga perioadă a Regulamentului Organic.

Lipsa de pămînt, pe care așezămîntul li-l redusese la jumătate, îi determină pe locuitori să contracteze învoielii, pentru a-și completa suprafețele necesare hranei. Aceasta însă presupunea asumarea unor obligații care depășeau cu mult pe cele prevăzute în ponturi. Țăranii au fost nevoiți să le accepte pentru a-și asigura existența.

Obligațiile prevăzute în Regulament constituiau pentru proprietari baza de pornire în alcătuirea învoielilor. Acest aspect ne ajută să înțelegem mai bine caracterul de clasă al legiurii și măsura în care, prin intermediul acesteia, boierimea și-a întărit dominația de clasă

Slujindu-se de învoielii care, în anumite cazuri, potrivit dispozițiilor așezămîntului aveau caracter de obligativitate pentru locui-

tori¹, proprietarii au restrîns continuu dreptul de folosință al țăranilor asupra pămîntului, chiar sub limitele prevăzute de Regulament. Procesul de acaparare, care s-a desfășurat fără întrerupere în etapa analizată, a atins punctul maxim spre sfîrșitul perioadei regulamentare, în preajma aplicării așezămîntului agrar din 1851.

Rezerva feudală nu s-a extins însă numai pe seama loturilor deținute de țărani, ci și prin punerea în valoare a noi pămînturi, prin desțelenirea acestora sau prin defrișări. Suprafața cultivabilă, așa cum remarcă N. Suțu, a crescut mereu în epoca Regulamentului Organic. Numai într-un interval de 12 ani, între 1838 și 1849, potrivit afirmațiilor acestuia, suprafața cultivată s-a extins treptat și a crescut cu o treime². Fără îndoială că o parte din aceste pămînturi, în raport cu creșterea proporțională a populației, au fost date spre folosință țăranilor, în cadrul prevederilor incluse în ponturi. Cea mai mare parte însă, așa cum o dovedește materialul statistic, au fost incluse în pămînturile boierești, care se detașează, tot mai distinct, de loturile date în folosință țăranilor.

* * *

În întreaga epocă a Regulamentului Organic, principalul obiect al plîngerilor țăranilor îl constituie lipsa locului de hrană și înmulțirea obligațiilor în muncă. Situația aceasta izvora direct din dispozițiile potrivit cărora loturile date spre folosință țăranilor fuseseră reduse în favoarea rezervelor boierești, pentru lucrarea cărora era necesară o însemnată cantitate de muncă suplimentară.

Proteste ale țăranilor, împotriva noii stări de lucruri, se fac simțite imediat după intrarea în vigoare a legiurii.

Așa, de pildă, locuitorii satului Golăești, se plîng Departamentului din Lăuntru, la 9 mai 1832, că arendașul „ne-au spars din ogoarele noastre ce le-am avut, luîndu-ne și fînațul, făcîndu-le arături boierești, de nu avem alții unde să arăm. Ne-au strîmătorit cu totul — declară în con-

¹ Articolul 121 stipula printre altele: „dacă locuitorul va avea mai multe vite sau dacă el va voi să are mai multă parte de loc, decît i se dă, pentru acel prisos se va alcătui, prin bună învoire, cu proprietarul... asămînea și locuitorii sînt datorii a da ajutor proprietarului la locurile ce proprietarul ar putea ca să facă pe moșia sa... prin bună învoială și cu plată după prețurile politice”. D. C. Sturza-Scheeanu, *op. cit.*, p. 123. (Sublinierea este a noastră). Dovada că învoielile aveau, în general, un caracter obligatoriu, ne este oferită și de următorul exemplu: în urma plîngerii arendașului țăranului Ștefănești, care arată că zilele boierescului datorate de locuitori nu sînt suficiente pentru a strînge pîinea albă, se hotărăște: „dacă zilele boierescului nu vor fi îndestule de a să pute întîmpina stringerea pîinii, sînt datorii lăcuitorii șazătorii pe moșie a aduna pîinea cu plată... ce să vor învoi cu stăpînul...”. În eventualitatea cînd nu se vor putea înțelege, „atunci ramiînd a să hotări de ocîrmuire plata... ce li să va găsi de cuviință și într-un cuvînt, datorii sînt lăcuitorii... a strînge pîinea de pe cîmp”. Arh. St. Iași. tr. 1759, op. 2008, nr. 148, f. 80.

² N. Suțu, *Opere economice*, Editura Științifică, București, 1957, pp. 171, 180, 182—183.

tinuare locuitorii — de nu avem unde să ne hrănim, vroidnd a ne lua și ogoarăle celor care au murit de holeră, care în locul lor au născut alții“. Locuitorii menționează în încheierea jalbei lor că „după cum d-lui vroeste acum, noi nu vom pute trăi și vom fi peritori de foame“¹.

De asemenea, locuitorii satului Hriața, din ținutul Hirlău, se opun să primească pământul în conformitate cu prevederile Regulamentului, declarînd că „nu vor ieși la măsură ca să primească numai acel hotărît loc, fiind de nemulțămire lor și că vor stăpîni locurile precum pînă acum le-au avut“².

Frămîntările și răscoalele țărănești, care au deschis epoca Regulamentului Organic în Moldova, și care se plasează între anii 1831—1834, sînt provocate mai ales, așa cum rezultă din cercetările comisiilor de anchetă, de cauzele menționate mai sus³.

Așa, spre exemplu, în raportul înaintat Sfatului ocirmuitor, la 31 mai 1834, vornicul Lupu Balș, însărcinat cu cercetarea cauzelor frămîntărilor țărănești din ținuturile din sudul Moldovei, arată că 23 de sate din cuprinsul ținutului Covurlui, sînt pe punctul de a se strămuta, „pentru greutatea așezăminturilor noi“. „Mai toate satele acestui ținut — menționează în continuare boierul — se află într-o legătură și alcătuire deopotrivă, care privește cu stăruință la singura micșorare și îngiosirea lucrului boerescului, în mărginirea numai de 12 zile proaste“. Boierul este nevoit să propună măsuri extraordinare „ca nu cumva veninul să se lățească și la celelalte ținuturi“. Aceste măsuri sînt cerute de boier pentru că „răul să înfătoșase, cu adevărat, în cel de pe urmă grad“.

Din raport reiese, de asemenea, lipsa locului de hrană și multiplele obligații la care sînt supuși locuitorii, în special prin mijlocirea învoielilor⁴.

Din raportul lui Teodor Balș, însărcinat cu cercetarea ținuturilor aflate în nordul Moldovei, rezultă, de asemenea, puternicele nemulțumiri

¹ Într-o nouă jalbă, adresată isprăvniceiei ținutului Iași, la 1 septembrie 1832, locuitorii arată că muncesc mai mult decît prevede așezămintul: „toată ziua muncim și nici noaptea nu avem odihnă“. De asemenea, „tot finațul feciorilor boierești l-au luat d-lui și au luat din delnițele noastre și le-au dat lor iarbă, rășluindu-ne astă primăvară și din arăturile ce am avut mai înainte“. În încheiere, locuitorii își manifestă deschis hotărîrea de a se strămuta: „mai urmînd aceste vreme îndelungată, ne vom sparge tot satul, căci nu sîntem vrednici a mai răbda unele ca aceste“. Arh. St. Iași, tr. 1759, op. 2008, nr. 148, f. 29v.—30.

² *Ibidem*, tr. 256, op. 281, nr. 474 — raportul isprăvniceiei de Hirlău, adresat Departamentului din Lăuntru, la 15 martie 1834. Interesantă, din cuprinsul raportului este și mențiunea potrivit căreia nesupunerea este manifestată doar de unii dintre locuitori „care au (pământ) de prisos, încît unii au vîndut din ogoarele lor pe la locuitorii megieșitelor moșii, dar cei mai mulți, care sînt lipsiți, să mulțămesc să aibă după pravilă...“. Cazurile de acest gen sînt foarte numeroase. Vezi și tr. 726, op. 813, nr. 2109, f. 10, 13 (conflictul dintre locuitorii moșiei Ferești-Vaslui, cu proprietarul, din vara anului 1833).

³ V. Popovici, *op. cit.*; Gh. Platon, *Cu privire la pribegirea locuitorilor din Moldova în anul 1834, loc. cit.*

⁴ Arh. St. Iași, tr. 256, op. 281, nr. 604, f. 17—24.

provocate de dispozițiile Regulamentului¹. Se desprinde, în mod egal, și faptul că țărani au fost constrânși să încheie, în majoritatea cazurilor, învoielii oneroase, cu scopul de a compensa lipsa pământurilor necesare hranei.

În întreaga perioadă în care s-a aplicat Regulamentul Organic, așa cum am arătat, prin diferite mijloace, rezerva feudală s-a extins. Creșterea acesteia, deși nu s-a făcut exclusiv pe baza limitării dreptului de folosință al țăranilor, a afectat în mod serios acest drept. Situația provocată de evoluția acestui proces, a devenit cu atât mai critică cu cât în intervalul de timp de la 1832 pînă la 1851, populația a sporit simțitor. Terenurile date în folosință țăranilor nu au crescut însă, în raport direct cu creșterea numerică a acestora. Sporul populației a atras după sine limitarea și mai accentuată a dreptului de folosință. Extinderea rezervei feudale s-a făcut treptat și continuu. Suprafața dată în folosință țăranilor, dacă a crescut la început într-o măsură puțin sensibilă, a rămas, în general, staționară, iar spre sfîrșitul perioadei regulamentare a înregistrat o scădere care se va accentua și mai mult sub regimul așezămîntului din 1851. Extinderea rezervei determină restrîngerea continuă a suprafețelor folosite de țărani. În același timp, obligațiile țăranilor au urmat un curs mereu ascendent. Procesul acesta, în aparență contradictoriu, indică adaptarea din ce în ce mai completă a moșilor feudale la necesitățile pieței. El se desfășoară paralel și este determinat de necesitatea producerii unei cît mai mari cantități de cereale, necesară atât consumului intern, cît mai ales exportului. Rezerva feudală este adaptată tot mai mult acestei cerințe. Dijma nu mai joacă nici un rol. De altfel, ea va fi desființată formal la sfîrșitul anului 1848 și va fi înlocuită printr-o prestație corespunzătoare în muncă.

Este foarte dificil să urmărim desfășurarea acestui proces în toate detaliile lui, în întreaga perioadă regulamentară. Ar însemna, de fapt, să tratăm problema țărănească în toată complexitatea ei, cu multiplele și variatele aspecte care le prezintă.

În toate documentele care se referă la reglementarea relațiilor dintre proprietari și țărani, precum și în acelea în care sînt relatate frămîn-

¹ Referindu-se, de pildă, la situația din ținutul Dorohoi, acesta arată că „pentru lucrul boerescului, după publicarisirea pravilelor nouă, unii din proprietari și posesori, vroid a le pune în lucrare, locuitorii s-au arătat în nemulțămire, unii pentru strîmtoare locului, alții pentru sporirea lucrului, și mai cu din adins satele... (sînt indicate 19 sate), în urma căria, mijlocindu-se măsuri împăcăluitoare, s-au liniștit prin bună alcătuire, rămîind unele din sate, pe acest an, în locurile ce le-au avut și să lucreze stăpînului ceva mai cu sporire decît în anii trecuți. Iar alte sate au făcut în scris învoielii, afară de satele Coțușca și Tătărășeni, care nesupuindu-se nici într-un fel, nici în altul, s-au lăsat pe anul acesta în alcătuirile de anii trecuți...”. Asupra situației din satul Crasnaleuca se face mențiunea că „de către proprietarul de acolo, stricîndu-li-să învoiala ce au avut în anii trecuți, pe anul curgător au făcut alta foarte împovărătoare pentru locuitori, la care au fost siliți ei din pricină că trecea vremea lucrării pămîntului și proprietarul nu le slobozea locurile de hrană pâr nu s-au învoit după cererea sa”. Boierul face statistica satelor care lucrează după învoielii sau după ponturi și scoate în evidență, prin exemplificări, utilitatea învoielilor în conformitate cu care locuitorii au posibilitatea să primească mai mult pămînt decît prevederile regulamentare. Aceasta, în schimbul unei sporiri proporționale a obligațiilor în muncă.

tările și mișcările țărănești, apare ca un lait-motiv, drept cauză principală a disensiunilor și frământărilor maselor, lipsa de pământ și greutatea obligațiilor în muncă, ce însoțeau și erau obiectiv determinate de creșterea rezervei feudale. Ne vom mărgini să stăruim doar, pentru a reliefa unele aspecte ale acestei probleme, asupra perioadei cuprinse între anii 1846—1849, pe care o socotim ca o perioadă de vîrf a etapei analizate, în procesul de consolidare și extindere a rezervei și de limitare a întinderilor de pământ atribuite țăranilor spre folosință. În perioada următoare, sub regimul așezămîntului din 1851, acest proces se va adînci și mai mult.

Cererile țăranilor, prin care aceștia se plîng că nu au suficient loc de hrană și că proprietarii sau arendașii le rășluiesc din pămînturile lor, sînt foarte numeroase și demonstrează, în mod evident, că procesul de acaparare căpătase o extensiune generală. Trebuie reținut faptul că restrîngerea se opera nu prin reducerea pămîntului țăranilor la suprafețele stabilite de Regulament. Dispozițiile acestuia serveau doar, ca punct de plecare în vederea efectuării unor noi restrîngeri sau rășluiri.

Jalbele din care rezultă că locuitorii nu au întinderile de pământ prevăzute de legiuire, însă sînt siliți să îndeplinească toate obligațiile prevăzute de acesta, sînt frecvente.

Așa, de pildă, locuitorii satului Dolhasca, din ținutul Suceava, se plîng, în martie 1846, că „pe pămîntul de un pont de gospodar ne hrănim trei gospodari... iar cu boerescul ne-au încărcat mai mult peste pont de am făcut”¹. Locuitorii satului Călienii, din ținutul Putna, într-o cerere adresată proprietarului, la 8 aprilie 1847, arată că satul lor, care „s-au fălit pururea «a fi» între cele dintâi sate ale Moldovei. astăzi, deși tot așa cunoscut, dar în adevăr este mai ticălos și vrednic de toată jalea, aflîndu-se și sosit către împrăștiere”. Această situație a fost provocată de arendașul moșiei care și-a extins arătura „chiar pînă în coastele satului nerămîind loc nici bobocii a se pășuna”. Le-a arat și pușinul loc ce-l posedau, rezervîndu-le doar cîte un pogon de fiecare. Nu a delimitat finașul său de cel al locuitorilor, cosește iarba cea mai bună, „iar nouă ne dă niște colțurile care și acele pline de încături,

¹ Arh. St. Iași, tr. 1615, op. 1848, nr. 1561, pp. 77—78. Vezi și dos. 1885 (cererea locuitorilor din Dumbrăvița, din 28 august 1847). Cazuri asemănătoare sînt semnalate în următoarele dosare: tr. 1339, op. 1521, nr. 1461, f. 323—328 (cererea locuitorilor din Vicoleni-Fălcu din 22 iulie 1847), tr. 1588, op. 1818, nr. 1369, f. 79—80 (cererea locuitorilor din Hurduci-Fălcu, din 18 mai 1848), tr. 1333, op. 1514, nr. 365 (cererea locuitorilor din Băscăceni-Botoșani, din aprilie 1846), tr. 1772, op. 2020, nr. 11974 (locuitorii din Vlădiceni-Iași se plîng Departamentului din Lăuntru, la 16 iunie 1847, că arendașul îi silește să lucreze boeresc peste pont. Nu au imaș și finaș, „ci numai bucăți de ogoare de păpușoi și noi cumpărăm pămînt de pe alte moșii... ne necăjește cu feluri de îngroziri, ca să ne supunem să-i dăm zapis că vom lucra după a d-sale alcătuirii, care sînt cu totul asupritoare”). Și tr. 1339, op. 1521, nr. 836 (locuitorii din Cozia-Fălcu se plîng, la 13 iulie 1848, că n-au finașe și ogoare, „fiind finașurile luate toate boierești”. Sînt obligați, de asemenea, să lucreze peste prevederile așezămîntului: „ne-a răzbătut cu bătaile... apoi acum, în vremea secerii, ne bate necentenit, poroncind la feciori a ne oprî ca să muncim pe locuri cu femeile și copiii... ne pune cîte trei patru țigani și cîte doi feciori. care aceștia stă în toată vremea cu sudălmii și bătaie...”).

de nu ne folosim cu nimică“. Boierescul, în schimb, îl îndeplinesc complet, „și mai cu vîrf“. Locuitorii își manifestă deschis hotărîrea de a se împrăști, deoarece „nu mai sîntem în stare a mai suferi obișnuirile și schingiuirile pe care le pătimim mucenicește“¹.

Numeroase sînt, de asemenea relatările din care rezultă că proprietarii sau arendașii își extind arăturile asupra imașurilor sau fînețelor aflate în folosința locuitorilor, își rezervă pentru uzul propriu părțile cele mai fertile ale moșiilor, în urma unor noi reîmpărțiri, atribuind locuitorilor pămînturile cele mai proaste sau obligîndu-i să desțelească locuri noi.

Astfel, arendașul satului Vulturești-Vaslui a schimbat locul de arătură, imaș și finat și a dat locuitorilor „niște ponoare care niciodată au mai fost arate“². Cel din Trifești, din cuprinsul aceluiași ținut, a arat tot imașul vitelor „de jur-împrejurul“ satului, dînd locuitorilor, în schimb, trei locuri de imaș, în diferite părți ale moșiei, improprii pentru asemenea întrebuintare. Locuitorii se plîng că le pier de foame nu numai vitele, ci chiar și păsările. În schimb însă, sînt obligați să lucreze peste prevederile așezămîntului și nu au timpul necesar să-și muncească ogoarele lor³.

De asemenea, arendașul moșiei Măcărești, din ținutul Iași, a arat imașul locuitorilor. Vitele acestora pier de foame iar ei lucrează, „cu zi cu noapte ca niște robi... ori la ce ne pune“⁴. Cel de pe moșia Tătăruși-Suceava a înghesuit pe locuitori, cu arăturile și semănăturile, chiar pe lingă case. A stricat imașul cu cei 200 de mascari ai săi și apoi l-a arat. Locuitorii muncesc cu mult peste prevederile așezămîntului : „sîntem mai ticăloși decît niște robi“, declară aceștia⁵.

Cercetările instituite, în urma neconținutelor plîngerii ale locuitorilor, dovedesc, în multe din cazurile pe care le-am urmărit, că procesul de acaparare, în unele locuri, atinsese limite maxime.

Comisia de anchetă, instituită pentru cercetarea plîngerilor locuitorilor din satul Luizii Călugării, din ținutul Bacău, stabilește că arendașul, luînd curăturile locuitorilor, i-a redus pe aceștia doar la cîte 8 prăjini arătură și 20 de prăjini finat. În același timp însă, locuitorii sînt siliți să îndeplinească obligațiile boierescului în totalitatea lor⁶. Cercetarea in-

¹ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 12 450 bis.

² *Ibidem*, dos. 16 410 (jalba din 2 decembrie 1847).

³ *Ibidem*, dos. 14 047, și tr. 1352, op. 1535, nr. 512 (jalba din 5 septembrie 1848).

⁴ *Ibidem*, tr. 1772, op. 2020, nr. 14 012 (jalba din 9 septembrie 1848).

⁵ *Ibidem*, dos. 14 471 (jalba din octombrie 1848). Vezi, în această privință, și dosarele tr. 1339, op. 1521, nr. 820 și tr. 1772, op. 2020, nr. 15 135 (jalbele locuitorilor din satul Boțăști-Fălcu, din anii 1847 și 1848, prin care arată că arendașul le-a arat imașul și finatul și „nu vroeste a ne da alt loc“) tr. 1333, op. 1514, nr. 381, f. 12—14 (jalba locuitorilor din Orășani-Botoșani, din 3 martie 1846, prin care aceștia se plîng că arendașul i-a scos din ogoarele ce le-au avut). Vezi și tr. 1772, op. 2020, nr. 14 696, plîngerea acelorași locuitori, din 21 februarie 1848, prin care arată că arendașul le-a luat pămînturile și le-a dat în altă parte, „unde nu mai putem face piine“. Le-a arat imașul și au rămas, se plîng locuitorii, „de istov săraci“. Vezi, de asemenea, tr. 1772, op. 2020, nr. 15 814, 14 561, tr. 1312, op. 1483, nr. 767, f. 47, etc.

⁶ R. Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țaranii*, p. 129.

stituită în urma cererii locuitorilor din satul Heci-Suceava, în primăvara anului 1846, stabilește că aceștia „s-au găsit strămtoriți cu totul și isterisiți de pământuri“. Măsurându-se moșia, se constată că locuitorilor li se mai cuvin 101 fălci și 60 de prăjini loc de arat, 168 de fălci finaț și 24 de fălci imaș. O altă comisie constată, la începutul anului imediat următor, că locuitorii posedă doar cîte 75 de prăjini loc de hrană. Locuitorii, la rîndul lor, declară că „în tot satul nu se găsește mai mult decît 30 fălci de arătură... din primăvară, osăbit că din toamnă nu avem nici o brazdă de arătură“¹. Arentașul nu le dă decît cîte 70 de prăjini de arat, „încă și cîte 26 de prăjini finaț de pălmaș, iarăși prin păduri“. În schimb, arată locuitorii în încheierea jalbei lor, „ne muncește după a d-sale plăcere“².

Aceeași situație se constată și în satul Tălpălăi din ținutul Roman. Comisia stabilește, la sfîrșitul anului 1846, că locuitorii au mai puțin cu 526 de prăjini, iar obligațiile și le îndeplinesc după prevederile așezămîntului. Din declarațiile locuitorilor rezultă că arendașul, în cursul anului 1845 și 1846, le-a luat 600 și respectiv 1900 de prăjini loc arabil, în afară de suprafața de 1250 de prăjini luată de la lingurari. În cele din urmă, prin intervenția comisiei, se ajunge la o înțelegere potrivit căreia locuitorii urmează să mai primească 1 578 de prăjini loc de hrană și 11 fălci 17 prăjini finaț, pentru care, „spre cîtituire“, arendașul le va plăti suma de 1 224 de lei.

Din învoială se mai degajă însă și un alt fapt important. Locuitorii sînt scutiți de dijmă. În schimb însă, li se oprește a zecea parte din pămînturile de hrană, care trec pe seama proprietății și care urmează să fie lucrate integral de către locuitori³. Practica aceasta care, așa cum vom vedea în continuare, cu o serie de deosebiri, era destul de extinsă, a constituit un mijloc important, alături de toate celelalte, care a contribuit la lărgirea rezervei feudale.

Este interesant de remarcat faptul că deposedarea fărânimii de pămînturi a fost accelerată, într-o măsură însemnată, de către arendași. Acțiunea acestora a grăbit procesul de adaptare a moșiilor feudale la producția de mărfuri. Trecînd cu ușurință peste practicile și normele tradiționale, consfințite de obicei, precum și peste dispozițiile așezămîn-

¹ Arh. St. Iași, tr. 1615, op. 1848, nr. 1617, f. 2 și 121 (jalba locuitorilor este din 13 aprilie 1848).

² *Ibidem*, tr. 1772, op. 2020, nr. 14 173 (jalba din 9 octombrie 1848).

³ În învoială se menționează, în această privință, următoarele: „din toată suma pămînturilor de arat, socotind a treia parte 2475 de prăjini, către aceasta voi mai trage, din două părți a lăcuitorilor, 250 de prăjini de la lingurari și 440 de prăjini de a moldovenilor, legiuita dijmă, pe care vor lucra-o, la locul ce le voi însemna, cu a lor muncă și sămînță, pusă și în coșare, în care să fie scutiți de a li să mai lua altă dijmă“. *Ibidem*, tr. 1312, op. 1483, nr. 1108. Vezi și tr. 1772, op. 2020, nr. 13 818 (cercetarea, din aprilie 1848, stabilește că locuitorii din Oniceni-Roman, au mai puțin 3007 de prăjini finaț). tr. 1615, op. 1848, nr. 1561, f. 3 (Unii din locuitorii satului Lămăseni-Suceava, au doar între 40 și 80 prăjini loc de hrană). tr. 1772, op. 2020, nr. 44 232 (Locuitorilor din satul Suharău-Dorohoi le-au fost răsluite imașurile și li s-au luat chiar părți din grădim. Unii dintr-înșii au rămas doar cu cîte 40 de prăjini, iar la muncă, se plîng țaranii. „ne scoate cu cele mai cumplite bătăi“. Cererea din 14 ianuarie 1847).

tului, arendașii au întrebuițat toate mijloacele capabile să ducă la obținerea unor cîștiguri tot mai mari.

Extinderea arendășiei, în perioada Regulamentului Organic, dacă a avut un efect pozitiv asupra dezvoltării producției cerealiere, nu a contribuit însă și la creșterea proporțională a relațiilor de producție capitaliste în agricultură. Dimpotrivă, a contribuit într-o largă măsură la agravarea situației țărănimii întărind dependența acesteia. În general, arendașii n-au adus îmbunătățiri în tehnica producției. Utilizînd mijloacele existente, aceștia au obținut cîștiguri mari înmulțind obligațiile în muncă ale țăranilor și, prin intermediul unor învoieli oneroase, de cele mai multe ori silnice, au pus stăpînire pe prisosul de timp de care țăranii mai puteau dispune. Aceasta nu exclude, desigur, întrebuițarea aceluiași metode și de către proprietari. R. Rosetti remarcă just existența acestei tendințe, deși o atribuie mai mult arendașilor¹.

În realitate, nici proprietarii și nici arendașii n-au manifestat nici un fel de scrupul în această privință. Întotdeauna, și documentele dovedesc evident acest lucru, proprietarii au luat ca punct de plecare, în reglementarea relațiilor cu locuitorii, condițiile stabilite de arendași, în eventualitatea în care renunțau, pentru o perioadă de vreme, de a-și mai arenda moșiile. Atît unii, cît și ceilalți, storceau forța de muncă a țăranilor pînă la limitele ei fizice. Arendașii însă, și aceasta este deosebirea esențială între cele două categorii de exploataatori, erau mai activi. mai întreprinzători. Puneau în valoare, cu mai multă inițiativă, pricepere și rapiditate, posibilitățile moșiilor. Așa, de pildă, din numeroase contracte de arendă, se desprinde faptul că în problema defrișărilor, a extinderii suprafetelor arabile, prin deștelenirea locurilor neproductive și prin reducerea dreptului de folosință al țăranilor asupra imașurilor și finațurilor, inițiativa a aparținut mai ales arendașilor². Inițiativa aceasta a adus, de altfel, foloase reale și proprietarilor. Documentele dovedesc, în același timp, că departe de a investi capitaluri, necesare dezvoltării exploatării agricole, arendașii nu respectau nici măcar obligațiile contractuale, conform cărora, la sfîrșitul perioadei de arendare erau îndatoriți să predea inventarul moșiei în stare bună. Diferențele între proprietari și arendași, în jurul acestei probleme, apar frecvent menționate în documentele vremii.

¹ R. Rosetti, *op. cit.* pp. 115—116.

² Spre exemplu, în contractul de arendare a moșiei Minzați-Tutova, încheiat la 20 octombrie 1846, la punctul 7 se menționa textual: „100 de fălci loc cu rădăcini, ce s-au tăiat pădurea de pe dîsele de foștii posesori, mi se dau iarăși mie spre a deschide loc de hrană, precît se va putea, întrebuițînd tot felul de stăruinți, spre mai bun folosul meu”. De asemenea, în contractul de arendă al moșiei Slivina și Căpățînile, încheiat la aceeași dată, se menționa: „o parte de loc unde sînt numai rădăcini și care slujă de pășunea vitelor, să fiu slobod a o curăți și a o ara...”. Arh. St. Iași, tr. 1765, op. 2014, nr. 143, f. 316, 377v. În contractul de arendare al moșiei Ruginoasa-Suceava, se menționa pe aceeași linie că: „pe lingă locul ce este acum de arat și finaț, am voe, pe socoteala și cheltuiala mea, a curăți și tot locul ce este cu pădure... și să le fac loc de finaț sau arătură, rămîind în folosul meu și pădure ce voi curăți...” *Ibidem*, dos. 240, f. 22—25. În alte contracte apare stipulată expres restricția impusă arendașilor de a nu „strica” cu plugul locurile de finaț. *Ibidem*, dos. nr. 182, f. 175 etc.

Extinderea rezervei, prin mijloacele pe care le-am relatat mai sus, care depășea, în general, într-o măsură apreciabilă, întinderea de o treime pe care Regulamentul o atribuia acelor dintre proprietari ale căror moșii nu erau încăpătoare, presupunea o sporire proporțională a cantității de muncă. Limitele prevăzute de Regulament, cu toată greutatea implicată de imensa sporire a obligațiilor clăcașilor, nu mai satisfăceau cerințele în continuă creștere.

Starea înapoiată a agriculturii a determinat, în raport cu creșterea rezervei feudale, sporirea cantității de muncă și a obligațiilor țăranilor în general și a atras după sine agravarea șerbției, care decurgea direct, așa cum remarca Marx, din clacă¹.

Goana după supramuncă s-a manifestat, mai ales, prin înmulțirea arbitrară a obligațiilor țăranilor, în afară și peste prevederile Regulamentului.

Nenumărate sînt cererile locuitorilor din care rezultă că, paralel cu reducerea pămîntului acordat spre folosință, au fost sporite, într-o măsură însemnată, și obligațiile în muncă. Întîlnim frecvent mențiuni de genul acestora : „din primăvară pînă acum ne-am trecut numai în facerea boerescului;... de la un boeresc eșim, în altul intrăm”²; lucrăm „zile peste zile de clăci”³; întotdeauna lucrăm, „nu numai după așezămînt, dar îndoit”⁴ și „peste îndoit”⁵; avem obligații „cu mult mai covârșitoare peste cuprinderea așezămîntului”⁶. Foarte numeroase sînt jalbele prin care locuitorii cer să li se trimită ponturile spre a efectua numai muncile prevăzute de acestea⁷, deoarece nu le mai rămîne timpul necesar pentru a-și lucra propriile lor ogoare. Supramunca le era stoarsă prin intermediul celor mai barbare mijloace de constrîngere. Așa, spre

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, pp. 260—261.

² Arh. St. Iași, tr. 1312, op. 1483, nr. 767, f. 42 (cererea locuitorilor din satul Iucești-Roman, din 22 iulie 1847). Vezi și dos. 758, f. 56—57, tr. 1333, op. 1514, nr. 381, f. 45—73, tr. 1772, op. 2020, nr. 13 658.

³ *Ibidem*, tr. 1318, op. XVI 1491, nr. 33 (cererea locuitorilor din satul Lețcani-Bacău, din 9 aprilie 1848).

⁴ *Ibidem*, tr. 1772, op. 2020, nr. 16 416 (cererea locuitorilor din satul Belcești-Iași din 22 iulie 1849), dos. 13 720, 13 658 etc.

⁵ *Ibidem*, dos. 12 506 (cererea locuitorilor din Bătrînești-Roman, din 20 septembrie 1848), și tr. 1333, op. 1514, nr. 465 etc.

⁶ *Ibidem*, tr. 1772, op. 2020, nr. 14 079 (cererea locuitorilor din Onești-Bacău, din 3 iunie 1848). Vezi și tr. 1588, op. 1818, nr. 1369, f. 79—80 (locuitorii din satul Hurdaci-Fălcu se plîng isprăvniciei, la 18 mai 1848, că deși au pămînt puțin, lucrează peste prevederile așezămîntului și sînt încărcăți, de asemenea, la dijma, podvezi și meremeturi „nemaiavînd capăt nici număr zilele cît lucrăm într-un an ...Pe lîngă timpurile ce au fost atît de nenorocite la acest tînut am rîmas la acea de istov sîrăcte care ne îngrozește a fi peritori de foame dacă tot asămîne vom fi robiți...”)

⁷ *Ibidem*, tr. 1312, op. 1483, nr. 767, f. 23—26 (locuitorii din Bozieni-Roman cer, în martie 1847 : „să ni se dea dezlegare în scris ce fel de zile să-i facem arendașului”). Tr. 1772, op. 2020, nr. 13 720 (locuitorii din Mogoșești, Minjești și Budești-Iași cer, la 25 aprilie 1848, a li se „slobozi pontul adevărat, ca să-l avem în păstrare, precum au și alți locuitori”). Tr. 1312, op. 1488, nr. 765, f. 15—16 (locuitorii din Oniceni-Roman arată că au puțin pămînt și lucrează peste prevederile așezămîntului : „și noi ne bolnăvim pe cîmp de foame, împreună cu copiii noștri”, subliniază ei. Locuitorii cer, la 2 martie 1847 : „să ni se aleagă în ce chip să trăim și să ni se dea pontul ocîrmuirii”).

exemplu, locuitorii din Cîmpeni-Bacău, se plîng că sînt asupriți „ca niște robi... încît nouă nu ne rămîne cea mai mică vreme ca să ne putem căuta de vreuna din interesurile gospodăriei sau spre plata birului“¹. Locuitorii din Comarna-de-Jos-Iași declară că arendașul i-a pus „cu sila și cu bătăi a-i face clăci la arat, la secere i altele; ... lucrăm toată vara d-lui și nouă nu ne rămîne vreme ca să ne facem hrana gurii și perim de foame în sărăcia în care am venit“². Cei din Comăndirești-Botoșani au făcut în cursul anului 1848 două boierescuri „și fiindcă nu ne-au slobozit din lucru d-sale măcar o zi, se plîng locuitorii, au rămas la cei mulți păpușoi neprășiți și finețele necosite, care șăde iarba și acu, pe omăt, în picioare“³.

Expresiile de care locuitorii uzează, pentru a defini caracterul muncii silit, ilustrează adevărata stare de lucruri.

Locuitorii din Hoceni-Vaslui se plîng „de multă robie ce suferim... mai mult decît țiganii cei robiți“⁴. Vechilul moșiei Barboși-Fălciu, arată locuitorii, „ne osîndește, ne muncește și ne schingiește ca pe niște țilhari“⁵. „Vedem — declară pe aceeași linie locuitorii satelor Luceni și Băcăloaia, din ținutul Iași, protestînd împotriva proprietarului, N. Roset-Roznoveanu, care-i silește „cu pedeapsa închisorii“, să muncească mai mult, — că după înalta poruncă s-au desrobit robii, iar noi, acei ce nu ne numărăm, am rămas în locul lor“⁶. „Am ajuns, pesemne, se plîng locuitorii din Târpești-Neamț, zilele lui faraon sau că păcatele pin la al nouălea neam, numai pe noi s-au discărcat“⁷. Arendașul „ne chinuiește“, arată locuitorii satului Onești, din ținutul Iași, „mai rău decît pe niște robi... mai rău decît în vremea ienicerilor“⁸.

¹ Arh. St. Iași, tr. 1352, op. 1535, nr. 488, f. 36 (cererea din 10 iulie 1846).

² *Ibidem*, tr. 1772, op. 2020, nr. 15 846 (cererea din 14 iulie 1849). Vezi și tr. 1312 op. 1848, nr. 1122 (locuitorii din Davidu-Roman se plîng, la 13 martie 1848, că privilegiul de ocol, de acord cu proprietarul „ne bate cumplit, gios la pămînt, afară, ca să-i urmăim voia d-sale“).

³ *Ibidem*, tr. 1772, op. 2020, nr. 15 520 (cererea din 25 noiembrie 1849) și dos. 11 145 (locuitorii din Galbeni și Cotul Grosului-Roman, se plîng, la 30 septembrie 1847, că „necurmat am făcut lucrul boerescului... noi nu știm ce sumă am lucrat, că-i nemăsurată, nici prașila nici săcere nici coasă... iar a noastră pîne au rămas neprășită și finețele noastre fiind și astăzi bătute de ploa, că n-am avut cît de puțină înlesnire să ne strîngem și a noastre“). Vezi și dos. 44 232 (locuitorii din Suharău-Dorohoi se plîng, la 14 ianuarie 1847, împotriva arendașului care, deși le-a răsluit locul de hrană și finațul, îi forțează să lucreze mai mult: „ne scoate — arată aceștia — cu cele mai cumplite bătăi, după care nemulțumindu-se, apoi ne apucă cu o rîncă de buhai, la de al doilea bătaie, pînă cînd, din asemenea pedeapsă, 40 dintre noi au fugit“).

⁴ *Ibidem*, tr. 1588, op. 1818, nr. 1374, f. 83—84 (cererea din 14 august 1848).

⁵ *Ibidem*, tr. 1339, op. 1521, nr. 843 (cererea din 22 septembrie 1849).

⁶ *Ibidem*, tr. 1772, op. 2020, nr. 13 681 (cererea din 21 aprilie 1848), și dos. 15 873 (locuitorii din Poiana Mănăstirii-Vaslui, arată la 18 aprilie 1848, că arendașul: „ne-au întrebuițat mai rău decît robii la interesurile dumisale... au indoit măsurile... întrebuițîndu-ne în totul numai la a sale interesuri“), dos. 13 628 (locuitorii din satul Laza și cătunele sale arată, la 5 august 1848, că arhimandritul îi asuprește: „ne-au silit, declară aceștia, de am făcut mai mult decît pont, de groaza cumplitelor bătăi“).

⁷ *Ibidem*, dos. 15 579 (cererea din 20 ianuarie 1849).

⁸ *Ibidem*, dos. 16 913 (cererea din 1 martie 1849).

Înmulțirea obligațiilor în muncă ale țăranilor s-a efectuat, mai ales, așa cum s-a arătat și mai sus, prin intermediul învoielilor. Țăranii erau constrinși să recurgă la această modalitate de reglementare a relațiilor lor cu proprietarii, din cauza lipsei locului de hrană. Pentru a suplini acest neajuns, ei își asumau obligația, formal inserată în textul alcătuirilor scrise, de a presta o cantitate sporită de muncă. În felul acesta, moșierii își asigurau, în parte, brațele pentru lucrul rezervei, ale cărei necesități sporeau, în raport direct cu extinderea acesteia și cu cererea mereu crescândă de cereale pe piața internă și externă.

Atunci când țăranii refuzau să contracteze asemenea învoieli, asupra lor erau exercitate, de către arendași și proprietari, cu sprijinul autorităților ținutale, variate și multiple presiuni. Așa, spre exemplu, locuitorii satului Pribești, din ținutul Vaslui, sînt siliți, la începutul anului 1847, de către arendașul moșiei, Alecu Liteanu (Vîrnav), să încheie o învoială, sub presiunea bătăilor și a amenințărilor. Deși locuitorii au protestat, deoarece în conformitate cu condițiile stabilite prin învoială, trebuiau să lucreze, în mod exclusiv, numai pentru arendaș, nu s-a ajuns la nici o soluționare.

Învoiala cuprindea următoarele obligații care reveneau locuitorilor :

1. 60 de prăjini prașilă de fiecare, prașit de două ori, pus în coșare, tăiat strujăni, bătut păpușoi și construit coșarele în caz de nevoie.

2. Dijma din țarină, grădini, pămînt, „acest pămînt le dau din locul boieresc, fiind datori cu plugurile a o ara, cu sămînța mea, a grăpa, a prași de două ori, a culege, a o căra la coșare, fieștecare partea lui“¹.

3. 70 de prăjini de secerat, dus la arie, pus în glugi. Arendașul le va da carele „spre ajutoriu“.

4. 100 de prăjini coasă, „clădit după măsura ce le voi da“, îngrădit și cărat la vitele boierești cînd va fi nevoie.

5. Două podvezi de fiecare pereche de boi sau cai, duse la Iași. Cei ce au numai oi și vaci le vor plăti în bani.

6. Trei zile de fiecare, vor lucra „la orice lucru, din răsărita soarelui pînă la apus“.

7. Cei fără boi și cai, vor lucra, în schimbul podvezii, cîte patru zile².

8. Dijma din brînza oilor, doi mei la sută și cîte o litră de oaie „tomnatec“.

9. Cei care au care vor aduce cîte doi stinjeni lemne, iar palmașii le vor tăia.

10. Locuitorii vor face „orice meremet s-ar cere“, precum și gardul viei.

11. Argații ce sînt aleși dintre birnici nu vor fi supărați la beilicuri.

¹ Așa cum am arătat și mai sus, sistemul de transformare a dijmei în muncă se generalizase. Existau însă unele particularități. Pămîntul corespunzător era, fie reținut din loturile atribuite țăranilor, fie, ca în cazul acesta, lucrat, în întindere corespunzătoare, din pămînturile boierești, procedeu care era cel mai uzitat.

² În categoria acestora intră, probabil, cei lipsiți complet de vite.

Pentru toate acestea, arendașul se obliga să dea locuitorilor pământul, fînătele și imașul „precum le-au avut” și jumătate din strujăniia tăiați, scutindu-i, în același timp, și de dijma finului¹.

Se poate lesne observa că, în raport cu dispozițiile Regulamentului Organic, inoiala de mai sus avea un caracter cu mult mai împovărător. Constatarea este valabilă pentru majoritatea inoieiilor. În numeroase plingeri țărani subliniază condițiile înrobitoare ale inoieiilor silite și-și exprimă dorința de a lucra după așezămint².

Gravitatea situației este dezvăluită uneori în urma cercetărilor, special întreprinse, de către autorități. Astfel, cercetînd plîngerile locuitorilor din satele Bozieni și Ruginoasa, din ținutul Neamț, care arătau că, în conformitate cu inoiala, lucrează boieresc care „să suie peste indoit de acel cuprins prin așezămint”, revizorul Departamentului din Lăuntru confirmă justetea acestora. Acesta raportează că locuitorii sînt atît de împovărați cu munca, „încît, în toată curgerea anului, nu le mai poate rămîne vreme de a-și pute căuta și de a lor interesuri”. Pentru a putea face față obligațiilor, locuitorii sînt siliți să plătească oameni pentru a munci arendașului în locul lor. Referindu-se la practicile uzitate de arendaș, revizorul atrage atenția Departamentului că este necesar ca, la împărțirea locului de hrană, isprăvnicia să supravegheze „a nu să arunca pe locuitori în oarecare locuri netrebnice”³.

Goana după supramuncă, provocată de sporirea continuă a rezervei, se manifestă, în egală măsură, și în tendința proprietarilor sau arendașilor de a transforma unele obligații ale țăranilor în munci agricole, ce urmau să fie prestate efectiv pe rezervă, precum și în folosirea întregii capacități de muncă a familiilor. Așa, de pildă, arendașul moșiei Preuteștii Adămoaiei, din ținutul Suceava, obligă pe țărani să are în locul zilelor de clacă, în locul meremeturilor și a podvezilor. Încarcă pe locuitori la măsura pământului, și „cînd am cerut prăjina, să ne măsoare dreapta parte, arată aceștia, să știm ce lucrăm, atunci ne-au măsurat spatele cu harapnicele și n-am scăpat nebătuți niciunul din noi”. Aren-

¹ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 14 275. Inoiala aceasta nu prezintă un caracter singular. Sînt unele care conțin clauze cu mult mai grele. Astfel, de pildă, după puter-nice frămîntări, care au durat, fără întrerupere, din 1839 pînă în 1842, locuitorii satului Coțușca-Dorohoi sînt siliți, la 5 martie 1842, să încheie o inoială cu arendașul prin care se obligau să îndeplinească următoarele: 100 de prăjini cosit și clădit, secerat o falce grîu sau orz, cărat la arie și clădit, 50 de prăjini păpușoi prășiți de două ori, cules, desfăcut și pus la cosare, 10 zile meremet pentru cei cu boi și 6 pentru cei fără boi, de îmblănit 50 de dimirlii păpușoi și 20 de grîu. o găină și 10 ouă de casă, un călcap, o podvadă la Iași sau două la Botoșani, o oacă brînză de oaie sau minzare, două care lemne și dijma din toate. Arendașul le va da în schimb cite 3 fâlci arătură și cite 1½ falce fînă și imaș. *Ibidem*, tr. 1316, op. 1488, nr. 406, f. 44, 74, 173, 237. De asemenea, locuitorii din satul Cotu-Vameșului-Roman, în cererea adresată isprăvniceii, la 17 decembrie 1847, arată că arendașul le impune să presteze munci grele: „ne-am învoit de frică — declară aceștia — că au început d-lui cu asprime zicînd că numai cu lipitori să vor tîmădui unii care au mai răspuns că nu vor face” (este vorba de construcția unui pod, *Ibidem*, tr. 1312, op. 1483, nr. 758, f. 36).

² *Ibidem*, tr. 1772, op. 2020, nr. 15 260, 12 587, 14 497 etc.

³ *Ibidem*, dos. 13 344, f. 1—17.

dașul scoate la muncă, de asemenea, și feciorii locuitorilor și-i „ține la plugurile d-sale“, iar femeile sînt puse la plivitul griului.

Supramunca le este stoarsă țăranilor prin metodele cele mai brutale : „nicicum putem scăpa, se plîng locuitorii, de vreo opt oameni ai d-sale, ce cu harapnicele la mină, ne țin la mijloc biciuindu-ne a ara după porunca posesorului“¹.

Un alt aspect al problemei îl constituie, așa cum am mai amintit, tendința de a acapara, în același scop, și surplusul de timp de care țăranii mai puteau dispune, în schimbul unor prețuri derizorii, prin violență și silă.

În cazul relatat mai sus, arendașul, sprijinit de samesul ținutului, pe care-l avea tovarăș la posesie, prin presiune și șantaj a obligat pe locuitori să facă toate muncile necesare moșiei². De asemenea, arendașul moșiei Lețcani și Căcărăzeni, din ținutul Iași, după ce locuitorii au terminat lucrul prevăzut de așezămînt, i-au silit să cosească și să secere cîte două și chiar patru fălci de fiecare în schimbul unei plăți derizorii. Podvezi, se plîng locuitorii, „am făcut opt drept una sau două“. În afară de aceasta, în fiecare an, — arată în continuare locuitorii“, „am muncit aproape de 70 de zile argățește, pe lingă plugurile boerești, țiindu-ne în seamă numai cîte un leu, fără a ne da mîncare... sîntem de obște slugi fără leafă mîncare“³.

Această imensă cantitate de muncă⁴ silită, stoarsă de la țăranii, a contribuit la ruina completă a gospodăriei acestora și la sărăcirea în masă. Lucrul acesta se desprinde din toate cererile locuitorilor⁵.

¹ Arh. St. Iași, dos. 11 162 (jalbele locuitorilor din 3 mai și 11 octombrie 1847). Locuitorii subliniază, în același timp, și faptul că „moșia poartă nume a fi împărțită în trei părți și cînd se întîmplă a spori vreun înșurăt, nu i se dă partea locului de hrană din ace a treia parte... ci tot din acele două părți ale noastre, pentru care boerescul îl săvîrșesc stăpînului“. Locuitorii cer să fie eliberați de „robia“ arendașului, deoarece sînt hotărîți să se împrăștie, „ca să scăpăm de urgia d-sale banului, precum... cînd fugta creștinii de muncile a lui Macsimian împărutul elenilor“. *Ibidem*.

² Toate schingiuirile le-am suferit, se plîng locuitorii, și ne-am îndatorit pe unde am putut, pentru banii birului, numai ca să ne vedem scăpați de mreaja osîndirii. Și pecetea satului ne-au luat-o... numai ca să nu ne putem duce a ne agonisi hrana noastră și să nu putem a ne jălui nicăirea prin adevîrire peceții“. *Ibidem*.

³ Locuitorii arată, în continuare, că au vrut să reclame mai înainte însă „am fost amenințați cu crunte bătăi și puneri în feră, tîlhărește, în socolîntă dar de așteptare am fost, în spraima ce ne stăpîne, ca să nu pătîmim mai rău“. *Ibidem*, dos. 15 344. *Vezi* și dos. 14 660.

⁴ Așa, spre exemplu, în urma cercetării, se stabilește că locuitorii moșiilor Pătrășcani și Borzești, din ținutul Bacău, în perioada de la 1844 la 1847, au muncit arendașului, peste obligațiile lor, în mod gratuit, un număr de 12 312 zile. *Ibidem*, dos. 13 699, f. 181—192.

⁵ Astfel, locuitorii satului Cotul-Vameșului, din ținutul Roman, arată că beizadeaua Grigore Sturza, arendașul moșiei, le-a răpit, aproape în întregime, locurile de hrană și i-a silit „cu silnica lucrare boerescului peste așezămînt și fără învoială“, nelăsîndu-i nici măcar o zi liberi. Nu aveau voie să părăsească satul, „hotărînd (vătavul) ca nici-odată să nu lipsească sateanul din sat, decît să muncească la boeresc“. Din această cauză, menționează în continuare locuitorii, „am vîndut hiară de plug, coasele și sapele, cumpărînd făină de păpușoi de mîncare“. Din 150 de boi ce i-au avut inițial, au rămas numai cu 14 perechi. Ceilalți au pierit din cauza muncilor istovitoare. Din numărul total de 162 de locuitori, au rămas numai 82. Un număr de 57 au fugit împreună și cu 29 dezrobiți, din cei 59 aflați la început. *Ibidem*, dos. 16 112 (cererea din 18 septembrie 1840).

O situație cu mult mai tragică o aveau țiganii dezrobiți. Deși aceștia, în urma eliberării, fuseseră asimilați birnicilor și urmau să aibă, în totul, obligațiile și așa-numitele drepturi ale acestora, în realitate, li se aplica un regim de excepție. Pământul de hrană li se repartiza, în general, cu condiția de a defrișa locul corespunzător și în suprafețe cu mult mai reduse decât cele atribuite birnicilor. De multe ori chiar li se răsluiau și din infimele suprafețe acordate inițial¹. În schimb, cantitatea de muncă pe care erau obligați s-o presteze proprietarilor și arendașilor, depășea cu mult beneficiile ce putea să le realizeze din cultivarea locului primit. Munca acestei categorii de locuitori era stoarsă, de asemenea, până la epuizare².

Cazurile semnalate pînă acum ilustrează, în chip veridic, extensiunea pe care o luase procesul de acaparare în scopul lărgirii rezervei feudale. Întinderea acesteia trebuia să fie deosebit de mare de vreme ce necesita o cantitate atît de însemnată de muncă.

Precizăm, încă o dată, faptul că includerea în Regulamentul Organic a principiului în conformitate cu care moșiile strîmte urmau să se împartă în trei, nu trebuie să ne ducă la înțelegerea că raportul dintre rezerva feudală și pământul atribuit spre folosință țăranilor s-ar fi exprimat, invariabil, în întreaga epocă regulamentară, prin proporția de unu pe doi. Principiul s-a aplicat doar în măsura în care interveneau litigii între proprietari și țărani și numai în cazul moșiilor strîmte. În practică, relațiile dintre proprietari și țărani se reglementau prin învoieli, la care țăranii erau nevoiți să recurgă pentru a-și compensa lipsa locului de hrană.

Prin evoluția, ale cărei trăsături am schițat-o în rîndurile de mai sus, la sfîrșitul etapei regulamentare, rezerva feudală se extinsese

¹ Țiganii dc pe moșia Tălpălăi-Roman se învoiesc cu proprietarul să le dea cite 60 de prăjini loc de hrană, dintre care 30 de prăjini, „să le deschidem noi din topor”, precum și 40 prăjini finaț, „însă să-l deschidem din topor”. (Invoiala din 24 aprilie 1845, în Arh. St. Iași, tr. 1768, op. 2017, nr. 458, f. 16—18). Țiganii din Valea Glodului-Suceava se învoiesc cu proprietarul să le dea cite 60 de prăjini loc de arătură și finaț, „pe care dacă le vom curăți să umble plugul, apoi să ne hrănim patru ani”. După ce, în termen de un an, țiganii au destelenit locul, proprietarul l-a luat pentru sine și „ne-au dat niște locuri cu rădăcini și nici urșii să nu le poată scoate, unde am rămas peritori de noște”, se plîng aceștia. (Cererea din 26 mai 1849, în tr. 1763, op. 2012, nr. 1595). Dezrobiții din Todireni-Roman se învoiesc cu proprietarul să le dea cite 25 de prăjini loc de arat și 5 prăjini loc de grădină. Au primit numai cite 14 prăjini. (Cererea din 19 aprilie 1843, în Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 15 254, f. 44—45). Aceiași locuitori se plîng, la 11 iunie 1848, că un număr de 111 gospodari au împreună 30 fâlcii și 60 prăjini loc „și acela necurățat, prin ponoare și tufăriș”. (*Ibidem*, tr. 1768, op. 2017, nr. 458, f. 512), etc.

² Astfel, lingurarii din Plopana-Tutova, au lucrat, peste alcătuire cite 96 de zile de fiecare. *Ibidem*, tr. 1768, op. 2017, nr. 458, f. 711, 752, 727 (cererea din 2 septembrie 1848). Dezrobiții din Secueni-Bacău lucrează împreună cu femeile și copiii, „cu toții ce sîntem la casele noastre”, numai pentru proprietar care, „silnicește ne supune de-i lucrăm și-i scoatem rădăcini și destupăm vechii codri și săpîndu-l de o palmă domnească de adîncă, ne ține la samă numai 15 parale de prăjină de destupat codrii, lucru de două și trei zile într-o prăjină...”. *Ibidem*, tr. 1772, op. 2020, nr. 16 706 (cererea din 5 septembrie 1849). Ursarii din Poenești-Vaslui, se plîng că arendașii îi jefuiesc și îi muncesc „mai rău decît pe *jidovi*, cînd era în robia Eghiptului”. *Ibidem*, tr. 1768, op. 2017, nr. 458, f. 21—23, (cererea din 13 ianuarie 1848) etc.

asupra unei suprafețe care cuprindea jumătate din totalitatea terenurilor cultivabile, de finaț și imaș. Proprietarii de pământ dețineau, în general, aceeași întindere de pământ ca și totalitatea țăranilor clăcași. Faptul este confirmat de următoarea situație, alcătuită pe baza totalizării cifrelor privitoare la suprafețele cultivabile, finaț și imaș, deținute de proprietari și țărani, în deceniul al cincilea al secolului al XIX-lea ¹.

Anul	Locul boieresc ²	Locul locuitorilor	Imașul boieresc	Imașul locuitorilor	Finațul boieresc	Finațul locuitorilor
	fălci	fălci	fălci	fălci	fălci	fălci
1840	174 626	215 091	99 721	119 203	120 953	118 288
1843 ³	203 994	197 245	86 601	109 810	101 859	100 939
1845 ⁴	223 158	206 922	86 368	112 991	128 718	102 285
1846	275 161	230 740	121 764	132 365	136 387	112 328
1847 ⁵	233 374	198 461	115 570	118 601	122 832	117 129
1848 ⁶	276 536 (330 894 ⁷)	242 614 281 356	69 785 109 689	81 531 107 543	75 454 130 424	99 070 113 163)

Cu toate lipsurile și caracterul aproximativ al cifrelor ⁸, din datele cuprinse în tabelul de mai sus se desprind câteva constatări deosebit de importante. În primul rând, se observă o creștere în salturi a rezervei boierești. De la 174 626 de fălci în 1840, aceasta ajunge, în 1846, la suprafața de 275 161 de fălci. În numai șase ani sporul a fost de peste 100 000 de fălci. În următorii doi ani, suprafața crește, în general, cu încă 100 000 de fălci. Este un indiciu că, în acești ani, pe care i-am considerat ca ani de vîrf și cu care se încheie perioada regulamentară,

¹ D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, seria I, vol. III, pp. 239—243.

² Sint incluse suprafețele semănate cu diferite culturi precum și locurile de arătură neurate. În totalizare nu am inclus viile.

³ Lipsesc datele pentru ținutul Iași.

⁴ *Idem* pentru ținutul Fălciu.

⁵ *Idem* pentru ținutul Tutova.

⁶ *Idem* pentru ținuturile Dorohoi și Iași.

⁷ Pentru a obține o imagine mai apropiată de realitate, asupra anului 1848, am adăugat cifrele, pentru cele două ținuturi lipsă, din situația de pe anul 1847.

⁸ Tabelul reproduș de Sturdza-Scheeanu, pentru anul 1848, diferă, în ceea ce privește datele, cu situația statistică, pentru același an, existentă în Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 16 593. În ambele situații, spre exemplu, suprafața cultivată a ținutului Neamț depășește cu mult pe cea a celorlalte ținuturi. Astfel, în situația din Arhive, la locul boieresc, numai pentru ocolul Bistrița, este trecută suprafața de 43 493 fălci, ceea ce este, fără îndoială, exagerat.

procesul de acaparare atinsese intensitatea maximă cunoscută în această etapă.

În aceeași perioadă de vreme, suprafața deținută de locuitori a înregistrat o creștere mai puțin sensibilă, deși populația a crescut din punct de vedere numeric. Chiar dacă avem în vedere că în suprafața deținută de proprietari este inclus și pământul răzeșilor, constatăm totuși că, în general, jumătate din terenurile cultivabile, de îmaș și finaț, la sfârșitul anului 1848, erau înglobate în rezerva feudală boierească sau mănăstirească¹.

Creșterea rezervei feudale, avînd drept consecință restrîngerea dreptului de folosință al țăranilor și înmulțirea exagerată a obligațiilor în muncă ale acestora, au provocat puternice mișcări sociale, care au frămîntat, fără întrerupere, întreaga epocă a Regulamentului Organic și au atins un punct culminant în cursul anului revoluționar 1848². Mișcarea din 1848 a constituit o încercare de rezolvare, pe cale revoluționară, a crizei sistemului feudal marcată de fenomenele economice și sociale ale căror trăsături generale și evoluție le-am schițat mai sus

III. Cea de-a treia etapă în evoluția rezervei feudale începe cu așezămintele agrare din anul 1851 și se încheie o dată cu legea rurală din 1864.

Criza de structură a sistemului feudal, care se manifestase cu atîta vigoare în împrejurările revoluționare ale anului 1848, scosese pe prim plan necesitatea obiectivă de rezolvare a problemei agrare. Necesitatea aceasta era resimțită, în egală măsură, de toate clasele societății. După 1848 nu se mai pune problema dacă se rezolvă sau nu chestiunea țăărănească. Se intră în discuția directă a căilor de soluționare. Propunerile se fac în raport cu interesele corespunzătoare ale claselor sociale.

Boierimea, profitînd de perioada de reacțiune instaurată după înăbușirea revoluției din 1848, cu pozițiile consolidate pe plan politic, încearcă să dea problemei o rezolvare potrivit intereselor sale de clasă.

Așezămîntul din 1851 a fost justificat perfid de către boieri ca izvorînd din necesitatea de a se curma abuzurile care contribuiseră, în cea mai mare măsură, la înrăutățirea situației țăranilor și la ruina economică a acestora. În realitate însă, această legiuire a jucat același rol pe care, la timpul său, îl jucase Regulamentul Organic: a consfințit și a dat o formă mai cuprinzătoare și mai precisă, tuturor avantajelor conferite mării proprietăți în perioada de aplicare a Regulamentului și a creat, în același timp, premisele necesare dezvoltării ulterioare a acesteia.

Noua legiuire constituie o etapă importantă pe drumul transformării proprietății feudale condiționate în proprietate burgheză. Ea păstrează

¹ Pentru anul 1838, N. Suțu indică suprafața cultivată de răzeși ca fiind de 76 026 de fâlcii, *op. cit.* p. 174.

² Asupra mișcărilor țăărănești din această etapă, vom reveni într-o lucrare care se află în curs de pregătire.

și întărește tot ceea ce marea proprietate realizase prin rapt și silnicie: consacră rezerva feudală, în limitele pe care aceasta le atinsese la sfârșitul anului 1848, precum și claca exorbitantă necesară lucrării acesteia. Mai mult decât atât, se încearcă a se da tuturor acestor fapte o fundamentare teoretică corespunzătoare, de natură să justifice pretențiile de lichidare a servituților feudale care grevau proprietatea. Aceasta urma, prin transformarea caracterului ei juridic, să intre în mod integral, în stăpînirea clasei boierești.

Așezămîntul muntean și mai ales documentele care l-au precedat, exprimă aceasta într-o manieră limpede, fără echivoc. De obicei, în literatura noastră istorică, cînd s-au luat în discuție așezămîntele din anul 1851, s-a adoptat drept bază, pentru stabilirea trăsăturilor generale ale acestora, expunerea de motive a boierilor munteni, din anul 1849, ale cărei idei au fost acceptate, în general, ca fiind valabile și pentru Moldova. Procedul este justificat de faptul că, după 1848, problema agrară nu se mai discută izolat, în cadrul fiecărui principat luat separat. Ea face obiectul unei discuții generale în care soluțiile care se propun sînt valabile, în egală măsură, pentru ambele țări. Merită însă să fie subliniat faptul că ceea ce reprezintă pentru Țara Romînească expunerea de motive a boierilor¹, este pentru Moldova „jurnalul privitor la îmbunătățirea boerescului” din 1849. Ambele documente conțin, în general, aceleași idei și justifică în aceeași manieră utilitatea și caracterul noilor așezămînte agrare. Cu singura deosebire, că documentul muntean este mai cuprinzător și cu formulări mai precise.

Pentru analizarea problemei care face obiectul atenției noastre, în etapa reprezentată de așezămîntul din 1851, se impun, din capul locului, unele precizări pe marginea documentului menționat, de natură să demonstreze în ce măsură noua legiuire consacra tot ceea ce Regulamentul Organic realizase, pe drumul dezvoltării și consolidării rezervei feudale.

Comitetul boierilor mari moldoveni, însărcinat cu studierea bazelor regulamentare, conform cărora se reglementau relațiile dintre proprietari și țărani, în observațiile cu caracter de concluzii, incluse în documentul intitulat *jurnal privitor la îmbunătățirea boerescului*¹, formulează aceleași încheieri ca și cele cuprinse în documentul muntean.

Potrivit acestor încheieri, Regulamentul Organic este o legiuire dreaptă. În conformitate cu prescripțiile acestuia, „lucrătorul de pămînt nu este nici cum asuprit în acelea din partea sa îndatoriri, pentru locul de hrană ce primește de la proprietar, socotindu-se acel loc a acoperi îndestul capitalul locuitorului”².

¹ Anul 1848 în *Principatele Romîne*, tom. VI, București, 1910, pp. 281—285.

² Menționînd că în aprecierea lor au urmat o linie de mijloc, deoarece particularitățile locale fac imposibilă adoptarea unui alt principiu, boierii arată că în unele localități, mai puțin populate, „locul de hrană este mai puțin scump”, iar în altele, cu populație densă „scumpetea locului este covârșitoare”. Observația este interesantă și demonstrează, deși în chip indirect, că în general, în regiunile mai puțin populate, rezerva feudală era cu mult mai extinsă.

Zilele de pont, se menționează pe aceeași linie, nu sînt altceva decît plata în lucru, prin intermediul căreia, țăranul „despăgubește pe proprietar”¹. De asemenea, „cîtimea muncii ce se face de către locuitor, după pămîntul ce el primește de la proprietar, se plătește lucrul locuitorului”².

Ca o concluzie finală a tuturor acestor observații, boierii afirmă, deși nu într-o formă directă, principiul absolut al proprietății. „*Nedepărtindu-ne dar de principiul dreptății — subliniază aceștia — și de acel consfințit astăzi în toate părțile lumii, că proprietatea trebuie a fi respectată, spre a nu se risipi legăturile sociale*”, nu este necesar a se propune vreo scădere a obligațiilor țăranilor, deoarece „nu îndatoririle către proprietari i-a adus în netăgăduita de nimeni ticăloșie, în care se află, ci abuzurile întrebunțate asupra lor, în tot chipul, acum de la o vreme”. În consecință, singura soluție, și boierii moldoveni se situează și în această privință pe o platformă comună cu cei munteni, constă în aplicarea unor măsuri eficace, de natură să înlăture abuzurile³. Interpretarea tendențioasă este mult prea evidentă, pentru a mai necesita comentarii.

Așezămîntul din 1851 a lăsat țăranilor, în general, aceeași întindere de pămînt care le fusese atribuită prin Regulamentul Organic. Se adaugă în plus doar 20 de prăjini imaș. În schimb însă, obligațiile în muncă sînt mai grele. Noul așezămînt, luînd ca punct de plecare sarcinile incluse în majoritatea învoielilor regulamentare, le legiferează dîndu-le un caracter obligatoriu. Prin aceasta, legiuitorul are în vedere, în primul rînd, necesitățile de muncă ale rezervei⁴.

Desființarea unor obligații către stat, a îndatoririi de confecționare a coșarelor precum și suprimarea dijmei care, de altfel, fusese transformată în muncă încă din cursul anului 1848⁵, a oferit justificarea

¹ Denumirea de „zile de pont” este caracterizată drept „*numire nenorocită, care a dat lumii o părută dreptate*, de a socoti pe proprietarul moldovean împilătorul locuitorului. *Anul 1848 în Principatele Romine, pp. 281—285.*

² Boierii apreciază că, în raport cu clăcașii, situația răzeșilor este cu mult mai proastă. *Ibidem.*

³ Boierii constată că abuzurile s-au săvîrșit mai ales de către autorități, cu ocazia percepției îndatoririlor bănești. Sînt însă nevoiți să admită că „abuzul a adus pe locuitor a lucra și pentru unii din posesori, poate și pentru unii din proprietari, prin răstălmăcirea legiurii, mult mai multe decît ea îl îndrituiește, uneori sub numire de învoială, care... în adevăr, era silnică sau meșteșugită, alteori sub numirea că locuitorul nu putea lăsa piinea boierească în pierzare... îl îndatora a lucra peste datoria lui, cu plată, atunci cînd piinea lui era în aceeași primejdie, alteori cu prefacerea lucrului în bani și din bani iarăși în lucru...” Este recunoașterea unor practici pe care documentele analizate le confirmă. *Ibidem.* (Sublinierile sînt ale noastre).

⁴ În jurnalul Sfatului administrativ extraordinar, încheiat la 23 aprilie 1851, se precizează că lămurirea „cu cea mai mare exactitate, a tot ce în ponturi a fost nemărginit”, s-a făcut cu scopul înlăturării, pe viitor, a abuzurilor. Analiza comparativă a condițiilor de muncă stabilite de așezămînt, precum și a celor incluse în învoielile pe care le-am menționat, spre exemplificare, dovedește greutatea obligațiilor impuse țăranilor prin așezămîntul din 1851. Vezi, D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, vol. I, pp. 532, 536—539.

⁵ Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, nr. 2309, f. 188—191.

necesară pentru mărirea proporțională a obligațiilor în muncă ale țăranilor.

Lipsa de pământ, pe care așezămîntul nu o satisfacea, a deschis cale liberă învoielilor. Aceștia li se creșeau o bază de plecare deosebit de avantajoasă pentru proprietari.

Așezămîntul, în întregul său, este considerat ca un sistem de reglementare tranzitorie, „pînă ce nămirile de pământ se vor putea face prin alcătuirii de bună voie”¹. Extinderea învoielilor, pe care condițiile incluse în legiuire o promova, precum și consacrarea drepturilor cîștigate de proprietate, deschidea perspective largi în vederea adaptării tot mai complete a acestora la producția de mărfuri și la transformarea ei în proprietate absolută, liberă de orice îngrădire și sarcină.

Extinderea învoielilor — și acest lucru trebuie precizat — cores-punzînd stadiului de dezvoltare al rezervei, crea premisele necesare în vederea lărgirii acesteia, prin acapararea întregului pământ.

În jurul căilor de rezolvare a problemei agrare, după 1851, se desfășoară o aprigă dispută teoretică. Expresia acestei dispute o constituie numeroasele broșuri și articole care apar în ambele principate, în perioada care merge pînă în preajma reformei din 1864. Din aceste materiale se desprind două poziții diametral opuse cu privire la modalitățile de rezolvare a chestiunii agrare. Pe prima poziție se situau partizanii soluționării pe cale burgheză a problemei, care propuneau eliberarea țăranilor și improprietărea lor pe locurile care le aveau în folosință în conformitate cu prevederile Regulamentului Organic. Partizanii celei de-a doua poziții reprezentau punctul de vedere al marilor proprietari și susțineau desființarea șerbiei, eliberarea țăranilor, dar nu și improprietărea acestora. Aplicarea acestei soluții ar fi avut drept urmare transformarea în fapt a principiilor formulate în expunerea de motive a boierilor munteni; transformarea țăranilor, prin eliberare, în oameni stăpîni pe persoana și pe munca lor, cu alte cuvinte crearea unui proletariat agricol și transformarea proprietarilor în stăpîni absoluți ai moșiilor, prin înlocuirea dreptului condiționat feudal cu dreptul absolut burghez. Reiese evident faptul că soluțiile propuse aveau în vedere interese de clasă bine determinate. Ele contraveneau năzuințelor legitime ale țăranimii, care lupta pentru a intra în stăpînirea întregului pământ pe care-l muncea.

Problema agrară a constituit obiectul principal al disputelor politice între cele două clase, în întreaga perioadă care a precedat Unirii și apoi legii rurale din 1864. Părerile deosebite în privința rezolvării acesteia au ieșit în evidență, în mod deosebit, cu ocazia discutării problemei țăărănești în Divanul ad-hoc.

„Încheierea majorității comitetului proprietarilor mari”, citită de C. Hurmuzachi, ca răspuns la propunerea deputaților pontazi, cuprinde o serie de importante date cu privire la principiile care au stat la baza așezămîntului din 1851 și la condițiile pe care acesta le-a creat

¹ D. C. Sturdza-Scheeanu. *op. cit.*, vol. I, p. 536.

marii proprietăți. Mistificînd cu bună știință realitatea istorică, boierii, printr-o argumentare vădit tendențioasă, încearcă să conteste dreptul țăranilor asupra pămîntului.

Boierii pretind că țărani din Moldova sînt oameni liberi. În împrejurările în care populația era rară și mijloacele de exploatare reduse, proprietarii au acceptat ca locuitorii să lucreze o întindere mai mare de pămînt. Astăzi însă, se menționează în continuare în document, cînd populația a sporit și cînd o mare parte din locurile neproductive au fost puse la dispoziția locuitorilor, cînd suprafețele destinate agriculturii s-au extins și prețul pămîntului a crescut, iar prețul muncii, din cauza înmulțirii brațelor, n-a crescut în aceeași proporție, era firesc ca prin Regulament, ca și prin noul așezămînt, să se stabilească o proporție mai echitabilă între „anuala valoare a pămîntului ce proprietarul dă țăranului, cu lucrul ce acesta dă celui dintîi“.

Aurul și argintul intrat în țară — se afirmă pe aceeași linie — nu este rezultatul exclusiv al muncii țăranilor, așa cum arată aceștia, ci a fost produs, în mare parte și prin adaptarea moșiilor la producția de mărfuri, prin procurarea de inventar și de mijloace proprii de exploatare¹.

Articolul 123 din Regulamentul Organic, precum și articolul 16 din așezămîntul din 1851, argumentează în continuare boierii, au stabilit că, în împrejurările în care moșia este strîmtă, ea să se împartă în trei părți, din care două să fie date în folosință țăranilor. Dispoziția aceasta însă nu s-a extins asupra „întregului moșiei“, ci are în vedere doar „locul de hrană, imasașul, finașul și locul de arătură, lăsînd a zice că măsura aceasta este numai o excepție pentru moșiile strîmte și prin urmare nu se poate generaliza și întinde asupra tuturor moșiilor“². Afirmatia reflectă, în mod clar, adevărata situație existentă în lumea agrară și verifică pe deplin faptul că, în realitate, proprietarii își alcătuiseră, în general, rezerve ale căror suprafețe depășeau cu mult o treime din moșii. Partajul se aplica, așa cum se sublinia mai sus, numai în împrejurări excepționale.

Proprietarii se declară de acord cu desființarea boierescului motivînd că, în condițiile de atunci, munca datorată de țărani nu mai constituia „o dreaptă răsplătire a valorii pămîntului dat spre hrană“. Boierescul nu este de altfel, afirmau ei cu perfidie, un drept feudal ci doar „un echivalent al întrebunțării pămîntului; este prețul anual al po-

¹ În mare parte, spun boierii, acesta este provenit „și din însemnătoarele capitaluri întrebunțate de proprietari în cumpărături de vite și unelte de agricultură, în nămiri de argași și de lucrători, atît dintre proprii lor săteni, cît și din sate străine și din locuri depărtate, ba chiar și din alte țări, precum din Bucovina, Galiția și Transilvania. D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, seria I, vol. II, p. 21. Vezi, în această privință, și Arh. St. Iași, tr. 1765, op. 1009, f. 37 și urm.

² Acesta este răspunsul pe care proprietarii îl dau la afirmația din jalba clăcașilor, potrivit căreia, deși în conformitate cu Regulamentul boierii erau obligați să dea două treimi din moșie, acolo „unde nu va avea pămînt de ajuns de dat locuitorilor... unii dau, alții nu dau, cine cum vrea“. D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, vol. II, pp. 21—22. (Ultima subliniere este a noastră. Celelalte sînt subliniate în text).

sesiei, plătit în lucru proprietarilor..." Nu recunosc dreptul țăranilor asupra pământului, invocînd argumentul, lipsit de fundament istoric, că acesta este „cîștigat prin titluri legale, prin titluri recunoscute de toate legislațiile lumii și de a noastră în deosebi". Acest fapt le conferă dreptul, conform vederilor lor, să se considere stăpîni asupra întregului trup al moșiilor. Disproporția între prețul pământului și densitatea populației va putea fi înlăturată, admiteau boierii în încheierea argumentării lor, „numai prin alcătuirii de bună voie... măsură cerută și de economia politică".

Propunerile finale ale boierilor au în vedere tocmai aplicarea practică și consacrarea definitivă a principiilor formulate mai sus¹.

Boierii conservatori reacționari însă nu s-au mărginit numai la o simplă enunțare de principii, cu caracter pur teoretic. Au fost cazuri, după 1851, în care s-a încercat aplicarea directă și integrală a soluțiilor propuse de ei. Putem menționa, în această privință, încercarea făcută de N. Istrate pe două din moșiile sale, încercare care s-a soldat, după cum era și firesc, cu un eșec lamentabil². Condițiile nu erau coapte pentru trecerea directă și rapidă la regimul agrar convenabil acestora. Tocmai de aceea, moșierii, sprijinindu-se pe prevederile, cu totul favorabile lor, ale așezămîntului din 1851, au început o acțiune metodică de pregătire practică, în vederea creării unor condiții de natură să permită aplicarea integrală a soluției propusă de dînșii.

În condițiile în care grînele romînești sînt tot mai solicitate pe piața europeană, fapt care are drept consecință creșterea considerabilă a prețului pământului, munca de clacă nu mai satisfăcea necesitățile și nu mai constituia, pentru moșieri, un echivalent acceptabil în schimbul pământului care-l acordau țăranilor spre folosință. Această realitate este clar formulată, atît în documentul menționat mai sus, cît mai ales în broșurile lui Barbu Catargiu, reprezentantul cel mai autorizat al boierimii conservatoare muntene³.

Ca urmare a acestui fapt, speculînd lipsa de pămînt a țăranilor, boierii extind sistemul învoielilor și utilizează, în același timp, întreaga capacitate de muncă a țăranilor în scopul cultivării rezervei. Uzînd de diverse forme de constrîngere extraeconomice și profitînd de mizeria și lipsurile în care se zbătea țăranimea, provocate atît de condițiile obiective menționate mai sus, cît și de calamități naturale ca secetă, lăcuste sau recolte slabe, care-i sileau pe locuitori, ca în schimbul hranei, să-și vîndă forța de muncă cu ani înainte, boierii și-au asigurat brațele necesare pentru satisfacerea necesităților rezervei.

Este drept că așezămîntul din 1851, prin dispozițiile sale și mai ales prin generalizarea învoielilor, a pregătit terenul pentru dezvoltarea relațiilor capitaliste în agricultură. Condițiile obiective au impus, de

¹ D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, vol. II, pp. 23-28.

² G. h. Platon, *Frămîntări țărănești în Moldova în preajma Unirii*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, pp. 299-330.

³ D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, seria I, vol. IV, pp. 338-370 etc.

asemenea, și extinderea muncii salariate, care însă, prin caracterul ei silnic și arbitrar, păstra încă un pronunțat caracter feudal.

S-ar părea, la prima vedere, că așezămîntul din 1851 nu aduce nici o schimbare în structura relațiilor agrare, dacă ne raportăm, mai ales, la învoielii. În ambele legiuiri, acestea constituiau baza de reglementare a relațiilor dintre proprietari și țărani. În această privință, s-ar părea că deosebirile sînt numai de natură cantitativă. O analiză mai atentă vedește însă și schimbări de ordin calitativ.

În perioada Regulamentului Organic, sporirea rezervei feudale, care a avut drept consecință limitarea dreptului de folosință al țăranilor asupra pămîntului și creșterea proporțională a obligațiilor în muncă ale acestora poate fi reprezentată printr-un raport cantitativ. Se avea în vedere creșterea producției cerealiere pentru obținerea unui profit maxim. La sfîrșitul perioadei regulamentare și apoi în epoca în care s-a aplicat așezămîntul din 1851, se păstrează și se adîncește chiar raportul cantitativ, prin aceea că se accelerează procesul de extindere a rezervei, fapt care influențează, în egală măsură, și asupra celor două corolare ale acesteia. Dar, spre deosebire de trecut, acestui proces cantitativ, în plină evoluție, i se adaugă elemente calitative noi. Proprietarii se străduiesc să justifice pe plan teoretic și să dea o consacrare juridică corespunzătoare unui proces care ajunsese la un stadiu de dezvoltare care depășea limitele dreptului feudal. Aceste strădanii erau cu atît mai justificate, din punctul lor de vedere, cu cît dreptul lor asupra pămîntului fusese contestat direct și public în timpul revoluției de la 1848. Consacrarea burgheză a drepturilor și titlurilor feudale urma să înlăture orice pretenție în legătură cu proprietatea care era recunoscută inviolabilă, și, în același timp, deschidea perspective noi, exploataării mai intense a moșiilor prin pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură.

Pe plan teoretic, atît Regulamentul Organic cît și așezămîntul din 1851 recunoșteau dreptul de a dispune în chip absolut asupra unei treimi din moșie. Proprietarii însă nu se declarau satisfăcuți numai cu acest avantaj. Nu se mai mulțumeau nici chiar cu consacrarea situației de fapt la care se ajunsese în 1851, potrivit căreia boierii dețineau jumătate din totalitatea pămînturilor de hrană. Pretindeau, nici mai mult nici mai puțin decît recunoașterea dreptului de stăpînire absolută asupra întregului pămînt. Pretenției acesteia nu i-au dat numai o formulare teoretică, abstractă, ci au început să-i creeze și un fundament practic corespunzător. Așezămîntul din 1851 deschidea perspective largi în acest sens. Tocmai aici apar elementele noi, de ordin calitativ, care imprimă un aspect deosebit perioadei de după 1851. Țăranul are, tot mai mult, situația unui chiriaș. Deși în practică boierescul și relațiile feudale se mai mențin, ele sînt acum altfel justificate de către moșieri. Lipsa de capital îl obligă pe țăran să închirieze pămîntul cu plata în muncă și pe proprietar să apeleze la această muncă. Lipsa inventarului, a priceperii și în general a altor condiții

nu puteau permite trecerea directă la o exploatare de tip capitalist al cărei beneficiar trebuia să fie moșierul. Trecerea urma să se facă treptat. Așezămîntul din 1851 era tocmai legiuirea care convenea acestui regim de tranziție. El trebuia să pregătească, mai ales prin extinderea învoielilor, trecerea spre forma nouă, în care proprietarul devenea stăpîn absolut asupra pămîntului, iar țăranul pe munca și pe persoana sa.

Aceste observații sînt suficiente, credem, pentru a arăta elementele noi sub raport calitativ, care se dezvoltă sub regimul așezămîntului din 1851. Procesul de deposedare a țăranilor se intensifică. De data aceasta apar și metode noi. Izgonirea care în perioada Regulamentului Organic constituia un eficace mijloc de apărare a proprietății împotriva mișcărilor țărănești, servește acum, în numeroase cazuri, ca armă de atac. Izgonind un mare număr de țărani, proprietarii le acaparau pămînturile. Faptul că izgoniri masive ale țăranilor se întînesc mai ales în perioada de după 1851, constituie o dovadă în plus că, după această dată, procesul de deposedare a țăranilor se intensifică. De asemenea, folosindu-se de mijloacele pe care noua legiuire le pune la dispoziție, proprietarii își delimitează mai cu strictețe rezerva. Devin mai scrupuloși în repartizarea locului de hrană și, în general, în exploatarea moșiilor. Acest lucru se desprinde, printre altele, și din generalizarea practicii de măsurare a moșiilor¹.

Procesul de acaparare, ilustrat evident de numeroase documente², a avut drept consecință creșterea în intensitate a frămîntărilor țărănești.

Locuitorii din satul Ceplenita și cătunele sale, din ținutul Iași, se împotrivesc să iasă la împărțirea locurilor de hrană. Pentru a înfrînge puterea de rezistență a țăranilor, proprietarul cere instituirea unei comisii speciale, însărcinată cu împărțirea pămînturilor³.

Locuitorilor satului Orofteana, din ținutul Dorohoi, li se repartizează, ca loc de hrană doar cîte o falce loc de arat, 1/2 falce finaț și niște ponoare pentru imaș, în total cîte 130 de prăjini. În schimb, sînt obligați cei care primiseră această întindere⁴, să îndeplinească toate obligațiile prevăzute de așezămînt. După expirarea termenului de arendare, proprietarul impune locuitorilor sporirea cantității de muncă. La refuzul acestora, le sînt luate pămînturile și li se dau, în compensație, altele „pe rîpi și ponoare... măsurîndu-le și acele cu prăjina de 24 palme, împărțindu-le cîte 10—15 prăjini în mai multe locuri”. Dregătorul ținutului raportează Departamentului din Lăuntru, la 21 mai 1856, că la jumătatea lunii mai, peste 60 locuitori umblau „bez-

¹ Gh. Platon, *Frămîntări țărănești în Moldova în preajma Unirii*, loc. cit., p. 307.

² *Ibidem*, p. 305 și urm.

³ În cererea sa, din 29 noiembrie 1854, proprietarul arată că locuitorii „la cea mai mică chemare ce li s'a face, la a lor datorie... ei sar la par; satele sînt — continuă boierul — într-o desăvîrșită anarhie și sălbătăcie”. Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 30 399, f. 28, 31.

⁴ Un număr de 29 de locuitori, care fac numai jumătate din boeresc, primesc în medie cîte 70 de prăjini.

metici și fără o palmă de arătură¹. În aceeași situație se află și locuitorii satului Cărbunești, din ținutul Iași, care, în primăvara anului 1857, rămân fără semănături „după cum am rămas și în anii din urmă”².

Spre deosebire de perioada anterioară, caracteristic pentru etapa reprezentată de așezământul din 1851, deposedarea țărănimii de pământ capătă un ritm mai accelerat și o extensiune cu caracter general³. În măsură la fel de mare sporește și cantitatea de supramuncă stoarsă de la locuitori. Așa, de pildă, clăcașii din Livenii Mitropoliei, din ținutul Dorohoi, declară că „n-au mai cunoscut adevăratul pont în lucrarea pământului și a altor havalele; au lucrat fără măsură, pînă ce au isprăvit tot lucrul cîmpului, în partea boerescurilor, încît strînsurile lor rămîn a se aduna în lunile de iarnă”⁴. Locuitorii din Lunganii-de-Sus, Iași, sînt siliți, de asemenea, prin intermediul forței armate, „să muncească cît va porunci posesorul, fără a cugeta măcar că există pont hotărîtor pentru satul acesta”⁵. Cei din Girov-Neamț arată, la rîndul lor, că boierescul, havalelele și podvezile le-au fost „îndoite și înze-cite”. Am fost reduși, se plîng locuitorii „la cea mai desăvîrșită mize-rie, prin silnice și crude schingiuri; au scurs și cea mai de pe urmă din sudorile noastre de sînge”⁶. Toate aceste cazuri particulare sînt generalizate, într-o formă deosebit de sugestivă, în propunerea depu-țaților pontasi, prezentată Divanului ad-hoc al Moldovei⁷.

Cu toate încercările autorităților centrale de a remedia situația, prin recomandările drastice care se fac dregătorilor⁸, procesul se desfăș-

¹ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 36 080. Învoiala cu arendașul fusese încheiată în cursul anului 1854.

² *Ibidem*, dosar nr. 39 521 (cererea din 9 aprilie 1857. Locuitorii arată în continuare că sînt munciți „mai rău decît niște robi; lucrul boieresc am fost și sîntem siliți a face și a munci necentenți”).

³ Sînt cazuri, așa cum întîlnim, spre exemplu, în satul Berlilești, din ținutul Tutova, în care unora dintre locuitori le mai este lăsată doar suprafața de 27 prăjini. (*Ibidem*, tr. 1772, op. 2020, nr. 38 218, cererea locuitorilor din 26 aprilie 1857), sau chiar 14 prăjini, ca în satul Blaga-Vaslui, locuitorii fiind obligați să îndeplinească toate obligațiile boierescului (*Ibidem*, dos. 39 521, f. 272. Cererea din 14 iunie 1857). Vezi și dosarele 42 017, 38 959, 37 843, 38 687 etc.

⁴ *Ibidem*, dos. 36 101, f. 72, 83 (relatarea locuitorilor din februarie 1857).

⁵ *Ibidem*, dos. 39 684, f. 74, 85, 116 (cererea din 25 martie 1857).

⁶ *Ibidem*, dos. 35 299 (cererea din 29 februarie 1851). Vezi și dosarele 36 050, 37 983, 41 088, f. 453 etc.

⁷ În document se menționează, în această privință, următoarele: „Boierescul era odinioară șase și apoi 12 zile, de la răsăritul și pînă la sfințitul soarelui. Apoi s-a făcut lege ca să talmăcească ziua lăsată de d-zeu cît e de mare și boierescul s-a mărit; în urmă iar s-a mai talmăcit și boierescul s-a tot îngreuiat. Acum sînt 12 zile de pont, ziua cît luna, lucrăm din primăvară pînă în toamnă, lucrăm de cum se ia omătul și pînă da înghețul tot la boieresc. Lucrăm cît zice legea și mai des și peste lege, lucrăm și nu mai mintuim, nu-i nici sărbătoare, nici lucrătoare”. D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, pp. 10—11.

⁸ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 35 635 (circulara Departamentului, din 18 iunie 1856, în care se atrăgea atenția dregătorilor asupra faptului că „mulți din stăpînitorii moșilor, călcînd condițiile așezământului de boieresc”, pretind de la locuitori „felurite dări și îndatoriri nelegiuite”). Vezi și dosar nr. 43 182.

șoară cu tot mai multă intensitate. Ca urmare a acestui fapt, mișcările țărănești capătă o deosebită amploare mai ales în perioada care a precedat Unirii¹.

În urma împrejurărilor menționate mai sus, rezerva feudală, în perioada de aplicare a așezămîntului din 1851, în raport cu perioada anterioară, s-a extins într-o măsură însemnată. Datele statistice confirmă acest lucru. Gruparea acestora oferă situația cuprinsă în următorul tabel :

Anul	Locul boieresc	Locul locuitorilor	Imașul boieresc	Imașul locuitorilor	Finașul boieresc	Finașul locuitorilor
1851 ²	322 206	218 507	128 606	123 013	139 987	124 191
1853 ³	325 925 ^{1/2}	207 567	125 492	131 658	123 029	112 130
1854 ⁴	287 245 ^{1/2}	174 005	120 876	122 693	112 229	107 810
1855 ⁵	308 410	197 718	108 970	126 852	100 231 ^{1/2}	92 426

Pentru a evidenția și mai mult raportul între rezerva boierească și suprafața deținută de clăcași, dăm în continuare situația generală pe anul 1853, păstrînd rubricile din tabelul de mai sus.

Ținutul ⁶	Arături și semănături		Imașul		Finașul	
	locul boieresc	al locuitorilor	boieresc	al locuitorilor	boieresc	al locuitorilor
Neamț	19 749 ^{1/2}	14 535	9 105	11 925	10 075	12 687
Botoșani	38 834 ^{1/2}	15 547 ^{1/2}	22 936	14 630	19 475	12 891
Fălciu	21 536	12 304	8 398	10 426	5 346	4 632
Tutova	29 426	18 922	11 028	0 328	4 557	3 610

¹ G. h. Platon, *Frământări țărănești din Moldova în preajma Unirii, loc. cit.*

² Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 44 780. Calculul este făcut în fâlci.

³ *Ibidem*, dos. 30 920.

⁴ Datele incluse în tabloul publicat de D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, vol. III, p. 242, coincid cu cele din dosarul tr. 1772, op. 2020, nr. 32 790. Am adăugat datele pentru ținutul Tutova, care se află în dosar, însă au fost omise în tabelul publicat. De asemenea, pentru a da o imagine cât mai aproape de realitate, în locul celor două ținuturi care lipseau (Botoșani și Covurlui), am inclus datele din tablele pe anul 1853.

⁵ D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, vol. III, p. 243. Datele pentru ținuturile Iași și Tutova, care lipsesc din tabel, le-am luat din statistica din 1854.

⁶ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 30 920.

Ținutul	Arături și semănături		Imașul		Finajul	
	locul boieresc	al locuitorilor	boieresc	al locuitorilor	boieresc	al locuitorilor
Dorohoi	24 721	14 220	16 617	10 888	20 196	11 366
Suceava	21 985	12 442	6 472	8 597	7 288	17 006
Covurlui	28 312	20 509	12 713	18 058	4 561	5 380
Vaslui	19 829	13 953	4 519	8 123	5 814	6 805
Bacău	22 510	18 277 $\frac{1}{2}$	2 441	5 460	6 400	7 619
Tecuci	26 175	24 336	5 892	7 159	4 451	3 085
Putna	9 169 $\frac{1}{2}$	12 510	1 941	8 693	3 385	9 645
Iași	24 860	12 554	16 791	9 867	24 269	10 380
Roman	38 818	17 457	6 539	7 504	7 212	7 024
<i>Total</i>	325 925 $\frac{1}{2}$	207 567	125 492	131 658	123 029	112 130

Această situație generală nu corespunde, în același timp, și tuturor cazurilor particulare. Repartizarea inegală a populației în diferitele regiuni ale Moldovei făcea ca, pe multe moșii, raportul între rezerva feudală și suprafața deținută de clăcași să corespundă proporției de unu pe doi. Faptul acesta a determinat ca în relațiile dintre proprietari și țărani, pe teritoriul Moldovei luat în general, să se producă fenomene în aparență contradictorii. În timp ce de pe unele moșii țărani erau izgoniți sau se strămutau din cauza lipsei locului de hrană, proprietarii altora desfășurau o susținută acțiune în vederea atragerii brațelor de muncă disponibile. De asemenea, dacă pe unele moșii munca de clacă era suficientă pentru a acoperi necesitățile rezervei, pe altele însă, aceasta era cu totul insuficientă. De aici necesitatea de a recurge, din ce în ce mai frecvent, la munca salariată, necesară, mai ales, în perioada muncilor de vară. Pe piața internă a Moldovei, mîna de lucru liberă nu exista. Ea era suplinită de munca sezonieră a clăcașilor și mai ales de cea a locuitorilor birnici din Țîrguri și a locuitorilor veniți de peste graniță, din Transilvania și Bucovina mai ales.

Izgonirile, frecvente în special după 1851, precum și strămutările masive, caracteristice aceleiași perioade, creau, de asemenea, pe piața internă a Moldovei, o rezervă disponibilă de forță de muncă. Aceasta

însă, din cauza particularităților de dezvoltare ale țării, era întrebuințată tot în agricultură și în loc să contribuie la destrămarea economiei feudale, contribuia, în oarecare măsură, la consolidarea acesteia. Discutarea acestor probleme, depășește însă limitele lucrării de față. Este suficient să accentuăm asupra faptului că, în preajma reformei din 1864, suprafața de pământ inclusă în rezerva feudală, luată în general, depășea cu mult pe cea deținută de țărani clăcași. Limitarea dreptului de folosință s-a resimțit cu atât mai acut cu cât, în această perioadă, populația a crescut simțitor din punct de vedere numeric.

Stadiul la care ajunsese acest proces este determinat de criza sistemului feudal și, prin el însuși, contribuia la adincirea acesteia. Rezolvarea crizei era întrevăzută diferit, în raport cu interesele deosebite ale claselor sociale. Boierii doreau consacarea juridică cuprinzătoare și definitivă a drepturilor cîștigate și extinderea acestora, prin recunoașterea dreptului de proprietate burghez asupra întregii suprafețe de pământ. Țăranii, la rîndul lor, își exprimă prin luptă, dorința fermă de a se ajunge la înlăturarea servituților feudale și la eliberarea lor prin împroprietărire. De partea acestora, cu limite și rezerve, se va afla o parte a burgheziei, interesată în consolidarea pozițiilor sale economice și în participarea corespunzătoare la viața politică.

Lupta pentru rezolvarea problemei agrare a influențat asupra tuturor evenimentelor de natură socială și politică, ce s-au desfășurat în perioada de pînă la 1864.

Din cele relatate pînă acum, se desprind următoarele concluzii: Evoluția rezervei feudale, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la legea rurală din 1864, constituie o parte și se integrează organic în procesul general de descompunere a feudalismului pe teritoriul patriei noastre. Schimbările cantitative, survenite în evoluția desfășurată timp de aproape un secol, reflectă transformările adînci care se produc în structura economică. Dezvoltarea economiei de mărfuri, trebuința unei producții sporite de cereale, necesare schimbului intern și comerțului internațional, în care țările romîne încep să fie antrenate, atrag după sine schimbările corespunzătoare în structura domeniului feudal. Acesta se adaptează, din ce în ce mai mult, producției de mărfuri. Unul dintre elementele cele mai caracteristice, care vădește această tendință spre adaptare, îl formează constituirea și lărgirea treptată a rezervei feudale, singura capabilă să producă o cantitate corespunzătoare de cereale.

Împrejurările proprii, de natură economică și politică, ale dezvoltării Principatelor Romîne, nu au dus însă la creșterea în aceeași măsură și a relațiilor de producție capitaliste. Dimpotrivă, ele au determinat o agravare a exploatării feudale, exprimată concret prin înăsprirea obligațiilor în muncă ale țăranilor și prin întărirea dependenței reale. Creșterea teritorială a rezervei, care a afectat serios dreptul de folosință al țăranilor asupra pămîntului, a atras după sine sporirea zilelor de muncă, direct sau prin mijlocirea nartului și a invoielilor

și limitarea dreptului de strămutare. Acestea au fost atribute inseparabil legate de rezervă și variază în cursul întregii perioade, în funcție de întinderea și necesitățile mereu sporite ale acesteia. Paralel cu extinderea rezervei, stăpînii de pămînt se străduiesc să dea acesteia o consacrare juridică corespunzătoare, încercînd, prin diferite mijloace, să degajeze proprietățile de unele servituți feudale care le stînjeneau dezvoltarea potrivit noilor cerințe. Semnificativă în această privință este instituirea dreptului de stăpînire absolută asupra pădurilor precum și anularea dreptului de *protimisis* al țăranilor la arendarea moșiilor.

În preajma Regulamentului Organic, în urma unei evoluții destul de rapide, rezerva feudală era puternic constituită și consolidată. Marii boieri moldoveni, prin „Sobornicescul hrisov“ din 1827, obțin și consacrarea juridică corespunzătoare.

Desființarea monopolului economic otoman, în urma tratatului de la Adrianopol, deschidea largi perspective de dezvoltare comerțului cu grîne. Regulamentul Organic, expresie a intereselor de clasă ale marii boierimi, consacră, într-o formă largă și cuprinzătoare, tot ceea ce marea proprietate realizase pe drumul adaptării ei la producția de mărfuri, în întreaga perioadă anterioară. În același timp, prin dispozițiile sale, legiuirea oferă noi și însemnate drepturi și creează și premisele corespunzătoare evoluției ulterioare.

Reducînd la jumătate pămîntul dat în folosință țăranilor și accentuînd, prin mijlocirea nartului, obligațiile în muncă ale acestora, Regulamentul sporește considerabil întinderea rezervei feudale, asigurîndu-i, în același timp, și brațele de muncă necesare. Dacă pînă la Regulamentul Organic mai putem vorbi de un oarecare echilibru, între rezerva feudală și pămîntul deținut de țărani, care putea fi menținut, în general, prin faptul că locuitorii aveau libertatea să-și completeze întinderile necesare de pămînt prin defrișări, deșteleniri sau învoieli speciale, în perioada regulamentară acest echilibru este sfărîmat.

Folosind dispozițiile legii ca bază de plecare, proprietarii, speculînd lipsa de pămînt a țăranilor, impun acestora, prin învoieli, obligații exorbitante în muncă. În felul acesta ei pot lucra, în folosul lor, întinderi cu mult mai mari de pămînt. Țăranul este redus la suprafața pe care i-o acorda Regulamentul. Dreptul de a defrișa sau deșteleni pămînturi noi este rezervat exclusiv stăpînului moșiei, care-l acordă în schimbul unor obligații deosebit de împovărătoare.

În perioada Regulamentului Organic, întinderea rezervei feudale sporește. La pămînturile posedate anterior se adaugă altele noi, obținute prin defrișări sau deșteleniri masive și prin reducerea dreptului de folosință a țăranilor chiar sub limita prevăzută de legiuire. Regulamentul înzestrăse statul, în care puterea politică o deținea, în mod exclusiv, marea boierime, cu suficiente mijloace de constrîngere, pentru a asigura acesteia cîștig de cauză în acțiunea de spoliere a țăranimii.

Analiza datelor statistice vădește faptul că spre sfârșitul acestei perioade, procesul de acaparare atinsese o asemenea amploare, încît rezerva feudală, în general, depășea ca întindere suprafața dată în folosința țăranilor. Cifrele sînt cu atît mai grăitoare, dacă avem în vedere sporul apreciabil al populației.

Așezămîntul din 1851, care constituie începutul unei noi etape în evoluția rezervei feudale, consacră într-o formă mai cuprinzătoare, tot ceea ce marea proprietate obținuse în timpul perioadei regulamentare. Raptului și spolierilor succesive li se dă și o formulare teoretică corespunzătoare, de natură să justifice noile pretenții ale boierilor. Așezămîntul creează premisele necesare în vederea transformării proprietății condiționate feudale în proprietate absolută burgheză și, în intenția legiuitorului, el constituia o formă tranzitorie, care urma să netezească drumul pentru transformarea moșierului în stăpîn absolut asupra întregului pămînt și pentru proletarizarea țăranului, declarat liber și stăpîn doar pe persoana și pe forța sa de muncă.

Înmulțirea obligațiilor în muncă precum și extinderea sistemului de învoieli, cuprinse în legiure, corespundeau profilului nou al rezervei feudale devenită mare furnizoare de grîne pentru piața internațională. Extinderea rezervei feudale și implicațiile pe care acest fapt le-a avut asupra vieții economice și sociale mai ales prin limitarea dreptului de folosință al țăranilor asupra pămîntului și stoarcerea supramuncii pînă la ultimele ei limite, sînt oglindite veridic în materialul statistic precum și în documentele vremii.

Disproporția dintre suprafața de pămînt deținută de proprietari și cea dată țăranilor spre folosință, devine din ce în ce mai mare și se accentuează pe măsură ce crește populația.

Numai urmărind această evoluție putem înțelege sensul și caracterul legiurii agrare din 1864, care constituie punctul final al acesteia.

În literatura noastră istorică actuală s-a arătat, în general, vorbindu-se de legea rurală din 1864, că aceasta „a consfințit știrbirile repetate ale pămîntului posedat de țărani, știrbiri săvîrșite de boieri în diferite ocazii, în special la 1805 și 1831”¹, că, în felul în care a fost aplicată, „a însemnat mai degrabă o expropriere a țăranilor și o împrumietărire a boierilor”² sau, mai tranșant, ea a constituit „o expropriere în masă a țăranimii de o mare parte din pămînt, iar a unora chiar de întregul pămînt arabil”³.

În general, se creează impresia că legiuirea din 1864, mai ales prin modul ei de aplicare, a depozat pe țărani de pămînt. Din întreaga suprafață deținută de moșieri (evaluarea se face pentru ambele principate) aceștia „au fost obligați să cedeze — se arată pe aceeași linie

¹ I. Adam și N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei*, vol. I, București, 1956, p. 102.

² D. Ionescu, Gh. Tuțui, Gh. Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, București, 1957, p. 142.

³ N. N. Constantinescu, *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în România*, București, 1957, p. 15.

— foștilor clăcași numai aproximativ 15% din această suprafață, *deși legea recunoștea sătenilor dreptul pînă la două treimi din întinderea moșiilor*¹.

Oricît de mare ar fi fost abuzul săvîrșit la aplicarea legiurii, oricîți clăcași ar fi fost îndepărtați, prin diferite mijloace, de la împrumietărire, nu s-ar fi putut ajunge totuși la o expropriere atît de masivă. În loc să primească două treimi din moșii, țăraniii primesc, în general, 15% din întinderea acestora. Un asemenea act ar fi avut rolul nu să atenueze, ci să declanșeze o răscoală țărănească, cu caracter general, a cărei iminență era văzută de mulți dintre contemporani.

Nu putem nega, desigur, că prin legea rurală și mai ales prin modul său de aplicare, suprafețele de pămînt ale țărănilor au fost reduse, mulți dintre aceștia au fost excluși de la împrumietărire, iar cei împrumietăriți au primit terenurile cele mai puțin fertile ale moșiilor. Deposedaarea masivă însă nu s-a efectuat prin legea din 1864. Aceasta se efectuase anterior în urma unei evoluții de aproape un secol. Legea nu a făcut decît să dea consacraarea juridică unei situații existente în fapt. Ea constituie un rezultat al trădării burgheziei, al compromisului încheiat de aceasta cu moșierimea. Legea rurală din 1864 nu a expropriat pe moșieri, ci a recunoscut acestora titlurile și beneficiile la care aspiraseră. Întinderea infimă cu care țăraniii au fost împrumietăriți reprezintă prețul cu care burghezia a fost plătită pentru trădarea propriului său program revoluționar.

Problema al cărei contur general l-am schițat în lucrarea de față, este, așa cum s-a putut constata, foarte complexă. Ea poate forma obiectul unor lucrări mai largi și mai aprofundate, care să aibă în vedere, în egală măsură, și evoluția corespunzătoare din Țara Românească.

¹ I. Adam și N. Marcu, *op. cit.*, pp. 102—103. În continuare, pe baza analizei statistice, se arată că „reforma agrară din 1864 a însemnat de fapt o legiferare a exproprierii țărănilor, care au primit numai o treime sau chiar o pătrime din pămîntul ce l-au avut în 1805; față de 1831, de asemenea, datele de la 1864 vădesc noi „tăieturi”, care se pot compara cu cunoscutele *otrezki* din Rusia”. Constatarea, deși are în vedere procesul dialectic al creșterii rezervei feudale, în dauna loturilor deținute de țărani, nu este completă. Ea se referă mai mult la anumite date și nu explică în manieră precisă cauzele situației create prin legea rurală din 1864. (Sublinierea din text este a noastră).

UNIREA PRINCIPATELOR OGLINDITĂ ÎN „TEMESVARER ZEITUNG“ (1859)

de AUREL ȚINTA

Unirea Principatelor, amplu discutată în diplomația europeană, a fost întâmpinată cu ostilitate de către cercurile conducătoare din Austria, care vedeau în constituirea unui stat național român o piedică în calea planurilor lor expansioniste. Cercurile politice habsburgice au întrebuițat toate mijloacele să combată Unirea Țării Românești cu Moldova¹. Presa oficială din Imperiul habsburgic a dus o campanie susținută împotriva Unirii. Ziarul „Temesvarer Zeitung“ ocupă un loc însemnat în campania reacționară antiunionistă care se ducea în acea vreme. Judecînd după spațiul ocupat în coloanele ziarului, relatările cu privire la Principatele Romîne sînt tot atît de frecvente ca și cele care privesc pregătirile pentru războiul Franței și Piemontului împotriva Austriei, în primele luni ale anului 1859. Departe de a relata eoul pe care luptele pentru Unire l-au avut în sînul maseilor din Banat, ziarul nu lasă să transpire nici măcar un indiciu cît de mic în această privință. Ori, nu este posibil ca evenimentele din Moldova și Țara Romînească din preajma Unirii să nu fi interesat și burghezia, și mai ales masele de muncitori și țărani romîni din Banat și să nu fi determinat o atitudine favorabilă a acestora față de lupta pentru Unire². Un indiciu în acest sens se observă și din dispozițiile pe care Comandamentul General din Timișoara le dă cu privire la eliberarea pașapoartelor. Într-o circulară din 2 iunie 1859, Comandamentul General Bănățean ordonă că, avînd în vedere situația existentă în Principate și Serbia, să se acorde o atenție deosebită eliberării pașapoartelor, mai ales atunci cînd scopul călătoriei solicitantului nu este arătat clar sau există suspiciuni în privința antecedentelor politice sau de natură polițieneas-

¹ Pentru atitudinea dușmănoasă a Imperiului habsburgic față de lupta poporului român, vezi Dan Berindei, *Rapoartele consulatului Austriei din Iași (1856—1859)*, București, 1959 (vol. II din *Documente privind Unirea Principatelor*).

² Pentru eoul Unirii în Transilvania vezi: Șt. Pascu, *Ecolul Unirii Țării Romînești, și Moldovei în Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, pp. 451—466; C. Göllner, *Ecolul Unirii Principatelor în presa germană din Transilvania*, loc. cit., pp. 467—476; A. Mesrobeanu, *Ecolul Unirii Țărilor Romîne în presa transilvăneană*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, Istoric. X, 1959, fasc. 1—2, pp. 175—185.

că¹. În mod special, se dispune urmărirea mișcărilor cetățenilor sosiți din Principate, din Franța și din Italia. Cetățenii sosiți din Principate sînt deci considerați de către autoritățile habsburgice tot atît de periculoși ca și cei veniți din Franța și Italia, cu care Austria era în război. Autoritățile habsburgice cunoșteau ostilitatea covârșitoarei majorități a populației din Banat și o simțiseră pe propria lor piele în 1848/49, cînd românii din Banat luptaseră alături de revoluționarii unguri împotriva jugului habsburgic. Era de temut pentru habsburgi o agitație din partea unor anumiți „cetățeni sosiți din Principate“ care ar fi găsit răsunset în sînul maselor din Banat, cu atît mai mult cu cît în primăvara anului 1859 se duceau tratative în Principate cu generalul revoluționar Klapka, emisarul lui Kossuth, îndreptate împotriva Austriei, în momentul cînd aceasta era atacată de Franța și Piemont în Italia.

Atitudinea ostilă a Habsburgilor față de Principatele Unite, în special în prima jumătate a anului 1859, reiese și din corespondența dintre Consulatul austriac din București și Comandamentul General Bănățean. Într-un raport din 30 martie 1859², agenția consulară austriacă din București arată că „în prezent nu este în legături oficiale cu autoritățile romînești“. Întreruperea legăturilor se datora refuzului Austriei de a recunoaște îndoita alegere și de a accepta titlul de Principatele Unite. Autoritățile habsburgice din Banat urmăreau cu multă atenție evenimentele din Principate și domnia lui Cuza, nutrind speranțele unor schimbări. Un raport al comandantului de cordon al Dunării de Jos din Orșova Veche, cu data de 6 noiembrie 1859, către Comandamentul General Provincial, spune: „Căderea așteptată a ministerului Crețulescu în Țara Romînească este acum un fapt îndeplinit; s-a format un nou guvern sub președinția lui Ion Ghica, fostul principe de Samos, care ar fi rîvnit tronul valah... Acest Ghica s-ar bucura de deosebită favoare a Porții, ceea ce susține speranța boierilor că domnia principelui Cuza, care tot mai zăbovește cu plecarea lui la Constantinopol, să nu fie de lungă durată. Pe de altă parte, principele Cuza ar tinde la înmulțirea miliției țării și ar fi aprobat în ultimul timp o mare avansare în armată, ceea ce a avut ca urmare că fiecărei companii a miliției grănicerești i-au fost repartizați cite 4 ofițeri“³.

Atît din presă cît și din documente reiese interesul cercurilor conducătoare habsburgice față de speranțele boierimii reacționare din Principate, care considerau Unirea și domnia lui Cuza ca ceva netrainic. Un raport al comandantului cordonului Dunării de Jos, din 22 noiembrie 1859, arată că boierii din Țara Romînească refuză plata impozitului introdus de Cuza și cunoscut sub numele de „capitație“, că se formează ministerul Ghica și că „boierii speră că domnia lui Cuza va fi de scurtă durată“⁴.

¹ Arh. St. Timișoara, fond. 1, dos. 701/1859.

² *Ibidem*, dos. 724/1859.

³ *Ibidem*, fond. 1, dos. 725/1859.

⁴ *Ibidem*, dos. 724/1859.

Atît documentele cit. și ziarul amintit mai sus nu aduc nici o informație asupra atitudinii populației din Banat față de lupta pentru realizarea Unirii, în schimb expun pe larg evenimentele din Moldova și Țara Romînească, interpretîndu-le însă prin prisma intereselor cercurilor conducătoare austriece, sau subliniindu-le cu o nuanță de ironie, încercînd să micșoreze importanța lor.

Correspondenții din Iași și București ai ziarului „Temesvarer Zeitung” au fost martori oculari ai evenimentelor din acel timp și relatările lor — deși de obicei dușmănoase — aduc mărturii interesante, multe din ele confirmate de către documentația cunoscută.

După sutele de articole și relatări apărute în cursul anilor 1856—1858 referitoare la Principatele Dunărene, ziarul publică informații asupra situației politice din Moldova și Țara Romînească înainte de alegerea domnitorului.

Correspondentul din Iași al ziarului timișorean, sub titlul: *Les extremes se touchent*¹, încearcă să zugrăvească situația politică din Moldova „sub faimoasa căimăcămie actuală” în care „toți poruncesc și nimeni nu vrea să asculte, așa că domnește cea mai comodă anarhie”. Aprecierea viza pe cei doi caimacami unioniști, Anastase Panu și Vasile Sturza, care se aflau în conflict cu al treilea caimacam, Ștefan Catargiu, susținut de către Austria și Turcia. Acesta, după cum se știe, nu respecta procesul-verbal din 20 octombrie 1858 și nu se supunea hotărîrilor majorității căimăcămiei. Acțiunea sa era susținută de Austria, care considera ca ilegale dispozițiile luate de către căimăcămie cu majoritate de voturi. Vorbînd despre aceste dispoziții, correspondentul din Iași afirmă că „consulul general austriac a fost primul care a combătut în mod serios și respectuos [sic!] aceste încălcări și uzurpări ale căimăcămiei”. Amestecul consulului austriac urmărea să accentueze disensiunile din sînul căimăcămiei moldovene și să pună cit mai multe piedici luptei pentru Unire căutînd a specula orice nemulțumire, recurgînd chiar la denaturarea realității. Fără a ține seama de dorința maselor, conduse de forțele progresiste din Moldova, pentru realizarea Unirii, articolul amintit atacă pe C. Hurmuzachi, redactorul ziarului „Constituționalul”, înfățișîndu-l ca „totdeauna credinciosul Sancho Panza a don quijoților unioniști”. Se poate deduce de la început că correspondentul din Iași al ziarului era cineva din personalul consulatului austriac, care interpreta evenimentele în conformitate cu interesele Austriei habsburgice, căutînd să înfățișeze pe unioniști în mod cu totul denaturat, desprîși de realitate.

Această tendință de denaturare și minimalizare a atitudinii unioniștilor a fost sprijinită de elementele reacțiunii interne, care căutau să nege patriotismul progresiștilor moldoveni. O știre din Iași, trimisă la 17/29 decembrie 1858², arată că a apărut o ilustrație satirică cu

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1853), nr. 2 (4 ianuarie).

² *Ibidem*, nr. 5 (8 ianuarie).

titlul : *Une passion de la chasse entre père et fils*, ce zugrăvea criza politică în felul următor : „Într-o apă înoată 68 de pești (numărul deputaților). Pe un mal stă Mihail Sturza cu fața veselă și liniștită aruncînd cu ambele mîini o grămadă de vergi de undiță la ale căror capete sînt legate ca momeală, pungi cu cite 5 000—6 000 de ducăți. Pe cealaltă parte a malului stă furios și cu înfățișare înspăimîntătoare Grigore Sturza, în costum turcesc, cu o mină îndreptată energic spre pești și în alta ținînd cunoscutul său crez politic. Înapoia lui se zărește Hurmuzachi ca ministru în spe, ținînd un mare portfeuille. Peștii care își mișcă voios corpul prin apă, umblă să înșface grabnic momeala de aur a lui Mihail Sturza“. Dacă această ilustrație satirică, care circula prin Iași, arată într-adevăr lupta între tată și fiu pentru domnia Moldovei, promisiunile și mijloacele pe care încercau să le folosească pentru atingerea scopului lor, ea falsifică realitatea căutînd să înfățișeze pe toți deputații ca oameni corupți. Atitudinea corectă și patriotică a majorității deputaților, care au respins propunerile murdare ale lui M. Sturza, este atestată și de consulul francez Victor Place la 5 ianuarie 1859¹, fapt care infirmă cele susținute, cu privire la deputați, în ilustrația amintită.

Referitor la comportarea deputaților progresiști ai Moldovei este elocventă relatarea unui corespondent al foii timișorene din București de la 19/31 ianuarie, întocmită în baza informațiilor pe care le primise din Iași ; „Dl. Kogălniceanu — scrie corespondentul — este conducătorul partidului liberal. Mihail Sturza, în dorința lui de a ajunge la tronul principatului, voi să-l cîștige de partea sa. El îi oferi 130 000 de ducăți dacă îi sprijină candidatura și reușește alegerea sa ca domn. Kogălniceanu nu este bogat și acea sumă l-ar fi făcut bogat ; Dar nu, Sturza a fost cel tras pe sfoară. Kogălniceanu s-a apropiat de el. atît cît să obțină o asigurare scrisă obligatorie, asupra acelei oferte. Este cunoscut că în hotărîri a lucrat împotriva lui M. Sturza și pentru Cuza“. „După terminarea alegerilor — continuă corespondentul, adăugînd o informație neconfirmată de alte izvoare — el păși înainte și spuse : Ca să cunoașteți că eu cuget cinstit și am urmat cu credință convingerile mele, vă arăt aici negru pe alb ce bogăție mi-a promis Sturza dacă i-aș fi dat votul meu și al partidei mele. Aceasta a produs o senzație imensă, entuziasm...“². Autorul corespondenței nu uita să arunce, de cite ori putea, cite o apreciere nejustă și dușmănoasă asupra întregului popor, pe care îl consideră lipsit de scrupulozitate „la acceptarea unei asemenea avuții“. El nu vede prăpastia ce exista între masa mare a poporului care trudea din greu pe moșile boierești și cea pătură venală și coruptă care trăia prin exploatarea lui. Cu atît mai mult se reliefează personalitatea acelor figuri înaintate care încercau să rupă cu moravurile clasei din care făceau parte.

¹ A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, ed. a III-a, București, 1930, vol. XII, pp 294—295.

² „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 31 (9 februarie).

Alte știri din Iași dau rezultatul alegerilor de deputați pentru Adunarea electivă a Moldovei, menționându-se cărei grupări aparține fiecare deputat; cu această ocazie se arată că M. Sturza posedă în Moldova bunuri care îi aduceau un venit anual de 75 000 de ducați. În continuare se transmite informația că a apărut o broșură de 200 de pagini a francezului Vaillant, care în esență susținea că moldovenii își vor putea îndeplini misiunea, dacă vor alege ca domn pe Grigore Sturza. Broșura a trebuit să fie bine finanțată de amintitul pretendent la tron¹.

O corespondență din Viena din 27 decembrie/8 ianuarie 1859², publicată în „Ostdeutsche Post” și reprodusă în „Temesvarer Zeitung”, vorbește despre situația politică din Țara Românească. După ce prezintă rezultatul alegerilor din Moldova, arată că era de așteptat ca viitoarea adunare a Moldovei să facă propuneri în legătură cu Unirea Principatelor și că era în afară de orice îndoială ca această „nouă expresie a dorinței poporului să găsească sprijin aici, colo”. Trecând la situația din Țara Românească și susținând poziția reacționară a căimăcămiei, autorul subliniază „sfortările” căimăcămiei de a urma „cu scrupulositate” prevederile Convenției de la Paris și ale firmanului sultanului. Cu această ocazie se dau informații referitoare la interpretarea legii electorale relativ la cens. Conservatorii susțineau că, pentru a fi ales, averea înscrisă trebuia să fie constituită din proprietate funciară, în timp ce liberalii radicali arătau că e suficient ca să conștie din bani, pentru a spori numărul participanților la alegeri. Autorul corespondenței susține punctul de vedere conservator, motivând că în al doilea caz diferiți „agitatori lipsiți de avere” ar putea să devină reprezentanți ai poporului. În continuare arată că aceste interpretări vor pătrunde și vor frământa cercurile largi și că e de prevăzut același rezultat al alegerilor ca și în Moldova.

Victoria unioniștilor în alegeri îngrijora mult cercurile conducătoare austriece. O corespondență din Viena din 10 ianuarie (stil nou)³ aprecia această victorie ca o complicație grea, „care nu poate fi deslegată fără intervenție străină”. Desigur, Austria ar fi fost dispusă pentru o asemenea intervenție, care nu putea fi decît de natură militară, și ar fi făcut-o pe cont propriu, dacă nu i se impunea o anumită prudență, determinată de atitudinea Rusiei favorabilă Unirii, și de pregătirile de război ale Franței și Piemontului.

Lupta între conservatori și liberali se ducea și în jurul problemei censului și a înscrierii în listele electorale. O hotărîre a tribunalului Ilfov⁴ în favoarea lui V. Boerescu, C. A. Rosetti și Cezar Bolliac, care cereau înscrierea în listele electorale, a fost anulată de caimacamii Manu și Băleanu, susținători ai candidaturii lui Gh. Bibescu. Al treilea

¹ Este vorba de *Glasul poporului, glasul lui Dumnezeu*, care n-are însă decît 37 de pagini.

² „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 7 (11 ianuarie).

³ *Ibidem*, nr. 9 (13 ianuarie).

⁴ *Ibidem*, nr. 8 (23 ianuarie).

caimacam, I. A. Filipescu, care conducea departamentul justiției, nu s-a alăturat procedurii colegilor săi, ci și-a înaintat demisia; aceasta atît ca un sprijin acordat celor trei liberali radicali, cît și ca un act împotriva celor doi caimacami cu care el intrase în conflict.

Alegerea lui Al. I. Cuza în Moldova. O corespondență din Iași din 1/13 ianuarie¹ 1859 relatează evenimentele din Adunarea electivă a Moldovei la care se pare că ziaristul a participat, însoțind pe consulul austriac. Relatările lui sînt pline de ironie la care recurge pentru a-și ascunde decepția produsă de eșecul înregistrat de către uneltirile austriece. „În ziua de 9 a acestei luni — relatează el — s-a deschis Adunarea. Ar fi nedrept să-i facem căimăcămiei imputarea că nu a considerat această zi ca o zi de sărbătoare, căci, în sfîrșit, și-a văzut toate intrigele și uneltirile încununare de succes“. Corespondentul, care susținea pe reacționarul Ștefan Catargiu, consideră în mod nejust drept intrigi și uneltiri măsurile legale luate de către ceilalți doi caimacami uniونيști, cînd în realitate aceștia se aflau pe drumul dorinței moldovenilor. „Mai multe zile înaintea anunțării programului oficial — continuă autorul — care urma să pună în scenă spectacolul de sărbătoare, artileristii trebuiau să anunțe în orele de dimineață (în zori), înalta semnificație a acestei zile pentru fericirea moldovenilor“. Se vede cum ziaristul, atunci cînd nu are nici un argument împotriva uniونيștilor, recurge la ironii nereușite, căutînd ca prin aceasta să scadă deosebita importanță pe care evenimentele din acele zile le-au avut în dezvoltarea poporului nostru. Aceste relatări ale autorului — scrise cu cerneala consulatului austriac — urmăresc să înfățișeze ca o punere „în scenă a spectacolului de sărbătoare“ actul măreț al Unirii, expresie a dorinței arzătoare a poporului. „Urmează apoi — continuă el — părăzi militare, liturgii solemne, apoi iarăși 101 lovituri de tun, muzică, prezentări de arme, seara iluminată și focuri de artificii. La ora 10^{1/2} a avut loc în aceeași sală a palatului principelui, unde mai înainte s-a ținut Divanul ad-hoc, deschiderea Adunării de către președintele de vîrstă Rosetti-Bălănescu. Mitropolitul, care a fost invitat la deschidere și căruia, după Convenție, îi revenea scaunul prezidențial, și-a scuzat absența (care e explicabilă ca urmare a protestului său împotriva alegerilor) printr-o indispoziție trecătoare. Sala era tixită și se putea intra numai pe baza unei cărți de intrare. Toți consulii au primit invitații scrise, și trebuie să observăm, pe lingă aceasta, că invitația consulului austriac nu era prevăzută cu sigiliul „Principatele Unite“, pe care căimăcămia îl întrebuința întotdeauna cu plăcere. Cei mai mulți deputați au apărut în frac, consulii și adjutanții principilor în uniforme de gală, iar în galerie o frumoasă ghirlandă de doamne. La intrarea în holul palatului ne-a făcut impresia că mergem la debaterile unui grandios proces de înaltă trădare: toate coridoarele, antreurile, ferestrele, ușile, scările,

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 19 (25 ianuarie).

aproape fiecare treaptă erau ocupate de polițiști și militari cu baioneta la armă. De ce și împotriva cui au fost luate toate aceste măsuri de precauție — căci poporul privea cu un calm stoic această agitație — nu am putut afla“.

Alte informații se dau privind complotul uneltit de Grigore Sturza cu ajutorul unor poloni; uneltele acestuia urmăreau să pătrundă cu forța în Adunare și să constrângă pe deputați să proclame ca domn pe cel care le plătea soldele¹. Aceștia serviseră înainte în armata turcească, fiind comandați de Murad-bei (Wierzbicki)².

După cum relatează o corespondență din Viena, Murad-bei fusese adjutantul lui Muhlis-Pașa (Grigore Sturza). Aceeași corespondență relatează în continuare că complotiștii aveau ramificații în diferite orașe și urmăreau ca să înceapă o răscoală la Focșani, unde se aflau circa 300 de polonezi, să cheme poporul la arme, și la nevoie să lupte, pentru a-l proclama pe Muhlis-Pașa ca domn al ambelor principate. Complotiștii au fost arestați, Grigore Sturza a fost pus sub supraveghere și i s-a fixat deocamdată arest la domiciliu — ceea ce nu corespunde însă adevărului — urmînd ca legea să-și urmeze cursul. Autorul remarcă semnificația evenimentelor: „cînd în anul 1848 partidul revoluționar, în rîndurile căruia se afla Al. I. Cuza, a fost bătut, pedepsit, urmărit, izgonit din țară, toate acestea au fost executate de același Muhlis-Pașa (Grigore Sturza) în numele tatălui său care era domn al Moldovei. pe cînd acum, el, (zece ani mai tîrziu) a urzit un complot ce a fost strivit de Cuza ca domn“.

În continuare, autorul dă detalii privind contestațiile ridicate în prima ședință, cu privire la alegerile din diferite județe. Ședința a doua s-a deschis la 31 decembrie 1858/12 ianuarie 1859 într-o mare îmbulzeală a publicului³. Locurile rezervate consulilor au rămas libere. După ce descrie începutul ședinței, autorul se oprește mai mult asupra contestației ridicate împotriva alegerii ca deputat a lui Hurmuzachi: „Pannaito Casimir urcă la tribună și încep un foarte răutăcios discurs împotriva alegerii deputatului Hurmuzachi și mai ales împotriva indigenatului în Moldova a acestuia. În timpul discursului său a fost chemat la ordine. Deputatul Iepureanu, unul dintre conducătorii de frunte ai partidului unionist, replică atacurilor lui Casimir“. După puțin timp vorbi de la tribună Kogălniceanu — după relatarea autorului — astfel: „Cînd în 1848 mulți din noi, ca exilați sau fugari, rătăceam încolo și încoace în străinătate, Hurmuzachi și familia sa, în Bucovina, a deschis ospitalier ușile sale celor fără patrie; prin aceasta Hurmuzachi a devenit nu numai moldovean ci și român; Hurmuzachi a fost primul care de la această tribună a vorbit despre autonomia țării noastre și

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 29 (6 februarie); nr. 32 (10 februarie); nr. 33 (11 februarie); nr. 40 (19 februarie). Pentru acest complot vezi: G. h. Duzinchievici, „Beizade Grigore Sturza și Polonii”, București, 1941.

² Grigore Sturza protestează împotriva acestei acuzații printr-o scrisoare în Steaua Dunării.

³ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 19 (25 ianuarie).

pentru aceasta el este nu numai moldovean ci și român“. „Mai departe, crede iscusitul orator, că cu toate că el e opozantul lui politic, însă ce e drept, trebuie să rămână totdeauna drept! Acestei cuvîntări i-au urmat aplauze furtunoase, iar propunerea lui Casimir a căzut“.

În relatările sale, autorul insistă de asemenea asupra contestației împotriva lui Grigore Sturza. „După aceasta a venit în discuție alegerea prințului Gr. Sturza, Referentul comisiei își fondă contestația prin faptul că acesta ar fi încă general de divizie turc, și după Regulamentul Organic nu poate exercita nici un drept politic în țara sa. Prințul arată că, încă în luna septembrie, a trimis la Constantinopol demisia sa din postul de general și, cu toate că a telegrafiat de nenumărate ori, a fost zadarnic, așa că el așteaptă și azi eliberarea sa; el crede că aceasta nu poate fi o piedică serioasă în alegerea sa ca deputat. Foarte bătător la ochi și semnificativ a fost că tocmai Dl. Panu (caimacamul) și Cuza (locșiiilor de hatman), ambii conducători ai partidei unioniștilor și adversari zeloși ai lui Grigore Sturza, au vorbit atît de convingător și înfocat pentru el, încît la votare, din 52 de voturi s-au pronunțat pentru validare majoritatea eclatantă de 34 de voturi. Considerăm o apropiere adevărată între radicali și prințul Grigore ca imposibilă; ca posibilă însă considerăm că cochetăriile acestea de moment ale unioniștilor, trebuie să fie o socoteală cuminte ca să împiedice o eventuală fuziune între tată și fiu“.

În corespondențele următoare se prezintă dezbaterile Adunării și alegerea ca domn în Moldova a lui Al. I. Cuza.

Se arată că, înainte cu o zi, consulii Rusiei și Franței cunoșteau rezultatul alegerilor, și în consecință au avut timp suficient să informeze guvernele respective și să primească instrucțiuni. „Rusia și Franța — continua corespondentul — au fost primele care, prin consulii respectivi, au felicitat pe noul domnitor și deci recunoașterea alegerii de către Poartă nu se va lăsa mult așteptată“. Aceasta este o nouă mărturie contemporană, care confirmă poziția favorabilă și sprijinul dat Unirii de către Rusia și Franța. O altă informație trimisă din Iași la 20 ianuarie (1 februarie 1859¹) arată — cu ură ascunsă sub ironie — că A. Panu și M. Kogălniceanu au fost invitați la București de către „prieteniilor lor de idei“ din Valahia „ca să pună în scenă reprezentația“, calificîndu-l pe Panu ca un „aranjor norocos“, iar pe Kogălniceanu ca „un cunoscut artificier (fabricant de focuri de artificii)“. Lăsînd la o parte aprecierile și epitetul autorului, această informație se adaugă celorlalte mărturii contemporane, care arată comunitatea de acțiune a frunțașilor unioniști din cele două principate.

Alegerea lui Al. I. Cuza în Țara Romînească. Corespondențele din București, spre deosebire de cele din Moldova, sînt mai detaliate și mai bogate. Aceasta denotă importanța pe care o avea pentru Austria modul

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 23 (29 ianuarie).

cum urmau să se desfășoare alegerile din Țara Românească cît și rezultatul lor.

„Alegerea domnului în Țara Românească este așteptată cu multă încordare — arată autorul — chiar și de germani, care sînt oprîți de a participa la viața politică și care speră să se învioreze sezonul mort al comerțului și meseriilor“. Vorbind despre recunoașterea de către caimacami a sentinței tribunalului Ilfov, pe care aceștia o anulaseră inițial, sentință prin care C. A. Rosetti era trecut în listele electorale și căpăta șanse a fi ales deputat, explică ciocnirile între acesta și caimacami prin faptul că : „C. A. Rosetti, editorul și redactorul «Romînu-lui» este un publicist care minuieste o limbă pe atît de elegantă pe cît de viguroasă și a cărui filipice tunătoare fac ca desigur să se îndrepte asupra lui minia celor puternici“¹. Acest fel de a prezenta realitatea este tipic pentru corespondenții austrieci de la Iași și București : cu toate că ei își dau seama de conținutul acestor lupte. Pe linia intereselor monarhiei absolutiste habsburgice, ei caută să denatureze sau să estompeze realitatea pe care o prezintă nu ca o luptă a forțelor progresiste împotriva reacțiunii interne și externe, ci ca o ciocnire de interese personale, ambiții, adversități etc. Atunci cînd își dau seama de puterea forțelor progresiste sprijinite de mase, ei caută ca prin diferite prezentări, comparații sau paralele nepotrivite, îmbrăcate într-o ironie publicistică să întunece figurile luminoase ale conducătorilor progresiști. O asemenea comparație, printre multe altele de acest gen, o face corespondentul din Iași relativ la Kogălniceanu². „Eu v-am povestit odată — spune corespondentul — că Principatele redau o copie fidelă a modei, moravurilor, etichetei și șarlataniei (*Charlatanerien*) «marei națiuni». Cea mai nouă dovadă pentru aceasta : francezii îl au pe Lamartinul lor, moldovenii pe Kogălniceanu lor. Francezii au deschis din patriotism pentru marele lor om de stat și literat o listă de subscripție pentru acoperirea datoriilor lui ; și aici Dl. Kogălniceanu este de asemenea un mare om de stat și ca literat, desigur, nu poate fi lipsit de datorii ; astfel ne găsim în situația ca recunoscătoarea națiune moldoveană, urmînd exemplul celei mari, să deschidă de asemenea o subscripție pentru Dl. Kogălniceanu, și e de dorit ca această frumoasă și patriotică idee să se realizeze și nu ca în Franța să poată fi îndată oprită. După cum auzim, pentru acest scop Dl. Alcaz a subscris imediat 1 000 de ducați și Dl. Cosadini 500. O grata patria ! trebuie să strige Dl. Lamartine de ceea parte a Rinului“. Nici nu ne putem aștepta ca articolele publicate în presa austriacă să elogieze pe unioniștii pe care politica habsburgică și uneltele lor din Principate îi combăteau cu atîta înverșunare.

Situația din Țara Românească în timpul alegerilor pentru Adunare e prezentată ca plină de semne de întrebare. Se prevede că conservatorii vor fi în minoritate. O știre interesantă care reflectă interesele de

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 26 (2 februarie).

² *Ibidem*, nr. 25 (1 februarie).

cîştig ale oamenilor de afaceri străini din Bucureşti este aceea, pe care autorul o ia din aceste cercuri, că „pentru bunul mers al lucrurilor partida naţional liberală trebuie să învingă; există însă teama că dacă ar fi ales la tron un *homo novus*, mulţi mari şi bogaţi boieri vor părăsi ţara şi vor consuma în străinătate veniturile lor“¹. Formarea unei pieţe unice şi intensificarea schimbului ca urmare a Unirii era privită deci favorabil şi de unele cercuri de afaceri ale străinilor, în tendinţa de a realiza cîştiguri cît mai mari.

O ştire deosebit de interesantă este dată de o corespondenţă din Iaşi² din 15/27 ianuarie, deci cu zece zile înaintea alegerii domnului în Ţara Romînească, care comunica printre altele: „se zvoneste din Bucureşti, că acolo circulă ideea ca să-l propună pe Alexandru Ioan I pentru alegere“. Dacă zvonul ajunsese în Iaşi pînă la 15/27 ianuarie, înseamnă că el exista încă înainte de această dată la Bucureşti. Această informaţie este o altă dovadă că alegerea din Ţara Romînească nu a fost un act de circumstanţă, o soluţie născută în şedinţă secretă pentru a evita anumite ciocniri, ci o idee care circula în rîndul forţelor înaintate ale vremii.

Relatările corespondentului din Bucureşti al ziarului timişorean sînt mai amănunţite, arată frămîntările maselor şi rolul pe care acestea l-au avut în zilele alegerii domnitorului în Ţara Romînească.

Conservatorii îşi uniseră forţele pentru a susţine candidatura lui Gh. Bibescu, care se întorcea din străinătate prin Braşov în ziua de 23 ianuarie/4 februarie, fiind aşteptat cu nerăbdare de către susţinătorii candidaturii lui. „Prezenţa sa în Bucureşti — arată corespondentul — va contribui să liniştească acea parte a populaţiei care este pentru dezvoltarea în ordine a Ţării Romîneşti“³. Prin dezvoltarea „în ordine“ ziaristul înţelegea menţinerea puterii de către boierimea reacţionară, duşmană Unirii, ceea ce era pe linia intereselor austriece. Împotriva acestora se ridicau forţele progresiste şi în primul rînd masele, care erau hotărîte să realizeze Unirea.

Ştirile din Bucureşti cu data 18/30 ianuarie arată că existau semnele izbucnirii unor frămîntări: „Pentru joia următoare, 3 februarie, există teama izbucnirii unor tulburări. Începem să credem că aici e opera «roşilor»... E de temut capete însîngerate joi“⁴. Vorbind despre aceasta, autorul caută să arunce epitete, deosebit de injurioase la adresa acelor progresişti înflăcăraţi ce aveau legătură cu masele pe care le conduceau în lupta pentru înfăptuirea Unirii. „Cîţiva ţicniţi — scrie acesta cu ură — s-au desprins din partidul liberal. Se poate într-adevăr spune: desprins căci trunchiul mare al partidului liberal nu ţine cu ei, şi conducătorii cu vază al acestuia au vorbit cu dezaprobare despre planurile ce întrec măsura ale acelor urzitori de tulburări“⁵. Sub „urzitori de tulburări“

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 29 (6 februarie).

² *Ibidem*, nr. 29 (6 februarie).

³ *Ibidem*, nr. 31 (9 februarie).

⁴ *Ibidem*, nr. 29 (6 februarie).

⁵ *Ibidem*, nr. 31 (9 februarie).

se înțelegea cea mai înaintată parte a burgheziei din Țara Românească, a cărei tactică nu era pe placul virfurilor burgheziei, care, în fond, se temea de lupta maselor. În împrejurările de atunci, când pe plan extern se îndreptau numeroase atacuri împotriva Unirii, mai ales din partea Austriei, iar pe plan intern forțele reacționare, susținute de Austria, se organizau, în jurul lui Gh. Bibescu, partea progresistă a burgheziei vedea că în aceste momente hotărâtoare pentru dezvoltarea ulterioară a Principatelor, numai intervenția energică a forței maselor populare era hotărâtoare în înfăptuirea Unirii.

Participarea maselor la lupta pentru Unire este relatată de multe ori de către acest corespondent austriac, martor ocular al evenimentelor. Vorbind despre pregătirea luptei pentru invalidarea alegerii prin fraudă a unor conservatori arată că: „pentru aceasta agită acum câțiva extravaganți radicali și pentru a ajunge la scopul lor, ei caută — așa se spune — ca în zilele întrunirii Adunării electivă, să aducă în capitală țărani, pe care să-i folosească drept mijloc de presiune. Dacă aceasta nu le-ar reuși, ar fi o ocazie binevenită pentru o intervenție străină”¹. Ideea unei intervenții străine pentru a împiedica Unirea exista în mintea cercurilor austriece; aceasta însă fără să complice situația Austriei care era amenințată de alianța și pregătirile de război franco-piemonteze. O eventuală intervenție, când masele, care se ridicau pentru înfăptuirea Unirii, ar fi constituit un obstacol puternic în fața trupelor intervenționiste, ținând seama și de faptul sprijinirii Unirii de către Rusia și Franța, ar fi pus Austria într-o situație care ar fi dus-o la un eșec total. Această situație determina Austria la o politică de prudență, folosind calea diplomatică sau căutând momente prielnice pentru alte forme de intervenție. „Eu cunosc bine pe român — continuă autorul — și anume el este aspru și violent la vorbă, însă nu-i place să treacă la violențe. Este îndoielnic dacă I. Manu și Băleanu, caimacamii, ar fi în stare să preîntîmpine aceasta, deoarece ei nu se pot bizui pe armată. Atît de mare este discreditul lor. Pentru aceasta trebuie ca mințile sănătoase să-și dea osteneala ca să strîngă pe alți oameni credincioși pentru a îndepărta această furtună amenințătoare și să preîntîmpine conflicte triste”. Atitudinea armatei este motivată prin „discreditul” caimacamilor Manu și Băleanu, și nu ca urmare a faptului că multe unități, favorabile Unirii, se arătau gata să fraternizeze cu poporul, ceea ce s-a și întîmplat².

Relatările asupra participării maselor în lupta pentru Unire sînt îmbogățite prin corespondențele din ziua următoare, prin care se descriu condițiile în care s-a deschis Adunarea electivă. „Ce-i drept — relatează autorul — cete de țărani, venite din împrejurimi în Capitală, se îndreptau spre Adunare. Se intenționa cu aceasta mai mult o manifestație, care să arate că poporul e interesat în această cauză, decît să o prezinte ca un act de violență. Caimacamii, care se temeau de cea din

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 31 (9 februarie).

² A. Elisăițin, *Alegerea lui Alexandru Cuza ca Domnitor în Moldo-Valahia*, no. 3—6 (la N. Ciachir, *100 de ani de la Unirea Principatelor*, București, 1958, pp. 128—129).

urmă, au dat ordin ca poporul să fie oprit în drumul spre București. Însă, în zadar! oamenii și-au pus în cap că trebuie să observe ce se petrece în București, și sînt numai de compătimit ciocnirile provocate din osteneala de a-i abate de la planul lor. Comandanții au dispus ca dorobanții să lovească bine, și mulți țărani au fost răniți și cîțiva chiar — dacă sîntem drept informați — uciși. Cîțiva țărani răniți au venit în oraș¹. În fața acestei participări a maselor și a agitației produse prin venirea în Capitală a unui mare număr de țărani, căimăcămia caută ca în afara folosirii armatei să ia și alte măsuri. Un apel al Ministerului de Interne semnat de Emanuel Băleanu, răspîndit larg prin afișare și difuzare, cere orășenilor să nu contribuie la mărirea „agitației” și să nu „înjosească prin demonstrații politice însemnătatea acestei zile, ce va fi considerată ca o sărbătoare religioasă”. În acest sens, căimăcămia face apel chiar la presa progresistă. Astfel se relatează că un articol al ziarul „Romînul”, organ al liberalilor radicali, scris de redactorul C. A. Rosetti, arăta că: „romîni au pășit acum în deplina posesie a autonomiei lor; prin aceasta, devin răspunzători de toate acțiunile lor politice și trebuie să se vegheze în mod scrupulos asupra folosirii acestui bun prețios, și din toate părțile trebuie să se tindă ca autonomia să fie astfel exercitată, ca dușmanii să nu poată spune că sînt nedemni de ea”².

În continuare, autorul corespondenței arată cum a decurs ziua deschiderii Adunării, relatare pe care o redăm textual: „În ceea ce privește solemnitatea însăși, a fost urmat programul fixat. La ora 10 a.m. deputații, virfurile autorităților, reprezentanții puterilor străine și toți cei ce aveau invitații se aflau la mitropolie. Un batalion de infanterie, un detașament de cavalerie (descălecați) și artileria formau spalier. După ce s-a ținut un tedeum, au plecat de la biserică spre sala de ședințe, unde s-a deschis Adunarea. Sunete de clopot și trei salve anunțară acest moment. După aceea cavaleria, artileria și o parte a infanteriei au plecat. O altă parte a rămas și s-a postat la sala de ședințe din fața locuinței arhiepiscopale, ca să ocupe intrările sălii cu posturi de pază. O masă imensă de oameni, compusă din toate clasele poporului, se revărsa într-acolo, și răbdară cu curaj în timpul lungilor ședințe. Multiplele glume înveseleau mulțimea.

După deschiderea ședinței, caimacamii se îndepărtară. Strigăte batjocoritoare și disprețuitoare răsunară cînd ei părăsiră mitropolia. Consulii au rămas pînă la sfîrșit. Ședința a fost închisă după ora patru.

Discuțiile au fost foarte agitate. La început, mitropolitul, ca președinte, a citit protestele înaintate împotriva a 13 alegeri. Aceste proteste se împart în trei categorii. Prima privește acele alegeri unde nu s-a întrunit numărul necesar de alegători, a doua acolo unde s-au săvîrșit abuzuri pentru a obține majoritatea; alegerea celei de-a treia categorii a fost contestată pe motivul că alegătorii celei de-a treia categorii fuseseră șterși de pe listele electorale. Aleșii contestați, din prima ca-

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 32 (10 februarie) informații expediate din București din 3 februarie 1859.

² *Ibidem*, nr. 32 (10 februarie).

tegorie, sînt principele Al. Ghica, D. Ghica¹ și Radu Golescu. Acești domni s-au retras imediat. Discuțiile asupra celei de-a treia categorii au durat, îndeosebi, mult. La urmă s-a hotărît casarea a 13 alegeri.

Astă seară sînt iluminate clădirile publice și cîteva case particulare...“.

După cum arată redacția ziarului, la 10 februarie, data publicării corespondenței expediate din București la 22 ianuarie/3 februarie, în Timișoara se cunoștea faptul că Al. I. Cuza fusese ales domn și în Țara Romînească. Totuși se publică aceste relatări, pentru a se vedea că „cele mai înalte cercuri din București” în zilele de 22 ianuarie/3 februarie și 23 ianuarie/4 februarie, nici nu se gîndeau că va fi ales ca domn Al. I. Cuza. Redăm corespondențe din acele zile, în continuare.

„București, 3 februarie seara. Ziua de 3 februarie pe care noi în București am așteptat-o cu atîta încordare, ziua deschiderii Adunării Țării Romînești pentru alegerea prințului, se apropie de sfîrșit. Temuțele tulburări nu au izbucnit, excelele s-au limitat la aceea că unii țărani s-au ales cu capetele sparte (ca urmare a măsurilor luate de zaimacamii Manu și Băleanu de a-i ține cu forța în afara barierelor orașului) și că multe voci strigau deslușit la zaimacami în momentul cînd părăseau sala Adunării și se apropiau de trăsurile lor: „jos cu Manu, jos cu Băleanu!”.

În continuare, autorul informează asupra discuțiilor ce au avut loc în Adunare, referitoare la validări. „Între vorbitorii zilei, s-a distins mai ales Boerescu, directorul colegiului național, Știrbei n-a vorbit rău, Catargiu bine, Rosetti — care cu cunoscutul orator popular Brătianu formează aripa stîngă — a cetit scurt, însă în mod foarte iscusit și fără a fi lipsit de ironie, urmărind scopul lor; Oteteleșanu, fericitul cartofor, a înregistrat azi un fiasco ca orator. Și venerabilul bătrîn Al. Ghica a vorbit spunînd că el, care n-a fost ales cu majoritatea absolută a voturilor ca deputat, după cum prevede Convenția, renunță de bunăvoie la mandatul său de deputat. Această patriotică umilință a bătrînului om a produs un puternic efect. Aplauze din toate părțile. Cunoscătorilor situației nu le-a scăpat că între Ghica, Cantacuzino și Golescu s-a făcut o alianță la care Rosettiștii nu au rămas indiferenți“.

Se prezintă, apoi, претенții la domnie și șansele acestora de a fi aleși. Referitor la Al. Ghica se spune că desigur nu va fi domn, deoarece nu are nici calitatea prescrisă de Convenție de a fi născut român, cu toate că ar fi fost agreeat de popor, fapt care poate fi constatat din ovățile care-l întovărășeau ici, colo. „Acest fapt este o contralovitură partidei Bibescu — spune autorul — a cărei victorie noi o dorim“. Aceasta e o altă mărturie că cercurile conducătoare austriece susțineau candidatura lui Bibescu. Șansele cele mai mari după aceste relatări le avea Bibescu, urmînd apoi Filipescu, Ioan Cantacuzino și, în fine, Nicolae Golescu.

Asupra celor petrecute în ziua de 22 ianuarie / 3 februarie — ziua deschiderii Adunării — ne relatează și o corespondență expediată din

¹ Informația privind pe D. Ghica nu corespunde realității.

București în 24 ianuarie / 5 februarie¹. După ce arată că secretarul de stat Brăiloiu a citit în numele cămăcămiei cuvîntul de deschidere — pe care îl reproduce în parte — autorul descrie astfel cele la care a fost martor ocular: „Spațiul interior al sălii de ședință de la mitropolie, ca și exteriorul și curtea, erau tixite. Afară era adunat un număr considerabil de plebe, care în momentul cînd caimacamii, după înmînarea operațiilor alegerilor au părăsit sala, i-au apostrofat cu cuvinte nu prea măgulitoare. În sală, lucrările se desfășurau agitat. Mitropolitul, ca președinte, invită Adunarea să numească comisia care să procedeze la examinarea alegerilor. Atunci se ridică D. Ghica, fostul șef al poliției din București, și puțin după aceea excaimacamul prinț Al. Ghica; primul cu cunoscutul său patos teatral, ultimul vorbind cu o energie căutată zadarnic la el, ambii, zmulgînd cuvîntul de la președinte, arătară că în Adunare sînt mulți care absolut niciodată n-au făcut parte din ea, a căror alegere, în mod cu totul ilegal, i-a adus în Adunare, care, din cauza aceasta, nu trebuie să figureze în comisia de validare a mandatelor. Partida națională a înțeles ca pe ambii acești domni să-i așeze în primele șiruri ale bătăliei — și aceasta a avut efect. S-a început o discuție de șase ore. Obosiți fiind, s-a hotărît cu unanimitate următoarele directive pentru comisia de examinare a mandatelor: să fie declarate nule toate alegerile: 1) care nu au întrunit majoritatea absolută, 2) care s-au desfășurat prin aclamație și nu prin scrutin secret, 3) în fine, alegerea acelor a căror sentință judiciară favorabilă a fost ridicată și înlăturată de către administrație, precum și acele alegeri care au fost efectuate fără ca să aibă sentință dreaptă judecătorească“. Se relatează apoi că la „ieșirea din sală, mulțimea ce aștepta cu nerăbdare“ primi pe deputații unioniști «cu urale»².

Din relatările asupra evenimentelor petrecute în **prima zi**: a Adunării se desprinde presiunea maselor asupra Adunării, precum și atitudinea lor ostilă față de cămăcămie, care, precum se știe, sprijinea candidatura lui Gh. Bibescu. Iese, de asemenea, în evidență atitudinea ostilă a corespondentului față de partida națională și față de Alexandru și Dimitrie Ghica, care din ură față de Bibescu au sprijinit partida națională. Asupra acestui fapt se revine și în corespondențele de mai târziu, care relatează iarăși cele petrecute în zilele deschiderii Adunării. Într-un articol: *Semnificația alegerii lui Cuza în Țara Românească*, expedit din București la 13 februarie³, autorul, „întristat“ de rezultatul alegerii, scrie: „Nu putem decît să deplîngem, că la un eveniment de cea mai mare însemnătate, de care depind cele mai înalte interese ale țării și onoarea reprezentanților săi, un om ca bătrînul Alexandru Ghica, din ură de partid împotriva lui Bibescu, s-a dat de partea partidului unionist-democrat și și-a cîștigat puțin demna de invidiat faimă de a fi fost primul care a deschis manevra conspirativă“. De aici se vede poziția autorului corespondenței față de alegerea lui Cuza, care nu ar fi cores-

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 33 (11 februarie).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, nr. 41 (20 februarie).

puns „celor mai înalte interese ale țării“. Pentru el, victoria conservatorilor, alegerea lui Bibescu, încadrarea Principatelor în sfera intereselor austriece, ar fi corespuns „celor mai înalte interese ale țării“. „Anume, — continuă el — Al. Ghica, adresându-se președintelui Adunării, mitropolitului, deschise discuția asupra alegerilor cu cuvintele : «Sfinția Voastră, cum se poate face o alegere dreaptă, când printre noi se află așa de mulți deputați a căror alegere trebuie să fie considerată ilegală?» . Imediat s-a ridicat nepotul său, pătimașul Dimitrie Ghica, și acuză căimăcămia că a presat cu violență asupra alegerilor și le-a falsificat ; el cere, cu consimțământul tovarășilor săi de partid, o revizuire a documentelor alegerii deputaților, și pentru a da mai multă putere propunerii sale, el însuși l-a arătat pe unchiul său, Alexandru, ca ales împotriva formelor legale. Alexandru se ridică imediat și vorbește : «Bine, dacă Dvs. considerați alegerea mea ca ilegală. eu mă retrag de bună voie». Îndată își părăsi Alexandru locul său și se așază pe banca asistenței cu cuvintele : «Oricine, care. ca și mine, a fost ales prin ocolirea votului secret, prin aclamații, poate să-mi urmeze exemplul!» Nici unui naiv nu putea să-i scape că aici s-a jucat o comedie urzită tainic, al cărei scop a fost bine atins, căci, îndată, alegerea tuturor celor ce nu aparțineau partidului liberal a fost criticată sub toate pretextele posibile. Și conservatorii au luat cuvântul pentru a-și apăra drepturile lor, dar, pentru acest caz partidul democrat unionist își avea leacul său dinainte pregătit. Același Cezar Bolliac, și consortii săi, își ridicară strigătele lor vechi de la anul 1848, și se văzură bandele desperate, care umpluseră curtea mitropoliei, cap lângă cap, că așteptau numai un semn ca să dea fiecăruia lovituri injurioase cu vocea și cu pumnul“. Aici autorul caută să explice uriașa afluență a poporului prin afirmația că Alex. Ghica „a chemat țaranii de pe moșiile sale în mase compacte și a organizat proletariatul orașului“. El caută astfel să conteste participarea spontană și patriotică a maselor populare la aceste evenimente. Autorul ne arată că dacă uneori Al. Ghica era primit „îci colo“ cu aclamații, aceasta se datora poziției ostile pe care el o adoptase față de partida lui Bibescu, poziție care sprijinea punctul de vedere al unioniștilor în problema invalidării mandatelor propuse.

În continuare, autorul arată intervenția maselor și presiunea lor asupra Adunării. „Dar — scrie el — ascultați mai departe ! În curtea mitropoliei se află câțiva bătrâni duzi și salcimi înalți ; pe unul din aceștia s-a postat urcat sus, Orășanu, care vedea astfel de sus în jos drept în sala Adunării, de unde, după toată probabilitatea, i se dădeau anumite semne, pe care acesta le repeta lui Cezar Bolliac iar acesta le transmitea maselor populare agitate, care, oarecum stăteau sub comanda sa. Astfel, dacă unul de la conservatori era în cea mai bună vervă, se nășteau în curte urlete așa de neomeneste, amestecate cu amenințări, încât vorbitorul, vrînd-nevrînd, se vedea redus la tăcere ; după acesta pășea în același moment un adversar politic, care de la sine înțeles își făcea cuvântul“.

Martorul nostru ocular, relatînd cele văzute, arată fără să vrea, presiunea energetică pe care masele populare au exercitat-o asupra Adu-

nării, confirmînd prin aceasta interesul poporului pentru Unire și rolul hotărîtor pe care intervenția acestuia l-a avut în înfăptuirea ei. Autorul, interpretînd intervenția maselor prin prisma intereselor politice austriece și a uneltirilor din sînul mării boierimi conservatoare, o consideră ca acțiune negativă, condamnînd-o cu înverșunare și ură, nelipsindu-i atribuțiile corespunzătoare stilului său, pentru a-și susține și mai cu putere poziția adoptată.

Concluziile corespondentului asupra celor întîmplate în prima zi de ședință se referă la problema invalidării mandatelor, comentînd hotărîrile Convenției referitoare la alegeri; în legătură cu aceasta el remarcă, plin de amărăciune, că în urma acțiunilor „despotice” ale partidei naționale, conservatorii cu nouă voturi mai puțin, vor cădea în minoritate. O altă concluzie răuvoitoare este „lipsa de maturitate politică a romînilor, dădăciți și civilizați de Franța, spre care se îndreaptă ochii întregii Europe”¹. Autorul trage o concluzie care din nou nu corespunde adevărului. Lupta poporului nostru pentru Unire, în poîda hotărîrilor Convenției, modul cum s-a desfășurat această luptă în condițiile în care puterile semnatare admiseseră numai o Unire formală, rezultatele înclinuate de succes la care a dus lupta maselor sub conducerea figurilor luminoase ale acelor vremuri, denotă din contra maturitate politică, și nu lipsă de maturitate sau „dădăceală”, după cum îi place autorului adesea să spună.

Alte corespondențe ne relatează evenimentele petrecute vineri 23 ianuarie/4 februarie. „La 4 februarie aici a fost și mai furtunos. Poporul de la sate și plebea orașului erau adunați înaintea sălii de ședință și cereau furtunos ca să se retragă armata pusă la mitropolie”². Motivul aducerii armatei este arătat într-o corespondență ulterioară. Semnalînd intervenția maselor pentru reducerea la tăcere a oratorilor conservatori din Adunare, corespondentul scrie: „Natural, scopul acestei tactici fiind îndată cunoscut de conservatori, protestul lor a avut ca urmare că s-a adus miliția să curețe curtea de strînsură (*Gesinde*). Aceasta era în a doua zi de ședință”³. Corespondentul relatează pe larg cele întîmplate ca urmare a intervenției armatei. Poporul cerea îndepărtarea armatei „soldați și ofițeri au fost insultați”⁴. La cererea deputaților unioniști, mitropolitul a fost nevoit să dispună îndepărtarea trupelor⁵. D. Ghica și Brătianu au intervenit pentru liniștirea maselor revoltate, ceea ce corespundea limitelor lor politice. „Dl. Brătianu se adresă cu o cuvîntare plebei cu oarecare energie — acest soi de oameni au întotdeauna o bucătică ce place — și jură ca să fie liniștiți căci militarii vor fi retrași. În același sens vorbi și D. Ghica. Într-adevăr, trupele pregătite pentru apărare primiră poruncă să părăsească curtea și să se posteze jos de tot la poalele dealului mitropoliei”⁶.

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 33 (11 februarie).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, nr. 41 (20 februarie).

⁴ *Ibid. m.*, nr. 33 (11 februarie).

⁵ *Ibidem*, nr. 41 (20 februarie).

⁶ *Ibidem* nr. 33 (11 februarie).

Sfârșitul zilei de 4 februarie a fost foarte agitat; corespondentul relatează: „Vineri noapte, Revoluționarii au intenția să concentreze o masă de țărani la deschiderea solemnă“. Impotriva acestei intenții căimăcămia ia măsuri să oprească pe țărani la intrarea în Capitală. Referitor la aceasta corespondentul relatează: „Căimăcămia însă a trimis pe dorobanți împotriva țăranilor ca să nu-i lase înlăuntru la bariere. Azi cete mari de plebe au mers în afara barierelor și au dezarmat pe dorobanții ce respingeau pe țărani, și înainte de două ore, la ora 8, i-au escortat ca prizonieri în cazarma dorobanților. Boierii se refugiază cu familiile lor în consulate“¹. Cit de puternice erau acțiunile maselor populare adunate în București și cit de amenințătoare erau aceste acțiuni pentru marea boierime se poate deduce din faptul refugierii unor familii boierești în consulate. Este de asemenea de subliniat din relatările de mai sus, ajutorul pe care masele populare din București îl dădeau țăranilor ce erau opriți la bariere. Într-o corespondență din București datată „4 februarie ora 9 seara“ autorul aduce alte amănunte referitoare la aceste ciocniri. „Totmai acum — spune el — a pătruns o mulțime de circa 500 de țărani care aduceau cu ei un număr de dorobanți (miliție polițienească) dezarmați de către ei, care, ca să-i oprească de a intra în oraș, au făcut uz de arme. Mulțimea a mers la locuința ispravnicului districtului (județului) Ilfov, Crețulescu, de la care se primise ordinul. Negăsindu-l acasă, s-au dus la poliție“². Alt pasaj al corespondenței datat „5 februarie seara“ completează informația de mai sus: „Erau 23 de dorobanți care ar fi fost aduși dezarmați de către țărani. Conflictul a avut loc pe șoseaua de la Brăila spre oraș, desigur foarte aproape de București. Noaptea a trecut liniștită“³. Incidentele între dorobanți și țărani sînt confirmate și de alte izvoare⁴. „Noaptea a trecut liniștită“ — arată autorul la 24 ianuarie / 5 februarie ora 7 dimineața. Credem că prin „liniștit“ corespondentul înțelege fără ciocniri, incidente, deoarece noaptea de 23/24 ianuarie / 4—5 februarie a fost agitată după cum arată alte izvoare. Această agitație nu putea să nu-i fie cunoscută autorului, de obicei bine informat; speriat însă de cele petrecute în zilele de 22 și 23 ianuarie, mai ales că în seara de 23 ianuarie văzuse cete de țărani aducînd dorobanți dezarmați, se aștepta la acțiuni violente din partea maselor, ceea ce, după cum este cunoscut, nu s-a întîmplat.

Evenimentele din ziua de 24 ianuarie / 5 februarie, cînd a avut loc cea de-a III-a ședință a Adunării electice, sînt relateate foarte sumar în corespondența din aceeași zi. În aceasta se arată că: „acum, ora 9 dimineața toți se revarsă spre mitropolie“... la ora 10 ședință“⁵. La ora 13 — cînd autorul își expedia corespondența — scrie: „chiar acum domnul moldovean Cuza ar fi fost ales ca domn al Țării Romînești, așa

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 33 (11 februarie).

² *Ibidem*, nr. 34 (12 februarie).

³ *Ibidem*.

⁴ A. Elisitîn, *op. cit.*, p. 6 și N. T. Orășanu, „O pagină a vieții mele sau 22, 23, 24 ianuarie 1859“, București, 1861, p. 11.

⁵ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 34 (12 februarie).

⁶ *Ibidem*, nr. 33 (11 februarie).

se răspîndește vestea de la mitropolie încoace, din casă în casă, toți se adună pe Podul Mogoșoaja (strada principală în București), unde se află palatul domnului și unde deja s-au luat măsuri pentru iluminăție. Ce se va întîmpla acum? Vești amănunțite miine. Poșta pleacă“¹.

După modul cum se relatează, se vede că autorul nu participase la ședința de dimineață, întrucît la ora 1 Cuza nu fusese încă ales. El nu cunoștea atunci nici cele hotărîte în adunarea din seara de 23 ianuarie / 4 februarie de la „Concordia“ — anume ca să se propună și să se susțină candidatura lui A. I. Cuza, veste care în dimineața de 24 ianuarie / februarie se răspîndise în București.

În corespondența din 25 ianuarie / 6 februarie autorul redă pe larg cele petrecute în Capitală la 24 ianuarie precum și alegerea lui Cuza ca domn și al Țării Romînești. „Să trăiască prințul Alexandru Cuza era eri strigătul scos de mii de voci — începe corespondența. La amiază, către ora 1, s-a răspîndit cu iuteala fulgerului în oraș vestea : Alexandru Cuza va fi proclamat. Apoi Adunarea, a cărei ședință a început, ca și în zilele anterioare, la ora 10, a procedat la alegerea vicepreședintelui și secretarului, s-a rostit o cuvîntare asupra personalității celui ce trebuia ales domn. În acest timp, Boerescu, deputat al orașului București, a fost primul care a pronunțat numele lui Cuza și a făcut propunerea ca să fie ales. Îndată s-au aliat 48 de voci pentru candidatura sa. Adunarea are 76 de membri în total, din care 65 de deputați erau prezenți“².

În legătură cu alegerea lui Cuza în Țara Romînească relatează și o corespondență din Iași scrisă în 26 ianuarie / 7 februarie. După ce autorul descrie acțiunea maselor în zilele ce au premers alegerea, face calculul voturilor și concludă asupra reușitei sigure a lui Bibescu. „Apăru — scrie el în continuare — o mulțime de popor înarmat, care a pătruns în Adunare cu forța, cîțiva oratori dintre ei pășesc înainte și puseră deputaților alternativa : sau alegerea domnului Al. Ioan I al Moldovei ca domn al Țării Romînești sau vărsare de sînge. Toate celelalte relatări sînt de acord că fără terorismul exercitat, nu principele Cuza, ci prințul Bibescu ar fi fost ales ca domn al Țării Romînești“³. Cu toate că pătrunderea poporului în adunare în ziua de 24 ianuarie / 5 februarie nu e confirmată de alte izvoare, toate relatările conclud că fără presiunea puternică a maselor, Al. I. Cuza nu ar fi fost ales în Țara Romînească și deci Unirea nu ar fi fost înfăptuită. În acest sens corespondentul din București în comentariile pe care le face după alegerea lui Al. I. Cuza, vorbește dușmănos despre „mijloacele rușinoase pe care partidul unionist-democrat le-a întrebuintat“, sau „niciodată de cînd țara își exercită alegerea domnului său, nu a ajuns la aceasta cu mijloace atît de nedemne“ și mai departe : „În Adunare nezărindu-se nici o perspectivă pentru vre-o înțelegere, intimidăți de afară pînă la frica personală, partidul conservator a considerat înșelăciunea cu unirea ca un expedient ca să scape de teama momentului“⁴. „Mijloacele nedemne“

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 34 (12 februarie).

² *Ibidem*, nr. 34 (12 februarie).

³ *Ibidem*, nr. 39 (28 februarie).

⁴ *Ibidem*, nr. 41 (20 februarie).

de care vorbește corespondentul austriac constau în intervenția puternică a maselor în sprijinul unioniștilor, care se aflau pe drumul aspirațiilor poporului.

Modul în care s-a desfășurat alegerea lui Al. I. Cuza și ca domn al Țării Românești este relatat în corespondențele din 25 ianuarie / 6 februarie. „După o scurtă discuție asupra protocolului ședinței din 4, s-a cerut de partea stângă să se ridice ședința pentru scurt timp, ca deputații să se poată consfătui în secret. Deputații s-au retras și după circa o oră, cei rămași auziră puternice urale ale adunării secrete. S-au înțeles ca în unanimitate prințul Cuza ales în Moldova să fie ales și ca domn al Țării Românești și toți membrii, liberali și conservatori, și-au dat cuvântul și au subscris să nu voteze pentru nimeni altul. Ședința secretă a fost ridicată și deputații au intrat în sală. Fără a exagera: toți se îmbrățișau, se sărutau, săruturile au durat o oră. Cei mai mari adversari păreau că se împacă; Brătianu, Golescu s-au așezat lângă Oteteleşanu, G. Știrbei, Brincoveanu etc. Cîte sărutări a lui Iuda au fost!”¹.

Corespondentul arată apoi tehnica votării care a început la ora 6 și rezultatul ei: alegerea unanimă cu 64 de voturi a lui Al. I. Cuza. Descrie, în continuare, entuziasmul din Adunare: „Ovațiile și strigătele de ura nu mai luau sfârșit. La început Boerescu a ținut o cuvîntare, prin care scoate în evidență cu cită abnegație s-a purtat fiecare partidă; că într-adevăr, conform Convenției, vor fi două domnii însă ambele vor fi unite într-o persoană, și cit de folositor va fi aceasta pentru ambele țări”.

„La urcarea în trăsură, consulii au fost întâmpinați de către mulțimea de afară cu torțe, cu strigăte: „trăiască puterile“, „trăiască Unirea“. Îndată după aceasta multe case fură iluminate, și în ciuda străzilor noroioase, toți, pe jos, în trăsură, cu torțe, cu urale străbăteau orașul”². În altă corespondență, autorul arată manifestațiile mulțimii din București din seara de 24 ianuarie / 5 februarie. „Seara — scrie el — a fost o iluminare generală ca joi și s-a aranjat o retragere cu torțe care a parcurs tot orașul, însoțită de muzica militară. Această demonstrație s-a desfășurat fără excese și cu mare animație, cu absența oricărui polițai cu toate că o imensă mulțime de oameni lua parte la aceasta. La teatru era un transparent cu inscripția: «Să trăiască prințul Alexandru Ioan Cuza». Acolo s-au oprit, muzica a cântat o melodie națională și purtătorii torțelor au jucat hora. Înaintea caselor multor boieri se înălțau strigăte de ura și la colonelul Florescu, ginerele lui Bibescu, unde erau adunați mulți deputați la o soirée, vorbiră mai mulți boieri mulțimii ce nu mai putea de bucurie. Demonstrația a luat sfârșit la palatul principelui Al. Ghica. Și acesta a vorbit mulțimii câteva cuvinte prin care mulțimea și a îndemnat, în fine, lumea să meargă în liniște acasă. Aceasta a fost primită cu vii aplauze, și toți s-au despărțit cu strigătul: «a kasă,

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 35 (13 februarie).

² *Ibidem*, nr. 35 (13 februarie).

a kasâ» (nach Hause)¹. Din relatările de mai sus se desprinde clar bucuria și entuziasmul poporului care demonstra și manifesta pe străzile iluminate ale Capitalei ca urmare a victoriei unioniștilor. Autorul însă, care, atunci cînd îi convine analizează evenimentele în adîncime, de această dată alunecă la suprafața lor, căutînd să lase impresia unei împăcări între boieri și mase, cînd în realitate Unirea a fost înfăptuită în cadrul unei înverșunate lupte de clasă. Masele care strigau „ura“ prin fața caselor boierești își manifestau prin aceasta bucuria victoriei lor, iar boierii care luau cuvîntul erau desigur dintre aceia care, din ostilitate față de Bibescu, adoptaseră în Adunare o poziție favorabilă unioniștilor. Desigur, că aceștia în cuvîntările lor se arătau a fi cît mai pe placul maselor înfierbîntate, fără să uite a face apel la înțelegere, ordine, liniște, după cum din relatări reiese că a vorbit Al. Ghica.

O corespondență din Iași pentru „Ostdeutsche Post“, reprodusă în ziarul timișorean, arată entuziasmul multimei din Iași la vestea alegerii lui Al. I. Cuza și în Țara Romînească. În 25 ianuarie / 6 februarie, la ora 7 seara, au avut loc în Iași retrageri cu torțe, iluminatii, festivități și teatru. „Cuza — scria corespondentul — a fost, la un dineu la consulatul rus, în trăsura. Urale, orchestra cînta Hora Unirii. La teatru, în lojă mai multe boierese și soția consulului rus. Cînd domnul apăru în lojă — mi s-a părut — că vrea să adreseze cîteva cuvinte multimei ce jubila, însă era vizibil emoționat, putem aproape spune că era uluit.

Pînă dimineața au parcurs străzile muzicanți, lume jubilînd, torțe și cercuri cu smoolă ridicară întunecimea nopții și pretutindeni, în lumina roșie a nopții, filfiiuau victorioase steagurile naționale ale Principatelor Unite. În cinstea perechei domnitoare, va avea loc mîine, în palatul administrativ, un mare bal festiv unde sînt invitați peste 600 de oaspeți“².

După aceste relatări asupra alegerii lui Al. I. Cuza și ca domn al Țării Romînești precum și asupra evenimentelor din zilele ce au premeralegerea, corespondentul trece la analiza cauzelor care — după părerea lui — au determinat victoria unioniștilor, fără a uita să arunce ici colo diferite ironii și chiar injurii.

În articolul cu titlul : *Semnificația alegerii lui Cuza în Țara Romînească*³ — redactat în București la 1 februarie / 13 februarie, deci opt zile după alegere, autorul făgăduiește să înfățișeze clar și nepărtinitor personajele conducătoare ale „Acestei surprinzătoare bucați de spectacol pentru toată lumea, la care am fost martori oculari“. După cum se vede autorul nu uită ca, în amărăciunea pe care o simte, să caute a eclipsa actul istoric al alegerii lui Cuza ca domn al ambelor principate, numindu-l „bucată de spectacol“. În continuare, autorul relatează „Unul din cele mai proeminente roluri în aceste uneltiri l-a jucat liberalul Rosetti, care — după cum se spune aici pe față — se află în apropierea consulului francez de la care primește sfaturi; pe lîngă el sînt de

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 34 (12 februarie).

² *Ibidem*, nr. 36 (15 februarie).

³ *Ibidem*, nr. 41 (20 februarie).

menționat profesorii Rossiani¹ și Boerescu care și-au făcut studiile la Paris și la ședințele lor comune au dat cea mai bogată întrebuintare cunoștințelor dobândite de ei acolo; lor li se atribuie chiar direct planul după care au fost puse în scenă acțiunile de la 5 curent. Mai mult, în al doilea rînd stau Cezar Bolliac, Nagoi, Bălășescu și Oreșeanu care se bucurau de deosebită atenție a consulului rus. Această din urmă partidă, deoarece nu avea acces în adunarea electivă, luă organizarea și conducerea demonstrațiilor de afară, ca să intimideze pe conservatori, un plan care le-a reușit chiar prea bine“. În continuare, autorul arată modul în care au decurs evenimentele din zilele de 22, 23 și 24 ianuarie, insistînd asupra presiunii maselor, fapt arătat anterior. Analizînd cauzele, el continuă denigrînd: „conservatorilor le-a lipsit curajul ca să apere lucrurile lor bune și să combată pe oamenii partidului revoluționar. Partidul conservator era în majoritate. Liga democrat-unionistă cunoștea situația și a manevrat, cu atît de multă îndrăzneală, precum și cu propria lor energie și iscusință, toate mijloacele cunoscute: intimidarea și corupția, ca să-și asigure victoria. Slăbiciunea extremă a mitropolitului care conducea, lașitatea amintită a conservatorilor, au dus acel rezultat, că a fost chemat ca domn și în Țara Romînească. un om despre al cărui trecut există zvonuri echivoce și a cărui alegere se bazează nu pe literele clare ale Convenției din august, ci pur și simplu pe cea mai mare pornire de a exploata terorismul și agitația nemaiauzită. Țara Romînească însă care prin aceste evenimente și-a dat un certificat de evidentă incapacitate politică, s-a dat ca remorcă Moldovei...”

Din relațiile de mai sus se desprinde aportul maselor populare, conduse de luptătorii pentru unire; autorul însă care se află pe linia intereselor politice habsburgice, condamnă acest aport și caută pe toate căile să scadă importanța istorică a marelui act al Unirii; el urmărește, de asemenea, să folosească alegerea lui Cuza în Țara Romînească pentru a trezi anumite pasiuni politice care să îngreuneze noua domnie, căutînd să prezinte Țara Romînească drept „o remorcă“ a Moldovei. În corespondențele următoare, autorul arată unele păreri dușmănoase ale diferitelor cercuri reacționare asupra rezultatului alegerii. Într-un articol datat: „București 6 februarie [25 ianuarie] seara“ scrie: „Rezultatul de ieri al alegerii domnitorului a fost ceva neașteptat, surprinzător. Bineînțeles, aceasta este supusă în toate părțile discuțiilor... Cum s-a făcut alegerea se vede un certificat de sărăcie pe care valahii înșiși l-au eliberat, anume, că printre ei nu a fost găsită nici o persoană recunoscută în urma moldovenilor... Bucureștiul pierde enorm și va fi redus ca vrednic de scaunul domnesc și astfel s-au plasat oarecum la rangul unui oraș de provincie... Puterile vor fi bucuroase — se spune — ca să se vadă în fine soluționată problema romînească ce a durat lung timp și nu merită oboseala să înceapă un război împotriva Țării

¹ Roșianu.

Românești... Merg lucrurile bine ori strîmb, se dezvoltă sub noua domnie resursele naturale ale țării, cui poate să-i strice? Merg lucrurile strîmb se dovedește incapacitatea politică a romînilor, pretinsă de către unii, de alții încă contestată. Nu se va cutremura lumea din temelii, dacă într-o zi va dispărea din nou statul romînilor salutat astăzi cu speranțe atît de vesele. Să se petreacă în liniște, spun mulți, este, în ceea ce privește pe romîni, cea mai bună politică, fie că se dezvoltă acum în spre bine, fie că ei să se distrugă singuri, și aceasta cu atît mai sigur. Aveți aici — spune corespondentul — cîteva fragmente din conversațiile politice de aici¹. Fragmentele de mai sus au fost luate desigur în majoritate din cercurile politice conservatoare și din cele din preajma consulatului austriac. Unele dintre ele credem că aparțin chiar corespondentului, cu toate că acesta nu o spune. Aceasta arată speranțele deșarte pe care le nutreau cercurile politice austriece și cele reacționare de la noi în privința evoluției noului stat.

O serie de articole apărute în „*Temesvarer Zeitung*“ desfășoară o campanie împotriva Unirii pe de o parte, sau combate articole favorabile Unirii, apărute în presa străină, în special în cea franceză. Aceste articole sînt pe linia politicii externe austriece, ținînd cont și de complicația politică la granița italiană. Imperiul habsburgic trecea de la planul unei intervenții directe în Principate, la luptă pe calea diplomatică, pentru a determina pe romîni să „respecte“ în totul Convenția de la Paris, care nu acordase Unirea².

Poziția Austriei se vede din articolul *Alegerea dublă a lui Cuza și Convenția din 19 august 1858*. „Pentru a fixa — relatează autorul articolului — felul în care Austria consideră complicațiile prezente din Principatele Dunărene, este suficient să ne referim la circulara pe care contele Buol a trimis-o la mijlocul lunii septembrie 1858 către împunterniciții imperiali din Iași și București și către internunțul imperial din Constantinopol. În aceasta s-a dezbătut cu de-amănuntul Convenția de organizare a Principatelor Dunărene și la urmă s-a spus: Că fără violență și răscoală împotriva puterii suzerane, nu va putea fi făcută Unirea politică a Principatelor. O asemenea încercare trebuie însă să aducă cele mai triste urmări pentru urzitori și țara acestora. Se vor găsi amar înșelați dacă vor conta pe sprijin străin pentru aceasta. Toate puterile Convenției au recunoscut integritatea Imperiului otoman și vor considera de datorîța lor de a nu permite nicio încălcare în această privință“². Articolul continuă expunînd textul Convenției privitor la Principate și întrebă dacă mai pot exista îndoieli asupra punctelor din Convenție care au fost călcate prin dubla alegere a lui Cuza. El reflectă reacționara poziție antiunionistă a Imperiului habsburgic. „Unirea — arată autorul — nu asigură nici situația Principatelor, nici

¹ „*Temesvarer Zeitung*“, VIII (1859), nr. 35 (13 februarie).

² *Ibidem*, nr. 41 (20 februarie).

nu garantează dezvoltarea lor înfloritoare. Aici sînt cu totul alte reguli de conduită și Austria a fost principială, căci recunoscînd adevăratele interese ale acestora, a făcut asemenea propuneri care garantează progresul politic ca și material al acestor țări, atît de bogat binecuvîntate de natură. Austriei i se datorează propunerile susținute cu succes, care se referă la egalitatea tuturor moldo-valahilor în fața legilor, proporționala repartizare a impozitelor, folosirea drepturilor politice de toți creștinii fără deosebire de confesiune, îmbunătățirea situației tuturor țărănilor, regularea afacerilor bisericilor pe baze solide și echitabile, precum și alte puncte care privesc prosperitatea publică¹. Autorul uită însă să amintească constanta politică de dușmănie a Imperiului habsburgic față de interesele și dorințele poporului român! În același număr se reproduce o corespondență din Viena (5/17 februarie) care arată că „Monitorul” publică știrea că în urma insistențelor Porții, la Paris se va întruni o conferință care să discute „ilegalitatea” alegerilor din Moldova și Țara Romînească. Articolul salută aceasta și susține cu ură că Al. I. Cuza nu îndeplinea condițiile puse de Convenție. „Deoarece — continuă articolul — partidul agitației din Moldo-Valahia a rupt hotărîrile puterilor europene, trebuie să fie răsplătit pentru aceasta”¹.

Un alt articol în ziarul timișorean discută dubla alegere a lui Cuza, de pe pozițiile Austriei și Porții. Autorul scrie că Poarta e indicată să soluționeze această problemă, în virtutea faptului că e suzerană. Poate să-i dea lui Cuza investitura numai pentru Moldova, poate să nu dea nici pe aceasta, căci el nu are averea cerută de Convenție. Dacă Cuza încearcă să conducă fără investitură, se găsește în stare de răzvrătire față de sultan². Prin aceasta autorul urmărește să dea sugestia ca, în acest ultim caz, marile puteri, care au garantat integritatea Imperiului otoman, să intervină pentru restabilirea situației anterioare.

Poziția dușmănoasă a Austriei reiese și mai evidentă din articolul care relatează discuțiile de la Ministerul de Externe din Viena dintre contele Buol, lordul Cowley, lordul Loftus, Balabin, reprezentantul Rusiei, prințul Calimachi, ambasadorul turc și însărcinatul cu afaceri al Prusiei. În articol se spune că circulă diferite păreri în privința Principatelor Dunărene; între acestea, cel mai puternic argument împotriva recunoașterii dublei alegeri era acela că slavii din Imperiul otoman vor face la fel. „Pe de altă parte — spune articolul — este sigur că această recunoaștere a unirii de fapt este primul pas al Principatelor Dunărene spre desprinderea lor de Turcia... primul pas al descompunerii totale a Imperiului turcesc în Europa ar fi ca toate celelalte provincii slave ale Porții să urmeze îndată exemplul Moldo-Valahiei și să se declare independente. Aceasta însă, Austria nu o poate permite în propriile ei interese. Acele provincii pot să prospere numai ca membre ale unui mare imperiu; lăsate în voia lor, ar deveni îndată o arenă a revoluției, care va exista aici în permanență. S-ar pretinde Austriei ca ea însăși

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 41 (20 februarie).

² *Ibidem*, nr. 40 (19 februarie).

să pună cuțitul în mina dușmanilor săi; se urmărește să i se ceară ca să lase să se nască, în imediata apropiere a granițelor ei, astfel de împrejurări anormale care periclitează liniștea publică, ba chiar să mai ofere și o mână de ajutor. De aceea, alegerea dublă a lui Cuza nu poate avea nici o perspectivă să fie aprobată de Austria"¹. Reiese din articolul de mai sus, poziția dușmănoasă a Imperiului habsburgic față de poporul român, ca și unele din cauzele care determinau Austria să se împotrivescă cu atîta înverșunare Unirii.

În „cronica politică“ din 8/20 februarie ziarul timișorean se referă iarăși la situația din Principate și într-un mod cu totul nepotrivit se pronunță împotriva luptei unioniștilor pentru Unirea definitivă: „Unirea Principatelor continuă mereu pe drumul faptelor care o întregesc, a căror putere e foarte mare, atît de departe au lăsat cei interesați, ca aceasta să se petreacă. După dubla alegere a lui Cuza, unioniștii au avut o altă idee ingenioasă, ca Unirea să se realizeze de fapt: Ambele Adunări să rezideze la Focșani! Pentru carnaval este de ajuns de bună această glumă, dacă nu ar fi crescută pe pămînt românesc“. În continuare, se spune că unele puteri au sfătuit pe sultan să convoace un parlament al Porții la Stambul. „Un parlament al Porții! — continuă cronica — Gînduri nebune! și încă nu așa de nebune ca constituționalismul romînilor!“ Toate aceste articole arată atitudinea dușmănoasă a Austriei față de Principate în general și în special față de Unire. Înfrîngerea forțelor conservatoare, susținute de politica habsburgică, de către forțele progresiste, susținute de popor pe plan intern, a determinat Austria să desfășoare o campanie pe plan internațional, folosind toate mijloacele diplomatice și propagandistice, pentru a anula Unirea înfăptuită prin lupta poporului. În această campanie prin presă, dusă într-un stil gazetăresc burghez, monarhia absolutistă habsburgică se arăta împotriva luptei popoarelor pentru libertăți democratice și pentru constituție. Neavînd argumente împotriva Unirii cerută de legile de dezvoltare ale societății de la noi, recurgea la diferite expresii și atribute la adresa Unirii, căutînd — împotriva realității — să minimalizeze însemnătatea victoriilor obținute de către poporul român, care a dat dovadă de multă maturitate politică. Alte atacuri sînt îndreptate împotriva puterilor favorabile Unirii și mai ales împotriva Franței, care se pregătea atunci pentru războiul din vara lui 1859 împotriva Austriei. Combătînd atitudinea Franței față de dubla alegere a lui Cuza, un articol protestează împotriva susținerii Unirii de către unele ziare franceze și le cere să-și revizuiască atitudinea. „Ce s-ar fi întîmplat — scrie autorul articolului — dacă spre exemplu ar fi fost ales în una din cele două țări un domn din partida conservatoare, antiunionistă, care ar fi refuzat să îndeplinească o hotărîre a Convenției, spre exemplu numirea membrilor comisiei de la Focșani? Cît de fierbinte ar fi cerut guvernul francez stricta îndeplinire a Convenției! Și acum, deoarece cazul e invers, căci ei, care au aruncat Convenția cu totul la pămînt, sînt protejații Franței,

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 50 (3 martie).

acum se vorbește de faits accomplis¹. În general, se constată din aceste articole, că autorii lor, lipsiți de posibilitatea unei analize științifice a dezvoltării societății, se îndreaptă cu atacuri împotriva puterilor care au fost favorabile Unirii, neînțelegînd că înfăptuirea ei se datora condițiilor interne de dezvoltare a Principatelor, forțelor progresiste sprijinite de masele populare, care, dînd dovadă de maturitate politică, au știut să folosească condițiile externe favorabile. De aceea, în unele articole se arată că înfăptuirea Unirii se datorește Franței „a cărei mină fatală se află în evenimentele de-a-lungul Dunării de Jos”² sau sfaturilor consulului rus date unioniștilor. Articolele se caracterizează și printr-o înverșunată ură față de popor. Este concludent pentru aceasta următorul pasaj din articolul cu titlul amintit anterior : „La Paris, arhimandritul Iosafat a ținut o curioasă predică, ce mai repede se aseamănă cu o glumă de carnaval decît cu o predică. El a considerat alegerea unui domnitor sau împărat de către popor ca singura adevărat legitimă și a spus că cel care e ales de popor este unsul lui Dumnezeu. Din această primă parte, a tras el apoi concluzia, că dubla alegere ca domn a lui Cuza ar fi de două ori legitimă și că el ar fi de două ori uns al domnului. Dacă acum conferința de la Paris ar avea altă părere, legitimitatea arhimandritului va înregistra un mare fiasco”. — Este îndeajuns de cunoscută politica absolutistă habsburgică față de libertatea popoarelor în general și față de masele populare în special ; articolele apărute în ziarul timișorean se încadrează în totul în această politică și nu lasă să se vadă nici un punct de vedere mai înaintat, care să corespundă adevăratului progres social.

Primirea lui Alexandru Ion Cuza la București. Primirea sărbătorească a domnitorului în Capitală, entuziasmul și bucuria poporului participant la această sărbătoare reiese din relatările corespondentului din București al ziarului „Temesvarer Zeitung”, care a participat ca martor ocular ce a căutat să vadă cît mai mult și să relateze cele văzute, bineînțeles, prin prisma intereselor habsburgice.

Autorul începe prin a arăta programul fixat de autorități. La 1/13 februarie el scrie : „Sosirea lui Cuza e anunțată pe afișe ; e nehotărîtă : la 17 sau 20 curent. Programul : Cuza va fi primit la întretăierea șoselei spre Brașov cu Kisseleff de către dregătorii municipali și județeni ; președintele municipalității îi va oferi, după datină, pîine și sare și va ține o cuvîntare. Aici Cuza va lua loc într-o trăsură cu patru cai sau va încăleca un cal ; va avea la dreapta pe comandantul miliției, la stînga pe comandantul dorobanților și va intra în oraș însoțit de un mare cortegi, în frunte cu dorobanții și cavaleria, la sfîrșit două batalioane de infanterie. Cortegiul va străbate Podul Mogoșoaiei și va merge la mitropolie. Acolo mitropolitul va oficia un tedeum, după care Cuza va intra în Sala Adunării, unde va primi jurămîntul deputaților și autorităților. Apoi va merge la palat, unde va fi întîmpinat de miniștri.

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 41 (20 februarie).

² *Ibidem*, nr. 41 (20 februarie).

Seara, iluminată, festivități, bal dat de municipalitate în sala teatrului¹. După cum se constată, programul stabilit are mai mult un caracter militar, oficial. Participarea poporului la primirea domnitorului nu a fost prevăzută în program, ceea ce va aduce decepții oficialității, care se va trezi cu programul răsturnat, după cum se va vedea mai târziu.

La 7/19 februarie, corespondentul relatează cu privire la primirea domnului : „Joi s-a oprit în Focșani, noaptea de ieri spre azi a rămas în Buzău, noaptea aceasta a rămas în Ploiești și, de acolo, mâine va sosi aici. Este așteptat să fie întâmpinat la barieră după-amiază la ora 3.

Au fost făcute foarte mari pregătiri pentru primirea lui. Mai ales ies în evidență decorările pe strada spre Ploiești (bariera în partea de nord a Podului Mogoșoia), în fața palatului și în piața teatrului. Și particularii se străduiesc ca în fața pregătirilor făcute de guvern și municipalitate să nu rămână mai în urmă. Iluminata promite să fie strălucitoare. Orașul este într-o neobișnuită mișcare. Se văd chiar și mulți țărani în haine de sărbătoare. Ca antemergători ai domnului a sosit deputația Adunării electivă a Moldovei.

București 20 februarie, ora 1 după-masă. Cuza încă n-a sosit, dar este așteptat în fiecare clipă. Orașul este într-adevăr minunat împodobit. Ca un indiciu caracteristic al situației, menționez că aproape la toate casele s-au arborat culorile naționale cu banda Unirii². Din relatările corespondentului reiese cadrul sărbătoresc în care populația Capitalei și țărani sosii se pregăteau pentru primirea domnului. Modul cum s-a desfășurat această primire, precum și impresiile personale, care uneori înfățișează și mai bine realitatea, sînt relate pe larg în articolul : „*Întrarea lui Cuza în capitala Țării Românești*“³. „Era — spune autorul — o plimbare foarte plăcută și interesantă, azi, de-a lungul Podului Mogoșoiaiei în afară spre Șosea și grădina publică. Înainte de masă, la ora 11. am făcut acest drum. Vremea, un lucru foarte important la o sărbătoare populară, era prielnică ; într-adevăr, adia un vînt foarte răcoros și orizontul era înnorat, însă temperatura era plăcută. La început, am observat aranjamentele în cîteva străzi lăturalnice, unde încă se lucra cu mare zel, apoi m-am îndreptat încet spre valurile mulțimii, afară, înspre locul pe care mi-l alesesem, ca să privesc sosirea domnului. În aceeași direcție se revărsau nenumărați oameni pe jos, călare, în trăsuri, și aceasta se petrecea încă de dimineață. La fiecare fereastră se grupa un buchet de doamne, și, ca și oamenii care erau îmbrăcați de sărbătoare, așa și casele străluceau de împodobire sărbătorească. S-au întrebunțat toate posibilitățile ca să se dea străzii principale o înfățișare de neobișnuită strălucire și noaptea a fost folosită ca lucrările să se termine. Pavajul a fost pus proaspăt în cîteva locuri și noroiul din șanțuri curățat (la drept vorbind o mare binefacere). Particularii s-au străduit să-și înfrumusețeze casele cu drapele, covoare, tablouri, tot așa a fost

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 41 (20 februarie).

² *Ibidem*, nr. 46 (26 februarie).

³ *Ibidem*, nr. 47 (27 februarie).

făcut de către guvern în mare măsură, mai ales la palat și la vornicie. Înaintea tuturor însă, cel mai izbutit a fost arcul de triumf de la bariera Podului Mogoșoaiei, care a trezit dorința să se zidească acolo o poartă tot așa de masivă și acesta — după cum aud — trebuie să servească drept model pentru poarta proiectată.

Înapoia primei răspintii (rondou) a grădinii publice, acolo unde țîșnește fîntîna (arteziană?) a fost înălțat un cort, unde domnul va fi primit de către municipalitate și unde se află pîinea și sarea care i se vor oferi.

Mai departe de acolo, de ambele părți ale șoselei, s-au așezat delegațiile breslelelor zidarilor, brutarilor, măcelarilor și a altor meserii ale Bucureștiului. Apoi, vine armata, ulanii, pompierii, elevii școalei de război și a școalei de chirurgie și două batalioane de infanterie. Armata stă pe partea dreaptă, cînd mergi în afara barierei și astfel pe stînga domnitorului, care vine încoace. După acestea, unduiau valurile dese ale mulțimii, care se răspîndeau încă de-a lungul străzii în depărtare. Mulți merseră în întîmpinarea domnitorului pînă la Băneasa, depărtare de 1/2 poștă de București. În dreapta coloanei militarilor, se afla echipajul și caii pregătiți pentru domnitor¹. Într-o altă corespondență, autorul arată înfățișarea sărbătorească a orașului în acea zi: „Minunat! — și cînd te gîndești în liniște este foarte natural, ca toate altele pe care le-au reprezentat unioniștii turbați, a fost și intrarea solemnă a domnitorului Cuza. Într-adevăr, orașul a fost minunat împodobit și pentru curățenia străzilor au fost făcute foarte multe; casele erau împodobite cu drapele și transparente (tablouri iluminate de lumini doznice).

În toate pietele deschise și clădiri au fost făcute preparative deosebite pentru iluminatii; toate ferestrele de la mitropolie și pînă la bariera Podului Mogoșoaiei erau ocupate cu capetele celor care priveau îmbrăcați în haine de sărbătoare, pe trotoare stătea persoană lîngă persoană și pe stradă o mulțime nesfîrșită se îndrepta spre bariera Podului Mogoșoaiei.

Către ora 1 au sosit primii vestitori: ispravnicii județelor Prahova și Ilfov. Apărură apoi cîțiva dorobanți călări și curățiră strada de trăsuri. Puțin după ora 1 și jumătate sosi și domnitorul, care era plecat din Ploiești de la ora 10²... Pe cîmp, la capătul șoselei Kisseleff, fusese întîns un cort splendid, unde șeful miliției cu comandamentul său a primit pe domnitor. În imediata apropiere se aflau și batalioanele de infanterie valahă, așezate în cerc, în timp ce două escadroane de cavalerie erau așezate de-a lungul șoselei...³. Domnitorul se urcă apoi în echipajul pregătit. În dreapta sa luă loc N. Golescu, ministrul de Interne. Aceasta m-a surprins pe mine și pe mulți alții, ca ministrul să aibă locul de onoare. Mi s-a explicat însă că ar fi un obicei

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 47 (27 februarie).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, nr. 48 (1 martie).

turcesc, care este și aici, care indică locul inferiorului în dreapta superiorului. În fața lor erau un adjutant și un domn în haină civilă. Echipajul era simplu și elegant, livrelele (haine albastru deschis cu borduri de aur, vestă roșie, pantaloni albi cu cisme, răsfrînte, foarte elegante) cu foarte mult gust.

La vederea lui Cuza, imediat ne-a bătut la ochi contrastul între portretul său de fel măgulitor și persoana sa. El este un bărbat frumos, brunet și de statură mijlocie. Purta uniformă de general moldovean și o căciulă albă cu fișii roșii¹... Principele Cuza este sau din fire sau din calcul politic rezervat, ceremonios și rece. Astfel el caută să evite uralele trupei cît și ale mulțimii și unde aceasta nu-i este posibil, ignorează cu desăvîrșire aceste manifestări². El părea foarte obosit, și la început privea parcă gînditor înaintea lui.

Caii porniră imediat în trap viu și așa merse domnul, salutînd și privind țîntă la trupe, în josul frontului, după care eram eu postat. Fu primit cu un zgomotos și general entuziasm. Solemnitatea înmînării pîinii și sării păru îndeplinită sau foarte scurt și fără ca domnul să coboare, sau, nu știu din ce cauză, cu totul ocolită. Ritmul repede al mersului a fost menținut și ulanii s-au îndepărtat, printr-o ocolire prea tîrzie, de trăsura domnitorului, așa că aceasta a fost înconjurată de o masă de țărani și de orășeni călări. Caracterul militar al intrării solemne a lui Cuza, pe care o stabilise programul, s-a pierdut.

Marea masă a mulțimii s-a aruncat, imediat după ulani, pe șosea, cu o așa de mare forță, încît eu am putut înainta numai încet și cu forță, și aproximativ cu o jumătate de oră înainte de întoarcerea lui Cuza de la mitropolie, am ajuns în piața teatrului³.

Pe parcursul pe care domnul l-a străbătut, de-a lungul Podului Mogoșoaiei, apoi Strada Franceză și Curtea Veche, după cum aud, primirea nu a fost pretutindeni zgomotoasă, în izbucniri de urale și aclamații. Aceasta mi-o pot explica numai prin apariția neașteptată și dispariția repede a echipajului. Timpul întîrziat, din considerație pentru mase în primul drum spre mitropolie, a căutat să-l recupereze din plin, la întoarcerea la palat⁴. Acolo unde stăteam, nu auzeam nici un „vivat“ nici un „se dreaska Kusa“, n-am văzut nici o agitare de pălării, absolut nici un semn de bucurie și veselie. Pare o apatie ceremonioasă, pe care mi-o pot explica numai prin apariția neașteptată și repede îndepărtare, care pe oameni îi surprinde. Înapoia trăsorii urmează poliția-jandarmeria (dorobanții !) călare, apoi o lungă coloană de țărani și orășeni călări, apoi urmează ulanii. După aceștia un lung șir de trăsuri împodobite. În privința uniformelor era puțin de văzut; în general predomină haina neagră, ici și colo împodobite cu eșarfe naționale. Toate merg claie peste grămadă. După trăsuri urmează gră-

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 47 (27 februarie) reportajul 2.

² *Ibidem*, nr. 48 (1 martie).

³ *Ibidem*, nr. 47 (27 februarie) reportajul 1.

⁴ *Ibidem*, reportajul 1.

mada nesfârșită a mulțimii. După ce masele s-au revărsat cap lângă cap cam o jumătate de oră, se văzu apărînd în depărtare o coloană cu drapele și semne ale breslelor. Erau diferite bresle care veneau în dezordine. Ici și colo o trăsură cu un drapel, apoi deodată un arnăut călare în hainele sale strălucitoare de sărbătoare. Strălucitele echipaje ale marilor boieri lipseau aproape cu totul, și în afară de Costache Ghica nu am observat pe nimeni în uniformă. Președintele magistratilor mergea ca un civil modest într-o trăsură simplă. După ce coloanele mulțimii în neorînduială au durat aproape trei sferturi de oră, a apărut muzica, apoi infanteria pe care o încheia elevii școlii de chirurgie în uniforme militare. Lor le-a urmat iarăși o mulțime dezordonată, bărbați și femei, bătrîni și copii, claie peste grămadă. Și astfel au mai trecut încă vreo trei sferturi de oră în care timp Cuza era sosit de mult la mitropolie.

Această dezordine a apărut deoarece domnul, înaintea barierei de la Podul Mogoșoaiei unde era înălțat un cort pentru primirea lui, în loc să primească acolo diferite felicitări, a coborît numai din trăsura sa de călătorie, a urcat în trăsura de primire și a pornit imediat mai departe.

Ajuns la mitropolie, domnul merse în biserică, făcu o rugăciune și apoi în Camera deputaților. Domnul depuse jurămîntul, apoi mitropolitul ținu foarte încet un discurs, de neînțeles din această cauză, la care Cuza luă singur cuvîntul și vorbi foarte repede cam așa : «Domnii mei deputați, mă bucur și vă mulțumesc pentru încrederea arătată mie. Eu voi urma scopul frăției și unității Principatelor și voi merge bucuros și împotriva pericolelor pe care le voi găsi înainte, spre aceste năzuințe ; despre aceasta să aveți toată încrederea».

După această cuvîntare scurtă, primită cu urale, a părăsit sala Adunării, fără ca să adreseze vreun cuvînt cuiva personal, urcă în trăsura sa și plecă încet la palatul domnesc sub strigătele însuflețite de «trăiască» ale poporului¹.

„În curtea palatului, și înaintea lui pe stradă, s-a adunat, după întoarcerea domnului acolo, o enormă mulțime de oameni care cereau furtunos pe Cuza. În sfîrșit apăru și expedie mulțimea cu scurte și puternice cuvinte de efect, pe care eu stînd prea departe nu le-am putut auzi ca să le pot reproduce autentic. Mulțimea însă le-a primit cu mulțumire și s-a împrăștiat imediat. În discuția cîtorva ce stăteau lângă mine se oglindeau cuvintele lui. «Iată — spune unul — un astfel de om are nevoie deasemeni de liniște ; a călătorit întreaga săptămînă, are mult lucru și capul îi este așa de plin încît îi vijii». «Negreșit frate — răspunse celălalt — el este tot om !».

Cînd domnul merse la teatru și de acolo înapoi, mulțimea explodă într-un nou strigăt de «ura».

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 47 (27 februarie) reportajul 2.

Consulii Angliei, Prusiei și Belgiei au privit intrarea solemnă din hotelul consulului francez care se află pe Podul Mogoșoaiei. Natural, nu trebuiau să ia parte oficial¹.

Asupra iluminății și preparativelor făcute pentru seara de 8/20 februarie, autorul vorbește în corespondența de-a doua zi: „Iluminăția — relatează el — era de numit strălucitoare și ar fi fost corespunzătoare cu pregătirile făcute, dacă o furtună care s-a ridicat spre seară și acum se dezlănțuie într-un mod înspăimântător, nu ar fi stins foarte multe lămpi. Numeroase transparente executate cu mai multă sau mai puțină imaginație și gust, au fost dovezi elocvente pentru aceasta. În deosebi, s-au remarcat lipcănăriile, strada Lipscani, negustorii care se ocupă cu mărfurile din Lipsca. Negustorii de acolo s-au înțeles ca în comun să dea străzii lor o înfățișare deosebită. Între altele, trei mari transparente întinse de-a curmezișul străzii, înconjurate cu cununi de brad și flori încântătoare. Unul dintre aceste transparente arată, printre alte embleme, o firmă cu deviza «vox populi vox dei», altul înfățișează un port de mare cu un vapor care sosește și care poartă numele «Alexandru Ioan». (Privind toate pregătirile pentru serbare, nu era nimic care să nu fie demn de amintit). O coloană compactă de căruțe mergea la pas, cu dese întreruperi, pe o parte a Podului Mogoșoaiei în sus, și de cealaltă parte, alta în jos. Așa de multă ordine era ținută de numeroșii dorobanți postați în mijlocul străzii. Pe stradă era foarte greu de venit din cauza mulțimii care mergea încoace și încolo și în deosebi la colțuri unde mulțimea se îngrămădea în fața vreunui transparent. Strașnică a fost năvala la deschiderea teatrului. «Cuza și Unirea» erau strigătele cele mai dese și aclamațiile deosebite².

Relatările de mai sus dau multe informații asupra intrării domnului în București. Se vede grija și bucuria deosebită cu care mulțimea a pregătit această zi. Pregătirile au fost atât de fastuoase încât autorul exclamă la un moment dat: „Eu nu pot să arăt ce anume i-a determinat pe negustori să cheltuiască sume așa de importante pentru cununi de flori împletite din scumpe plante exotice, cât și pentru poarta de triumf“. Iese în relief participarea masivă a poporului — țărani și orășeni. Fără a face o apreciere numerică, această participare ne-o putem imagina dacă ținem cont de timpul care s-a scurs din momentul în care, după trecerea lui Cuza și a ulanilor, mulțimea năvăli pe șosea iar autorului i-a trebuit timp îndelungat să ajungă în piața teatrului. Acolo el notează timpul în care trece „mulțimea în dezordine“ anume o dată jumătate de oră, apoi de două ori câte trei sferturi de oră, deci două ore; adăugînd la aceasta timpul făcut de autor din capătul șoselei Kiseleff pînă în piața teatrului, în care el nu notează, precum și coloanele diferitelor bresle sau de țărani călări, unități militare etc., se poate avea o imagine asupra caracterului de masă a primirii lui Al. Ioan Cuza în București. Iese de ase-

¹ „Temesvarer Zeitung“, VIII (1859), nr. 47 (27 februarie), reportajul 1.

² *Ibidem*, reportajul din 9 21 februarie.

menea în relief caracterul popular dat acestei solemnități, ca urmare a intervenției maselor, răsturnându-se caracterul militar pe care voiau să-l dea autoritățile. Este semnificativ pentru ulterioara desfășurare a domniei lui Alexandru Ioan Cuza, faptul că, mai ales ca urmare a intervenției energice a maselor populare, primul său drum pe străzile Capitalei a fost făcut însoțit de o masivă coloană de țărani și orășeni călări, pe care se va sprijini în anii ce vor urma, în lupta împotriva reacțiunii interne.

În corespondențele următoare, autorul caută să prezinte unele aspecte interesante din primele zile de după sosirea domnului în București. El informează că luni 9/21 februarie a avut loc în palatul guvernamental primirea autorităților. „De către ceilalți domnitori de mai înainte — relatează autorul — românii erau obișnuiți să fie primiți cu o amabilitate patriarhală, fără un ceremonial deosebit din partea capului statului. Aceasta însă nu a fost cazul aici. Domnitorul Cuza nu apărură în salonul oficial și numai dintre șefii de departamente prezenți, cine era considerat vrednic era condus printr-un rînd de săli de așteptare, în cabinet în fața sa.

Toți boierii — continuă corespondentul — parte s-au retras în casele lor, parte au plecat în călătorie; ei au simțit într-adevăr situația în care sînt și nimeni din aristocrație nu vrea să se expună unor așa de mari umilinte; ei nu puteau aștepta de la stările de jos nici o cît de mică atitudine prietenească și astfel se simt extrem de loviți”¹.

Această ultimă informație arată înfrîngerea mării boierimi conservatoare în lupta maselor pentru Unire; pentru a sta mai în siguranță mulți mari boieri pleacă în străinătate, ca Bibescu, Brîncoveanu și alții, după cum informează și corespondentul în diferite ocazii. Această parte a boierimii va continua lupta împotriva domniei lui Cuza pe plan extern, iar cei rămași în țară vor forma cu virfurile burgheziei conduse de Brătianu „monstruoasa coaliție”, care va pune la cale diferite comploturi împotriva domnitorului. Lupta reacțiunii interne s-a dus tot timpul pe diferite căi, folosind orice mijloace pentru a împiedica Unirea. În acest sens, este interesantă următoarea știre publicată la 26 februarie în ziarul „Temesvarer Zeitung” și reprodușă din „Kronstadter Zeitung”: „După o scrisoare particulară din București, care ne-a fost dată să o vedem și să o folosim, se explică posomorirea noului principe la intrarea în capitala Țării Românești. Se povestește că într-un oraș ostia² care trebuia să-i fie înmînată domnului ar fi fost otrăvită, într-un al doilea oraș din Țara Românească, circa 60 de oameni înarmați, travestiți în haine de cerșetori stăteau la pîndă și chiar în București, în rîndul trupelor, a fost descoperit un asasin”³. Chiar dacă cele de mai sus nu sînt confirmate și de alte izvoare, totuși aceste uneltiri criminale sînt caracteristice pentru forțele înfrînte ale conservatorilor, care nu puteau să se împace cu noua stare de lucruri.

¹ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 48 (1 martie).

² Probabil, piinea — piinea și sarea!

³ „Temesvarer Zeitung”, VIII (1859), nr. 51 (4 martie).

Din cele expuse, se poate concluda că relatările corespondenților din Iași și București ai ziarului „Temesvarer Zeitung“, martori oculari ai luptei pentru Unirea Principatelor, aduc informații prețioase asupra desfășurării evenimentelor din acel timp. Aceste relatări arată — fără voia și împotriva dorinței corespondenților — rolul hotărîtor pe care l-au avut masele în înfăptuirea Unirii. Concluziile și interpretările evenimentelor din acele zile istorice sînt fixate pe linia intereselor habsburgice pe care autorii corespondențelor o reprezentau. În general, aceste concluzii se caracterizează prin ură față de popor și tendința de a împiedica formarea de state naționale independente, susținînd teza reacționară că popoarele mici pot prospera numai în cadrul unui mare imperiu.

ROLUL ȘI ACTIVITATEA AGENȚIEI PRINCIPATELOR UNITE LA CONSTANTINOPOI. (1859—1866)

de G. G. FLORESCU

Constituirea statului național român sub denumirea de „Principatele Unite” s-a înfăptuit în cadrul unui proces istoric desfășurat în perioada descompunerii orânduirii feudale și a stabilirii relațiilor capitaliste în Principatele Române. „Pentru întreaga Europă apuseană, pentru întreaga lume civilizată — arată V. I. Lenin — statul național este tipic normal, pentru perioada capitalistă...”¹.

Prin lupta maselor populare pentru desființarea exploatării interne și externe, cele două țări romine, Moldova și Țara Românească, au pornit hotărâte pe drumul înfăptuirii Unirii și a constituirii statului național, concretizate prin indoita alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al ambelor principate (5 și 24 ianuarie 1859), prin unirea politică și administrativă (decembrie 1861) și recunoașterea pe plan extern a statului național (mai — iunie 1864).

Lupta pentru înfăptuirea și desăvârșirea Unirii a adus modificări structurale și în relațiile externe ale Principatelor Unite, în sensul că raporturile româno-turce, de natură feudală, confirmate de Convenția de la Paris (1858), care a prevăzut și „garanția internațională” a respectării lor, instituită de Tratatul de la Paris (1856)² deveniseră incompatibile cu esența statului național, legat organic de dobândirea independenței sale. În această perioadă, acțiunile Principatelor Unite s-au caracterizat pe plan extern prin cucerirea treptată a unei poziții diplomatice independente — reflectată și în poziția lor internațională³ — și care, sub impulsul luptei maselor, au făcut posibilă proclamarea independenței de stat la 9 mai 1877, consacrată prin Tratatul de la Berlin (1878).

Elementele înaintate, în frunte cu domnitorul Cuza, C. Negri, M. Kogălniceanu, Vasile și Ion Alecsandri, D. Bolintineanu și alții au promovat, în mod consecvent, o politică externă corespunzătoare acestor

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, Editura P.M.R., București, 1950, p. 397.

² Puteri garante fiind semnatarii Tratatului de la Paris (1856) și ulterior ai Convenției de la Paris (1858): Franța, Rusia, Anglia, Austria, Prusia, Sardinia și Turcia, ultima având și calitatea de putere „suzerană”.

³ Vezi G. G. Florescu, *Unele aspecte ale poziției internaționale a țărilor romine în perioada unirii*, în „Studii și cercetări juridice”, an. IV (1959), nr. 1, pp. 135—176.

scopuri, în sensul că prin modul în care erau purtate relațiile internaționale cu celelalte state, „acestea tindeau să consacre într-un fel, independența politică“ a Principatelor Unite¹. Pentru a asigura continuitatea și permanența liniei acestei politici externe, — periclitată de instabilitatea guvernelor — domnitorul a preluat conducerea ei. În acțiunea sa, el a fost sprijinit îndeaproape mai ales de C. Negri, desemnat în acest scop agent al Principatelor Unite la Constantinopol², centru diplomatic de o importanță deosebită pentru problemele sud-estului european.

În perspectiva rolului și activității agenției romine de la Poartă, pot fi desprinse și fixate astfel în esența lor, unele aspecte principale ale luptei duse de Principatele Unite pe plan extern, pentru dobândirea unei poziții diplomatice independente în relațiile internaționale.

Rolul agenției de la Constantinopol în înlăptuirea politicii externe a Principatelor Unite ; coordonatele activității ei. Pe plan extern, Principatele Unite aveau drept obiectiv central dezvoltarea de relații directe și permanente cu Turcia, în cadrul raporturilor de vasalitate romîno-turce de tip special³, confirmate de art. 2 al. 1 al Convenției de la Paris cu scopul ferm de a transforma treptat legăturile existente, în relații cât mai apropiate cu cele dintre statele independente. Pe această linie C. Negri a subliniat că poziția statului romîn față de Poartă tindea să se modifice pe zi ce trece⁴, astfel încît raporturile de la „suzeran“ la „vasal“ să nu mai reprezinte decît un vestigiu al trecutului, și acela pe cale de dispariție.

Legăturile permanente cu Poarta nu puteau fi întreținute decît prin agenția romînă de la Constantinopol, deoarece Turcia — pe linia unei practici folosite și în cazul unor state, necontestat, pe deplin suverane, nu avea un agent diplomatic permanent acreditat în Principatele Unite. Totodată tratarea directă a problemelor litigioase, de către agentul romîn cu miniștrii otomani, care aveau competența nemijlocită de a lua măsuri — și nu cu reprezentanți diplomatici ai Porții, contribuia la o mai bună

¹ Min. de af. ext. al Țării Romînești către C. Negri, București, nr. 4396 din 27 nov. 1860, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al R.P.R., vol. nr. 291, f. 224 (citat în continuare M.A.E.); vezi și D. Berindei, *Quelques aspects de la politique étrangère des Principautés Unies ; le probleme de l'indépendance et de l'unité pleine et entiere du peuple roumain (1859—1861)*, în *Nouvelles études d'histoire*, II, București, 1960, p. 395.

² Inițial, C. Negri a fost acreditat ca agent al Moldovei și ca agent *ad interim* al Țării Romînești (Vezi *decretul* nr. 236 din 31 oct. 1859, dat la Iași și *decretul*, nr. 495 din 14 nov. dat la București („Monitorul Oficial al Moldovei“ nr. 37 din 14 noiembrie 1859, p. 35 ; „Monitorul Oficial al Țării Romînești“ nr. 139 din 16 noiembrie 1859, p. 553) ; după unirea politică și administrativă, Principatele Unite devenind subiect unic de drept internațional, C. Negri a funcționat în calitate de agent al statului romîn.

³ Precizăm că Principatele Romine, după primele contacte cu Turcia (sfîrșitul secolului XIV-lea începutul secolului XV-lea), au trimis misiuni speciale la Constantinopol, iar cu începere din prima jumătate a secolului al XVI-lea, aveau reprezentanți permanenți la Poartă denumiți capucheai, care întrețineau relații de natură feudală, proprii raporturilor de vasalitate.

⁴ C. Negri către min. de af. ext. al Țării Romînești, Constantinopol, 9 21 mai 1861, M.A.E., vol. nr. 291, f. 301.

purtare a negocierilor și ridica pe un plan mai înalt natura tratatelor prin însăși poziția forului politic, — de obicei marele vizir sau ministrul de Afaceri Externe al Turciei — care participa la ele. Unele dintre puterile garante au subliniat împrejurarea că raporturile directe romino-turce sînt de primă importanță; astfel, Lordul Russel, ministrul de Afaceri Externe al Angliei, a arătat textual: „dacă domnitorul se pune de acord cu Sublima Poartă, guvernul englez va considera dificultățile aplanate“¹.

Agentul român de la Poartă se considera îndreptățit să întrețină relații diplomatice directe cu reprezentanții puterilor garante acreditați în Turcia, relații de o importanță și o semnificație deosebită, deoarece ambasadorii marilor puteri — pe linia unor precedente diplomatice — au dovedit că au o competență largă în rezolvarea problemelor din sud-estul european în general și a celor privitoare la Principate, în special. În acest sens, Baligot de Beyne, ziarist francez și apoi secretar al Cabinetului domnesc al Principatelor Unite (1862—1866), a invederat că între limbajul lui Drouyn de Lhuis și al lordului Palmerston, conducători ai politicii externe a Franței și Angliei, și modul de acțiune al ambasadorilor acestor state la Poartă, marchizul de Moustier și Henry Bulwer, există o deosebire², împrejurare din care se poate conchide că pînă la sfîrșit, măsurile luate „pe viu“ la Poartă de către diplomație, sînt cele care rămîn în picioare, fiind confirmate de cabinetele respective.

În rezolvarea problemelor litigioase, negocierile urmînd să fie purtate la Poartă de Principatele Unite cu puterile garante — respectiv de agentul român cu ambasadorii acestor puteri —, rolul agenților și consulilor generali străini acreditați în Principate a fost redus în acest domeniu, cu urmări pozitive; tratativele se purtau la nivelul superior al ambasadorilor competenți în a conveni asupra unor soluții definitive, în perspectiva politicii generale a statelor pe care le reprezentau și în lumina conjuncturii politice internaționale. Agenția Principatelor Unite la Poartă purta în egală măsură relații cu șefii de misiuni diplomatice ale statelor negarante, dintre care menționăm: Țările de Jos, Statele Unite ale Americii, Suedia și Norvegia³; în acest sens, ministrul plenipotențiar al Țărilor de Jos, Billardt, sublinia: „bunele raporturi care există între cele două state...“⁴.

Prin rolul care i-a fost încredințat, de factor principal în dezvoltarea relațiilor externe ale Principatelor Unite, agenția romină de la Constantinopol a prezentat trăsăturile unui adevărat departament situat la un post de observație înaintat, chiar în centrul activității diplomatice din

¹ Biblioteca Academiei R.P.R., mss. nr. 4865, f. 243 v (citat în continuare Acad. R.P.R.).

² *Ibidem*, mss. rom., nr. 5749, f. 384 r.

³ M.A.E., vol. nr. 293, f. 51—53; vol. nr. 296, f. 182—183, 258 r 258 v și f. 259, 262.

⁴ Billardt către N. Bordeanu, Constantinopol, 24 febr. 1864, M.A.E., vol. nr. 296, f. 203. Relațiile dintre Principatele Unite și statele negarante, specific diplomatice, priveau îndeosebi: acreditarea consulilor acestor state în Principate; demersuri avînd drept obiect curmarea abaterilor săvîrșite de unii dintre aceștia; recunoașterea pavilionului maritim al Principatelor Unite, cît și unele probleme de ceremonial.

sud-estul european. Sub acest aspect, apare în măsură corespunzătoare situației reale constatarea lui Baligot de Beyne : „cînd se va înțelege oare că agentul Principatelor Unite la Constantinopol trebuie să fie adevăratul ministru de Afaceri Externe“¹.

Pentru a-și îndeplini în bune condiții sarcinile încredințate în lumina acestui statut propriu, care depășea caracterele unei misiuni diplomatice permanente obișnuite, agenția de la Poartă era în raporturi directe făcînd abstracție de cele cu Ministerul de Externe al Principatelor Unite, — respectiv pe perioada în care Moldova și Țara Românească aveau guverne separate, cu ministerele de Afaceri Externe ale ambelor principate² — în cadrul raporturilor de servicii curente, cu : Cabinetul domnesc, de la care primea dispozițiile nemijlocite, peste raporturile existente cu ministerul de resort în problemele mai importante de politică externă ; cu agenția Principatelor Unite de la Paris, în reglementarea incidentelor diplomatice care prezentau preocupări comune³, fără ca această procedură să exprime subordonarea unui centru diplomatic, față de celălalt.

C. Negri, încă din februarie 1859 — cînd se găsea la Constantinopol, trimis în cadrul unei delegații extraordinare cu misiunea de a cere de la Poartă investitura domnitorului — a arătat categoric obiectivele precise ale politicii externe a Principatelor Unite : „independența completă a Principatelor, pusă sub paza noilor tratate colective, în felul Belgiei, Greciei și a altor state mici“⁴. Referindu-se la problema recunoașterii îndoitei alegeri, el a subliniat cu tărie diplomaților acreditați la Poartă, că în cazul în care puterile nu vor recunoaște această izbîndă a poporului român, acesta îl va alege pe Cuza pentru a doua oară ca domnitor și dacă opunerea puterilor va continua, românii vor recurge la alte mijloace „pentru a nu rămîne jos și batjocorit votul unui neam întreg“, deoarece „o cerere așa manifestată a unui neam întreg, mai mult trebuie a se ține în seamă decît o convenție [Convenția de la Paris] făcută pentru noi, dar fără noi“⁵.

Agenția Principatelor Unite la Poartă a dezvoltat o activitate continuă și susținută pentru înfăptuirea acestei politici externe, în sensul de a impune conferințelor internaționale ale puterilor garante de la Constantinopol din decembrie 1861 și iunie 1864, recunoașterea înfăptuirilor interne. Astfel, în faza luptei pentru cucerirea unirii politice și administrative, C. Negri a învederat în esență : „Unirea ne este indispensabilă. Dacă nu ne este dată⁶, noi vom fi forțați de a o lua singuri“⁷, adică de a o înfăptui făcînd abstracție de regimul garanției internaționale prevăzut de Convenția de la Paris, exercitînd în acest sens presiuni

¹ Baligot de Beyne către I. Alecsandri, Constantinopol, 13 mai 1861, Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 5748, f. 142—143.

² Pînă la unirea politică și administrativă.

³ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 4644.

⁴ *Ibidem*, mss. rom. nr. 4643, f. 193—194.

⁵ C. Negri către A. I. Cuza, Constantinopol, 9 21 febr. 1959, Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 4643, f. 189—190.

⁶ În sensul de a fi recunoscută de Poartă și puterile garante.

⁷ Biblioteca Centrală de Stat, Filiala N. Bălcescu, mss. rom., nr. 157.

asupra diplomației de pe malurile Bosforului. De asemenea, în realizarea unui acord al puterilor garante, cu privire la recunoașterea statului național român, în urma proclamării Statutului din 2 mai 1864, C. Negri a desfășurat o activitate intensă și fructuoasă¹, concretizată în Protocolul de la Constantinopol din 28 iunie 1864.

Pentru a putea corespunde rolului și sarcinilor încredințate, agenția de la Poartă a depășit de la început competența de activitate prevăzută de art. 9 al. 1 din Convenția de la Paris, limitată la atribuția de a observa să fie respectate imunitățile *ab antiquo* ale Principatelor, iar în cazul încălcării lor, dacă puterea suzerană nu va ajunge la o rezolvare satisfăcătoare a litigiului, să se adreseze în acest scop reprezentanților puterilor garante de la Constantinopol.

Pe drumul progresiv al Principatelor Unite pentru constituirea statului național și independent român, datorită izbînzilor maselor populare, agenția română de la Poartă a dezvoltat treptat o activitate din ce în ce mai largă, ea tinzînd să cuprindă toate relațiile externe, prin dobîndirea unei poziții, similară celei de care beneficiau agenții diplomatice definiți de dreptul internațional al secolului al XIX-lea. Urmînd această orientare, agenția Principatelor Unite a desfășurat la Constantinopol principalele atribuții specifice unei activități diplomatice permanente: a reprezentat statul român, apărîndu-i în toate împrejurările drepturile și interesele; a întreținut relații oficiale continue între guvernul Principatelor Unite și Poarta otomană, prin contacte neîntrerupte cu marele vizir și ministerul de Afaceri Externe otoman; a informat guvernul român despre stările din Turcia cît și din Orient, abținîndu-se conform îndatoririlor reprezentanțelor diplomatice, de la amestecul în afacerile interne ale statului de reședință; a promovat relații — caracteristice în esență celor dintre statele suverane — cu reprezentanții puterilor garante cît și a celorlalte state, acreditați la Constantinopol; și a asigurat protecția cetățenilor romîni aflați pe teritoriul Imperiului otoman.

Din această activitate complexă și multilaterală, vom prezenta numai unele aspecte mai caracteristice: activitatea diplomatică; activitatea economică; protecția naționalilor; activitatea jurisdicțională și administrativă.

Activitatea diplomatică a agenției. Agenția Principatelor Unite la Constantinopol a dus o activitate intensă pentru promovarea principiului unirii în toate manifestările lui și pregătirea independenței de stat. Pe această linie, C. Negri a avut un rol predominant în rezolvarea — mai mult sau mai puțin completă — a unor incidente și litigii de natură diplomatică, pe care le vom cerceta în perspectiva activității agenției.

Agencia a dezvoltat o acțiune importantă în incidentul denumit al „vaselor sarde”. La sfîrșitul lunii noiembrie 1860, două nave sub pavilion sard, „Unione” și „Mathilde”, dintr-un grup de cinci nave, intrate în

¹ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 5750, f. 97v—98 r; vezi și G. G. Florescu, *La Procédure de l'investiture et le cérémonial de la réception du Prince Regnant Cuza a Constantinople*, în „Studia et Acta Orientalia”, II, București, 1960, pp. 83—86.

Marea Neagră, au ancorat în portul Galați unde au debarcat arme destinate sprijinirii mișcării revoluționare din Ungaria. Acest fapt a luat imediat la Constantinopol configurația unui incident grav, ambasadorul Austriei la Poartă, susținut de ambasadorul Angliei, cerînd ca domnitorul să predea imediat Porții armele, demers făcut în mod oficial și de Ali-Pașa, rămas însă fără răspuns din partea lui Cuza¹. Negocierile în vederea găsirii unei soluții în măsură să satisfacă atît cererile Porții, — reduse desigur la limite raționale — cit și prestigiul internațional al Principatelor Unite, — hotărîte să-și apere teritoriul de stat de orice intervenție dinafară și să țină seama în rezolvarea acestui incident de interesele tuturor puterilor, inclusiv Sardinia care se găsea angajată —, a revenit agentului român la Constantinopol. C. Negri într-o discuție purtată cu Henry Bulwer a arătat că transportul armelor și debarcarea lor s-a făcut fără știința Principatelor Unite și la cererea ambasadorului englez ca ele să fie predate guvernului otoman, a răspuns că deși nu are instrucțiuni în acest sens, își ia libertatea de a declara că domnitorul nu va da curs unei astfel de cereri decît dacă este făcută de guvernul Sardiniei². În opunere cu Rusia și Franța și alăturîndu-se Austriei, Anglia se situase pe poziția susținerii „autorității suzeranului“³, deși era evidentă împrejurarea că statul român nu va accepta sub nici o formă să predea armele, ca urmare a unor raporturi de subordonare față de Poartă, pe care le contesta cu toată tăria. C. Negri demonstrase lui Bulwer că domnitorul va putea eventual să consimtă ca armele să fie date celor care le transportaseră, în timp ce ambasadorul Austriei Prockesch-Osten se menținea în cererea sa ca acestea să fie predate Porții. Ali-Pașa rămîne în expectativă față de agentul român, pentru a vedea mai întii rezultatele demersurilor anglo-austriece, iar ministrul plenipotențiar al Sardiniei, generalul Durando, era pentru o reglementare diplomatică prealabilă⁴.

În scopul de a ieși din impas, Bulwer a propus o soluție mai moderată, apropiată de limitele arătate de C. Negri, în sensul că armele să fie reîmbarcate, în lipsă de alte posibilități, pe nave engleze și retransportate la Genova, invitîndu-l pe agentul român să-l încunoștiințeze pe Cuza de acest plan, care părea că va fi primit și de ambasadorul Franței La Valette⁵. Ambasadorul Angliei, forțînd nota, fără a mai aștepta consimțămîntul lui La Valette și Durando, a adus armele la Constantinopol cu ajutorul vasului de război englez Banshee, unde acestea urmau să fie păstrate în depozit de Poartă pentru a fi livrate oricui va face dovada proprietății asupra lor și își va lua obligația să nu le descarce în Imperiul otoman⁶.

¹ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Jasi, 1903, p. 67; T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, București, 1940, pp. 350—359.

² Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 794, f. 67, 68.

³ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 353, nota 197.

⁴ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 794, f. 68v—69r, 73v—74r.

⁵ *Ibidem*, Arhiva Cuza XLVII/20.

⁶ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 359, nota 234; Acad. R.P.R., Arhiva Cuza, XLVII/17; Biblioteca centrală de Stat, fond. St. Georges, CXLVIII/3/28.

În această situație, C. Negri, în scopul de a scoate Sardinia din impasul în care a fost pusă de Henry Bulwer, a cerut domnitorului încuviințarea să se prezinte la ambasadorul Angliei și să-i solicite în numele său expedierea armelor de la Constantinopol la Genova¹.

În urma discuției purtate de C. Negri cu ambasadorul Angliei, ultimul a fost de acord ca armele să fie transportate la Genova prin intermediul agentului român. Acest fapt a constituit o recunoaștere implicită de către o putere europeană că agentul diplomatic român era îndreptățit să ia o astfel de măsură care, chiar neînfăptuită, însemna pină la urmă, luarea în considerare a poziției noi a Principatelor Unite în relațiile internaționale.

Agenția română la Poartă a avut un rol important și în rezolvarea, pe cale diplomatică, a problemei transportului de arme care a avut loc pe teritoriul Principatelor Unite la sfârșitul anului 1862 cu destinația principatul Serbiei². Atitudinea hotărâtă a domnitorului Cuza de a refuza sechestrarea armelor și predarea lor lui Osman-Pașa, membru al Comisiunii Dunării și care se găsea pe teritoriul țării³, cât și rezistența sa neclintită la injocțiunile exercitate îndeosebi de Austria și Anglia, prin ambasadorii lor la Constantinopol și agenții respectivi din București⁴, a fost susținută pe lângă Ali-Pașa și reprezentanții puterilor interesate în cauză, de C. Negri, care, găsindu-se în țară, a fost imediat retrimis la postul său pentru a-și îndeplini misiunea. Într-adevăr, Principatele Unite se găseau pe o poziție fermă atunci când susțineau că dreptul lor de autonomie era știrbit prin intervenția mai mult sau mai puțin fățișă a Porții și a unora dintre puterile garante; totodată, Principatele Unite aveau calitatea să îngăduie transportul menționat și datorită împrejurării că Serbia — stat vasal Porții — era în drept să cumpere armele pentru înarmarea trupelor ei, tratatele și firmanele Porții nestabilind interdicții sau limite în această privință⁵.

La scrisoarea ambasadorului Angliei prin care acesta cere lămuriri cu privire la modul de intrare a armelor pe teritoriul român⁶, Cuza răspunde: „În acest scop, nu pot face mai mult decât să profit de reînțoarcerea agentului meu, dl. Negri, la Constantinopol și de a-i încredința în mod special misiunea de a răspunde dorințelor d-lor reprezentanți ai Curților garante. Imediat ce va sosi, dl. Negri va avea grije de a vă vedea, domnule ambasador, și de a vă da, ca și colegilor dv., toate explicațiile proprii de a vă face să cunoașteți diferitele faze ale afacerii ar-

¹ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 794, f. 109r.-109v.

² T. W. Riker, *op. cit.*, p. 185, nota 35.

³ Acad. R.P.R., mss., *Rapcarte consulare austriace*, XVII.

⁴ *Ibidem*, XVII/129. Comportarea plină de demnitate a lui Cuza era reflexul sprijinului care îl avea în mase, gata să se opună cu orice riscuri intervențiilor dinafară, el având totodată certitudinea că nu se va putea întruni unanimitatea puterilor pentru a lua o hotărâre în conformitate cu art. 8 al. 3 din Convenția de la Paris, Rusia fiind pe față împotriva, iar Franța, Sardinia și Prusia, în momentul hotărâtor, pe linia politicilor lor în „Chestiunea orientală”, urmînd să se manifeste în același sens.

⁵ *Archives diplomatiques*, vol. I, Paris, 1863, p. 244 și urm.

⁶ Henry L. Bulwer către A. I. Cuza, Constantinopol, 21 ian. 1863, Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 864, f. 351, 352.

melor și de a vă pune în măsură, după cum dv. o solicitați, de a vă forma o părere echitabilă și imparțială¹. Armele fiind trecute pe teritoriul Serbiei², cu toată presiunea, uneori amenințătoare exercitată de Turcia, rolul lui C. Negri a fost acum să dea veșmînt diplomatic faptelor împlinite, împrejurare care i-a permis ca la 1 martie 1863 să raporteze domnitorului de la Constantinopol, că afacerea armelor este încheiată³.

Agenția a adus aportul său și în lămurirea, pe cale diplomatică, a problemei măririi capacității militare a statului român. Mărirea efectivului armatei române și dotarea sa cu armament modern⁴ a îngrijorat Poarta, care vedea în aceste măsuri pregătiri pentru a pune Principatele Unite în situația să poată respinge orice intervenție dinafară, chiar și a puterii suzerane⁵. Lui C. Negri i-a revenit, în calitatea sa de agent diplomatic, o dublă sarcină, pentru a crea condițiile necesare ca Principatele Unite să-și poată asigura forța materială pe care s-o pună la nevoie în slujba dreptului lor de autonomie și independență: prin asigurări date Porții că statul român nu are intenții agresive, a determinat scăderea tensiunii care se crease și a luat măsuri de prevenire a unor eventuale dificultăți privitoare la trecerile armamentului încărcat pe nave, prin strimtori⁶.

În cadrul activității sale cu specific diplomatic, agenția Principatelor Unite la Constantinopol a dus negocieri și în vederea rezolvării următoarelor probleme: recunoașterea *thalwegului* brațului principal al Dunării ca frontieră romîno-turcă, cît și retrocedarea unor insule dunărene, aparținînd teritoriului romînesc, dar ocupate de turci⁷: a obținut de la Poartă agrementul „oficios” pentru numirea lui D. Bolintineanu în calitate de comisar al Principatelor Unite în Comisia riverană a Dunării de la Viena, utilă păstrării unor raporturi romîno-turce bazate pe curtoazie⁸; a determinat Poarta să recunoască pavilionul maritim tricolor al statului român⁹; a tratat cu ministrul de Afaceri Externe otoman, obținînd recunoașterea din partea lui Fuad-Pașa, în sensul că Principatele Unite au dreptul de a emite pașapoarte, fiind totodată constatată ca ilegală măsura ambasadei Porții de la Paris, de a cere înlocuirea

¹ A. I. Cuza către Henry L. Bulwer, București, 30 ian. 11 febr. 1863. *Ibidem*, f. 353.

² Domnitorul Serbiei a mulțumit ulterior domnitorului Principatelor Unite pentru atitudinea avută, oferindu-i în dar o sabie. (*Ibidem*, Arhiva Cuza, XLVII'8) pe care acesta a primit-o.

³ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 864, f. 358—359.

⁴ *Ibidem*, mss. rom. nr. 4598, f. 48, 68; mss. rom. nr. 4865, f. 202 și 218.

⁵ *Ibidem*, mss. rom. nr. 4863, f. 285, 286; mss. rom. nr. 4860, f. 226—238; (au fost concentrate trupe turcești de la Galipoli la Dunăre, *Ibidem*, mss. rom. nr. 5749, f. 327, 333). Alături de Turcia, datorită intereselor ei în Balcani, Austria manifestase de asemenea neliniște (*Ibidem*, mss. rom. nr. 4858, f. 371, 373).

⁶ M.A.E., vol. nr. 296, f. 243; privitor la flota militară a Principatelor Unite, ea număra la 1 ianuarie 1866: un avizo cu vapori și cinci șalupe canoniere (Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 864, f. 597).

⁷ Vezi D. Berindei, *Quelques aspects de la politique étrangère des Principautés Unies...*, pp. 400—401.

⁸ Acad. R.P.R., Arhiva V. Alecsandri, S. LVIII'33 (II); M.A.E., vol. nr. 291, f. 123—124.

⁹ M.A.E., vol. nr. 296, f. 18—19; Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 794, f. 141.

pașapoartelor românești cu pașapoarte turcești¹; a susținut cererea în vederea instituirii unei decorații naționale²; a purtat negocieri cu miniștrii otomani și reprezentanții puterilor garante acreditați la Poartă, cu privire la problema mănăstirilor închinete, susținând documentat, dreptul exclusiv al statului român de a o soluționa³; a contribuit la rezolvarea incidentului provocat prin publicarea unor articole antiotomane în presa română, de natură să tulbure relațiile romino-turce⁴.

Agentul Principatelor Unite la Poartă, în cadrul rapoartelor sale adresate cabinetului domnesc sau ministrului de Afaceri Externe întocmea — atunci când era cazul — și dări de seamă cuprinzând datele cele mai semnificative privind evenimentele politice la ordinea zilei, atât din Imperiul otoman cât și din Europa, astfel cum acestea se profilau în conjunctura politică a Constantinopolului. Aceste informații erau astfel concepute încît să cuprindă în esență evenimentele legate de problemele politice ale Principatelor Unite, a căror cunoaștere era deosebit de necesară, pentru a asigura o orientare corespunzătoare a politicii lor externe. C. Negri prin contacte oficiale, oficioase și particulare, cu miniștrii Porții și cu ambasadorii marilor puteri, lua cunoștință de principalele evenimente de pe agenda internațională, implicațiile pe care acestea le puteau genera, pozițiile pe care se situau puterile europene, cât și soluțiile care erau întrevăzute.

Referitor la problema italiană. C. Negri a relevat astfel importanța ei, menționînd faptul că 14 nave de război franceze se găsesc în apele Neapolului și Siciliei, iar o nouă escadră engleză tocmai a plecat din Malta cu aceeași destinație, împrejurare care l-a determinat să facă următoarea apreciere: „diplomația aproape generală, se pare, s-a pus de acord pentru moment, de a menține în Orient *statu quo*, și de a nu lăsa aci prilej pentru nici o nouă complicație, din cauza altor mari complicații cari s-au ivit în Europa”⁵. Ulterior, cînd regatul Italiei a fost

¹ Problema a rămas însă, în fapt, litigioasă prin încălcările comise de autoritățile otomane în subordine, pînă la proclamarea independenței de stat a României. D. Berindei și I. Vlasiu, *Documente privind politica externă în anii unirii (1859—1861)*, în „Studii”, an. XII (1959), nr. 1, p. 277.

² E. Virtosu, *Ordinul jerbei de aur. Un proiect inedit al lui V. Alecsandri*, în „Cercetări istorice”, XIII—XIV, nr. 1—2, pp. 702—706.

³ C. Negri a subliniat în acest sens ambasadorului Rusiei, Lobanof, favorabil poziției Principatelor Unite: „...că guvernul nostru nu va consimți niciodată în mod voluntar la aceea, ca o decizie supremă și definitivă să provină din altă parte decît de la el, în această chestiune, care nu era nici politică, nici internațională, însă în care era vorba de pămîntul nostru, de o parte a teritoriului nostru, cu privire la care litișgiul și decizia erau pasibile de tribunalele noastre...” Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 794, f. 72; T. W. Riker, *op. cit.*, pp. 425—461.

⁴ Ali-Pașa a adresat un protest agenției Principatelor Unite la Poartă, cu privire la publicarea în ziarul român „Reforma” din 14 și 20 ianuarie 1865 a unor articole cu conținut antiotoman, (M.A.E., vol. nr. 296, f. 217 și 313), protest înaintat de C. Negri la București. În vederea unei rezolvări corespunzătoare menținerii unor relații cu Turcia, în conformitate cu prevederile uzanțelor diplomatice, soluția a și fost dată în acest sens, fiind comunicată oficial de agentul român ministrului de Externe otoman, M.A.E., vol. nr. 296, f. 320.

⁵ M.A.E., vol. nr. 293, f. 61; vol. nr. 291, f. 142.

recunoscut de Franța, agentul român își exprima convingerea că hotărîrea Parisului va antrena și recunoașterea de către celelalte puteri, ceea ce constituia, prin limpezirea atmosferei internaționale, un obstacol mai puțin în calea întrunirii unei conferințe internaționale care să-și dea adeziunea la reorganizarea de stat stabilită de însăși Principatele Unite¹.

Intervenind incidentele din Siria², C. Negri raportează domnitorului Cuza : „Eu cred că un mare reviriment politic se va produce în această eternă chestiune a Orientului“ fiind întrevăzută și posibilitatea intervenției Franței, pentru ca apoi să facă recomandarea cu privire la politica de urmat : „cît despre noi, trebuie să așteptăm cu răbdare și prudență evenimentele, cari nu pot întîrzia să se manifeste și de a fi foarte grave“³.

Agentul român a cuprins în rapoartele sale și unele date importante privitoare la : orientarea presei de limbă franceză din capitala turcă⁴, schimbări intervenite în conducerea Imperiului otoman și ce perspective deschideau ele pentru rezolvarea problemelor statului român⁵, mișcări în diplomație⁶, conjunctura comerțului român cu cereale⁷, cît și spulberarea unor insinuări împotriva Principatelor Unite, răspîndite de puterile ostile unirii⁸.

Activitatea economică a agenției. Pe plan economic⁹, agenția de la Constantinopol a dus o activitate intensă pentru promovarea noii politici economice a Principatelor Unite, care considera liberul-schimb ca principiu de bază în relațiile economice internaționale, cu o dublă finalitate : să cucerească pe cale indirectă independența economică a Principatelor Unite în raporturile cu Turcia ; și să înlesnească încadrarea lor în circulația internațională a capitalurilor¹⁰.

În acest sens, C. Negri a luptat la Poartă pentru : recunoașterea necondiționată pe plan internațional a unui regim vamal al Principatelor Unite, diferit de cel al Imperiului otoman¹¹ ; dreptul de a încheia con-

¹ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 4857, f. 232.

² Agentul român relatase privitor la masacrele din Siria că acestea au atras atenția întregii diplomații de la Constantinopol, că la Damasc consulul Olandei fusese ucis, consulul Statelor Unite ale Americii rănit, în timp ce ceilalți consuli se refugiaseră în casa lui Abd-el-Kader (M.A.E., vol. nr. 293, f. 79—80, 83), și că mareașalul Ahmet-Pașa, guvernator al Damascului în acea perioadă, găsit vinovat de pactizare, a fost împușcat împreună cu trei colonei (*Ibidem*, f. 85—86).

³ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 4857, f. 120.

⁴ *Ibidem*, mss. rom. nr. 4857, f. 15, 205.

⁵ *Ibidem*, mss. rom. nr. 794, f. 3 ; mss. rom. nr. 235, f. 72, 74.

⁶ *Ibidem*, mss. rom. nr. 4857, f. 41, 155. M.A.E., vol. nr. 296, f. 341—344v.

⁷ M.A.E., vol. nr. 293, f. 45—46.

⁸ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 4859, f. 259—262.

⁹ Pentru cadrul economic din această perioadă vezi V. Malinschi, *Aspecte economice ale Unirii Țării Române*, în „Probleme economice“, an. XII (1959), nr. 1, p. 19 și urm.

¹⁰ G. Zane, *Politica economică a Principatelor în epoca unirii și capitalul străin în „Studii“*, an. XII (1959), nr. 1, p. 230.

¹¹ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 974, f. 228, 231.

venții economice de la stat la stat fără abilitarea puterii suzerane, aplicat în deosebi în domeniul telecomunicațiilor¹; ineficiența pe teritoriul statului român a tratatelor comerciale încheiate de Turcia cu alte puteri², cât și a privilegiilor de care se bucurau în baza lor cetățenii și protejării acestor puteri în Principatele Unite³.

Referindu-se în deosebi la regimul de privilegii, C. Negri își exprima convingerea desființării lui neîntârziată atât sub presiunea forțelor interne în plină luptă, pe drumul cuceririi independenței, cât și prin noile condiții proprii economiei capitaliste: „puterile vor sfârși — sublinia el — prin a vedea limpede anomalia care ar fi, în a voi să mențină fără necesitate, împotriva noastră, măsuri din evul mediu, în fața civilizației și a instituțiilor epocii noastre”⁴.

În vederea promovării comerțului și navigației românești în Orient, C. Negri a întărit agenția prin organizarea „diviziunii comerciale”⁵, și a luat măsuri pentru lărgirea pe teritoriul Imperiului otoman a rețelei de subagenții cu competență de consulate și încadrarea lor cu cetățeni români⁶ pregătiți pentru această activitate, de dorit cunoscători ai limbii turce⁷. Pe această linie, întărirea și sprijinul marinei comerciale a Principatelor Unite a reprezentat o preocupare centrală pentru agentul român de la Constantinopol⁸, prin ridicarea prestigiului pavilionului național⁹, prin asigurarea unei navigații nestingherite¹⁰, cât și prin introducerea tarifului belgian, de circulație europeană¹¹, mai corespunzător noii orientări a statului român, de a se situa și în acest domeniu pe picior de egalitate cu celelalte puteri.

În scopul extinderii pe un plan mai larg al relațiilor economice internaționale ale Principatelor Unite, C. Negri a dus discuții cu ambasadorul Angliei la Poartă, pentru trimiterea unui agent român la Londra, cu competență îndeosebi economică, care ar fi urmat să informeze pe

¹ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 4857, f. 34; 112, 114; mss. rom. nr. 4859, f. 404; M.A.E., vol. nr. 296, f. 345, 346.

² Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 794, f. 101 v.

³ M.A.E., vol. nr. 291, f. 82; vol nr. 293, f. 47, 50.

⁴ *Ibidem*, f. 78.

⁵ *Ibidem*, vol. nr. 293, f. 48; vol. nr. 291, f. 263.

⁶ M.A.E., pachet nr. 241, dos. nr. 5.

⁷ Importanța dezvoltării relațiilor comerciale ale Principatelor Unite cu Orientul a fost constatată de agentul Austriei la București, Eder, care într-un raport către ministrul său de Afaceri Externe a comunicat și textul unei scrisori a domnitorului Cuza către președintele Consiliului de miniștri N. Kretulescu, din care redăm: „Relațiile noastre politice cu Poarta otomană sînt de mare importanță și relațiile noastre comerciale cu Orientul cîștigă continuu în dezvoltare... Este necesar ca personalitățile romine să se formeze prin studii serioase pentru posturi diplomatice și consulare în Orient. Din acest punct de vedere este de dorit învățarea limbii turce”. Acad. R.P.R., *Rapoarte consulare austriace*, XVII/17.

⁸ M.A.E., vol. nr. 291, f. 22.

⁹ *Ibidem*, f. 302.

¹⁰ M.A.E., pachet nr. 327, dos. 1.

¹¹ Propunerea lui C. Negri de a se introduce tariful belgian (M.A.E., vol. nr. 291, f. 103), a fost înaintat de ministrul de Afaceri Externe cu referat favorabil Consiliului de miniștri (*Ibidem*, f. 102), care a fost de acord, domnitorul aprobînd această măsură (*Ibidem*, f. 220).

capitaliștii englezi asupra resurselor comerciale încă neexplorate din Principate, să convină cu ei asupra unor antreprize în țară. Scopul diplomatului român, cînd urmărea instituirea unui agent oficial al Principatelor Unite la Londra, era în egală măsură și politic, socotind că pe această cale Anglia ar fi acceptat relații diplomatice directe necondiționate. Rezolvarea propunerii sale a fost însă ocolită de Henry Bulwer, care i-a recomandat numirea unui agent român cu atribuții comerciale pe lângă ambasada otomană din Londra¹, măsură ce ar fi încălcat linia politică ascendentă a statului român, caracterizată prin lupta pentru o poziție proprie în relațiile internaționale.

C. Negri a purtat negocieri pe picior de egalitate cu reprezentanții Porții în unele probleme cu conținut economic sau financiar. Astfel el a tratat cu Daud Effendi, directorul general al telegrafului din Turcia, însărcinat în acest scop de Ali-Pașa², diferendul privitor la plata datoriiilor restante ale Porții, izvorite din folosirea pe trecut a serviciului telegrafic român³, C. Negri a declarat categoric, marcînd existența hotărului care despărțea cele două state : „...dacă noi nu vom ajunge să reglementăm în mod definitiv conturile noastre cu Turcia, ne vom vedea poate obligați de a ajunge la un final neplăcut, atît pentru noi cit și pentru Sublima Poartă, aceea de a opri de acum înainte depeșele ei la frontierele noastre, pînă la lichidarea completă a arieratelor care ne sînt datorate”⁴. Pe același plan de egalitate, agentul român a purtat discuții cu Ethem-Pașa, atît în unele chestiuni economice mai secundare, ca cea referitoare la situația unei cantități de sare depuse pe litoral⁵, cit și în probleme mai importante, care priveau revizuirea Convenției de la Paris, în care ministrul turc era obligat să recunoască poziția fermă a cererilor formulate de Principatele Unite⁶.

Pe linia cerințelor noii organizări economice a statului român pe baze capitaliste, agenția a dus negocieri cu Poarta în vederea instituirii unui sistem monetar național⁷ și a ținut seama de propunerile venite din

¹ M.A.E., vol. nr. 293, f. 28—29.

² *Ibidem*, vol. 291, f. 271, 272.

³ Debitul era de 500 000 de franci pe perioada 1854—1857. Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 794, f. 92v.

⁴ *Ibidem*, f. 98.

⁵ M.A.E., vol. nr. 291, f. 80.

⁶ C. Negri, referindu-se la Ethem, arată : „...care este cu totul de părere că Poarta nu are nimic mai înțelept de făcut decît să acorde ceea ce îi cerem”. Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 794, f. 83.

⁷ Pe plan intern, problema instituirii monedei a reprezentat o preocupare permanentă (vezi E. Vîrtoșu, *Romanatul. Moneda lui Cuza Vodă, 1859—1864*, București, 1941). Comisia Centrală de la Focsani a elaborat și adoptat încă din vara anului 1860 un proiect de lege privitor la modificarea cursului monetar (*Protocol nr. 15 al ședinței din 6 iulie 1860, în Protocoalele Comisiei Centrale de la Focșani 1859—1861*) și unul pentru înființarea unei monede naționale (*Protocolul nr. 49 bis al ședinței din 11 august 1860, loc. cit.*) Instituirea unui sistem monetar propriu a întîmpinat însă o puternică opoziție din partea Porții, care considera flagrant încălcată „suzeranitatea” sa. În această situație, C. Negri, ținînd seama atît de discuțiile purtate cu Ali-Pașa, cit și de conjunctura politică de la Constantinopol, a apreciat că este recomandabil să amîne pentru un moment mai favorabil rezolvarea acestei probleme, Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 4857, f. 467).

partea capitalului străin, în vederea organizării unui sistem modern de credit în Principatele Unite, prin înființarea în primul rând a unei bănci centrale de emisiune și a unei bănci de credit funciar¹. Politica de reforme economice inaugurată de Principatele Unite nu a dat roadele scontate deoarece, în interior, clasele posedante au refuzat sprijinul, iar capitalul străin a urmărit — cu ajutorul chiar al puterilor garante, interesate în aceste operații și care își încălcau astfel obligațiile asumate prin Tratatul și Convenția de la Paris — profituri cât mai mari, în detrimentul statului român².

Protecția naționalilor exercitată de agenție. Agenția Principatelor Unite la Constantinopol³ și-a propus să asigure o protecție eficientă cetățenilor români aflați pe teritoriul otoman, fundamentată pe noua poziție a statului român în relațiile internaționale. În acest scop C. Negri a subliniat încă de la început necesitatea de a restringe statutul de cetățean al țării numai la cei ce îndeplineau condițiile cerute de lege, fiind îndepărtați toți acei „protejați”⁴ care pe căi ocolite — cu ajutorul fostelor capuchehaie cointeresate material —, au reușit să se strecoare în categoria de supuși români⁵. Luptând de pe poziții principiale pentru desființarea „protecției consulare” pe teritoriul Principatelor Unite, C. Negri învedera: „este, cred, cu totul drept, de a nu căuta să se facă supuși aci, atunci când noi nu voim ca alții să și-i facă la noi”⁶. Agentul român a făcut totodată demersuri energice pentru ca cetățenii români să beneficieze de protecție în egală măsură pe tot teritoriul statului otoman și nu numai la Constantinopol, cum lucrurile se petreceau de obicei în fapt, în capitală găsindu-se sediul agenției. În scopul lărgirii

¹ Agenția a înaintat astfel Ministerului de Externe de la București o propunere a unor mari case de comerț din Constantinopol — desigur exponente ale capitalului anglo-francez — privitoare la înființarea unei instituții de credit funciar în Principatele Unite după modelul francez (M.A.E., vol. nr. 296, f. 218, 218v; f. 219; f. 231) și un proiect de concesiune din partea lui „The ottoman financial association” prin care aceasta solicita privilegiul de a înființa o bancă în București (*Ibidem*, f. 311).

² Vezi G. Zane, *Politică economică a Principatelor în epoca unirii și capitalul străin*, pp. 250—258.

³ Într-un raport al cancelariatului agenției Țării Românești, întocmit în 1859, se arată că supușii valahi aflați la Constantinopol sînt de trei categorii: cei născuți în Țara Românească, bucurîndu-se acolo de toate drepturile de cetățeni; persoane care au locuit citva timp în Țara Românească, și se întorc la Constantinopol cu pașapoarte românești în virtutea cărora ei beneficiază de drepturile protejaților români; persoane recunoscute la Constantinopol ca protejați, de către capuchehaia Țării Românești, pe bază de certificate. (M.A.E., vol. nr. 292, f. 135v). Situația privitoare la Moldova era similară. Este evident că numai prima categorie are dreptul de a beneficia de protecția acordată cetățenilor români în străinătate, în conformitate cu prevederile dreptului internațional.

⁴ „....Ar fi încă și mai demn pentru noi de a ne scăpa complet de toată această masă de protejați — arăta C. Negri — cari nu sînt naționali noștri, al căror mare număr nu servea decît intereselor particulare ale ex capuchehaielor noastre grecești, și ne fac să avem dificultăți cu protecțiile cărora acești indivizi aparțin realmente”. Acad. R.P.R., mss. rom. 4643, f. 340; M.A.E., dos. nr. 293, f. 15r—15v.

⁵ Acad. R.P.R., mss. rom. nr. 4643, f. 341; vol. nr. 293, f. 15.

sferei și întăririi acestei protecții, C. Negri a relevat necesitatea ca în cadrul reorganizării rețelei de subagenții, să fie găsite rezolvări și ale acestei probleme; realizările au avut loc treptat, în măsura în care conjunctura politică o îngăduia¹.

O problemă a cărei soluționare se impunea prin însăși structura noului stat român, în plin avânt pentru cucerirea unor noi atribute pe plan extern, consta în stabilirea unui regim pentru cetățenii români în străinătate identic cu cel de care beneficiau cetățenii statelor suverane. C. Negri, care a contribuit în mod substanțial la stabilirea acestei orientări, în calitatea sa de agent la Constantinopol, a depus eforturi susținute pentru ca atât Poarta, cât și reprezentanții puterilor, să recunoască egalitatea de tratament în ceea ce privește regimul străinilor din Imperiul otoman, între cetățenii Principatelor Unite și ceilalți cetățeni ai statelor europene aflați pe teritoriul turcesc. În limitele principiului egalității și al reciprocității, C. Negri a înțeles să ia următoarele măsuri: a dispus ca biletele de trecere (*teșcherelele*) să fie vizate de delegatul român de la Tulcea în mod gratuit, pentru turcii ce veneau pe teritoriul român²; a dat în toate cazurile lămuriri complete ministrului de Externe otoman cu privire la incidentele cu cetățeni turci aflați în Principatele Unite³, pe care îi considera sub protecția Porții, după cum pe cetățenii români din Imperiul otoman îi considera sub protecția sa, în calitate de reprezentant al statului român; a încuviințat ca agenția prin cancelariatul său — ca și toate cancelariatele ambasadelor puterilor acreditate la Poartă —, să exercite în continuare jurisdicția consulară pe teritoriul otoman, în vederea asigurării protecției cetățenilor români, după cum se va arăta mai departe.

În cadrul protecției naționalilor agenția a exercitat îndeosebi un rol important în privința navelor comerciale înregistrate la Constantinopol, proprietate a cetățenilor români: a întocmit dosarele de navă⁴, cu propuneri în vederea aprobării diplomelor de navă⁵ de către ministrul de Afaceri Externe din București, a eliberat permise de circulație (*passavant*)⁶ prin care se stabileau identitatea navei, naționalitatea ei, dreptul de a arbora pavilionul Principatelor Unite, autorizația de a naviga, cu indicarea tonajului, echipajului, încărcăturii și portului de destinație. Toate aceste documente erau de strictă necesitate pentru navigația și comerțul internațional, fiind cerute ca documente de bază atât în marea liberă cât și în porturile străine. Agenția a asigurat și protecția mărilor

¹ M.A.E., pachet nr. 241, dos. nr. 3; „Reforma” din 15/27 febr. 1864; *Ibidem*, vol. nr. 296, f. 211, 212.

² M.A.E., vol. nr. 291, f. 317, 318.

³ *Ibidem*, vol. nr. 293, f. 103; vol. nr. 296, f. 1505—150v; f. 149r—149v.

⁴ În acest sens a se vedea dosarul privitor la bricul „Sf. Gheorghe” proprietatea lui H. Raicovici, cetățean român, domiciliat la Constantinopol (1863), M.A.E., pachet nr. 266, dos. 3.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem* pachet nr. 198, dos. 13; pachet nr. 212, dos. 17; pachet nr. 214, dos. 11.

care se afla încărcată la bordul navelor proprietate a cetățenilor Principatelor Unite¹, pe baza principiului de drept internațional — subliniat de C. Negri — că pavilionul ocrotește marfa².

Activitatea jurisdicțională și administrativă a agenției. Agenția Principatelor Unite la Constantinopol, prin cancelariatul său, a exercitat pe picior de egalitate cu cancelariatele ambasadelor puterilor acreditate la Poartă, o activitate de natură jurisdicțională și administrativă. În cadrul activității sale, cancelariatul agenției a rezolvat litigiile dintre supușii romîni de la Poartă, printr-un sistem format din două grade de jurisdicție : o comisie judiciară compusă din trei persoane competente da o sentință de primă instanță care putea fi atacată cu apel în fața unei instanțe de grad superior, denumită curte de apel, formată tot din trei membri, dintre care unul era directorul cancelariatului, însărcinat cu funcția de președinte al curții. Hotărîrea pronunțată de curte avea caracter definitiv³. Litigiile dintre cetățenii romîni și străini urmau să fie soluționate de instanțe mixte, formate în modul următor : în situația în care reclamantul era supusul unei puteri străine și pîrîtul romîn, cancelaria romînă proceda la instituirea unei comisii mixte, formată din trei membri, dintre care unul desemnat de cancelaria puterii străine, aceeași formă de constituire fiind folosită și în cazul curții de apel, prezidate de directorul cancelariei romîne ; dacă reclamantul era romîn și pîrîtul supus străin, dreptul de constituire a ambelor instanțe aparținea cancelariei străine, cea romînă numind pe unul din membri⁴.

Politica Principatelor Unite era fundamentată pe lupta împotriva jurisdicției consulare pe teritoriul romîn, împotriva „protejaților“ cu statut privilegiat, pentru cucerirea suveranității depline : „din principiul independenței reciproce a statelor — scria ministrul de Afaceri Externe al Țării Romînești, la 31 octombrie 1861, agentului țării la Poartă — rezultă că un guvernămînt nu poate să fie supus jurisdicției unui stat străin...“⁵. Exercițarea jurisdicției prin cancelariatul Principatelor Unite la Constantinopol nu constituia o încălcare a acestui principiu, ci reprezenta numai o rezolvare cu caracter tranzitoriu, justificată de următoarele împrejurări : jurisdicția consulară era exercitată la Poartă de reprezentanțele tuturor statelor suverane, statul romîn găsindu-se astfel situat pe același plan cu acestea : protecția naționalilor cerea încă, cu toată reorganizarea determinată de tranzimat⁶, un sistem special de măsuri în materie jurisdicțională, din partea agenției romîne : C. Negri, prin limitarea sprijinului agenției numai la cei ce întruneau condițiile legale de cetățeni romîni, prin desființarea „protejaților“ și prin elimi-

¹ M.A.E., dos. 291, f. 176, 179.

² *Ibidem*, f. 177.

³ *Ibidem*, vol. nr. 292, f. 137.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, vol. nr. 291, f. 363.

⁶ Această denumire (pluralul de la cuvîntul arab *tanzin*, cu înțelesul de ordine, organizare) desemnează ansamblul de reforme intervenite în Imperiul Otoman în urma hâtîșerifului de la Gulhané (1839).

narea abuzurilor care se săvârșeau în mod obișnuit, deci tinzînd la resurîngerea progresivă a jurisdicției, a fixat orientarea justă în acest domeniu, stabilind premisele pentru rezolvarea definitivă a problemei jurisdicției consulare, prin desființarea ei, în condițiile unui stat turc modern; în perioada luptei împotriva „suzeranității“ otomane, competența jurisdicțională a cancelariatului agenției romîne constituia o dovadă că relațiile romîno-turce, — sub acest aspect — păstrau caracterul de relații interstatale.

Cancelaria Principatelor Unite a exercitat și o activitate administrativă — similară cu cea a cancelariilor de la ambasadele și legațiile puterilor acreditate la Constantinopol, — privitoare în principal la pașapoarte, acte legate de navigație și acte notariale¹.

Din cercetarea efectuată desprindem următoarele trăsături principale: agenția diplomatică a Principatelor Unite la Constantinopol a constituit un instrument principal pentru realizarea noii politici externe a statului romîn, care avea drept obiective centrale: înfăptuirea și consolidarea unirii, lupta pentru cucerirea independenței de stat; rolul și activitatea agenției reflectă transformări importante în relațiile Principatelor Unite pe plan extern: suzeranitatea Porții și garanția marilor puteri au suferit sub presiunea acțiunilor interne schimbări substanțiale în conținut, astfel încît ele nu mai păstrau — în multe privințe — decît un înveliș formal; agenția a dezvoltat o activitate similară, — în mare măsură —, cu cea a unei misiuni diplomatice permanente acreditate de un stat neatîrnat; activitatea agenției — diplomatică, economică, de protecție a naționalilor, jurisdicțională și administrativă — marchează aspecte ale unei poziții diplomatice independente a statului național romîn: în perspectiva rolului și activității agenției, poate fi urmărit, într-un cadru larg, drumul ascendent al Principatelor Unite spre suveranitatea deplină.

¹ Astfel menționăm: pașapoarte, vize de pașapoarte, cărți de bord, vize de cărți de bord, jurnale de nave, rapoarte de avarii, rapoarte de naufragiu, înregistrări maritime, drept de depozit, raporturi de expertiză, legalizări de semnături, înregistrări de acte de vînzare, traduceri, în turcă, petiții (M.A.E., vol. nr. 117, f. 110, 111; vol. nr. 291, f. 116—118, 285).

ÎNCEPUTURILE LUPTEI PENTRU EMANCIPAREA FEMEII ÎN ROMÎNIA (SECOLUL AL XIX-LEA)

de P. CÎNCEA

Evoluția socială internațională, din secolele XVIII—XIX, a dezvăluit neconcordanța între ideile de libertate și egalitate — afișate de burghezie, în perioada progresistă a existenței sale — și menținerea femeilor, deci a aproximativ jumătate din populația lumii, în stare de inferioritate economică, intelectuală, civilă și politică.

Către sfârșitul secolului al XVIII-lea, în timpul Revoluției Franceze, s-au făcut primii pași ai emancipării femeii. În perioada de reacțiune care a urmat, sub despotismul napoleonian, acest început de emancipare a femeii, ca și alte realizări ale revoluției burgheze, a fost limitat pînă aproape de suprimare¹, încît în secolul al XIX-lea, evidenta stare de inferioritate a femeilor a creat pe plan internațional un viu curent pentru egalizarea drepturilor economice, intelectuale, juridice și politice ale ambelor sexe.

Menținerea femeii în stare de inferioritate intelectuală, civilă, politică a fost comentată în multe lucrări literare, istorice și filozofice burgheze, din secolele XVIII și XIX. Nedepășind limitele intereselor clasei burgheze, căreia ei îi aparțineau, autorii acestor lucrări n-au explicat cauzele economice ale situației femeii în societățile bazate pe exploatare și, în consecință, n-au indicat realele mijloace pentru remedierea acestei situații.

Clasicii marxismului au cercetat și explicat situația femeii în comuna primitivă și orînduirile sociale bazate pe exploatare, au căutat și au găsit calea eliberării femeii; ei au dezvăluit conținutul economic al menținerii femeii în inferioritate intelectuală, civilă și politică, au arătat că problema emancipării femeii nu poate fi separată din ansamblul problemelor sociale și au rezolvat-o, legînd-o de transformarea revoluționară a lumii. O culegere de texte marxiste, referitoare la situația femeii în societățile bazate pe exploatare și la eliberarea ei reală în

¹ Amintim că legislația civilă dată de Napoleon — Codul civil, care limita drepturile femeii — s-a aplicat și în atara Franței în alte țări ale Europei, printre care și Romînia.

socialism și comunism, dă o imagine a locului larg acordat acestei probleme în operele marxiste, subliniind importanța ei¹.

K. Marx a comentat exploatarea femeii muncitoare în orînduirea capitalistă² și a subliniat „...caracterul inuman al situației generale a femeii în societatea actuală”³. De asemenea, Fr. Engels a descris condițiile grele de muncă a femeilor în capitalism⁴; urmărind evoluția familiei de-a lungul tuturor orînduirilor sociale, el a explicat situația juridică a femeii în capitalism și condițiile eliberării ei: „inegalitatea de drepturi... nu este cauza ci efectul asupririi economice a femeii... Prima condiție a eliberării femeii este ca întregul sex feminin să fie reintrodus în munca socială. Fapt care, la rîndul lui, cere ca familia izolată să înceteze de a mai avea caracterul de unitate economică a societății... Emanciparea femeii nu va fi cu puțință decît atunci cînd ea va participa la producție pe scară socială largă”⁵.

O remarcabilă lucrare, consacrată descrierii situației femeii în orînduirile presocialiste și emancipării ei în socialism, este *Femeia și socialismul* de A. Bebel, consecvent discipol al lui Marx și Engels⁶.

Chestia lucrătoarelor și a femeilor de acuma de Clara Zetkin se referă la cauzele economice ale situației social-politice a femeilor în capitalism, cu observații speciale asupra necesității emancipării femeilor muncitoare, ca factor însemnat în lupta proletariatului împotriva exploatării.

Definind inegalitatea în drepturi a femeii ca „revoltătoare rămășiță a iobăgiei și a evului mediu”, V. I. Lenin a stabilit caracterul luptei pentru emanciparea femeii, arătînd că aceasta este o revendicare a revoluției burghezo-democratice, care, nerezolvată pînă la capăt în sens burghezo-democratic, nici chiar în statele burgheze cele mai înaintate din lume, devine o sarcină a revoluției proletare⁷. Lenin a arătat că acei conducători înaintați ai revoluțiilor burghezo-democratice, care au fost bine intenționați în încercarea lor de a realiza emanciparea femeii n-au reușit „deoarece i-a împiedicat «respectul» față de sacra proprietate privată”⁸. În mai multe rînduri, Lenin a subliniat faptul că într-o societate bazată pe exploatare și menținerea proprietății private, nu

¹ *La femme et le communisme. Anthologie des grandes textes du marxisme.* Paris, 1950.

² Vezi K. Marx, *Capitalul*, vol. I, cartea I, E.P.L.P., București, 1957, pp. 408—413, 508—509.

³ *Ideem*, *Sînta familie*, cap. VIII, în Marx-Engels, *Opere*, vol. 2, București, 1953, p. 220.

⁴ Fr. Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, în Marx-Engels, *Opere*, vol. II, București, 1958, pp. 386—388, 449—451.

⁵ F. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în Marx-Engels, *Opere alese* (în două volume), vol. II, București, 1955, pp. 248—249, 283.

⁶ Aprecierea asupra conținutului pozitiv al activității lui A. Bebel în general și asupra însemnătății lucrării *Femeia și socialismul* în special, vezi în: Prefață la ediția românească a acestei scrieri, Editura Politică, București, 1961.

⁷ Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.P.L.P., București, 1957, p. 34.

⁸ *Ibidem*, p. 35.

se poate realiza o adevărată eliberare a femeii¹. Diferitele poziții față de situația femeii constituie un nou indiciu al deosebirii între pseudo-democrația burgheză și reala democrație, cea proletară². „Democrația burgheză — arată Lenin — promite în vorbe egalitate și libertate... Dar capitalismul nu poate fi consecvent nici în ceea ce privește egalitatea formală... și una dintre manifestările flagrante ale acestei inconsecvențe este inegalitatea juridică dintre femeie și bărbat. Deplina egalitate în drepturi nu a acordat nici un stat burghez, nici chiar cel mai progresist, cel mai republican, cel mai democrat dintre ele. Republica sovietică din Rusia însă a măturat dintr-o dată toate urmele legislative ale inegalității femeii“³.

Stabilirea raportului între lupta de emancipare a femeii și lupta generală a proletariatului, importanța realizării celei dintâi pentru succesul celei din urmă se datoresc tot lui V. I. Lenin, care a arătat că : „proletariatul nu va putea să obțină libertate deplină, fără să cucerească libertate deplină pentru femeie“⁴. „Din experiența tuturor mișcărilor de eliberare — arată Lenin — reiese că succesul revoluției depinde de măsura în care participă la ea femeile“⁵. Numeroasele mențiuni din operele lui V. I. Lenin se referă la rolul însemnat al femeilor muncitoare în construirea socialismului.

Ca o apreciere generală asupra importanței egalizării în drepturi a femeilor cu bărbații, Lenin a subliniat raportul între situația femeii și nivelul de cultură al unui stat, eliberarea femeii fiind cel mai bun indiciu al culturii superioare⁶.

* * *

Lucrările burgheze care cuprind date asupra luptei pentru emanciparea femeii, în secolul al XIX-lea, în România, prezintă parțial problema, prin omiterea aspectului neconvenabil intereselor de clasă ale burgheziei. Astfel, aceste lucrări, în afara faptului că nu prezintă în întregime atitudinea burgheziei și moșierimii față pe problema feministă, ascunzând realul conținut, preponderent retrograd al acestei atitudini, nu menționează că socialiștii au dus o luptă susținută în secolul al XIX-lea pentru emanciparea femeii. Autori burghezi din secolul al XX-lea, forțați de evoluția social-politică a acestui secol, prezintă unele revendicări pentru emanciparea femeii, similare cu cele susținute de

¹ Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, E.S.P.L.P., București, 1956, pp. 23—24, 104, 362—363.

² *Ibidem*, vol. 28, Editura Politică, București, 1959, pp. 170; *Ibidem*, vol. 30, pp. 25—26.

³ *Ibidem*, vol. 30, pp. 104, 339.

⁴ *Ibidem*, p. 363.

⁵ *Ibidem*, vol. 28, p. 171.

⁶ *Ibidem*, vol. 30, p. 399.

socialiști în secolul al XIX-lea, fără a menționa pe acești inițiatori ai luptei¹.

Necesitatea stabilirii adevărului istoric — anume demascarea atitudinii retrograde a reprezentanților burgheziei și moșierimii și precizarea faptului că primii propagandiști consecvenți ai unei reale emancipări economice, intelectuale, juridice, politice a femeii au fost socialiștii din secolul al XIX-lea, nu elemente burgheze din secolele XIX—XX, cum reiese din lectura publicațiilor sus-citate, — a constituit principalul mobil al alcătuirii acestui studiu.

Necesitatea emancipării femeii. În secolul al XIX-lea, în România, situația femeilor, privită din punct de vedere economic, intelectual, civil și politic, cerea — în însuși cadrul orînduirii capitaliste, — o susținută acțiune pentru emanciparea lor, în limitele posibile impuse de existența regimului burghezo-moșieresc.

Dacă din punct de vedere juridic-politic, situația femeilor muncitoare era similară cu a celor din clasele exploatatoare, economicește ea era diferită. Femeile din clasele exploatatoare care nu aveau venituri personale — nefiind integrate în producția socială, — sau nu puteau dispune liber de averea lor — date fiind unele prevederi ale codului civil pe care le vom aminti mai jos — erau dependente economicește de membrii familiei lor. Femeile muncitoare, eliberate de acest gen de dependență, erau totuși economicește în stare de inferioritate față de bărbații muncitori, deoarece la muncă egală primeau salarii mai mici. În acest sens este edificatoare următoarea paralelă :

	salariu lunar femei	salariu lunar bărbați ²
tipografie	15—40 lei	40—120 lei
cizmărie	25—50 „	60—120 „
fabrici pungi	10—30 „	30—70 „
pirotehnie	12—35 „	40—85 „
țesătorie	cca. 45 „	60—90 „
salăhori pavaj	35—45 „	45—60 „

¹ E. Stratilescu, *Temeiul mișcării feministe. Mic istoric al mișcării feministe din România*, București, 1919. Calipso Botez, *Problema drepturilor femeii române. cu o introducere istorică asupra feminismului*, București, 1919. Idem, *Problema feminismului*, București, 1920; Oscar Randi, *Il femminismo in Romania*, Europa Orientale, Roma, august 1926, p. 456.

² Arh. St. Buc., Fond R.E.A.Z., dos. 97/1885, f. 43; Fond Primăria București, fasc. 4563, mapa 11, vol. I, seria 5/1898, f. 2, 4. „Lumea Nouă”, 29 iulie 1897, p. 2.

În cadrul orînduirii capitaliste (spre deosebire de deplina emancipare, posibilă numai în comunism), emanciparea economică pentru femeile burgheze însemna independența materială, realizabilă, în cazul celor fără venituri, prin integrarea într-o profesie manuală sau intelectuală, iar în cazul celor deținătoare de avere prin schimbarea legislației civile; pentru femeile muncitoare emanciparea economică era egalizarea salarizării lor cu aceea a muncitorilor.

Menținerea femeii în stare de inferioritate intelectuală se reflectă în însuși sistemul de învățămînt. În primul rînd, școlile rurale și urbane, primare și secundare pentru fete erau în număr mai mic decît cele pentru băieți¹. Urmarea acestui fapt era procentajul colosal al analfabetismului în rîndurile femeilor. După o statistică, realizată prin urmărirea cazurilor în care femeile au putut sau au fost în imposibilitate de a iscăli contractele de căsătorie, rezultă următoarea situație: între 1870—1890, în orașe, din 100 de femei au iscălit 35, în sate din 100 au iscălit 4—5. Prezentatorul acestor date statistice subliniază că de foarte multe ori cele care reușeau să semneze „nu erau în stare să citească un rînd”². Starea de inferioritate culturală a femeii era și urmarea modului alcătuirii programelor școlare pentru școlile secundare de fete, diferite de cele pentru băieți. Dacă după 1864, programele învățămîntului primar erau identice pentru băieți și fete, în școlile secundare, unde se puteau dezvolta aptitudinile adolescenților de ambele sexe, învățămîntul pentru fete era dirijat către literatură, artă și economia casnică, pregătindu-le nu pentru exercitarea unor profesii, ci pentru viața de familie. Emanciparea intelectuală, așa cum era văzută de elementele progresiste din secolul trecut, consta în identificarea condițiilor de instrucție — educație pentru ambele sexe, cu efectul profesional corespunzător: accesibilitatea tuturor profesiunilor pentru femei ca și pentru bărbați.

În privința situației juridice-civile a femeii în România, starea ei de inferioritate fusese accentuată prin adoptarea Codului civil napoleonian. Ca întreaga sa legislație, Codul civil al lui Napoleon se baza pe superioritatea preconcepută a bărbatului. Adoptarea acestui cod a însemnat un regres pentru situația civilă a femeii din România; codurile Calimach, Caragea, deși situau familia pe dreptul de autoritate al bărbatului, aveau o largă concepție în ceea ce privește autonomia femeii în familie, iar Codul civil Napoleon, în mare parte adoptat la noi în 1865, limita rolul femeii ca mamă, tutore și administratoare a averii³. Ca exemplu comparativ între codurile Calimach, Caragea pe de o parte și Codul civil român prelucrat după cel napoleonian, pe de alta, reproducem prevederile lor în privința bunurilor personale ale femeii căsătorite. Referindu-se la averea dotală, Codul Calimach arată că femeia

¹ „Noua revistă”, 20 noiembrie 1883, pp. 12—13, 4 dec. 1883, p. 27.

² „Revista economică”, 6 iulie 1894, pp. 67—68.

³ A. I. Sturza, *La femme en Roumanie. Sa condition juridique et sociale dans le passé et le présent*, Paris, 1911. Calipso Botez, *Problema feminismului*, București, 1920.

„...poate să dispozeze slobod după a ei voință și plăcere“¹, Codul Caragea prevedea : „...este volnică să o vînză, să o zălogească, să o împrumute, să o dăruiască...“², spre deosebire de Codul civil român care indica „...nu o poate da, înstrăina, ipoteca... fără concursul bărbatului“³.

La viața politică femeile nu participau nici ca alegătoare, nici ca eligibile. Prin emanciparea civilă și politică a femeii se înțelegea egalizarea drepturilor civile și politice ale ambelor sexe.

Poziția burgheziei și moșierimii în problema emancipării femeii.

Condițiile în care se ducea lupta pentru emanciparea femeii reies din analiza poziției burgheziei și moșierimii, cunoscută din broșuri, conferințe, publicații periodice și dezbateri parlamentare. Numeroasele broșuri, apărute în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, ne dau primele indicații asupra poziției retrograde a claselor exploatare față de una dintre necesitățile sociale ale epocii, emanciparea femeii. În deceniul al șaptelea al secolului trecut, reprezentanți ai burgheziei și moșierimii considerau că femeia trebuie să fie numai „soție, mamă, administratoarea casei“⁴, recunoscînd necesitatea instrucției — dar numai pentru aceste scopuri — dezaprobînd total vreo încercare a femeilor de a participa la „ocupațiuni înalte“⁵ și considerînd „o absurditate“ eventuala instrucție identică a ambelor sexe⁶. În general, se considera ca indiscutabilă inferioritatea intelectuală a femeii și, în consecință, participarea femeilor la viața politică nu era admisă. Un reprezentant al moșierimii, T. Cămărășescu, nu numai că susținea inoportunitatea acordării drepturilor politice pentru femei, dar contesta însuși dreptul lor de a participa la viața politică⁷. Menționăm că în prezentarea articolului, redacția „Binelui public“ — organ de presă al unei fracțiuni politice a moșierimii — se declara de acord cu opiniile autorului.

Ca efect al evoluției social-politice generale și sub influența propagandei socialiste pentru emanciparea femeii, în deceniile următoare

¹ Codul Calimach, p. II, cap. 33, art. 1659.

² Codul Caragea, p. III, cap. 16, art. 46.

³ Codul civil român, art. 199.

Din articolele Codului civil menționăm : art. 131, relativ la consimțămîntul părintilor pentru căsătoria copiilor dă precădere tatălui ; art. 197 — „Femeia nu poate porni judecată fără autorizațiunea bărbatului ei“ ; art. 307 oprește cercetarea paternității ; art. 343 stabilește că numai tatăl are drept de administrare și folosință a averii personale a copiilor ; art. 345—348 prevăd restrîngerea drepturilor de tutelă a mamei asupra copiilor, chiar cînd tatăl este decedat ; art. 1242 „numai bărbatul are administrațiunea averii dotale, în timpul căsătoriei. El singur are drept de a urmări pe debitorii și pe deținătorii averii dotale, de a lua fructele și dobînzile și de a primi capitalurile“ ; art. 1245 — „Dacă dota sau parte din dotă constă în obiecte mișcătoare... bărbatul se face proprietarul acestor obiecte“. (Extrase din *Codul civil român*, adnotat de C. N. Hamangiu, București, 1897).

⁴ Xanta, *Femeia*, București, 1863, p. 14.

⁵ G. Vulturescu, *Progresul prin femeie*, București, 1865.

⁶ C. Eraclide, *Femeia și misiunea ei în familie și în societate*, București, 1870, pp. 111, 127.

⁷ „Binele public“, 20—21 august 1879, p. 2 ; 22 august, 1879, pp. 2—3.

apare o oarecare schimbare în conținutul unor broșuri și conferințe ale reprezentanților burgheziei, referitoare la această problemă. Astfel în deceniul al noulea al secolului trecut se recunoștea că femeile sînt apte pentru unele profesii intelectuale, că ele trebuie să primească o instrucție serioasă. Nu se făceau afirmații asupra necesității emancipării civile și politice a femeilor; se afirma formal că emanciparea femeii este o problemă importantă, dar nu a prezentului ci a viitorului, însă se recomanda o asemenea instrucție pentru femei care nu putea constitui, de fapt, o bază a viitoarei lor emancipări. Schimbarea legislației, egalizarea în drepturi a femeii cu bărbatul era considerată inutilă¹.

În ultimul deceniu al secolului trecut în conținutul broșurilor se insista asupra necesității instrucției pentru femei fără identificarea instrucției și educației pentru ambele sexe. În cazul femeilor din familiile de moșieri se recomanda uneori orientarea către cunoașterea economiei agricole². Avînd în vedere faptul că prin prevederile codului civil, femeia căsătorită nu avea dreptul de a-și administra averea personală — ceea ce leza interesele femeilor din clasele exploatoare, singurele posesoare de avere — unele elemente burgheze comentau inegalitatea juridico-civilă a femeilor³. Către sfîrșitul secolului, sub evidenta influență a propagandei socialiste, se combătea teoria inferiorității intelectuale a femeii și uneori se puneă — fără precizări, fără indicarea metodelor de realizare — problema unei viitoare, îndepărtate emancipări politice a femeii⁴.

Așadar, în genere, aceste broșuri se referă îndeosebi la instrucția femeii din clasele exploatoare, fără preocupări pentru femeile muncitoare; nu se admite coeducarea sexelor, nu se tratează emanciparea economică, civilă, politică a femeii.

În decursul ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea au apărut și unele publicații periodice burgheze feministe ca: „Femeia romînă”. „Buletinul ligii femeilor”, „Dochia”. Dintre acestea, la un nivel mai ridicat, în raport cu opinia, în general, retrogradă a burgheziei și moșierimii, era linia periodicului feminist „Femeia romînă”, editat sub conducerea Mariei Flechtenmacher. Bine intenționată, dar nedepășind — decît sporadic, fără combativitate — interesele clasei burgheze căreia îi aparținea, Maria Flechtenmacher a dus o campanie susținută în scopul îmbunătățirii învățămîntului pentru fete, cuprinderii femeilor în profesiunile intelectuale, rezervate numai bărbaților, cerînd instrucție egală pentru ambele sexe. Pentru a dovedi capacitatea intelectuală a femeii, revista reproducea articole cu asemenea conținut din presa străină, dări de seamă ale congreselor și conferințelor feministe din

¹ A. Lazariu, *Cîteva cuvinte despre femeie*, Piatra Neamț, 1885. E. Mironescu, *Educațiunea actuală a femeii romine*, Bîrlad, 1887.

² N. Pătrașcu, *O altă direcție în creșterea femeii romine*, București, 1894; X. Gheorghiu, *Rolul și condițiunea femeilor*, București, 1895. S. Radianu, *Emancipare or cultură superioară a femeii* în „Jurnalul societății centrale agricole din Romînia”, 10 ian. 1897, pp. 33—38.

³ L. Colescu, *Condition de la femme mariée en droit roumain*, București, 1893.

⁴ N. Cornea, *Femeia*, Bacău, 1899.

străinătate. Revista cuprindea mențiuni asupra necesității emancipării economice a femeilor din mica burghezie — cerându-se școli profesionale pentru fete — și a femeilor muncitoare — comentându-se insuficiența lor salarizare, dar fără precizarea necesității egalizării salariilor pentru ambele sexe¹. Încetarea editării revistei, în anul 1881, constituie un element de stagnare în acest început pozitiv al propagandei duse de unele elemente progresiste burgheze pentru emanciparea femeii.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea apare revista „Dochia“, editată sub conducerea Adelei Xenopol². Impregnat de idealism și misticism, conținutul revistei „Dochia“ se referă exclusiv la femeile din clasele exploatatoare. În privința unei emancipări economice — amintită în articolul-program din primul număr — în corpul revistei nu există nici o preocupare pentru femeile aparținând maselor exploatate; economicște obiectivul revistei era o parțială emancipare a femeilor burgheze. Se cereau drepturi politice pentru femei, fără vot universal, deci limitate la o minoritate, aparținând burgheziei și moșierimii, erau ignorate interesele majorității feminine, din masele exploatate.

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea s-au constituit unele asociații feministe burgheze. „Reuniunea femeilor române“, înființată în 1886 la Iași de Cornelia Emilian, avea ca scop formarea învățămîntului profesional pentru fete; această asociație înființează prima școală profesională de fete. În anul 1894, tot Cornelia Emilian inițiază la Iași crearea „Ligii femeilor române“, cu o secție formată, în anul următor, la București. Din statutele Ligii reiese conținutul preponderent burghez al scopului formării ei; principalele puncte ale programului Ligii cereau acordarea de drepturi civile femeilor, pentru a-și administra singure averea, lărgirea cîmpului lor de activitate profesională, posibilitatea de a dobîndi titluri universitare, înființarea unei case de economii pentru femei³. Fiecare dintre aceste revendicări prezenta interes îndeosebi pentru femeile din clasele exploatatoare. Administrarea averii, casele de economii, învățămîntul superior, titlurile universitare nu urmau să îmbunătățească situația femeii muncitoare, lipsită de avere și în imposibilitate de a aspira la învățămîntul superior și profesii de înalt nivel intelectual, încît aceste puncte din program caracterizează conținutul acțiunilor Ligii ca sprijinitoare a intereselor femeii burgheze îndeosebi. Prin sprijinirea învățămîntului profesional, Liga corespundea și intereselor femeii muncitoare. Necesitatea instrucției pentru femei, cu accentuarea importanței învățămîntului profesional — astfel organizat pentru a fi accesibil, util și femeilor din masele exploatate — constituie și un obiectiv al articolelor periodice „Buletinul Ligii femeilor“, editat de această asociație feministă. Prin sprijinirea învățămîntului profesional, susținerea, deși sporadică, a dreptului

¹ „Femeia romină“, 18 ianuarie, 1879, p. 1.

² Cuprinsul celeilalte publicații periodice sus-amintite, Buletinul Ligii femeilor, va fi prezentat mai jos la analiza activității acestei ligi.

³ Statutele Ligii femeilor din România, Iași, 1894. Cornelia Emilian, *Cite ceva*, București, 1909, pp. 50-51.

de vot al femeilor, aprecieri pozitive asupra propagandei profeministe dusă de socialiști, „Buletinul Ligii“ ca și Liga femeilor însăși, realizează, în lupta lor pentru emanciparea femeii, o linie în general progresistă, fiind privită în raport cu poziția retrogradă a majorității burgheziei.

Poziția sus-menționată a unor elemente burgheze și moșierești, referindu-se la cazuri izolate, personale sau limitate la un număr redus de persoane, nu reflectă opinia generală a claselor exploatatoare în problema emancipării femeii. Poziția retrogradă a majorității burgheziei și moșierimii în această chestiune reiese din modul în care au fost dezbătute aspecte ale ei în Constituantă și Parlament, în a doua jumătate a secolului trecut. Deputații burgheziei și moșierimii, exprimând opinia acestor clase, pe care le reprezentau în viața politică, combăteau orice încercare de schimbare a legislației, de legiferare a vreunei tendințe de emancipare a femeii.

În Constituanta din 1866 s-a discutat și s-a considerat inoportună acordarea drepturilor politice pentru femei. Prin adoptarea noii constituții și menținerea Codului civil, prelucrat după cel napoleonian, femeia rămânea lipsită de drepturi politice și în inferioritate față de bărbat, din punct de vedere al drepturilor civile.

Peste un deceniu, în sesiunea Camerei din iunie 1876, D. Petrino, punând în discuție problema emancipării femeii, a fost combătut de G. Mirzescu „în aplauzele unanime ale Camerei“, fapt pe care este obligat să-l recunoască și un autor burghez¹.

Cu prilejul revizuirii constituției, în 1884, discutându-se schimbarea sistemului electoral, un grup de deputați — printre care C. A. Rosetti și unii membri ai grupării radicale — a propus acordarea drepturilor politice pentru femeile necăsătorite din moșierime și burghezie, care îndeplineau condițiile cerute de legea electorală. Propunerea, prezentată în Camera deputaților de I. Sturza, era formulată astfel: „Femeile nemăritate și văduvele care vor întruni condițiunile necesare pentru a face parte din cele trei colegii pentru Cameră și Senat și îndeplinesc celelalte condițiuni cerute de lege, vor vota direct“². Propunerea a fost primită cu ilaritate și discutată într-o atmosferă de totală nereziozitate. Președintele Consiliului de Miniștri a propus respingerea acestui amendament, considerându-l inoportun. Deși foarte limitată, referitoare numai la femeile din clasele exploatatoare, numai la cele necăsătorite, pusă la vot, propunerea a fost respinsă. Dacă această propunere, privitoare la femeile din rîndurile burgheziei și moșierimii a fost respinsă, e ușor de presupus ce primire ar fi avut o propunere similară, referitoare la totalitatea femeilor, inclusiv cele din clasele exploatate.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, deși mișcarea feministă luase amploare pe plan internațional și reprezentanți politici ai burghe-

¹ Calipso Botez, *Problema feminismului*, p. 54.

² Dezbaterile Adunării deputaților, sesiunea 1883—1884, vol. II, p. 2355, (ședința Camerei din 16 mai 1884).

ziei și moșierimii romine erau prezenți la unele dintre aceste manifestări¹, cunoscând proporțiile și primele efecte pozitive ale mișcării, în Parlamentul român cereri de parțială emancipare civilă a femeii erau respinse. În ședința Camerei din 5 martie 1896 a fost prezentată petiția Ligii femeilor, prin care se cerea un început de egalitate civilă. Prezentând petiția, semnată de 100 de membre și aderențe ale Ligii, deputatul M. Ciocazan arăta că se cerea ca „...femeia măritată să fie scoasă din rîndurile minorilor, să i se recunoască dreptul de a-și administra singură averea...”². Deși această revendicare se referea îndeosebi la femeile din clasele exploatatoare, singurele posesoare de averi, trimisă la Comisia de petiții, cererea a fost respinsă, ca și cea identică înaintată Camerei la sfîrșitul aceluiași an, tot de Liga femeilor³.

Așadar, în afara propunerilor izolate, făcute de unele persoane sau de grupuri restrinse, pentru o limitată schimbare a situației femeii, poziția categoric retrogradă a majorității burgheziei și moșierimii, exprimată în publicații și îndeosebi în cadrul dezbaterilor parlamentare, caracteriza atitudinea claselor exploatatoare față de problema emancipării femeii.

Înainte de a analiza lupta propriu-zisă a socialiștilor pentru emanciparea femeii, considerăm necesară prezentarea atitudinii lor diferite față de poziția evident retrogradă a majorității burgheziei și moșierimii și față de acele manifestări burgheze profeministe care, deși aveau obiective limitate, izvorînd din interesele de clasă ale susținătorilor lor, totuși constituiau încercări pentru o parțială emancipare a femeii.

Întreaga propagandă socialistă pentru emanciparea femeii cuprindea critica poziției retrograde a burgheziei și moșierimii în această problemă. Comentînd atitudinea din parlament a deputaților burgheziei și moșierimii față de problema emancipării femeii, presa socialistă sublinia lipsa de seriozitate și poziția retrogradă a reprezentanților politici ai claselor exploatatoare⁴.

În privința atitudinii socialiștilor față de manifestările profeministe burgheze în România, se remarcă interesul socialiștilor pentru cunoașterea activității lor și tendința de a le susține, de a le dirija în sens progresist, pe cele care meritau încurajare. De pildă, unii socialiști au colaborat la „Femeia romînă” și „Buletinul Ligii femeilor romîne”, publicații progresiste în raport cu spiritul epocii. Prin colaborarea socialiștilor s-a ridicat nivelul ideologic al acestor reviste. În același timp socialiștii priveau cu interes și simpatie formarea unor asociații feministe în diferite orașe ale țării⁵.

¹ Actes du Congrès international des oeuvres et institutions feminines. Paris, 1890. pp. 529—533; Liste des délégués et adhérents étrangers (Al. Marghiloman, menționat ca delegat al Romîniei).

² Dezbaterile Adunării deputaților, sesiunea 1895—1896, p. 463.

³ „Lunea nouă”, 1 decembrie 1896, p. 2.

⁴ „Lumina”, 15 martie 1896, p. 74; „Mișcarea socială”, 27 aprilie 1897, p. 1.

⁵ „Femeia romînă”, 29 noiembrie 1879, pp. 601—603.

În ultimul deceniu al secolului trecut, poziția socialiștilor față de asociațiile feminine retrograde și cele care aveau între acțiunile lor și manifestări progresiste era net diferită. Astfel socialiștii criticau soluțiile utopice, fanteziste ale unei asociații feministe din București care încerca să creeze femeilor posibilități de a lucra în domenii foarte concurate de produsele ieftine ale industriei străine¹.

Deși cunoșteau lipsurile, limitele „Ligii femeilor“, totuși, dat fiind și aspectul pozitiv menționat al manifestărilor ei, socialiștii au salutat cu simpatie formarea Ligii², i-au observat acțiunile³, au încercat să-i stimuleze și să-i orienteze activitatea. Astfel, Sofia Nădejde făcea parte dintre membrele fondatoare ale acestei asociații feministe; prin activitatea ei de organizatoare, publicistă și conferențiară, în cadrul „Ligii femeilor“ și în afara ei, Sofia Nădejde era recunoscută de celelalte membre ale Ligii, ca principala luptătoare feministă din țara noastră⁴.

Conștient de limitele activității „Ligii femeilor“, pe care le arăta deschis prin presă⁵, Panait Mușoiu a încercat să organizeze activitatea ei. În cadrul unei conferințe, pe care a fost solicitat să o țină la Liga femeilor din Iași, el a făcut următoarele propuneri generale, conforme situației de fapt a Ligii, ca organizație feministă burgheză: organizarea de conferințe, apariția săptăminală a „Buletinului Ligii“, alcătuirea unei bibliografii generale a chestiunii emancipării femeii, cu traducerea sau prelucrarea materialelor apărute în limbi străine, colectarea și publicarea părerilor personalităților progresiste romine și străine în această problemă, organizarea unui congres feminist.

Recomandările socialiștilor au fost urmate de „Liga femeilor“: s-au organizat conferințe, au fost date publicității acțiuni și opinii ale unor personalități progresiste în problema emancipării femeii⁶. Totuși, o intensă și susținută propagandă pentru o reală, totală emancipare a femeii rămânea o sarcină a socialiștilor care, în acea epocă, înainte de crearea unui partid comunist, aveau cele mai înaintate vederi în problemele sociale, inclusiv cea a emancipării femeii.

Lupta socialiștilor și muncitorilor înaintați pentru emanciparea femeii. Conștienți de importanța rezolvării problemei emancipării femeii, pentru succesul luptei de eliberare socială, în general, socialiștii au inițiat, din deceniul al optulea al secolului al XIX-lea, o susținută propagandă pentru emanciparea femeii. Începînd cu articole din presă, această latură a propagandei socialiste își lărgește cîmpul de activitate, după crearea cluburilor muncitorești; înscrise în programul P.S.D.M.R.,

¹ „Lumea nouă“, 27 aprilie 1895, p. 1.

² *Ibidem*, 27 noiembrie 1894, p. 1.

³ *Ibidem*, 3 decembrie 1894, p. 2, 13 decembrie 1894, p. 3, 14 decembrie 1894, p. 3; 12 ianuarie 1895, p. 2; 21 ianuarie 1895, p. 3; 24 februarie 1895, p. 3; 1 martie 1895, p. 2.

⁴ Supliment la „Buletinul Ligii femeilor“, 1898, p. 26.

⁵ „Mișcarea socială“, 27 aprilie 1897, p. 1.

⁶ Supliment la „Buletinul Ligii femeilor“, 1898, pp. 20-26.

dezbătută în cadrulul Congresului al II-lea al acestui partid, problema emancipării femeii a constituit, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, unul dintre obiectivele însemnate ale propagandei socialiste.

Din prima sa fază — care coincide cu perioada de formare a cercurilor socialiste, — propaganda socialistă pentru emanciparea femeii a cuprins laturile principale ale acestei probleme. Între anii 1879—1881, perioadă în care, după cum s-a arătat mai sus, în rîndurile burgheziei și moșierimii erau atotstăpînitore principii retrograde referitoare la problema emancipării femeii, socialiștii susțineau necesitatea și posibilitatea emancipării femeii din punct de vedere economic, intelectual, civil, politic. Amintim că în prima expunere a unor principii programatice ale cercurilor socialiste — „Un studiu psihiatric urmat de cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase“ de dr. Russel — era de cuprinsă și „emancipațiunea femeii de sub jugul economic al bărbatului... familia bazată exclusivamente pe... egalitate economică, politică și socială“¹. În presă, subliniindu-se importanța „colosalei chestiuni a egalității sexelor“², se analiza situația femeii muncitoare, care era mai exploatată decît muncitorii, primind un salariu inferior,³ și situația economică a femeilor din mica burghezie care, nefiind independente economiceste, rămîneau subordonate bărbaților⁴. În această perioadă, deși dezaprobau inegalitatea salarizării dintre femeile și bărbații muncitori, socialiștii încă nu accentuau necesitatea egalizării salarizării lor. În indicarea mijlocului pentru emanciparea femeii muncitoare, din punct de vedere economic, se remarcă un rest de influență a socialismului utopic; astfel se propune formarea unor asociații cooperatice ale femeilor muncitoare, în care produsul muncii lor să le revină în întregime⁵, soluție inaplicabilă, dată fiind lipsa de capital pentru procurarea materiei prime și a mijloacelor de producție, precum și situația generală a clasei muncitoare, în condițiile existenței statului burghezomoșieresc. Referindu-se la emanciparea economică a femeilor neintegrate în producție, din mica burghezie și familiile muncitorești, socialiștii cereau instruirea lor în scopul integrării în producție: „ceterem ca femeia să fie liberă economiceste, ca pîinea ei să nu depindă de capriciul bărbatului... Dacă voiți... civilizațiune reală a societății, dați femeii mijlocul de a trăi prin sine însăși... dați școli de profesioni... ateliere de lucru, instruiți-o, puneți-o pe cale de a deveni o utilitate socială“⁶. Problema instrucției femeilor, ca condiție principală

* Propaganda socialistă pentru emanciparea femeii a continuat și în secolul al XX-lea; delimitarea de mai sus este determinată de faptul că subiectul prezentei lucrări se referă numai la secolul al XIX-lea.

¹ *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, culese și adnotate de M. Roller, Ed. C.G.M., 1947, pp. 30—31.

² „Femeia romină“, 23 august 1879, p. 477.

³ *Ibidem*, 1 ianuarie 1881, pp. 1—3.

⁴ *Ibidem*, 3 februarie 1880, p. 57.

⁵ *Ibidem*, 1 ianuarie 1881, pp. 1—3.

⁶ *Ibidem*, 3 februarie 1880, pp. 57—59.

a emancipării lor economice, ocupa un loc larg în propaganda socialistă referitoare la această problemă. În primul rînd se aduceau dovezile fiziologice, științifice, asupra egalității inteligenței femeilor și bărbaților, subliniindu-se inexactitatea teoriilor opuse, conform cărora, din acest punct de vedere, femeile ar fi fost inferioare. De pildă, se reproduceau dări de seamă ale Academiei de Științe din Franța, care dovedeau egalitatea intelectuală între sexe¹. În consecință, se susținea necesitatea instrucției identice pentru ambele sexe, pregătirea femeilor pentru toate profesiunile, inclusiv cele intelectuale. De asemenea socialistii criticau sistemul de învățămînt cu programe diferite în școlile secundare de fete și îndeosebi combăteau atitudinea „Consiliului general de instrucțiune care, în ședințele sale din 1880, a hotărît menținerea acestui sistem, refuzînd identificarea instrucțiunii fetelor cu aceea a băieților”². Expunerea situației civile a femeii, critica legislației burgheze — care o menținea în inferioritate din punct de vedere juridic ca mamă, tutore, posesoare a unor bunuri materiale — formează conținutul articolului *Starea femeilor și mijlocul prin care se vor putea emancipa* de Sofia Nădejde, care propune ca prim mijloc pentru emanciparea civilă a femeii tot lărgirea posibilităților de instrucție, schimbarea sistemului de învățămînt.

În privința drepturilor politice ale femeilor, socialistii susținea necesitatea participării femeilor la viața politică, cu aceleași drepturi ca și bărbații; în articolele polemice, ei combăteau opiniile burgheziei și moșierimii, care contestau posibilitatea, oportunitatea și chiar dreptul femeilor de a participa la viața politică³.

Continuîndu-se acest viguros început, din anii 1879—1881, al propagandei socialiste pentru emanciparea femeii, în decursul deceniului al nouălea al secolului trecut, în presa socialistă se susțineau aceleași idei, cerîndu-se femeilor să lupte ele înseși pentru emanciparea lor, indicîndu-li-se ca mijloc fundamental pentru eliberarea lor, înțelegerea ideilor socialiste și participarea la mișcarea socialistă⁴.

Pentru această perioadă, se remarcă îndeosebi activitatea Sofiei Nădejde, care susținea necesitatea emancipării femeilor, în cuprinsul articolelor sale publicate în „Contemporanul”, „Drepturile Omului”, „Munca”, „Democrația socială”, „Lumea nouă”, sub titluri ca: *Emanciparea femeii, Educația femeii, Femeile proletare, Studentele, Femeia și legea, Trebuie să lucreze femeile pentru drepturi politice?, Rolul femeii în mișcarea socială* etc.

În prima perioadă a activității sale, Sofia Nădejde era influențată de unele opere profeministe burgheze și păstra concepții idealiste, prin care subestima importanța factorului economic în emanciparea femeii. Eliberîndu-se de sub influența idealistă a operelor burgheze, în

¹ „Femeia romină”, 25 martie 1879, pp. 117—179; 7 iulie 1879, pp. 382—383.

² *Ibidem*, 2 noiembrie 1880, pp. 425—426, 24 noiembrie 1880, pp. 453, 455.

³ *Ibidem*, 15 februarie 1879, pp. 97—98, 18 februarie 1879, pp. 105—106.

⁴ „Dacia viitoare”, 16 februarie 1883, pp. 24—27; 1 martie 1883, pp. 34—35; „Drepturile omului” 5 februarie 1885, p. 2, 21 februarie 1885, p. 1.

a doua perioadă a activității sale, Sofia Nădejde a înțeles că dezvoltarea economică a societății explică starea de inferioritate a femeii, a susținut identitatea de interese ale muncitorilor de ambe sexe, necesitatea luptei lor comune împotriva exploatării capitaliste¹.

O contribuție importantă a presei socialiste în elucidarea aspectelor problemei emancipării femeii o constituia începerea publicării operelor marxiste cu conținut referitor și la această problemă: *Capitalul, Origina familiei, a proprietății private și a statului*.

Menționăm că programul cercurilor socialiste, cuprins în *Ce vor socialistii români*, apărut tot în această perioadă, cuprindea și următoarele prevederi: „1. vot universal direct. Orice cetățean, orice cetățeană ajungând la 20 de ani să aibă drept de vot... 9. Egalitatea femeii”². Dar lipsa principală a programului — omiterea ideii fundamentale a teoriei marxiste, referitoare la necesitatea înlăturării exploatării, prin revoluția proletară — se reflectă și în problema emancipării femeii: propunând egalitatea femeilor, programul excludea unica posibilitate pentru realizarea deplină a ei, și anume revoluția proletară.

Ca în diferite alte probleme ale mișcării muncitorești, și în cea a emancipării femeii se fac noi clarificări o dată cu crearea cercurilor muncitorești. Pentru ultimii ani ai deceniului al nouălea, în articolele referitoare la necesitatea emancipării femeii se remarcă sublinierea importanței emancipării femeilor muncitoare pentru succesul luptei revoluționare a proletariatului.

La începutul deceniului al zecelea al secolului trecut, prin formarea cluburilor muncitorești, propaganda socialistă pentru emanciparea femeii și-a multiplicat mijloacele de acțiune și și-a îmbogățit conținutul. Articolelor referitoare la emanciparea femeii, publicate în presa socialistă, li se adăugau traduceri și prelucrări de opere cu acest subiect și conferințe pe aceeași temă, ținute la cluburile muncitorești. În broșuri și în ziarul „Munca” au apărut traduceri și prelucrări ale lucrărilor *Femeia și socialismul* de A. Bebel, *Chestia lucrătoarelor și a femeilor de acuma* de Clara Zetkin. La clubul muncitorilor din București se organizau conferințe în cadrul cărora se prelucrau operele susmenționate. se făceau referiri la situația femeilor din România, se sublinia necesitatea unei totale egalizări în drepturi a femeilor cu bărbații, în însăși orinduirea capitalistă, menționându-se că deplina emancipare a femeii este posibilă numai în socialism³. Conținutul acestor conferințe stimula interesul pentru problema emancipării femeii: corespondente anonime ale ziarului „Munca” cereau noi conferințe cu acest subiect⁴.

Un element nou în raport cu perioada anterioară, în propaganda pentru emanciparea economică a femeii muncitoare se remarcă în privința propunerilor pentru realizarea acestei emancipări: spre deo-

¹ V. Botez. L. Pop. *Lupta pentru emanciparea femeii în paginile revistei „Contemporanul”, „Contemporanul”, nr. 28, 1956, p. 3.*

² *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916, pp. 60—61.*

³ „Munca”, 23 iunie 1891, pp. 2—3, 24 octombrie 1893, p. 3.

⁴ *Ibidem.* 29 septembrie 1891, p. 4.

sebre de metodele utopice menționate, propuse în anii 1879—1881, se arăta că principalul mijloc pentru egalizarea salarizării femeilor muncitoare cu aceea a bărbaților muncitori era solidaritatea dintre ei, înlăturarea concurenței unui sex prin celălalt, organizarea lor comună, pe baza însușirii convingerii că, indiferent de sex, muncitorii sînt membrii aceleiași clase exploatate¹. Ca și în perioada anterioară, se susținea necesitatea emancipării civile și politice a femeii. În *Manifestul program al partidei muncitorilor*, publicat în martie 1891, cu prilejul alegerilor de deputați, și semnat de „Comitetul electoral al partidei socialiste române”, se includea „egalizarea condițiilor politice și juridice ale femeilor cu bărbații... regulamentarea muncii femeilor”².

În presa socialistă se accentua necesitatea propagandei în rîndurile muncitoarelor, pentru lămurirea lor și atragerea în mișcarea socialistă, ca unic drum al totalei lor emancipări³. În acest sens era orientată atitudinea clubului muncitorilor din București față de asociațiile de femei, ca: „Salvatorul”, „Ajutorul”, care cuprindeau numeroase elemente din masele exploatate. La începutul ultimului deceniu al secolului trecut, se formase în București o asociație „a femeilor sărace”, denumită „Salvatorul”. Principalul scop al asociației era acordarea de ajutoare, pe baza unei case de economii, cu capital format din depunerile celor circa 5 000 de membre. Desigur, marea majoritate a membrilor erau femei muncitoare. căci se preciza că „...au muncit luni de zile pentru a-și putea agonisi cîțiva franci... din care să-și plătească cotizația”⁴. Dată fiind această componentă socială a „Salvatorului”, în 1893, cînd conducerea burgheză a asociației a delapidat o mare parte a fondurilor, Clubul muncitorilor a propus — prin A. Bacalbașa — membrilor „Salvatorului”, formarea unei noi asociații, prin desființarea celei vechi. Noua asociație denumită „Ajutorul”, formată din majoritatea membrilor „Salvatorului”, era organizată de Clubul muncitorilor. Sediul asociației „Ajutorul” era la Clubul muncitorilor, unde se țineau și ședințele ei. Statutele asociației au fost propuse de Clubul muncitorilor⁵. Activitatea noii asociații fiind îndrumată de Clubul muncitorilor, „Ajutorul” participa la Congresele P.S.D.M.R., ca asociație afiliată⁶.

Crearea P.S.D.M.R. marchează un moment important în lupta pentru emanciparea femeii, deoarece acesta a fost primul partid politic din România care a înscris în programul său egalizarea drepturilor ambelor sexe. Astfel, în programul adoptat la primul Congres al P.S.D.M.R., în

¹ „Munca”, 10 iunie 1890, pp. 1—2; 23 februarie 1892, p. 4.

² *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, p. 143.

³ „Munca”, 13 ianuarie 1891, p. 3; „Democrația socială”, 19 aprilie 1892, p. 1.

⁴ „Munca”, 27 iunie 1893, p. 3.

⁵ *Ibidem*, 16 mai 1893, pp. 3—4, 23 mai 1893, p. 4; 30 mai 1893, p. 4; 20 iunie 1893, pp. 3—4.

⁶ *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, pp. 227—240, 261.

1893, se prevedea : „1. Vot universal, egal, direct, secret... fără deosebire de sex... 5. Egalizarea condițiilor juridice și politice ale femeilor cu ale bărbaților“¹. În paragraful programului destinat protejării muncii se prevedea „regulamentarea muncii femeilor“².

Problema emancipării femeii — îndeosebi sub aspectul ei politic — a ocupat un loc principal în dezbaterile Congresului al II-lea al P.S.D.M.R., din anul 1894. La Congres au participat și femei socialiste, delegate ale unor asociații afiliate P.S.D.M.R. În cadrul discuțiilor ample referitoare la necesitatea votului universal, a fost dezbătută și problema emancipării politice a femeii. Printre participantele active la discutarea acestei probleme s-a remarcat socialista Izabela Andrei, profesoară în orașul Roman.

Deși elementele burgheze din conducerea P.S.D.M.R. au dirijat dezbaterile îndeosebi către aspectul politic al problemei emancipării femeii, subordonînd-o revendicării votului universal, în cuprinsul intervențiilor s-au discutat și alte laturi ale acestei probleme. Astfel, s-a subliniat că problema emancipării femeii se prezintă sub diferite aspecte : economic, civil, politic, cultural. S-a precizat că este necesar să se facă deosebirea între interesele femeilor din clasele exploatare și cele ale femeilor muncitoare. Problema emancipării economice, de pildă, se prezenta diferit pentru femeile din diferite clase sociale ; pentru femeile muncitoare este necesară înțelegerea intereselor lor comune cu ale muncitorilor, înlăturarea concurenței dintre ei, prin organizare comună și egalizarea salarizării. În privința drepturilor politice s-a precizat faptul că obținerea lor pentru femei, fără realizarea votului universal, ar fi însemnat numai participarea femeilor din clasele exploatare la viața politică. Sub acest aspect s-a insistat asupra legăturii dintre revendicarea votului universal și problema emancipării femeii. De asemenea, în cursul dezbaterilor s-a subliniat necesitatea atragerii muncitoarelor în mișcarea socialistă, intensificarea propagandei în rîndurile femeilor, dată fiind importanța participării lor pentru succesul deplin al mișcării³.

Rezoluția, votată în unanimitate, cuprindea următoarele : „Congresul declară că va lupta : 1. Pentru absoluta egalitate între bărbat și femeie în ceea ce privește exercitarea tuturor profesiunilor, fie liberale, fie manuale, precum și în privința instrucțiunii. 2. Pentru egalitatea drepturilor politice și civile dintre femeie și bărbat. 3. Pentru principiul „la muncă egală, salariu egal“. 4. Pentru alcătuirea de legi protectoare a muncii femeii în ateliere și fabrici“⁴.

Stabilirea obiectivelor mișcării socialiste în problema emancipării femeii a dat un nou impuls, clarificare și orientare acestei laturi a

¹ *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, p. 199.

² *Ibidem*, p. 201.

³ „Munca“, 24 aprilie 1894, pp. 3—4.

⁴ *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, p. 232.

propagandei socialiste din anii următori Congresului al II-lea al P.S.D.M.R.¹.

Un bogat material din presa socialistă, îndeosebi din „Lumea nouă“ se referă la condițiile grele de muncă și la salarizarea inferioară a muncitoarelor, subliniind, în dese rânduri, necesitatea organizării lor împreună cu muncitorii, pentru ca, pînă la victoria proletariatului împotriva oricărei exploatați, să se realizeze condiții de muncă și salarizare egale pentru femeile și bărbații muncitori. Se insista asupra intereselor comune ale muncitorilor și muncitoarelor, arătându-se că „...în caz de neunire nici o mișcare a celor dintîi sau a celor din urmă n-ar putea reuși“².

Situația culturală, instrucția femeilor rămîneau în atenția socialiștilor; se aduceau noi dovezi asupra absurdității teoriei inferiorității intelectuale a femeii³. Ca și în perioada anterioară, femeilor din mica burghezie li se recomanda instrucție serioasă pentru realizarea emancipării lor economice: eliberare de sub tutela bărbatului, printr-o situație economică independentă⁴. Se critica atitudinea burgheziei în problema emancipării profesional-intelectuale a femeii: spre exemplu „Lumea nouă“ publica protestul socialiștilor, în cazul neadmiterii unei femei ca profesor universitar, critica atitudinea ministrului Cultelor, care impunea în școlile secundare de fete programe diferite de cele existente în școlile de băieți⁵.

În articole de presă și conferințe, ținute în diferite orașe, se arăta necesitatea schimbării legislației pentru egalizarea juridică, civilă între femei și bărbați; pentru susținerea propunerii erau citate și comentate paragrafele din Codul civil, pe baza cărora femeia era nedreptățită ca mamă, tutore, posesoare de bunuri⁶.

Necesitatea acordării drepturilor politice femeilor continua să fie obiectul a numeroase articole de presă. Cu acest prilej se insista asupra legăturii între deplina emancipare a femeilor și eliberarea generală socială de sub exploatarea capitalistă: „...Cerem egalizarea drepturilor femeii cu ale bărbatului. Dar această egalizare nu se va putea face pe

¹ Ne referim îndeosebi la articole de presă și conferințe, organizate de cluburile muncitorești, deoarece în congresele următoare ale P.S.D.M.R., încercările elementelor burgheze din conducere de a orienta activitatea partidului îndeosebi către probleme politice — ca aceea a votului universal — prin neglijarea problemelor sociale, se reflectă și în modul abordării emancipării femeii. Astfel, în următoarele congrese această problemă nu mai intră în dezbateri, în afara congresului al IV-lea, cînd a fost privită parțial, numai sub aspectul ei politic: în rezoluția referitoare la modificarea Programului partidului se cer „drepturi politice pentru femei“. (*Documente din mișcarea muncitorească*, 1872—1916, p. 265).

² „Lumea nouă“, 19 decembrie 1898, p. 2.

³ „Mișcarea socială“, 9 martie 1897, p. 4; 6 aprilie 1897, p. 1; 27 aprilie 1897, p. 1; 22 iunie 1897, p. 1.

⁴ „Lumina“, 1 ianuarie 1896, p. 54; „Lumea nouă“, 19 decembrie 1897, p. 2.

⁵ „Lumea nouă“, 3 noiembrie 1894, p. 1; 17 noiembrie 1894, p. 2; 7 decembrie 1897, p. 3.

⁶ „Lumina“, 15 martie 1896, p. 74; „Lumea nouă“, 7 noiembrie 1897, p. 2; 12 martie 1898, p. 2; 16 aprilie 1898, pp. 1—2.

deplin decît o dată cu dezlegarea chestiei sociale de care e strîns legată. Bogații nu pot avea interes să dezrobească pe nimeni...“¹.

Dată fiind înțelegerea faptului că realizarea socialismului era unica posibilitate a unei depline emancipări a femeii, care, la rîndul său, avea un rol însemnat în dobîndirea victoriei socialismului, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea s-a intensificat propaganda socialistă în rîndurile femeilor muncitoare, devenind evidente și primele sale efecte. Numeroase apeluri adresate femeilor socialiste le îndemnau ca ele înseși să fie în primele rînduri ale propagandiștilor pentru emanciparea femeilor². Se sublinia importanța intensificării propagandei în rîndurile femeilor pentru a le atrage în mișcarea socialistă, în scopul emancipării lor și al asigurării succesului acestei mișcări³. Se arăta că: „...femeile cată să intre în marea luptă revoluționară, numai așa vor dobîndi libertatea și cu prețul acesta vor merita-o“⁴, subliniindu-se că ele au datoria de a lupta alături de socialiști, care au înscris în programul lor emanciparea femeii. Se sublinia interdependența dintre emanciparea femeii și victoria socialismului („victoria clasei muncitoare nu se va putea săvîrși pînă cînd jumătatea de sex feminin, a omenirii, va zace încă sub jugul pre-judițiilor“)⁵ și importanța participării femeilor în mișcarea socialistă („mărimea și puterea organizațiilor noastre să fie măsurată cu numărul femeilor care iau parte la ele“)⁶.

Manifestul adresat femeilor cu prilejul zilei de 1 Mai 1900 cuprindea o aspră critică a societății burgheze — care le privează de drepturi, menținîndu-le în inferioritate economică, civilă, politică — și un apel pentru solidarizarea lor cu mișcarea socialistă⁷.

Propaganda socialistă a avut ecou în rîndurile femeilor muncitoare, efectele fiind vizibile îndeosebi în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, cînd se remarcă progresele organizării în rîndurile muncitoarelor, larga lor participare și solidarizarea cu muncitorii în mișcarea grevistă precum și integrarea multor femei în mișcarea socialistă, deci urmarea căilor indicate de socialiști pentru emanciparea reală a femeilor.

Dată fiind inegalitatea economică între femeile muncitoare și muncitori, concretizată prin salarizarea inferioară a celor dintîi, socialiștii și muncitorii înaintați de ambe sexe au luptat pentru majorarea salariilor femeilor, pînă la egalizarea salarizării lor cu aceea a muncitorilor. Elementul principal pentru atingerea acestui scop era organizarea muncitoarelor alături de muncitori, formînd o singură voință și forță de acțiune împotriva exploatatorilor. Ca efect al experienței lor și al propagandei socialiste menționate, muncitoarele păseau treptat spre organi-

¹ „Lumca nouă“, 19 decembrie 1897, p. 2.

² „Munca“, 17 octombrie 1893, p. 3; 3 aprilie 1894, p. 2; 8 mai 1894, p. 2; 31 iulie 1894, p. 2.

³ „Lumina“, noiembrie 1895, pp. 38—39; „Lumca nouă“, 11 aprilie 1895, p. 1; 23 octombrie 1896, p. 1.

⁴ „Munca excepțională“, 25 februarie 1896, p. 1.

⁵ „Lumca nouă“, 16 iulie 1900, p. 1.

⁶ *Ibidem*, 14 mai 1900, p. 2.

⁷ *Ibidem*, 16 aprilie 1900, p. 1.

zare alături de muncitori. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea se semnaleză prezența femeilor la întrunirile muncitorești¹, ceea ce arată interesul lor pentru lupta muncitorilor și dorința de participare la această luptă. Treptat, muncitoarele au depășit stadiul în care nu participau la lupta muncitorilor împotriva exploatării, integrându-se și ele în această luptă. Văzînd necesitatea organizării împreună cu muncitorii, femeile au intrat în asociații muncitorești. De pildă, numeroase muncitoare erau membre ale asociației tipografice „Gutenberg” și ale asociației „Dezrobirea” a muncitorilor croitori². Efectele organizării au devenit evidente în scurt timp; prin participarea la asociația „Dezrobirea” și lupta comună cu muncitorii, muncitoarele au obținut majorări de salariu³.

Pe măsura progreselor organizării, femeile muncitoare s-au integrat în cea mai vie formă de luptă pentru îmbunătățirea salarizării, grevele. În februarie 1893 a avut loc greva celor 200 de muncitoare de la fabrica de chibrituri Filaret. Grevistele cereau majorarea salariilor, declarînd că nu vor începe lucrul dacă această condiție nu va fi primită și respectată. În timpul grevei muncitoarele au dovedit „...un excelent spirit de solidaritate”⁴.

Muncitoarele și muncitorii tipografiei Miron Costin din Iași — 60 femei, 15 bărbați, — au declarat grevă în octombrie 1897, cerînd majorarea salariilor și suprimarea abuzurilor în achitarea lor. După citeva zile de la declararea grevei, în timpul unei întruniri a greviștilor, muncitoarele și-au declarat hotărîrea de a continua greva, care a durat cca. 20 de zile⁵. Pentru cauze similare în luna următoare a aceluiași an, la fringheria Birman din București, muncitoarele au intrat în grevă⁶.

Solidaritatea între femeile și bărbații muncitori, depășirea stadiului concurenței dintre sexe, sprijinul acordat muncitoarelor de către muncitori nu numai pentru majorarea salariilor, dar pentru egalizarea condițiilor de muncă și salarizare, devin foarte evidente în timpul grevei muncitorilor croitori din Galați, în august 1898. Greviștii cereau majorarea salariilor; se menționa participarea muncitoarelor la grevă și faptul că „ele erau foarte hotărîte” să nu înceteze greva fără atingerea obiectivului ei. Se preciza că atunci cînd patronii au oferit numai muncitorilor unele majorări de salarii „...greviștii sînt hotărîți a nu ceda de loc; ei cer a se acorda și lucrătoarelor aceleași avantaje ca și lucrătorilor”. Greva s-a încheiat cu succes, salariile muncitorilor și muncitoarelor au fost majorate⁷. Ca și în Galați, greva muncitorilor croitori din

¹ „Muncitorul”, 25 februarie 1888, p. 4; „Lumea nouă”, 3 august 1896, p. 2; 2 septembrie (în text greșit august) 1896 p. 2.

² „Gutenberg”, 24 decembrie 1893, p. 1; „Tribuna tipografică” 5 noiembrie 1899, pp. 2—3; „Lumea nouă” 29 decembrie 1896, p. 2; 6 august 1898, p. 1.

³ „Lumea nouă” 6 august 1898, p. 1.

⁴ „Munca”, 21 februarie 1893, p. 4.

⁵ „Lumea nouă”, 2 octombrie 1897, p. 2; 3 octombrie 1897, p. 3; 7 octombrie 1897, p. 3.

⁶ *Ibidem*, 26 noiembrie 1897, p. 3; 6 decembrie 1897, p. 2.

⁷ „Lumea nouă”, 19 august 1898, p. 2; 22 august 1898, p. 2; 25 august 1898, p. 2.

Brăila, pentru majorarea salariilor, s-a desfășurat cu participarea muncitoarelor și s-a încheiat cu succes¹. După lupta grevistă din anii anteriori, în ianuarie 1899, a avut loc o nouă grevă a muncitorilor croitori din București, de această dată cu o largă participare a muncitoarelor. O principală cauză a grevei era o nouă scădere a salariilor. Greviștii cereau majorarea salariilor. Greva a fost precedată de o mare întrunire a muncitorilor și muncitoarelor². Referirile din presa muncitorească asupra grevei subliniază participarea vie a muncitoarelor. Greva încheindu-se cu succes, sînt feliitate „...lucrătoarele care au dus lupta cu atita curaj“³.

În afara participării la lupta grevistă, pentru sfîrșitul secolului trecut, sînt mențiuini și asupra altor acțiuni ale femeilor muncitoare, acțiuni care pot fi integrate între primele manifestări ale viitoarei lor emancipări. Lenin a arătat că mijloacele pentru realizarea unei laturi a emancipării femeii — eliberarea ei de împovărătoarele ocupații casnice — erau cantinele, căminele, creșele⁴. Înainte ca această constatare să fi fost conștient integrată între mijloacele emancipării femeii, intuitiv muncitoarele vedeau necesitatea creșelor și căminelor pentru copii. De pildă la Regia monopolurilor statului, din cei 1 000 de muncitori de ambe sexe, 900 erau femei⁵; presa democrată înregistra, ca un fenomen interesant, încercarea muncitoarelor de la Regie de a-și crea o creșă — leagăn, după expresia epocii — pentru copii⁶. Înfăptuirea acestui deziderat — deși nesatisfăcătoare, date fiind condițiile generale create muncitorilor în cadrul statului burghez-moșieresc — era totuși un indiciu asupra tendinței muncitoarelor de a realiza latura sus-menționată a emancipării lor.

Fapt deosebit de important pentru viitoarea lor emancipare era acela că femeile muncitoare își ridicau nivelul ideologic, ceea ce avea să dea un nou și adinc conținut luptei lor pentru emancipare. În anul 1894 se semnala prezența, în Clubul muncitorilor din București, a mai multor femei socialiste, care doreau să formeze un grup de propagandă, pentru a da „o impulsie socialismului“⁷. În același an, Sofia Nădejde sublinia că „...un mare număr de femei înțeleg socialismul... femei muncitoare s-au arătat foarte doritoare să facă parte din Club“⁸. Cu doi ani mai tîrziu, prin progresele integrării femeilor în mișcarea socialistă se putea afirma că „...socialiștii au adus în rîndurile lor multe femei... femeile ca și bărbații sînt membrii cu drept egal în cluburile noastre și au luat parte chiar la Congres ca delegate ale unor organizații“⁹. La sfîrșitul secolului trecut se pregătea formarea unui cerc al femeilor socialiste¹⁰.

¹ „Lumea nouă“, 28 august 1898, p. 3; 2 septembrie 1898, p. 3.

² *Ibidem*, 17 ianuarie 1899, p. 2.

³ *Ibidem*. 31 ianuarie 1899, p. 3.

⁴ Vezî V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, pp. 412—414.

⁵ „Adevărul“, 3 septembrie 1896, pp. 1—2.

⁶ *Ibidem*, 28 mai 1899, p. 2; 3 iunie 1899, p. 2; 4 iunie 1899, p. 2.

⁷ „Munca“, 3 aprilie 1894, p. 2.

⁸ *Ibidem*, 7 august 1894, p. 1.

⁹ „Lumea nouă“, 16 octombrie 1896, p. 1.

¹⁰ *Ibidem*, 31 octombrie 1899, p. 4; 7 noiembrie 1899, p. 2.

În condițiile grele create prin atitudinea retrogradă a majorității burgheziei și moșierimii în problema emancipării femeii, s-a desfășurat lupta socialiștilor și muncitorilor înaintați pentru realizarea acestei emancipări. Prin cunoașterea operelor marxiste, referitoare la această problemă, socialiștii au propus — în condițiile existenței regimului burghezo-moșieresc — emanciparea economică, intelectuală, civilă și politică a femeii, prin egalizarea drepturilor ambelor sexe. De asemenea, ei au arătat că deplina emancipare a femeii se realizează numai prin trecerea la orînduirea socialistă, dar nu au văzut toate căile concrete prin care se poate ajunge la această emancipare; ele au fost stabilite de V. I. Lenin, pe baza cunoașterii evoluției social-economice a omenirii în epoca contemporană. Astfel, Lenin a arătat că înlăturarea de către puterea populară a vechilor legi și instituții, care limitau libertatea femeii, trebuie urmată, pentru deplina emancipare a femeii în comunism, de lupta de masă împotriva micii gospodării casnice¹. Mijlocul pentru realizarea deplinei emancipări a femeii este dezvoltarea cantinelor, căminelor, creșelor, denumite de Lenin „mlădițe ale comunismului“.

În perioada construcției socialismului și comunismului, în U.R.S.S. și țările de democrație populară, în afara legislației corespunzătoare, s-au creat toate posibilitățile pentru realizarea deplinei emancipări a femeii. În țara noastră „instaurarea puterii muncitorilor și țăranilor a pus capăt definitiv stării de inegalitate și de umilință, în care era ținută femeia în regimul burghezo-moșieresc, a statornicit deplina egalitate în drepturi a femeii“².

Pentru trecerea la comunism, în programul P.C.U.S., prezentat la Congresul XXII, au fost indicate „căile concrete de lichidare definitivă a situației inegale a femeii în munca de toate zilele“³.

Așadar, în România, primii propagandiști ai emancipării economice intelectuale, juridice, politice a femeii au fost socialiștii din secolul al XIX-lea, iar sarcina realizării acestei emancipări a revenit în secolul următor P.C.R. și regimului democrat-popular.

¹ Vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, pp. 412—414.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura Politică, București, 1959, p. 365.

³ E. G. Bulagușkin, *Construcția comunismului și dezvoltarea relațiilor matrimoniale și de familie în „Probleme de filozofie”, nr. 3/1962.*

ACȚIUNI ALE MUNCITORILOR CEFERIȘTI DIN IAȘI, CLUJ ȘI GALAȚI ÎN IANUARIE — FEBRUARIE 1933 *

de N. PETROVICI, N. G. MUNTEANU și L. FODOR

În anii crizei economice din 1929—1933, situația muncitorilor ceferiști, ca și cea a muncitorimii din întreaga țară, a devenit din ce în ce mai grea. Începînd din 1930, Direcția generală a C.F.R., sub diferite pretexte, concediază aproape zilnic zeci și sute de muncitori.

În general, numărul salariaților C.F.R. a scăzut de la 120 000 (existenți în 1926) la 95 000 de salariați¹ în 1931, iar pînă la sfîrșitul anului 1932 numărul lor a scăzut la circa 80 000. În decurs de șase ani, o treime din salariații C.F.R. fuseseră aruncați în brațele șomajului total. La aceasta trebuie adăugat că prin introducerea metodei „concediilor forțate“, adică trimiterea în mod sistematic, pentru un timp mai lung sau mai scurt, a muncitorilor „în concediu“ fără plată, un mare număr din aceștia erau de fapt șomeri parțiali.

Concomitent cu „concediile“ forțate și cu concedierea unei părți din muncitori, celeilalte părți, rămasă în serviciu, i-au fost reduse salariile. Veniturile muncitorilor și micilor funcționari C.F.R. ajunseseră la sfîrșitul anului 1932, în urma primelor două „curbe de sacrificiu“ și a reducerii indemnizațiilor de chirie, scumpete etc., cu 60% mai mici față de 1926.

O serie de rețineri din salarii (pentru Casa de pensii sau pentru Casa muncii, pentru biserică etc.) — reținerea ratelor la societatea „Roiu“ pentru uniformele C.F.R. și alte mărfuri pe care salariații, conform contractului dintre Regia autonomă C.F.R. și „Roiu“ erau obligați să și le procure de la acest furnizor și altele, reduceau și mai mult veniturile mizere ale muncitorilor.

În afară de acestea, alte lovituri au fost date nivelului de viață al muncitorilor printr-o serie întreagă de legi privind mărirea taxelor de consumație,² care aducea după sine mărirea prețurilor, la articolele de primă necesitate, prin mărirea impozitelor,³ la care s-a adăugat măsura samavolnică a Direcției generale C.F.R. de a condiționa plata salariilor de prezentarea chitanțelor prin care salariații să facă dovada plății impozitelor către stat și comună („globalul“), prin mărirea taxelor ce se percepeau la eliberarea titlurilor de capacitate⁴ și altele.

* Unele generalizări sînt bazate pe macheta monografiei „Luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933“, elaborată de Institutul de istorie a partidului, la întocmirea căreia autorii articolului de față au colaborat.

¹ „Buletinul Societății politehnice“, an. XLV, nr. 10 din octombrie 1931, p. 1310.

² „Monitorul oficial“ nr. 3 din 5 ianuarie 1927; ibidem, nr. 1 din 1 ianuarie 1933.

³ „Monitorul oficial“ nr. 1 din ianuarie 1933, Legea nr. 2 pentru constatarea, perceperea și controlul impozitelor.

⁴ „Colecțiune de legi și regulamente“, tom. V (1927), p. 11 și urm.

Pentru a înăbuși revolta muncitorimii împotriva acestor măsuri anti-muncitorești de ordin economic și social, guvernele burghezo-moșieresti care s-au perindat la cîrma țării au luat, în același timp, o serie de măsuri de ordin politic, în special împotriva muncitorilor ceferiști, în mișcarea cărora vedeau un pericol îngrijorător.

Prin legi și regulamente speciale, muncitorilor și funcționarilor C.F.R. le erau interzise organizarea în organizații bazate pe principiul luptei de clasă și participarea la greve, demonstrații, întruniri etc.¹

În ciuda tuturor măsurilor reacționare ale cercurilor guvernante, mișcarea muncitorească ceferistă n-a putut fi înăbușită. Partidul Comunist din România a chemat masele, poporul muncitor la luptă nu numai împotriva politicii interne, antimuncitorești a guvernelor burghezo-moșieresti, ci și împotriva politicii lor externe, antinaționale, de înfeudare a țării cercurilor imperialiste.

Orientarea activității partidului comunist de către Congresul al V-lea (decembrie 1931) spre detașamentele principale ale proletariatului român — muncitorii ceferiști și petroliști — și aplicarea acestei directive în lupta împotriva politicii burgheziei și moșierimii de aruncare a greutăților crizei pe umerii maselor muncitoare, de înfeudare mai adîncă a țării monopolurilor imperialiste au avut o însemnătate deosebită în organizarea și desfășurarea marilor lupte de clasă din ianuarie — februarie 1933.

Mutarea centrului muncii de partid în fabrici și ateliere, întărirea celulelor de partid din atelierele C.F.R., atragerea elementelor proletare în conducerea organizațiilor de partid și de masă, formularea de către comuniști a celor mai juste revendicări și a mijloacelor de luptă pentru cucerirea acestora, toate acestea au dus la creșterea încrederii maselor în P.C.R., în cadrele sale. Comuniștii au organizat „opoziția roșie” în sindicate, care să asigure orientarea activității sindicatelor în direcțiile unității, a frontului unic și să îndrepte munca sindicală pe calea revoluționară.

Activitatea „Opoziției roșii” s-a bucurat de încrederea maselor de muncitori organizați și neorganizați. „În toată țara — arăta tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — opozițiile cuceresc sindicatele”.² Sindicatele C.F.R. din Iași, Pașcani, Galați, Cluj și București și-au ales în cursul anului 1932 comitete pe baza frontului unic în care majoritatea era deținută de elementele din „opoziția roșie”³.

În mobilizarea muncitorilor la acțiuni pe baza Frontului unic muncitoresc și în organizarea luptei pentru cucerirea revendicărilor lor, rolul principal l-au jucat comitetele de acțiune create pe atelierele C.F.R.

Conferința pe țară a ceferiștilor, care a avut loc în martie 1932, a ales Comitetul central de acțiune, alcătuit din muncitori din toate centrele feroviare, secretar al comitetului fiind desemnat tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej.

¹ „Monitorul oficial” nr. 25 din 4 februarie 1927.

² „Dimineața” din 13 iunie 1934.

³ Chivu Stoica și G. H. Vasilichi, *Luptele din februarie 1933*, București. 1946, p. 28.

Atît în perioada de pregătire a conferinței pe țară, cît și ulterior, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a desfășurat o activitate multilaterală în principalele centre feroviare, atît la Galați și Dej, cît și la București, Cluj, Iași, Pașcani și alte centre, pentru organizarea muncitorimii ceferiste, pentru explicarea liniei partidului, însușirea ei de către activul de partid și masa muncitorilor și înfringerea diferitelor influențe oportuniste, pentru aplicarea hotărîrilor Comitetului central de acțiune și alegerea comitetelor locale, dînd exemplu de felul cum trebuie muncit în mijlocul maselor.

Începutul anului 1933 a însemnat un nou atac al burgheziei și moșierimii asupra nivelului de trai al oamenilor muncii. Noua „curbă de sacrificiu“ decretată de guvernarea național-tărăniștii lovea puternic masa salariaților și pensionarilor publici, ale căror salarii erau deja reduse la limita extremă și care cu greu își mai puteau asigura strictul necesar pentru ei și familiile lor.

Ca răspuns la noul atac al guvernului național-tărănesc asupra nivelului de trai al maselor largi de oameni ai muncii, lupta de clasă din România, în fruntea căreia se găseau muncitorii ceferiști și petroliști, capătă, la începutul anului 1933, o amploare crescîndă.

Sub influența luptei ceferiștilor și petroliștilor se dezvoltă acțiunile muncitorilor din alte ramuri ale economiei, ale țărănimii muncitoare, ale diferitelor pături neproletare (funcționari, învățători, profesori etc.), care, prin memorii, întruniri, demonstrații, greve, își exprimă nemulțumirile și protestele împotriva politicii guvernului, cer satisfacerea revendicărilor lor.

În cursul lunii ianuarie 1933, ca urmare a noilor măsuri antimuncitorești luate de guvern, în toate centrele feroviare din țară au crescut acțiunile muncitorești revoluționare, s-a trecut la acțiuni deschise împotriva politicii reacționare a cercurilor guvernante.

Numărul tot mai mare al participanților, combativitatea și hotărîrea cu care ceferiștii cereau satisfacerea revendicărilor lor vitale, caracterul organizat al acțiunilor coordonate pe întreaga țară demonstrează ridicarea pe o treaptă mai înaltă a luptei revoluționare. Un rol remarcabil în luptele din 1933 l-au avut muncitorii ceferiști de la „Grivița“ din București, ale căror acțiuni au constituit adevărate semnale de luptă pentru muncitorii din întreaga țară.

Aceasta se datora activității desfășurate de partidul comunist, de Comitetul central de acțiune, de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, care în cursul anului 1932 s-a deplasat în citeva rînduri în centrele feroviare din țară și, în ciuda faptului că era urmărit pas cu pas de către poliție, fiind chiar arestat, și-a îndeplinit cu curaj și perseverență sarcinile încredințate de partid în vederea organizării muncitorilor din ateliere¹.

În fața noului atac al guvernului, a măsurilor administrației Atelierelor C.F.R., la chemarea organizației de la „Nicolina“ a partidului comunist, muncitorii se ridică tot mai hotărîți la luptă. În cursul lunilor ianuarie și

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. Macheta monografiei „Luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933“.

februarie au loc un șir de acțiuni ale muncitorilor de la atelierele Nicolina¹.

Comitetul de acțiune provizoriu, ales la 9 aprilie 1932, a devenit în practică conducătorul maselor de ceferiști, sub a cărui influență a stat și organul de conducere al Sindicatului C.F.R. din Iași.

Datorită activității desfășurate de Comitetul de acțiune de la Nicolina, în fruntea căruia se găseau comuniștii, muncitorii au ajuns tot mai mult la convingerea că pe calea preconizată de șefii social-democrați de dreapta, (oportuniști ca Virgil Ionescu, Cloțan și alții), aceea a memoriilor nesfârșite la Direcția generală, la Ministerul Comunicațiilor, la rege, memorii care rămâneau totdeauna fără nici un rezultat, nu-și vor cuceri niciodată revendicările lor arzătoare².

La întrunirea de la 8 ianuarie 1933 de la Ateneul popular „Nicolina“, la care au participat, pe lângă ceferiști, muncitori din fabricile textile și șomeri din Iași, precum și o delegație din partea Atelierele C.F.R. Grivița, s-au discutat probleme arzătoare ale muncitorimii, printre care continua scădere a salariilor, concediile forțate, reprimirea tuturor tinerilor cu școală și fără școală ce s-au întors din armată, suspendarea amenzilor și împlinirilor, fixarea unui minim de existență³.

În cuvântul lor, vorbitorii, printre care Ilie Pintilie și alți muncitori din Iași, reprezentanți ai muncitorilor din București, Galați și Pașcani, au protestat împotriva condițiilor grele de viață și de muncă ale muncitorilor ceferiști, ale muncitorilor din alte ramuri de producție, ale funcționarilor și pensionarilor, arătând că acestea sînt consecința politicii antipopulare a burgheziei și moșierimii.

În zilele care au urmat, în cadrul unor consfătuiri la care au participat reprezentanți ai tuturor secțiilor și schimburilor din atelierele „Nicolina“, Comitetul de acțiune chema pe muncitori să se opună cu hotărîre măsurilor luate de administrația atelierele de trimitere în concediu forțat. „În fața acestor măsuri — arăta Ilie Pintilie la consfătuirea de la 12 ianuarie — datoria muncitorilor este de a nu pleca nimeni pe poartă cînd va fi trimis pînă nu va suna semnalul de ieșire a tuturor lucrătorilor“⁴.

În focul luptei împotriva politicii antipopulare a burgheziei și moșierimii, a măsurilor de înfometare luate de administrația Atelierele C.F.R., creștea tendința spre unitatea de acțiune a muncitorimii ceferiste din Iași. În vederea unirii forțelor într-o acțiune comună, în ziua de 17 ianuarie a avut loc o întîlnire a delegaților Comitetului de acțiune și sindicatului revoluționar cu o delegație a social-democraților, la care s-a stabilit ținerea unei întruniri comune. La această întrunire, care a avut loc în ziua de 19 ianuarie la Casa poporului, au participat 800—900 de muncitori; ea s-a desfășurat sub conducerea unui prezidiu format din comuniști și social-democrați⁵. Deși unele elemente scizioniste din rîndul social-

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 111, f. 3—13; fond. 68, dos. 6168, f. 158 și 159; fond. 69, dos. 6328, f. 248.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 69, dos. 6328, f. 123.

³ *Ibidem*, dos. 6371, f. 675.

⁴ *Ibidem*, dos. 6328, f. 248.

⁵ *Ibidem*, dos. 6371, f. 715.

democrațiilor au căutat să abată atenția de la discutarea problemelor principale care frământau în acel moment masa ceferiștilor, adunarea de la 19 ianuarie a constituit un serios pas înainte pe linia întăririi unității de luptă a muncitorilor. Cu această ocazie s-a ales un nou comitet de acțiune, mult mai cuprinzător decât cel dinainte, numărând 40 de membri — comuniști, social-democrați, socialiști-independenți, muncitori fără de partid —, adoptându-se totodată o platformă comună de luptă.

Măsurile luate de guvernul național-țărănesc la începutul anului 1933, care se răsfrângeau dureros asupra situației maselor largi, au fost întîmpinate cu indignare și proteste de către oameni aparținînd celor mai diverse categorii sociale. În același timp cu acțiunile muncitorilor de la Atelierele „Nicolina“ au avut loc greve ale muncitorilor textiliști de la fabricile „Copou“ și „Saperștain“ împotriva reducerilor salariilor, a amenziilor și a regimului neomenos impus muncitorilor de către capitaliști.

Vii nemulțumiri împotriva măsurilor privind noile reduceri de salarii se manifestau și în rîndurile celorlalte categorii de funcționari C.F.R., organizate în diferite asociații care țineau adunări de protest împotriva reducerii salariilor. „Această mișcare a tuturor funcționarilor C.F.R. — se menționează într-un referat al organelor de siguranță — are ca scop aducerea de proteste în contra măsurii pentru reducerea salariilor“¹.

Printre diversele categorii de funcționari C.F.R. prindea tot mai mult teren ideea de a se refuza primirea salariilor cu reducerile ce urmau să se aplice“². Frământările din rîndurile diferitelor categorii de slujbași C.F.R. erau consemnate chiar și în paginile presei burgheze : „...Ceferiștii mecanici, fochiști, acari găsesc că singura măsură salvatoare e numai o grevă la C.F.R.“³.

Nemulțumiri s-au manifestat și în rîndurile profesorilor de toate gradele. La adunarea generală a corpului didactic din Iași de la 22 ianuarie, vorbitorii au protestat contra reducerii salariilor, cerînd să li se plătească gradațiile și înaintările. „A treia reducere a salariilor — arăta profesorul universitar Iorgu Jordan — face ca mulți din membrii corpului didactic să nu aibă nici cele necesare existenței“. În motiunea adoptată se arăta că membrii Corpului didactic vor face grevă dacă doleanțele lor nu vor fi just rezolvate“⁴.

Funcționarii publici pensionați, constituiți în Blocul pensionarilor publici⁵, s-au întrunit la 29 ianuarie pentru a protesta „cu toată energia în contra oricărei intențiuni a guvernului de a face noi ciuntiri a pensiilor de miserie“. Pensionarii întruniți au cerut plata integrală a pensiilor restante pe 5 luni din 1931 și 1932“⁶.

La întrunirea invalizilor și văduvelor de la 29 ianuarie, numeroși vorbitori care au luat cuvîntul au arătat că nu se respectă legile, li se

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 69, dos. 6 371, f. 715.

² *Ibidem*, f. 720.

³ „Curentul“ din 29 ianuarie 1933.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 69, dos. 6 371, f. 705.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, f. 740.

cer taxe pentru copii la școală, li se iau feciorii la armată, deși aceștia sînt sprijinul familiei lor, nu li se plătesc pensiile la timp¹.

Luptele muncitorilor ceferiști din Iași capătă o tot mai mare amploare către sfîrșitul lunii ianuarie 1933. Greva demonstrativă a muncitorilor de la Atelierele „Grivița“ din 28 ianuarie, în urma căreia guvernul național-țărănist și Direcția generală C.F.R. au fost nevoiți să hotărască plata integrală a avansului pe ianuarie, a exercitat o influență puternică asupra muncitorilor de la Iași, ca și din celelalte centre feroviare.

La 29 ianuarie, la Iași, în sala Ateneului popular „Nicolina“ a avut loc o mare adunare de solidaritate cu lupta și revendicările muncitorilor de la „Grivița“. La adunare participă un număr de muncitori neatins pînă acum : peste 1 500²; neîncăpînd în sală, muncitorii s-au adunat și în curte. Felul cum s-a desfășurat adunarea reflectă creșterea gradului de radicalizare a masei de muncitori de la Atelierele Nicolina, hotărîrea lor de a merge neabătut pe drumul luptei revoluționare pentru a-și cuceri revendicările. În cuvîntul său, Ilie Pintilie, referindu-se la dese intervenții făcute la prefectură și alte autorități din oraș, a arătat că trebuie să se renunțe la asemenea căi, care nu duc la nici un rezultat. „Să formăm un front unic — spunea el — și astfel, unindu-ne cu toții să colaborăm împreună, să luptăm pentru ameliorarea situației critice în care trăim azi“³. La adunare au mai luat cuvîntul un ucenic, un lucrător, precum și delegații muncitorilor de la Atelierele „Grivița“.

Adunarea a reflectat de asemenea faptul că elementele nehotărîte din rîndul social-democraților de dreapta erau tot mai izolate. De altfel trebuie arătat că în timp ce comuniștii luptau pentru înfăptuirea unității de acțiune a muncitorilor, unica cheazășie a succesului luptei pentru cîștigarea revendicărilor, elementele social-democrate de dreapta din conducerea sindicatului au difuzat un comunicat în care îndemneau pe muncitori „să nu se lase înduplecați de conducătorii revoluționari care i-ar îndemna la acțiuni de luptă în legătură cu noua reducere a salariilor“⁴.

În anii crizei economice, mișcarea muncitorească din Galați, în frunte cu cea a muncitorilor ceferiști, s-a dezvoltat continuu, ridicîndu-se pe o treaptă superioară în cursul lunilor ianuarie—februarie 1933.

Un rol deosebit de însemnat în creșterea conștiinței muncitorilor din Atelierul C.F.R. Galați și din întregul oraș l-a avut tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, care în 1931 desfășurase o vie activitate la Galați pentru realizarea unității de acțiune a muncitorilor ceferiști și închegarea frontului unic de jos. Încă din acel an, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej militase pentru făurirea unui organ central de front unic al muncitorilor ceferiști. „Dar această formă de acțiune n-a putut fi pusă în practică,

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 69, dos. 6 371, f. 736.

² *Ibidem*, dos. 6 328, f. 267.

³ *Ibidem*, f. 276 și 277.

⁴ *Ibidem*, f. 258.

datorită tendințelor oportuniste sectariste care se resimțeau puternic în partid¹.

Celulele P.C.R. din Atelierele C.F.R. Galați au desfășurat o perseverență muncă politică de lămurire asupra politicii înrobitoare a claselor exploatoare, de organizare și atragere a muncitorilor la luptă hotărâtă nu numai pentru cucerirea revendicărilor lor economice, ci și pentru dreptul la activitate revoluționară deschisă. Această muncă politică a dus la întărirea rolului conducător și mobilizator al celulelor P.C.R. din Atelier, la cucerirea Sindicatului C.F.R. de către elementele revoluționare. De asemenea a fost creat Comitetul de acțiune al muncitorilor ceferiști, în care au intrat atît comuniști, uteciști, alte elemente revoluționare, precum și social-democrați, Comitetul de acțiune fiind astfel expresia Frontului unic muncitoresc în lupta pentru cucerirea revendicărilor muncitorilor.

Caracteristica activității în rîndurile muncitorilor ceferiști din Galați a fost faptul că munca politică-organizatorică de pregătire a acțiunilor deschise și hotărîte a cuprins întreaga masă de muncitori².

Hotărîrile luate de întrunirea ceferiștilor din Iași de la 8 ianuarie, la care au participat doi delegați din Galați³, au fost aduse la cunoștința muncitorilor ceferiști din Galați în adunarea de la 13 ianuarie, convocată de Comitetul de acțiune. La adunare au participat peste 800 de muncitori, care și-au însușit revendicările formulate la întrunirea de la Iași.

Pentru a înăbuși acțiunile tot mai hotărîte ale ceferiștilor și a împiedica dezvoltarea lor în rîndurile celorlalte categorii de muncitori din oraș și port, forțele represive au trecut la un atac împotriva organizațiilor muncitorești, efectuînd în noaptea de 15 ianuarie percheziții domiciliare și arestînd 25 de persoane din conducerea mai multor sindicate din Galați⁴ (Sindicatul C.F.R. și Comitetul de acțiune C.F.R. 10 persoane, sindicatul S.N.G., metalurgist, textilist, al lucrătorilor forestieri, tîmplari etc.).

Scopul urmărit de autorități nu a fost atins. Muncitorii, și în special ceferiștii, s-au ridicat cu vehemență împotriva acestui atac al reacțiunii contra organizațiilor muncitorești. Astfel, în ziua de 19 ianuarie, la sediul Sindicatului C.F.R. a avut loc o mare adunare de protest la care au participat circa 1 000 de muncitori. Înfierînd teroarea aparatului de stat burghezo-moșieresc împotriva organizațiilor muncitorești și a conducă-

¹ Chivu Stoica, *Cuvîntarea la adunarea solemnă cu prilejul celei de-a 30-a aniversări a eroicelor lupte din februarie 1933 ale muncitorilor ceferiști și petroliști*.

² În decembrie 1932, de pildă, la întrunirile convocate de comitetul Sindicatului C.F.R. au participat 200—300 de muncitori. (Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 184—185). În prima jumătate a lunii ianuarie 1933, numărul participanților la adunări s-a dublat și, în ultimele zile ale lunii, s-a ridicat la 1 000—1 200 de muncitori.

³ *Ibidem*.

⁴ Arh. St. Galați, fond. Parchetul Trib. Covurlui, pac. 40, d. 18/1933; rapoartele chestorului poliției nr. 1 103 din 15 ianuarie și nr. 1 131 din 16 ianuarie 1933; ziarele „Acțiunea” și „Vocea Galaților” din 18 februarie 1933 și 17 ianuarie 1933, „Ecol” din 17 ianuarie 1933.

torilor lor, vorbitorii au înfățișat spiritul de sacrificiu al comuniștilor pentru cauza clasei muncitoare, hotărîrea lor neclintită de a lupta pentru apărarea intereselor oamenilor muncii. „Burghezia, a spus un vorbitor, „vrea să dărîme organizațiile muncitorești, știind că al acestor organizațiuni este viitorul, dar burghezia se va prăbuși mai curînd“¹. Caracteristic acestei adunări a fost poziția hotărîtă a mișcării muncitorești de apărare a organizațiilor revoluționare.

Sub presiunea acțiunilor maselor muncitoare, Tribunalul Covurlui a confirmat mandatele de arestare la numai patru persoane, eliberînd pe celelalte².

În zilele de 30 și 31 ianuarie, la Galați s-au desfășurat puternice acțiuni de masă ale ceferiștilor și altor categorii de muncitori. Astfel, în aceste zile au avut loc adunări ale muncitorilor ceferiști, muncitorilor din port, adunarea marinarilor, a funcționarilor particulari, precum și o adunare a pensionarilor³.

La adunarea de la 30 ianuarie a muncitorilor ceferiști, ținută la sediul sindicatului, în fața a peste 800 de participanți s-a prezentat darea de seamă asupra grevei demonstrative, asupra adunării muncitorilor ceferiști de la „Grivița“ de la 28 ianuarie și programului de revendicări stabilit de aceștia. Adunarea a adoptat programul de revendicări formulat de ceferiștii din București și, în lumina acestui program, au fost fixate punctele de revendicări proprii, care prevedeau: încetarea reducerii salariilor, desființarea lucrului în acord și asigurarea unui salariu minim lunar de 4 000 de lei pentru muncitorii calificați și 2 000 de lei pentru hamali și recunoașterea comitetului de întreprindere și a delegaților muncitorilor cu dreptul de control asupra regimului de muncă în ateliere, încetarea persecuțiilor împotriva conducătorilor sindicatului și comitetului de acțiune; reprimirea muncitorilor concediați, plata alocației de chirie și scumpete retroactiv de la 1 ianuarie 1932. S-a hotărît ca a doua zi, 31 ianuarie, să fie convocată o nouă adunare generală a tuturor lucrătorilor din ateliere, de data aceasta în sala de conferințe din incinta atelierelor, unde să fie chemată și conducerea atelierului, iar Comitetul de acțiune să înfățișeze în fața maselor revendicările stabilite⁴.

La orele 12, cei 817 muncitori și 50 de funcționari și ingineri din Atelierele C.F.R. au părăsit locul de muncă și s-au adunat în sala de conferințe. Comitetul a înfățișat revendicările fixate în adunarea precedentă⁵. Tratatивele s-au desfășurat într-o atmosferă de luptă dirză. Din partea muncitorilor au luat cuvîntul șase persoane. Acestea au expus mizeria la care guvernele și Direcția generală C.F.R. au condamnat pe muncitorii ceferiști și familiile lor, afirmînd cu fermitate că ceferiștii sînt hotărîți să pună capăt prin luptă acestor stări de lucruri⁶.

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 185—186.

² „Vocea Galaților“ din 19 și 26 ianuarie 1933.

³ Arh. St. Galați, fond. Chestura poliției Municipiului Galați, dos. 9/1933, raportul circ. I poliție nr. 2 100 din 29 ianuarie 1933.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 70, dos. 6 516, f. 49 și 50; „Acțiunea“ (Galați) din 2 februarie 1933.

⁵ „Acțiunea“ din 3 februarie 1933.

⁶ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 70, dos. 6 516, f. 49—50.

Inspectorul-șef a promis că va supune revendicările economice Direcției generale C.F.R. El s-a opus însă revendicărilor politice, în special în problema recunoașterii Comitetului de fabrică.

Cu toate că în urma tratativilor nu s-a obținut nimic concret în privința satisfacerii revendicărilor, adunarea din ziua de 31 ianuarie a constituit un succes politic al muncitorilor.

Tratatивele înseși, purtate în fața maselor între direcția atelierului și Comitetul de acțiune însemna recunoașterea în fapt a acestuia din urmă ca reprezentant cu depline puteri al muncitorilor.

După adunarea din 31 ianuarie în rîndurile muncitorilor s-a înrădăcinat mai puternic convingerea că revendicările lor vor fi cucerite prin luptă deschisă. Evenimentele petrecute la București în aceeași zi, unde cefeřiștii „Griviței“ au declarat grevă, au întărit și mai mult această convingere.

În pregătirea și organizarea luptelor muncitorilor cefeřiști de la Atelierele principale C.F.R. Cluj, o deosebită importanță a avut alegerea sub directa îndrumare a tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, a Comitetului de acțiune pe ateliere cu ocazia conferinței regionale ținute la 8 iunie 1932. La această conferință, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a dat o serie de directive, care au înarmat celula de partid de la C.F.R. cu linia justă politică și organizatorică tocmai în vederea luptelor apropiate¹.

Activitatea Comitetului local de acțiune al muncitorilor cefeřiști din Cluj, concomitent și strîns legată de celelalte comitete din centrele cefeρίste din țară, a fost îndrumată în permanență de Comitetul central de acțiune. La început, activitatea Comitetului de acțiune și a Sindicatului C.F.R. Cluj se împletea și se completa reciproc. Membrii comitetului sindicatului, aleși în februarie 1932 dintre elemente revoluționare², erau în același timp membri activi ai Comitetului de acțiune. Împletirea activității Comitetului de acțiune cu activitatea Sindicatului C.F.R. a dus în rîndurile acestuia din urmă un suflu puternic de luptă revoluționară, concretizat în mai multe acțiuni reușite pe care le-a organizat și condus în perioada premergătoare luptelor eroice din ianuarie—februarie 1933. Ca urmare, în a doua jumătate a anului 1932 a avut loc un adevărat aflux al muncitorilor spre Sindicatul C.F.R. Dacă la începutul anului 1932 Sindicatul C.F.R. Cluj avea 500—600 de membri, în preajma luptelor din februarie 1933 el cuprindea 1 255 de membri cu cotizația achitată la zi³ din totalul de 1 393 lucrători de la Atelierele C.F.R. Cluj.

Aceștia au văzut în cuceririle muncitorilor de la „Grivița“ propria lor victorie, precum și a întregii muncitorimi din România. Sub lozinca „Semnalul de luptă a fost dat de tovarășii de la «Grivița», muncitorii

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 955 f. 1—3.

² *Ibidem*, dos. 39 387/1398, ordinul Direcției generale a poliției nr. 22 494-S și Arhiva Trib. orășenesc Cluj, secția I, dos. 1 999/1928.

³ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 148, f. 291 (broșura în chestia C.F.R.) și fond. 5, dos. 948, f. 21 și 156.

feroviarilor din celelalte ateliere C.F.R. au recunoscut încă o dată rolul conducător al ceferiștilor bucureșteni. În acest sens, muncitorii ceferiști din Iași, Galați, Cluj, Constanța etc., în cursul zilei de 2 februarie, au trimis telegrafic moțiuni ceferiștilor din capitală prin care se declarau solidari cu lupta lor¹.

La Galați, în ziua de 1 februarie, la chemarea Comitetului de acțiune, circa 800 de muncitori² s-au adunat în sala sindicatului³ și au urmărit cu însuflețire cele arătate de vorbitori, care au apreciat că „semnalul de luptă pentru satisfacerea revendicărilor muncitorilor ceferiști l-a dat Sindicatul C.F.R. București”⁴. Declarându-se solidari cu acțiunile de la Grivița, muncitorii ceferiști din Galați au hotărât trimiterea unei scrisori de solidaritate⁵.

Adunarea muncitorilor a hotărât declararea unei greve demonstrative de o oră pentru a doua zi, 2 februarie⁶, alegând totodată o delegație care, după declararea grevei, să meargă la conducerea atelierului pentru a-i cere satisfacerea revendicărilor prezentate în adunarea din 31 ianuarie⁷.

În dimineața zilei de 2 februarie 1933, la orele 8, sirena Atelierului C.F.R. Galați a sunat prelung. Concomitent, muncitorii, membri ai Comitetului de acțiune, ai comitetului sindicatului, tineri uteciști băteau cu răngi de fier în tamponanele locomotivelor și vagoanelor. Era semnalul de chemare la grevă. La acest semnal, în strigăte de „Ura !”, „Trăiască greva !”, „Trăiască solidaritatea !”⁸, toți muncitorii au părăsit lucrul și s-au adunat în curtea Atelierului C.F.R.⁹.

La sunetul sirenei a răspuns și o parte a muncitorilor din Depoul C.F.R., au venit și reprezentanți ai muncitorilor metalurgiști de la S.N.G., precum și muncitori ceferiști care fuseseră concediați, astfel încât numărul muncitorilor adunați în curtea atelierului s-a ridicat la 1 300¹⁰.

Muncitorii au ascultat cuvântul membrilor delegației, aleși în adunarea din ziua precedentă, care, folosind drept tribună tenderul unei locomotive, înainte de a pleca la direcție au expus încă o dată punctele cu revendicările din memoriu. Cuvântul lor a fost aplaudat cu entuziasm și întrerupt adeseori cu strigăte : „VREM PÎNE, IAR GUVERNANȚII SĂ ȚINĂ SEAMA CĂ SÎNTEM ARTERA CEA MAI PRINCIPALĂ DIN STAT ȘI SĂ NU-ȘI MAI BATĂ JOC DE NOI”, „VREM PÎNE ȘI MUNCĂ”, „TRĂIASCĂ SOLIDARITATEA”, „TRĂIASCĂ GREVA”¹¹.

¹ „Adevărul” din 4 februarie 1933.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 40, f. 682.

³ *Ibidem*, dos. 946, f. 185 ; „Acțiunea” (Galați) din 5 februarie 1933.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 186 ; fond. 96, dos. 3728. La această adunare au vorbit : Constantin Mirza și Alex. Nicolau, membrii în Comitetul central de acțiune și în comitetul Sindicatului C.F.R. Galați, A. Marinescu din conducerea Cercului cultural al tineretului, C. Miron, lucrător, și alții.

⁵ *Ibidem*, fond. 5, dos. 946, f. 186.

⁶ *Ibidem*, fond. 96, dos. 3728, p. 93 ; „Acțiunea” din 5 februarie 1933.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 956, f. 186 ; fond. 96, dos. 3728, p. 93.

⁸ *Ibidem*, fond. 96, dos. 3728 (ordonanța definitivă în procesul conducătorilor ceferiști), f. 93.

⁹ *Ibidem*, fond. 70, dos. 6516, f. 9.

¹⁰ *Ibidem*, fond. 1, dos. 40, f. 682—684.

¹¹ *Ibidem*, fond. 5, dos. 146, f. 495.

Delegația, alcătuită — pe baza frontului unic — din Constantin Mirza, Alexandru Nicolau, Aurel Marinescu și alte două persoane¹, a respins încercarea inspectorului-șef de a nu recunoaște comitetul de fabrică. În fața dîrzeniei delegației și a demonstrației ce se desfășura în curtea atelierelor, inspectorul-șef a declarat că este de acord cu toate revendicările muncitorilor și că va pleca în capitală, la Direcția generală C.F.R., spre a le susține².

Reîntoarsă în mijlocul greviștilor, delegația a raportat asupra rezultatelor tratativelor. Greviștii au aprobat activitatea delegației și au salutat succesul obținut prin grevă: recunoașterea comitetului de fabrică și declarația inspectorului-șef că va susține revendicările la Direcția generală C.F.R.; după aceasta lucrul a fost reluat³.

În după-amiaza aceleiași zile, Comitetul de acțiune a aflat că ceferiștii de la Atelierele „Grivița“ se aflau încă de dimineață în grevă, baricadați în ateliere⁴. Pentru a-și manifesta solidaritatea cu ceferiștii de la „Grivița“, Comitetul de acțiune a hotărît convocarea adunării muncitorilor pentru seara aceleiași zile (2 februarie). La semnalul dat prin sunetul sirenei⁵ au răspuns peste 1500 de muncitori⁶. La Sindicatul ceferiștilor au venit muncitori din Depoul C.F.R., metalurgiști de la S.N.G., muncitori din port și din alte întreprinderi.

Ascultînd cuvîntul vorbitorilor la adunare, muncitorii și-au manifestat voința de luptă împotriva scăderii salariilor și pentru ridicarea lor în raport cu scumpetea, pentru reprimirea la lucru a celor concediați, asigurarea unui minim de salariu pentru femeii și tineri, împotriva descalificării muncitorilor, pentru recunoașterea comitetului de fabrică. Adunarea muncitorilor a răspuns cu urale la chemarea Comitetului de acțiune ca a doua zi, 3 februarie, în semn de solidaritate cu muncitorii din capitală⁷, să fie declarată grevă pe timp nelimitat, pînă la cucerirea revendicărilor formulate de Comitetul de acțiune⁸, și a aprobat măsurile propuse în legătură cu desfășurarea grevei. S-a hotărît ca a doua zi toți muncitorii din Atelierul C.F.R. să se prezinte la lucru, iar la semnalul dat de Comitetul de acțiune să intre în grevă fără părăsirea atelierelor; fiecare lucrător urma să-și aducă și familia în atelier; la sunetul sirenei — semn că greva a început — în jurul atelierului trebuiau să fie mobilizați muncitori de la alte întreprinderi și cetățeni din cartiere; se prevăzuse ca greva să nu înceteze pînă cînd muncitorul ceferist Lungu Mihalache, membru în Comitetul de acțiune din Atelierele C.F.R. Galați, care se

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 146, f. 495.

² *Ibidem*, fond. 5, dos. 8169, f. 15, fond. 70, dos. 6516, f. 9—10.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, fond. 5, dos. 962, f. 88—89.

⁶ *Ibidem*, fond. 1, dos. 40, f. 682—684; fond. 96, dos. 3728, f. 94—95; „Dimineața“ din 5 februarie 1933.

⁷ „Dimineața“, din 5 februarie 1933.

⁸ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 494 (raportul Siguranței reg. de poliție București nr. 1026/1933; fond. 96, dos. 3728, f. 94—95; „Acțiunea“ din 5 februarie 1933.

afla în capitală, nu va veni să informeze asupra desfășurării și rezultatului grevei muncitorilor de la „Grivița“¹.

Desfășurarea grevei de la 2 februarie și a adunării din seara zilei au produs panică în rândurile autorităților locale². În vederea luării măsurilor de înăbușire a luptei muncitorilor, în noaptea de 2 spre 3 februarie a avut loc o consfătuire a reprezentanților autorităților din Galați, la care au participat: prefectul județului, procurorul general, comandantul pieței, chestorul poliției, șeful serviciului de siguranță și reprezentanții inspecțiilor Atelierelor și Depoului C.F.R.³.

Problema principală dezbătută la consfătuire a fost aceea a posibilităților de împiedicare a grevei, proiectată de muncitori pentru ziua de 3 februarie, prin ocuparea atelierelor de către forțele represive încă în cursul nopții. De teamă că introducerea forțelor militare în atelier ar putea da loc la ciocniri sîngeroase între muncitorii ceferiști și armată și că eventualele ciocniri vor ridica la luptă de solidaritate pe muncitorii din celelalte întreprinderi din localitate, ceea ce ar putea duce în ultimă instanță la greva generală în întregul oraș⁴, s-a hotărît ca toate măsurile ce se vor lua să urmărească izolarea ceferiștilor de celelalte categorii de muncitori, limitînd pe cît posibil greva numai la Atelierele C.F.R.⁵. În acest scop, după cum arată prefectul în raportul său către Ministerul de Interne, „s-a examinat situația terenului pe o schiță, discutînd pas cu pas cum trebuie apărât fiecare punct, stradă, poartă și acces în ateliere... S-a hotărît masarea de soldați în față, cu arme și mitraliere⁶.

Pentru reprimarea unor eventuale mișcări de masă în cartierele muncitorești — Bădălan, Cărămidărie, Galații Noi etc. — s-a cerut urgent, prin legiunea de jandarmi, trimiterea unui detașament din compania mobilă de jandarmi din Tg.-Ocna.

Șefii autorităților locale au stabilit măsuri speciale pentru „a opri cu orice preț ca sirena să sune“⁷. În acest scop s-a stabilit formarea unei echipe speciale alcătuită din „personal viguros și devotat (administrației. - n.n.), pregătit să opună rezistență“, care să împiedice pătrunderea muncitorilor în uzina mecanică⁸.

În dimineața zilei de 3 februarie, venind spre Atelierul și Depoul C.F.R., muncitorii au fost întîmpinați de patrulare militare. În cursul

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 58, dos. 946, f. 494; fond. 70, dos. 70, dos. 6516. f. 37.

² *Ibidem*, fond. 70, dos. 6516, f. 10.

³ *Ibidem*, f. 37.

⁴ Referindu-se la această problemă, Inspectoratul regional de poliție București, organul superior al Subinspectoratului Galați, raporta: „Autoritățile (din Galați.-n.n.) și-au manifestat teama că la mișcarea ceferiștilor din atelier să nu se asocieze și personalul de tracțiune, ceea ce ar agrava situația. În general, toate categoriile de muncitori (din Galați.-n.n.) sînt în continuă agitație“ (Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 495; raportul nr. 1026/1933).

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 8865, f. 33—34.

⁶ *Ibidem*, fond. 70, dos. 6516, f. 37—38.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, fond. 5, dos. 952, f. 93—95; fond. 70, dos. 6516, f. 34.

noapții armata încercuise atelierul și depoul¹, iar în gară au fost masate unități militare cu mitralierele îndreptate spre intrarea în atelier².

Parte din muncitori, așa cum fusese stabilit în adunare, au venit însoțiți de soții și copii spre a intra împreună în ateliere³. Armata a intervenit, nelăsând să intre decât pe lucrători⁴.

La orele 9, peste 1 000 de muncitori se aflau în curtea atelierului⁵. Aici a avut loc un miting, la care, pe lângă greviști, au participat și aproape 200 de muncitori ceferiști șomeri⁶. Membrii Comitetului de acțiune au declarat în uralele muncitorilor că greva începută se va termina numai prin cucerirea revendicărilor⁷.

În timp ce membrii Comitetului de acțiune vorbeau mulțimii, inginerii conducători ai diferitelor secții, unii maiștri, împreună cu câteva cozi de topor ale administrației, au încercat să-i convingă pe muncitori să renunțe la grevă, să aștepte cu încredere decizia guvernului. Aceste încercări au rămas însă fără rezultat⁸.

După mitingul din curte, o parte din muncitori au intrat în ateliere fără a începe lucrul, iar altă parte a rămas în curte, încercuind clădirile⁹.

Scopul urmărit de autorități prin oprirea sirenei, de a evita alarmarea oamenilor muncii din Galați, n-a fost atins în întregime. Soțiile și copiii ceferiștilor, împiedicați să intre în Atelierul C.F.R., s-au dovedit a fi tot atâția agitatori în cartierele muncitorești, astfel încît pînă în jurul orei 11 o mulțime de oameni ai muncii, muncitori din alte întreprinderi, șomeri etc. au venit în fața Atelierele C.F.R., solidarizîndu-se cu lucrătorii ceferiști. „Piața din fața gării și strada H. Rădulescu — consemna un ziar local — era plină pînă sus“¹⁰.

În jurul atelierelor, al gării și Depoului C.F.R. se aflau armata și jandarmii. Comandamentele forțelor represive se instalaseră în birourile gării și în biroul inspectorului-șef al atelierelor. Dincolo de cordonul de militari se aflau masele de oameni ai muncii, solidarizate cu ceferiștii.

La orele 11,30, cînd delegatul muncitorilor ceferiști din Galați, Lungu Mihalache, a coborît din tren, grupuri de muncitori au pătruns pe peronul gării și l-au purtat pe sus pînă în curtea atelierului¹¹. Aici el a comunicat că lupta ceferiștilor de la „Grivița“ de la 2 februarie s-a încheiat cu succes, guvernul acceptînd aproape toate revendicările ceferiștilor, inclusiv recunoașterea comitetului de fabrică¹².

¹ „Ecoul“ din 4 februarie 1933.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 70, dos. 6 516, f. 37.

³ *Ibidem*, fond. 1, dos. 40, f. 682—684.

⁴ *Ibidem*, fond. 5, dos. 6 169, f. 15.

⁵ *Ibidem*, fond. 69, dos. 6 169, f. 14, 16; fond. 5, dos. 6 169, f. 16, Arh. St. Galați, fond. Parchet. Trib. Covurlui, pac. 40, dos. 18/1933; „Dimineața“ din 5 februarie 1933.

⁶ „Ecoul“ din 14 februarie 1933.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 70, dos. 6 516, f. 37; „Acțiunea“ din 5 februarie 1933.

⁸ „Acțiunea“ din 5 februarie 1933.

⁹ „Vocea Galaților“ din 5 februarie 1933.

¹⁰ „Acțiunea“ din 5 februarie 1933.

¹¹ *Ibidem*, 3 februarie 1933.

¹² *Ibidem*.

afla în capitală, nu va veni să informeze asupra desfășurării și rezultatului grevei muncitorilor de la „Grivița“¹.

Desfășurarea grevei de la 2 februarie și a adunării din seara zilei au produs panică în rândurile autorităților locale². În vederea luării măsurilor de înăbușire a luptei muncitorilor, în noaptea de 2 spre 3 februarie a avut loc o consfătuire a reprezentanților autorităților din Galați, la care au participat: prefectul județului, procurorul general, comandantul pieței, chestorul poliției, șeful serviciului de siguranță și reprezentanții inspecțiilor Atelierele și Depoului C.F.R.³.

Problema principală dezbătută la consfătuire a fost aceea a posibilităților de împiedicare a grevei, proiectată de muncitori pentru ziua de 3 februarie, prin ocuparea atelierelor de către forțele represive încă în cursul nopții. De teamă că introducerea forțelor militare în atelier ar putea da loc la ciocniri sîngeroase între muncitorii ceferiști și armată și că eventualele ciocniri vor ridica la luptă de solidaritate pe muncitorii din celelalte întreprinderi din localitate, ceea ce ar putea duce în ultimă instanță la greva generală în întregul oraș⁴, s-a hotărît ca toate măsurile ce se vor lua să urmărească izolarea ceferiștilor de celelalte categorii de muncitori, limitînd pe cît posibil greva numai la Atelierele C.F.R.⁵. În acest scop, după cum arată prefectul în raportul său către Ministerul de Interne, „s-a examinat situația terenului pe o schiță, discutînd pas cu pas cum trebuie apărât fiecare punct, stradă, poartă și acces în ateliere... S-a hotărît masarea de soldați în față, cu arme și mitraliere⁶.

Pentru reprimarea unor eventuale mișcări de masă în cartierele muncitorești — Bădălan, Cărămidărie, Galații Noi etc. — s-a cerut urgent, prin legiunea de jandarmi, trimiterea unui detașament din compania mobilă de jandarmi din Tg.-Ocna.

Șefii autorităților locale au stabilit măsuri speciale pentru „a opri cu orice preț ca sirena să sune“⁷. În acest scop s-a stabilit formarea unei echipe speciale alcătuită din „personal viguros și devotat (administrației. - n.n.), pregătit să opună rezistență“, care să împiedice pătrunderea muncitorilor în uzina mecanică⁸.

În dimineața zilei de 3 februarie, venind spre Atelierul și Depoul C.F.R., muncitorii au fost împinși de patrulile militare. În cursul

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 58, dos. 946, f. 494; fond. 70, dos. 70, dos. 6516. f. 37.

² *Ibidem*, fond. 70, dos. 6516, f. 10.

³ *Ibidem*, f. 37.

⁴ Referindu-se la această problemă, Inspectoratul regional de poliție București, organul superior al Subinspectoratului Galați, raporta: „Autoritățile (din Galați. - n.n.) și-au manifestat teama că la mișcarea ceferiștilor din atelier să nu se asocieze și personalul de tracțiune, ceea ce ar agrava situația. În general, toate categoriile de muncitori (din Galați.-n.n.) sînt în continuă agitație“ (Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 495; raportul nr. 1026/1933).

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 8865, f. 33—34.

⁶ *Ibidem*, fond. 70, dos. 6516, f. 37—38.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, fond. 5, dos. 952, f. 93—95; fond. 70, dos. 6516, f. 34.

noptii armata încercuise atelierul și depoul¹, iar în gară au fost masate unități militare cu mitralierele îndreptate spre intrarea în atelier².

Parte din muncitori, așa cum fusese stabilit în adunare, au venit însoțiți de soții și copii spre a intra împreună în ateliere³. Armata a intervenit, nelăsând să intre decît pe lucrători⁴.

La orele 9, peste 1 000 de muncitori se aflau în curtea atelierului⁵. Aici a avut loc un miting, la care, pe lângă greviști, au participat și aproape 200 de muncitori ceferiști șomeri⁶. Membrii Comitetului de acțiune au declarat în uralele muncitorilor că greva începută se va termina numai prin cucerirea revendicărilor⁷.

În timp ce membrii Comitetului de acțiune vorbeau mulțimii, inginerii conducători ai diferitelor secții, unii maiștri, împreună cu cîteva cozi de topor ale administrației, au încercat să-i convingă pe muncitori să renunțe la grevă, să aștepte cu încredere decizia guvernului. Aceste încercări au rămas însă fără rezultat⁸.

După mitingul din curte, o parte din muncitori au intrat în ateliere fără a începe lucrul, iar altă parte a rămas în curte, încercuind clădirile⁹.

Scopul urmărit de autorități prin oprirea sirenei, de a evita alarmarea oamenilor muncii din Galați, n-a fost atins în întregime. Soțiile și copiii ceferiștilor, împiedicați să intre în Atelierul C.F.R., s-au dovedit a fi tot atîția agitatori în cartierele muncitorești, astfel încît pînă în jurul orei 11 o mulțime de oameni ai muncii, muncitori din alte întreprinderi, șomeri etc. au venit în fața Atelierele C.F.R., solidarizîndu-se cu lucrătorii ceferiști. „Piața din fața gării și strada H. Rădulescu — consemna un ziar local — era plină pînă sus“¹⁰.

În jurul atelierelor, al gării și Depoului C.F.R. se aflau armata și jandarmii. Comandamentele forțelor represive se instalaseră în birourile gării și în biroul inspectorului-șef al atelierelor. Dincolo de cordonul de militari se aflau masele de oameni ai muncii, solidarizate cu ceferiștii.

La orele 11,30, cînd delegatul muncitorilor ceferiști din Galați, Lungu Mihalache, a coborît din tren, grupuri de muncitori au pătruns pe peronul gării și l-au purtat pe sus pînă în curtea atelierului¹¹. Aici el a comunicat că lupta ceferiștilor de la „Grivița“ de la 2 februarie s-a încheiat cu succes, guvernul acceptînd aproape toate revendicările ceferiștilor, inclusiv recunoașterea comitetului de fabrică¹².

¹ „Ecoul“ din 4 februarie 1933.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 70, dos. 6 516, f. 37.

³ *Ibidem*, fond. 1, dos. 40, f. 682—684.

⁴ *Ibidem*, fond. 5, dos. 6 169, f. 15.

⁵ *Ibidem*, fond. 69, dos. 6 169, f. 14, 16; fond. 5, dos. 6 169, f. 16, Arh. St. Galați, fond. Parchet. Trib. Covurlui, pac. 40, dos. 18/1933; „Dimineața“ din 5 februarie 1933.

⁶ „Ecoul“ din 14 februarie 1933.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 70, dos. 6 516, f. 37; „Acțiunea“ din 5 februarie 1933.

⁸ „Acțiunea“ din 5 februarie 1933.

⁹ „Vocea Galaților“ din 5 februarie 1933.

¹⁰ „Acțiunea“ din 5 februarie 1933.

¹¹ *Ibidem*, 3 februarie 1933.

¹² *Ibidem*.

Muncitorii au primit cu mare însuflețire știrea adusă, considerînd cele cîștigate la „Grivița“ drept o victorie a luptei ceferiștilor din întreaga țară și au declarat că vor duce lupta mai departe, pentru cucerirea celorlalte revendicări. Adunarea muncitorilor, adoptînd cuvîntul de ordine al Comitetului de acțiune, a hotărît ca a doua zi, 4 februarie, lucrul să fie reluat. În cursul după-amiezii, armata a fost retrasă din gară¹ și din împrejurul Atelierelor C.F.R.

În seara zilei de 3 februarie a avut loc la sediul Sindicatului C.F.R. o mare adunare muncitorească², la care au participat muncitorii ceferiști din atelier, reprezentanți ai muncitorilor de la Depoul C.F.R., de la S.N.G., din port, de la uzinele comunale Galați și alții. Această adunare a avut un rol important în generalizarea experienței luptelor muncitorilor ceferiști din Galați și din alte centre feroviare din țară.

Adunarea a primit cu însuflețire salutul de luptă și solidaritate al organizațiilor ceferiste revoluționare din Iași, Cluj, Pașcani, transmis prin tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, venit în aceeași zi la Galați după ce fusese în celelalte centre principale din Moldova pentru pregătirea și organizarea luptelor ceferiștilor³.

Muncitorii au ascultat cuvîntul conducătorului Comitetului central de acțiune al ceferiștilor despre desfășurarea și semnificația grevelor ceferiștilor din întreaga țară⁴. Cei prezenți la adunare și-au manifestat hotărîrea de luptă pentru cucerirea tuturor revendicărilor.

S-a subliniat în cadrul acestei adunări că izvorul forței muncitorilor ceferiști din întreaga țară și cheia succeselor luptei desfășurate au constatat în făurirea Frontului unic muncitoresc, a unității largi și puternice de acțiune a clasei muncitoare.

La Iași, greva de la 3 februarie de la atelierele C.F.R. a fost precedată de o adunare care a avut loc în sala de mese din curtea atelierelor în ziua de 1 februarie, cu participarea a 1 200 de lucrători, care au protestat împotriva măsurii luate de conducerea atelierelor de a trimite în concediu forțat 12 lucrători pe motivul că nu mai sînt materiale⁵.

A doua zi a avut loc ședința Comitetului de acțiune și a Comitetului sindical din Atelierele C.F.R. „Nicolina“, la care au participat 35 de delegați din diferite secții ale atelierelor, precum și reprezentanți ai altor categorii de muncitori din oraș⁶. Ilie Pintilie, în cuvîntul său, arăta din nou participanților că numai unirea tuturor categoriilor de lucrători ceferiști și trecerea la luptă unită și hotărîtă pot determina guvernul să renunțe la planul de măsuri a cărui aplicare ducea la înfometarea muncitorilor.

Participanții la ședință au luat cunoștință de succesul acțiunii muncitorilor petroliști, care a fost posibil, după cum sublinia unul dintre vorbitori, pentru că muncitorii petroliști au acționat uniți⁷. După exem-

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 70, dos. 6 516, f. 37.

² *Ibidem*, fond. 5, dos. 946, f. 186.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, fond. 69, dos. 6 328, f. 380.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, fond. 68, dos. 6 169, f. 13.

plul muncitorilor ceferiști de la Atelierele „Grivița“, la 3 februarie, pe baza hotărârii Comitetului de acțiune, muncitorii de la Atelierele „Nicolina“ au intrat în grevă. Pentru a asigura reușita grevei, Comitetul de acțiune și Comitetul sindical au stabilit un plan amănunțit, pe baza căruia s-a luat o serie de măsuri privind menținerea ordinii în timpul grevei, formarea gărzilor de autoapărare etc. Comitetele locale P.C.R. și U.T.C. au inițiat în cursul zilei de 2 februarie o largă acțiune de mobilizare a muncitorilor din celelalte fabrici și a cetățenilor din oraș pentru a veni în sprijinul ceferiștilor în timpul grevei.

Însuflețiți de exemplul muncitorilor de la „Grivița“ care intraseră în grevă în dimineața zilei de 2 februarie și care erau hotărâți să nu părăsească atelierele pînă la satisfacerea completă a revendicărilor lor, în dimineața zilei de 3 februarie muncitorii de la „Nicolina“ s-au adunat în număr de 1 400 în fața administrației atelierelor, declarînd o grevă de solidaritate cu muncitorii de la Atelierele „Grivița“¹. Vorbitorii care au luat cuvîntul, printre care M. Crivei, C. Costea și alții, au arătat că muncitorii nu vor intra la lucru pînă cînd nu va veni reprezentantul administrației Atelierului C.F.R. Nicolina să ia act de cerințele lor, pe care să le comunice Direcției generale și guvernului pentru a fi aprobate². În rîndul greviștilor domnea o atmosferă entuziastă, muncitorii comentau viu manifestul Comitetului central de acțiune, adus în timpul nopții la Iași de ceferistul Nicolae Ionescu, reprezentantul centrului; din rîndurile muncitorilor se strigau lozinci de luptă: „Trăiască greva ceferiștilor de la atelierele «Grivița»!“; „Trăiască solidaritatea muncitorească!“³. După două ore a venit în mijlocul muncitorilor reprezentantul administrației atelierelor, căruia i s-au citit de către un membru al Comitetului de acțiune revendicările muncitorilor: sporirea salariilor de bază, restituirea alocăției de chirie și scumpete, încetarea concedierilor, reprimirea la lucru a celor concediați, regim omenesc pentru ucenici, recunoașterea comitetului de fabrică și altele⁴.

Comitetul de acțiune a pus în vedere administrației atelierelor că, dacă pînă la ora 16 nu vor avea un răspuns favorabil, vor intra în grevă. Reprezentantul administrației s-a văzut nevoit să dea un răspuns concret și să promită că va telegrafia Direcției generale⁴.

Ca urmare a acestei promisiuni, Comitetul de acțiune a propus încetarea grevei demonstrative și reluarea lucrului pînă la ora 16, cînd muncitorii urmau să se adune din nou în curtea atelierelor pentru a lua cunoștință de răspunsul Direcției generale la revendicările lor.

Direcția generală nu a transmis însă un răspuns favorabil. În schimb, administrația atelierelor a afișat, cu puțin înainte de terminarea programului, circulara nr. 15 194/1933, semnată de Direcția generală, care se referea la o așa-zisă asigurare a unui minim de ore de lucru pe săptămîna, la o pretinsă revizuire a salariilor și majorarea lor și la o pretinsă

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 69, dos. 6 328, f. 381.

² *Ibidem*.

³ „Dimineața“ din 6 februarie 1933.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. nr. 69, dos. 6 328, f. 381.

revenire asupra alocăției și chiriei. Circulara nu pomenea despre recunoașterea comitetului de fabrică.

Exprimându-și nemulțumirea și indignarea față de răspunsul Direcției generale, care conținea doar unele promisiuni vagi, muncitorii, la îndemnul Comitetului de acțiune, au hotărît să nu părăsească atelierele „pînă ce doleanțele lor nu vor fi satisfăcute”¹. La propunerea comunistilor, muncitorii au ales imediat un comitet de grevă², care, ținînd contactul între muncitori și administrație, a anunțat-o că muncitorii nu vor părăsi atelierele pînă nu vor fi satisfăcute revendicările lor.

Porțile atelierelor au fost blocate de soțiile și copiii muncitorilor, iar în jurul atelierelor, la chemarea comunistilor, s-a strîns un mare număr de oameni, printre care erau muncitori textiliști, cetățeni din cartierele învecinate, mici meseriași, studenți, care își manifestau solidaritatea cu lupta muncitorilor ceferiști³.

În sprijinul greviștilor au trimis imediat ajutoare muncitorii de la manufactura de tutun, textiliștii, brutarii, metalurgiștii etc. Greva muncitorilor a stîrnit panică în rîndurile administrației atelierelor. În cursul nopții, trei ingineri au rămas în incinta atelierelor, instalînd la cele două porți un serviciu permanent de pază. Aparatul de represiune a fost imediat pus sub stare de alarmă. Un comisar, care avea la dispoziție și un pluton de jandarmi, făcea legătura din oră în oră între chestura poliției și ateliere. Inspectorul de jandarmi a deplasat în preajma atelierelor două companii de jandarmi. S-au luat măsuri de pază pe străzi și mai ales în cartierele muncitorești⁴.

Rămînînd toată noaptea în ateliere, muncitorii, prin reprezentanții lor din comitetul de fabrică, au respins propunerea inspectorului-șef al atelierelor de a se alege o delegație cu care acesta să meargă împreună la București pentru a expune doleanțele ceferiștilor din Iași, iar restul muncitorilor să meargă acasă și să aștepte rezultatul. Această propunere nu era decît o manevră prin care administrația încerca să determine pe muncitori să părăsească atelierele, pe care apoi să le ocupe armata⁵.

În cursul nopții, în rîndurile muncitorilor a domnit tot timpul o atmosferă însuflețită, de luptă.

De mult curaj și combativitate au dat dovadă soțiile muncitorilor, care, venind la ateliere să aducă de mîncare și haine groase soților lor, au blocat porțile atelierelor, unde au stat pînă la 3 noaptea, demonstrînd și îndemnînd pe muncitori la grevă. La ora 6 dimineața, soțiile muncitorilor au venit din nou la ateliere și împreună cu populația care stăpînea străzile din jurul atelierelor, au manifestat în sprijinul muncitorilor.

În ziua de 4 februarie, greva a durat pînă la ora 10, cînd a sosit delegatul muncitorilor ce se afla în București, Tudor P. Tudor, și le-a adus vestea victoriei muncitorilor de la atelierele „Grivița”, anunțînd că cele cîștigate de muncitorii ceferiști din București ca urmare a grevei

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 69, dos. 6 328, f. 381.

² *Ibidem*, fond. 5, dos. 963, f. 25.

³ Arh. St. Iași, fond. 1678, dos. 12, f. 490—491, 503—504.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 69, dos. 6 328, f. 272.

⁵ *Ibidem*.

de la 2 februarie sînt valabile pentru toate centrele ceferiste. După aceasta muncitorii de la Nicolina au acceptat să reia lucrul.

În urma luptelor muncitorilor ceferiști de la Iași din cursul lunii ianuarie și începutul lui februarie 1933, organizațiile de partid și sindicale au ieșit întărite. Astfel, Sindicatul C.F.R. Iași a crescut în cele cîteva luni de la înființarea sa pînă la 1 000 de membri¹.

Vestea grevei demonstrative de la 28 și 31 ianuarie și a grevei de la 2 februarie a muncitorilor ceferiști de la Atelierele C.F.R. „Grivița“ din București a ridicat combativitatea și hotărîrea de luptă și a muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Cluj.

În dimineața zilei de 3 februarie a sosit la Cluj Marin Alexandrescu, trimisul Comitetului central de acțiune, pentru a face cunoscut că muncitorii ceferiști din București au intrat în luptă și pentru a ajuta la pregătirea acțiunii de sprijinire a acestora².

În seara aceleiași zile a avut loc o consfătuire a Comitetului local de acțiune și a Comitetului sindicatului, la care s-a hotărît convocarea adunării generale a ceferiștilor pentru ziua de 4 februarie³. Această adunare a avut loc la sediul Sindicatului C.F.R., la care au participat aproape 1 000 de muncitori de la Atelierele C.F.R. Cluj⁴. Înainte de începerea adunării, în sală au fost răspîndite manifestul Comitetului central de acțiune C.F.R.⁵, care chema pe ceferiștii din țară să urmeze exemplul muncitorilor de la Atelierele „Grivița“, broșura *Revendicările tinerilor*, ziarul „Lupta sindicală“ — ediție specială din 1 februarie 1933 — în care a apărut articolul *Proletariatul ceferist în lupta pentru pîine și muncă*⁶, ziarul „Viața sindicală“, liste de subscripție pentru colecte în vederea ajutorării muncitorilor greviști și a deținuților politici⁷, precum și un apel la solidaritatea cu acțiunea muncitorilor ceferiști din București⁸.

Adunarea a fost o manifestare de solidaritate a muncitorilor ceferiști clujeni cu acțiunile întreprinse de ceferiștii bucureșteni⁹. Delegatul muncitorilor din București a arătat cum au fost pregătite și cum s-au desfășurat grevele demonstrative ale ceferiștilor de la 28 și 31 ianuarie și greva de la 2 februarie din capitală. Cei peste 20 de muncitori care au luat apoi cuvîntul, înfățișînd situația materială grea în care se găseau muncitorii de la Atelierele C.F.R. Cluj, i-au îndemnat la luptă hotărîtă.

¹ „Buletinul Comitetului regional P.C.R. Moldova“, februarie 1933, p. 8.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 966, f. 165; dos. 946, f. 102, 263—264 și Arhiva Trib. orașenesc Cluj, secția a II-a, dos. 1619/1933, f. 2 și 80; Arhiva Procuraturii orașenești Cluj, inv. 618, dos. 1507/1933.

³ Arhiva Trib. orașenesc Cluj, secția a II-a, dos. 1619/1933, f. 2 și 80.

⁴ *Ibidem*, f. 25; Arhiva Procuraturii orașenești Cluj, inv. 618, dos. 1507/1933; „Patria“ din 7 februarie, „Dimineața“, din 6 februarie, „Jô estet“ din 4 februarie și „Kolozsvári Friss Ujsag“ din 5 februarie 1933.

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., dos. 3478, f. 8 și fond. 5, dos. 946, f. 263.

⁶ *Ibidem*, fond. 5, dos. 917, f. 120.

⁷ Arhiva Trib. orașenesc Cluj, secția a II-a, dos. 1619/1933, f. 3, 4, și 6, și Arhiva Procuraturii orașenești Cluj, inv. 618, dos. 1507/1933.

⁸ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 212.

⁹ „Uj Kelet“ din 5 februarie 1933.

Cuvîntul vorbitorilor a fost deseori întrerupt de lozinca : „Să facem ca la «Grivița»“¹.

În cadrul discuțiilor s-a insistat îndeosebi asupra necesității alegerii comitetului de grevă².

În timpul cit se desfășura adunarea, la fața locului au sosit trei camioane de polițiști, care au pătruns în sediul sindicatului, somînd pe cei prezenți să părăsească sala și efectuînd o serie de arestări³. În același timp, în fața Atelierelor C.F.R. au fost instalate forțe militare întărite cu polițiști și jandarmi⁴, pentru a împiedica pătrunderea muncitorilor în ateliere și o eventuală grevă cu ocuparea acestora.

Înspăimîntat de ofensiva începută de muncitorii ceferiști și petroliști la sfîrșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie, la care se raliau pături tot mai largi de oameni ai muncii, guvernul național-țărănesc în cîrdășie cu Carol al II-lea au decretat la 4 februarie 1933 ștarea de asediu în principalele centre muncitorești.

Măsurile teroriste luate concomitent de Ministerul de Interne împotriva mișcării muncitorești aveau menirea să extindă de fapt regimul stării de asediu în întreaga țară. Prin instaurarea stării de asediu se urmărea, în primul rînd, înăbușirea prin teroare, sub amenințarea curților marțiale, a luptelor muncitorimii și mai ales a se da o lovitură hotărîtoare partidului comunist și organizațiilor revoluționare conduse de el și, în al doilea rînd, pregătirea terenului pentru instaurarea unei dictaturi de tip fascist.

Mișcarea muncitorească, condusă de P.C.R., se ridicase însă la un asemenea grad de combativitate, încît măsurile teroriste luate pe baza decretării stării de asediu au fost înfruntate cu multă dîrzenie și eroism proletar. Lupta pentru silirea guvernului de a aplica promisiunile făcute la 2 februarie continuă cu dîrzenie în centrele feroviare din țară.

La Galați, în pofida terorii dezlănțuite o dată cu decretarea stării de asediu, a raziilor efectuate de poliție în fiecare noapte⁵, organizațiile muncitorești și-au continuat activitatea, mobilizînd pe muncitori la luptă împotriva stării de asediu. Sediul Sindicatului C.F.R. a devenit localul de întîlnire al muncitorilor din numeroase fabrici din Galați. Un rol important în desfășurarea acțiunilor muncitorești imediat după decretarea stării de asediu l-a avut adunarea din seara zilei de 3 februarie de la Sindicatul C.F.R., unde au fost date, de către tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, indicații de luptă împotriva introducerii stării de asediu.

În noaptea de 4 spre 5 februarie a avut loc o consfătuire a unui grup de comuniști și reprezentanți ai Blocului muncitoresc-țărănesc și ai mai

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5. dos. 948, f. 20 ; Arhiva Trib. orășenesc Cluj, secția a II-a, dos. 1619/1933, f. 2 și 25.

² Arhiva Trib. orășenesc Cluj, secția a II-a, dos. 1619/1933, f. 3 și 25.

³ *Ibidem* ; „Dimineața“ din 6 februarie, „Patria“ din 7 februarie și 8 februarie 1933, „Kolozsvari Friss Ujsag“ din 5 februarie 1933, „Uj Kelet“ din 5 februarie 1933.

⁴ „Neplap“ din 6 februarie 1933.

⁵ Arh. St. Galați, fond. Parchetul Trib. Covurlui, pac. 40, dos. 18 (rapoarte de zi ale poliției din zilele de 3—12 februarie 1933).

multor sindicate din Galați¹. Consfătuirea a hotărât intensificarea acțiunilor de mobilizare a muncitorilor împotriva măsurilor reacționare ale guvernului Vaida, a stării de asediu, precum și intensificarea activității politice în rândurile muncitorilor din întreprinderile din oraș pentru cucerirea revendicărilor lor și pentru solidarizare cu lupta muncitorilor ceferiști.

În zilele de 4, 5 și 6 februarie s-au desfășurat numeroase acțiuni muncitorești organizate de sindicate. În fruntea acestor acțiuni s-au aflat din nou muncitorii ceferiști.

În dimineața zilei de 5 februarie a avut loc, la sediul Sindicatului C.F.R. Galați, o adunare a peste 1 000 de muncitori, care au dezbătut probleme legate de introducerea stării de asediu și de organizarea în continuare a luptei².

Tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, care participa la adunare, luând cuvîntul a reliefat importanța victoriei obținute de muncitorii ceferiști prin acțiunile energice de la sfîrșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie și a subliniat necesitatea organizării în continuare a luptei pentru apărarea și aplicarea revendicărilor cucerite și pentru satisfacerea în întregime a cerințelor lor³.

A doua zi, muncitorii ceferiști din Atelierele C.F.R. Galați, înfruntînd regimul stării de asediu, s-au adunat din nou la sediul Sindicatului C.F.R.⁴. Corespondentul ziarului „Universul“, referindu-se la această adunare, scria că muncitorii au protestat împotriva stării de asediu, au declarat categoric că „cu toată starea excepțională vor continua lupta pînă la cîștigarea completă a dezideratelor formulate“⁵. Muncitorii au ales o delegație permanentă care să le reprezinte interesele în fața administrației C.F.R.⁶.

La Cluj, în urma suspendării adunării muncitorești de la 4 februarie și a arestărilor efectuate de autorități cu acest prilej, Comitetul de acțiune al ceferiștilor a hotărît declararea grevei.

În dimineața zilei de 6 februarie 1933, ceferiștii din Cluj, în urma unui semnal dat prin sirenă, au părăsit lucrul și s-au adunat în curtea atelierelor⁷. La adunare, muncitorii au cerut satisfacerea revendicărilor cucerite la 2 februarie de muncitorii ceferiști din capitală și eliberarea imediată a muncitorilor arestați cu ocazia adunării din ziua de 4 februarie 1933⁸. Muncitorii, în frunte cu delegații lor, aleși în mod deschis la adunare, s-au îndreptat spre clădirea direcției atelierelor și au cerut ca directorul atelierelor să iasă din birou, să trateze cu delegații în fața lor

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 964, f. 15—17.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, dos. 864, f. 15—17.

⁴ *Ibidem*, fond. 1, dos. 40, f. 556; „Acțiunea“ nr. 802 din 9 februarie 1933.

⁵ „Universul“ nr. 34 din 8 februarie 1933. Adunarea a fost prezidată de Ion Gheorghe. Au luat cuvîntul: C. Mirza, Costică Miron și alții.

⁶ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 40, f. 556.

⁷ *Ibidem*, fond. 5, dos. 946, f. 499; Arhiva Procuraturii orașenești Cluj, inv. 618, dos. 1507/1933; „Ellenzek“ din 8 februarie 1933.

⁸ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 499; Arh. Trib. orașenesc Cluj, secția a II-a, dos. 1619/1933. f. 5.

și să se declare de acord cu revendicările juste ale muncitorilor, pe care să le înainteze Direcției generale spre aprobare¹. Sub presiunea maselor, directorul atelierelor a promis că va comunica imediat Direcției generale C.F.R. revendicările muncitorilor².

La orele 10, muncitorii, declarându-se nemulțumiți cu răspunsul Direcției generale, care prevedea numai majorarea salariilor cu 20%, au hotărât continuarea grevei pînă la satisfacerea și a celorlalte revendicări³. În aceeași zi, în ateliere a fost afișată circulara nr. 15 149/1933, care, după cum s-a arătat, nu rezolva decît parțial problema recunoașterii revendicărilor muncitorilor, greviștii primind asigurări că cei arestați la 4 februarie vor fi eliberați. Față de acest succes, muncitorii au hotărât să înceteze greva⁴.

Muncitorii au luat cunoștință de cele comunicate, însă au declarat că, întrucît ele remediază numai în parte doleanțele lor, vor lupta neclintit pînă la satisfacerea lor deplină.

Prin acțiunea lor energetică și hotărîtă, muncitorii, pe lîngă revendicări economice, au obținut și satisfacerea unor revendicări politice de o mare importanță, ca : recunoașterea comitetului de fabrică și eliberarea muncitorilor arestați samavolnic în urma adunării de la 4 februarie 1933.

În cursul grevei de la 6 februarie, revendicările economice s-au împletit cu cele politice. Declarându-se nemulțumiți cu cele comunicate de către directorul atelierelor, care prevedea numai satisfacerea unor revendicări economice, muncitorii au hotărît continuarea luptei pînă la satisfacerea tuturor cerințelor economice și politice : recunoașterea comitetului de fabrică și eliberarea muncitorilor arestați. Față de grevele din anii anteriori, greva de la 6 februarie s-a ridicat pe o treaptă superioară nu numai prin caracterul ei politic, ci și prin folosirea unei metode noi de luptă : tactica de a trata cu direcția în fața muncitorilor. Și, în sfîrșit, ea a arătat întărirea muncii organizatorice ca rezultat al activității delegaților trimiși de C.C. al P.C.R. și de Comitetul central de acțiune, în urma căreia s-a pornit pe calea lichidării rămîinerii în urmă față de luptele din București și din alte centre din țară.

Succesul obținut prin luptele de la începutul anului 1933 a contribuit substanțial la ridicarea moralului și a elanului de luptă al muncitorilor. Ca urmare a acestei acțiuni, autoritatea Comitetului de acțiune și a celui sindical a crescut. Un număr tot mai mare de muncitori s-a înscris în Sindicatul C.F.R.⁵, care, de la 600 de membri cît număra în decembrie 1932, a crescut la 1 255 în februarie 1933, ceea ce a constituit un mare și semnificativ succes organizatoric și politic⁶.

¹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 948, f. 36.

² „Jô estet“ din 7 februarie 1933.

³ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 449, și dos. 964, f. 4 ; Arhiva Trib. orașenesc Cluj, secția a II-a, dos. 1 619/1933, f. 5.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 449 și dos. 948, f. 21 ; „Uj Kelet“ din 7 februarie 1933.

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 948, f. 21.

⁶ *Ibidem*, f. 156.

La jumătatea primei decade a lunii februarie, reprezentanții Atelierelor C.F.R. din București, Iași, Cluj, Galați, Pașcani, și din alte centre feroviare importante au participat la plenara lărgită a Comitetului central de acțiune al muncitorilor și funcționarilor C.F.R., ținută după decretarea stării de asediu, care a generalizat experiența luptelor desfășurate pînă atunci. Pe baza constatării că a crescut conștiința, hotărîrea și forța de luptă a salariaților C.F.R., plenara a hotărît pregătirea contraofensivei muncitorești împotriva stării de asediu și pentru impunerea respectării de către guvern a programului de revendicări cucerite la 2 februarie ¹.

Popularizarea hotărîrilor plenarei Comitetului central de acțiune și în special dezbaterile celor două importante documente ale C.C. al P.C.R. — „Circulara din 8 februarie 1933” și „Rezoluția din 9 februarie 1933” — în organizațiile de partid din centrele feroviare au avut o mare însemnătate în luptele ce s-au desfășurat în a doua decadă a lunii februarie. Perspectiva cuprinderii în valul revoluționar al muncitorilor din întreprinderile particulare și a altor categorii de salariați din centrele muncitorești a înspăimîntat clasele exploatoare. De aceea guvernul a trecut, prin ordonanța nr. 2 din 11 februarie 1933, la dizolvarea organizațiilor revoluționare și închiderea sediilor lor ².

Această măsură reacționară a indignat masele cele mai largi de oameni ai muncii și a determinat un nou val de lupte în frunte cu eroicii muncitori ceferiști.

La Cluj, deși prin lege starea de asediu nu a fost extinsă asupra orașului ³, măsurile luate de autorități confirmă însă că de fapt a fost introdusă și aici. În noaptea de 11 spre 12 februarie, poliția a închis și a ocupat sediul Sindicatului C.F.R., unde urma să aibă loc o adunare generală în ziua de 12 februarie. În același timp a fost ocupat de armată localul Ajutorului muncitoresc și i-a fost confiscată arhiva și biblioteca ⁴.

Atacul brutal al autorităților a stîrnit o profundă indignare și ură în rândurile muncitorilor ceferiști din Cluj. Comitetul de acțiune, avînd în vedere hotărîrea luată în ședința Comitetului central de acțiune cu delegații din provincie de a începe acțiuni noi într-o serie de centre ceferiste ca și creșterea spiritului de luptă a muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Cluj în urma măsurilor luate de autorități, a intensificat pregătirile în vederea declarării unei greve.

În seara zilei de 12 februarie are loc ședința ilegală a celulei de partid de la Atelierele C.F.R., la care participă și o parte din membrii Comitetului de acțiune. Ședința a fost condusă de un membru al Biroului Comitetului regional P.C.R. Cluj. În cadrul acestei ședințe, la care au mai

¹ Arhiva Inst. de ist. a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota Ab. XVIII-21, *Luptele revoluționare din România și importanța lor politică*, p. 27; Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, inv. 8, dos. 108, f. 33—40.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 159, f. 50; fond. 5, dos. 946, f. 527; Arh. St. Galați, fond. Chestura Municipiului Galați, dos. 7 special 1933, privind starea de asediu.

³ *Insemnătatea istorică a luptelor muncitorești din februarie*, broșură editată de C.C. al P.C.R., ianuarie 1934, p. 47.

⁴ „Jò estet” și „Friss Hirek” din 14 februarie 1933.

participat membrii Comitetului local al P.C.R. și U.T.C., ai Consiliului sindicatelor locale, s-a analizat starea de spirit ce domnea în rândul muncitorilor, luîndu-se hotărîrea să se declare grevă pentru ziua de 13 februarie 1933¹.

În dimineața zilei de 13 februarie, la orele 8,40, sirena Atelierelor C.F.R. a început să sune prelung; au început bătăile în tampoane la secția vagoane, în nicovale la secția fierărie și în table de fier în celelalte secții. În frunte cu membrii comitetelor de acțiune pe secții și mobilizați de aceștia, muncitorii au încetat lucrul și s-au îndreptat spre curtea atelierelor, unde urma să aibă loc adunarea demonstrativă. Alături de ei au venit și ucenicii, aflați în ateliere la ora de practică². Membri ai Comitetului de acțiune au arătat muncitorilor scopul grevei și revendicările propuse, adunarea apreciînd în unanimitate lista revendicărilor³.

Urmînd îndrumările Comitetului central de acțiune și exemplul muncitorilor de la Atelierele C.F.R. „Grivița“, greviștii au trecut la alegerea deschisă a unui comitet de grevă, din care au făcut parte 50 de muncitori, membri ai diferitelor partide politice și fără de partid, fiind aleși în unanimitate⁴. Prin compoziția sa, comitetul de grevă era expresia Frontului unic de luptă al muncitorilor. La cuvîntul de ordine al comitetului de grevă, grupe de muncitori, instruite în prealabil, s-au postat la cele trei porți de intrare în ateliere: au fost organizate gărzi de autoapărare și pichete de grevă. Centrala telefonică a fost ocupată de muncitori, împiedicînd în acest fel conducerea administrativă să ia legătură cu autoritățile⁵. Datorită acestui fapt, autoritățile au sosit la fața locului cînd greva era deja în toi, iar muncitorii se baricadaseră în atelierelor pázite de pichetele de grevă. Au fost alcătuite echipe pentru asigurarea securității atelierelor și a mașinilor împotriva provocărilor de orice natură⁶.

După terminarea organizării ocupării atelierelor, a fost aleasă o delegație, care a început, în fața greviștilor, tratativele cu administrația atelierelor. Muncitorii au cerut, pe lîngă satisfacerea programului de revendicări întocmit de Comitetul central de acțiune⁷, ridicarea stării de asediu și redeschiderea Sindicatului C.F.R.⁸. Reprezentantul admi-

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 948, f. 2167 și 119, și fond. 5, dos. 946, f. 264.

² *Ibidem*, dos. 946, f. 210, 255 și dos. 948, f. 77; fond. 96, dos. 916, f. 38; Arhiva Trib. orășenesc Cluj, secția a IV-a, dos. 2134/1933, f. 3; Arhiva Procuraturii orășenești Cluj, inv. 618, dos. 1507/1933; inv. 483, dos. 1066/1933; decizia nr. 17—18/1933 a Comisiei locale de disciplină a Regionalei C.F.R. Cluj; dos. 221/1933, conexas cu dos. 18/1933, Arhiva Dir. reg. C.F.R. Cluj.

³ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 210.

⁴ Arhiva Trib. orășenesc Cluj, secția I, dos. 2134/1933, f. 3; Arhiva Procuraturii orășenești Cluj, inv. 618, dos. 1507/1933.

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 96, dos. 916, f. 43 și 52.

⁶ *Ibidem*, fond. 5, dos. 946, f. 210 și 255; fond. 96, dos. 916, f. 38; fond. 5, dos. 948, f. 22 și 68; Arhiva Trib. orășenesc Cluj, secția a IV-a, dos. 2134/1933; Arhiva Procuraturii orășenești Cluj, inv. 618, dos. 1507/1933, și inv. 483, dos. 1066/1933.

⁷ „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.“, nr. 3, 1961, p. 61—62.

⁸ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 948, f. 22, 68; Arhiva Procuraturii orășenești Cluj, inv. 618, dos. 1507/1933.

nistrației a promis că va interveni telegrafic la Direcția generală C.F.R. și a cerut muncitorilor ca pînă la primirea răspunsului să înceteze greva¹. La auzul acestui îndemn, din rîndurile muncitorilor au izbucnit strigăte de nemulțumire, aceștia declarîndu-se pentru continuarea grevei. Muncitorii au dat dovadă de fermitate în luptă și disciplină proletară. Gărzile de autoapărare și pichetele de grevă se schimbau cu regularitate.

Reprezentanții administrației atelierelor și personalul ingineresc au fost reținuți în mijlocul greviștilor ca ostatici², ceea ce a împiedicat pe autorități să dezlănțuie un atac armat general asupra atelierelor.

Conducerea administrativă a încercat de mai multe ori să părăsească atelierele. Loctiitorul directorului trimitea la poartă pe unii ingineri și funcționari cu note scrise în care ordona greviștilor să-i dea drumul. Dar pichetul de la poartă n-a ascultat astfel de ordine și nu a permis nimănui să iasă fără aprobarea comitetului de grevă, considerat unicul conducător în incinta atelierelor, singurul competent să dea directive³.

Muncitorilor baricadați în ateliere li se trimiteau de către muncitorii din oraș, prin Ajutorul roșu, Ajutorul muncitoresc român (A.M.R.) și prin familiile greviștilor, alimente și scrisori de încurajare. În oraș exista o permanentă stare de alarmă. În fabrici, întreprinderi și birouri nu se lucra normal. Toate privirile erau îndreptate spre luptătorii din Atelierele C.F.R.

Ministrul de interne, G. G. Mironescu, printr-o telegramă adresată în seara zilei de 13 februarie prefectului județului, a dispus înconjurarea completă cu forțe armate a Atelierele C.F.R. și somarea muncitorilor de a le părăsi. „Dacă nu-l părăsesc imediat — se spunea în telegramă — se va menține în cursul nopții împiedicarea a orice comunicații cu exteriorul, iar miine dimineață se vor utiliza mai întii mijloace chimice (gaze lacrimogene etc.) pentru a sili pe ocupanții atelierelor să le părăsească.

În cazul cînd nici prin aceste mijloace nu se vor putea evacua atelierele, forțe polițienești și militare vor pătrunde înăuntru și vor evacua cu forța atelierele, arestînd pe conducători⁴.

Pe baza acestui ordin, în noaptea de 13 spre 14 februarie, Atelierele C.F.R. au fost complet înconjurate cu noi forțe armate și de poliție. Legăturile greviștilor cu exteriorul au fost complet întrerupte.

În timp ce la Atelierele principale C.F.R. greva era în plină desfășurare, organizațiile revoluționare din localitate intensificau acțiunile de solidarizare a muncitorilor din alte întreprinderi cu lupta ceferiștilor. Astfel, în ziua de 13 februarie au avut loc două ședințe largite: una a comitetului local de partid, la care participau și membrii comitetului local U.T.C., și alta a comisiei locale a sindicatelor revoluționare cu delegați ai muncitorilor din uzine și fabrici și cu comitetul de acțiune al muncitorilor șomeri. La aceste ședințe a fost discutată problema

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 356; dos. 1507/1933.

² Arhiva Inst. de ist. a partidului, cota Ab. XVIII-2, inv. 731; Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 255 și 257; Arhiva Procuraturii orașenești Cluj, inv. 618, dos. 1507/1933.

³ Arhiva Dir. gen. a C.F.R. Cluj, dos. 22/1933, conexasă cu dos. 18/1933.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 136.

organizării unor greve de solidaritate cu lupta muncitorilor ceferiști. Acțiunea de solidaritate urma să înceapă a doua zi, la semnalele sacadate ale sirenei Atelierelelor C.F.R.¹. Ca organ de coordonare a fost ales un comitet de acțiune pe oraș, avînd sediul într-o casă nu departe de Atelierele C.F.R.

În cursul după-amiezii zilei de 13 februarie și în noaptea spre 14 februarie, Clujul a fost împînzit de manifeste comuniste care chemau muncitorimea la luptă împotriva stării de asediu, pentru sprijinirea luptei muncitorilor ceferiști². „Orașul a fost năpădit de o ploaie de manifeste comuniste, îndemnînd muncitorimea la luptă împotriva burgheziei“³.

În acest timp, muncitorii continuau să stăpînească atelierele. În seara zilei de 13 februarie, după ce s-au luat măsurile necesare pentru întărirea apărării atelierelor împotriva unui atac din afară, comitetul de grevă a fixat locul unde avea să se țină permanent adunarea muncitorilor greviști. Pentru aceasta a fost aleasă hala locomotivelor, situată în centrul atelierelor și apărată din față de secția cazangerie și din spate de turnătorie. Entuziasmul, înflăcărarea revoluționară și elanul de luptă caracterizau pe muncitorii greviști. În ciuda activității demobilizatoare a unor elemente trădătoare și a oamenilor de încredere ai direcției, unitatea de luptă a muncitorilor a rămas neînfrîntă. De pe tribuna improvizată pe un cazan de locomotivă răsuna glasul vorbitorilor, care au înfierat planurile burgheziei de a ieși din criză pe spinarea muncitorilor. A fost organizat și un program cultural cu un conținut revoluționar. În tot cursul nopții atelierelor și împrejurimile lor au răsunat de cîntece revoluționare, intonate de greviști. Comitetul de grevă era ținut la curent de pichetele de grevă cu cele ce se petreceau în tot cuprinsul atelierelor și în imediata lor împrejurime.

În zorii zilei de 14 februarie, soții și copiii greviștilor, în frunte cu un grup de uteciști, au vrut să aducă alimente greviștilor. Pe podul care ducea spre ateliere, traversînd linia, s-a iscat o busculadă cu forțele represive. Acțiunii întreprinse de soții și copiii greviștilor i s-a alăturat și un grup de muncitori șomeri, în majoritate concediați de la fabrica „Dermata“. Cu forțe sporite, polițiștii au împiedicat cu brutalitate încercarea de a se veni în ajutorul greviștilor⁴.

Cu toate măsurile luate de autorități, aprovizionarea greviștilor n-a putut fi împiedicată. În prima zi a grevei, pe lîngă echipele permanente au fost organizate alte zeci de echipe de colectare a ajutoarelor materiale pentru greviști. Activitatea de colectare, inițiată de Ajutorul muncitoresc și Ajutorul roșu, a cuprins mii de muncitori din celelalte întreprin-

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 211.

² Arhiva Inst. de ist. a partidului, cota Ab. XVIII-2, inv. 731. (*Însemnătatea istorică a luptelor muncitorești din februarie*, broșură editată de C.C. al P.C.R. în ianuarie 1934, p. 47); cota Ab. XVIII-21. (*Luptele din februarie din România și importanța lor politică*, p. 31); Arhiva Procuraturii orașenești Cluj, inv. 618, dos. 1507/1933, și inv. 307, dos. 601/1933.

³ „Patria“ din 15 și 17 februarie 1933.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 948, f. 71 și 113; „Uj Felet“ din 15 februarie 1933.

deri și uzine din oraș. Oricît de modestă a fost suma dată de muncitori în scopul ajutorării greviștilor, ea exprima și pe această cale legătura lor cu lupta ceferiștilor¹.

În dimineața zilei de 14 februarie, pe baza instrucțiunilor primite de la Ministerul de Interne, 4 companii de jandarmi cu baioneta la armă și în linie de trăgători, au primit ordin să înainteze înspre ateliere pentru a le evacua, celelalte forțe urmînd să intervină în caz de nevoie².

Asaltul forțelor represive a provocat o mare agitație în rîndurile celor adunați în afara atelierelor, cît și ale greviștilor baricadați în ateliere. Pregătirile ce se făceau de către forțele armate nu lăsau nici o îndoială asupra intenției lor singeroase.

Era ora 11 înainte de masă. Soțiile și copiii greviștilor, tinerii uteciști și muncitorii împrăstiați de pe rampele de încărcare a vagoanelor, văzînd intenția autorităților de a ataca cu forța atelierelor, s-au îndreptat îndată spre fabrica „Dermata“, cea mai mare întreprindere din oraș, chemînd pe muncitorii de aici în ajutorul greviștilor³.

La semnalul de alarmă dat de sirena greviștilor, muncitorii de la fabrica „Dermata“ au părăsit lucrul, s-au îndreptat spre porțile altor fabrici și uzine și, în mod organizat, au atras la demonstrația de stradă muncitorii din aceste întreprinderi. Demonstrației de stradă începute de către muncitorii de la „Dermata“ i s-au alăturat muncitorii de la fabricile „Junasz“ (metalurgică), „Rapaport“ (turnătorie), „Transilvania“ (fabrică de mobile), „Dacia“ (fabrică de piele), „Iris“ (fabrică de cărămidă), „Erba“, „Gladys“, „Vlad“, muncitorii din atelierele mici (tîmplari, pantofari, croitori, constructori), mobilizați de organizația locală P.C.R. și de consiliul local al sindicatelor revoluționare⁴. La chemarea organizațiilor revoluționare locale au răspuns de asemenea mii de șomeri⁵.

În coloane compacte, sub lozincile de luptă ale P.C.R. împotriva stării de asediu, pentru recunoașterea organizațiilor revoluționare și redeschiderea sediilor lor și în semn de solidaritate cu lupta muncitorilor ceferiști, din diferite direcții ale orașului se îndreptau spre Atelierele C.F.R. coloane de demonstrații.

Clujul se afla în acele momente sub domnia unei grandioase demonstrații politice de masă, desfășurată sub steagul Partidului Comunist din România, rod al activității sale politice⁶.

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 948, f. 125, 126 și 131; „Neplap“ din 15 februarie 1933.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 258. „Patria“ și „Uj Kelet“ din 15 februarie 1933; „Ellenzek“ din 16 februarie 1933.

³ „Scînteia“ din 15 februarie 1933; Arhiva Trib. orășenesc Cluj, secția a IV-a, dos. 2 134/1933, f. 9—10; „Patria“ din 16 februarie, „Uj Kelet“ din 15 februarie 1933.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 211; Arhiva Inst. de ist. a partidului, cota Ab. XVIII-2, inv. 731. (*Însemnătatea istorică a luptelor din februarie*, p. 47—48); Arhiva Trib. orășenesc Cluj, secția a IV-a, dos. 2 134/1933, f. 9. 10. 16. 20, 22 și 32; „Scînteia“ din 15—18 februarie 1933; „Patria“, „Uj Kelet“ și „Neplap“ din 15 februarie 1933.

⁵ Arhiva Inst. de ist. a partidului, cota Db. XVII-2, (*Instrucțiuni către toate comisiile locale și opoziția revoluționară*, p. 20).

⁶ *Ibidem*, cota Ab. XVIII-21 (*Luptele din februarie din România și importanța lor politică*, octombrie 1933, p. 31).

La 14 februarie 1933, alături de muncitorii vîrstnici, peste 1 000 de tineri — printre care numeroși uteciști, socialiști și neorganizați — au participat cu elan la greva organizată de partidul comunist în sprijinul luptei muncitorilor cefești¹.

Una din caracteristicile grevei de la 14 februarie 1933 din Cluj o constituie participarea sutelor de femei, care au pășit în primele rînduri ale frontului de luptă, alături de muncitori.

Influența crescîndă a partidului asupra diferitelor categorii sociale a fost demonstrată de faptul că rîndurile manifestațiilor au fost îngroșate de țaranii veniți cu alimente pentru ajutorarea greviștilor, de cei din satele vecine, veniți pentru desfacerea produselor pe piața orașului, de intelectuali progresiști, de mici comercianți, mici producători și în primul rînd de studenți progresiști. Printre cei 16 arestați în timpul demonstrației se aflau studenți și militari în permisie, care au participat la manifestație, îndemnînd masele la rezistență față de atacul poliției².

Organizarea unei largi acțiuni de colectare a ajutorului pentru greviști, mobilizarea unor mase mari de oameni, și în primul rînd a familiilor greviștilor, pentru sprijinirea materială și morală a grevei, chemarea muncitorilor din celelalte fabrici și a șomerilor în fața Atelierelelor C.F.R. în vederea ajutorării greviștilor arătau că organizația P.C.R. din Cluj a folosit posibilități variate pentru organizarea apărării greviștilor.

Atragerea în luptă a muncitorilor unor mari întreprinderi, ca „Dermata“, „Junasz“ etc., a masei importante de șomeri, a tuturor categoriilor de oameni ai muncii indiferent de naționalitate a subliniat și mai mult caracterul de masă al demonstrației. Greva desfășurată în ziua de 14 februarie 1933 la Cluj a cuprins masele oamenilor muncii romîni, maghiari, evrei, germani, pentru că viața comună de crîncenă exploatare, năzuințele și visurile, lupta hotărîtă sub conducerea partidului comunist pentru un viitor mai bun îi unea într-un singur front de luptă³.

Masele de muncitori, șomeri, tineri și femei s-au îndreptat spre Atelierele C.F.R. Drumul lor fiind însă barat de cordoanele Regimentului 11 cavalerie, la indicația greșită a conducătorilor demonstrației coloana s-a îndreptat spre centrul orașului. Îndepărtarea de ateliere și faptul că nu se stabiliseră legături operative permanente între masele din oraș și cefești au făcut ca demonstrația să rămînă necunoscută muncitorilor din ateliere, care nu știau că afară mii și mii de muncitori și-au declarat deplina solidaritate cu lupta lor.

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 108, inv. 8; „Tînărul leninist“ din februarie 1933, p. 1.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 948, f. 126 și 131; „Keleti Ujsag“ din 4 februarie 1933. Referitor la crescînda influența a partidului, însuși ziarul burghez „Patria“ din 17 februarie 1933 scria că „Partidul Comunist din România a pătruns nu numai în universitate... dar și în celelalte categorii sociale. Astfel, cu ocazia ultimelor arestări comuniste, am avut ocazia de a ne lămuri deplin asupra progresului pe care l-a făcut mișcarea comunistă în ultimele luni de zile“.

³ Arhiva Inst. de ist. a partidului, cota Ab. XII-2, inv. 731 (*Însemnătatea istorică a luptelor muncitorești din februarie*, p. 47—48).

Întrucît locul de desfășurare a demonstrației muncitorimii clujene n-a fost împrejurul Atelierelor C.F.R., greviștii ceferiști nu au putut să-și dea seama că ei nu sînt singuri și izolați de restul maselor largi muncitorești, n-au putut simți tot ajutorul acordat de celelalte pături muncitorești. Cunoașterea acestui ajutor ar fi întărit puterea de rezistență a greviștilor.

Coloana nesfîrșită a demonstrațiilor, în fruntea căreia se afla un grup compact de circa 400 de tineri, a pornit spre centrul orașului. Orașul răsuna de cîntece revoluționare și de lozinci ca : „Pîine și muncă !“, „Jos teroarea !“, „Ceferiștilor acordați-le revendicările lor juste“, „Cerem înapoi armata de la atelierelor C.F.R.“, „Libertate Partidului Comunist din Romînia“, „Trăiască Uniunea Sovietică !“¹.

Masele de demonstrații au înaintat spre centrul orașului pînă în dreptul străzilor Emile Zolla și Cotitura, unde s-au ciocnit cu puternice detașamente polițienești și jandarmerești, care veneau dinspre Piața Unirii (azi Piața Libertății).

Demonstrații au fost atacați cu focuri de armă.

După o busculadă între muncitori și forțele polițienești, demonstrații s-au retras spre străzile laterale, scandînd în continuare lozinci.

În timp ce masele muncitorești din celelalte uzine și fabrici din Cluj manifestau pe străzile orașului, situația de la Atelierelor C.F.R. devenea încordată. În fața porții au sosit capii autorităților, care au somat pe muncitori să părăsească imediat atelierelor.

La somație, muncitorii greviști au răspuns cu un strigăt scurt și hotărît : „Dați-ne pîine !“².

Somînd din nou pe muncitori, autoritățile i-au amenințat cu grenade lacrimogene³. Muncitorii însă nu s-au lăsat intimidati de această amenințare. Autoritățile, care aveau instrucțiunile Ministerului de Interne de a evacua atelierelor prin orice mijloc⁴, s-au gîndit să folosească linia ce lega Depoul de locomotive cu atelierelor pentru a ataca prin spate pe muncitorii baricadați. Pentru acestea ei intenționau să forțeze baricadele cu locomotive. Locomotiva destinată de autorități acestui scop era condusă de mecanicul Nagy Ladislau, care, aflînd intenția forțelor represive, a declarat hotărît : „Nu voi face niciodată această treabă murdară“. Și nu a făcut-o nici mecanicul Nagy și nici alți mecanici somați de autorități pentru a-i ajuta în distrugerea baricadelor⁵.

După aceste încercări neizbutite, autoritățile au ordonat atacul armat asupra muncitorilor greviști. Un detașament de pompieri militari a făcut o breșă nu departe de intrarea principală, unde pe o porțiune de circa

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 211, 260 și 261; Arhiva Trib. orașenesc Cluj, secția a IV-a, dos. 2 134/1933, f. 1—15; „Patria“ din 16 februarie 1933 și „Uj Kelet“ din 15 februarie 1933.

² „Keleti Ujsag“ din 15 februarie 1933.

³ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 136.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Făclia“ (Cluj) din 13 februarie 1933.

200 de metri gardul era din lemn. Prin breșa făcută, un batalion de soldați și un detașament de poliție au înaintat spre muncitorii greviști¹.

Înarmați cu bare de fier, greviștii care se aflau față în față cu mitralierele și armele încărcate au oprit pătrunderea forțelor armate în ateliere. Muncitorii îndemneau pe ostași să nu tragă, deoarece ei luptă pentru o cauză dreaptă, pentru o viață omenească.

În ciuda ordinelor primite, ostașii au refuzat să tragă, forțând astfel pe comandant să ordone arma la picior².

După încercarea de pătrundere în ateliere a forțelor armate, care eșuase în urma dîrzeniei de care greviștii au dat dovadă, autoritățile au recurs la metoda înșelării muncitorilor.

În fața porții principale s-a instalat o tribună improvizată, de unde capii autorităților locale au început să le vorbească. Luînd primul cuvîntul, generalul Prodan a promis muncitorilor satisfacerea revendicărilor lor și că nu se va întîmpla nimic nimănui dacă muncitorii vor evacua atelierele³. Reprezentantul administrației atelierelor a comunicat muncitorilor că Direcțiunea generală C.F.R. a satisfăcut toate revendicările lor economice, în afară de reprimirea celor concediați, redeschiderea sindicatului și recunoașterea comitetului de fabrică. Subinspectorul muncii, neîndrăznind să intre în mijlocul muncitorilor greviști⁴, le-a cerut să-și aleagă o delegație cu care să înceapă tratativele.

Era un moment critic, în care comitetul de grevă trebuia să acționeze energic și la timp. Tocmai acest lucru nu a fost făcut. Membrii comitetului de grevă, neavînd experiența necesară pentru conducerea unei astfel de lupte de mari proporții și subapreciînd influența demagogiei și amenințărilor autorităților și agenților lor din interiorul atelierelor, au scăpat în acel moment din mîini conducerea luptei și n-au luat măsuri concrete pentru o acțiune organizată a greviștilor.

Sub presiunea armatei și a jandarmilor pătrunși în interior, care înaintau amenințător spre muncitorii adunați la poarta principală, îngustînd tot mai mult cercul din jurul lor, precum și încrezîndu-se în cuvîntul „de onoare“ al autorităților, muncitorii au început să evacueze atelierele.

Siguranța, autoritățile locale și direcția atelierelor, ca și alte dăți, nerespectîndu-și cuvîntul dat, au trecut imediat la represiuni. Au fost arestați 13 muncitori⁵. În zilele următoare arestările au continuat.

Printre slăbiciunile manifestate în ultimele momente ale grevei de la Atelierele C.F.R. Cluj se numără și faptul că inginerii și personalul administrativ opriți în ateliere au fost lăsați să plece a doua zi a grevei⁶. Conducerea administrativă a atelierelor a început să acționeze în direcția

¹ Arhiva Trib. orășenesc Cluj, secția a IV-a, dos. 2 134/1933 ; „Uj Kelet“ din 15 februarie 1933.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 948, f. 72.

³ *Ibidem*, f. 258 ; „Jô estet“ și „Keleti Ujsag“ din 15 februarie 1933.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 963, f. 142 ; fond. 1, dos. 148, f. 82.

⁵ *Ibidem*, fond. 5, dos. 959, f. 46 ; dos. 948, f. 72.

⁶ Arhiva Inst. de ist. a partidului, cota Ab. XVIII-2, inv. 731 (*Însemnătatea istorică a luptelor muncitorești din februarie*, p. 49) ; cota Ab. XVII-1, inv. 617, p. 21.

spargerii și înfringerii grevei¹. De asemenea, neînștiințarea greviștilor dinăuntru atelierelor despre mobilizarea maselor din afară în ajutorul lor și nerealizarea legăturii dintre aceste acțiuni au constituit principalele slăbiciuni în desfășurarea luptelor din Cluj².

La Iași, organizația P.C.R. din Atelierele „Nicolina“ a luat hotărârea de a organiza o nouă grevă la 14 februarie 1933. În organizarea acestei acțiuni s-au manifestat însă unele greșeli. Astfel, nu toți membrii Comitetului de acțiune au fost informați la timp despre declararea grevei și, ca atare, n-au fost atrași la munca de organizare și conducere a acțiunii. În dimineața zilei de 14 februarie, înainte de a se da cuvîntul de ordine de încetare a lucrului, au pătruns în ateliere agenții siguranței cu scopul de a face arestări. Semnalul de încetare a lucrului s-a dat prin sirenă de către membri ai biroului celulei de partid, la care muncitorii au răspuns în unanimitate și s-au adunat în fața halei de montaj. În acest timp au fost postate și pichete de pază la porți. Aceste măsuri au determinat organele polițienești să nu treacă la arestări în acel moment. În fața muncitorilor adunați au luat cuvîntul Ilie Pintilie și alți membri ai Comitetului de acțiune, care au protestat contra stării de asediu, contra sigilării sindicatelor și contra arestărilor. La vestea că muncitorii au declarat din nou grevă, în jurul atelierelor s-au adunat pentru a se solidariza cu greviștii numeroși cetățeni din cartier, muncitori textiliști, șomeri, soțiile și copiii ceferiștilor.

Procedînd ca la greva din 3 februarie, o delegație de muncitori a prezentat revendicările lor administrației atelierelor, cerînd să li se dea răspunsul pînă la ora 15. Muncitorii cereau redeschiderea sindicatului, eliberarea celor arestați, recunoașterea comitetului de fabrică și garanții că nu se vor mai face arestări. Organizația de partid, neținînd seama de condițiile schimbate — instaurarea stării de asediu între timp, faptul că și administrația a tras învățămintele în urma grevei de la 3 februarie — a dat cuvînt de ordine ca muncitorii să reînceapă lucrul.

După ce muncitorii au reluat lucru, în urma unei consfătuiri la care au participat prefectul județului, șeful statului-major al Corpului 4 armată, chestorul de poliție, inspectorul general al siguranței, comisarul regal și reprezentanți ai conducerii atelierelor³, în jurul atelierelor au fost masate puternice forțe militare, iar către ora 15 unități de jandarmi au pătruns în curtea atelierelor și au înconjurat sala de montaj, secțiile de vagonaj, turnătorie, uzina și depozitul turnătoriei.

În aceste împrejurări, biroul celulei P.C.R. a hotărît la terminarea orelor de lucru ca muncitorii să părăsească atelierele și să plece acasă. În zilele care au urmat, Atelierele „Nicolina“ au continuat să fie ocupate de armată⁴.

¹ Arhiva Inst. de ist. a partidului, cota Ab. XVII-1, inv. 617, p. 49 și cota Ab. XVIII-2, inv. 731, p. 49; Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 10, dos. 2554, f. 353.

² Arhiva Inst. de ist. a partidului, cota Ab. XVII-1, inv. 617 (*Rezoluția plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din iulie 1933*, p. 38).

³ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 69, dos. 6328, f. 489; „Lumea“ și „Opinia“ din 15 februarie 1933.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 69, dos. 6328, f. 292.

În noaptea de 14 spre 15 februarie, în cadrul arestărilor operate în întreaga țară, au fost arestați Ilie Pintilie și alți 8 membri ai Comitetului de acțiune¹.

Muncitorii de la Atelierele „Nicolina“, în rindurile cărora domnea un spirit de luptă ridicat, au intrat cu toată hotărîrea în grevă în dimineața zilei de 14 februarie. Cu acțiunea muncitorilor s-au solidarizat oamenii muncii din cartier care au dat dovadă de combativitate. Între mulțimea adunată în fața atelierelor și jandarmi s-au produs încăierări și busculade cînd aceștia din urmă au pătruns în ateliere. Toate acestea vedeau existența unor condiții obiective prielnice pentru ridicarea luptei pe o treaptă mai înaltă.

Faptul că celula de partid din ateliere, în loc să mobilizeze Comitetul de acțiune și Sindicatul C.F.R. în pregătirea grevei, l-a substituit, precum și indicația dată muncitorilor de a relua lucrul după primul succes obținut prin împiedicarea arestării conducătorilor au făcut ca lupta cefe-riștilor ieșeni să se oprească la începuturile ei, să nu se ridice la nivelul posibilităților existente. Aceste slăbiciuni își aveau originea în sectarismul care se mai manifesta în stilul de muncă atît al Comitetului regional P.C.R. Moldova, cît și al conducătorilor organizației de partid din ateliere.

La Galați, în urma închiderii sediului Sindicatului C.F.R. și a arestărilor din 11—12 februarie, comuniștii din celulele atelierelor, membrii Comitetului de acțiune și ai Comitetului sindicatului nearestați s-au întrunit în noaptea de 14 februarie² și au hotărît cooptarea altor muncitori în Comitetul de acțiune în locul celor arestați, declararea în ziua următoare a grevei pasive, alcătuirea unei delegații a muncitorilor care să meargă la conducerea atelierului și să ceară eliberarea tovarășilor arestați, recunoașterea comitetului de fabrică și a sindicatului³.

Muncitorii veniți la lucru în dimineața zilei de 15 februarie au luat cunoștință de hotărîrile Comitetului de acțiune luate în timpul nopții. Delegația care s-a prezentat la conducerea atelierelor cu revendicările muncitorilor a respins încercările reprezentanților autorităților și Direcției C.F.R. de manevrare cu promisiuni.

La vestea evenimentelor care se desfășurau în capitală, Comitetul de acțiune al cefe-riștilor din Galați a trecut la pregătirea imediată a unei noi greve, pentru a impune satisfacerea revendicărilor cerute și pentru a-și manifesta solidaritatea cu cefe-riștii de la „Grivița“. În vederea desfășurării grevei s-a întocmit un plan de măsuri care prevedea : organizarea pichetelor de grevă ; ocuparea uzinei mecanice și asigurarea punerii în funcțiune a sirenei ; întreruperea legăturilor telefonice cu exteriorul

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 946, f. 140.

² *Ibidem*, dos. 959, f. 28 și urm.

³ *Ibidem*, fond. 1, dos. 40, f. 687.

atelierelor, organizarea unei adunări demonstrative în fața administrației și mobilizarea familiilor greviștilor și a celorlalți oameni ai muncii din oraș în jurul atelierelor¹.

Temindu-se de o nouă ridicare la luptă a muncitorilor ceferiști, autoritățile din orașul Galați au hotărât, încă în cursul nopții, să fie concentrate toate forțele represive în jurul atelierelor². Până dimineața, întreg cartierul „Bădălan“ din jurul Atelierelor gării și Depoului C.F.R. a fost înțesat de armată. Un comandament al forțelor represive a fost instalat în biroul șefului de gară, cu consemnul de a interveni cu forța armelor în cazul declarării grevei.

Ore în șir muncitorii au refuzat să reia lucrul. Ei au rămas în curtea atelierelor, manifestându-și solidaritatea cu lupta ceferiștilor de la „Grivița“ și nemulțumirea pentru că revendicările nu le erau satisfăcute.

*

Acțiunile muncitorilor ceferiști din Galați, Cluj, Iași și din alte centre feroviare, parte integrantă a luptelor proletariatului din ianuarie—februarie 1933, au fost generate de aceleași cauze care au ridicat la luptă puternicul detașament al muncitorilor ceferiști din Capitală și al petroliștilor din Valea Prahovei. Acțiunile desfășurate de muncitorii ceferiști din București, Arad, Brașov, Brăila, Constanța, Cluj, Dej, Galați, Iași, Oradea, Pașcani, Simeria, Satu Mare, Timișoara, Turnu-Severin, și din alte centre ale țării au fost conduse de organizațiile partidului comunist. Sub îndrumarea Comitetului central de acțiune au luat ființă și în centrele feroviare din țară comitete locale de acțiune, organe ale Frontului unic muncitoresc, care au strâns sub steagul unității masele largi ale muncitorilor ceferiști la luptă pentru cucerirea revendicărilor economice și politice.

În timpul grevelor s-a întărit rolul de hegemon al partidului comunist. Din rândurile muncitorilor s-au ridicat cadre hotărâte, a crescut conștiința muncitorilor care și-au adus astfel contribuția la una din cele mai mari bătălii de clasă a proletariatului român împotriva exploatării burghezo-moșierești.

Luptele glorioase ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933, cu care s-au solidarizat muncitorimea din celelalte ramuri industriale, funcționarii, micii meșteșugari etc., au exercitat o înrîurire profundă asupra întregii dezvoltări a mișcării revoluționare din țara noastră, asupra istoriei patriei. Aceste acțiuni eroice au frînat ofensiva capitalistă împotriva condițiilor de muncă și de viață ale oamenilor muncii, au însuflețit forțele democratice antifasciste, au întârziat cu un șir de ani fascizarea țării și au contribuit la creșterea conștiinței politice și la îmbogățirea experienței

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 70, dos. 6 516, f. 16; fond. 5, dos. 959, f. 28—29.

² *Ibidem*, fond. 5, dos 959, f. 28—29; „Acțiunea“ din 19 februarie 1933.

de luptă a proletariatului. Au crescut influența și autoritatea partidului, numeroși muncitori din marea industrie care au stat în fruntea acestor lupte au intrat în rândurile lui, îmbunătățindu-i compoziția socială și întărindu-i legăturile cu clasa muncitoare.

În șirul străvechilor tradiții de luptă ale poporului român pentru libertate socială și independență națională, vigouroasa ridicare la luptă a proletariatului ceferist și petrolist din 1933 constituie una din cele mai înalte culmi, care a deschis perspectiva largă a luptei maselor populare în viitor. Purtători și continuatori ai tradițiilor mișcării muncitorești din ultimele decenii ale veacului trecut și din anii avântului revoluționar (1918—1921), eroicii luptători din 1933 au ridicat aceste tradiții pe o treaptă superioară, au aprins zorii minunatului răsărit de viață nouă din august 1944.

MIȘCĂRI GREVISTE ÎN BANAT ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE GREVEI GENERALE DIN OCTOMBRIE 1920 (APRILIE—OCTOMBRIE 1920)

de WILLIAM MARIN

În cursul anului 1920 a continuat să crească în România valul luptelor revoluționare, izbucnit ca urmare a adâncirii contradicțiilor social-economice și sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Luptele greveiste iau o amploare tot mai mare, se întărește hotărârea de luptă, crește combativitatea maselor muncitoare. Printre bătăliile de clasă purtate de oamenii muncii din țara noastră, în anul 1920, se înscriu și o serie de acțiuni greveiste din Banat.

* * *

După terminarea primului război mondial imperialist, România — deși și-a sporit simțitor teritoriul și potențialul economic — avea o situație economică grea. Marile distrugerii provocate de război, jaful sistematic făcut de trupele germane invadatoare, apoi de trupele „aliate“, dezorganizarea transporturilor și haosul financiar, toate acestea au dus la îngreunarea aprovizionării industriei cu materii prime, la crearea unor mari dificultăți economice, ale căror consecințe le-au suportat în primul rând masele populare.

Clasele dominante au căutat ieșirea din această situație, pe de o parte prin intensificarea exploatării maselor muncitoare și pe de altă parte, prin continuarea aservirii țării capitalurilor monopoliste din Occident.

Toate aceste fenomene s-au manifestat puternic în întreaga țară, inclusiv în Banat. Nivelul de trai al maselor muncitoare din această parte a țării era, în primăvara anului 1920, cu mult mai scăzut decât în perioada antebelică. Inflația care bîntuia în acest timp agrava și mai mult situația maselor muncitoare.

Concludente în această privință sînt datele din presa vremii. Într-un număr din aprilie 1920 ziarul socialist „Arbeiter Zeitung“ din Timi-

șoara arăta, pe baza unor calcule migăloase că, fără a mai ține seama de impozite și chirie, o familie de muncitori cu 2 copii avea nevoie, socotind totul la minimul necesar existenței, de următoarele sume ¹:

Nr. crt.	Cheltuieli pentru	Suma în coroane	
		pe zi	pe lună
1	Alimente	53,80	1 608
2	Îmbrăcăminte	29,86	908,33
3	Alte necesități (tufun, curățirea rufelor, necesități culturale etc.)	11,66	350
	Total	95,32	2 866,33

Conform calculelor făcute de ziarul „Arbeiter Zeitung“, minimul necesar unei familii de muncitor (fără a socoti chiria, impozitele etc.) era de 2 866,33 coroane pe lună. Acest venit minim nu putea fi atins de nici o categorie de muncitori. Aceasta se poate constata și din tabelul de mai jos, publicat de același ziar. Salariile pe profesii variaua atunci după cum urmează ²:

Nr. crt.	Specialitatea	Salariu pe zi		Salariu lunar	
		de la	pînă la	de la	pînă la
1	Pielari	43	70	1 204	1 960
2	Croitori	33	60	924	1 688
3	Muncitori de fabrică necalificați	22	36	616	1 363
4	Muncitori constructori	37	61	1 036	1 708
5	Muncitori alimentari	57	75	1 596	2 100
6	Tipografi	50	70	1 400	1 960
7	Metalurgiști	30	42	840	1 176
8	Lemnari	34	64	932	1 792

Comparația celor două tabele arată că nici măcar muncitorii din industria alimentară, care, după cum rezultă din datele statistice, aveau un salariu ceva mai ridicat decît ceilalți muncitori, nu puteau să-și acopere din cîștigul lor necesitățile minime. Salariul lor pe o lună nu le asigura decît posibilitatea de a satisface între 55% și 76% din necesitățile lor zilnice. Muncitorii constructori puteau acoperi numai între 36% și 59% din cele necesare traiului, metalurgiștii abia

¹ „Arbeiter Zeitung“, Timișoara, 17.IV.1920.

² *Ibidem*. Valoarea salariilor este dată în coroane.

între 29% și 41%, iar muncitorii de fabrică necalificați numai între 21% și 47%.

Totodată trebuie să se ia în considerație și faptul că majoritatea covârșitoare a muncitorilor aveau salarii din categoria minimă și numai o mică parte primea salariul maxim, indicat la fiecare bransă.

Caracterizând situația salariaților, ziarul timișorean „Arbeiter Zeitung” scria la 8 iunie 1920: „În ultima vreme s-a dezbătut des în presă faptul că toate articolele de strictă necesitate au atins prețuri fantastice. A devenit de-a dreptul imposibil ca un funcționar sau un muncitor să-și cumpere ceva nou, masa mare a ajuns în situația că nu e în stare să cumpere pentru tineretul școlar un caiet sau un manual”.

Condițiile mizere de trai ale maselor au devenit atât de alarmante, încît chiar reprezentanții autorităților sînt siliți să le recunoască: „Doleanțele întregii populațiuni — fără deosebire de naționalitate — sînt de a se lua grabnic măsuri care să ieftinească viața, a cărei scumpire a luat proporții fantastice” — se spune într-o dare de seamă de la începutul anului 1920 a Comandamentului frontului de Vest¹.

La această situație se mai adaugă și lipsa de lucru, șomajul ce bîntuia în toată țara, fenomen care a agravat situația a mii de familii de muncitori.

Haosul economic, inflația, intensificarea exploatării muncitorilor se împleteau cu un regim de teroare menit să intimideze masele populare. Aproape în tot cursul anului 1920 s-au menținut în Transilvania și Banat starea de asediu și cenzura². Ascuțișul terorii guvernamentale era îndreptat împotriva mișcării muncitorești, a conducătorilor ei care se aflau în fruntea luptei maselor populare pentru o viață mai bună.

Într-o serie de localități din Banat autoritățile împiedicau sistematic ședințele și întrunirile sindicatelor și ale organizațiilor partidului socialist. În memorandumul, înaintat în mai 1920, primului ministru Averescu de către partidul socialist din Banat, se arăta că la Anina, Bocșa Montană, Caransebeș, Lugoj, Oravița, Carașova, Nădrag, Rusca, Tomești și în alte localități unde existau organizații de partid încă dinainte de război, autoritățile au interzis ținerea ședințelor conducerii, adunările membrilor, conferințele, în unele locuri nefiind îngăduite nici măcar strîngerea cotizațiilor³.

Organizațiile muncitorești se aflau într-o situație de semilegalitate. Prigoana împotriva lor lua formele cele mai variate. În mai multe localități, între care Arad, Lugoj și altele, autoritățile burghezo-moșierești au închis căminele muncitorești⁴. Presa muncitorească era supusă unei cenzuri aspre și deseori apărea cu coloane întregi albe.

Acordarea dreptului de asociere, de întrunire și libertatea presei erau lăsate la bunul plac al comandamentelor militare locale.

¹ Arh. C.C. al P.M.R. dos. 43228 vol. 1 f. 132.

² „Erdélyi munkasnapta”, Cluj, 1920, p. 20.

³ „Arbeiter Zeitung”, 6.V.1920.

⁴ „Socialismul”, 5.VIII.1920.

În cursul anului 1920, regimul de teroare împotriva mișcării muncitorești a fost intensificat. În luna august a intrat în vigoare faimoasa lege Trancu-Iași care constituia un atac direct împotriva drepturilor sindicatelor, inclusiv dreptul la grevă. În septembrie 1920 a intrat în vigoare o altă lege antimuncitorească care a desființat autonomia juridică a caselor de asigurări sociale din Transilvania și Banat, autonomie care existase timp de mai multe decenii. Totodată au fost mărite cotizațiile de asigurări sociale fără ca acestea să fie folosite în interesul maselor muncitoare.

Pentru a abate masele muncitorești de la lupta de clasă, pentru a sparge unitatea lor, guvernul burghezo-moșieresc condus de Ave-rescu a înăsprit, printre altele, și măsurile de prigonire a minorităților naționale. Astfel sub diferite pretexte au fost concediați de la C.F.R., poștă și alte instituții de stat, salariații aparținând minorităților naționale. Una dintre formele cele mai barbare, inumane ale asupririi naționale au constituit-o expulzările în masă. Cu acest prilej au fost gonțiți din Transilvania și Banat oameni care s-au născut și au locuit acolo și a căror existență era legată de aceste regiuni. Autoritățile burghezo-moșierești au căutat să folosească expulzările ca o armă împotriva mișcării muncitorești, urmărind să înlăture din țară o serie de activiști ai mișcării muncitorești¹.

La rindul lor, clasele exploatoare din sînul minorităților naționale căutau să ațite șovinismul, izolarea națională. În acest scop au creat organizații conspirative, formate din preoți, foști ofițeri, elemente declasate etc. Aceste organizații au răspindit materiale cu caracter șovinist. Încercarea de a atrage muncitorii în cadrul acestor organizații a suferit un eșec total².

Clasele exploatoare din țara noastră căutau să dezbine masele muncitoare, încercînd să le inoculeze otrava șovinismului. „Deopotrivă interesate în exploatarea singeroasă la care erau supuși muncitorii și țărani unguri și romîni — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — reacțiunea maghiară și romînă au dus o politică șovină și de ațitare de ură, pentru a abate atenția maselor populare din Ardeal de la revendicările lor economice, sociale și politice“³.

Cu toată teroarea antimuncitorească și în ciuda încercărilor de diverșiune, lupta maselor populare n-a putut fi înăbușită. Ascuțirea contradicțiilor economice și sociale din țară a creat un teren fertil pentru răspîndirea și întărirea influenței Revoluției din Octombrie. Pătrunderea ideilor leninismului în mișcarea muncitorească, după Marea

¹ „Arbeiter Zeitung”, 17—18.IX.1920, 12.X.1920; „Temesvarer Zeitung”, 12.X.1920. „Aradi Közlöny”, 15.X. 24.VIII.1920.

² „Aradi Ujsag”, 6.VII.1920, „Arbeiter Zeitung”, 30, 31.III și 3, 7.IV, 11.VI. 1920. „Lugoscher Zeitung” din 14.IV. și 12.V.1920.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a p. 87.

Revoluție Socialistă din Octombrie, a dus la clarificarea treptată a problemelor de bază ale mișcării revoluționare. Muncitorii cei mai înaintați au înțeles necesitatea lichidării vechilor metode reformiste, împăciuitoare, ale partidelor Internaționalei a II-a, au înțeles necesitatea alegerii căii de luptă revoluționară. Procesul de maturizare politică a maselor muncitoare s-a reflectat, pe de o parte, în puternicul avânt revoluționar de luptă, iar pe de altă parte, în creșterea rîndurilor partidului socialist și a mișcării sindicale.

Procesul de clarificare politică, de însușirea ideilor Marelui Octombrie s-a manifestat prin întărirea aripii de stînga a partidului socialist, prin apariția și dezvoltarea grupurilor comuniste.

La 25 mai 1919 s-a constituit la Timișoara Comitetul provizoriu regional al socialiștilor din Banat¹ iar la 19 septembrie 1919 Partidul Social-Democrat din Banat², care, în decembrie 1919, se unifică cu Partidul Social-Democrat din Transilvania³. Această unificare n-a fost însă decît formală, socialiștii din Banat păstrîndu-și autonomia. La conferința din 2 mai 1920, Partidul Social-Democrat din Banat și-a schimbat denumirea în Partidul Socialist din Banat⁴.

Partidul Socialist din Banat era un partid muncitoresc de masă. Astfel, în septembrie 1920, numai în orașul Timișoara acest partid avea 16 000 de membri. Numărul socialiștilor din Banat se ridica la 30 000⁵. În anii postbelici, s-a manifestat o puternică afluență a muncitorilor, precum și a altor categorii sociale spre porțile partidului socialist. Într-o serie de localități au fost constituite noi organizații de partid⁶.

Forța și influența mișcării muncitorești din Banat s-au manifestat și cu prilejul alegerilor parlamentare din mai-iunie 1920. În ciuda terorii guvernamentale, la Timișoara candidații partidului socialist au învins atît în alegerile pentru Cameră cît și pentru Senat. „Timișoara a votat în mod socialist“ — se spunea în presa vremii⁷.

Candidații socialiști au înfrînt pe reprezentanții partidelor burghezo-moșierești și în circumscripțiile electorale din Aradul Nou și Moldova Nouă. Din cele 77 859 de voturi exprimate în Banat, 20 062 au fost acordate partidului socialist, adică 25,7%⁸.

Deși Partidul Socialist din Banat era un partid muncitoresc de masă cu o largă influență, rolul conducător în acest partid l-au avut elementele de dreapta și centriste. Această concluzie rezultă din studiarea atitudinii conducerii acestui partid în diferite momente importante ale

¹ Arh. C.C. al P.M.R. dos. 42 799 f. 59--61 și 115.

² *Ibidem*, ff. 76--77.

³ *Ibidem*, f. 98.

⁴ „Arbeiter Zeitung“, 4.V.1920.

⁵ *Ibidem*, 6.IX.1920.

⁶ „Munkaslap“, 6.X.1920. Vezi și Iosif Gabriel, *Fünzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung*, 1870—1920 p. 91.

⁷ „Arbeiter Zeitung“, 2—9.VI.1920.

⁸ *Ibidem*.

perioadei postbelice. Astfel, conducerea Partidului Socialist din Banat, respectiv a P.S.D.¹, n-a sprijinit hotărît revoluția proletară din Ungaria², și a căutat să împiedice afilierea partidului la Internaționala a III-a Comunistă³.

Printre conducătorii partidului se găseau social-democrați de dreapta de tipul lui F. Geistlinger. Iată cum este caracterizat acest lider socialist de dreapta de marele fabricant textilist, R. Totis: „Îl cunosc de 15 ani. În tot timpul cît el a fost conducătorul lucrătorilor socialiști, eu, ca proprietar de fabrică, am avut întotdeauna mulțumiri cum a condus înțelegerile dintre lucrători și patroni... Îl consider ca un om de treabă fără a fi periculos pentru liniștea și ordinea publică“. (adică pentru orînduirea burgheză n.n.)⁴. Desigur că pe lângă conducătorii fățiș oportuniști, în cadrul Partidului Socialist din Banat, au existat și lideri care-și camuflau oportunismul prin fraze de stînga. În conducerea Partidului Socialist din Banat au existat însă și elemente cinstite, revoluționare, care au dus o luptă hotărîtă împotriva liderilor oportuniști.

Orientarea oportunistă a predominat și în publicațiile periodice ale Partidului Socialist din Banat și ale sindicatelor, și anume în ziarele „Arbeiter Zeitung“ și „Munkaslap“, precum și în publicațiile „Szakszervezet“ și „Gewerkschaft“. Deși au avut, în general, o orientare oportunistă, totuși datorită presiunii exercitate de aripa de stînga a partidului, în special de grupurile comuniste, ziarele „Arbeiter-Zeitung“ și „Munkaslap“ au publicat cele 21 de condiții privind primirea în Internaționala a III-a Comunistă și statutul Internaționalei a III-a⁵.

De asemenea, în cadrul acestor ziare au fost publicate o serie de articole în care se popularizau realizările primului stat socialist⁶, cuvîntările unor conducători sovietici, precum și un articol al marelui scriitor sovietic, Maxim Gorki⁷.

Toate aceste fapte dovedesc întărirea influenței aripii de stînga în cadrul partidului socialist.

Creșterea activității politice a clasei muncitoare s-a manifestat și prin întărirea mișcării sindicale. În întreaga țară se constată o tendință de organizare a muncitorilor în sindicate, de creare a unor noi sindicate și de reorganizare a celor desființate în timpul războiului.

Și în Banat se constată o puternică afluență a muncitorilor și a altor categorii de salariați spre organizațiile sindicale. În anii avîntului revoluționar 1917—1921 s-au organizat în sindicate muncitorii de la fabrica de tutun din Timișoara, funcționarii de poștă și factorii poștali, sala-

¹ „Temesvári Hírlap“, 5—9.XI.1918.

² Arh. C. C. al P.M.R., dos. 42799/2 (cuprinzînd procesele-verbale ale conducerii Partidului Socialist din Banat, f. 20—61, 113.

³ „Munkaslap“, Timișoara, 21.IX—1.X. 1920.

⁴ Arh. C. C. al P.M.R., dos. 1253, f. 164.

⁵ „Arbeiter Zeitung“, 15—17.X.1920 și „Munkaslap“, din 7, 8, 16 și 17.X.1920

⁶ „Munkaslap“, 4.7—10.IX., 19 și 20.X.1920.

⁷ „Arbeiter Zeitung“, 29.IX.1920.

riații căilor ferate, membrii pazei orășenești. S-au organizat de asemenea în sindicate funcționarii particulari, salariații comerciali, salariații de stat și comunali, cadrele didactice și artiștii. Aproape toți salariații din Timișoara s-au înscris în sindicate. În aprilie 1920, numărul oamenilor muncii din Timișoara organizați în sindicate era aproximativ de 20 000, iar în întregul Banat de 60—70 000¹.

Activitatea sindicatelor din Banat era coordonată de Consiliul sindicatelor din Banat, constituit la 25 mai 1919². Sindicatele din Banat acționau sub conducerea Partidului Socialist din Banat. La dispoziția sindicatelor se găseau două publicații periodice: „Gewerkschaft“ și „Szakszervezet“ („Sindicatul“ în limba germană, respectiv maghiară)³.

Pentru a abate masele muncitorești de la lupta revoluționară și pentru a subordona mișcarea muncitorească intereselor burgheziei, autoritățile burghezo-moșierești din România au organizat o diversiune. Îmbinând demagogia socială cu naționalismul, agenții burgheziei, strecurăți în mișcarea muncitorească, au creat într-o serie de centre industriale organizații pseudomuncitorești pe care le-au intitulat sindicate naționale.

Cu tot sprijinul pe care l-au primit din partea autorităților, sindicatele galbene naționaliste nu și-au putut crea o bază de masă în sinul muncitorilor, fiind demascate la timp de muncitorii înaintați.

* * *

Ascuțirea contradicțiilor economice, sociale, politice care a avut loc în timpul primului război imperialist și în primii ani postbelici a dus la o intensificare, fără precedent, a luptei de clasă în întreaga țară, inclusiv în Banat. Prezența unor trupe străine în Banat, și anume a trupelor Antantei, jafurile și abuzurile comise de ele au făcut ca, în condițiile arătate, în această regiune să se acumuleze mari nemulțumiri, gata oricând să se transforme în revoltă deschisă, în acțiuni cu caracter revoluționar.

În cursul anilor 1917—1919 lupta maselor din Banat a îmbrăcat formele cele mai variate. Au avut loc o serie de greve politice de masă, demonstrații de stradă ale muncitorilor din Timișoara, Arad, Reșița și din alte centre⁴. La începutul lunii noiembrie 1918 s-a desfășurat în Banat o mișcare țărănească⁵.

La 21 februarie 1919 a izbucnit o grevă generală politică a muncitorilor din Timișoara împotriva abuzurilor comise de trupele Antantei.

¹ „Arbeiter Zeitung“, 1.V.1920; vezi și Iosif Gabriel, *Füftzigjähriqe Geschichte der Banater Arbeiterbewegung, 1870—1920* pp. 91—92.

² Arh. C.C. al P.M.R. dos. 42799/2 ff. 59—61 și 113.

³ Vezi colecția publicațiilor „Gewerkschaft“ și „Szakszervezet“ care se găsește la Biblioteca Academiei R.P.R.

⁴ „Temesvari Hirlap“ și „Temesvarer Zeitung“, 1—7.XI.1918; vezi și Iosif Gabriel, *op. cit.* pp. 89—90.

⁵ *Ibidem*.

Greva a durat 3 zile, muncitorii obținând satisfacerea unor revendicări formulate de ei¹.

Din șirul luptelor politice ale muncitorimii o amploare deosebită au avut-o manifestațiile de la 1 mai 1919, care s-au desfășurat sub semnul internaționalismului proletar, al solidarității oamenilor muncii din țara noastră cu revoluțiile proletare din Rusia și Ungaria². Un caracter similar l-a avut și pregătirea și desfășurarea grevei politice de la 21 iulie 1919³.

În cursul anului 1920 avîntul revoluționar al maselor populare a continuat să crească. Una dintre principalele forme de manifestare a combativității muncitorilor a constituit-o valul de greve care va culmina cu greva generală din octombrie 1920.

Luptele greviste s-au manifestat cu putere în toate regiunile țării, inclusiv Banatul. Astfel, în aprilie 1920 au declarat grevă funcționarii de asigurări⁴ și frizerii din Arad⁵. În aceeași lună a început și greva cheșnerilor și muzicanților din restaurante⁶.

În luna mai 1920 au declarat grevă muncitorii de la uzinele Reșița⁷. Au intrat în grevă, de asemenea, lăcătușii, instalatorii și tinichigii din toate atelierele orașului Timișoara⁸.

Revendicarea principală, din cadrul acestor greve, a fost mărirea salariilor care rămăseseră mult în urmă față de scumpirea bunurilor de strictă necesitate. Grevele s-au caracterizat prin combativitatea și perseverența muncitorilor care au luptat uneori, mai multe săptămîni, pentru obținerea satisfacerii revendicărilor. De pildă, greva lăcătușilor, instalatorilor și tinichigiilor a durat peste o lună. Toate aceste greve s-au încheiat cu succes, muncitorii obținînd importante sporuri de salarii. În unele cazuri sporurile obținute de muncitorii dintr-un oraș s-au extins și asupra altora, patronii făcînd concesii de teama izbucnirii unor noi greve⁹. În cursul acestor lupte s-a manifestat spiritul de solidaritate al muncitorilor, greviștii bucurîndu-se de sprijin material, organizîndu-se în acest scop colecte și manifestări artistice¹⁰.

Lupta economică a muncitorilor bănățeni s-a împletit cu importante acțiuni politice. Astfel ziua solidarității internaționale a muncitorilor, 1 Mai, s-a sărbătorit în 1920 de oamenii muncii din Timișoara prin încetarea completă a producției. Au fost închise de asemenea prăvăliile, cafenelele și restaurantele. N-au circulat nici tramvaiele. La demonstrația de 1 Mai au participat 25 000 de oameni. La miting¹¹ printre

¹ Iosif Gabriel, *op. cit.* pp. 89—90.

² „Socialismul” 3.V.1919 și „Adevărul” (Sibiu), 11.V.1919.

³ Arh. C.C. al P.M.R. dos. 2760 f. 91.

⁴ „Gewerkschaft”, 1.V.1920.

⁵ „Aradî Közlöny”, 2, 4 și 7.IV.1920.

⁶ „Arbeiter-Zeitung”, 3.IV., 9, 16, 19.V., 9, 12, 13.VI. 1920.

⁷ „Chemarea”, București, 30.V.1920, „Banatul Romînesc”, 30.V.1920, și „Arbeiter Zeitung”, 5—8.VI.1920.

⁸ „Arbeiter Zeitung”, 22.V., 2 și 27.VI.1920.

⁹ *Ibidem*, 11.IV.1920.

¹⁰ *Ibidem*, 9.V.1920.

alții, a luat cuvîntul și unul dintre conducătorii grupurilor comuniste¹. Demonstrații de masă au avut loc în această zi și la Reșița, Secul și alte centre industriale din Banat². Amploarea pe care au luat-o demonstrațiile de 1 Mai a oglindit hotărîrea de luptă a maselor largi muncitoare.

O manifestare politică de mare însemnătate a constituit-o greva generală de protest a muncitorimii timișorene de la 29 mai 1920. Această grevă a avut loc cu prilejul sosirii generalului Averescu la Timișoara. Averescu, care își pusese candidatura pentru Cameră la Timișoara, venise în acest oraș să țină un discurs electoral. Autoritățile au făcut pregătiri intense pentru primirea festivă a primului ministru. Masele muncitoare i-au rezervat însă lui Averescu, exponentul regimului de teroare al claselor exploatare, o surpriză neplăcută. El a fost întâmpinat de muncitori printr-o grevă generală demonstrativă de protest de 2 ore³. „Grewa a început înainte de masă la orele 10 — relatează ziarul «Arbeiter Zeitung». În uzine, ateliere, birouri și prăvălii a încetat lucrul, tramvaiele s-au oprit în mijlocul liniei“⁴.

Grewa tuturor muncitorilor din Timișoara fusese hotărîită cu o zi înainte, în ședința extraordinară a conducerii Partidului Socialist din Banat. Cu acest prilej s-a manifestat puternic influența comuniștilor și a socialiștilor de stînga care au înfrînt împotrivirea elementelor de dreapta, de felul lui Geistlinger⁵.

Semnificativ pentru starea de spirit combativă a muncitorilor, pentru întărirea influenței revoluționare a leninismului, a fost faptul că unii muncitori au strigat, cu prilejul grevei, lozincă „Trăiască dictatura proletariatului“⁶.

Cu prilejul grevei generale, muncitorii au transmis lui Averescu un memorandum în care protestau împotriva terorii și a abuzurilor comise de autoritățile burghezo-moșierești, în timpul campaniei electorale⁷. În urma acestei „primiri“ Averescu a fost silit să renunțe la candidatura sa în orașul Timișoara⁸.

Succesul acestei importante acțiuni politice de masă a întărit elanul de luptă și combativitatea muncitorilor din Timișoara. Arestările și condamnările unor muncitori, ca urmare a grevei generale din mai, n-au făcut decît să accentueze indignarea muncitorilor, întărindu-le spiritul de luptă.

În iunie a crescut numărul acțiunilor greviste ; în cursul acestei luni au intrat în grevă muncitorii lemnari din Timișoara⁹, cei de la fabrica

¹ „Arbeiter Zeitung“, 4.V. și 26.IX.1920.

² „Reschitzacr Zeitung“, 9.V.1920 și „Arbeiter Zeitung“, 4, și 5.VI.1920.

³ Arh. C.C. al P.M.R., dos. 43032 f. 98 și dos. 1253 f. 106 și 146.

⁴ „Arbeiter Zeitung“ 30.V.1920.

⁵ Arh. C.C. al P.M.R., dos. 42799, 2 f. 149.

⁶ *Ibidem*, dos. 1253 f. 146.

⁷ „Arbeiter Zeitung“, 15.VI.1920.

⁸ „Banatul Romînesc“, 5.VI.1920 și „Temesvarer Zeitung“, 29.VII. 1920.

⁹ „Arbeiter Zeitung“, 2, 5, 6 și 8.VI.1920.

de ciment „Polgar“¹, cei de la firma „Weiss & Comp.“², muncitorii de la cizmăria comunală³, de la fabrica „Kandia“⁴, muncitorii constructori⁵, tehnicienii dentari⁶, toți din Timișoara. Numeroase greve au avut loc, în acest timp, și în alte localități din Banat. Astfel au intrat în grevă și tipografii din Lugoj⁷, muncitorii de la uzinele „Reșița“⁸, muncitorii de la fabrica de vagoane „Weitzer“ din Arad și de la fabrica de automobile „Marta“, din aceeași localitate, precum și din alte întreprinderi arădene⁹.

Tot în luna iunie a avut loc tragică catastrofă minieră de la Anina care a costat viața a 182 de oameni¹⁰.

Catastrofa s-a produs ca urmare a neglijenței criminale a capitaliștilor, care păstrau în mine mari cantități de material explozibil¹¹. În urma catastrofei de la Anina s-a creat acolo o atmosferă foarte încărcată, minerii intrând în grevă. Într-un memorandum întocmit de mineri s-a cerut satisfacerea unui șir de revendicări, printre care: îndepărtarea materialului explozibil din mine, ajutoare materiale pentru văduvele și orfanii victimelor catastrofei, stabilirea cauzelor precise ale catastrofei, pedepsirea vinovaților¹². Greva n-a încetat decât după satisfacerea parțială a revendicărilor formulate¹³. În sprijinul minerilor de la Anina au fost organizate colecte de către muncitorii din Timișoara, Reșița, Doman, Oravița și din alte centre¹⁴.

Grevele din iunie s-au distins prin dârzenia și combativitatea muncitorilor, prin tenacitatea lor. Astfel greva constructorilor din Timișoara a durat 3 săptămâni. Greviștii s-au bucurat de sprijinul organizat al muncitorilor din celelalte sindicate. Greva s-a terminat cu victoria muncitorilor care au obținut o mărire a salariilor cu 72%¹⁵. Greva muncitorilor de la fabrica „Kandia“ a izbucnit datorită faptului că direcția a concediat un delegat al muncitorilor¹⁶. Toate aceste acțiuni vădesc creșterea spiritului revoluționar al muncitorilor.

Valul luptelor greviste a continuat și în luna următoare, în iulie. Au intrat atunci în grevă muncitorii de la Atelierele căilor ferate din Arad¹⁷,

¹ „Arbeiter Zeitung“, 1.VI.1920; numărul greviștilor la fabrica „Polgar“ a fost de 120.

² *Ibidem*, 10.VI.1920.

³ *Ibidem*, 27.VI.1920.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Temesvari Hirlap“, 7.VII. „Munkaslap“, 1 și 2.VII.1920, „Gewerkschaft“, 8.VII.1920 și „Arbeiter Zeitung“, 15, 17, 30.VI și 7.VII, 3.VIII.1920.

⁶ „Arbeiter Zeitung“, 12.VI.1920.

⁷ „Lugoscher Zeitung“, 6 și 13.VI.1920.

⁸ „Arbeiter Zeitung“, 8.VI.1920.

⁹ „Aradi Ujsäg“, 27.VI.1920. Numai la „Uzinele Weitzer“ lucrau 3000 de muncitori.

¹⁰ „Arbeiter Zeitung“, 13.VI.1920.

¹¹ „Aradi Ujsäg“, 12.VI.1920 și „Arbeiter Zeitung“, 13.VI.1920.

¹² „Arbeiter Zeitung“, 12.VI.1920.

¹³ „Aradi Közlöny“, 17.VI.1920 și „Reschitzacr Zeitung“, 20.VI.1920.

¹⁴ „Arbeiter Zeitung“, 15.VI.1920.

¹⁵ „Gewerkschaft“, 8.VII.1920, „Munkaslap“, 1, 2.VII.1920.

¹⁶ „Arbeiter Zeitung“, 26.VI.1920.

¹⁷ *Ibidem*, 23.VII.1920.

muncitorii de la filatura de bumbac „Hungaria“¹ tot din Arad, muncitorii de la fabrica de sticlă din Tomești², morarii ide la Bocșa Montană³, muncitorii de la uzinele „STEG“ din Bocșa⁴, lucrătorii brutari din Timișoara⁵, calfele de măcelari din Timișoara⁶ și alții.

Revendicarea principală a muncitorilor greviști a fost, și de această dată, mărirea salariilor. Este caracteristic faptul că muncitorii, care se aflau în ofensivă, au izbîndit în toate aceste acțiuni. La obținerea acestor succese au contribuit, în mare măsură, spiritul puternic de solidaritate al muncitorilor, și, îndeosebi, influența elementelor comuniste. În ajutorul greviștilor au fost organizate colecte, s-a demarcat, la timp, prin presa muncitorească, încercarea patronilor de a angaja spărgători de greve⁷.

Avîntul de luptă al muncitorilor industriali a încurajat și pe muncitorii agricoli care, nemaiputînd răbda exploatarea cruntă la care erau supuși, s-au ridicat și ei la luptă. În cursul lunii iulie au avut loc greve ale muncitorilor zileri de la ferma fabricii de spirt din comuna Remetea Mare⁸, de la ferma baronului Manaszky din Iermata⁹, și altele.

Luna august a anului 1920 inaugurează o serie de greve puternice în diferite centre ale țării. Pretutindeni au loc adunări, manifestații și demonstrații muncitorești. Astfel au intrat în luptă muncitorii de la întreprinderea de produse lemnoase „Brückner Leopold“¹⁰, de la fabrica de produse de lemnărie „Czeiler“¹¹, ambele din Arad, ca și calfele de hornari¹². În aceeași lună au izbucnit acțiuni greviste la uzinele „Reșița“ precum și la Caransebeș¹³, Topleț¹⁴, la fabrica de calapoade din Lugoj¹⁵ etc.

Ca și în lunile precedente, printre alte revendicări s-a cerut și mărirea salariilor. Majoritatea luptelor s-au încheiat cu victoria muncitorilor.

Caracteristic pentru această perioadă este cuprinderea în mișcarea grevistă a unor noi pături sociale. Astfel, la începutul lunii august, au intrat în grevă, funcționarii, tehnicienii și inginerii de la toate întreprinderile industriale ale orașului Timișoara¹⁶, precum și salariații întreprinderilor comerciale¹⁷. Ambele greve au durat peste 2 săptămîni, funcțio-

¹ „Arbeiter Zeitung“, 18.VII.1920.

² „Gewerkschaft“, 27.VII.1920. Aici lucrau 150 de muncitori.

³ *Ibidem*, 22.VII.1920.

⁴ „Banater Bote“, Lugoj, 8.VII.1920. La aceste uzine lucrau 600 de muncitori.

⁵ „Munkaslap“, 12—14.VII.1920.

⁶ „Temesvarer Zeitung“, 10 și 11.VII.1920.

⁷ „Arbeiter Zeitung“, 3—9.VII.1920, „Munkaslap“, 14.VII.1920.

⁸ „Munkaslap“, 28.VII.1920.

⁹ *Ibidem*, 29.VII.1920.

¹⁰ „Aradi Közlöny“, 13.VIII.1920.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, 12—15.VIII.1920.

¹³ Arh. C.C. al P.M.R. dos. 42371 f. 36, notele 7—11 in p. 18.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 43032 f. 104 și dos. 751 f. 318.

¹⁶ „Temesvari Hirlap“, 3—8, 20.VIII. 1920, „Banatul Romînesc“, 7.VIII.1920 și „Temesvarer Zeitung“ 4, 5, 7, 12, 17.VIII.1920.

¹⁷ „Temesvari Hirlap“, 7, 8, 12, 15, 17, 22.VIII.1920.

narii, tehnicienii și muncitorii comerciali dînd dovadă de dîrzenie. Ei nu s-au lăsat intimidați de amenințările patronilor, care, la un moment dat, au concediat pe toți salariații greviști din comerț¹.

În urma grevei funcționarilor, o serie de întreprinderi, printre care fabrica de chibrituri, fabrica de ghete „Turul“, întreprinderea „Gyulai“, Fabrica de pălării etc. au fost silitе să înceteze complet producția, iar alte întreprinderi ca : fabrica de bomboane „Kandia“ și Fabrica de bere au încetat parțial producția².

Pentru a obține încetarea grevei funcționarilor a intervenit Ministerul muncii, care a trimis la Timișoara un inspector general³.

În urma unor tratative îndelungate, patronii au fost siliți să accepte o mărire a salariilor cu 80%, reprimirea în serviciu a tuturor greviștilor și satisfacerea altor revendicări ale funcționarilor⁴. Hotărîrea cu care au luptat funcționarii și tehnicienii n-a fost un fapt întîmplător. Sindicatul lor era condus de comuniști⁵.

În luna august au avut loc și adunări de protest ale muncitorilor împotriva legii reacționare Trancu-Iași. La Timișoara au participat la această acțiune politică peste 10 000 muncitori⁶.

Luptele greviste din luna august au culminat prin greva generală a muncitorilor din Banat dintre 23—26 august. Greva a avut un pronunțat caracter politic, ea fiind îndreptată, în primul rînd, împotriva abuzurilor și samavolniciei autorităților locale burghezo-moșierești, în special împotriva abuzurilor antimuncitorești ale primarului general al orașului⁷.

Greva generală regională din Banat a izbucnit în urma atitudinii provocatoare a patronilor și autorităților din Timișoara. Patronii nu respectau contractele colective, concediau delegații muncitorilor, încercau, prin toate mijloacele, să lovească în organizațiile muncitorești. La fabrica „Kandia“, de pildă, au fost concediați toți delegații muncitorilor. Cu toate promisiunile ministerului de resort au fost concediați numeroși muncitori feroviari din Timișoara și Arad. Organizația patronilor timișoreni „Gyosz“ și Uniunea comercianților n-au respectat hotărîrile smulse în lupta grea a funcționarilor și lucrătorilor comerciali⁸.

Prin acțiunile lor abuzive și samavolnice, îndreptate împotriva muncitorilor, autoritățile locale de stat s-au demascat ca „organe directe de execuție ale uniunii industrialilor“ după cum au fost calificate în memorandumul înaintat de muncitori cu prilejul grevei generale din Banat din luna august⁹.

¹ „Temesvari Hirlap“, 8.VIII.1920.

² *Ibidem*, 7.VIII.1920.

³ „Arbeiter Zeitung“, 17.VIII.1920 și „Temesvari Hirlap“, 15.VIII.1920.

⁴ „Arbeiter Zeitung“, 31.VIII.1920.

⁵ „Temesvari Hirlap“, 6.VIII.1920 și 4.IX.1920.

⁶ „Arbeiter Zeitung“, 18.VIII. 1920.

⁷ „Banater Bote“, Lugoj, 26.VIII.1920 și „Gewerkschaft“, 5.IX.1920.

⁸ Arh. C.C. al P.M.R., dos. 42799 f. 176 și „Gewerkschaft“, 5.IX.1920.

⁹ „Gewerkschaft“, 5.IX.1920.

Această grevă generală a fost declarată sub presiunea directă a maselor muncitorești, conduse de comuniști. Conducătorii locali ai Partidului Socialist din Banat precum și ai sindicatelor au vrut să orienteze lupta muncitorilor numai în direcția întocmirii unor memorii și a trimerii de delegații la autoritățile locale. Astfel o delegație de 50 de muncitori a înaintat prefectului județului un memoriu cu revendicări¹. Presiunea puternică a muncitorilor a silit însă pe conducătorii locali să treacă la măsuri mai efective, mai energice. Existența acestei puternice presiuni de jos a trebuit să fie recunoscută și de oficiosul Partidului Socialist din Banat „Arbeiter Zeitung”. „Ultimele luni — scria ziarul — au pus răbdarea muncitorilor organizați la o grea încercare. N-a fost o sarcină ușoară pentru conducătorii muncitorimii să rețină masele de la o acțiune de mare amploare... Ei au fost copleșiți de acuzații că sînt lași și trădători”².

De aici rezultă clar politica trădătoare, oportunistă a liderilor de dreapta ai Partidului Socialist din Banat, pe de o parte și hotărîrea de luptă a maselor, pe de altă parte.

Presiunea de jos a muncitorilor s-a îmbinat cu influența exercitată de comuniștii care făceau parte din conducerea Partidului Socialist din Banat și din Consiliul Sindical.

Organizarea grevei generale a fost hotărîită în ședința comună a conducerii Partidului Socialist din Banat și a Consiliului Sindical din Banat, ținută la 19 august 1920³ și confirmată în ședința corpului delegaților a 25 de sindicate, ținută la 20 august 1920⁴.

La 23 august 1920 a început la Timișoara greva generală a muncitorilor romîni, germani, maghiari și sîrbi din localitate. „În Timișoara a încetat orice muncă productivă” — scria ziarul „Banater Bote”⁵.

Muncitorimea timișoreană și-a formulat revendicările într-un memorandum, înaintat comandantului trupelor din Banat. Cererile muncitorilor au fost următoarele :

1) Autoritățile să respecte organizațiile economice ale muncitorilor și să recunoască dreptul de organizare al oricărui salariat, fie că muncește cu brațele sau cu creierul.

2) Patronii să se oblige a face angajările și concedierile în înțelegere cu reprezentanții aleși ai muncitorilor.

3) Guvernul să trimită un delegat, prevăzut cu depline împuterniciri, pentru rezolvarea reclamațiilor muncitorilor și să garanteze o procedare energetică împotriva autorităților locale vinovate.

4) Destituirea primarului general al orașului, vinovat pentru o serie de abuzuri împotriva muncitorilor”⁶.

¹ „Gewerkshaft”, 5.IX.1920.

² „Arbeiter Zeitung”, 11.VIII.1920.

³ Arh. C.C. al P.M.R. dos. 42799/2 f. 176.

⁴ *Ibidem*, f. 178.

⁵ „Banater Bote”, Lugoj, 26.VIII.1920.

⁶ „Socialismul”, 30.VIII.1920.

Reiese clar caracterul politic al revendicărilor formulate de muncitori. Caracter politic a avut și revendicarea cu privire la recunoașterea organizațiilor profesionale ale muncitorilor, a libertății de organizare și a extinderii drepturilor reprezentanților aleși ai muncitorilor în problemele angajării și concedierii brațelor de muncă.

A doua zi după izbucnirea grevei generale din Timișoara, autoritățile burghezo-moșierești au trecut la represii împotriva greviștilor. Au intrat în acțiune armata și poliția. Muncitorii comunali au fost ridicați cu forța din locuințele lor și trimiși la lucru. Astfel a reușit repunerea în funcțiune a uzinei electrice. Toate întreprinderile comunale au fost ocupate de trupe¹

În străduințele lor de înăbușire a grevei, autoritățile burghezo-moșierești au avut sprijinul așa-ziselor „sindicate naționale“, adevărate organizații de spărgători de greve. Printr-un manifest adresat populației, aceste unelte ale patronilor au calomniat lupta curajoasă a greviștilor, chemînd muncitorii la reluarea lucrului. Acest manifest n-a reușit însă să spargă unitatea de luptă a muncitorilor, de diferite naționalități din Timișoara.

Deoarece tratativele cu autoritățile și patronii, începute după izbucnirea grevei, n-au dat rezultatele dorite, conducerea Partidului Socialist din Banat și Consiliul Sindical din Banat, ca urmare a luptei comuniștilor și sub presiunea maselor muncitoare, au hotărît în ședința ținută la 24 august, extinderea grevei în întregul Banat².

La 25 august au intrat în grevă, solidarizîndu-se cu greviștii timișoreni, muncitorii din Arad, Lugoj, Caransebeș, Reșița, Anina și alte localități, greva cuprinzînd întregul Banat³.

Din relatările presei vremii se desprind o serie de aspecte concrete ale desfășurării grevei generale regionale. Astfel ziarul „Aradi Hirlap“ a scris următoarele: „Miercuri, 25 august, orele 11,30 s-a oprit la Arad orice muncă. Muncitorii au părăsit mașinile din uzine, calfele, meseriașii au pus jos uneltele, salariații comerciali au părăsit magazinele, iar chelnerii cafenelele și restaurantele... Pe străzi circulă patrulă de polițiști și soldați...“⁴.

În unele localități, ca de pildă Arad, Lugoj, au avut loc întruniri și demonstrații. La Arad, în ziua de 26 august a avut loc un miting la care au participat între 4 000—5 000 oameni. Pînă la începerea adunării muncitorii au cîntat cîntece socialiste⁵. În orașul Lugoj peste 1 500 de muncitori s-au adunat în fața clădirii Comandamentului trupelor, cerînd eliberarea celor 17 muncitori, care fuseseră arestați⁶.

¹ „Gewerkschaft“, 5.IX.1920.

² Arh. C.C. al P.M.R., dos. 42799 2 f. 181.

³ „Muncitorul Căilor Ferate“, 3.IX.1920, „Temesvári Hirlap“, 31.VIII.1920 și „Aradi Ujság“, 28.VIII.1920.

⁴ „Aradi Hirlap“, 28.VIII.1920.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Arh. C.C. al P.M.R., dos. 42371 f. 3 și „Lugoscher Zeitung“ din 27.VIII.1920. Arestări numeroase s-au făcut și în alte localități. La Reșița au fost arestați 10 muncitori, la Anina 12, vezi „Socialismul“, 30.VIII.1920.

Alarmat de amploarea grevei generale regionale, din Banat, și de combativitatea muncitorilor, guvernul a ordonat telegrafic Comandamentului militar, să pună capăt grevei prin militarizarea întreprinderilor¹. Comandamentul militar a declarat conducătorilor muncitorilor, că dacă nu vor relua lucrul pînă la 26 august, va militariza toate întreprinderile, va încorpora pe toți muncitorii mobilizabili și va reține pe ceilalți muncitori, bărbați și femei. Totodată, înțelegînd că numai prin amenințări nu va putea determina pe muncitori să reia lucrul, comandantul militar și inspectorul general al muncii au promis, pe cuvînt de onoare, greviștilor, că vor impune patronilor să nu fie concediat, ca urmare a grevei generale regionale, nici un muncitor sau funcționar².

Intrunindu-se pentru a dezbate situația, conducerea Partidului Socialist din Banat, în care predominau elementele oportuniste, a hotărît încetarea grevei generale și reluarea lucrului la 27 august. Reprezentanții masei muncitorimii, delegații sindicatelor au primit cu indignare propunerea de a relua lucrul. „N-a fost de loc ușor convingerea împuterniciților muncitorilor să accepte propunerea conducerii de partid și a sindicatelor“ — relatează ziarul „Arbeiter Zeitung“³.

În urma grevei generale regionale, autoritățile, ținînd seama de starea de spirit a muncitorilor, au fost silite să facă o serie de concesii importante. Au fost recunoscuți delegații muncitorilor și dreptul de organizare al salariaților. S-au mărit salariile tuturor muncitorilor, tehnicienilor și funcționarilor cu 30—40%, s-au luat măsuri pentru aprovizionarea muncitorilor cu lapte, grăsimi, stofe, ghetе, la un preț cu 50% mai redus față de cel din piață⁴.

Lupta muncitorilor n-a fost deci zadarnică. S-ar fi putut desigur obține mai mult dacă în conducerea Partidului Socialist din Banat și în Consiliul Sindical ar fi predominat elementele revoluționare. Prezența în cadrul acestor organe a unui mare număr de elemente oportuniste, împăciuitoare, le-a împiedicat să aibă o atitudine fermă și consecventă în lupta cu dușmanul de clasă.

Cu toate că muncitorii nu au obținut satisfacerea tuturor revendicărilor, totuși rezultatele luptei lor, ciocnirea puternică cu exploataorii și cu aparatul lor de stat, au îmbogățit experiența de luptă a muncitorilor, au contribuit la creșterea conștiinței lor de clasă și a combativității lor.

Greva generală politică din Banat de la 23—26 august 1920, a constituit, pentru muncitorii timișoreni și cei din alte centre industriale ale regiunii, o adevărată școală a luptei de clasă, o pregătire importantă pentru marea bătălie de clasă, care se anunța: greva generală a întregului proletariat din România.

¹ „Gewerkschaft“, 5.IX.1920 și „Socialismul“, 30.VIII.1920.

² „Socialismul“, 30.VIII.1920. Menționăm că comandantul militar al trupelor din Banat și inspectorul general al muncii din București nu și-au respectat cuvîntul dat.

³ „Arbeiter Zeitung“, 29.VIII.1920.

⁴ „Temesvarer Zeitung“, 27.VIII.1920 și „Arbeiter Zeitung“, 10.IX.1920.

După greva generală regională, câteva săptămîni, valul de greve a avut o intensitate mai slabă. În septembrie au intrat în grevă frizerii din orașul Arad¹, birjarii², muncitorii legători de cărți din același oraș³, funcționarii de la fabricile „Marta“, „Weitzer“, „Industria de fier“, de la întreprinderile comunale și din alte întreprinderi arădene⁴, muncitorii fabricii de mașini și poduri din Reșița⁵ etc. Ocupîndu-se de fenomenul grevelor, ziarul burghez arădan „Romînul“ se lamenta: „Nu apucă bine să înceteze o grevă și se declară o altă grevă, dacă nu chiar mai multe deodată“⁶.

În cursul lunii septembrie au avut loc și alte acțiuni politice însemnate ale muncitorilor din Timișoara. Astfel, la 20 septembrie 1920, s-a organizat o întrunire a muncitorilor socialiști în curtea fabricii de bere. Cu acest prilej s-a protestat împotriva măsurilor arbitrare ale autorităților care, prin expulzări căutau să decapiteze mișcarea muncitorească⁷.

În octombrie au intrat în grevă salariații de la opt întreprinderi comerciale cu produse de fier din Arad⁸. De asemenea au intrat în grevă calfele de croitori din Arad⁹, salariații comerciali din același oraș¹⁰, și minierii din Anina¹¹.

Greva calfelor de croitori din Arad a durat peste două săptămîni (15 octombrie—2 noiembrie 1920)¹², iar greva salariaților comerciali 4 săptămîni (4 octombrie—2 noiembrie)¹³. Greviștii au dat dovadă de multă hotărîre în luptă și, datorită perseverenței și solidarității lor, au obținut mărirea salariilor, precum și promisiunea că nimeni nu va fi concediat pentru participarea la grevă.

Mișcările greviste premergătoare grevei generale din octombrie 1920, au dovedit hotărîrea de luptă de care erau animate masele muncitorești, dorința lor de a-și cuceri o viață mai bună. Încrezătoare în propriile forțe, masele cereau conducătorilor declanșarea unor lupte hotărîtoare împotriva dușmanului de clasă. Încercările liderilor social-democrați de dreapta de a se opune acestor tendințe se loveau de combativitatea crescîndă a maselor.

„Noi am văzut de repetate ori, înainte de octombrie (adică înainte de greva generală din octombrie, n.n.) că masele acuzau conducătorii

¹ „Romînul“, Arad, 21, 25 sept. 1920.

² „Aradi Közlöny“, 19, 20.IX.1920 ; „Romînul“ 21.IX.1920.

³ *Ibidem*, 22.IX.1920.

⁴ Arh. C.C. al P.M.R. dos. 751 f. 317 ; „Romînul“, Arad, 29 și 30.IX.1920. Menționăm că greva funcționarilor a durat 4 zile, ei obținînd mărirea salariilor de la 20—30%.

⁵ Arh. C.C. al P.M.R. dos. 43032 f. 10. Greva de la Reșița s-a desfășurat în zilele de 25—27 sept. 1920.

⁶ „Romînul“, 24.IX.1920.

⁷ Arh. C.C. al P.M.R., dos. 42371 f. 78, 81.

⁸ „Arady Közlöny“, 20.X.1920.

⁹ „Romînul“, 15 și 30.X.1920.

¹⁰ „Aradi Közlöny“, 17.X.1920.

¹¹ „Lugoscher Zeitung“, 13.X.1920.

¹² „Aradi Közlöny“, 15.X și 3.XI.1920.

¹³ „Romînul“, 6.X, și 3.XI.1920.

de lașitate, de trădare, că nu cutează să acționeze“, mărturisea în 1921, un lider social-democrat centrist din Banat¹. Mărturisiri similare au făcut și alți lideri social-democrați de dreapta².

În aceste împrejurări, ținând seama de situația din întreaga țară, conducerea Partidului Socialist din România și a Sindicatelor a trebuit să accepte declararea grevei generale din octombrie 1920.

Învățămintele trase din experiența luptelor greviste ce s-au desfășurat în anul 1920, în special din greva generală din octombrie, au jucat un rol însemnat în maturizarea politică și ideologică a proletariatului din țara noastră. Cea mai importantă concluzie trasă de mișcarea muncitorească din România în urma acestor lupte a fost aceea a necesității creării unui partid de tip nou, revoluționar.

Prin înființarea Partidului Comunist din România, în mai 1921, clasa muncitoare din țara noastră a dobândit un conducător încercat care i-a călăuzit lupta spre victorie.

¹ „Arbeiter Zeitung“, 19.IV.1921.

² „Banya munkas“, 15.VI.1951.

ASPECTE DIN LUPTA CLASEI MUNCITOARE DIN SIBIU ȘI ÎMPREJURIMI, ÎN ANII 1917—1924

de EUGEN și ELENA ONU

Orașul Sibiu are vechi tradiții de luptă revoluționară. Apariția și dezvoltarea proletariatului — clasa cea mai înaintată a societății — a ridicat pe o treaptă superioară lupta revoluționară a maselor populare. Primele începuturi ale organizării clasei muncitoare sibiene le găsim încă din deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea. La Sibiu, ca și în principalele centre industriale din Transilvania, au fost create între 1868—1870 organizații muncitorești de clasă, filiale ale „Asociației generale a muncitorilor” asociație care s-a găsit la început sub influența lassalleanismului¹. Sub influența ideilor marxiste iau naștere în aceeași perioadă primele asociații profesionale muncitorești bazate pe principiul luptei de clasă².

În cadrul prigoanei antimuncitorești dezlănțuite de reacțiunea internațională după înfrângerea Comunei din Paris, autoritățile burghezo-moșieresti din Ungaria au dizolvat filialele „Asociației generale a muncitorilor” din Transilvania, între care și filiala din Sibiu a acestei asociații³.

Muncitorii sibieni nu au renunțat la organizare. Sub paravanul desfășurării unei activități cultural-artistice elementele înaintate continuă să mențină trează conștiința de clasă a muncitorilor. Printre asociațiile cu caracter „cultural” ce iau ființă și acționează către sfârșitul secolului trecut la Sibiu este și asociația „artistică” a tipografilor⁴.

Infruntând teroarea regimului burghezo-moșieresc din Ungaria, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea mase tot mai largi de muncitori iau contact și aderă la ideile socialismului științific. În 1890, ca urmare a creșterii numerice a proletariatului și a creșterii conștiinței sale de clasă pentru sine, a fost creat Partidul Social-Democrat din Ungaria, care s-a afiliat Internaționalei a II-a. Deși la conducerea acestui partid predominau elementele reformiste și oportuniste care promovează linia antimarxistă a creării în cadrul Partidului Social-Democrat din Ungaria

¹ *Lecții în ajutorul celor care studiază Istoria P.M.R.*, București, Editura Politică 1960, p. 25.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 26.

⁴ Muzeul Bruckenthal din Sibiu posedă steagul formației artistice „Typografia” pe care se află, în ținte metalice, numele fondatorilor ei ; nr. inv. provizoriu 31.

a unor secții „naționale“, — ceea ce slăbea unitatea de acțiune a proletariatului din Ungaria — totuși crearea unui partid al clasei muncitoare a reprezentat un pas înainte și pentru organizarea proletariatului din Transilvania. Organizarea proletariatului din Transilvania în organizații politice (cluburi, cercuri de studii socialiste) și profesionale (asociații profesionale, sindicate) a luat în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea un avânt sporit. Printre asociațiile profesionale reactivate care cunosc o activitate mai dezvoltată se numără, la sfârșitul secolului al XIX-lea și asociația profesională a muncitorilor tipografi din Sibiu¹.

La începutul secolului al XX-lea organizarea muncitorilor sibiieni ia un avânt tot mai mare. În același timp se răspîndește și mai mult în rîndul muncitorimii literatura marxistă. Scrierile difuzate în limba română și în alte limbi (maghiară, germană) contribuie la creșterea conștiinței de clasă a proletariatului sibian, la întărirea solidarității sale, la manifestarea sa tot mai hotărîtă în luptă². În manifestările de clasă ale muncitorimii sibiene se împletesc tot mai mult revendicările de ordin economic cu cele de ordin politic. În perioada avîntului revoluționar care se desfășoară într-o serie de țări, între care și Austro-Ungaria, sub influența revoluției ruse din 1905—1907 și la Sibiu se înregistrează o creștere a luptei proletariatului din localitate pentru revendicări economice și politice. Astfel, la 13 iulie 1906 are loc în Sibiu o puternică grevă generală, iar în 1907 sindicatele muncitorești din oraș au organizat o demonstrație politică pentru drept de vot universal. Merită, de asemenea, a fi relevat faptul că un membru al organizației social-democrate din Sibiu a făcut parte din delegația secției romîne a P.S.D. din Ungaria care a participat la lucrările conferinței sindicale din România ce a avut loc la București în august 1906.

Războiul imperialist a atins puternic și orașul Sibiu, ascuțind pe plan local contradicțiile sistemului capitalist.

Ca și în întreaga Transilvanie, anii războiului au adus și aici o mărire a prețurilor, o înflorire a speculei. Față de prețul de dinainte de război, prețul unui kilogram de mălai a crescut de 17—18 ori, o găină s-a scumpit de 16—17 ori, prețul încălțămîntei a crescut de 10 ori, iar al unui costum de haine de 7—8 ori³. Creșterea neconținută a prețurilor a fost însoțită de scăderea vertiginoasă a salariilor muncitorilor. Față de anul 1916, în 1920 salariile atingeau abia o treime din costul hranei strict necesare⁴. Datorită războiului și a cheltuielilor cerute de purtarea acestuia, impozitele se măriseră, apăsînd și ele pe spinarea maselor. Inflația, pagubele suferite de război, dezorganizarea politică și economică

¹ Muzeul Bruckenthal Sibiu posedă registrul de procese-verbale ale „Asociației muncitorilor tipografi” din Sibiu, din perioada 1899—1912; nr. inv. provizoriu 48.

² Un exemplar al lucrării lui Karl Marx *Muncă și capital* în limba maghiară, tipărit în anul 1906, care a circulat în rîndurile muncitorimii sibiene, se păstrează în Muzeul Bruckenthal Sibiu, nr. inv. provizoriu 20.

³ Clara Cușnir-Mihailovici, *Despre situația revoluționară din România în perioada anilor 1918—1920*, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 22—24.

⁴ *Ibidem*, p. 24.

din această vreme au contribuit și ele la creșterea spiritului revoluționar al maselor.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a mobilizat și mai mult masele populare în lupta lor împotriva orînduirii capitaliste, radicalizîndu-le.

În condițiile înfrîngerii armatelor austro-ungare pe front și a puternicei influențe a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, imperiul habsburgic se destramă, datorită luptei popoarelor înrobite de el. Izbucesc puternice mișcări revoluționare cu caracter burghezo-democratic la Praga (28 octombrie 1918)¹, la Budapesta (în noaptea de 31 octombrie spre 1 noiembrie 1918)², la Viena. O asemenea mișcare se desfășoară în tot cursul lunii noiembrie 1918 și în Transilvania.

Datorită activității grupurilor comuniste, a aripii de stînga a partidului social-democrat, precum și a elementelor revoluționare din rîndul foștilor prizonieri transilvăneni, reînțorși din Rusia — unde mulți dintre ei luptaseră pentru revoluție — armata austro-ungară se destramă. În numeroase orașe și sate din Transilvania se constituie sfaturi („soviete”) de muncitori, țărani și soldați, care adeseori iau în propriile mîini puterea locală, iar în unele locuri (Benat, Munții Apuseni etc.) instaurează republici democratice.

În fața pericolului pe care-l reprezenta mișcarea maselor largi de oameni ai muncii (romini, maghiari, germani etc.) din Transilvania burgheză și moșierimea, indiferent de naționalitate, se unește în lupta pentru menținerea „ordinii”. Consiliile naționale și gărzile naționale romîne, maghiare sau săsești organizate de către burghezia și moșierimea diferitelor naționalități se unesc de multe ori în politica de reprimare a mișcărilor de masă. Scopul acestor gărzi naționale este clar exprimat de un membru al sfatului militar romîn din Sibiu, (sfat aflat sub influența Partidului Național-Romîn din Transilvania). Acesta arată că gărzile naționale au ca misiune „canalizarea bolșevismului de pe fronturile de bătaie și a nemulțumirilor de tot felul de acasă”³.

Reprezentanții claselor exploatoare din Transilvania care mai înainte, sfidînd năzuința maselor populare din Transilvania pentru unire cu România, se opuseseră acestei uniri, s-au văzut obligați să-și caute ocrotirea intereselor lor de clasă în cadrul regimului burghezo-moșieresc din România.

Sub presiunea luptelor revoluționare a maselor din Transilvania care năzuiau sincer spre o unire cu România în cadrul unei republici democratice, are loc la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, unirea Transilvaniei cu România.

¹ I. Clapoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*. Editura revistei „Societatea de mîinc”, Cluj, 1926, p. 57.

² *Ibidem*, p. 51.

³ V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, Editura Politică, București, 1960, pp. 513—514.

Această unire s-a făcut în cadrul regatului român. Pentru a înșela masele, pentru a le da iluzia unor reforme democratice în viitorul stat, declarația de la Alba Iulia prevedea, printre altele, dreptul de vot universal (de la 21 de ani în sus), libertatea presei, a organizării și întrunirii, reformă agrară, legiferarea unor drepturi pentru muncitori. Dar aceste prevederi nu au căpătat putere de lege. Chiar declarația specifică că reformele urmau să se înlăptuiască în viitor, prin votul Adunării Constituante a României „întregite”¹ (care nu le-a mai dezbătut sau le-a înlăptuit — ca în cazul reformei agrare — în mod trunchiat, apărînd interesele burghezo-moșierimii).

La înșelarea maselor și-au dat concursul și liderii reformiști social-democrați din Transilvania (Flueraș, Jumanca ș.a.). Astfel la consfătuirea conducătorilor partidului național-român și partidului social-democrat din 30 noiembrie 1918, în care s-a elaborat proiectul declarației, Flueraș s-a declarat mulțumit de colaborarea cu partidul național „deoarece — afirma el — am văzut că vom căpăta unele drepturi, ori cel puțin că le avem pe hîrtie” (subl. ns. E. E. Onu)¹. ũ

După unire liderii social-democrați îndemneau muncitorimea din Transilvania la pasivitate, căutînd s-o convingă că lupta ei nu mai are nici un rost, țelul principal, unirea, fiind realizat. De acum — spuneau ei — muncitorii trebuie să aștepte reformele pe care le va înlăptui Adunarea Constituantă.

Atitudinea trădătoare a conducătorilor social-democrați s-a vădit, din plin, și cu prilejul adunării muncitorilor sibiieni din decembrie 1918 în care s-au pus bazele secțiunii partidului social-democrat din oraș³. În frunte cu Jumanca ei au elogiât, cu această ocazie unirea Transilvaniei cu regatul hohenzollernilor și au arătat că partidul social-democrat trebuie să lupte pentru îmbunătățirea vieții clasei muncitoare „de la tribuna parlamentară — și numai de acolo”⁴ — (subl. ns. E. E. Onu), negînd astfel necesitatea demonstrațiilor, luptelor greviste și a insurecției armate în mișcarea muncitorească.

* * *

La sfîrșitul războiului, Sibiul făcea parte din orașele transilvănene în care, din punct de vedere al componenței clasei muncitoare, preponderența o avea muncitorimea din mica industrie (ca și la Oradea, Cluj, Tg. Mureș, Turda, Lugoj etc.). După o statistică incompletă din anul 1912 existau aici : o fabrică de textile, o fabrică de brînzeturi, una de mezeluri, una de pielărie, o fabrică de bere și cîte una de lumînări și

¹ V. Liveanu, *op. cit.*, pp. 564—565.

² *Ibidem*, p. 567.

³ După destrămarea imperiului austro-ungar secția romînă a Partidului Social-Democrat din Ungaria s-a transformat în partid de sine stătător.

⁴ „Adevărul”, organ al Partidului Social-Democrat din Ardeal și Banat, anul XIV, nr. 50 din 16/29 decembrie 1918, p. 3.

săpun¹. În anul 1919 în Sibiu funcționa și o fabrică de mașini agricole („Weiss și Glotz“)². În ce privește industria metalurgică ea va dobîndi un loc de seamă în economia orașului (ca număr de fabrici și număr de muncitori) abia spre sfîrșitul perioadei de avînt revoluționar și la începutul celei de stabilizare relativă și vremelnică a capitalismului (1922—1923). În perioada de care ne ocupăm aripa cea mai înaintată din punct de vedere politic a muncitorimii din Sibiu o constituiau tipografiile și ceferiștii (primii dintre ei, după cum am văzut, cu vechi tradiții de organizare). Dar nici tipografiile din Sibiu, nici atelierele C.F.R. nu erau prea mari.

În concluzie, în Sibiul anilor 1917—1920 nu exista încă un proletariat de mare industrie, suficient de dezvoltat, concentrarea muncitorilor — factor hotărîtor în ceea ce privește formarea unei conștiințe de clasă superioare — era încă slabă.

În asemenea orașe la conducerea mișcării muncitorești ajungeau, în genere, elemente din mica industrie. Acestea erau de obicei oscilante, fără o concepție ideologică bine încheată, supuse ușor influențelor reformiste. Influența lor va fi tot mai mult îngrădită, însă, o dată cu dezvoltarea industriei mari capitaliste și a proletariatului modern, de fabrică. Conducerea reformistă a Partidului Social-Democrat din Ardeal și Banat (care din anul 1918 își avea sediul la Sibiu) nu a putut stăvili însă avîntul mișcării muncitorești din oraș; la Sibiu, ca de altfel în întreaga țară, crește rolul aripii de stînga social-democrate în mobilizarea proletariatului la lupte economice și politice, contra dispozițiilor liderilor reformiști care cereau o activitate „legală“, strict parlamentară. Elementele de stînga activau în cadrul sindicatelor și în mijlocul masei de membri ai partidului social-democrat. În Sibiu existau sindicate ale muncitorilor din îmbrăcăminte-textile-pielărie, ale muncitorilor în fier-metal-chimie, ale lucrătorilor grafici, ale angajaților de la tramvaiele electrice, o uniune locală a muncitorilor ceferiști etc.

Prin activitatea lor, elementele de stînga au mobilizat muncitorimea sibiană (la masa membrilor partidului social-democrat și la cea a sindicatelor s-a alăturat în luptă și marea majoritate a muncitorilor fără de partid sau nesindicalizați încă) la acțiuni energice în tot cursul perioadei de avînt revoluționar. Asemenea acțiuni s-au desfășurat ca o manifestare de solidaritate cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și Revoluția Socialistă din Ungaria. De asemenea, muncitorimea din Sibiu lupta pentru creșterea nivelului de trai, pentru drepturi politice. Datorită maturizării revoluționare crescînde a Sibiului muncitoresc, revendicările economice se împletesc tot mai mult cu cele politice.

Activitatea elementelor de stînga din mișcarea muncitorească se va întări și mai mult prin formarea, în decembrie 1918, a unor grupuri comuniste în Transilvania (autoritățile militare din Sibiu semnalau și aici existența unor „grupuri bolșevice“ avînd legături cu Tg. Mureș și cu

¹ „Renașterea romînă“, anul I, 1919, nr. 10 din 18/31 ian. 1919, p. 1.

² „Adevărul“, anul XV, 1919, nr. 3, 20 ianuarie, p. 3.

alte orașe din Transilvania)¹, care se vor constitui la începutul lui 1919 într-o federație.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut un puternic răsunet și în Sibiu².

Prin activitatea grupurilor comuniste, prin sosirea prizonierilor reînțorși din Rusia, pătrunși de spirit combativ, situația revoluționară existentă, ca urmare a anilor de război, s-a transformat în noiembrie 1918 și în Sibiu și împrejurimi, ca în întreaga Transilvanie, în acțiuni revoluționare directe. La Sibiu mișcarea a izbucnit la 2 noiembrie. Ea a început în mijlocul soldaților din regimentele 23 honvezi și 82 secuiesc, care-i degradează pe ofițeri, atacă primăria și poliția și pun mâna pe depozitul de arme din oraș. În locul rozetei imperiale soldații își prind panglici roșii sau tricolore³. La acțiunile lor se alătură masele populare civile ale orașului Sibiu. Mișcarea revoluționară din Sibiu a unit clasa muncitoare, indiferent de naționalitate.

Sînt eliberați deținuții din închisoarea garnizoanei și prizonierii ruși care erau internați în lagăr la Sibiu. Descriind aceste acțiuni „Telegraful român“ scrie: „cîteva mii de ruși... cîntînd «Marsilieza» au plecat spre gară împreună cu soldați de-ai noștri“⁴.

Păstrîndu-și armele, soldații au plecat spre casele lor aprinzînd și acolo focul revoluției.

Acțiuni asemănătoare au avut loc în acele zile și la Săliște, lângă Sibiu. Acolo foștii soldați care trec înarmați spre casele lor i-au degradat pe ofițeri, dînd astfel semnalul răscoalei⁵.

În fața puternicei lupte a maselor, fruntașii politici burghezi romîni, maghiari și sași din Sibiu s-au unit încă din primele zile ale mișcării într-un sfat unic, în care conclucrau împotriva aspirațiilor populare.

La Sibiu și în împrejurimi se constituie, ca și în întreaga Transilvanie, consilii și gărzi naționale⁶, „creații“ ale burghezo-moșierimii transilvănene în politica de reprimare a mișcării revoluționare din noiembrie 1918.

La Săliște Comitetul național al cercului Săliște a fost întemeiat în 8 noiembrie 1918, iar garda națională a depus jurămint la 26 octombrie 1918⁷.

Consiliul Național Român din Sibiu, spre a lipsi masele locale de mijloace materiale de luptă, preia din mîinile Comandamentului austriac, care nu mai dispunea de trupe, depozitele militare ce nu fuseseră încă

¹ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 693.

² *Ibidem*, pp. 426 și 439; cf. și *Din istoria Transilvaniei*, Editura Academiei R.P.R., București, 1961, vol. II, p. 339.

³ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 482.

⁴ L. Banyai, *Ecourile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Transilvania în Contribuții la studiul influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 133.

⁵ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 485.

⁶ I. Clopoțel, *op. cit.*, pp. 61 și 68.

⁷ *Ibidem*.

devastate de populație¹. El își asumă sarcina de a le păzi, prin intermediul gărzilor naționale care-i stăteau la dispoziție.

Mișcarea revoluționară se extinde însă tot mai mult. Ea a cuprins și masele țărănești din jurul orașului, care erau dornice să obțină pământ și libertate².

Unirea Transilvaniei cu România în cadrul regimului burghezo-moșieresc, al regatului român nu a adus cu sine rezolvarea revendicărilor economice și politice ale maselor populare.

Trupele române care au intrat în Sibiu au avut misiunea de a pedepsi „cu toată severitatea orice încercare de a provoca dezordine, de a săvârși acte de violență și nesupunere...”³. Această politică reacționară este demascată într-un apel lansat de grupul comunist român din Transilvania către soldații români unde li se arată acestora. „...Vă trimit în Transilvania ca să săvârșiți munca de călăi în contra fraților voștri, care abia au aruncat jugul și lanțurile grele ale boierilor și ciocoilor... pentru ca să le luați înapoi pământurile și fabricile spre folosul boierilor, ciocoilor și capitaliștilor români”⁴. În încheiere apelul îi chema pe soldați să se solidarizeze cu lupta maselor din Transilvania.

După război, crunta mizerie în care trăiau masele, haosul economic și financiar care domnea, tendința claselor exploatatoare de a trece întreaga povară a redresării economice, de pe urma pagubelor suferite în războiul imperialist, pe spinarea maselor muncitoare, au dus la înrăutățirea tot mai accentuată a situației materiale a oamenilor muncii.

Pătrunderea masivă a capitalului străin (anglo-american, francez etc.) ca și a celui din vechea Românie au dus, de asemenea, la înăsprirea exploatării proletariatului din Transilvania prin munca căruia se căuta obținerea de profituri sporite.

Deși Consiliul Dirigent a fost nevoit, sub presiunea muncitorimii, să hotărască la 21 mai 1919 introducerea zilei de lucru de 8 ore în Ardeal și Banat⁵, această hotărâre nu a fost respectată de proprietarii de fabrici și ateliere, muncitorii continuând să lucreze 12—14 și chiar 16 ore pe zi.

În ceea ce privește drepturile politice ale proletariatului transilvănean, cucerite în luptele din anul 1918, acestea au fost desființate prin ordonanțele Comandamentului trupelor române din Transilvania din ianuarie 1919, interzicându-se în fapt întrunirile și ședințele organizațiilor muncitorești (pentru ținerea adunărilor politice era necesară o autorizație specială) și instaurându-se cenzura presei⁶. O mare parte a frunțașilor mișcării muncitorești din Transilvania au fost închiși⁷. Aceste măsuri represive nu au putut stăvili avântul de luptă al maselor populare.

¹ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 485.

² Proclamația Marelui stat-major român cu ocazia intrării trupelor române în Transilvania (vezi I. Clopoșel, *op. cit.*, pp. 109—110).

³ *Documente din Istria P.C.R. 1917—1922, vol. I., E.S.P.L.P., București, 1953, op. 119—120.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ „Adevărul”, an. XV (1919), nr. 19 (25 mai), p. 4.

⁶ I. Clopoșel, *op. cit.*, pp. 109—110.

⁷ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 626.

Anii 1919, 1920 și 1921 stau mărturie a continuării avântului revoluționar al clasei muncitoare care a culminat la 8 mai 1921 cu crearea Partidului Comunist din România.

În anul 1919 luptele de clasă ale muncitorimii din țara noastră pășesc într-un stadiu nou, superior, în ceea ce privește amploarea și organizarea lor.

După relatări oficiale, în acest an au avut loc în țara noastră peste 250 de greve. În lupta sa, proletariatul împletește tot mai strâns revendicările economice cu cele politice.

Și la Sibiu izbucnesc o serie de greve. Astfel, în cursul lunii ianuarie, are loc o grevă a tipografilor din localitate¹ și o alta a muncitorilor de la fabrica de mașini agricole „Weiss și Glotz“. Muncitorii ceruseră o majorare de salariu de 60 fileri pe oră. În urma respingerii de către patroni a revendicării, ei au declarat grevă (la 14 ianuarie 1919). Acțiunea muncitorilor de la fabrica „Weiss și Glotz“ s-a soldat cu victoria lor, obținând majorarea salariului pe care o ceruseră².

Creșterea conștiinței de clasă a proletariatului s-a manifestat și în amploarea tot mai mare pe care a luat-o mișcarea de organizare a unor noi sindicate, sau de mărire a rîndurilor celor existente. Comparînd numărul sindicatelor existente în Sibiu în 1918 cu o evidență apărută în ziarul „Adevărul“ din 20 aprilie 1919 și cu alte informații din acest an se remarcă apariția în această perioadă a noi sindicate în Sibiu. De pildă, s-a înființat sindicatul muncitorilor din industria alimentară (înglobînd lucrătorii brutari și măcelari), un sindicat al lucrătorilor în lemn, unul al hornarilor³ și unul al lucrătorilor frizeri⁴.

Un proces caracteristic mișcării sindicale din această perioadă este cel al transformării unor sindicate înglobînd muncitori din ramuri industriale înrudite, în organizații sindicale ce cuprind muncitori dintr-o singură ramură. Astfel în locul sindicatului muncitorilor din îmbrăcăminte-textile-pielărie din Sibiu s-au format sindicatele lucrătorilor croitori și al muncitorilor în postav pe de-o parte, și cel al lucrătorilor pantofari și muncitorilor în piele pe de altă parte⁵.

Odată cu mărirea numărului sindicatelor și întărirea celor existente se impune tot mai mult tendința de unificare a mișcării sindicale în uniuni centralizate care, grupînd sindicatele din aceeași ramură din diferite localități, să contribuie la unitatea lor de acțiune în luptă, la creșterea solidarității clasei muncitoare. Aceste tendințe reprezentau renunțarea muncitorilor la vechile principii de organizare trade-unionistă și trecerea lor, sub influența aripei de stînga social-democrată, a grupurilor comuniste, spre organizarea în sindicate după principiile leniniste ale constituirii sindicatelor unice în cadrul aceleiași întreprinderi sau ramuri de producție.

¹ V. Liveanu, *op. cit.*, p. 630.

² „Adevărul“, an XV (1919), nr. 14 (20 aprilie) p. 3.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, nr. 22 (15 iunie) p. 4.

⁵ *Ibidem*, vezi și numerele următoare.

În Transilvania problema centralizării mișcării sindicale s-a pus pe două planuri. Mai întâi, crearea de uniuni sindicale care să cuprindă organizațiile sindicale din Ardeal și Banat, iar apoi — unificarea organizatorică a sindicatelor de aici cu cele din vechea Romînie.

În tot cursul anului 1919 se creează uniuni sindicale în majoritatea ramurilor de producție industrială care centralizează, în bună parte, mișcarea sindicală din Transilvania.

La conferința partidului social-democrat și a sindicatelor din Ardeal și Banat, care a avut loc în zilele de 10—11 mai 1919 în orașul Sibiu, au fost reprezentate 71 de organizații cu 142 de delegați. Problema principală care s-a discutat a fost desăvîrșirea centralizării mișcării sindicale pe întreaga Transilvanie și alegerea unei comisii generale sindicale care urma să-și aibă sediul în Sibiu. S-a ales și comisia generală provizorie a sindicatelor din Transilvania. Sub presiunea elementelor de stînga și a masei de sindicalisti, conferința a trasat mișcării sindicale din Transilvania și țeluri imediate de ordin politic (lupta pentru recîștigarea drepturilor politice răpîte de oficialitățile burghezo-moșierești romîne după unire: libertatea de întrunire, de presă etc.)¹.

După conferință s-a intensificat acțiunea de constituire a unor noi uniuni. Astfel, încă în cursul conferinței s-a creat Uniunea lucrătorilor în fier și metal din Ardeal, Banat și părțile ungurene; Uniunea lucrătorilor în lemn și Uniunea muncitorilor intelectuali (funcționarilor).

La 27 iulie, tot în cadrul unei conferințe ținute la Sibiu, muncitorii ceferiști din Transilvania pun bazele „Uniunii C.F.R. din Ardeal și Banat”². Începînd cu luna octombrie această uniune va avea și un oficios în limbile romînă și maghiară („Ceferistul ardelean” — „Erdely vasutas”)³.

Unirea organizatorică a întregii mișcări sindicale din Transilvania a fost hotărîtă tot la Sibiu în cadrul unei conferințe a partidului social-democrat (7—8 septembrie 1919)⁴.

Paralel cu centralizarea sindicală din Transilvania se simțea necesitatea unirii organizatorice a mișcării sindicale de aici cu cea din vechea Romînie. Primul pas l-au făcut muncitorii tipografi. La Congresul ținut la Sibiu între 8—9 iunie 1919 s-au pus bazele Uniunii tipografilor din întreaga țară (cu sediul în acest oraș) și s-a hotărît și tipărirea unui ziar al acestei uniuni în limbile romînă, maghiară și germană⁵.

Întărirea organizatorică a mișcării sindicale, prin centralizarea ei, ca și activitatea tot mai susținută a grupurilor comuniste în mijlocul sindicatelor, a dus la creșterea, în a doua jumătate a anului 1919 a luptei oamenilor muncii.

¹ „Adevărul”, an. XV (1919), nr. 11 (17.30 martie), p. 2.

² „Tribuna Socialistă”, an. XV (1919), nr. 30 (30 august), p. 2.

³ *Ibidem*, nr. 52 (19 octombrie), p. 2.

⁴ *Ibidem*, nr. 41 (11 sept.) p. 1.

⁵ „Adevărul”, an. XV (1919), nr. 23 (22 iunie), p. 1.

Astfel, în septembrie 1919 au loc greve ale chelnerilor și ale frizezilor din Sibiu¹. În cursul lunii noiembrie a aceluiași an se desfășoară o puternică grevă a muncitorilor tipografi din localitate care a durat trei săptămâni.

În decembrie 1919, cu prilejul comemorării unui an de la luptele din piața Teatrului Național, au loc la București și în alte orașe ale țării mari greve și demonstrații. Cu această ocazie în Sibiu izbucnește o grevă a muncitorilor ceferiști.

În perioada aceasta uniunile sindicale desfășoară o amplă acțiune de atragere a muncitorilor în sindicate. Ziarul „Typograph“ (organul Uniunii tipografilor din România) îi chema, în septembrie 1919, în numele muncitorilor tipografi din Sibiu pe toți muncitorii la luptă pentru întărirea sindicatelor, iar ziarul „Ceferistul din Ardeal“, care apărea la Sibiu, chema în octombrie 1919 pe muncitorii ceferiști să se înscrie cu toții în sindicat.

Formele de luptă ale muncitorimii sibiene în această etapă nu s-au mărginit numai la acțiuni greviste. Deși, așa cum anunță ziarul „Adevărul“, în 20 aprilie 1919, Consiliul dirigent (din care făceau parte și social-democrații Flueraș și Jumanca) interzisese orice manifestații și demonstrații de 1 mai, sub motivul că țara ar trece prin condiții grele², în această zi muncitorii din Sibiu s-au întrunit în două săli din oraș. În drum spre sălile de întrunire, ei au mers în grupuri, purtând pe piept insigne roșii. O parte dintre ei au fost arestați de poliție. La protestul hotărât al muncitorilor, autoritățile au fost nevoite să elibereze în aceeași zi pe cei arestați.

Printre problemele dezbătute cu ocazia celor două întruniri ținute la 1 mai 1919 a fost subliniată de către mulți vorbitori necesitatea luptei pentru introducerea zilei de muncă de 8 ore³.

O altă formă de luptă a muncitorimii sibiene, în această perioadă, se manifestă prin acțiunile acesteia de a impune patronilor contracte colective de muncă care să-i asigure condiții mai bune de lucru și retribuție. Astfel, lucrătorii fabricii de mezeluri înaintează patronului, la sfârșitul lunii iulie 1919, un asemenea contract, în care, printre alte revendicări, se cerea și mărirea salariului⁴.

În fața luptei tot mai hotărâte a maselor, proprietarii de ateliere și întreprinderi se organizează și ei în uniuni și „sindicate“, în vederea adoptării unor forme și mijloace represive comune și a salvării profiturilor lor. În martie 1919, la Sibiu, se pun bazele unui sindicat al industriașilor și comercianților din localitate⁵, iar în iunie, cu ocazia unui congres ținut la Sibiu, industriașii din Transilvania creează o uniune⁶.

¹ „Tribuna Socialistă“, an. XV, 1919, nr. 41 (11 septembrie), p. 2.

² „Adevărul“, an. XV (1919), nr. 14 (20 aprilie), p. 1.

³ *Ibidem*, nr. 29 (27 iulie), p. 6.

⁴ „Adevărul“.

⁵ „Patria“, an. I (1919), nr. 30 (21 martie), p. 3.

⁶ „Le Moniteur de Transylvanie“, an. I (1919), nr. 24 (25 iunie).

Departate de a stăvili avîntul maselor, aceste măsuri demonstrează teama burgheziei în fața acestui avînt și încercările ei de a găsi noi metode cu ajutorul cărora să-și mențină pozițiile.

În fața încercărilor burgheziei și statului de a pune stavilă luptei muncitorimii, de a o menține fără drepturi politice în condiții subjugătoare de muncă, cu o salarizare de mizerie, se impune o solidaritate tot mai strînsă a proletariatului în luptă. Social-democrații reformiști făcînd jocul claselor exploatoare ignorau faptul că, după unire, lipsa unității organizatorice a muncitorimii din Transilvania și vechea Romînie aducea prejudicii mișcării muncitorești.

Deși necesitatea acestei unități a fost subliniată sub presiunea elementelor de stînga, încă la Congresul al X-lea al Partidului Social-Democrat din Ardeal și Banat, ținut la Sibiu între 6—7 ianuarie 1919¹, conducerea politică a muncitorimii a continuat să rămînă dezmembrată. Afilierea la Partidul Socialist din Romînia se va face abia la congresul din august 1920².

Cu toate că a fost făcută în condițiile unei conduceri reformiste, această unificare a constituit un pas înainte pe calea făuririi unității de acțiune a întregii muncitorimi din țara noastră.

Un fapt care trebuie subliniat este că, încă din anul 1919, începuse, peste capul conducătorilor social-democrați de dreapta, un proces de creare a unui front comun de luptă a muncitorimii din întreaga țară. În adunarea generală a secției din Sibiu a partidului social-democrat, ținută la 16 februarie 1919, elementele de stînga, a căror influență crescuse simțitor, au propus și s-a adoptat renunțarea la organizarea muncitorimii pe naționalități. În mod demonstrativ, în fruntea noului comitet a fost ales un muncitor de origină germană³.

Încadrată, de asemenea, în curentul general de sprijinire a presei socialiste, masa membrilor secțiunii Partidului Social-Democrat din Sibiu organizează în tot decursul anului 1919 serbări cîmpenești și serate pentru strîngerea de fonduri destinate acestei presei⁴. Liderii social-democrați încearcă în această perioadă, cu tot mai multă insistență, să atragă zierele muncitorimii pe drumul reformismului și al oportunismului. Împotriva acestei politici luptă cea mai mare parte a masei proletariatului în frunte cu grupurile comuniste. Membrii acestor grupuri erau uniți și prin ura lor împotriva exploatorilor, prin devotamentul lor față de revoluție, dar nu erau încă suficient clarificați din punct de vedere ideologic, nu-și însușiseră încă profund strategia și tactica revoluționară, căile de înlăptuire a revoluției.

¹ În legătură cu dezbaterile Congresului vezi „Adevărul”, an. XV (1919), nr. 2 (13/26 ianuarie), p. 1 și nr. 4 (20 ian./2 febr.), p. 1.

² Clara Cușnir-Mihailovici, *op. cit.*, p. 108.

³ „Adevărul”, an. XV (1919), nr. 6 (10/23 febr.), p. 4.

⁴ *Ibidem*, nr. 7 (17 febr./2 martie), p. 6, și „Tribuna Socialistă”, an. XV (1919), nr. 36 (24 august), p. 2 și nr. 41 din 4 septembrie 1919, p. 3.

Cu toate șovăirile și dibuirile lor, membrii grupurilor comuniste au fost însă de la bun început cei mai dârji apărători ai intereselor muncitorimii și maselor populare.

Procesul clarificării lor ideologice s-a desfășurat neconținut. În această privință un rol important l-a avut crearea Partidului Comunist din România.

În focul luptelor din perioada avântului revoluționar, grupurile comuniste au desfășurat o puternică activitate de educare a maselor muncitoare în spirit revoluționar. În acest scop se răspîndea în rîndurile muncitorilor învățătura marxist-leninistă. Grupurile comuniste desfășurau o bogată activitate și în rîndurile tineretului muncitor. Datorită prigoanei dezlănțuite de autorități împotriva mișcării muncitorești, în general, și a grupurilor comuniste îndeosebi, această activitate a îmbrăcat de multe ori forme cultural-sportive sub masca cărora se desfășura acțiunea de educare marxist-leninistă a tineretului.

La Sibiu, în cadrul organizației sportive I.S.C. (International Sport Club) și al C.S.M.S.-ului (Club Sportiv Muncitoresc Sibiu) — și îndeosebi în secția de turism a acestuia — se făcea o intensă educație revoluționară a tineretului. Excursiile organizate erau un bun prilej de cunoaștere, de discutare a problemelor ideologice. Cu această ocazie se făceau cunoscute cuceririle Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, luptele proletariatului din țara noastră, se cîntau cîntece revoluționare¹.

La începutul anului 1920 muncitorii tipografi din Sibiu — alături de cei din întreaga țară au participat la acțiunea cunoscută sub numele de „cenzura roșie“. Exprimîndu-și atașamentul față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și totodată indignarea față de acțiunile de defăimare a revoluției ruse și față de pregătirea intervenției împotriva puterii sovietice, tipografii au refuzat să mai culeagă articole instigînd împotriva statului sovietic².

Această acțiune a tipografilor s-a împletit cu lupta lor de zi cu zi împotriva exploatării patronale. Constituirea în februarie 1920 a unui cartel al proprietarilor de tipografii, al directorilor de ziare și proprietarilor de stabilimente grafice³, cu scopul de a reprimă cu hotărîre lupta muncitorilor tipografi nu a putut stăvilii „teroarea sindicatelor culegătorilor tipografi“ — cum definește lupta lucrătorilor grafici ziarul „Patria“⁴.

¹ La Muzeul Bruckenthal Sibiu se află o serie de fotografii reprezentînd echipa de fotbal și secția de turism a C.S.M.S.-ului din anii 1919—1920 (nr. inventar provizoriu 141, 178). Tot aici se află fotografii cu membrii I.C.C.-ului (anii 1919—1920 și 1922 — nr. inv. provizoriu 139, 24). Pe una din aceste fotografii membrii echipei de fotbal poartă pe maiouri steaua roșie.

² „Patria“, an. II, (1920), nr. 41 (26 februarie), p. 1. Referindu-se la această inițiativă protestatară ziarul „Patria“ din Sibiu scria: „De cîtva timp s-a înregistrat o nenorocită tendință a lucrătorilor tipografi de a refuza culesul unor articole... al căror conținut nu convine modului lor de a aprecia evenimentele la ordinea zilei“.

³ „Patria“, an. II (1920), nr. 29 (23 febr.), p. 3.

⁴ *Ibidem*.

În primele luni ale anului 1920 își intensifică lupta și muncitorimea de la alte întreprinderi sibiene. Astfel, la începutul lunii martie muncitorii din atelierele de tramvaie declară grevă pentru că direcția concediase patru muncitori. Greviștii declară că nu vor relua lucrul pînă ce tovarășii lor nu vor fi reprimiți¹.

¹ La 11 aprilie 1920 a avut loc o întâlnire a muncitorimii sibiene, în care s-a cerut îmbunătățirea nivelului lor de trai, protestîndu-se împotriva scumpetei. S-a cerut totodată și autonomia Casei cercuale, căreia în urma unirii statul burghezo-moșieresc român îi răpise acest drept.

Cu ocazia alegerilor din 1920, la Sibiu candidatul partidului socialist a obținut un număr considerabil de voturi (4 446 din 8 899)².

În același timp mișcarea muncitorească sibiană ține legătura cu mișcarea muncitorească din celelalte centre ale Transilvaniei și mai ales cu cea din Cluj. Un articol al ziarului „Patria” dă informații despre difuzarea de cărți ideologice interzise de cenzură în mijlocul muncitorimii sibiene. Aceste materiale au fost obținute din Cluj prin intermediul redacției ziarului „Tribuna socialistă”, ca o consecință a legăturilor dintre mișcarea muncitorească din cele două orașe³.

Punctul culminant atins de mișcarea muncitorească din România în anul 1920 îl constituie greva generală din octombrie 1920.

Greva generală a cuprins întreaga țară. Programul ei conținea revendicări atât de ordin economic cît și politic. Muncitorii cereau: a) respectarea dreptului de asociație și recunoașterea delegațiilor și consiliilor muncitorești; b) retragerea armatei din fabrici, uzine și ateliere; c) interzicerea pentru direcțiile din întreprinderile statului de a se amesteca în organizarea muncitorilor; d) reintegrarea în servicii a lucrătorilor concediați sau suspendați; e) desființarea stării de asediu și a cenzurii; f) suspendarea legii pentru reglementarea conflictelor colective de muncă și înlocuirea ei cu altă lege care să respecte drepturile muncitorimii; g) redarea autonomiei Caselor cercuale din Ardeal și Banat și modificarea legii asigurărilor din Vechiul Regat pe baza principiului autonomiei⁴.

În Transilvania greva a fost puternică în Valea Jiului, Brașov și Cluj, aici muncitorii au declarat greve demonstrative în urma cărora au obținut succese. La grevă au participat și numeroși muncitori din Sibiu.

Deși liderii reformiști au interzis orice manifestație a muncitorimii în timpul grevei, cerîndu-le greviștilor să stea „liniștiți” acasă, în multe orașe ale țării, printre care și Sibiul, au avut loc manifestații de stradă. Ziarul „Telegraful Român” ne informează că în timpul grevei generale

¹ „Patria”, nr. 47 (din 4 martie), p. 3.

² În posesia Muzeului Bruckenthal Sibiu se află o fotografie reprezentînd un aspect de la mitingul organizat în Sibiu cu ocazia campaniei electorale din 1920 (nr. inv. provizoriu 134).

³ „Patria”, an. II (1920) nr. 19 din 30 ianuarie, p. 2.

⁴ *Documente din istoria P.C.R. 1917-1922*, pp. 226-227.

în Sibiu a avut loc o grevă demonstrativă a muncitorilor din mai multe fabrici și uzine și o manifestație de stradă¹.

Greva generală a fost înfrântă. Conducătorii social-democrați de dreapta au trădat interesele muncitorimii în timpul grevei. Din cauza cîrdășiei acestora cu statul burghezo-moșieresc greva nu a fost o acțiune unitară, avînd în diferite regiuni ale țării o durată diferită.

După înfrîngerea grevei generale autoritățile trec la represiuni, urmînd un val de arestări. Mulți dintre muncitorii sibieni participanți la grevă au fost închiși la închisoarea Ocnele-Mari². Tot la Sibiu avem cazuri cînd muncitorii care au luat parte la grevă au fost dați afară din întreprinderi și lăsați fără lucru.

În anul 1920 ideea transformării partidului socialist în partid comunist și a afilierei la Internaționala a III-a Comunistă prinsese rădăcini tot mai adînci în mase. Ele iau parte din ce în ce mai intens la luptele politice. După greva generală din 1920 curentul în favoarea creării unui partid revoluționar de tip leninist cîștigă și mai mult teren, devenind o cerere a majorității proletariatului din România.

Pe această linie se înscrie și apelul delegaților breslelor și membrilor comitetelor Partidului Socialist din Transilvania, adunați în ședință la 12 februarie 1921, în care se cerea ca muncitorimea transilvăneană să se afilieze la Internaționala a III-a Comunistă³.

În aceste condiții s-a desfășurat la Iași în primele zile ale lunii martie 1921 o conferință a grupurilor comuniste; cu acest prilej s-a hotărît ca la congresul partidului socialist care urma să aibă loc, să se susțină cu tărie transformarea acestuia în partid comunist.

La lucrările Congresului deschis în ziua de 8 mai 1921 au participat delegați din toate colțurile țării printre care și delegați din Sibiu⁴, Alba Iulia, Tîrgu Mureș și alte orașe din Transilvania. La acest Congres s-a hotărît înființarea Partidului Comunist din România și afilierea lui la Internaționala a III-a Comunistă (pe baza celor 21 de puncte). Partidul de tip nou, creat acum, fiind călăuzit de teoria revoluționară marxist-leninistă s-a situat în fruntea luptei maselor populare pentru lichidarea orînduirii capitaliste. Partidul marxist-leninist al clasei muncitoare din România a constituit, încă de la înființarea sa, detașamentul de avangardă al clasei muncitoare din țara noastră.

¹ „Telegraful român”, an. LXVIII (1920), nr. 48 (15/28 oct.), p. 2. De asemenea Muzeul Bruckenthal Sibiu deține o fotografie înfățișînd o asemenea manifestație (nr. inv. prov. 181).

² Muzeul Bruckenthal Sibiu posedă o serie de obiecte confecționate de către participanții la greva generală din Sibiu, închiși la închisoarea Ocnele-Mari (nr. inv. prov.).

³ Clara Cușnir-Mihailovici, *op. cit.*, p. 109.

⁴ La Muzeul Bruckenthal din Sibiu există o tabacheră din lemn, lucrată de un participant din Sibiu la Congresul I al Partidului Comunist din România, în închisoarea de la Văcărești, unde a fost închis ca urmare a prigoanei dezlănțuite de guvernul burghezo-moșieresc împotriva delegaților care au votat crearea P.C.R. Pe această tabacheră sînt gravate nume ale unor participanți la Congres din București, Sibiu, Alba Iulia, Tîrgu Mureș, Arad, Brăila etc. deținuți și ei la Văcărești, nr. inv. prov. 148.

Arestarea delegaților care votaseră pentru crearea partidului comunist, înscenarea monstruosului proces din Dealul Spirii pentru „crimă și complot împotriva siguranței statului“ nu au putut opri partidul în mersul său înainte. „Crearea Partidului Comunist din România — scrie tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — a constituit o victorie istorică a leninismului împotriva oportunismului și reformismului în mișcarea muncitorească din România“¹. Social-democrații de dreapta și centristii, după pierderea poziției lor la Congresul din 8 mai 1921, au înjghebat în grabă un partid social-democrat, căutînd să-l opună partidului comunist. Scindarea mișcării muncitorești prin aceste acțiuni trădătoare a înlesnit burgheziei exploatarea maselor de oameni ai muncii. Partidul Comunist din România și-a luat marea și istorica sarcină de a reface unitatea politică și de luptă a clasei muncitoare. Încă din decembrie 1921 Partidul Comunist din România a propus social-democraților încheierea unui front unic muncitoresc. Aceștia au respins propunerea.

În vederea refacerii unității de acțiune a clasei muncitoare comunistii au luptat și pentru unitatea sindicală. Situîndu-se în fruntea maselor de muncitori, ei au determinat ținerea unor congrese sindicale în vederea refacerii unității. Primul dintre acestea a avut loc la Brașov, în octombrie 1921, iar al doilea la Sibiu în iunie 1922.

Ziarul „Typograph“, anunțînd convocarea la Sibiu a Congresului sindicatelor din România, sublinia sarcina ce-i stătea în față: stabilirea unității de acțiune a clasei muncitoare.

La Congresul de la Sibiu s-au pus bazele unui centru sindical unic pe întreaga țară, unificîndu-se „Comisia centrală a sindicatelor“ cu „Consiliul general al sindicatelor“ (foruri sindicale înființate de către centristi și social-democrații de dreapta în perioada imediat următoare Congresului I al P.C.R., cînd, folosind teroarea dezlănțuită de regimul burghezo-moșieresc împotriva partidului comunist, ei au căutat să dezbine mișcarea sindicală).

La Congresul de la Sibiu s-a ales un Consiliu general al sindicatelor în care însă majoritatea o aveau centristii și social-democrații de dreapta.

După acest congres sindical, partidul a continuat să lupte pentru transformarea sindicatelor în organizații revoluționare de clasă, pentru revendicările imediate ale muncitorimii.

* * *

Încă din anul 1921 în România, ca și în celelalte țări capitaliste, au început să apară semnele unei stabilizări relative și vremelnice a capitalismului.

Puternicele lupte de clasă din perioada precedentă (1917—1921) se încheie, burghezia reușind să respingă ofensiva proletariatului. Aceasta datorită, în bună măsură, trădării conducătorilor social-democrați de

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, p. 368.

dreapta și terorii dezlănțuite de burghezie și moșierime împotriva mișcării muncitorești și a partidului comunist abia înființat. Trebuie să avem de asemenea în vedere faptul că majoritatea frunțașilor comuniști fiind arestați încă din timpul lucrărilor Congresului I al P.C.R., în conducerea partidului s-au strecurat și unele elemente de dreapta, oportuniste care subminau lupta proletariatului. Acțiunile lor nu au putut însă opri partidul din drumul însușirii și aplicării tot mai consecvente a principiilor marxist-leniniste și nici nu au putut înăbuși lupta proletariatului din țara noastră.

În perioada stabilizării relative și vremelnice a capitalismului industria din România se dezvoltă (sporesc capitalurile investite, se mărește producția). Spre deosebire de anii antebelici, când numărul întreprinderilor mari și mijlocii din țara noastră era de-abia de 1 140, în 1924 ele se ridică la 4 830.

O creștere a numărului întreprinderilor în această perioadă se remarcă și în județele Tirnava Mică, Sibiu, Alba-de-Jos și Tirnava Mare care constituiau în acel timp așa-numita „regiune Sibiu“. După cum arată datele din „Buletinul muncii, cooperației și asigurărilor sociale“ pe noiembrie-decembrie 1924, numărul întreprinderilor din aceste județe se cifra în 1922 la 44. În decurs de numai doi ani (1922—1924) s-au înființat încă patru, cu un număr total de 1 731 de muncitori¹.

Un alt proces ce se produce în industria țării noastre în această perioadă este cel al măririi capacității de producție a întreprinderilor deja existente. Ca o consecință a acestui proces se mărește și numărul muncitorilor din aceste întreprinderi, ceea ce duce la concentrarea proletariatului. Astfel, în cele 44 de întreprinderi din județele regiunii Sibiu care existau în anul 1922, numărul muncitorilor a crescut în doi ani (pînă în 1924) de la 8 415 la 10 443 (deci cu 2 028 de muncitori)². Adăugînd la această cifră și numărul total al lucrătorilor din cele patru întreprinderi nou înființate rezultă că față de anul 1922, în 1924 proletariatul industrial a crescut în cele patru județe cu 3 759 de muncitori. Este fără îndoială o creștere importantă.

În ce privește orașul Sibiu, aici, în anii de început ai perioadei de stabilizare vremelnică și parțială a capitalismului, locul preponderent în industrie îl ocupă tot mai mult întreprinderile metalurgice (prin fabrici ca „Rieger“, „Benker și Jikeli“, „Fabritius“ etc)³. Dezvoltarea industriei metalurgice determină în Sibiu mărirea ponderii proletariatului din marea industrie, ceea ce contribuie, în mod hotărîtor, la creșterea conștiinței muncitorești de luptă în acest oraș. Este deosebit de semnificativ, în acest sens, faptul că începînd din anii 1923—1924, în fruntea luptei proletariatului sibian va sta întotdeauna muncitorimea întreprinderilor metalurgice.

¹ „Buletinul muncii, cooperației și asigurărilor sociale“, an. V (1924) nr. 11—12 (nov.—dec.), p. 449.

² *Ibidem*.

³ „Socialismul“, an. XVIII (1923), nr. 45 (7 iunie), p. 2.

În urma refacerii parțiale a economiei țării, a dezvoltării industriei și restabilirii relative a finanțelor etc. nu mai exista în această perioadă acel complex de condiții obiective care să genereze o situație revoluționară. Datorită însă faptului că refacerea temporară a economiei țării a avut loc îndeosebi pe calea intensificării exploatării maselor, lupta clasei muncitoare, a maselor, avînd în frunte pe comuniști, a continuat și s-a întărit în acești ani.

În perioada stabilizării relative a capitalismului, în fața muncitorimii din țara noastră s-a pus sarcina luptei pentru păstrarea și apărarea cuceririlor obținute între 1917—1921 împotriva ofensivei patronale și a măsurilor regimului burghezo-moșieresc. Profitînd de noua situație din țară burghezia a încercat pe toate căile să răpească proletariatul cuceririle cîștigate de acesta prin lupte dirze.

Guvernarea liberală a lui Ion I. C. Brătianu, venit la putere în ianuarie 1922, a favorizat ofensiva patronală împotriva muncitorimii. Această ofensivă s-a desfășurat pe mai multe fronturi. În primul rînd, burghezia tindea spre o urcare continuă a prețurilor. Astfel, față de anul 1916, prețurile au crescut pînă la începutul anului 1922 de 16,5 ori, iar pînă în aprilie 1924 de 38.5 ori¹. Demascînd politica urcării prețurilor în această perioadă, *Manifestul Partidului Comunist din România* publicat în ziarul „Socialismul” din 5 iulie 1923 scria: „Urcarea nebunească a prețurilor este mijlocul sigur prin care tot salariatul este silit să muncească din răspuțeri, ba chiar mai mult decît înainte, primind în schimb mult mai puțin. Urcarea prețurilor, scumpețea fără seamăn sînt în realitate o scădere fără seamăn a salariului real și o mărire extraordinară a cîștigurilor capitaliste”².

Dar pe lîngă scăderea salariului real se observă în anii de stabilizare parțială și vremelnică a capitalismului și o scădere a celui nominal. După datele Secției social-economice din Internaționala Roșie a Sindicatelor, în această perioadă dintre toate țările capitaliste europene cel mai scăzut salariu îl aveau muncitorii din România. Mult mai mic decît cel antebelic, el nu acoperea decît 50⁰/₁₀ din suma necesară pentru minimum de existență³.

Ofensiva patronală se desfășoară și în ceea ce privește ziua de muncă. Ea este adesea de 14—16 ore, în special în provincie, deși formal era introdusă încă, din 1919, ziua de muncă de 8 ore (pentru Transilvania, așa după cum am văzut, de către Consiliul Dirigent la 21 mai 1919).

Pentru femeile și tinerii sub 18 ani ziua de lucru era și mai mare decît cea a bărbaților. Femeile erau întrebuintate în special în industria

¹ Grigore Chiriță, *Din luptele greviste conduse de partid în anii 1922—1923*, în „Studii” an. XIII (1960), nr. 3, p. 64.

² *Documente din istoria P.C.R., 1923—1928*, vol. II, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 57.

³ Vasile Hurmuz, *Situația materială a clasei muncitoare din România între anii 1923—1928 în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”*, 1955, iunie, p. 47.

textilă și alimentară. Media zilei lor de lucru era de 14—16 ore, pe când la bărbați era de 10—12 ore. În afară de aceasta la muncă egală cu bărbații primeau salariu mai mic. Munca lor era deci din diferite puncte de vedere convenabilă pentru patroni. La fel și cea a tinerilor sub 18 ani, pe care-i plăteau cu salariu de mizerie și care aveau de asemenea o zi de muncă mai lungă (căci erau obligați să curețe locul de muncă, să strângă uneltele, să ungă mașinile după orele de producție).

Împotriva tendinței de întrebuițare foarte frecventă a copiilor în producție, datorită rentabilității lor, muncitorii s-au ridicat în repetate rânduri. Astfel, cu ocazia discutării în 1923 a viitorului contract de muncă colectiv între patronii și lucrătorii brutari din Sibiu, delegații celor din urmă au cerut ca articolul 15 să prevadă: „În întreprinderile unde extensiunea muncii reclamă neapărat prezența de lucrători calificați nu se permite a se lucra numai cu ucenici, ci va trebui neapărat să fie în lucru și muncitorii calificați în proporția necesității”¹.

În cadrul luptelor sale proletariatul cerea, de asemenea, reprimirea la lucru a muncitorilor concediați. Pentru a-și asigura „condiții” în vederea înăsprii exploatării muncitorimii, patronii îi lăsau pe drumuri pe muncitorii cei mai conștienți, îndeosebi pe comuniști, care mobilizau masele la acțiuni împotriva politicii de asupraire crescândă a burgheziei.

În afară de aceasta patronii recurgeau de multe ori la lock-out închizând porțile fabricilor pentru a constrânge pe muncitori să accepte condițiile înrobitoare de lucru pe care ei le impuneau. În aceste acțiuni ale lor patronii se buzau pe marea armată de rezervă a șomerilor, pe care căutau să-i angajeze, în locul muncitorilor recent concediați, cu salarii mult mai mici. Dar datorită activității partidului, aceștia se solidarizează tot mai mult cu lupta muncitorimii angajate, refuzând să facă jocul burgheziei.

Șomajul, această plagă iremediabilă a capitalismului sporește în perioada stabilizării sale parțiale și vremelnice. O cauză a acestei creșteri se poate afla și în dezvoltarea mecanizării într-o serie de fabrici și uzine, unde patronii se pot lipsi de o parte din salariați.

În anul 1924 șomajul crescuse într-un mod atât de îngrijorător încât Ministerul Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale e nevoit să întreprindă o anchetă asupra lipsei de lucru și a cauzelor ei².

În Sibiu în acest an, conform datelor publicate în „Buletinul Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale” (noiembrie—decembrie 1924) numai în luna octombrie existau 243 de cereri de lucru³.

Ținând seama și de concedierile făcute într-o serie de întreprinderi din acest oraș (astfel numai la fabrica de amidon de aici au fost con-

¹ Muzeul Bruckenthal Sibiu, proces-verbal nr. 848/923 al Inspectoratului Regiunii Sibiu al Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, încheiat cu ocazia dezbaterii stipulațiilor viitorului contract colectiv de muncă între patroni și lucrătorii brutari din Sibiu, nr. inv. prov. 183.

² „Buletinul Muncii, Cooperăției și Asigurărilor sociale”, an. V (1924), nr. 11—12 (noiembrie—decembrie).

³ *Ibidem*, p. 458.

cediați cca. 90 de muncitori¹⁾ trebuie să admitem că numărul șomerilor din Sibiu era în anul 1924 apreciabil.

Ofensiva patronală a fost însoțită în acești ani de o serie de măsuri luate de statul burghezo-moșieresc, care de asemenea erau îndreptate împotriva muncitorimii, căutând să înăbușe lupta ei și să desființeze orice fel de drepturi. Constituția din anul 1923 prin legalizarea stării de asediu, a cenzurii și prin deschiderea posibilităților de militarizare a întreprinderilor²⁾ se înscrie pe linia prigoanei dezlănțuite împotriva mișcării muncitorești.

În apărarea intereselor clasei muncitoare și a tuturor oamenilor muncii din țara noastră, în fruntea luptei lor împotriva intensificării exploatării capitaliste s-a ridicat Partidul Comunist din România. Încă de la Congresul al II-lea al partidului s-au stabilit linia tactică și sarcinile mișcării revoluționare în perioada stabilizării vremelnice și parțiale a capitalismului. S-a arătat astfel că în această perioadă în fața partidului și a mișcării muncitorești se pune problema luptei pentru apărarea cuceririlor obținute între anii 1917—1922 împotriva ofensivei patronale și a măsurilor regimului burghezo-moșieresc, pentru pregătirea clasei muncitoare în vederea unor noi bătălii.

În fața partidului se pune și sarcina luptei pentru păstrarea și adâncirea legăturilor cu masele. În acest sens la Congresul al II-lea s-a acordat o mare atenție muncii comuniștilor în sindicate, în vederea transformării lor în organizații revoluționare și a realizării unității mișcării sindicale³⁾.

Ca urmare a acestor indicații, influența partidului în rîndul maselor a crescut mult. Datorită acestui fapt valul mișcărilor greviste a crescut, cuprinzînd numeroase orașe din țară. În 1923 un muncitor grevist a stat în grevă în medie 17 zile (față de 11 zile în 1922)⁴⁾.

După „Buletinul Ministerului Muncii“, în perioada ianuarie—iunie 1923 au avut loc 291 de conflicte de muncă dintre care salariații au cîștigat 192⁵⁾.

La Sibiu are loc în mai 1923 o grevă a muncitorilor de la fabrica de piele și a celor de la fabrica de postav „Gromen și Herbert“⁶⁾. Scurt timp după această acțiune, la 29 mai, a izbucnit o altă grevă care a cuprins toate întreprinderile metalurgice din oraș („Teodor Zinck“, „Frații Fabritius“, „Benker și Jikeli“, „Andrei Rieger“, și „Ghieb“).

Cauzele declarării grevei generale a metalurgiștilor trebuie căutate în condițiile grele de trai și muncă ale muncitorilor din aceste fabrici. Nici în aceste întreprinderi nu era respectată ziua de lucru de 8 ore (pentru orele lucrate în plus muncitorii nu primeau spor supli-

¹⁾ „Buletinul Muncii, Cooperației și Asigurărilor sociale“, an. V (1924), nr. 11—12 (noiembrie—decembrie), p. 449.

²⁾ Grigore Chiriță, *op. cit.*, p. 67.

³⁾ *Ibidem*, p. 69.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 80.

⁵⁾ *Documente din istoria P.C.R. 1923—1928*, vol. II, pp. 131—133.

⁶⁾ „Socialismul“, an. XVIII (1923), nr. 36 (6 aprilie), p. 3.

mentar la salariu), concediile erau neplătite, salariile foarte scăzute. Repetatele cereri ale lucrătorilor de a li se urca salariile în raport cu creșterea scumpetei au rămas fără de răspuns din partea patronilor. Mai mult chiar, aceștia au încercat să introducă lucrul în acord, cău-tînd astfel să obțină noi profituri din munca muncitorilor. Această încercare — ca și refuzul patronilor de a mări salariile — au fost cauzele imediate care au dus la declararea grevei.

Greva generală a metalurgiștilor sibieni s-a desfășurat în același timp cu grevele generale ale metalurgiștilor din Brașov și Tîrgu Mureș. Cu lupta greviștilor din cele trei orașe s-au solidarizat și muncitorii din alte întreprinderi din diferite centre ale țării. În manifestul adresat de către secretariatul regional din vechea Romînie al Uniunii muncitorilor în fier-metal-chimie tuturor muncitorilor se spune în legătură cu grevele metalurgiștilor din Sibiu, Brașov și Tîrgu Mureș: „... lupta lor e lupta voastră. Nu primiți să vă faceți călăii fraților voștri înlocuindu-i în lucru. Dați-le tot sprijinul vostru moral și în special asigurați-le pîinea copiilor și familiilor lor“¹.

Solidaritatea muncitorimii din întreaga țară era cu atît mai necesară cu cît patronii în cauză din cele trei orașe se uniseră în acțiunile lor de înăbușire a grevei. Prin intermediul Uniunii fabricanților metalurgiști din Ardeal, ei au hotărît să impună greviștilor un contract colectiv, același pentru toate întreprinderile în grevă, prin care să se introducă lucrul în acord și să nu fie sporite salariile².

Totodată se încearcă spargerea unității greviștilor. Astfel, la fabrica „Teodor Zinck“ din Sibiu patronii au promis muncitorilor care au continuat să lucreze (puțini la număr) că li se acordă, începînd cu data de 29 mai, un spor de salariu de 20% și un spor de scumpete de 10%³. Cunoscînd rigiditatea contractului colectiv hotărît de patroni, în privința sporirii salariului muncitorilor, apărea evident caracterul temporar al acestor avantaje, izvorîte din calculele patronilor legate de înfrîngerea grevei. Manevrele patronilor au fost însă deșuate. Astfel la fabrica „Benker și Jikeli“ doar doi muncitori au rămas la lucru, iar la fabrica „Rieger“ nici unul, toți cei 405 muncitori ai fabricii continuînd greva⁴.

Nici arestările efectuate, nici schingiuirea și maltratarea celor închiși (care erau bătuti cu pumnul, cu biciul, călcați în picioare)⁵ nu au reușit să înfrîngă voința de luptă a greviștilor.

În cele din urmă patronii, în fața dîrzeniei muncitorilor, au fost nevoiți să ducă tratative. Ele au început la 2 iulie. Greviștii din Sibiu, Brașov și Tîrgu Mureș s-au prezentat la aceste tratative uniți, formulînd aceleași revendicări: ziua de lucru de 8 ore, concediu anual plătit, mă-

¹ *Documente din istoria P.C.R. 1923—1928*, vol. II, pp. 62—63.

² Grigore Chiriță, *op. cit.*, p. 76.

³ „Socialismul“, an XVIII (1923), nr. 45 (7 iunie), p. 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, nr. 50 (24 iunie), p. 3.

rirea salariilor, plata orelor suplimentare cu 50% peste salariul de bază etc.¹

Patronii refuzînd să satisfacă cererile greviștilor, aceștia au continuat lupta. În luna august greva a luat sfîrșit. După mai bine de două luni de luptă patronii au reușit, pînă la urmă, pe baza legii Trancu-Iași de reglementare a conflictelor colective de muncă și a deciziei Tribunalului, să-și impună condițiile.

Deși înfrîntă, greva muncitorilor metalurgiști din Sibiu constituie o pagină de seamă din lupta proletariatului din acest oraș și din întreaga țară în perioada stabilizării parțiale și vremelnice a capitalismului. Prin amploarea și durata sa, prin dîrzenia manifestată de greviști în fața acțiunilor represive și de subminare ale patronilor și autorităților, prin realizarea unui front comun de luptă cu grevele generale ale muncitorilor metalurgiști din Brașov și Tîrgu Mureș ce s-au desfășurat în același timp, ea a avut un larg ecou în mijlocul clasei muncitoare din țara noastră.

Pe plan local, greva metalurgiștilor a contribuit la creșterea spiritului revoluționar al muncitorilor și din alte ramuri industriale.

Urmînd exemplul metalurgiștilor au declarat din nou grevă și muncitorii fabricii de postav „Gromen și Herbert“. Ei au obținut un spor de salariu de 20% (plătibil de la 1 aprilie) și reprimirea muncitorilor concediați. Totodată s-a stabilit ca salariile să fie revizuite din trei în trei luni în raport cu scumpetea².

În același timp au intrat în luptă împotriva patronilor și muncitorii tîmplari din Sibiu. Ei au reușit să impună acestora un contract colectiv de muncă (pe durata 1 mai 1923 pînă în aprilie 1924), în care, sub presiunea muncitorilor, au intrat o serie de prevederi cum ar fi: 1) ziua de muncă de 8 ore; 2) 20% spor de salariu (plătibil retroactiv de la 1 mai); 3) 8 zile concediu plătit pe an; 4) de 1 mai nu se va lucra; 5) în fiecare lună o comisie mixtă formată din reprezentanți ai muncitorilor și patronilor va ridica salariile în raport cu creșterea scumpetei³. În urma victoriilor obținute sindicatul muncitorilor din lemn de la Sibiu a trimis delegați la fabrica de cherestea „Foresta“, din Tălmăciu spre a stabili contacte cu muncitorii de acolo, în vederea unui schimb de experiență revoluționar și întăririi solidarității în viitoarele lupte⁴.

La 1 noiembrie 1923 izbucnește la Sibiu o altă grevă. a lucrătorilor pantofari. Cauza acestei greve a fost refuzul patronilor de a încheia contract colectiv. Spre a preîntîmpina încercările patronilor de lichidare a acestei greve cu ajutorul spărgătorilor, ziarul „Socialismul“ publică în numărul său din 8 noiembrie un anunț „Lucrătorii pantofari din București sînt invitați a nu pleca la Sibiu“⁵.

¹ Grigore Chiriță, *op. cit.*, p. 76.

² „Socialismul“, an. XVIII (1923), nr. 50 (24 iunie), p. 3.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, nr. 89 (8 noiembrie), p. 4.

Același ziar în numărul său din 23 decembrie 1923, făcând o analiză a cauzelor conflictelor de muncă din prima jumătate a anului 1923, valabilă și pentru perioada următoare, stabilește că cele mai multe dintre aceste conflicte au avut la bază respingerea de către patron a cererilor muncitorilor privind sporirea salariilor, reducerea orelor de lucru, reintegrarea concediaților, precum și opoziția muncitorilor în ce privește tendințele de micșorare a salariilor și de noi concedieri¹.

Nu de puține ori patronii recurg și la lock-aut-uri (deși prin legea Trancu-Iași acestea erau interzise) aruncând în stradă sute de muncitori. Astfel la Sibiu, în 4 aprilie 1923, patronul fabricii „Rieger“ a închis porțile întreprinderii sale lăsând fără lucru 400 de muncitori (întregul efectiv al fabricii), pentru că ceruseră respectarea contractului colectiv. Acesta prevedea ziua de muncă de la 6 dimineața pînă la 2 după-masă. Direcția însă introdusese programul de la 7—12 și 14—17, căutînd astfel să prelungească într-o formă ascunsă ziua de lucru cu două ore².

În luptele muncitorimii împotriva ofensivei patronale, rolul sindicatelor, îndrumate și conduse de către P.C.R., a fost foarte mare. Din cei 55 557 de muncitori cîți au participat la luptele greviste dintr-o singură lună a anului 1923, 47 590 erau organizați în sindicate³.

Social-democrații de dreapta, care vedeau că muncitorimea și organizațiile sindicale se îndepărtează tot mai mult de politica lor reformistă, trec la acțiuni de scindare a mișcării sindicale, pentru a păstra conducerea ei cel puțin în parte. Pretextînd necesitatea integrării sindicatelor din România într-o organizație internațională, ei ridică problema afilierii mișcării sindicale din țara noastră la Internaționala reformistă (galbenă) de la Amsterdam.

Cu ocazia congresului sindical ținut la Cluj între 16—18 septembrie 1923, social-democrații de dreapta, colaborînd cu autoritățile locale și poliția, au reușit să-i înlătore pe delegații partizani ai unității sindicale cărora nu li s-au recunoscut mandatele — mulți fiind arestați sau expulzați din oraș, — și să voteze, în cadrul minorității reformiste rămase, afilierea la Internaționala de la Amsterdam. În felul acesta ei au provocat spargerea unității mișcării sindicale din țara noastră. Au trecut apoi la excluderi arbitrare de militanți, grupe, organizații.

Partidul comunist, care luptase și în perioada de dinaintea Congresului pentru păstrarea și strîngerea unității sindicale, a pornit, în urma acestui congres, o susținută activitate în vederea refacerii ei prin realizarea unui front de jos al mișcării sindicale din întreaga țară peste capul conducătorilor social-democrați oportuniști.

De asemenea, sub îndrumarea P.C.R. a avut loc în octombrie 1923 o consfătuire a reprezentanților celor peste 30 000 de muncitori excluși

¹ *Documente din istoria P.C.R., 1923—1928*, pp. 131—133.

² „Socialismul”, an. XVIII (1923), nr. 31 (15 aprilie), p. 3.

³ *Documente din istoria P.C.R., 1923—1928*, vol. II, pp. 131—133.

de la Congresul din Cluj. Cu această ocazie au fost create sindicatele unitare (revoluționare) și s-a ales un consiliu general sindical unitar.

În ciuda terorii dezlănțuite împotriva lor, sindicatele unitare au dobândit în rîndurile muncitorimii o autoritate din ce în ce mai mare. Ele erau susținute de marea masă a oamenilor muncii din țara noastră.

În lunile următoare consfăturii din octombrie se constituie în toate părțile țării numeroase sindicate unitare, care dovedeau poziția anti-amsterdamistă a mării majorități a proletariatului din România, atitudinea sa dîrză în fața trădătorilor reformiști și influența tot mai puternică a politicii juste a partidului comunist în rîndul maselor de muncitori.

Sindicatele unitare se constituie în uniuni puternice, pe țară, care au dus, îndrumate și conduse de partid, lupte susținute pentru apărarea intereselor muncitorimii.

Astfel, în zilele de 29, 30 și 31 decembrie 1923 a avut loc la Sibiu o conferință a delegaților muncitorilor chimiști, metalurgiști și petroliști din România în vederea constituirii uniunii unitare a muncitorilor din aceste ramuri.

La această conferință au participat delegați din București, Oradea, Brașov, Arad, Ploiești, Cîmpina, Galați, Brăila, Zărnești, Timișoara, Tîrgu Mureș, Gheorghieni, Lugoj etc. Au mai aderat prin telegrame grupele din Satu Mare, Severin, Iași etc. În total Uniunea a întrunit la formarea sa peste 7 000 de aderenți. Delegații care au luat cuvîntul au demascat politica criminală a spărgătorilor unității sindicale care au pornit la dizolvarea unor sindicate puternice (la Arad, Brașov, București etc.) și la denunțarea delegaților anti-amsterdamiști de la Cluj. Mulți dintre delegați au arătat eșecul încercărilor social-democrației de dreapta de a atrage masa proletariatului în sindicatele reformiste.

Conferința a adoptat apoi statutul Uniunii, a ales un comitet central, secretari centrali, regionali și cercuali. S-a hotărît editarea unui ziar al Uniunii cu titlul „Fier și Metal”¹.

La Uniunea unitară a muncitorilor chimiști, metalurgiști și petroliști a aderat, încă din primul moment și sindicatul muncitorilor metalurgiști din Sibiu care și-a trimis la conferință un delegat². Cu această ocazie, delegatul din Sibiu a dezvăluit încercările întreprinse de social-democrații de dreapta după constituirea sindicatului unitar al muncitorilor metalurgiști din localitate, de a sparge unitatea acestui sindicat, în vederea desființării lui. Această acțiune însă „s-a lovit de voința de fier a muncitorimii”³, eșuînd.

Nu numai muncitorii metalurgiști din Sibiu, dar și marea majoritate a întregului proletariat din localitate se strînge în jurul sindicatelor unitare. Încercările agenților spărgători de a-i atrage pe muncitorii din acest oraș pe calea reformistă au dat greș. Astfel, la adunarea convo-

¹ „Socialismul”, an. XIX (1924), nr. 2 (6 ianuarie), p. 2 și nr. 3 (11 ianuarie) p. 2.

² *Ibidem*, p. 2.

³ *Ibidem*.

cată de social-democrații de dreapta în Sibiu, la 20 februarie 1924, în vederea constituirii unui sindicat reformist nu s-au strâns decît 50—60 de oameni¹.

În aprilie 1924 comitetul sindicatului muncitorilor metalurgiști din Sibiu lansează un manifest *Către muncitorii în fier și metal* din localitate, chemîndu-i la luptă și mai dirză pentru încheierea de contracte colective, ridicarea salariilor în raport cu scumpetea, înlăturarea lucrului în acord, ziua de muncă de 8 ore, ajutorarea șomerilor din partea statului etc. Apelul atrage atenția muncitorimii că lupta ei va fi încununată de succes numai dacă se va desfășura în mod organizat în cadrul sindicatelor revoluționare; în încheiere se spune: „Trăiască solidaritatea muncitorilor metalurgiști din Sibiu. Trăiască unitatea muncitorilor metalurgiști din România“².

Insuccese au avut social-democrații în acțiunile lor spărgătoare și la Tâlmaci, de unde au fost izgoniți. La 27 februarie 1924 muncitorii din Tâlmaci au ținut o adunare în sala restaurantului Planer. S-a votat o moțiune în care se spunea: „În momentul de față, cînd scumpetea crește din zi în zi, cînd muncitorimea exploatată de către capitalism trăiește într-o mizerie neagră, înțelegem cu toții că numai printr-o unitate și solidaritate cît mai strînsă putem lupta contra capitalismului și putem îmbunătăți soarta noastră“. Și mai departe: „Declaram... că vom lucra cu toată puterea ca muncitorimea din Tâlmaci să rămîna unită și pe mai departe în Uniunea muncitorilor în lemn din România [sindicat unitar]. Să trăiască unitatea muncitorească“³.

În fața dirzeniei maselor largi muncitoare regimul burghezo-moșieresc a hotărît să desființeze prin lege partidul comunist, crezînd că astfel mișcarea muncitorească din țara noastră va fi decapitată. Scoaterea partidului comunist în afara legilor, în primăvara anului 1924, nu a lipsit clasa muncitoare din România însă de avangarda sa conducătoare.

În condițiile grele ale ilegalității, Partidul Comunist Român a continuat lupta sa și cu mai multă dirzenie. „...Partidul comunist a stat totdeauna și va sta pînă la capăt în fruntea luptei clasei muncitoare, el... va rămîne întotdeauna pe pozițiile cele mai înaintate ale luptei de clasă“⁴ — se spune în manifestul de 1 mai 1924 al C.C. al P.C.R. și C.C. al U.T.C.

¹ „Socialismul“, nr. 31 (19 martie), p. 2.

² Un exemplar din manifest scris în limbile romînă, germană și maghiară se află la secția de istoric a Muzeului Bruckenthal Sibiu, nr. inv. prov. 22.

³ „Socialismul“, an. XIX (1924), nr. 27 (9 martie), p. 2.

⁴ *Documente din istoria P.C.R. 1923—1928*, p. 185.

DIN LUPȚA MUNCITORIMII HUNEDORENE CONDUSĂ DE P.C.R. ÎN ANII STABILIZĂRII RELATIVE A CAPITALISMULUI (1923—1928)

de MIRCEA VALEA și CONSTANTIN ENEA

I. După perioada de avînt revoluționar din anii 1917—1922 a urmat perioada stabilizării parțiale și vremelnice a capitalismului, atît pe plan economic cît și politic. Caracterul relativ și nedurabil al stabilizării constă în faptul că ea era grefată pe fondul crizei generale a capitalismului și a însemnat numai o vremelnică consolidare a lui. Această stabilizare a economiei țărilor capitaliste a avut loc pe calea intensificării exploatării maselor muncitoare. Burghezia din diferite țări, folosind ajutorul elementelor reformiste social-democrate de dreapta, a reușit să înfrîngă mișcările revoluționare ale proletariatului.

Singura țară din lume care în acel timp a cunoscut o dezvoltare economică și politică trainică și înfloritoare, a fost Uniunea Sovietică. Sub conducerea partidului comunist, poporul sovietic a desfășurat o luptă dîrză și o muncă fără preget pentru refacerea țării și construirea unei industrii și agriculturi socialiste, înfloritoare. Victoriile obținute de oamenii sovietici pe tărîmul construirii orînduirii socialiste erau privite cu simpatie și admirație de oamenii muncii din țările capitaliste și din colonii, care își întăreau speranța în posibilitatea ruperii cătușelor exploatării.

Procesul de stabilizare relativă a capitalismului a cuprins și România încă din anul 1922. Această stabilizare se baza în România pe refacerea economiei distruse de război, pe răpirea unor cuceriri obținute de oamenii muncii în timpul avîntului revoluționar, ca: dreptul de organizare, ziua de muncă de 8 ore, contract colectiv de muncă, repaus duminical etc. și pe întetirea exploatării celor ce muncesc¹. De asemenea, ea se baza pe acapararea bogățiilor din noile teritorii, pe acordarea de credite de către grupările imperialiste străine în scopul subordonării economice și politice a Romîniei, pentru transformarea ei într-un avanpost contra Uniunii Sovietice.

Dar stabilizarea capitalismului în România a fost mai șubredă decît în marile țări capitaliste din cauza înapoierii tehnice, a păstrării

¹ *Lección în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, Editura Politică, București, 1960, p. 206.

unor puternice rămășițe feudale, ca și din cauza dependenței României față de capitalul străin. În perioada stabilizării relative a capitalismului a avut loc o dezvoltare a industriei exprimată prin creșterea forței motrice utilizate, sporirea capitalurilor investite și mărirea valorii producției obținute. Astfel, în 1928 după *Anuarul statistic* existau în România, în industria mare prelucrătoare 3 966 de întreprinderi cu 180 315 muncitori, iar după *Indicatorul industriei românești 1928*, 4 101 întreprinderi cu 251 541 de muncitori¹. Exploatarea bogățiilor și folosirea capacității de producție a industriei din Transilvania au făcut să crească indicii producției industriale. Dar burghezia și moșierimea română au continuat să ducă o politică de menținere a României într-o accentuată înapoiere economică, datorită căreia România a rămas pînă la Eliberare o țară slab dezvoltată din punct de vedere industrial.

În același timp s-a intensificat concentrarea și centralizarea capitalului industrial și bancar, deci s-au întărit pozițiile capitalului monopolist, fenomen caracteristic imperialismului. Din 1922 numărul societăților anonime (industriale, bancare etc.) a crescut de la 1 650 la 2 729 în 1928. Această creștere a creat condiții pentru concentrarea producției. Dacă în industria prelucrătoare în 1928 indicele numărului de întreprinderi față de cel din anul 1924, considerat egal cu 100, a fost de 103,2, indicele forței motrice a fost de 121,2².

Pentru a-și salva hegemonia economică și politică în țară și pentru a forma un grup capitalist centralizat, partidul național-liberal și-a însușit capitalul mijlociu și capitalurile din noile teritorii unite cu vechea Românie și în acest fel, bogățiile ajunse în proprietatea statului au trecut de fapt în mîinile băncilor liberale³. Această politică însă a adus după sine serioase ciocniri între partidul liberal și industriașii, bancherii și moșierii, în deosebi cei din Transilvania, grupați în partidul național-român. „Prin aceste lupte interne pentru întărirea mării finanțe — arată rezoluția asupra situației economice și politice votată cu ocazia Congresului al III-lea al P.C.R. — prin ofensiva împotriva claselor producătoare, prin îngrămădirea în țară a unei cantități enorme de mărfuri străine, luate pe credit ca și prin storcerea pînă la istovire a creditului intern (ceea ce a dus la neplata comenzilor efectuate pentru stat), oligarhia a căpătat ce-i drept, un răgaz de cîțiva ani“⁴.

În același timp, liberalii jucau și rolul de mijlocitori ai capitalurilor străine, care mai ales prin așa-numitele „împrumuturi“ pătrundeau în România.

Ofensiva capitalului în anii stabilizării vremelnice a capitalismului în țara noastră a fost îndreptată de către partidul național-liberal, cu sprijinul burgheziei, al moșierimii și al social-democraților de dreapta,

¹ N. N. Constantinescu, Tudor Paul: *Situația clasei muncit. din România în perioada stabilizării relative a capitalismului*, în „Analele Inst. de istorie a partidului“ nr. 3, 1962, p. 85.

² *Ibidem*, p. 78.

³ *Documente din istoria P.C.R.*, 1923—1928, vol. II., p. 239.

⁴ *Ibidem*, pp. 239—240.

împotriva nivelului de trai al maselor muncitoare. Pentru a-și mări profiturile, burghezia intensifică exploatarea clasei muncitoare prin prelungirea zilei de muncă, scăderea salariilor, exploatarea femeilor și copiilor, concedieri etc. Astfel, în industria lemnului, unde începuse criza din anul 1926, numărul muncitorilor scade continuu¹. La sfârșitul anului 1927 și în primele două luni ale anului 1928 — după cum relatează ziarul „Viața muncitoare“ din 19 februarie 1928 — în România numărul șomerilor se ridica la cca. 150 000².

Salariile scăzute primite de oamenii muncii nu puteau acoperi nici strictul necesar. Astfel, în 1928 indicele costului de viață față de 1914 era de aproximativ 42 de ori mai mare, adică salariatul care a primit în 1914 suma de 100 lei, primea în 1928 suma de 2 742 lei, dar, în același timp pentru cele necesare traiului i-ar fi trebuit 3 964 lei³.

Este evident, așadar, că disproporția dintre salariul muncitorului și costul vieții a adâncit și mai mult mizeria maselor.

În aceste condiții specifice, în fața Partidului Comunist din România se puneau sarcini noi. Problemele principale erau :

1. păstrarea și lărgirea legăturilor cu masele ;
2. apărarea cuceririlor obținute în anii 1917—1922 ;
3. pregătirea clasei muncitoare în vederea unor noi bătălii. Ținând seama de aceste cerințe, Congresul al III-lea al P.C.R. din anul 1924 a trasat partidului următoarele sarcini concrete : „Să conducă lupta zilnică a maselor muncitorești împotriva lipsei de lucru și a înăsprii exploatării în fabrică, împotriva coboririi salariului real și prelungirii zilei de lucru, împotriva introducerii muncii în acord și împotriva lipsei de locuințe și a scumpetei generale și îndeobște să ia parte activă și fără rezervă la lupta pentru revendicările imediate ale muncitorimii“⁴.

Studiul de față își propune, ca pe baza materialului inedit, aflat în diferite arhive, să arate situația economică și socială a muncitorilor din fostul județ Hunedoara, rolul partidului comunist în lupta muncitorilor hunedoreni dintre anii 1923—1928 și în ce măsură sarcinile trasate de Congresul al III-lea al P.C.R. au fost realizate.

II. În perioada stabilizării relative a capitalismului, marea industrie din fostul județ Hunedoara era reprezentată prin 24 mari întreprinderi cu un capital social de aproape 1 825 000 000 de lei adică aproximativ 9,5% din capitalul investit, la începutul anului 1926, în întreaga industrie a României burghezo-moșierești⁵. Cel mai important rol în industria hunedoreană din acea vreme îl juca industria minieră, care, în 1927, reprezenta cca. 73% din capitalul investit în întreprinderile miniere din țară⁶. Trebuie subliniat faptul că numai în exploa-

¹ *Lecții...* p. 207.

² N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 99.

³ *Ibidem*, p. 104.

⁴ *Documente din istoria P.C.R., 1923—1928*, vol. II. p. 243.

⁵ E. Rusecki, *Județul Hunedoara, monografie*, Deva, 1927, p. 26.

⁶ *Ibidem*, p. 27.

tarea zăcămintelor de cărbuni, în 1925, întreprinderile miniere hunedorene produceau aproximativ 60% din întreaga producție de cărbune a României¹.

Exploatarea miniere din Valea Jiului erau în proprietatea capitaliștilor români și străini. În anul 1920 ia ființă societatea anonimă română „Petroșani“ compusă din două mari grupuri de acționari: grupul maghiar alcătuit din societatea „Salgotárján“ și „Banque Commerciale Hongroise“ și grupul român format din 19 mari bănci². În 1924 un grup de 12 bănci românești împreună cu societatea maghiară „Uricany“ constituie „Societatea Anonimă Română Lupeni“ în vederea exploatarea minelor de la Lupeni³.

În Munții Apuseni, după primul război mondial, societatea minieră „MICA“ a cumpărat dreptul acțiunii societății „Ruda 12 Apostoli“ devenind cea mai mare exploatare de aur din Europa. Din 1927, societatea „MICA“ preluând complet acțiunile fostei societăți, sub firma „Societatea Anonimă Română Mica“ exploatează în mod intens întreaga regiune auriferă Brad⁴.

Aceeași concentrare și centralizare se observă și în domeniul industriei metalurgice. La Călan funcționa în acea vreme o uzină metalurgică cu o mare turnătorie⁵. În 1924 Uzina din Călan a fost cumpărată de către societatea „Uzinele Metalurgice Unite Titan-Nădrag-Călan“, societate care avea la înființare un capital de 150 milioane lei. Dispunând de un singur furnal uzina din Călan producea anual 25 000 de tone fontă brută⁶.

Acțiunile monopoliste ale burgheziei române grupate în jurul partidului național-liberal, acțiuni de însușire a capitalurilor străine din întreprinderile hunedorene, aduc venituri enorme capitaliștilor. Astfel, numai în 1925 beneficiii societății „Petroșani“ se ridică la peste 98 milioane lei, stors din exploatarea celor 5 mii de muncitori minieri⁷.

În contrast cu aceste uriașe profituri, mizeria muncitorilor se adâncea tot mai mult. În mine se simțea lipsa acută a mijloacelor de protecția muncii și de securitatea minieră, muncitorii fiind expuși deselor accidente. Exploziile și avariile se țineau lanț. Numai prin explozia din 1922 de la mina Lupeni și-au găsit moartea 82 de mineri⁸. Diferite boli secerau familiile muncitorilor, lipsite de asistență medicală. În 1926 la Lupeni bîntuia tifosul abdominal, conducerea societății neluând nici o măsură pentru combaterea bolii⁹. În toată Valea Jiului

¹ E. Rusecki, *op. cit.*, p. 28.

² *Ibidem*, p. 40.

³ *Ibidem*, p. 60.

⁴ *Ibidem*, pp. 89--91.

⁵ B. Basa, *Contribuții la cunoașterea mișcării muncitorești din regiunea Hunedoara în perioada stabilizării relative a capitalismului*, în *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, vol. III. Deva, 1956, p. 182.

⁶ *Ibidem*.

⁷ E. Rusecki, *op. cit.*, p. 70.

⁸ G. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a p. 468.

⁹ B. Basa, *op. cit.* p. 175.

existau doar două spitale : în Petroșani și în Vulcan, dintre care cel mai mare, cel din Petroșani avea numai 68 de paturi. Peste toate neajunsurile plana foametea și sărăcia. La minele din Petrila, în iulie 1926, societatea „Petroșani“ reduce rația de alimente lunară necesară familiilor de mineri, cu 10⁰/₁₀¹. Populația Văii Jiului era lipsită pînă și de sare. Într-o telegramă trimisă prefecturii județului Hunedoara, direcția minelor din Petroșani era silită să arate, în august 1926, că „muncitorimea suferă mult din lipsa sării și situația este insuportabilă“². Faptul este cu atît mai condamnabil cu cît România era una dintre principalele țări din Europa exportatoare de sare.

Minerii trăiau în nesiguranța zilei de mîine. În fiecare zi se puteau trezi aruncați în stradă, pradă șomajului. În aprilie 1926, societatea minieră „LONEA“ concediază 520 de muncitori sub motiv că „e prea mare efectivul“³. După cifra oficială, care este mult scăzută, dată de direcția minelor din Lupeni, în primăvara anului 1928 se găseau fără lucru în Lupeni un număr de 380 de mineri⁴. „Toți acești mineri — arată raportul unui inspector general sosit în Valea Jiului — trăiesc din ajutorul dat de locuitorii din acea regiune. În situația lor disperată sînt susceptibili de orice mișcare“⁵.

În goană după profituri cît mai mari, capitaliștii au redus salariile muncitorilor, mărind în același timp prețurile la mijloacele de subzistență. Salariul unui lucrător, în subteran, la minele de aur aparținătoare societății „MICA“, de pildă, era de 60 de lei pe zi, iar al unui lucrător la suprafață nu depășea suma de 40 de lei. În aceste salarii erau calculate sporurile și toate celelalte adaosuri. În Valea Jiului, la Petrila, salariile muncitorilor pe post (șut sau schimb care coincide cu o zi de muncă), inclusiv posturile suplimentare, erau următoarele :

— mineri	140 lei
— ajutori mineri	127,40 lei
— vagonetari	110,70 lei
— zileri subterani	91,40 lei
— zileri suprafață	84,50 lei ⁶

În același timp prețul alimentelor, îmbrăcămintei și încălțăminteii era foarte ridicat. De notat este faptul că muncitorilor mineri, avînd în marea lor majoritate familii numeroase, — față de prețurile alimentelor, îmbrăcămintea și încălțăminteii necesare — cu greu le ajungea salariul de mizerie pentru care erau siliți să lucreze. Cu un salariu de 3 780 de lei lunar, lucrînd în medie 27 de posturi pe lună, un minier nu avea posibilitatea să-și cumpere un costum de haine care se vindea

¹ Arh. Stat. Hunedcra, fil. Petroșani, dos. 1, f. 29.

² B. B a s a, *op. cit.*, p. 175.

³ Arh. Stat. Hunedcra, fil. Petroșani, dos. 1, f. 11.

⁴ *Ibidem*, dos. 4, f. 43—69.

⁵ *Ibidem*, dos. 3, f. 232.

⁶ *Ibidem*, dos. Statistica pe anul 1928.

în 1928 cu 4 130 de lei¹. Și asta în timp ce tantiema unui subdirector tehnic se ridica la suma de 230 000 lei, iar beneficiul net al societății „Lupeni” din anul 1928 era de 89 386 153,75 lei². Chiar și autoritățile din Valea Jiului erau silite să recunoască, că „traiul (muncitorilor n.n.) este foarte greu din cauza scumpetei”³. În aprilie 1926 compania de jandarmi din Petroșani raporta că din cauza salariilor mici și a stării de mizerie, în general, minerii din Lonea sînt extrem de nemulțumiți⁴.

Această stare de lucruri nu putea să nu dea naștere la frământări neîntrerupte în sinul minerilor. Concomitent cu adîncirea mizeriei, masele muncitorești se maturizează din punct de vedere politic și își dau tot mai limpede seama că singurul partid în stare să le conducă la luptă împotriva ofensivei capitalului este Partidul Comunist din România, deoarece acesta, chiar de la începutul existenței sale, își câștigase un prestigiu tot mai mare în lupta pentru apărarea drepturilor obținute în perioada avîntului revoluționar. El a dus o politică de demascare a planurilor burgheziei de a stabiliza capitalismul pe seama exploatării barbare a clasei muncitoare și a scos la iveală esența burgheză, limitată, a „reformelor democratice” ale burgheziei și moșierimii. În același timp, P.C.R. a luptat pentru imprimarea unei linii juste în mișcarea sindicală și pentru transformarea sindicatelor într-o organizație largă de masă a clasei muncitoare, capabilă să mobilizeze masele împotriva exploatării capitaliste.

III. Încă din anul 1923, valul mișcării greviste a cuprins numeroase centre muncitorești din țară. Printre cele mai importante se numără: București, Valea Mureșului, Timișoara, Tîrgu Mureș, Brașov, Arad, Satu-Mare etc. În total, după datele „Buletinului Ministerului Muncii” comentate de gazeta „Socialismul”, numai în primele șase luni ale anului 1923 au avut loc 291 de conflicte de muncă, cuprinzînd peste 75 600 de muncitori dintre care 47 590 erau organizați în sindicate⁵. Aceste mișcări greviste conduse de P.C.R. erau îndreptate spre apărarea cuceririlor dobîndite în perioada avîntului revoluționar. Ele confirmau că muncitorimea răspundea la chemările partidului comunist, că ea se orienta spre organizațiile sindicale care se bazau pe principiul luptei de clasă revoluționare și că reformiștii, partizani ai „înțelegerii” și „păcii sociale” pierdeau terenul de sub picioare. Influența lor în sindicate și în rîndul muncitorimii s-a redus tot mai mult⁶.

În ianuarie 1924, siguranța din Deva, referindu-se la situația de mizerie în care fusese aruncată muncitorimea minieră, din Valea Jiului de către proprietarii de întreprinderi, raporta îngrijorată forurilor su-

¹ *Lecții...* p. 213.

² Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. Dare de seamă a Societății Petroșani din aprilie 1929.

³ *Ibidem*, dos. 1, f. 15.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Lecții...* p. 219.

⁶ *Ibidem*, p. 220.

perioare, că „înclinația muncitorilor spre comunism în anul trecut a crescut mult”¹. Același lucru este atestat și de siguranța din Petroșani. Subliniind vădita orientare spre stînga a conducătorilor sindicaliști din Valea Jiului, siguranța din Petroșani, raporta că o mare parte dintre aceștia, în 1923, „se depărtează de la adevăratul scop al sindicalizării profesionale permise de legile în vigoare (adică de la scopurile cerute de interesele burgheziei n.n.) și adoptă principii de ordin comunist”².

Așadar, clasele dominante din România aveau cunoștință de influența crescîndă a Partidului Comunist din România în sînul maselor muncitorești. Și într-adevăr, chiar din primele zile ale existenței sale, P.C.R. a dus o luptă intransigentă împotriva regimului burghezo-moșieresc, a apărut interesele oamenilor muncii de la orașe și sate, s-a situat pe poziții leniniste în problema națională și a mobilizat masele pentru apărarea revoluționară a Uniunii Sovietice. Această politică exprima interesele vitale ale poporului muncitor.

Creșterea prestigiului P.C.R. și a influenței sale în rîndurile maselor largi muncitoare și politica sa consecventă de apărare a intereselor celor ce muncesc au stîrnit ura turbată a claselor exploatoare care vedeau în P.C.R. o primejdie directă pentru dominația lor de clasă. De aceea, în primăvara anului 1924 clasele exploatoare au scos Partidul Comunist din România în afara legilor³.

Concomitent cu scoaterea partidului comunist în afara legilor, burghezia și moșierimea romînă au mărit teroarea față de mișcarea muncitorească, au prelungit ziua de muncă, au scăzut salariile etc., înăspriind prin acestea, exploatarea maselor muncitoare. În țară a fost instaurată starea de asediu și s-au luat măsuri excepționale îndreptate împotriva Partidului Comunist și a oricăror organizații revoluționare (sindicate, organizații de tineret etc.). Dar în ciuda acestor măsuri, nu mult după scoaterea în afara legilor, P.C.R. a condus o puternică grevă de masă care a cuprins întreaga Vale a Mureșului și care a durat șase săptămîni⁴.

Scos în afara legilor și avînd de înfruntat teroarea burghezo-moșierescă, Partidul Comunist din România a trebuit să găsească noi metode de muncă corespunzătoare împrejurărilor. El și-a reorganizat activitatea pe baze noi, și-a creat un aparat ilegal, a adoptat o nouă tactică de luptă corespunzătoare noilor cerințe, a îmbinat activitatea ilegală cu formele de luptă legale pentru apărarea intereselor clasei muncitoare, împotriva ofensivei patronale. În felul acesta, Partidul Comunist a reușit să organizeze și să conducă, din adîncă ilegalitate, puternice acțiuni greviste, ca cele de la societățile petrolifere „Concordia” și „Vega” din Ploiești, a metalurgiștilor din Oradea etc.⁵.

¹ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 572, fasc. 14.

² *Ibidem*.

³ *Lecții...* p. 226.

⁴ *Ibidem*, pp. 226—227.

⁵ *Ibidem*, pp. 227 și 237.

Foametea, sărăcia și concedierile în masă fac să crească și nemulțumirile muncitorilor din fostul județ Hunedoara. Revendicînd dreptul la o viață mai bună, muncitorii care lucrau la societatea minelor de aur „Ruda 12 Apostoli“ din Brad, în număr de cca. 500, declară grevă la 2 decembrie 1924¹. Cauzele imediate ale grevei erau: concedierea unui număr însemnat de lucrători, reducerea salariilor cu 20%—40% și neachitarea lor pe luna noiembrie 1924, denunțarea de către societate a contractului colectiv înainte de termen, neacordarea ajutorului alimentar pentru familiile minerilor, sistarea lucrului la două mine și scumpirea explozibilului, scumpire folosită de patroni ca o creștere a cheltuielilor legate de exploatarea aurului și pretext de a refuza plata salariilor la timp și fără reduceri². Greva durează pînă în 10 decembrie 1924, cînd conducerea societății, fiind sprijinită de baionetele jandarmilor și de cozile de topor social-democrate de dreapta, silește o parte din muncitori să reia lucrul³. În 16 decembrie 1924 însă, postul de jandarmi din Țebea anunța, alarmat, că minerii au refuzat din nou să intre în lucru, cerîndu-și „drepturile lor“⁴. Delegatul Ministerului Muncii care sosise la Brad să aplaneze conflictul dintre muncitori și patroni, „n-a putut hotărî nimic“ — arată raportul jandarmeriei — din cauza atitudinii ferme a minerilor greviști de a-și cîștiga cu orice preț dreptul la o viață mai bună. În 13 ianuarie 1925 au loc tratative de împăciuire între societate și muncitorii mineri. Dar, datorită bătăilor și schingiuirilor cît și a trădării șefilor social-democrați de dreapta, care au acceptat, cu ocazia tratativelor, să li se acorde minerilor doar un neînsemnat spor de salariu, muncitorii sînt nevoiți să reînceapă lucrul în mină. Astfel în dimineața zilei de 14 ianuarie, 90% din muncitori au reluat lucrul — anunța jandarmeria din Țebea — „și se crede că peste citeva zile vor relua toți lucrul“⁵.

În 3 martie același an, muncitorii de la minele de aur aparținînd societății „Toplița-Măgura-Concordia“, cu sediul în Băița (actual raion Brad), au intrat în grevă fiind nemulțumiți din cauza salariilor de mizerie ce le primeau. Pentru a stăvili acțiunea grevistă a minerilor, sînt trimiși jandarmi „care supraveghează îndeaproape mișcările muncitorilor“ — după cum arată un raport al postului de jandarmi din comuna Nevoș⁶. Inspectoratul Muncii din Arad trimite o comisie la fața locului, însă ancheta făcută de către comisie dă cîștig de cauză patronilor, iar în 16 martie muncitorii, forțați de autoritățile militare locale, sînt siliți să reia lucrul⁷. Neprimînd salariul de luni de zile și muncitorii de la întreprinderile forestiere „S.A. Cluj“, exploatarea Leș-

¹ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Deva, dos. 580, fasc. 592.

² *Ibidem*; „Minerul“, nr. 12 din 31 decembrie 1924.

³ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Deva, dos. 580, fasc. 592.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

nic-Veșel (actual raion Ilia) refuză să mai lucreze începînd din 8 aprilie 1925¹.

Acțiunile greviste se țin lanț. Postul de jandarmi din Băița raporta că muncitorii care lucrau la minele societății „Ruda 12 Apostoli“ au încetat din nou lucrul la 10 august 1925 pentru motivul că Direcția Minelor le plătește numai 40 de lei pe zi². În 14 septembrie au loc la Brad tratative între reprezentanții societății miniere „Ruda 12 Apostoli“ și ai muncitorimii, cu privire al încheierea noului contract colectiv de muncă, cel vechi fiind expirat de la 1 august 1925. Cu ocazia tratativelor, muncitorii minieri au prezentat un memoriu prin care cereau să se revizuiască și să se completeze contractul colectiv în sensul dorit de marea masă a minerilor. Memoriul fusese întocmit de altfel, încă în iulie 1925 și prezentat direcției minelor din Brad³. Cu toate că sindicatele muncitorești de la minele din Brad erau afiliate sindicatelor galbene de la Amsterdam, sub presiunea de jos a maselor miniere, conducătorii social-democrați se văd nevoiți să accepte introducerea în memoriu a unor revendicări legate direct de interesele muncitorimii. Dezvăluind situația grea în care se zăbeau familiile lor, minerii arată că : „traiul vieții se îngreunează încontinuu, scumpetea crește neîntrerupt. salariile noastre deși nu erau în proporție cu scumpetea, în luna ianuarie au fost reduse“⁴. Muncitorii cer ca pe viitor salarizarea să fie următoarea :

- a) Minerii, pe zi 60 de lei minimum, 100 de lei în medie.
- b) Ajutorii mineri, 50 de lei minimum, 80 de lei în medie.
- c) Zidarii și dulgherii, 60 de lei minimum, 100 de lei în medie.
- d) Vagonetarii 40 de lei minimum. 65 de lei în medie.
- e) Copiii care lucrează în mină, 35 de lei minimum, 50 de lei în medie.
- f) Mecanicii din mină și de la gurile de mină, minimum 10 lei pe oră. 16 lei în medie.

Pentru muncitorii care lucrau la suprafață, se cerea :

- a) Muncitorii de la stațiunile funicularului din Gura-Barza, 50 de lei minimum, 70 de lei în medie pe ziua de lucru.
- b) Muncitorii zidari și dulgheri de la gurile de mine, 60 de lei minimum, 90 de lei în medie pe ziua de lucru.
- c) Muncitorii fierari de la gurile de mine, 12 lei minimum pe oră, 18 lei în medie.
- d) Celelalte categorii de muncitori să primească un spor de 50% la salariile existente. Pentru orele suplimentare, muncitorii mineri cer direcției să le plătească încă 50% pe lângă salariul obișnuit. Pentru lucrul în mină în zilele de sărbători și duminici să primească 100%, iar pentru orele suplimentare făcute în zilele de duminici și sărbători să primească 150%. Muncitorii care lucrează în locuri umede, neaerisite timp de peste o oră, să fie retribuiți cu un spor de salariu de 40%.

¹ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Deva, dos. 580, fasc. 592.

² *Ibidem*.

³ Arhiva Comitetului Geologic, Brad, pachet 315.

⁴ *Ibidem*.

În ce privește problema alimentară, muncitorii mineri cereau în memoriu : pentru muncitorii care lucrează în subsol să se acorde făină în cantitate de 16 kg pe lună, iar pentru muncitorii care lucrează la suprafață și pentru membrii lor de familie câte 10 kg lunar. Această cantitate de făină să fie : 25% făină fină, iar restul făină de piine cu prețul unitar de 4,80 lei kg. De asemenea, se cerea ca fiecare muncitor și membrii săi de familie să primească lunar încă 2 kg făină de piine. Prin membrii de familie se înțelegeau : soția muncitorului, copiii pînă la vârsta de 14 ani și părinții muncitorului în caz că sînt inapți de muncă și sînt întreținuți de muncitor. Minerii mai cereau :

a) Cîte un kg untură lunar pentru fiecare muncitor și $\frac{1}{2}$ kg pentru fiecare membru de familie, cu prețul de 50 de lei kg.

b) Cîte un kg slănină lunar pentru fiecare muncitor și cîte $\frac{1}{2}$ kg pentru fiecare membru de familie, cu prețul de 50 de lei kg.

c) Cîte 10 kg porumb pentru fiecare muncitor și cîte 5 kg pentru fiecare membru de familie, cu prețul de 3 lei kg.

d) Celelalte alimente strict necesare familiilor de mineri să fie acordate de către societate, la cererea muncitorilor, cu prețul de cost existent.

e) Muncitorii cer direcției minelor, ca cei ce lucrează la subsol precum și cei de la gurile de mine să primească din 4 în 4 luni cîte o pereche de bocanci, iar minerii care lucrează la suprafață și care au împlinit 6 luni în serviciul societății, să primească din 6 în 6 luni cîte o pereche de bocanci cu prețul de 230 de lei perechea.

f) În noul contract colectiv muncitorii cer să se specifice că cei care au o vechime de 3 ani în serviciul societății, să primească un concediu de 5 zile pe an. Cei cu o vechime de peste 3 ani să primească o zi în plus pentru fiecare an servit și acestea să fie plătite ca zile lucrate, inclusiv toate adaosurile și sporurile prevăzute în contract.

g) Direcția minelor să instaleze băi, care să fie puse în mod gratuit la dispoziția minerilor.

h) Premiile de sîrguință să fie sporite pentru toate categoriile de muncitori, acordîndu-se cîte 8 lei pentru fiecare șut¹.

La revendicările muncitorilor prezentate direcției, aceasta răspunde prin refuz, motivînd că nu este în stare să le satisfacă doleanțele, din cauza cheltuielilor prea mari. De notat este faptul că la această dată, profitul societății se ridica la 40 de milioane lei². Patronii cereau muncitorilor să rămîină la condițiile vechiului contract colectiv, deoarece — după părerea lor — „o rezolvare grăbită și o acordare de sporuri ar duce în mod fatal la o zdruncinare a echilibrului“³, adică la scăderea profiturilor societății.

Cu ocazia tratativelor dintre muncitori și patroni, a ieșit la iveală rolul de slugi ale burgheziei, jucat de conducătorii social-democrați de dreapta. Astfel, trădătorul Eftimie Gherman, referindu-se la con-

¹ Arhiva Comitetului Geologic, Brad, pachet 315.

² B. B a s a, *op. cit.*, p. 181.

³ Arhiva Comitetului Geologic, Brad, pachet 315.

tractul colectiv încheiat în ianuarie 1925, arată că el, împreună cu ceilalți șefi social-democrați, au acceptat acel contract deși era dezavantajos pentru mineri, cu scopul de a înlătura „anarhia ce se produsese printre muncitori și care ajunsese la apogeu”¹, în al doilea rând a ținut seama de situația societății. Pentru trădătorii social-democrați de dreapta, lupta revoluționară a maselor de mineri, condusă de P.C.R., era sinonimă cu anarhia și în mod conștient duceau o muncă de subminare și dezorganizare a tuturor acțiunilor muncitorești. Punându-se în slujba capitaliștilor, ei căutau, în mod sistematic, să abată masele de la lupta revoluționară și să le transforme în unelte docile ale patronilor. De aceea, în ce privește noul contract colectiv, social-democrații de dreapta au acceptat punctul de vedere al direcției minelor.

Dar, sub presiunea minerilor greviști, tratativele se reiau în 17 septembrie, fără a aduce însă vreun rezultat pozitiv pentru muncitori. Nesatisfăcându-li-se cererile, ei continuă greva și în 18 septembrie în ciuda tuturor insistențelor și încercărilor șefilor social-democrați de a-i determina să-și rezolve „în mod pașnic” problemele ce-i frământau². Secția de jandarmi din Brad raporta că a dat dispozițiuni ca în comunele unde locuiau minerii greviști, să fie detașați jandarmi pentru a supraveghea orice mișcări ale muncitorilor „și pentru menținerea ordinii”³. Din cei 2 087 de salariați cîți avea societatea „Ruda 12 Apostoli” la data începerii grevei, au participat la grevă 1 800 de muncitori mineri⁴. În decursul grevei, muncitorii greviști controlau zi și noapte comunele din regiunea minieră, pentru a nu da posibilitate spărgătorilor de grevă să reia lucrul. Pretura din Brad raporta prefecturii că minerii greviști din comuna Țărățel, pentru a nu lăsa jandarmii să intre în comună spre a-i sili pe mineri să reia lucrul, s-au baricadat, ridicînd un zid de piatră de-a curmezișul șoselei. De asemenea, în comuna Crișcior, minerii „au distrus conductul sîrmei telefonice doborînd 4 stîlpi”, cu scopul de a împiedica autoritățile să comunice între ele⁵. În Brad, muncitorii refuză să reia lucrul la îndemnul spărgătorilor de grevă și îi izgonesc, amenințându-i cu moartea⁶.

Cunoscînd starea de spirit a populației muncitoare, pretura din Brad dă ordin ca, începînd din 8 octombrie, în comunele locuite de greviști, circulația muncitorilor să fie interzisă pe ulițe, pe cîmp, sau prin păduri între orele 19—6 dimineața, fără legitimație emisă de primarii comunali⁷. Această restricție a durat pînă în 26 octombrie

¹ Arhiva Comitetului Geologic, Brad, pachet 315.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Revista Conflictelor colective de nuncă din 1925*, Direcția de Studii și statistică, București, 1926, pp. 50—51.

⁵ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Deva, dos. 580, fasc. 9777.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

„cînd spiritele muncitorilor s-au mai liniștit“ — după cum relatează pretura din Brad¹. „Liniștea“ minerilor greviști se datora arestărilor și maltratărilor la care au fost supuși o parte mare dintre muncitori cît și reluării lucrului, „în mod parțial, cu un rumăr mai restrîns de lucrători“², adică cu spărgătorii de grevă. Prin urmare, muncitorii au răspuns refuzului patronilor de a le satisface revendicările, printr-o puternică grevă și, după cum arată ziarul „Viața muncitoare“ din 8 noiembrie 1925 printr-o îndelungată luptă³.

Minerii greviști au fost sprijiniți în lupta lor de către organizațiile muncitorești din toată țara, mai ales de către sindicatele unitare care nu au ținut seama că muncitorii de la minele din Brad sînt afiliați sindicatelor galbene de la Amsterdam, ci și-au făcut datoria lor de clasă atunci cînd a fost vorba de a veni în ajutorul unor frați în luptă cu patronii⁴.

Fiind siliți de autoritățile militare și civile și trădați de către șefii social-democrați de dreapta, minerii reiau lucrul la 2 noiembrie⁵.

La începutul lunii iulie 1926, intră în grevă muncitorii turnători de la Uzina din Călan, deoarece conducerea uzinei a refuzat să le satisfacă revendicările. Greviștii cereau: mărirea salariului, dreptul la concediu și îmbunătățirea condițiilor de muncă. Greva a durat cîteva zile. Dar și aici, ca și la Brad, în timpul tratativelor dintre muncitori și patroni, liderii social-democrați de dreapta trădează cauza muncitorimii, susținînd interesele de clasă ale patronilor uzinei. Eșecul tratativelor din iulie a dus la izbucnirea unei noi greve. Conducerea uzinei din Călan raporta alarmată Direcției Generale din București, la 23 august, că: „...lucrătorii noștri, o dată cu eșirea din lucru a echipei prime, adică azi la orele 14¹/₄ au declarat grevă, astfel că din acel timp încoace uzina pauzează complectamente. Din partea noastră s-au luat imediat toate măsurile cuvenite, avizîndu-se autoritățile respective“⁶. Printre revendicările prezentate de muncitorii greviști conducerii uzinei, figurau: majorarea salariului și dreptul la concediu⁷. Șefii social-democrați au convocat pe muncitorii greviști la sediul sindicatului din localitate și i-au îndemnat să reia lucrul. Concomitent, elementele trădătoare din sinul sindicatului galben au intrat în lucru, reușind să spargă greva. În urma trădării social-democraților și a rolului nefast jucat de spărgătorii de grevă, muncitorii sînt forțați să reia lucrul în dimineața zilei de 22 septembrie⁸, după ce rezistaseră presiunii autorităților și a conducerii uzinei timp de o lună de zile.

¹ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Deva, dos. 580, fasc. 9777.

² *Ibidem*.

³ *Documente din Istoria P.C.R.*, 1923—1928, vol. II, p. 396.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Revista „Conflictele colective de muncă din 1925“, pp. 50—51.

⁶ Arhiva Uzinei Călan (nearanjată).

⁷ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Deva, dos. probleme muncitorești, fasc. 13.920.

⁸ B. B. a. s. a., *op. cit.* p. 181.

IV. Lupta muncitorilor hunedoreni împotriva ofensivei patronale din perioada stabilizării relative a capitalismului se desfășoară cu toată intensitatea și în bazinul carbonifer din Valea Jiului. Dar, spre deosebire de alte centre industriale din fostul județ Hunedoara, aici influența partidului comunist este mult mai puternică. Rapoartele lunare pe anul 1925 ale companiei de jandarmi din Petroșani, se văd nevoite să semnaleze propaganda comunistă¹. Același lucru îl relatează în raportul său un inspector general din Ministerul Minelor, care scrie: „În timpul cît am stat în Valea Jiului, am observat că raportul între societăți și între locuitorii regiunii nu este prielnic, aceștia din urmă stînd sub conducerea elementelor comuniste“².

Și aici, ca pretutindeni, grevele se țin lanț. La 2 august 1928 muncitorii de la mina „Chorin“ din Vulcan refuză să mai lucreze din cauza salariului scăzut. În 9—10 august același an, minerii din Aninoasa refuză să mai presteze ore suplimentare. La ambele mine, muncitorii, în acțiunile lor sînt conduși de comuniști³. La sfîrșitul lunii august autoritățile din Petroșani sesizau alarmate că muncitorii mineri din întregă Valea Jiului „sînt pe picior de a face grevă pe motivul că au plata mică și nu au toți locuințe“⁴.

În cursul lunii mai 1928 muncitorii mineri exploatați și asupriți cu cruzime de către capitaliști, conduși de către Partidul Comunist din România, desfășoară o puternică acțiune grevistă în toată Valea Jiului. Adresîndu-se maselor muncitoare, cu ocazia zilei de 1 mai 1928, P.C.R. arăta într-un manifest că ziua de 1 mai trebuie să fie „un strigăt de luptă contra ofensivei capitaliste și împotriva prigoanei ce sugrumă pe luptătorii clasei muncitoare“⁵. Greva izbucnește în 3 mai fiind pregătită în mod sistematic de către comuniști. Lucrul acesta a fost subliniat și de autoritățile din Valea Jiului, căci într-o telegramă a direcției minelor din Lupeni datată 11 mai 1928, se arată că „situația se poate atribui instigărilor făcute de elementele locale comuniste“⁶. Într-un raport al Societății miniere din Lupeni se relatează că „o propagandă ascunsă și puternică a început între lucrători și vechile nuclee comuniste și-au reluat activitatea“ încă înainte de a începe greva. În zilele grevei — arăta raportul vădit tendențios — erau prezenți în Valea Jiului „agenți comuniști ai lui Bela Kuhn și agenți veniți direct din Rusia“⁷. Proprietarii de întreprinderi prezintă pe comuniștii din Valea Jiului drept „agenți străini“ cu scopul de a crea diversiuni și a submina creșterea influenței P.C.R. în rîndul maselor muncitoare. Din cele relatate atît în telegramă cît și în raportul direcțiunii minelor din Lupeni, rezultă că greva, care a izbucnit la

¹ B. B a s a, *op. cit.*, p. 181.

² Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 3, f. 232—233.

³ *Ibidem*, dos. 1, f. 29.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Documente din istoria P.C.R., 1923—1928*, vol. II., p. 543.

⁶ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 3, f. 231.

⁷ *Ibidem*, dos. 4, f. 102.

3 mai 1928, a fost organizată sub directa îndrumare a Partidului Comunist din România.

În primele zile ale grevei, situația producției de cărbune și a numărului muncitorilor care lucrau la minele din Lupeni, era următoarea :

Data	Producția normală	Producția dată	Efectiv normal de muncitori	Muncitori în lucru
3 mai	2 000 t	702 t	4 081	1 705
4 mai	2 000 t	82 t	4 081	2 948
5 mai	2 000 t	400 t	4 081	2 7731

Din aceste date rezultă că în 3 mai s-au prezentat la lucru 41,8⁰/₀ din muncitori, iar producția a fost de 35,1⁰/₀; în 4 mai, 72,2⁰/₀ din muncitori în timp ce producția a fost de 4,1⁰/₀; în 5 mai, 67,9⁰/₀ din muncitori iar producția a fost de 20⁰/₀. Dacă în zilele de 3 și 5 mai producția în medie s-a redus la un sfert, în 4 mai, când la lucru se prezintă numărul cel mai mare de muncitori, producția este aproape inexistentă. Acest fapt demonstrează că muncitorii, conștienți că patronii vor să lichideze greva, cu ajutorul spărgătorilor de grevă, s-au prezentat la lucru, dar au refuzat să-l reia, opunînd o rezistență pasivă.

La minele societății „Petroșani“, grupul Vulcan, în 3 mai au lipsit de la lucru cca. 500 de muncitori, iar producția a scăzut de la 1 055 tone, cît era normală, la 686 tone. La 4 mai, au refuzat să intre în lucru încă 2 500 de oameni, nescotîndu-se nici un vagonet de cărbune, iar în 5 mai numărul greviștilor s-a redus cu 200 de persoane, obținîndu-se o producție de cărbune de 400 de tone.

În 4 mai, la minele Societății „Valea Jiului de Sus“ s-au prezentat la lucru numai 8 muncitori, iar producția a fost inexistentă. În 5 mai, s-a lucrat cu 22 de muncitori, situația producției fiind aceeași ca și în 4 mai. La Petrila se semnalează „scăderea randamentului la pregătire și la abataj“, scădere care se datora „rezistenței pasive a muncitorilor“. Conform datelor, la abataj randamentul scăzuse de la 3,73 tone pe post la 2,94 tone, iar la pregătire de la 1,15 tone la 0,75 tone pe post².

Alarmat de amploarea grevei și de rezistența minerilor conduși de comuniști, guvernul liberal, pentru a înfrînge această rezistență și a înăbuși mișcarea grevistă, instituie starea de asediu în Valea Jiului și trimite la Lupeni și Vulcan 600 de soldați și 900 de jandarmi³.

¹ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 3, f. 234

² *Ibidem*, dos. ordine și circulări 1928.

³ *Ibidem*, dos. 4, f. 237.

Trimiterea forței armate la Lupeni și Vulcan demonstrează că în aceste două centre miniere, organizațiile comuniste erau foarte puternice, reușind să mobilizeze, din plin, masele muncitorești la luptă. „La Lupeni și Vulcan — arată un raport din acea vreme — acțiunile duse de elementele locale comuniste au găsit teren mai favorabil ca la Lonea și Petroșani unde supravegherea și controlul acestor elemente par a fi mai severe“¹.

La 6 mai 1928 are loc la Alba Iulia o adunare convocată de către conducătorii partidului național-tărănesc. Exploatând situația grea în care se aflau masele muncitoare, P.N.Ț. reușește, prin promisiuni demagogice, să mobilizeze o parte dintre minerii greviști din Valea Jiului să participe la manifestația de la Alba Iulia. Reușita propagandei național-tărăniste în rîndurile muncitorimii miniere s-a datorat în parte și greșelilor provocate, în acea perioadă, de elementele oportuniste din conducerea P.C.R., care, exprimînd tendințe legaliste-lichidatoriste, supraapreciau rolul P.N.Ț. în lupta pentru înlăturarea de la guvern a partidului liberal, punînd partidul comunist la remorca burgheziei². Congresul al IV-lea al P.C.R., din iunie 1928, criticînd aspru devierile săvîrșite, a cerut înlăturarea lor imediată.

La Alba Iulia masele muncitoare și-au dat seama că au fost înșelate de către burghezia național-tărănistă. Minerul Magyari Dionisie din Petroșani, participant la manifestația de la Alba Iulia, își amintește că în seara zilei de 6 mai 1928, după numeroasele discursuri ale țărăniștilor, discursuri în care nu se pomenea nici un cuvînt despre drepturile muncitorești a venit armata din Cetate și i-a forțat pe muncitori să meargă la gară. „Eram înconjurați de jandarmi — spune Magyari Dionisie — care nu lăsau oamenii să plece de acolo. Așa am fost ținuți pînă dimineața. Ni s-a spus să mergem la București să punem pe Maniu la conducere, dar noi ne-am întors acasă în Valea Jiului, sătui de atîtea vorbe goale“.

În seara zilei de 7 mai, muncitorii plecați la Alba Iulia s-au reîntors în Valea Jiului. Sosind acasă, minerii manifestează pe străzi scandînd: „Jos cu burjuii“; în același timp, „indivizi necunoscuți — după cum se relata într-un raport al direcției minelor din Lupeni — îndemnau la dezordine și la nereluarea lucrului a doua zi“³. Pentru direcția minelor din Lupeni, comuniștii care își desfășurau munca organizatorică și politică în adîncă ilegalitate erau „indivizi necunoscuți“, iar luptele greviste ale minerilor conduse de P.C.R. erau considerate „dezordini“.

Așadar, ura maselor muncitoare împotriva național-tărăniștilor demagogi întetește și mai mult lupta grevistă din Valea Jiului. Caracterizînd această stare de spirit, Congresul al IV-lea al P.C.R. arată, în rezoluția politică adoptată, că „în grelele condiții de fierbere revolu-

¹ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, f. 236—237.

² *Lecții*, p. 245.

³ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 3, f. 205.

ționară, mobilizarea maselor muncitoare e la fel de periculoasă atât pentru clica guvernamentală cât și pentru opoziția burgheză¹.

Teama de masele flămânde și nemulțumite determină guvernul să trimită în Valea Jiului încă un detașament de 177 jandarmi². Dar, în ciuda acestor măsuri de represiune, greva continuă. În 7 mai 1928 Inspectoratul general de siguranță din Timișoara raporta forurilor superioare: „În regiunea minieră Vulcan-Lupeni spiritele printre muncitori sînt foarte agitate. La Vulcan, din 1 500 de muncitori ce urmau să intre în lucru, nu au intrat decît 960, iar la Lupeni din 1 500, numai 148”³. Pentru a înăbuși cit mai repede cu puțință greva, la fața locului au sosit ministrul Tătărescu, generalul Davidoglu și 800 de jandarmi⁴. Dar în aceeași zi serviciul de siguranță din Petroșani raporta alarmat serviciului de siguranță din Sibiu că la orele 4,30 d.m. un număr de cca. 3 000 de muncitori din Vulcan au atacat două patrule de jandarmi. Patrulele însă, primind la timp întărituri, au deschis focul asupra muncitorilor, care, în fața presiunii armate, au fost nevoiți să se retragă și să se împrăștie. Au urmat arestările, fiind arestați 100 de muncitori⁵.

Concomitent cu evenimentele de la Vulcan, muncitorii de la Lupeni și Lonea continuă să rămînă în grevă; numai la Aninoasa și Petrila și parțial la Petroșani, datorită presiunii crescînde din partea autorităților militare, muncitorii au reluat lucrul⁶.

În 8 mai, la societatea „Petroșani” lucrau numai 996 de muncitori iar la societatea „Valea Jiului de Sus”, numai 50. La Societatea „Lupeni” nu s-a prezentat la lucru nici un miner⁷.

Mobilizați de către comuniști, cei 4 000 de mineri de la Lupeni au hotărît să organizeze o adunare în colonia „Braia” în dimineața zilei de 8 mai, cu scopul de a-și formula revendicările față de societate. Și într-adevăr, în dimineața zilei de 8 mai — după cum reiese din raportul direcției minelor din Lupeni, „lumea curgea spre locul desemnat de adunare”⁸. Jandarmii însă au încercat să oprească trecerea spre colonie, cu o patrulă de 8 oameni, fapt care a determinat mulțimea să se adune în fața direcției și să devină tot mai amenințătoare. Muncitorii întruniți, după ce „au rupt cu organizațiile profesionale”⁹ (social-democrate de dreapta n.n.) și-au formulat în scris revendicările și au ales delegați, care să ducă tratative cu patronii.

Revendicările formulate de mineri și expuse în memoriul prezentat direcției minelor de către delegați, erau următoarele :

¹ *Documente din istoria P.C.R.*, 1923—1928, vol. II, p. 564.

² Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 3, f. 284.

³ Arh. Institut. de istoria partidului, f. 77, unit. păstr. 7322, f. 1.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 2.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 3, f. 286.

⁸ *Ibidem*, f. 205.

⁹ *Ibidem*.

a) Preţuri reduse la articolele vândute muncitorilor de către magazinele de consum ale societăţii.

b) Posturile suplimentare să fie plătite cu 50%.

c) Timpul de muncă să fie de 8 ore pe zi pentru toate categoriile de muncitori, în care să se includă atât intrarea cât şi ieşirea din mină.

d) Din câştigul net al societăţii, muncitorilor să li se dea 10%.

e) Să fie reprimiţi la lucru toţi muncitorii concediaţi.

f) Dacă costul vieţii se urcă, să se mărească şi plata muncii în acord.

g) În loc de 15 vagonete de cărbuni acordate minerilor drept combustibil de încălzit, să li se dea 18 vagonete.

h) Premiile după vagonetele de cărbuni extraşi din mine să fie şterse — deoarece acestea se acordau oamenilor de încredere ai patronilor şi nu celor care le meritau —, iar preţul unui vagonet de cărbune să se plătească cu 32—35 lei, conform locurilor de muncă.

i) Pentru fiecare vagonet şters¹ muncitorii cer să li se plătească câte 10 lei, drept preţ al muncii depuse, iar suma adunată pe seama vagonetelor şterse şi a amenzilor, să se verse la fondul de ajutor al muncitorilor.

j) Pentru muncitorii care lucrează în regie, atât în mină cât şi la suprafaţă, să se mărească salariul cu cca. 30%.

l) Pe fiecare abataj să fie un delegat ales de către mineri, plătit de societate, care să controleze şi să şteargă, când e cazul, vagonetele de cărbune încărcate în mod necorespunzător.

m) Îndepărtarea din serviciul societăţii a elementelor necorespunzătoare, adică a cozilor de topor².

Din memoriul prezentat direcţiei, reiese în mod evident că muncitorii revendică drepturi politice ca: controlul muncitoresc în mine, reprimirea la lucru a muncitorilor concediaţi, cât şi drepturi economice: ziua de muncă de 8 ore, mărirea salariului, plata pentru munca suplimentară, reducerea preţurilor la articolele alimentare, de îmbrăcăminte şi încălţăminte, iar munca în acord să se plătească conform creşterii costului vieţii.

Înainte direcţiei, cererile muncitorilor au fost respinse ca „neavenite şi rău intenţionate“. Direcţia minelor din Lupeni încerca să justifice refuzul de a satisface revendicările muncitorilor, afirmând că există un contract colectiv valabil pînă la 31 decembrie 1928. Din această cauză — arătau conducătorii minelor — cererile muncitorilor nu sînt actuale. Pe capitalişti îi alarmau în special punctele din memoriu în care minerii cer ca din câştigul net al societăţii să beneficieze şi muncitorii cu 10%, ca pe fiecare abataj să existe câte un delegat, ales de către mineri, pentru a controla desfăşurarea muncii şi în sfîrşit, îndepărtarea din serviciu a unor muncitori şi funcţionari auxiliari, oa-

¹ Prin vagonet şters se înţelege vagonetul cu cărbuni nepontat pe motivul că nu era încărcat conform regulamentului sau avea un procent prea mare de material steril faţă de cantitatea de cărbune.

² Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroşani, dos. 3. f. 270—271.

meni de încredere ai societății. Alarmarea patronilor este exprimată de un inspector general de mine care notează în raportul său că: „pretențiunile acestea sînt de natură sovietică, care nici într-o împrejurare nu pot fi satisfăcute, deoarece acceptarea acestor pretenții ar duce la distrugerea disciplinei și ordinii ce trebuie să domnească în toate exploatarea miniere”¹.

Trebuie menționat că la adunarea muncitorească din colonia „Braia”, agenți ai P.N.Ț. au încercat să canalizeze desfășurarea discuțiilor, în sensul voit de ei. Însă muncitorimea, conștientă și sătulă de promisiuni demagogice, îi înlătură și își impune în memoriu, punctul de vedere propriu. „Național-țărăniștii. în loc să conducă — relatează un raport al direcției minelor din Lupeni — au fost dominați de masele de lucrători, care aveau șefii lor oculti”² (comuniști n.n.). Rezultă deci că influența partidului comunist în rîndurile muncitorilor mineri din Valea Jiului era atît de puternică, încît agenții partidelor burgheze pierduseră orice teren.

Neprimind un răspuns favorabil la cererile lor, muncitorii continuă să rămînă în grevă. În 9 mai, la minele societății „Lupeni” producția de cărbune scăzuse la 1180 de tone, adică la jumătate din producția normală. În 10 mai, lipsesc de la lucru 1000 de muncitori, iar proburgheze pierduseră orice teren.

La minele societății „Petroșani”, grupul Vulcan, în 9 mai, s-a lucrat cu 2576 de schimburi de lucru și s-au scos numai 1064 de tone cărbune, iar în 11 mai, s-a lucrat cu 3373 schimburi de lucru, dîndu-se o producție de 1354 tone cărbune³. La minele societății „Valea Jiului de Sus” în zilele de 9—11 mai, cu toate că o parte din muncitori au reluat lucrul, producția a fost foarte redusă, minerii lucrînd doar de formă⁴. Muncitorii care au reluat lucrul refuză însă, începînd din 9 mai, să se mai supună controlului mărcilor la intrarea în mină. Acest refuz se explică prin faptul că direcția minelor obliga pe mineri să sosească la locul de muncă cu o jumătate de oră înainte de începerea lucrului, în care timp, ei erau controlați prin mărci atît la ridicarea lămpilor necesare în mină cît și la intrarea propriu-zisă în subteran. Pe lîngă acest control sever cu mărci, efectuat de către oamenii de încredere ai societății, înainte de a intra muncitorul în mină, ajuns la locul de muncă, intervenea al treilea control din partea maistrului minier, pentru ca conducerea să aibă o evidență precisă a efectivului de muncitori care lucrează în ziua respectivă. Minerii alungă din mine pe maistrii, inginerii și trepădușii burgheziei, social-democrației de dreapta. Astfel, la minele societății „Lupeni” grupul Ștefan, muncitorii s-au purtat agresiv împotriva maistrului minier șef, nerecunoscîndu-i autoritatea, „pe inginerul șef de la exploatarea mi-

¹ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 3, f. 241.

² *Ibidem*, dos. 4, f. 102.

³ *Ibidem*, f. 235.

⁴ *Ibidem*, f. 236.

⁵ *Ibidem*.

nei „Leana“ l-a atacat o mulțime de muncitori cu securile“ iar pe doi social-democrați de dreapta minerii au cerut direcției să-i dea afară din lucru deoarece, „lor li se datorește faptul că muncitorii nu primesc alimente în natură“¹. În 11 mai, muncitorii greviști, îndrumați de comuniști, în numele maselor muncitoare din întreaga vale a Jiului, prezintă patronilor un nou memoriu cuprinzând cerințele acute ale minerilor.

- a) Ziua de lucru de 8 ore pentru toți muncitorii.
- b) Alimente cu prețuri reduse.
- c) Concedii de 6 zile pentru muncitorii cu o vechime în câmpul muncii de la 3—6 ani, iar pentru cei cu o vechime de la 6 ani în sus, altele zile de concediu câți ani au lucrat.
- d) Munca în acord să fie anulată.
- e) Muncitorii care au fost transferați de la brânșa lor în altă brânșă, să fie readuși și să li se dea salariul inițial.
- f) Să se plătească diferența de salar pe perioada mutării de la brânșa cu salariul mai mare la brânșa cu salariu mai mic.
- g) Să se dea suplimentul bănesc de 8% acordat pentru alimente, care a fost anulat.
- h) În timp de iarnă să nu se facă concedieri.
- i) Cantitatea de cărbune pentru fiecare familie de miner să fie cîte un vagonet lunar în perioada de la 1 mai—1 noiembrie și cîte 2 vagonete de la 1 noiembrie—1 mai anul următor.
- j) Societatea să sisteze reținerile de salarii în folosul bisericii.
- l) Societatea, la fiecare sfîrșit de an, să distribuie muncitorilor 10% din beneficiul ei.
- m) Femeile și copiii să nu fie puși la munci grele.
- n) Căraușii să fie plătiți după șut și nu cu luna.
- o) Orele suplimentare să fie plătite cu 50%, iar amenzile să fie anulate.
- p) Pensionarilor să li se acorde cărbuni în fiecare lună, iar la 4 luni un car de lemne².

Dacă facem o comparație între cele două memorii înaintate de muncitori direcției, în 8 și 11 mai, reiese că revendicările sînt aproape aceleași: economice și într-o măsură mai mică, politice. Prin urmare, cauzele care au determinat pe muncitori să declare greva sînt, în primul rînd, de natură economică și numai în al doilea rînd, au un caracter politic.

Pentru a sili pe patronii minelor din Valea Jiului să satisfacă de data aceasta revendicările prezentate de muncitori, comuniștii își intensifică tot mai mult activitatea în sinul minerilor, organizează demonstrații și întruniri. Primarul din Lupeni raporta în 12 mai 1928 că „comuniștii dezvoltă o activitate febrilă în Valea Jiului“³. La fel Siguranța din Petroșani, raporta că „în zilele de 11 și 12 a.c. (comuniștii

¹ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 4, f. 206.

² *Ibidem*, dos. 3, f. 281—282.

³ Arh. Inst. de istorie a partidului, f. 77 unit. păstr. 7321, f.5.

n.n.) au ținut întruniri în mod clandestin pe cîmpia Kakasvár, comuna Vulcan¹. Pe cîmpia Kakasvár, s-au adunat în 12 mai cca. 200 de muncitori. Pentru a scăpa de sub supravegherea organelor administrative, adunarea a fost organizată sub formă de excursie. La adunare, în cuvîntările lor comuniștii au combătut politica guvernului față de muncitori și au înfierat autoritățile care arestaseră pe comuniștii din Timișoara². Totodată, comuniștii au arătat muncitorilor că „dacă autoritățile le-au închis sindicatele (unitare n.n.) ei să rămînă mai departe organizați”³.

Față de revendicările juste ale muncitorimii, social-democrații de dreapta iau o atitudine negativă. Ei consideră cele susținute de mineri în memoriul lor „pretexte ce nu sînt reale”⁴. Într-o noțiune votată în 19 mai, cu ocazia unei conferințe a conducătorilor P.S.D. din Valea Jiului, trădătorii social-democrați se desolidarizează de lupta grevistă a minerilor, arătînd că „elementele comuniste au luat ca bază a acțiunii lor, anumite revendicări care nu sînt reale”⁵. Conferința conducătorilor P.S.D. chema muncitorimea „să se rețină de la astfel de acțiuni”, adică, cu alte cuvinte, să renunțe la lupta revoluționară. Social-democrații primiseră directive din partea direcției minelor de a sparge unitatea de luptă a clasei muncitoare și prin urmare de a lichida greva încă în 13 mai. Cu această ocazie, directorul general al minelor, Bujoiu, cere șefilor social-democrați, să anunțe muncitorimea că „contractul colectiv nu poate fi modificat” și în consecință cererile minerilor nu pot fi luate în considerare⁶. În 14 mai, aducîndu-li-se la cunoștință de către social-democrați că direcția nu este de acord cu revendicările lor, minerii hotărîsc să demonstreze în fața clădirii direcției minelor. Aflînd de aceasta, direcția a chemat în ajutor un detașament de jandarmi. Dar mulțimea minerilor nu a putut fi oprită de detașamentul de jandarmi, adus în grabă și postat în fața clădirii, cu scopul de a împiedica demonstrația maselor și de a apăra pe patroni de furia mulțimii.

Teama de muncitorimea grevistă, care manifesta pe străzi cerîndu-și dreptul la o viață mai bună, determină conducerea minelor să reia în discuție cererile muncitorilor. La tratative nu sînt acceptați însă delegații minerilor, ci trădătorii social-democrați Buciumean și György. De fapt tratativele nu au dat nici un rezultat favorabil pentru mineri. De aceea, cînd șefii social-democrați, care au fost de acord cu cele stabilite de conducerea minelor în timpul tratativelor, anunță muncitorimea că trebuie să se supună ordinelor direcției de a intra în mine pe baza controlului cu mărci „muncitorii au strigat că nu vor să accepte de loc controlul cu mărcile” și că „nu recunosc pe vechii conducători (social-democrații n.n.) a trata în numele lor”⁷.

¹ Arh. Inst. de istorie a partidului, f. 77, unit. păstr. 7322, f. 19.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, f. 20.

⁴ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 4, f. 101.

⁵ *Ibidem*, f. 96.

⁶ *Ibidem*, dos. 3, f. 206-207.

⁷ *Ibidem*, f. 207.

Referindu-se la acțiunile trădătoare ale șefilor social-democrați de dreapta din Valea Jiului, cu această ocazie, ziarul „Ferarul“, organ oficial al Uniunii generale a muncitorilor chimiști, metalurgiști și petroliști din România, în numărul din 1 decembrie 1928, adresându-se minerilor din bazinul carbonifer Valea Jiului, scria printre altele: „Este cunoscută tuturor trădarea din luna mai acest an. Sătui de promisiuni, muncitorii au pornit să-și cucerească drepturile, trecînd peste capul șefilor trădători. Știți ce a urmat: asmuțirea autorităților împotriva Dvs., sutele de arestări, bătăile, concedierile în masă și izgonirea din regiune a o mulțime de tovarăși. Știți cui se datoresc toate acestea? denunțurilor șefilor reformiști care vedeau în mișcarea muncitorilor o pierdere a autorității și a influenței lor, asupra muncitorilor...“¹.

Între timp, muncitorilor strînși în jurul clădirii direcției minelor li s-au alăturat alți mineri veniți de la mina „Carolina“. Rupînd cordonul de jandarmi, o parte din muncitori au pătruns în clădirea direcției „amenințînd cu securi și cu ciomege“ pe patroni și slugile lor. Aceștia, parte baricadîndu-se în birouri, parte refugiîndu-se, reușesc să scape de furia maselor. Subdirectorul general al minelor, Frey, voind să fugă acasă prin dosul clădirii direcției, a fost observat de cîteva femei, care huiduindu-l pînă ce acesta a ajuns la locuința sa, au intrat în curte și „cu parii de la trandafiri și cu alte ciomege au început să asalteze casa“².

În fața atitudinii tot mai hotărîte a muncitorilor greviști, autoritățile militare încearcă o nouă stratagemă. Sînt trimiși cîteva învățători și preoți, membrii ai P.N.Ț., să liniștească pe mineri. „În cuvîntările lor — relatează un raport al direcției minelor din Lupeni — național-tărăniștii au îndemnat mulțimea să reia lucrul. Mulțimea însă a început să-i huiduiască, să-i alunge cu pietre și chiar să-i lovească“³. Acest fapt demonstrează încă o dată, că agenții P.N.Ț. își pierduseră cu totul influența în rîndurile muncitorimii și chiar de la prima ocazie au fost înlăturați. Muncitorii, urmînd pe comuniști, au continuat să-și susțină revendicările.

În după-masa zilei de 14 mai sînt aduse noi trupe de jandarmi pentru a păzi Uzina electrică din Lupeni, la care se întrerupsese activitatea. În ziua următoare, greva continuă. Dimineața muncitorimea din toate părțile s-a strîns din nou în fața clădirii direcției minelor din Lupeni. Încercările jandarmilor de a împrăștia mulțimea nu au dat nici un rezultat. Către seară, conducerea minelor se vede silită să accepte, în cele din urmă, cererea muncitorilor de a se lucra în mină fără controlul mărcilor. Totuși, datorită presiunii exercitate de jandarmi, rolului trădător jucat de către social-democrații de dreapta și satisfacerii unor revendicări neesențiale, după 13 zile de grevă majoritatea muncitorilor au fost forțați să reia lucrul. Însă spiritele tot agitate au rămas. Direcția minelor din Lupeni raporta îngrijorată la 16 mai, adică

¹ Arh. Inst. de istorie a partidului, f. 77, unit. păstr. 7292, f. 66.

² Arh. St. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 3, f. 208—209.

³ *Ibidem*, dos. 3, f. 208, și dos. 4, f. 85.

în ziua reluării lucrului în mine, că la Lupeni domnește peste tot lipsa de disciplină, că muncitorii amenință pe conducătorii de mine, iar lucrul se desfășoară în mod anormal¹. Consecința acestei stări de lucruri o reflectă următoarele date privitoare la producție :

<u>data</u>	<u>producția t.</u>	
16	1 427	
17	1 401,4	
18	1 469	
19	1 935	
20		cuminică
21	1 807,4	
22	1 835,5	
23	1 925,5	
24		sărbătoare legală
25	2 031	
26	1 724	
27		duminică
28	623,4	
29	1 447 ²	

Din acest tabel rezultă în mod clar că muncitorii greviști nu au reluat în întregime lucrul și, prin urmare, greva a continuat în mod parțial și cu intensități inegale, producția oscilând între 623 de tone—2 031 de tone ; la producția normală s-a ajuns doar o singură dată în perioada 16—29 mai.

La sfârșitul lunii mai, lupta grevistă a muncitorilor din Valea Jiului a primit un nou impuls din partea puternicelor manifestații muncitorești de la Arad, Reșița, București etc. organizate, de asemenea, de către partidul comunist împotriva stării de mizerie. În 29 mai la toate minele aparținând societății „Petroșani“, în afară de Petrila, nu s-a lucrat. În 30 mai, siguranța din Petroșani raporta că minerii de la mina „Vest“ din Vulcan au ieșit din lucru la ora 7 și au declarat că nu mai reiau munca pînă cînd nu va fi eliberat un muncitor comunist, arestat de comisarul regal. După-masă la ora 14, greva s-a extins, cuprinzînd toate minele de la Vulcan³. La sosirea schimbului II, din aceeași zi, minerii din Vulcan „au dat înapoi lămpile și s-au dus acasă“⁴.

În dimineața zilei următoare s-au prezentat la lucru doar cîțiva muncitori necesari la lucrările de întreținere. Direcția minelor din Petroșani dă ordin să se întocmească tabele cu muncitorii de la întreținere, care în cazul cînd nu se vor mai prezenta la lucru vor fi dați afară din locuințe⁵. Schimbul II din ziua de 31 mai a fost alcătuit numai din oameni care lucrau la întreținerea minelor iar producție de cărbune nu s-a dat. În 1 iunie 1928 siguranța din Petroșani raporta

¹ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 3, f. 227.

² *Ibidem*, f. 229.

³ Arh. Inst. de ist. a partidului, f. 77, unit. păstr., 7292, f. 32.

⁴ Arh. St. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 1, f. 46.

⁵ *Ibidem*.

telegrafic forurilor competente că la Vulcan minierii de la toate întreprinderile s-au adunat în fața minei „Chorin“ și au formulat următoarele revendicări :

- a) Să fie eliberați toți minierii greviști deținuți.
- b) Să se acorde libertate de întrunire.
- c) Să se dea alimente cu preț redus.
- d) Să se asigure libertatea delegaților muncitorilor.
- e) Să se ridice procentul la salarii¹.

Concomitent, muncitorii înaintează forurilor militare și civile o listă cu numele delegaților desemnați să trateze cu comandantul trupelor și cu direcția minelor. în numele lor. În încheiere, muncitorii greviști arată că, dacă revendicările prezentate vor fi satisfăcute, ei vor relua de îndată lucrul². Dar în loc ca revendicările lor să fie luate în considerare, direcția minelor răspunde prin alte măsuri de intimidare. La fața locului sosește comandantul trupelor și comisarul regal.

În aceeași zi, de la 1 iunie, conform dispozițiilor date, șefii de exploatare se deplasează fiecare la mina sa, iar la intrările în mine au fost postate patrulare de jandarmi. Cu toate acestea, muncitorii refuză să intre în mine, prezentându-se la lucru doar cei de la întreținere³.

În seara zilei de 29 mai, muncitorii de la mina „Carolina“, din Lupeni, aflînd că minierii din Petroșani refuză din nou să intre la lucru, se solidarizează cu ei, încetînd munca. În dimineața zilei de 30 mai, muncitorii din Lupeni s-au prezentat la mină. au luat lămpile de la magazie pentru a intra în lucru, dar la ora 6 cînd trebuia să înceapă schimbul, au depus lămpile și s-au reîntors acasă⁴.

Văzînd rezistența fermă a minerilor, direcția minelor din Lupeni telegrafiază, alarmată, forurilor superioare că „azi 30 mai, nu a intrat la lucru întreg Lupeni, parte din Vulcan Vest, întreaga Dîlja, Petroșani Est, Petroșani Vest, și Lonea“⁵, prin urmare, greva devenise din nou generală, cuprinzînd întreaga Valea Jiului.

Conducerea minelor și autoritățile militare trec la noi măsuri de represiune. În dimineața zilei de 31 mai, la Lupeni, pe străzile din coloniile muncitorești, au început să răpăie tobele. Ele chemau pe muncitori să reia lucrul, căci, în caz contrar, erau amenințați că vor fi ridicați de la domiciliu și duși cu forța să muncească în mine. Siliți de măsurile luate de autorități, o parte dintre muncitori au reluat lucrul. Cei care s-au prezentat au primit legitimații în care șefii de mine notau zilnic că respectivii muncesc în mod regulat. Totuși la mina

¹ Arh. Inst. de ist. a partidului, f. 77, unit. păstr. 7322, f. 4.

² *Ibidem*.

³ Arh. St. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 1, f. 46.

⁴ *Ibidem*, dos. 3, f. 118.

⁵ *Ibidem*, f. 186.

„Victoria“ atît în 31 mai, cît și a doua zi, muncitorii continuă să rămînă în grevă. În cele din urmă însă, prin bătăi și schingiuri în beciurile siguranței și aceștia sînt siliți să reia lucrul.

Prin reluarea lucrului și la mina „Victoria“, greva muncitorilor din Valea Jiului, care a durat de la 3 mai pînă la 1 iunie 1928, ia sfîrșit. Ea a fost înăbușită datorită măsurilor sălbatice de represiune ale autorităților militare și politicii de subminare și dezorganizare desfășurate de social-democrația de dreapta. În urma înăbușirii grevei, muncitorii au fost obligați să lucreze în condițiile mizerabile în care lucrau înainte de începerea grevei. Dar, cu toate că după 1 iunie rezistența muncitorilor a fost înăbușită, producția de cărbune a continuat să rămînă mult sub nivelul mediu lunar, anterior lunii mai¹.

După înăbușirea grevei, capitaliștii trec la arestări și la noi concedieri. De la Vulcan sînt propuși pentru concediere 144 de muncitori, iar la Lupeni sînt dați afară din slujbă 223 mineri². Concedierilor le urmează evacuările din locuințe și izgonirile familiilor muncitorilor greviști. Pentru ca numărul mare al muncitorilor concediați să nu provoace „noi dezordini“ se dau dispoziții ca „concedierile să se facă treptat în rate de 4—5 oameni maximum“³.

Cu toate că greva a fost înăbușită, minerii din Valea Jiului, conduși de Partidul Comunist, au continuat lupta lor revoluționară. Greva din primăvara anului 1928 a fost cea mai mare din bazinul carbonifer al Văii Jiului, din perioada stabilizării relative a capitalismului și a constituit un preludiv al marilor lupte de clasă din România din anii 1929—1933. Greva a fost o puternică manifestare a împotrivirii revoluționare a proletariatului față de politica burghezo-moșierimii, care dezlănțuise ofensiva împotriva clasei muncitoare. Totodată greva a demonstrat cu tărie că Partidul Comunist din România este singurul partid care susține și luptă pentru interesele vitale ale clasei muncitoare.

Din cele expuse și analizate în studiul de față rezultă următoarele concluzii :

Procesul de stabilizare relativă a capitalismului a cuprins și România burghezo-moșierească încă din anul 1922.

Perioada stabilizării relative a capitalismului în România se caracterizează prin ofensiva claselor exploatatoare împotriva nivelului de trai al maselor și printr-o intensificare a terorii împotriva organizațiilor muncitorești, inclusiv a Partidului Comunist.

În această perioadă (1922—1928) situația muncitorimii din fostul județ Hunedoara a fost deosebit de grea. Șomajul, scăderea continuă a salariilor, bolile și mizeria în general, împletite cu lipsa de drepturi

¹ Arh. Stat. Hunedoara, fil. Petroșani, dos. 3, f. 229.

² *Ibidem*, dos. 2, f. 5—11 și 22—27.

³ *Ibidem*, dos. 1, f. 107.

politice a muncitorilor, au făcut din fostul județ Hunedoara, teatrul unor frământări revoluționare neîntrerupte.

Luptele greviste care s-au desfășurat în această perioadă la societatea auriferă „Ruda 12 Apostoli“ din Brad în decembrie 1924, la societatea auriferă „Toplița-Măgura-Concordia“ cu sediul în Băița (*actualul raion Brad*) din martie 1925, la întreprinderile forestiere „S. A. Cluj“ din Leșnic-Vețel în 8 aprilie 1925 și la Uzina Metalurgică din Călan din iulie 1926, au fost inițiate și conduse din adîncă ilegalitate de Partidul Comunist din România.

Luptele greviste, care s-au desfășurat în această perioadă în fostul județ Hunedoara, culminează cu greva minerilor din Valea Jiului din 3 mai—1 iunie 1928. Acțiunile greviste ale proletariatului hunedorean au constituit o manifestare deschisă a clasei muncitoare condusă de P.C.R. împotriva ofensivei patronale.

DIN LUPTA ȚĂRĂNIMII MUNCITOARE DIN BANAT CONDUSĂ DE PARTIDUL COMUNIST DIN ROMÂNIA PENTRU ÎNFĂPTUIREA REFORMEI AGRARE DIN 1945

de Gh. I. OANCEA

Reforma agrară din 1945 înfăptuită de țărănimea muncitoare, condusă de Partidul Comunist din România, a constituit obiectul unor valoroase colecții de studii și referate monografice. Pe baza unui bogat material documentar, prelucrat în lumina materialismului dialectic și istoric, autorii acestor studii și referate monografice au dat la lumină lucrări de o deosebită valoare, înmănuncheate în volumele : *Din lupta Partidului Comunist Român pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*¹.

Regretabil este însă faptul că aceste volume nu cuprind nici un studiu cu privire la reforma agrară din Banat, deși este atât de necesar pentru întregirea tabloului de ansamblu al luptei țărănimii muncitoare din țara noastră pentru pământ.

Aceasta a determinat întocmirea lucrării de față, care, desigur, nu are pretenția de a epuiza complet studiul asupra reformei agrare din Banat, ci doar să aducă o modestă contribuție la cunoașterea luptei țărănimii muncitoare din Banat, condusă de Partidul Comunist Român, pentru înfăptuirea revoluționară a reformei agrare din 1945.

Istoria socială a Banatului, care este parte integrantă din istoria socială a țării, este bogată în frământări și puternice mișcări țărănești. Generate de lipsa de pământ și de condițiile grele în care trăia țărănimea muncitoare din Banat, răscoalele izbucneau când viu și puternic, căpătînd amploare și intensitate, când lent, punînd de multe ori sub semnul întrebării existența orînduirilor bazate pe exploatarea omului de către om. Importanța lor constă și în aceea că ele au dezvăluit puternice contradicții social-economice la care se adăuga asuprirea națională exercitată, pînă la sfîrșitul primului război mondial, de către

¹ *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*, vol. I—II, E.S.P.L.P., București, 1955, 1958.

clasele dominante din imperiul austro-ungar asupra populației românești din Banat, contradicții ce nu puteau fi rezolvate decît prin revoluție.

Situația grea în care se găsea țărănimea muncitoare din Banat a determinat, sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, izbucnirea, în toamna anului 1918, a unor noi și puternice frămîntări sociale și naționale. Pentru a potoli avîntul revoluționar al maselor, ministrul Agriculturii din Budapesta, Buza Barna, dă o proclamație, prin care, adresîndu-se țăranilor soldați, le promite, în numele guvernului, împrîrietărea cu pămînt, cerîndu-le, în schimb, să mențină ordinea¹. Același lucru este nevoită să-l facă și burghezia romînă după ce, în urma păcii de la Trianon, Banatul revine la România, lucru de altfel recunoscut și de istoriografia burgheză: „Romînia încleștată între comunismul rusesc și cel maghiar nu avea alt expedient de scăpare decît să înfăptuiască reforma agrară“².

Dar nici după reforma agrară din 1921 situația țărănimii muncitoare din Banat nu s-a îmbunătățit, pentru că marea proprietate moșierească a fost menținută și majoritatea țăranilor fără pămînt sau cu pămînt puțin nu au fost împrîrietăriți, iar cei împrîrietăriți, într-un timp mai mult sau mai puțin scurt, au pierdut — datorită condițiilor grele de trai — pămîntul în favoarea chibaburilor și a moșierilor³.

Din situația oficială întocmită, în anul 1928, de consilierul agricol precum și din raportul sumar prezentat de acesta la ședința Consiliului de Prefectură, de la 30 martie 1928, reiese că în fostul județ Timiș-Torontal împrîrietărea s-a făcut doar în 96 de comune din totalul de 210, că în restul de 114 comune împrîrietărea era în curs sau nu s-a făcut de loc⁴.

Media pămîntului primit de țărani împrîrietăriți din fostul județ Timiș-Torontal era de 2,6 iugăre de familie. Această stare de lucruri este recunoscută pînă și de revista burgheză a Institutului social „Banat-Crișana“, în care se arăta că media pămîntului arabil posedat de un locuitor împrîrietărit era în comuna Sîrbova de 2,11 iugăre, iar în comuna Belinț de 2,2 iugăre. De asemenea, revista consemna că 39% din populația comunei (Belinț) era transformată în proletariat agricol care nu avea pămînt de loc⁵.

Această stare de lucruri infirmă versiunea susținută de scribii regimului burghezo-moșieresc că țăranilor li s-a dat pămînt îndeajuns și la un preț convenabil.

Realitatea este că țăranului i s-a dat pămîntul cel mai slab productiv, la un preț mult mai ridicat decît prețul real⁶, departe de vatra

¹ „Revista Arhivelor“, nr. 2, 1960, București, p. 66.

² Banatul de altădată, „Studii de istorie“, vol. I, Timișoara, 1944, p. 729.

³ G. h. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, p. 180.

⁴ „Revista Arhivelor“, nr. 2, 1960, p. 77.

⁵ Revista Institutului Social „Banat-Crișana“, anul VII, nr. 25, ian.-martie, 1939, pp. 55—56.

⁶ D. A. Gheorghiu-Crișanu, *Dezrobirea micului plugar și podgorean*, în „Revista bilunară“, anul VII, nr. 196—211, mai 1929, p. 11.

satului. Țăranului nu numai că nu i s-a dat pământ îndeajuns și la un preț convenabil, ci a fost frustrat chiar de lotul de pământ primit prin împroprietărire. În comunele Moșnița, Buziaș, Uliuc, Ohaba-Forgaci — ca și în alte comune din Banat — loturile de pământ primite de țărani, prin împroprietărire, au fost luate înapoi¹ sub pretextul că nu au fost plătite la timp. Comentînd înfăptuirea reformei agrare în Banat, ziarul burghez „Voința Banatului“ atrăgea atenția că marii proprietari se duc pe rînd la București, mituiesc și scapă de expropriere; același ziar arăta, între altele, că „Comitetul Agrar care are 35 000 de cereri nu a rezolvat decît 140...“². Același ziar relatase că „în comuna Lovrin, țărani au fost scoși cu jandarmii de pe cele 350 iugăre, ce le revenise prin împroprietărire, în urma intervențiilor făcute de moșierii Adalbert și Anton Lipaty“³.

La acestea se adăuga camăta burgheză, lipsa de unelte și vite, abuzurile organelor administrației burghezo-moșierești etc. Situația grea în care ajunseseră țărani după legiuirea agrară din 1921 este recunoscută pînă și de publicațiile burgheze care arată că „împroprietărire țăranului a fost foc și otravă pentru el“⁴, că zadarnic se rugau și se tînguiau țărani, crunt loviți de grindina din 1923, ca să fie aminați cu plata pămîntului, pentru că li se răspundea scurt și cu cinism „dacă nu ai bani du-te și te spînzură“⁵.

Lupta țărănimii muncitoare pentru pământ a găsit o orientare justă abia după crearea Partidului Comunist din România. Aplicînd în mod creator tezele marxist-leniniste la condițiile istorice concrete și specifice Romîniei burghezo-moșierești, acest partid a luat asupra sa sarcina rezolvării revoluționare a problemei agrare și a organizării luptei țărănimii împotriva exploatării moșierești și capitaliste, pentru smulgerea pămîntului din mîinile moșierimii și trecerea lui în mîinile celor ce-l muncesc.

În noua etapă istorică a revoluției populare din țara noastră, care a urmat mărețului eveniment de la 23 August 1944 se impunea, între alte sarcini imediate ce trebuiau rezolvate de către Partidul Comunist din România — mobilizarea întregului popor la reconstrucția economică a țării, la susținerea frontului antihitlerist, la îndeplinirea obligațiilor de armistițiu pe care România le avea față de Uniunea Sovietică — și înfăptuirea uneia dintre sarcinile de bază ale desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice: reforma agrară.

¹ Arh. St. Timișoara, Dosarul Prefecturii județului Timiș-Torontal, 1928, (Darea de scamă nr. 6 a Comp. de jandarmi către prefect).

² „Voința Banatului“, 11 noiembrie, 1923.

³ *Ibidem*, 19 august 1923.

⁴ D. A. Gheorghiu-Cirișanu, *op. cit.*, p. 11.

⁵ *Ibidem*, p. 13.

Timiș-Torontal din 259 300 ha planificate pentru însămînțări de toamnă au fost însămînțate, pînă la 15 noiembrie 1944, doar 17 668 ha, iar în fostul județ Caraș din 41 550 ha au fost însămînțate numai 5 497 ha¹.

Această situație se datora distrugerilor de război, jafului făcut de armatele hitleriste în retragere, sabotajului moșierilor care se situaseră, în mod deschis, pe poziții fasciste, urmărind subminarea spatelui frontului și a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare.

Țăranii din comuna Bacova, prin membrii comitetului sătesc, au informat Comitetul Regional P.C.R., că moșierul și fabricantul din sat, Ritter Ferdinand, legionar notoriu, are un tractor și o mașină de treierat, pe care le ține dosite, refuzînd să le dea țăranilor pentru a-și căra și treiera grîul, care se mai găsea încă pe cîmp la începutul lunii octombrie. Ei arătau că dacă autoritățile nu îi vor ajuta, atunci „noi țărani ne vom face singuri dreptate”². În urma indicațiilor primite din partea Regionalei P.C.R. Banat, țăranii au trecut la confiscarea tractorului și a mașinii de treierat, folosindu-le la stringerea și treierarea grîului.

În ciuda greutăților provocate de către moșieri, de lipsa de semințe, unelte agricole și vite de muncă, țăranii ajutați de muncitorii veniți în mijlocul lor, au reușit să însămînțeze în toamna anului 1944 o suprafață de 136 136 ha³.

Efortul țăranilor de a strînge recolta de pe cîmp și de a însămînța la timp atît pămîntul lor cît și al absentiştilor, asigurînd în felul acesta aprovizionarea frontului antihitlerist și a oamenilor muncii de la orașe, s-a împletit cu lupta pentru luarea în stăpînire a pămîntului pe care au muncit ei și au trudit de veacuri strămoșii lor, și care se găsea, în majoritatea lui, în stăpînirea moșierilor.

Structura proprietății agrare, în vara anului 1944, în fostul județ Timiș-Torontal, redată în prezentul tabel⁴, vine să confirme cele spuse.

Nr. cri.	Iugăre	Nr. de familii posedante	% din nr. proprietarilor agricoli	Total iugăre	% din suprafața agricolă	Observ.
1	0—1/2	54 812	27 ⁰ / ₀	14 693	1,12 ⁰ / ₀	—
2	1—2—3	72 114	35 ⁰ / ₀	96 285	7,29 ⁰ / ₀	—
3	3—5	23 761	12,99 ⁰ / ₀	104 808	8,05 ⁰ / ₀	—
4	5—10	26 324	12,40 ⁰ / ₀	184 383	14,06 ⁰ / ₀	—
5	10—50	22 735	11,22 ⁰ / ₀	432 621	33,02 ⁰ / ₀	—
6	50—100	1 562	0,77 ⁰ / ₀	101 590	7,76 ⁰ / ₀	—
7	100—500	1 099	0,54 ⁰ / ₀	210 028	16,00 ⁰ / ₀	—
8	500—1 000	121	0,06 ⁰ / ₀	35 475	6,58 ⁰ / ₀	—
9	1 000—5 000	41	0,02 ⁰ / ₀	80 254	6,12 ⁰ / ₀	—

¹ Arh. St. Timișoara, fondul agrar, dos. 2/1944.

² „Luptătorul Bănățean”, 13 oct. 1944.

³ Arh. St. Timișoara, fondul agrar, dos. 6/1944.

⁴ „Luptătorul Bănățean”, 17 decembrie 1944.

Din tabelul de mai sus reiese că 177 011 țărani, reprezentând 87,39% din numărul total de proprietari agricoli, posedau doar 400 169 iugăre, ceea ce reprezenta doar 33,52% din întreaga suprafață arabilă, revenind fiecărei familii în medie o suprafață de pământ între $\frac{1}{2}$ —10 iugăre. Totodată desprindem că majoritatea populației agricole din fostul județ Timiș-Torontal era formată: a) din țărănimea care, pe lângă casă, mai avea și o grădină, b) din țărănimea care avea în proprietate pînă la 5 iugăre și c) țărănimea deținătoare între 5—10 iugăre. Dacă la aceste trei categorii adăugăm pe pălmașii județului, care nu aveau decît un adăpost și forța de muncă pe care o vindeau la moșieri și chiaburi, pentru a-și asigura existența de la o zi la alta, atunci procentajul se ridică la 90% din populația agricolă. Restul pămîntului de 859 968 iugăre, ce reprezenta 66,48% din suprafața totală de pământ arabil, era în proprietatea moșierilor și chiaburilor, care reprezentau doar 12,61% din numărul total al populației agricole din județ și care sugeau, în mod parazitar vloga țărănimii muncitoare din Banat. Se impunea ca cele 150 687 de familii țărănești care nu aveau în proprietatea lor decît pînă la 5 iugăre pământ arabil și care erau nevoite să-și vindă forța de muncă moșierilor și chiaburilor, să intre în drepturile firești. să treacă la luarea în stăpînire a pămîntului.

Publicarea în a doua jumătate a lunii septembrie 1944 a proiectului platformei-program a Frontului Național Democrat, propus de Comitetul Central P.C.R., care la punctul 5, prevedea „înfăptuirea unei largi reforme agrare prin exproprierea mării proprietăți agrare de peste 50 ha și împrumărirea cu acest pământ a țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin, împreună cu inventarul agricol procurat pe seama mării proprietăți și a statului”¹ a însuflețit lupta maselor muncitoare din Banat întrucît prevederile platformei-program corespundeau năzuințelor fierbinți ale țărănimii muncitoare din Banat și „de aceea a intrunit din primul moment adeziunea largă a acestora”².

Organul de presă al Comitetului regional P.C.R. Banat, „Luptătorul Bănățean”, din 20 octombrie 1944 face cunoscut că imediat după publicarea platformei-program a Frontului Național Democrat, masele populare din Banat au manifestat, în cadrul unor adunări populare grandioase la Timișoara, Arad, Reșița, Caransebeș și Lugoj, aderarea lor la platforma program a Frontului Național Democrat și voința dîră de a fi realizată³.

La marea întrunire de la „Capitol” din Timișoara care a avut loc la 8 octombrie 1944 și la care au participat aproximativ 12 000 de oameni ai muncii, luînd cuvîntul un delegat al țăranilor muncitori, spunea: „în numele țărănimii muncitoare aduc salutul lor muncitorilor, fraților noștri. Aderăm în întregime la platforma-program a Partidului Comunist din România și la lupta hotărîtă pentru înfăptuirea

¹ „Știința”, 26 septembrie 1944.

² „Studii”, nr. 4/1959, p. 244.

³ „Luptătorul Bănățean”, 20 octombrie 1944.

ei, pentru că această platformă ne asigură exproprierea moșiilor, a uneltelor agricole și ștergerea datoriilor la care ne-a adus regimul de jaf al lui Antonescu"¹. Asemenea adunări au avut loc și la sate. În ziua de 16 octombrie 1944 locuitorii comunei Deta de pildă, au luat parte la o mare manifestație, pentru înfăptuirea revendicărilor cuprinse în platforma-program a Frontului Național Democrat², iar în ziua de 17 octombrie, în comuna Bazoș a avut loc o mare adunare populară la care țărani, împreună cu muncitorii, după ce au discutat platforma-program a Frontului Național Democrat, au declarat că, analizând platforma-program a Frontului Național Democrat, „s-au convins că ea cuprinde cerințele de bază ale plugărimii și că înfăptuirea ei duce poporul spre dreptate și fericire“³.

Revendicările revoluționare ale țărănimii muncitoare cuprinse în platforma-program a Frontului Național Democrat, care erau populizate de presa comunistă locală au trezit la viața politică mase din ce în ce mai largi ale țărănimii muncitoare din Banat. După retragerea, la 18 octombrie 1944, a reprezentanților Partidului Comunist din România și a partidului social-democrat din guvern, în urma căreia acesta devine în totalitatea sa reacționar, țărănimea devine tot mai hotărâtă și tot mai conștientă de necesitatea luptei pentru democratizarea aparatului de stat și pentru răsturnarea guvernului reacționar Sănătescu. „La Timișoara 15 000 de muncitori, țărani și intelectuali cer schimbarea guvernului“⁴. La Arad, Reșița, Lugoj au loc, de asemenea, demonstrații la care masele populare cer schimbarea guvernului. Asemenea acțiuni au loc și la sate. În ziua de 22 octombrie 1944, țărani din comunele Radna și Chișineu-Criș s-au adunat, manifestând pentru un guvern democratic cu toate că prefectura județului Arad a interzis aceste adunări⁵.

Urmarea luptelor crescînde ale maselor populare a fost că, la 4 noiembrie 1944, s-a format un nou guvern, în componența căruia au intrat reprezentanți ai partidelor politice burgheze și ai forțelor democratice, și al cărui președinte a rămas însă, în continuare, tot generalul Sănătescu. Chiar din primele zile de guvernare s-a văzut clar că și acest guvern, în care majoritatea era formată din elemente reacționare, se opune oricăror transformări pe linia democratizării țării, și înfăptuirii obiectivelor prevăzute în platforma-program. De aceea, în intervalul de o lună cît a deținut guvernul puterea, lupta maselor populare împotriva lui s-a intensificat de la o zi la alta, culminînd cu marile demonstrații și mitinguri de la sfîrșitul lunii noiembrie, care au determinat, la 6 decembrie 1944, o nouă schimbare de guvern, venind la putere guvernul prezidat de generalul Rădescu, în care forțele democratice își mențineau toate pozițiile anterioare.

¹ „Luptătorul Bănățean“, 11 octombrie 1944.

² *Ibidem*, 20 octombrie 1944.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, 18 octombrie 1944.

⁵ *Ibidem*, 5 noiembrie 1944.

La răsturnarea guvernului Sănătescu și-au adus contribuția și masele populare din Banat. În această regiune, ca și în restul țării, lupta oamenilor muncii — organizată și condusă de Partidul Comunist din România — pentru răsturnarea guvernului Sănătescu s-a împletit cu lupta pentru democratizarea aparatului de stat. La Timișoara, la 29 noiembrie 1944 are loc, în Piața Unirii, un mare miting la care participă peste 30 000 de oameni ai muncii. Cei adunați cer schimbarea prefectului. În frunte cu muncitorii, coloana se îndreaptă spre localul prefecturii, unde, în ciuda opoziției elementelor reacționare, este instaurat noul prefect¹. O acțiune similară are loc la Arad. Cei 15 000 de muncitori, țărani și intelectuali întruniți în marele miting din 29 noiembrie 1944 cer schimbarea guvernului². Mari manifestații au loc și la sate. La Nădrag, Sîrbova, Dolați, Beba-Veche, Cehei, Checea, Giulvăz, Gîrliște și în restul comunelor și satelor din Banat, țărani cer un guvern democrat³.

În același timp, influența partidului național-țărănesc și a partidului național-liberal, ai căror reprezentanți se opuneau măsurilor de democratizare a țării, era în continuă scădere. În unele sate din regiune, țărani care erau membri ai acestor partide și chiar în organele locale de conducere, încep să le părăsească și să treacă la Frontul Plugarilor. Știri bogate în această direcție se află în coloanele ziarelor locale. Este suficient să menționăm declarația conducătorului organizației locale a partidului național-țărănesc din Beregsăul Mare în care se spune: „citind platforma — Frontului Național Democrat, m-am convins că aceasta este singura soluție de a scoate țărănimea din impasul în care se află. Am aderat la platforma Frontului Național Democrat, și totodată declar că mă înscriu ca membru în Frontul Plugarilor, organizație țărănească, singura prin care țărănimea își va putea revendica drepturile“⁴. La 6 ianuarie 1945 în comuna Breștea, cu ocazia unei adunări populare, mai mulți țărani membri ai partidului național-țărănesc, au declarat: „noi pînă acum n-am știut unde ne este locul. Acum însă sintem luminați și știm că cea mai sănătoasă soluție este să ne dăm demisia din partidul național-țărănesc și să ne înscriem în Frontul Plugarilor care apără interesele noastre, ale țărănimii“⁵.

Acțiuni similare au avut loc în toate cele trei județe cuprinse astăzi în regiunea Banat. Organizații întregi ale partidului național-țărănesc și ale partidului național-liberal au trecut la Frontul Plugarilor. Această trecere capătă, tot mai mult, un caracter de masă, după ce Partidul Comunist din România, prin presa comunistă locală, demască atitudinea dușmănoasă a conducătorilor partidelor „istorice“ față de problema agrară.

¹ „Luptătorul Bănățean“, 1 decembrie 1944.

² „Patriotul“, Arad, 1 decembrie 1944.

³ „Luptătorul Bănățean“, 12, 14, 16, 17, 20, 26, 27, 30 noiembrie 1944.

⁴ *Ibidem*, 4 ianuarie 1945.

⁵ *Ibidem*, 12 ianuarie 1945.

Adresându-se țărănimii muncitoare din Banat, prin presa comunistă locală, la începutul anului 1945. Partidul Comunist din România arăta că reforma agrară trebuie făcută nu de Frontul Plugarilor, nu de guvernul Frontului Național Democrat, ci ea trebuie făcută de „voi, lucrători ai ogoarelor bănățene“. Pentru aceasta țărănimea trebuie să treacă imediat la alegerea comitetelor sătești de impropritiare care să fie formate din cei mai cinștiți și hotărâți țărani și care comitete „să treacă imediat la împărțirea pământurilor rămase de la hitleriștii fugiți și a moșiilor mai mari de 50 ha“¹.

Partidul Comunist din România îndemna pe țărani muncitori să facă o largă reformă agrară, o reală expropriere a moșierilor, și în primul rând, a moșiilor criminalilor de război, o grabnică impropritiare a țărănilor fără pământ și cu pământ puțin. Cuvintele partidului au fost înțelese de țărănimea muncitoare din Banat.

Constituite, comitetele locale de impropritiare au trecut imediat la ocuparea pământurilor și impropritiarea celor în drept. În comuna Sîrbova, de pildă, țărani, în frunte cu comitetul sătesc, au pornit, cu toată inima, să înfăptuiască reforma agrară. Același lucru îl fac și sătenii din comuna Dejan. Plasa, Deta, care în frunte cu primarul și comitetul sătesc, au pornit la împărțirea pământului hitleriștilor fugiți².

Un rol deosebit în organizarea și conducerea luptei țărănimii muncitoare din Banat, pentru ocuparea pământurilor l-au avut celulele Partidului Comunist din România, constituite la sate, prin comuniștii care, întotdeauna, au fost în primele rânduri ale luptei țărănimii muncitoare din Banat pentru pământ.

Lupta crescîndă a țărănimii muncitoare pentru pământ a întîmpinat însă o dîrză rezistență din partea moșierilor, care căutau, prin orice mijloace, să împiedice constituirea comitetelor sătești de impropritiare, înlocuirea primarilor antonescieni și înfăptuirea reformei agrare. Pentru a-și atinge scopul, moșierii s-au folosit de elementele reacționare care, sub masca democrației și profitînd de lipsa de vigilență a țărănimii, s-au strecurat în unele comitete sătești de impropritiare unde au început acțiunea de sabotare a luptei țărănimii muncitoare pentru pământ. Astfel în comuna Liebling, funcția de președinte al comitetului de impropritiare a fost deținută de un fost legionar care a sabotat impropritiarea țărănilor din această comună. Demascat de organizația locală a Partidului Comunist din România, acest legionar a fost înlăturat³.

În lupta din ce în ce mai dîrză pe care o desfășurau, țărani și-au dat seama, în urma muncii politice dusă de comuniști, că atîta timp cît la conducerea țării va exista un guvern cu majoritatea reacționară, această luptă pentru pământ nu va da roadele dorite. De aceea „în

¹ „Luptătorul Bănățean“, 1 ianuarie 1945.

² *Ibidem*, 14 ianuarie 1945.

³ Arh. Stat din Timișoara, Comisia de plasă pentru reforma agrară din Ciacova. dos. 2/f. 81.

întreg Banatul au avut loc mari manifestații ale populației de la orașe și de la sate, manifestații care au demonstrat dorința arzătoare și voința dîră a poporului de a avea un guvern democratic¹.

Astfel la căminul muncitoresc din Periam a avut loc o mare întrunire populară în ziua de 11 februarie 1945, la care toată țărănimea muncitoare din Periam a venit pentru a-și manifesta dorința cu privire la instaurarea unui guvern democrat².

La marea întrunire de protest a oamenilor muncii din Timișoara, din 24 februarie 1945, populația acestui oraș a venit cu steaguri și pancarte pe care erau scrise lozincile : „Vrem guvern F.N.D. !“, „Moarte fasciștilor !“, „Jos asasinii poporului !“, „Pămînt pentru țărani !“. Masele populare au demonstrat cu acest prilej voința lor fierbinte pentru o adevărată democrație. Deși țărănimea, care pornise în mase spre Timișoara pentru a participa la această mare întrunire de protest, a fost oprită de jandarmi, totuși, pe căi ocolite, delegații ei au reușit să intre în Timișoara și să participe la întrunire. Luînd cuvîntul, un delegat al țăranilor a spus : „Aduc salutul țăranilor și aderarea lor la lupta pentru un guvern democrat al Frontului Național Democrat“³.

În motiunea de protest a celor 35 000 de cetățeni din Timișoara se arată că „ne luăm angajamentul că vom lupta cu toată hotărîrea pînă la stîrpirea definitivă a fasciștilor și reacționarilor lui Maniu și Brătianu, încurajați în acțiunile lor criminale de generalul Rădescu. Nu vom înceta această luptă pînă cînd la cirna țării nu va fi adus un guvern democrat, singur în măsură să curețe țara de elementele fasciste care lucrează și uneltesc împotriva poporului. Vom lupta pentru aplicarea imediată a programului de guvernare a Frontului Național Democrat. În primul rînd, vom lupta pentru împărțirea imediată a pămînturilor moșierilor și criminalilor de război“⁴.

În aceeași zi țăranii din comunele : Petroman, Cebza, Macedonia și Obad au manifestat pentru un guvern al Frontului Național Democrat. „Cerem insistent să vină la conducerea țării un guvern al Frontului Național Democrat pentru că numai el ne va înțelege în ce greutăți ne zbatem“⁵. Asemenea manifestații au avut loc în toate comunele din Banat.

În acest avînt de luptă al maselor de țărani și muncitori pentru pămînt, pentru susținerea frontului antihitlerist, pentru înlăturarea din aparatul de stat a elementelor fasciste antonesciene, a avut loc răsturnarea guvernului cu majoritate reacționară al lui Rădescu și instaurarea, la 6 martie 1945, a guvernului de largă concentrare democratică Dr. Petru Groza, expresia voinței și năzuințelor maselor populare din țara noastră.

¹ „Luptătorul bănățean“, 18 febr. 1945.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, 26 febr. 1945.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

După victoria de la 6 martie 1945, lupta țăranilor din Banat pentru pământ cunoaște un nou avânt. Presa comunistă locală din acel timp este plină de știri cu privire la acțiunile țăranilor muncitori din Banat pentru exproprierea și împărțirea moșiilor. Astfel comitetul sătesc din comuna Gad, plasa Giulvăz, a trecut, împreună cu delegații comitetului județean al Frontului Național Democrat, la împărțirea moșiei Franck din hotarul comunei împreună cu inventarul agricol viu și mort¹. În comuna Dragalina un mare număr de bărbați și femei, în frunte cu comuniștii, au trecut la împărțirea moșiilor din împrejurimi². Același lucru s-a petrecut în comuna Ghelmac din plasa Lipova. Țăranii care ani de zile au fost exploatați de moșierul Ștefan Ciceo-Pop, fost ministru în guvernul lui Maniu, și-au făcut dreptate, intrând cu plugurile lor în pământul moșierului³.

Și țăranii din Sipet au trecut la împărțirea moșiei de 1 259 de iugăre a moșierului Benețchi Gheorghe⁴. La fel procedează cei din comuna Budinți care împart moșia avocatului Dr. Cioban de 2 800 de iugăre⁵.

Confiscarea și împărțirea pământurilor a constituit pentru țăranii muncitori din Banat adevărate zile de sărbătoare. În articolul intitulat *Țărănimea trece la fapte*, se arată că ziua de 10 martie 1945 a fost pentru locuitorii comunei Foieni o adevărată zi de sărbătoare, deoarece în acea zi s-a hotărât împărțirea moșiei exploatatorului Mocioni și s-a trecut imediat la împărțirea ei. „Nici un țăran din comună nu vroia să lipsească de la evenimentul cel mai important din viața lui și anume: să fie al lui pământul lucrat de sute de ani de strămoșii lui, ca iobagi, pînă în zilele noastre ca exploatat al moșierului“⁶.

Cauzele pentru care țăărănimea muncitoare din Banat, condusă de clasa muncitoare, a trecut cu atîta hotărîre la împărțirea și luarea în proprietate a pământurilor criminalilor de război și a moșierilor, sînt redate de organul de presă regional al Partidului Comunist din România. „Luptătorul bănățean“: „Sătenii noștri, — arată ziarul — vlăguiti și decimați de războiul hitlerist, își fac dreptate, rupînd o dată pentru totdeauna cătușele mizeriei cu care au fost legați pînă acum“⁷.

Bucuria țăranilor de a avea pământul lor a fost exprimată de ei înșiși: „Noi, cei istoviți — noi, care pînă acum am purtat greul țării, noi, care ne-am vărsat sîngele pe front pentru apărarea patriei, vom avea pământ!“⁸.

¹ „Luptătorul bănățean“, 30 martie 1945.

² *Ibidem*, 23 martie 1945.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, 2 aprilie 1945.

⁵ *Ibidem*, 6 aprilie 1945.

⁶ *Ibidem*, 17 martie 1945.

⁷ *Ibidem*, 5 martie 1945.

⁸ *Ibidem*.

Un bătrîn din comuna Sag întrebă de secretarul Comitetului Regional P.C.R. Banat dacă e mulțumit cu pămîntul primit a răspuns: „Cum de nu! M-am născut sărac și am fost toată viața mea paznic al pămînturilor altora. De acum nu voi mai fi paznic. Nu ni se vor arunca ciolane, voi fi gazdă, voi avea pămînt. Trăiască Partidul Comunist din România, care a făcut dreptate în țara noastră cu toți obișniții“¹.

Publicarea legii pentru reforma agrară, votată la numai două săptămîni de la instaurarea guvernului democratic, a produs o mare bucurie în rîndurile țărănimii muncitoare din Banat. „Zilnic, din satele bănățene se îndreptau telegrame și moțiuni către cei care au înfăptuit năzuința de veacuri a țărănimii noastre — reforma agrară“²; prin acestea țărănimea muncitoare din Banat își exprima recunoștința și dragostea față de Partidul Comunist, care a fost în fruntea luptei țărănimii pentru pămînt³.

Legea pentru reforma agrară a consacrat dreptul țărănimii muncitoare asupra pămînturilor luate în stăpînire de la moșieri și absenteiști încă din toamna anului 1944, în iarna și primăvara anului 1945 și a făcut ca încrederea ei față de partidul comunist și guvernul democratic să crească și să se întărească. În primăvara anului 1945 țărănimea a pornit o adevărată bătălie pentru traducerea în viață a lozincii lansate de Partidul Comunist din România: „Nici un petec de pămînt neînsămîntat!“.

În această etapă a luptei pentru confiscarea și împărțirea pămînturilor, țărani au avut de înfruntat rezistența înverșunată a moșierilor și cozilor lor de topor, care n-au lăsat nici o cale neîncercată pentru a împiedica înfăptuirea reformei agrare.

De exemplu, moșierul Liviu Deheleanu din comuna Ususău a scos, cu ajutorul slugilor, de patru ori țăruii ce delimitau loturile de pămînt primite de țărani și a dat în judecată pe țărani împroprietăriți: tot el a ridicat cu forța și a dus acasă trifoiul, otava și fînul de pe loturile țărănilor împroprietăriți⁴.

Concomitent cu amenințările și cu actele samavolnice, moșierii au încercat să mituiască pe unii membrii ai comitetelor de reformă agrară, făcîndu-le diferite promisiuni. Astfel de cazuri s-au întîmplat la Șiria, unde fostul președinte al comitetului local de reformă agrară a căutat să scape de la expropriere un moșier, în schimbul unei sume de bani⁵; tot în schimbul unei sume de bani s-a încercat la Variaș, ca unele elementele notorii fasciste să fie exceptate de la expropriere.⁶

Ajutați de muncitori, țărani muncitori nu se lasă înșelați de elementele reacționare, și trec, și mai hotărîți, la demascarea și chiar în-

¹ „Luptătorul bănățean“, 11 aprilie 1945.

² *Ibidem*, 29 martie 1945.

³ *Ibidem*.

⁴ Arh. St. Timișoara, fond Camera agricolă, dos. 54, fila 342.

⁵ „Luptătorul bănățean“, 22 octombrie 1945.

⁶ Arh. St. Timișoara, Comisia de plasă pentru reformă agrară din Periam, dos. 18, fila 96.

locuirea unor comitete sătești de împrăștiere în componența cărora se găseau elemente dușmănoase. Este cazul țăranilor muncitori din comuna Gad, care, nemulțumiți de vechiul comitet sătesc de împrăștiere, s-au adunat în ziua de 23 noiembrie 1945 la primărie, unde au ales un nou comitet sătesc de împrăștiere¹. În comuna Sinandrei țăranii care aveau dreptul la împrăștiere s-au întrunit în ziua de 4 noiembrie 1945 în localul primăriei, unde au ales un nou comitet, compus din 12 persoane din rîndul celor îndreptățiți². La fel procedează și țăranii din comuna Peciul Nou. Nemulțumiți de vechiul comitet, format din elemente reacționare, îl înlătură, la 22 septembrie 1945, și trec la constituirea noului comitet, care a luat imediat măsuri pentru terminarea împrăștiării celor în drept³.

Alături de moșieri au uneltit, împotriva reformei agrare, și elementele reacționare din slujba lor; acestea cutreierau satele și căutau să convingă pe țăranii să nu ia în primire pămînturile ce li se cuvin, conform legii. Fiind delegat de Ministerul Agriculturii pentru a inspecta însămînțările din Banat, inspectorul Popescu, unealtă credincioasă a moșierilor, a născocit cea mai grosolană minciună, și anume că „s-a suspendat definitiv reforma agrară“⁴, îndemnîndu-i pe țăranii să nu mai împartă pămîntul pentru că și așa nu va fi al lor. Un alt mijloc pe care l-au folosit moșierii a fost întocmirea a numeroase contestații adresate comisiilor județene în care invocau diferite motive neînteiate.

De exemplu, soția moșierului expropriat Ciceo-Pop prețea în contestație că moșia ei a fost fermă-model și că nu cade în categoria terenurilor ce trebuiau expropriate⁵, deși, în realitate, ea nu fusese niciodată fermă-model, drept care Comisia de aplicare a reformei agrare din Lipova a respins contestația. Același argument este folosit și de moșierul Petala Nicolae, care a fost însă demascat de țăranii din comuna Clopodia. Țăranii, în cererea lor către prefect, arătau că, „moșia lui Petală n-a fost niciodată fermă-model, că moșierul umblă să-și salveze moșia și să le ia înapoi pămîntul — dreptul lor sfînt — pe care au trudit și l-au apărut cu sîngele“⁶.

În ciuda tuturor uneltirilor reacțiunii, reforma agrară a fost înfăptuită. Numărul împrăștițiilor, în luna februarie 1946, pe teritoriul actualei regiuni Banat se ridică la 41 000 de familii țărănești, iar suprafața de teren împărțită prin reforma agrară a fost de 173 000 ha dintre care 93 000 ha au fost împărțite țăranilor băstinași, iar

¹ Arh. St. Timișoara, fondul Camera agricolă, dos. 54/1945, fila 363.

² *Ibidem*, dos. 53/1945, fila 225.

³ *Ibidem*, fondul Camera agricolă, dos. 52/1945, fila 212.

⁴ „Luptătorul Bănățean“, 1 aprilie 1945.

⁵ Arhiva Secției agricole a Sfatului popular Banat, dosarul cu procese-verbale, vol. I.

⁶ Arh. St. Timișoara, fondul Camera agricolă, dos. 52, fila 70.

50 000 ha au fost împărțite celor 7 000 de coloniști care erau, fără excepție, țărani fără pământ. Restul de 30 000 ha a fost rezervat statului¹.

În condițiile luptei pentru înfăptuirea reformei agrare, țărănimea muncitoare din Banat a făcut eforturi mari pentru a asigura îndeplinirea planului însămințărilor din primăvara anului 1945.

Cunoscînd cine-i este aliatul principal, țărănimea din Cebza, Macedonia, Petroman, ca și din celelalte comune ale Banatului, „roagă pe frații muncitori de la oraș să le dea o mină de ajutor la nevoile lor, iar ei, în schimb, vor lucra pământul cu mare bucurie, că e acum al lor și astfel și cei de la orașe o să aibă piinea necesară“². Muncitorii au răspuns cu entuziasm: „Să le arătăm țăranilor că le stăm alături, că vom merge la țară să reparăm uneltele, mașinile, să muncim alături de ei, căci lupta lor este și lupta noastră și numai dusă alături va da rezultatele dorite“³, scria „Luptătorul Bănățean“ în februarie 1945.

În fruntea acestor acțiuni au stat muncitorii comuniști. Un grup de 70 de muncitori au plecat în ziua de 8 aprilie 1945 în comunele Giroc și Urseni, ducînd cu ei patru pluguri, 3 grape, 1 mașină de desfăcut porumb, 550 de sape și 500 kg cartofi, pentru însămințat⁴. Un alt grup de mecanici de la Uzina de apă din Timișoara s-a prezentat în ziua de 5 aprilie 1945 la sediul Frontului Plugarilor și și-au luat angajamentul de a pleca la sate, împreună cu 10 muncitori fierari de la I.T.A.S. și I.E.T., precum și cu un aparat de sudat, pentru a repara uneltele țăranilor din comunele Sirbova, Hitiaș, Racovița și Ficătari⁵. Muncitorii de la Industria Textilă din Timișoara au colectat suma de 130 000 lei pentru a cumpăra unelte agricole pe care le-au împărțit țăranilor⁶. Nu s-au lăsat mai prejos nici muncitorii ceferiști. În cadrul luptei pentru înfăptuirea reformei agrare, 64 de muncitori ceferiști din Timișoara au depus o muncă organizată și au ajutat țăranilor să ia pământul de la moșieri. „Ne luăm sarcina de a trimite echipe de 100 de muncitori ca să ajute țăranilor din satele din jur la munca cîmpului. Turnătorii vor face 100 de plite, pentru cuptoarele țărănești. Fierarii vor face 100 de perechi de potcoave, vor confecționa 5 grape, 10 pluguri, 100 de lopiți, 100 de greble, 100 de găleți“⁷ — au declarat muncitorii ceferiști și ei și-au îndeplinit angajamentul.

Același ajutor frățesc l-au primit țăranii muncitori și de la muncitorii din celelalte centre industriale ale Banatului.

¹ „Luptătorul Bănățean“, 18.II. 1946.

² *Ibidem*, 17.III.1945.

³ *Ibidem*, 11.II.1945.

⁴ *Ibidem*, 12.IV.1945.

⁵ *Ibidem*, 7.IV.1945.

⁶ *Ibidem*, 27.IV.1945.

⁷ *Ibidem*, 6.IV.1945.

Din inițiativa comuniștilor, muncitorii de la fabrica de mașini agricole U.D.R. Bocșa-Română, au reparat 10 pluguri, 300 de sape, 10 grape etc. pe care le-au împărțit țăranilor. Alte două echipe de comuniști au plecat la sate pentru repararea uneltelor agricole. În comuna Valeapai, o echipă de muncitori a reparat 38 de brăzdare, 4 cuțite, a întocmit 7 cormane și a confecționat 9 plazuri noi la plugurile defecte. În comuna Ramna, muncitorii au reparat 15 pluguri, 7 cormane, 26 de brăzdare, 2 cuțite, 4 plazuri, făcând și alte reparații¹. Muncitorii din Periam au ajutat țăranilor la culesul porumbului și au construit un atelier pentru repararea tractoarelor și a uneltelor agricole², iar muncitorii din Reșița au ajutat țăranilor din județul Caraș punându-le la dispoziție 200 de pluguri, grape, sape etc. Trei echipe de muncitori au venit să le repare tractoarele, plugurile și alte unelte agricole. De asemenea, muncitorii de la Bocșa-Română au distribuit țăranilor pluguri, 10 garnituri de grape, 300 de sape, 2 000 de potcoave³.

Aceeași dragoste și interes au manifestat și muncitorii din Arad, față de țăranimea muncitoare din fostul județ Arad. Între altele, în comuna Comlăuș au venit 20 de muncitori pentru a repara uneltele țăranilor⁴.

Entuziasmul cu care muncitorii din centrele industriale ale Banatului au plecat în ajutorul țăranimii muncitoare pentru a înfăptui reforma agrară și a câștiga bătălia însămințărilor din primăvara anului 1945, a fost mare. Numai într-o singură zi au plecat din Timișoara la sate, ca să ajute țăranimea muncitoare la câștigarea bătăliei însămințărilor, 6 000 de muncitori⁵.

În lupta pentru efectuarea, la timp, a însămințărilor, țăranimea muncitoare din Banat a primit un prețios ajutor din partea guvernului democrat, care a trimis în această regiune 1 789 419 kg motorină, 628 042 kg petrol, 187 500 kg benzină și 106 150 kg ulei⁶.

În ciuda greutăților de care s-a lovit permanent țăranimea muncitoare din Banat, bătălia pentru însămințări, din primăvara anului 1945, a fost câștigată. În cinstea zilei de 1 Mai 1945, țăranii muncitori din Banat raportau Partidului Comunist că „datorită ajutorului prețios primit din partea clasei muncitoare și sub înțeleapta conducere a partidului, au întors brazda și au dat rod la 563 565 ha pământ arabil”⁷. La 11 iunie 1945 situația însămințărilor din cele 4 județe era următoarea: în județul Timiș-Torontal din 421 650 ha planificate au fost însămințate 327 609 ha, ceea ce în procente reprezenta 77,6%; în județul Severin din 78 698 ha planificate au fost însămințate

¹ „Luptătorul Bănățean”, 28 aprilie 1945.

² *Ibidem*, 23 aprilie 1945.

³ *Ibidem*, 9 aprilie 1945.

⁴ *Ibidem*, 10 mai 1945.

⁵ *Ibidem*, 19 aprilie 1945.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, 2 mai 1945.

79 954 ha, reprezentînd un procentaj de 101% ; în județul Caraș din 82 195 ha au fost însămînțate 78 983 ha (96^{0/0}), iar în județul Arad din 245 154 ha planificate au fost însămînțate 227 978 ha, (93^{0/0})¹, situație ce constituia un mare succes.

Factorul hotărîtor în ciștigarea bătăliei pentru însămînțări a fost Partidul Comunist din România, fapt ce se poate desprinde ușor și din raportul Comitetului Regional P.C.R. prezentat la Conferința regională Banat din 15 august 1945. În raport se arăta că Partidul Comunist din România a mobilizat masele muncitoare — pentru întărirea alianței muncitorilor cu țărănimea — pentru înfăptuirea reformei agrare, pentru asigurarea producției agricole. În acest scop, se arată în raport, muncitorii au ajutat pe țărani cu unelte în valoare de 7 806 800 de lei, și au reparat unelte în valoare de 5 987 520 de lei, iar din colectele de bani realizați din orele suplimentare, muncitorii au cumpărat unelte agricole în valoare de 31 500 000 de lei, pe care le-au distribuit țăranilor.

Înfăptuirea reformei agrare din anul 1945 a constituit, în condițiile social-economice și politice ale primei etape a revoluției populare din țara noastră, o necesitate obiectivă. Ea a dus la lichidarea rămășițelor relațiilor de producție feudale ce mai existau în agricultură, la desființarea moșierimii ca clasă, la cimentarea alianței între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, punînd capăt, pentru totdeauna, unui trist capitol de suferințe și mizerie în care s-a zbatut țărănimea muncitoare. Reforma agrară din 1945 a dus la o largă cointeresare a țărănimii muncitoare în mărirea producției, în susținerea frontului anti-hitlerist, în reconstrucția economică a țării. A întărit încrederea ei față de regimul democrat-popular, a ridicat-o la treapta unei țărănimi libere, care, sub înțeleapta conducere a partidului, dă viață sarcinilor planului economic de șase ani.

¹ Arh. St. Timișoara, dos. nr. 6 1945.

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA LOCALIZĂRII LUPTEI DE LA ROVINE

de ION NANIA

Problema localizării bătăliei de la Rovine a fost foarte mult discutată, iar părerile istoricilor noștri au fost împărțite.

Unii au așezat această localitate lângă Craiova, avînd la bază cronicile, destul de tîrzii pentru această precizare (secolul al XVII-lea) ale lui Mauro Orbini¹ și Luccari², care fac probabil o legătură între asemănarea denumirii orașului Craiova cu numele eroului atît de cîntat de baladele sirbești, Marco Cralevici de Prilep, care și-a găsit sfîrșitul în această luptă.

Alți istorici, influențați de Letopisețul Cantacuzinesc și de cronicarul Radu Popescu care arată că Mircea se luptă cu Baiazid pe apa Ialomiței³, așază Rovinele pe acest rîu.

În ultimul timp s-au realizat noi progrese în problema localizării luptei de la Rovine. Avîndu-se în vedere că Leunclavius vorbește despre o luptă la Arcas sau Artzes,⁴ iar cronicarul turc Neșri menționează localitatea Arkaș⁵ — unde s-a dat lupta dintre Mircea și Baiazid — Rovinele au fost căutate undeva pe Argeș și s-a ajuns chiar la concluzia că „oastea turcească atinge malurile Argeșului nu departe de cetatea de scaun a țării“⁶. Această concluzie este întărită și de faptul că Urudj, cronicar turc mai apropiat de eveniment, scrie de „ograș yerinde“ adică „la locul bătăliei“ unde amintește de existența unei ape în care au fost aruncate cadavrele⁷, iar alt cronicar, Sa'ad ed-Dim, spune că în spațiile oastei lui Mircea existau munți sau păduri (dag)⁸.

¹ Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, p. 279.

² G. P. Luccaris, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa* (Venetia), 1605, p.72.

³ *Cronicari munteni*, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, Editura pentru literatură, București, 1961, pp. 84—85 și 239.

⁴ Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae*, Francofurti, 1591, col. 319 și urm.

⁵ Mevlana Mehmed Neșri, *Gihannüma*, manuscris tradus de M. Cuboglu și Mehmet Mustafa la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

⁶ *Istoria Romîniei*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 368.

⁷ *Urudj, Tevarih-i al-i Osman*, manuscris tradus de M. Cuboglu și Mehmet Mustafa la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

⁸ *Sa'ad ed-Dim, Hodja Etendi, Tadji-it-Tevarih*, manuscris tradus de M. Cuboglu și Mehmet Mustafa la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

Mai apropiată de adevăr pare presupunerea lui A. A. Bolşacov; acesta, după descoperirea documentului din arhiva de la Top Kapu Sarai în Istanbul, în care este relatată expediția lui Baiazid I în Ungaria și Țara Românească și a lui Murad al II-lea în Transilvania, ajunge la concluzia că locul luptei se află undeva în apropierea orașului Pitești. Această confirmare este întărită și de găsirea unor toponimice corespunzătoare pe hartă și citează resturile a trei păduri: Rovine, Tufele Roșii și Rovine Țuțulești, aflate la 20 km sud de Pitești și la 14 km la vest de apa Argeșului, în linie dreaptă, între comunele Țuțulești, Suseni și Costești¹.

Cunoscînd mai demult aceste toponimice, precum și o serie de legende orale ale localnicilor, am cercetat această problemă începînd din anul 1958 și am făcut cîteva constatări, care ne pot ajuta în problema luată în discuție.

La vest de comuna Țuțulești, pe valea Gligănelului, în partea de nord a șoselei Țuțulești-Costești au existat pînă în primăvara anului 1962 resturi de păduri seculare dispuse pe un teren accidentat. De o parte și de alta a șoselei, mai mult la vest de Gligănel, se întindea altădată o pădure numită de localnici Róvina Mică, iar spre nord, tot pe Gligănel, începînd din partea nordică a Lacului Popii se întindea, pînă în partea nord-estică a Eleșteului Raicului, în dreptul comunei Suseni, pădurea Róvina Mare. La est de acestea se întindea o altă pădure, mai mică ca suprafață, care înconjura Eleșteul Ilenii, despărțită de celelalte două printr-un drum ce pornește din Róvina Mică de la șoseaua Țuțulești-Costești din punctul „Troita“, traversează Gligănelul și trece pe lîngă partea de est a Lacului Popii, ajungînd la estul Eleșteului din Cîmp, de lîngă comuna Suseni. Se mai păstrează și astăzi cîțiva copaci din această pădure denumită Tufele Roșii, chiar în marginea satului Odăeni, comuna Țuțulești, unii din ei chiar în vatra satului. Drumul amintit mai sus este cunoscut de localnici sub numele de Drumul Omorului. Privitor la aceste toponimice am făcut următoarele constatări: — din 200 de informatori² din comuna Țuțulești, 100 cunosc denumirea de Tufele Roșii și Drumul Omorului, 97 denumesc partea vestică a Gligănelului Róvina (Róvina Mică și Róvina Mare) folosind pluralul Róvine, 2 folosesc termenul de Róvinele Mici și Róvinele Mari și unul folosește termenul de Rovine și numai cînd se referă la Róvina Mică folosește termenul Rovinélele. Pădurea Țuțuleasca care apare pe unele hărți în vestul Gligănelului este necunoscută de localnici, terenul făcînd parte din Rovine. Denumirea de Țuțuleasca este dată de locuitorii comunelor Costești și Gliganul de Sus. Din 100 de locuitori din comuna Costești, 79 folosesc denumirea de Țuțuleasca, 14 o denumesc Róvina Țuțuleștilor, 4 Rovinele Țuțuleștilor, iar 3 nu cunosc nici o denumire pentru acest cîmp, acoperit altădată de pădure.

¹ A. A. Bolşacov, *Localizarea bătăliei de la Rovine* în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IV, 1960, pp. 391—394.

² Informatorii au fost bărbați între 30—85 de ani interogați în septembrie 1958 și în mai 1962.

Despre Róvina (care înseamnă loc răpos, mlăstinos), informatorii¹ spun că, mai demult a fost o pădure mare și așa de deasă încît se putea merge din creangă în creangă fără să se atingă pămîntul și că aci era locul de refugiu al localnicilor în timpul zaverei. Malurile Gligănelului au fost mai abrupte, dar s-au tocit după despădurire din cauza apelor, iar valea era plină de mlaștini adînci prin care cu greu se putea trece. În Róvina Mică a existat o mlaștină întinsă și un lac numit Lacul Ciuvica, precum și o altă mlaștină întinsă, Mlaca, din care nu se scurgea apa niciodată. Lacul Ciuvica a mai rămas astăzi sub formă de mlaștini mici pe terenul cultivat, iar din Mlaca, care se întindea prin anul 1900 pe circa 5—6 hectare a mai rămas o porțiune de aproximativ 1—1,50 hectare în apropiere de „Troită“.

După mărturia unui mare număr de informatori, pînă prin anul 1910 au existat prin aceste părți o mulțime de stejari cu diametrul de peste 2 metri, iar finețele erau cuprinse de smircuri permanente, dispărute astăzi din cauza defrișării totale și a cultivării pămîntului. Privitor la toponimicele ce ne interesează, tradiția orală păstrează următoarea legendă :

— „De mult de tot, cită vreme să fie de atunci nu știm, căci nici bunicul meu nu știa cînd și chiar bunicul său auzise de la bunic, pe aici a fost într-o toamnă ploioasă un măcel cum nu s-a pomenit și nu se va mai pomeni. Veneau turcii numeroși ca frunza și iarba cu o mulțime de neamuri supuse să cucerească țara. Și numai ce-i întîmpinără romîinii și-i atrase cu viclenie în Rovină și au început a-i măcelări de s-au amestecat mlacele cu sînge și curgeau apele roșii de-așa vărsare. De-atunci a rămas pînă azi amintire Pădurea Roșie, o parte de lingă Róvina Mică și Drumul Omorului pe care nu se mai putea merge din cauza mormanelor de hoituri turcești“².

Un alt informator care cunoaște legenda spune că oastea romînă a fost condusă de Mihai Viteazul³, lucru explicabil prin faptele de vitejie ale acestui domnitor și prin timpul mai puțin îndepărtat de noi. Din 100 de informatori din comuna Țuțulești, 37 nu știu de unde vine denumirea pădurii de Tufele Roșii, 48 spun că de la o luptă cu turcii cînd au fost stropite cu sînge, 11 spun că poate din timpul zaverei cînd turcii omorau pe localnici, iar 4 spun că probabil de la culoarea frunzelor în timpul toamnei. Referitor la Drumul Omorului, din 100 de informatori 40 spun că niște hoți ar fi omorît aci doi călători, tatăl și fiul său, care veneau de la București cu bani ; 48 spun despre aceeași luptă cu turcii, 10 spun că poate din timpul zaverei și 2 nu știu nimic.

Cercetînd tradiția orală vedem că ea conține foarte mult adevăr. În primul rînd, lupta s-a dat „la Rovine“ (Наровиннах) în timpul toamnei (la 10 octombrie 1394). Turcii, foarte numeroși, veneau cu alte neamuri supuse să cucerească țara (Baiazid avea sub comanda sa, după unele documente, 40 000 de oameni la care se adăuga — după cronicile sir-

¹ Informații de la Petre Mateescu (n. 1900) și Pavel Stănescu (n. 1877).

² Informații de la Florea Dima (n. 1888), interogat în septembrie 1958.

³ Informații de la Petre Mateescu, (n. 1900), interogat în mai 1962.

bești¹ — oastea vasalilor săi din Serbia și Macedonia : Ștefan Lazarevici, Marco Cralevici și Constantin Dejanovici, care singură însuma peste 8 000 de oșteni). Pe Drumul Omorului nu se mai putea merge din cauza mormanelor de cadavre din rîndurile armatei turcești, iar cronicile turcești spun că „din ambele părți s-a prăpădit o mulțime de oameni”². Tradiția orală mai spune că s-au amestecat mlacele cu sînge și curgeau apele roșii, lucru confirmat de *Cronica bulgărească*³.

Documentul turc pomenit de A. A. Bolșacov în *Localizarea bătăliei de la Rovine*, după ce ne arată drumul parcurs de Baiazid I în Ungaria și Țara Românească, spune că în cele din urmă se dă timp de o săptămînă, o luptă crîncenă la rîul Arkhis (Argeș). Încheind apoi pace, traversează Argeșul și ajunge la Nicopole, obligîndu-l pe Sișman să plătească tribut⁴.

Este deci logic să presupunem că Mircea, cu o armată ce nu depășea probabil 10 000 de oameni, nu se putea opune lui Baiazid în văile largi sau în cîmpiile deschise ale Olteniei, dar nici nu putea să-l lase să atingă Piteștiul, așezare cu mori cunoscute din documente încă din anul 1388⁵, și poate țirg important și așezare cheie care le-ar fi ușurat mult turcilor cucerirea cetății de scaun.

Deci lupta decisivă trebuia dată înainte ca turcii să distrugă Piteștiul ori așezările bogate de pe valea Argeșului, adică la sud de Pitești și la vest de rîul Argeș. Este destul de probabil ca turcii să fi încercat să treacă și Argeșul, întrucît documentul arată că lupta a durat o săptămînă, dar cu forțele lor distruse din primele lovituri și datorită atacurilor eficiente de romîni noaptea, prin surprindere, încă de la pătrunderea lor pe teritoriul țării⁶, au fost nevoiți să se retragă pentru a ajunge la Nicopole. Se prea poate ca la retragere cea mai mare parte a turcilor să fi apucat pe drumul Pitești—Giurgiu și apoi să fi cotit spre vest înspre Nicopole, întrucît o armată dezorganizată, după o astfel de înfrîngere era greu să se îndrepte imediat prin păduri pe Drumul Mare care trece printre Țuțulești și Costești, direct spre Turnu. Deși amîndouă drumurile erau printre păduri, pentru început drumul Pitești—Giurgiu era mai puțin accidentat decît Drumul Mare și dădea speranța unei ieșiri mai rapide în cîmpiile Munteniei.

Presupunerea că pe un cîmp al unei lupte atît de însemnate s-ar putea găsi resturi de oseminte ori arme, pare îndreptățită la prima vedere. Dar nu trebuie să uităm că după fiecare luptă morții erau adunați și îngropați și s-ar putea să găsim mai de grabă un cîmîtir comun sau chiar o groapă comună, lucru care nu se poate descoperi decît numai datorită întîmplării.

¹ „Analele sirbești”, ed. Stejanovic în *Glasnik*, LIII, 1883, p. 75, și „Spomenik”, an. III, 1890, pp. 126—140.

² Uruđj, *op. cit.*, pp. 27 și 98.

³ *Cronica bulgărească*, ed. Bogdan, în „Archiv für slavische Philologie”, XIII, Berlin, 1890, p. 530.

⁴ A. A. Bolșacov, *art. cit.*, p. 392.

⁵ *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XIII, XIV și XV, seria B, Țara Românească (1247—1500). Editura Academiei R.P.R., 1953, pp. 41—42.

⁶ L. Chalcocondil, *Exponeri istorice, Creșterea puterii turcești, căderea împărăției bizantine și alte istorii despre felurite țări și popoare*, ediția V. Grecu, București, 1938, p. 64.

În privința armelor este și normal ca ele să fi fost adunate imediat, întrucât, în acea vreme, fierul se procura și se prelucra destul de greu. Chiar și țărani din împrejurimi puteau să le caute apoi mult timp pentru a le avea la îndemână.

Făcînd trei periegeze în timpul ploilor de toamnă (1958, 1959 și 1960) pentru a putea cunoaște mai bine așezarea în acest anotimp, am observat că valea Gligănelului se umple de apă, iar solul din împrejurimi brun-cenușiu de pădure, podzolit, are o alcătuire granulometrică a stratului superior, argiloasă și lutoargiloasă, fapt ce-l face să fie foarte mîzgos și alunecos în timpul ploilor și să se zvînte repede în părțile bătute de soare. Cu această ocazie am descoperit în toamna anului 1958, la 50 de metri sud-est de Eleșteul Popii, lângă Drumul Omorului, într-o viroagă mică săpată de ape în arătură, un inel de bronz datat cu probabilitate în secolele XIII—XV. Inelul, cu un disc cu diametrul de 36 mm are o toartă lată de 8—14 mm cu diametrul de 21 mm. Discul este ornamentat cu o rozetă în 5 petale între care se află cîte un cerculeț punctat în mijloc și cîte o semilună cu partea concavă în exterior, plină cu raze. Totul este încadrat de 3 cercuri concentrice. Coroana exterioară, fiind mai lată, este împărțită în 16 părți egale și are în fiecare parte cîte un cerculeț punctat în mijloc, egal cu cele dintre petalele rozetei. După tocirea toartei inelului, deducem că inelul a fost purtat mult iar după diametrul ei ne dăm seama că a fost purtat fie de un tînăr, fie de către un adult în degetul mic. La punctul Rîpa lui Stan al Florii, la circa 150 de metri nord-est de rîpă, tot într-o viroagă săpată de apele ploilor, am găsit un vîrf de săgeată cu o formă pedunculată și un vîrf lanceolat. Săgeata este izbită puternic în vîrf, ceea ce ne dovedește că a fost trasă de la o distanță mică și a lovit un obstacol foarte tare. Săgeata este din fier și se datează cu precizie în secolul al XIV-lea.

Alte materiale nu s-au putut găsi în afară de ușoare urme de locuire dacică în care predomină ceramica lucrată la roată prin învîrtituri repezi, dintr-o pastă cenușie, fină, moale la pipăit, urme ce se întind de o parte și de alta a Gligănelului în apropierea șoselei și care nu intră în discuția subiectului de față.

Avînd deci la bază tradiția orală corespunzătoare unei toponimii reale, se pot localiza deocamdată Rovinele lângă comuna Tuțulești, raionul Costești. Această localizare pare mai apropiată de adevăr și în sprijinul ei vin și cele două obiecte găsite: inelul și săgeata.

Rămîne ca în viitor ea să fie confirmată de alte dovezi materiale.

„OBROCARI“ SLATINEI

de N. POPESCU-OPTAȘI

Strada principală prin care se face legătura orașului Slatina cu satele din nord¹, se numește astăzi „Tudor Vladimirescu“. Numele acesta a înlocuit după 1949 pe cel de „Alexandru Iliescu“, care, la rîndul lui s-a substituit, la cîțiva ani după primul război mondial, numelui istoric „Obrocari“, încă păstrat în uzul curent. Dicționarul geografic întocmit de institutorul I. G. Sfințescu, și publicat în 1895, înregistrează numele Obrocari cu calificativul de „mahala a orașului Slatina“².

Iorgu Iordan îl menționează în 1952 tot ca „mahala a orașului Slatina“³. Pe locul mahalalei Obrocari a fost în vechime un sat cu același nume⁴. La 15 octombrie 1754, Ion Obrocăreanu, „ce au fost martalog mării sale“, semnează ca martor în zăpislul prin care boierul Dumitrache Fălcoianu vinde lui Ivașco, pîrcălabul din Priseaca, 50 de stînjeni de moșie din hotarul aceluși sat⁵. Apariția în documente a numelui de familie Obrocăreanu presupune existența anterioară a toponimicului Obrocari, din care derivă. Într-un document din 26 iulie 1784, privitor la schitul Strehareț, este menționat printre martori și Udrea ot Obrocari⁶.

Satul Obrocari continuă să fie menționat într-un proces terminat la 26 ianuarie 1840, la judecătoria districtului Argeș, între mitropolia din București și orașenii slătineni, privitor la hotărnicia moșiilor orașului Slatina și Strehareț⁷, precum și într-un document din 2 decembrie 1845⁸. Ultima mențiune ca sat a Obrocarilor se află în *Dicționarul topografic și statistic al Romîniei*, din 1872⁹. Satului Obrocari i se mai zicea și Ulița

¹ Proaspeți, Dobrotinț, Curtișoara.

² C. Alessandrescu și I. G. Sfințescu, *Dicționar geografic al jud. Clt.*, București, 1895, p. 158.

³ Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești în Republica Populară Romînă*, vol. I, 1952, p. 190.

⁴ De acest lucru și-a dat seama și G. Poboran, în lucrarea sa, *Istoria orașului Slatina*, ed. a II-a, 1908—1909, p. 124, fără să prezinte dovezi documentare anterioare anilor 1837—1841.

⁵ I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olt*, vol. I, Craiova, 1934, p. 23.

⁶ G. Poboran, *op. cit.*, pp. 71—72. Deși a reprodus în lucrarea sa acest document, Poboran n-a sesizat semnificația lui „ot“, pentru a argumenta, la p. 124, existența mai veche de 1837, a satului Obrocari.

⁷ G. Poboran, *op. cit.*, p. 81.

⁸ I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 47.

⁹ Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al Romîniei*, București, 1872, p. 323.

Șerbăneștilor, nume păstrat în vorbirea curentă pînă în primul deceniu al secolului nostru, fiindcă prin el se făcea legătura între orașul propriu-zis și satul Șerbănești de lângă Dobrotinet, azi dispărut ca nume¹. Neavînd cunoștință de existența satului Șerbănești de lângă Dobrotinet, G. Poboran explica denumirea „Drumul Șerbăneștilor“, dată satului Obrocari, prin aceea că pe aci se continua vechiul drum al poștei, care lega Bucureștii, capitala țării, cu Slatina și ținutul Olteniei, trecînd pe la Șerbănești, azi în raionul Drăgănești-Olt regiunea Argeș². Nicolae Stoica, fost profesor de geografie la Slatina, a afirmat într-o lucrare că strada Obrocari se numea „Drumul Șerbăneștilor“, fiindcă „era pe drumul cei vechi al poștei dintre București și Slatina“³. Asupra toponimicului Obrocari, neatestat în dicționarele lingvistice⁴ și nici în colecțiile de documente slavo-romîne din secolele XIII—XVII⁵ s-au dat mai multe explicații.

1. Institutatorul G. Poboran (1869—1925) scrie în voluminoasa sa lucrare despre trecutul orașului Slatina, pe care, pentru vremea lui, îl cunoștea destul de bine, că strada Obrocari „se numește astfel de la obrocari, adică fermecători sau vrăjitori, căci cuvîntul obroc însemnează în limba slavă a fermeca, a vrăji, cum se și aude chiar și astăzi în limba noastră zicîndu-se : « e obrocit » adică fermecat și în cîntecele populare“⁶.

Interpretarea mistică a lui Poboran nu este lipsită de o oarecare bază istorică și filologică. Se știe că vechii slavi au practicat mult vrăjitoria și se presupune că în domeniul credințelor și moravurilor populare ei ne-au influențat mult⁷.

Slavii de sud au practicat și ei vrăjitoria, transmițîndu-ne și nouă terminologia ei. De la sîrbi am împrumutat cuvîntul *a obrocî* (obruciti), cu sensul de a zăpăci pe cineva prin farmece, vrăji, descîntece. În domeniul credințelor mistice populare, obroc însemnează deci : farmec, vrajă, descîntec⁸, iar obrocari și obrocea : fermecător, vrăjitor, descîntător. Executarea unui obroc se numește obrocea⁹. Cuvîntul Obrocea se folosește

¹ Cf. I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 124, Satul Șerbănești apare pentru prima oară într-un document din 23 iulie 1512 (*Doc. privind Ist. Rom., veacul XVI, B. Țara Romînească*, vol. I, 1951, p. 79). În 1824 exista încă. (I. Ionașcu, *Catagrafia Eparhiei Argeș la 1824*, București, 1942, p. 90). Dicționarul lui Frunzescu din 1872, nu-l mai înregistrează.

² G. Poboran, *op. cit.*, p. 281.

³ Nic. D. Stoica, *Orașul Slatina și cadrul lui geografic*, Slatina, 1947, p. 15. Acest lucru nu era posibil, deoarece satul Obrocari se afla în partea de nord a orașului în timp ce drumul poștei se îndrepta spre est.

⁴ Iorgu Iordan, *op. cit.* p. 190.

⁵ Cf. *Documente privind Istoria Romîniei, B. Țara Romînească, veacurile XIII—XVII. Indicele numelor de locuri*, București, 1956, și Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor romînești din documentele slavo-romîne*, București, 1946.

⁶ G. Poboran, *op. cit.*, p. 124.

⁷ Cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, ed. a V-a, București, 1946, pp. 251, 267.

⁸ În limba romînă actuală, cuvintele farmec, descîntec, vrajă sînt sinonime. Cf. Lazăr Săineanu, *Dicționar universal al limbii romîne*, ed. a IV-a, București 1922 și *Dicționarul limbii romîne moderne*, Editura Acad. R.P.R., 1958, sub „Vrajă“.

⁹ Astăzi la Slatina și împrejurimi se folosesc mai mult formele a *ormoci* și *ormocea*.

pină astăzi ca nume de familie în vecinătatea Slatinei, în satele Slătioara, Milcov și Brîncoveni. Numele de familie Obrocea, s-a folosit apoi ca nume topic, cu sufixele *-eni* și *-ești*: Obroceni, sat, comuna Heleștieni, raion Tîrgu-Frumos, regiunea Iași; *Obrocești*, sat, comuna Stroești, raion Horezu, regiunea Argeș¹. Toponimice care amintesc de vechile credințe și superstiții se întîlnesc și sub forma Vrăjitorul, sat, comuna Fumureni, raion Drăgășani, regiunea Argeș, și Vrăjitoarea, sat, comuna Poiana Cîmpina, regiunea Ploiești², fapt care ar confirma accepția mistică a toponimicelor derivate din obroc, respectiv vrajă.

Numele Obrocari este trecut de academicianul Iorgu Iordan în rîndul toponimicelor care arată ocupația locuitorilor, cu mențiunea că este un nume de agent de la *ob/roc*, banița mare de coaje de tei³. Ar fi deci sinonim cu „bănicer”, „meșter de făcut banițe sau văcălii (coșuri) din coajă de teiu”⁴. Într-adevăr, printr-o confuzie⁵, cuvîntul obroc, păstrîndu-și și propriul său sens, care se va discuta mai departe, a devenit și o variantă⁶ a cuvîntului *oboroc* (în limba ucraineană — *uborok*), vas mare făcut din coajă de tei, care servea la măsurarea cerealelor. Banița de tei, ca unitate oficială de măsură a cerealelor, a fost înlocuită cu dublu decalitrul. Astăzi banița nu mai este făcută ca în vechime, din coajă de tei împletită, ci din lemn de fag și servește și la alte trebuințe gospodărești. Explicînd apariția toponimicelor care arată ocupația locuitorilor, Iorgu Iordan lămurește că ocupația identică a locuitorilor dintr-o localitate, care a impus denumirea ei, „se datorește împrejurării că locuitorii satelor respective aveau, pe vremuri, obligația de a lucra în meseria lor pentru domnul țării sau pentru mănăstire și, de aceea, trebuiau să trăiască toți la un loc, nu departe de sediul intereselor patronului lor”⁷. În satul Clocociov, imediat la sud de oraș, a luat ființă, la sfîrșitul secolului al XIV-lea sau începutul secolului al XV-lea, mănăstirea cu același nume, care putea să-și aibă, de asemenea, bănicerii ei. Material de lucru exista din belșug. Harta stolnicului Constantin Cantacuzino, tipărită la Padova în 1700, arată de-a lungul rîului Olt o pădure neînteruptă⁸. Harta militară austriacă făcută de ofiterii austrieci sub direcția colonelului Specht, în vremea armistițiului încheiat în urma războiului din 1787—1791, reprezintă cu îngrijire pădurile, drumurile și așezările omești. În jurul Slatinei sînt însemnate păduri, care în secolul al XIX-lea au dispărut, ca și în alte regiuni de sub dealuri⁹. Desigur, în sînul acestor

¹ Vezi D. Frunzescu, *Dicționar*, p. 323 și *Indicatorul alfabetic al localităților din R.P.R.*, p. 371.

² *Ibidem*.

³ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 190.

⁴ *Ibidem*, p. 186.

⁵ Lazăr Săineanu, *Dicționar...* p. 434.

⁶ O. G. Lecca, *Dicționar istoric arheologic și geografic al Romîniei*, București, 1937, p. 323.

⁷ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 185.

⁸ Fl. D. Stănculescu, *Județul Olt în harta stolnicului C. Cantacuzino de la 1700*, în rev. „Școala noastră”, dec. 1943.

⁹ V. Mihăilescu, *Harta austriacă din 1791*, în „Buletinul Societății de Geografie”, 1928.

păduri uriaşe, care înconjurau oraşul Slatina, un loc important îl ocupau teii. Şi astăzi, în resturile păduroase de la Strehareţ, în marginea de nord a oraşului, cresc aceşti arbori, iar în pădurea de la Recea, 15 km nord de Slatina, numărul lor este deosebit de mare. Credem că diferitele nume de locuri provin nu numai de la meseriaşii dependenţi ci şi de la meseriaşi liberi care au părăsit sate dependente, aşezându-se în locuri prielnice dezvoltării meşteşugului lor, adesea alături de oraşe. Obrocarii de la Slatina au putut fi atraşi de posibilitatea desfacerii produselor lor, pe piaţa vechiului şi marelui bîlci anual de aci, din ziua de 23 aprilie (sf. Gheorghe) unde se întâlneau negustorii din colţuri îndepărtate. Nu este exclusă căderea ulterioară a lor în dependenţa oraşului Slatina, lucrînd pentru oraşeni¹. Părerea acad. Iorgu Iordan ar mai putea fi întărită şi de onomastică. Cuvintele Baniţă, Băncioiu şi Bănescu se folosesc ca porecle şi ca nume de familie, datorită importanţei ce se dădea baniţei şi meşteşugului în legătură cu ea, în economia casnică². În secolul al XV-lea, acest nume se întâlneşte chiar sub forma Obroc³. Sub forma metatezată, Oroboacă, el se păstrează pînă astăzi, ca nume de familie, în comuna Jitaru, raionul Slatina, regiunea Argeş.

Istoricii şi filologii nu s-au gîndit însă la posibilitatea de a trece numele Obrocari în rîndul toponimicelor care se referă la apartenenţa socială şi fiscală a locuitorilor. Vom încerca acest lucru în cele ce urmează, privind problema sub două aspecte: unul care ar încadra pe obrocari în rîndul oamenilor dependenţi şi contribuabili şi altul care i-ar trece în rîndul micilor dregători domneşti în domeniul fiscal.

În legătură cu primul aspect precizăm că în regiunea Slatinei a existat o aşezare masivă de slavi care şi-au impus termenii lor topici: Cireaşov, Clocociov, Dobrotinet, Grădişte, Milcov, Obrocari, Olt, Slatina, Sopot, Strehareţ. În vechea slavă, cuvîntul obroc (оброкъ) însemna: porţie, tain, iar în condiţiile plămădirii şi dezvoltării orînduirii feudale, păstrîndu-şi sensul său etimologic, ar fi putut dobîndi în acelaşi timp şi semnificaţia de rentă pentru a desemna, în general, obligaţiile oamenilor dependenţi faţă de stăpînii lor⁴.

Cercetînd problema obligaţiilor sub forma obrocului la noi desprindem următoarele date: în colecţiile noastre de documente cuvîntul obroc

¹ Cf. *Viaţa feudală în Ţara Romînească şi Moldova* (sec. XIV—XVII), Bucureşti, 1957, p. 417.

² Numele Baniţă apare în satul Măldăr, raionul Costeşti, reg. Argeş, Const. Bănescu din Văleni, raionul Drăgăneşti-Olt, reg. Argeş, se întâlneşte într-un proces judecat la 15 febr. 1822, în legătură cu răscoala condusă de T. Vladimirescu (Nichita Adăniloiaie, *Boierii şi răscoala condusă de T. Vladimirescu*, Bucureşti 1956, p. 88). Ion Băncioiu a fost învăţător în satul Opţaşi, raionul Slatina, reg. Argeş, în perioada Unirii Principatelor (1856—1861) (Arh. St-Slatina, dos. Sc. Ionaşcu). Fam. Băncioiu există şi azi în Opţaşi.

³ La 15 oct. 1488 Ştefan cel Mare dăruieşte episcopiei de Roman, nişte sate printre care şi Negoieştii pe Valea Neagră, cumpărat de la mai mulţi boieri, unul din ei numindu-se Mihail Obroc. (Ion Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I Bucureşti, 1913, doc. CXC, p. 354).

⁴ Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor romîneşti din documentele slavo-romîne*, Bucureşti, 1946, p. 81.

apare numai în actele prin care domnitorii fac danii mănăstirilor din țară sau de la muntele Athos, alternînd și fiind echivalat de editori cu cuvîntul unghuresc *mertek* (mertic)¹, care înseamnă: măsura de capacitate, rentă, venit, tain, dare în natură². În aceste izvoare, el se referă la donațiile în natură și în bani³ făcute de voievozi mănăstirilor, deci nu la obligațiile față de feudali sau domnitor, lucru pe care-l urmărim deocamdată. Trebuie să apelăm la cronici.

Grigore Ureche menționează „obroacele de piine ce se dau la curtea domnului”⁴. Vorbînd despre dregătorii țării Moldovei, Miron Costin relatează în *Poema polonă* că sulgerul mare „are grija obroacelor de carne”⁵, iar într-o variantă a *Poemei polone* spune că „de comisul mare țin orînduirea finului și a obroacelor, pe care trebuie să le procure în cantități îndestulătoare pentru caii domnești”⁶. Locuitorii satelor și orașelor, aveau, de asemenea, obligația să găzduiască pe dregătorii și slugile domnești aflați în misiuni prin țară (conace) și să le dea alimentele și furajele necesare (mertice). Obligația conacelor și merticelor o aveau satele și orașele și față de solii aflați în trecere prin țările noastre⁷.

Mult mai bine se cunoaște conținutul noțiunii obrocului în Rusia, înainte și după centralizarea statului, datorită unor bogate colecții de documente, pravile și cronici și a unor numeroase studii făcute pe baza lor. Din toate aceste materiale, reiese că obrocul a parcurs un drum evolutiv lung. În perioada economiei naturale (secolele X—XV), obrocul reprezenta renta în natură (dijma), pe care țăranii dependenți, producători direcți, erau obligați s-o dea stăpînitorilor lor de moșii. El a predominat în Rusia, ca sistem general de exploatare a țăranimii dependente, în secolele XII—XV, adică în vremea fărîmîțării feudale⁸.

În condițiile apariției economiei de schimb, stăpînii de moșii transformă obrocul țăranilor în bani, fie parțial, fie total⁹. Pe de altă parte, ei își creează o rezervă feudală pe care o sporesc treptat și pe care o lucrează prin sistemul rentei în muncă (clacă). În secolul al XVIII-lea, în regiunile nordice, neproductive, stăpînii feudali preferau contribuția în bani (obrocul), pe cînd în cele sudice obligația de căpetenie a țăranilor

¹ Damian P. Bogdan, trimite și la sirbescul *мертек*

² Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 76.

³ Vezi între altele, doc. lui Mihnea Turcitul din 29 iulie 1578, pentru m-rez Ostrov, citat mai jos.

⁴ Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 70.

⁵ Miron Costin, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, 1958.

⁶ *Ibidem*, p. 388.

⁷ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția P. P. Panaitescu, 1944, p. 65; P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, pp. 20, 63.

⁸ Pentru sensul de dijma al obrocului, vezi B. D. Grecov, *Țăranii în Rusia din timpurile cele mai vechi și pînă în sec. XVII*, trad. 1952, pp. 125, 210, 215; P. I. Leascenco, *Istoria economiei naționale a U.R.S.S.*, I, trad. 1955, pp. 159—160; P. P. Panaitescu, *Urme din vremea orînduirii feudale în vocabularul limbii române*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 2/1958, pp. 168—169.

⁹ B. D. Grecov, *op. cit.*, pp. 576, 577, 579.

era claca (boierescul)¹. Rezultă, din cele înfățișate pînă aici, că în Rusia obrocul era la început renta în produse (dijma), apoi și în bani (birul)². spre deosebire de renta în muncă (claca, boierescul). În economia naturală a predominat dijma, apoi, în condițiile economiei de schimb, a devenit mai frecvent (în unele cazuri chiar exclusiv) birul. Din izvoare și studii nu se desprinde numele pe care-l purtau cei care dădeau stăpînilor obrocul (sub forma dijmei sau a birului), spre deosebire de oamenii liberi. Constatăm însă că obrocul arăta nu numai caracterul de dependență, a oamenilor în raport cu cei liberi, ci și o formă a dependenței, care avea aspecte foarte variate. Pentru secolul al XVIII-lea, A. M. Pankratova împarte pe țărani iobagi în „clăcași” și „obrocinici”. Cuvîntul rus *obrocnic* s-a tradus în limba romînă prin *obrocar*³.

Utilizînd unele date, spicuite din istoria Rusiei și a noastră, putem afirma că satul Obrocari a căpătat acest nume, după unul din sensurile variate ale cuvîntului obroc, în funcție de forma și de gradul de dependență a locuitorilor săi, într-o anumită etapă istorică. E probabil că așezarea Obrocarilor de la Slatina să dateze cu acest nume din perioada cristalizării relațiilor feudale și a feudalismului timpuriu, cînd au apărut obștii de țărani dependenți, care, spre deosebire de cele rămase libere, plăteau obrocul stăpînilor de pămînt.

Existența mai multor toponimice slave în raza orașului Slatina, amintite mai înainte, ar demonstra apariția așezării încă din această perioadă.

Poate că numele de obrocar i a apărut și pentru a distinge pe locuitorii satului aflat în raza orașului⁴ de tîrgoveții din interiorul orașului propriu-zis, într-o vreme cînd a început procesul despărțirii meșteșugurilor și negoțului de agricultură. În timp ce orașenii renunțau la agricultură și-și păstrau privilegiile lor, depinzînd direct de domnie, sătenii din Obrocari continuau să plătească obrocul — care atunci echivala de fapt, cu dijma — pentru pămîntul pe care-l munceau.

Pe baza datelor folosite pînă aici putem emite deci o primă ipoteză și anume că numele Obrocar înregistra fie instituirea treptată a dependenței, fie — îngustîndu-și sfera noțiunii — una din formele variate pe care le-a îmbrăcat ea, în diferitele etape ale orînduirii feudale.

Mai verosimil ni se pare însă că toponimicul Obrocari derivă de la micii dregători fiscali care încasau obroacele. Să argumentăm această părere, întii din punct de vedere filologic. Sufixul *-ar*, foarte frecvent în limba romînă, sub influența limbii franceze⁵, este de fapt un vechi

¹ A. M. Pankratova, *Istoria U.R.S.S.*, vol. II, trad. 1950, pp. 66-67.

² B. D. Грецов, *op. cit.*, p. 765.

³ „Так произошло разделение крепостных крестьян баршинных и оброчных”. În traducere, în loc de *obrocinici* s-a zis *obrocari* (A. M. Pankratova, *op. cit.*, p. 67).

⁴ În cvul mediu hotarul orașului cuprindea nu numai teritoriul urban, ci și un teritoriu rural, incluzînd mai multe sate, cu ogoare, păduri și pășune și formînd ocolul orașului pe un diametru întins de 10—20 km (cf. P. P. Panaitescu, *Orașelz*, în vol. colectiv *Viața feudală*, p. 415.)

⁵ Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală*, ed. a II-a, București, 1947, pp. 163—164; *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 36. *Grammaire Larousse du XX siècle*, Paris 1936, p. 28. A fost introdus, cu un neologism sufixul *-aire*.

sufix rominesc de origise latină (-*arius*), „moștenit sau împrumutat din limbi balcanice”¹. Acest sufix formează substantive denominative, nume de ocupație (agent) „care arată că persoana denumită este producătorul sau că se ocupă, în general, cu un obiect”².

Calificînd obrocarii de la Slatina ca nume de agent, acad. Iorgu Iordan s-a gîndit la calitatea lor de producători, de meșteșugari³. Numele arată însă și pe cei ce fac o acțiune (agenți) ca slujbași, ocupîndu-se, în general, cu un obiect, în cazul nostru obrocul, privit la început sub aspectul său material, de „baniță”, apoi sub cel de rentă, venit, subvenție. Numeroși dregători mărunți, fiscali ai statului, în orînduirea feudală, purtau nume formate cu sufixul -*ar*; birar, dijmar, ciblar (găletar), jitar, podar, schiler (schilar), clicear⁴, jitniciar, finar (финяре) hoștinar⁵, ilișar, osluhar⁶, pripășar⁷, vinăricear, mierar, dabilar⁸ etc. Se poate ca Obrocarii să fi fost însărcinați să strîngă obroacele. De obicei, în limba romînă, cu sufixul -*ar* s-au format cuvinte care, în domeniul fiscal arată pe dregătorii domnești care strîngeau diferitele dări în natură și biruri. Numele fiscale ale diferiților contribuabili se formau în general cu ajutorul sufixelor slave -*nic* sau -*aș*: birnic, dijmaș, clăcaș. În limba rusă sufixul -*nic* și -*aș* îndeplinesc și funcția lui -*ar* (doljnic = datornic, platnic, în schimb pavecinic = prisăcar, desetnic = dijmar). În general însă, -*nic* derivă cuvinte care indică pe cel ce dă, iar -*ar* derivă cuvinte care arată pe cei ce încasează. E mai probabil, așadar, că obrocarii încasau obroacele ca

¹ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 161. Moștenirea se referă, desigur, la limbile tracă și iliră, romanizate, iar împrumutul, la limbile bulgară și sîrbocroată, unde exista sufixul -*arji*, în cuvinte ca: jitari, zlatari etc., care ne-au fost transmise și nouă. (jitar = strîngătorii de grîne de la жито griu, și în general hrană; zlatari = culegător de aur) cf. acad. A. I. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale*, Buc. 1950, p. 86. Sextil Pușcariu crede că sufixul -*ar* nu este -*arius* latin, atunci cînd arată originea, proveniența: Obedeni-Obedenar; Poieni-Poienar etc., fiindcă nici în latinește nici în limbile romanice nu are funcțiunea aceasta, ci s-a născut prin disimulare din sufixul -*an*, care uneori apare în locul lui -*ean*. S-a zis Poienar, în loc de Poiencan, cu disimulare, și apoi Poienar, prin apropiere de multe derivate în -*ar*, dîndu-se acestui sufix o funcțiune nouă, care totuși nu s-a putut extinde și asupra altor cuvinte decît cele care aveau un n în tulpină și anume la sfîrșit. (Sextil Pușcariu, *Cîteva cazuri de asimilare și disimilare în limba romînă*, în „Dacoromania”, an. I, 1920—1921, p. 327.

² *Gramatica limbii romîne*, vol. I, editura Acad. R.P.R., 1954, p. 159.

³ Iorgu Iordan, *Nume de locuri rominești*, p. 192.

⁴ Stringea piinea domnească. *Documente privind Istoria Romîniei*, veac XIII, XIV, XV, București, 1953, p. 62, nota 1.

⁵ În glosarul la „*Doc. lui Ștefan cel Mare*”, vol. II, fără să fie definit.

⁶ Osluharii încasau osluhul, adică gloaba (amenda) pentru cei nesupuși diferitelor obligații feudale sau dispoziții (P. P. Panaitescu, *Pripășari și osluhari*, în „Studii și articole de istorie”, II, (1957).

⁷ Stringea vitele pierdute (de pripas, ale nimănu) pentru domn. Interpretarea nouă, dată de P. P. Panaitescu.

⁸ Stringătorul dabilei, birului, dării.

dregători, nu le dădeau, ca oameni dependenți. Oamenii dependenți care dădeau obroacele s-au numit, mai de grabă, *obrocinici*¹.

Documentele vorbesc des de veniturile în natură și în bani acordate de domnitor mănăstirilor, denumite, în general, obroace. Pentru încasarea acestor obroace erau necesari obrocarii. Am văzut cum județul Olt a fost impus la un obroc către mănăstirea Ostrov și, credem, că a fost impus și la alte obroace despre care încă nu avem cunoștință. Este însă puțin probabil ca numele topic Obrocarii să vină de la astfel de dregători, deși mănăstirea Clocociov, în marginea sudică a orașului, își va fi avut dregătorii ei, iar boierul Aldea, cunoscut ca stăpîn al moșiei Cireașov, pe care a dăruit-o Cutlumuzului de la muntele Athos, era unul din sfetnicii de frunte ai lui Mircea cel Bătrîn, întîlnit ca martor în unele hrisoave de danie ale acestui voievod. Obrocarii de la Slatina păstrează mai de grabă amintirea unor dregători domnești. Slatina apare, pentru prima oară, în documentul din 20 ianuarie 1368 acordat de Vlaicu brașovenilor, scutindu-i, între altele, de vama de la Slatina². În documentul latinesc al lui Vlaicu, vama este menționată cu numele de *tributum*, dare, echivalent cu cel de obroc. Încasatorii obrocului — vamă se numeau poate, la început, tot obrocari, impunîndu-se apoi cuvîntul unguresc *vamos*, și producîndu-se o diferențiere, care a dus la apariția denumirii de schileri (variantă grafică a lui Schelari) pentru vameșii de la schelele dunărene (cuvînt slav, sud-dunărean). Vămile constituiau unul din izvoarele cele mai importante ale vistieriei, încă din vremea voievodatelor. În calitate de loc de vamă interioară, la un vad așa de vechi și important al Oltului, Slatina a atras spre sine numeroși dregători domnești, meniți să strîngă dările — deci obroacele — sub formă de dijmă, bir și vamă. Importanța Slatinei ca vamă se explică prin așezarea ei extrem de favorabilă, care i-a și dat naștere, la întretăierea pe malu-

¹ Sub influența limbilor slave răsăritene, în limba romină, sufixele *-ar* și *-aș* sau *-nic* se pot substitui trecător, formînd de la aceeași rădăcină, cuvinte care nu-și schimbă înțelesul: pușcar și pușcăș, în Cronica lui Miron Costin (vezi Alex. V. Gidei, *Studii asupra cronicarilor moldoveni din sec. XVII*, București 1898, p. 328), sau cuvinte cu înțeles contrariu, iar uneori, dimpotrivă, identice: obrocinic = supus obligațiilor feudale (B. D. Grecov, *op. cit.*, p. 521), obrocari = idem (A. M. Pankratova, *op. cit.*, traducere, p. 67). Sînt împrejurări cînd substituarea este definitivă, ca în cazul cuvîntelor terminate în *-ar*, citate mai sus, sau în cazul cuvîntelor terminate în *-nic* și *-aș*: globnic (în loc de globar = perceptorul de gloabe) și vameș în loc de vămăr = perceptorul de vămi). Uneori sufixele *-ar* și *-nic* formează cuvinte sinonime, din rădăcini sinonime: desetnic-dijmar = perceptorul dijmei, deseatinci (vezi I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, Cluj). Sufixul *-ar* foarte productiv, este un sufix substantival și derivă nume de ocupație. Productivitatea sufixului latin *-ar* s-a accentuat mai întîi sub influența variantei slave, apoi a celei franceze. Sufixul *-nic* derivă din sufixul slav *-niku* (cf. P. P. Panaitescu, *Urme din vremea orînduirii feudale în vocabularul limbii romîne*, în „Studii și cercetări lingvistice” 2/1958, p. 162, text și nota 4). Este un sufix adjectival, care derivă adjective de la substantive. Adjectivele derivate de la nume cu ajutorul sufixului *-nic* „arată că substantivul este prevăzut cu obiectul denumit prin cuvîntul de bază al adjectivului”. (Magdalena Popescu), *Sufixe productive și neproductive*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 2/1958, p. 256). Sufixul slav neproductiv *-nic* „pare să reinvie datorită unor împrumuturi din limba rusă (colhoznic, partinic, sovhoznic)”, M. Popescu, *op. cit.*, p. 248—249.

² Hurmuzachi, *Documente*, vol. XV, p. 2, doc. II.

rile Oltului a trei regiuni morfologice diferite : Cimpia Romină, Cimpia Olteană și dealurile dintre Olt și Vedea. Produsele șesului, ale dealului, ale luncii și, uneori, ale muntelui se întâlneau în tirgul săptăminal al acestui oraș, iar în zilele birului anual de la Sf. Gheorghe (23 aprilie) soseau produse meșteșugărești și manufacturiere din Ardeal. La Slatina se încrucea drumurile comerciale care legau nordul cu sudul și estul cu vestul țării. Orașul a apărut ca centru comercial și vamal. Pe ambele maluri ale Oltului coborau din Ardeal drumuri care purtau numiri diferite, după felul produselor transportate pe ele : drumul oii, adică al păstorilor care pendulau cu turmele lor, în cadrul transhumanței, între munte și șes, drumul sării și drumul buțiilor sau al țuicii¹. Din cele mai vechi timpuri sarea exploatată în Ardeal și la Ocnele-Mari era exportată peste Dunăre pe drumul Oltului. Pe același drum își transportau vasele cu țuică cultivatorii de pruni din regiunile deluroase. Aceste drumuri străvechi cu direcția nord-sud se întretaiau la Slatina cu drumul numit, mai târziu, al Olacului, care lega Oltenia cu capitala țării, mutată în diferite orașe : Curtea de Argeș, Cimpulung, Tirgoviște, București.

Întreținerea drumurilor amintite se făcea în gura văii Sopotului, afluent al Oltului, pe care a luat naștere orașul, unde la 1782 a fost înălțată biserica Ionașcu. Aci s-au ținut pînă la 1843 atît tirgul săptăminal, cît și cel anual, de la Sf. Gheorghe².

Obrocarii și-au întemeiat locuințele lor în imediata vecinătate a răscruicii, pe cel mai vechi și mai frecventat dintre drumurile amintite (al oii, al sării și al buțiilor) care trebuia să fie străjuit și vămuit.

Așezarea de pe porțiunea drumului nordic, prin care se făcea intrarea în oraș, denumită și drumul tirgului³ s-a numit astfel după numele lor : Obrocari.

Logica ne îndreaptă spre aceleași concluzii, mijlocite de limbă și istorie. Existența, în octombrie 1754, a unui Ion Obrocăreanu „ce au fost martalog mării sale“⁴, arată că satul Obrocari n-a fost o așezare de oameni dependenți. Ion Obrocăreanu, semnînd ca martor al boierului Dumitrache Fălcoianu, era el însuși boier, deci nu martalog simplu, ci căpitan de martalogi. Martalogii, în frunte cu căpitanii lor județeni, formau în secolele XVII—XVIII o oaste de țară (miliție) la dispoziția vameșilor pentru paza punctelor vamale și pentru prinderea contravenienților⁵.

¹ Vezi *Marele dicționar geografic*, III, p. 258 ; Mara N. Popp, *Drumuri și ocupațiuni vechi în Țările Românești*, în „Buletinul S.S.R. Geogr.”, 1938 ; N. D. Stoica, *Orașul Slatina și cadrul lui geografic*, Slatina, 1947, pp. 8—17.

² G. Poboran, *op. cit.*, p. 248.

³ *Documentele privind Istoria României*, veacul XVI, vol. IV, 1952, p. 351.

⁴ Vezi mai sus.

⁵ Const. C. Giurescu, *Istoria Romînilor* III, 2, București, 1946, p. 708 și O. G. Lecca, *Dicționar istoric, arheologic și geografic al României*, p. 321, C. Șerban, *Sistemul vamal al Țării Românești în secolul al XVIII-lea*, în „Studii și articole de istorie”, III, 1961. Din acest studiu s-ar deduce că martalogii păzeau numai vămile de hotar. Slatina a fost și ea vamă de hotar în timpul stăpînirii austriece în Oltenia, între 1718—1739 și deci în acest timp a avut repartizați martalogi. Credem totuși că și vămilor interne li se puneau la dispoziție martalogi, mai ales Slatinei, pe unde trecea drumul de căruțe al negustorilor, care lega Craiova cu Sibiul, prin Pitești, Curtea de Argeș, Băișoara, Ciineni, înainte de a se construi „Via Carolina” în defileul Oltului, care să permită legătura direct pe Valea Oltului.

Conchidem că Obrocarii de la Slatina au fost dregători fiscali-dijmari, birari și mai ales vameși însărcinați cu controlul și încasarea vămilor punctului vamal al Slatinei avînd la dispoziția lor martalogi, din rîndul cărora s-a ridicat, la mijlocul secolului al XVIII-lea, Ion Obrocăreanu.

Nu departe de Slatina, satele Bircii, Jitaru și Poboru păstrează de asemenea, în numele lor, amintirea dregătorilor fiscali¹.

Sensul extrem de larg și de elastic pe care l-a căpătat noțiunea de obroc în limba cronicarilor favorizează argumentarea istorică și logică. În cronică, obroc are uneori sens de „întreținere” ocazională. Vasile Lupu (1634—1653) „văzîndu-se în țara căzăcească cădzu den domnie, despărțit și de doamna sa și de cuconi și de avere și nici o nădejde nu i-au mai rămas în prieteșugul Căzacilor, singur s-a tras cu hanul de la Crim să meargă. Și acolo ședzîndu pe obrocul de la hanul în cetatea Ghiozlăului cîteva luni, apoi de acolo l-au trimis hanul la Țarigrad la împărăție, pre porunca împărăției”².

În domnia a III-a (1678—1684), Duca Vodă, domnul Moldovei, a căsătorit pe fiica sa, Catrina, cu Ștefan, fiul domnului muntean Radu Leon (1664—1669). La nuntă, Duca Vodă a poftit toată boierimea, mazi-limea și alte căpetenii. „Și după ce s-au strîns cu toții la Iași, făcîndu-le-au obroace tuturor de la domnie, de le da de toate ce le trebuia, de nu cheltuia nimene nici un ban”³.

Din cauza lipsei de informații documentare concludente, problema obrocarii, prezentată pentru prima oară aici și rezolvată ipotetic, rămîne încă deschisă. Avînd în vedere condițiile istorice locale, înclinăm să credem că originea numelui comun și a toponimicului *obrocarii* de la Slatina trebuie căutată în instituția dregătorilor fiscali și mai cu seamă a vameșilor slătineni, în timp ce cuvîntul obroc, de la care derivă, a intrat în uz probabil încă din perioada conviețuirii populației daco-romane cu slavii, secolele VI—IX, deci din perioada formării poporului român și a limbii romîne.

¹ „Pobor”, înseamnă și azi în l. rusă „stoarcere de impozite”, „impozite mari”. (Poboran, *op. cit.*, p. 489, îl derivă de la „podbori”, „podvori” = vitejie, viteaz, voinic). Bircii erau birarii (Бирчи) Jitarii erau strîngătorii de grîne (жито = grîu. Vezi G. H. Chibănescu, *Slovar slavo-romîn*, Iași, 1911, iar azi în l. rusă = se-cară) жито înseamnă și hrană, în general, deci jitarii puteau să fie strîngătorii de alimente pentru trimișii domnești sau pentru soli.

² Miron Costin, *Letopiseful Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ediția P. P. Panaitescu, 1944, p. 65.

³ Ion Neculce, *Cronica*, vol. I, ediția Al. Procopovici, 1936, p. 84. Nota 167 explică: obroc = tain.

REVOLTA UNOR ARNĂUȚI ÎN 1819

de SAVA IANCOVICI

În volumul I al culegerii de materiale privind *Răscoala din 1821*¹ a fost introdusă, la nr. 82, traducerea unui document turcesc cu data de 3 șevval 1234 după era hegirei, respectiv data de 26 iulie 1819 a erei noastre².

Prin conținutul său destul de vag, acest document nu lasă certitudinea că se referă la răscoala din 1821, deși unele afirmații din textul lui consună cu primele informații despre începutul răscoalei, respectiv despre plecarea lui Tudor Vladimirescu din București, împreună cu o ceată de arnăuți, pentru a porni răscoala.

Pentru a se putea înțelege acest lucru, este bine să redăm textul tradus al documentului în cauză.

Mehmet Derviş [mare vizir] către [Al.Șuțu].

Credinciosul meu,

Am luat cunoștință de scrisoarea voastră, prin care ne-ați făcut cunoscut că i-ați putut prinde vii în mănăstirea în care se întăriseră pe acci oameni care, în număr de 25, porniseră pe sub ascuns din București și, adunându-se înarmați într-un județ, îndrăzniseră să facă răutăți și pentru a cărora prindere voi ați ales oameni cu dinadinsul.

Scrisoarea voastră a fost înfățișată și maiestății sale, care a binevoit să ia cunoștință de cuprinsul ei.

Cu toate că întâmplarea pomenită a luat sfârșit datorită zelului și eforturilor voastre, este sigur că acele turburări ce se urmează una după alta în Iași și București sînt o urmare a ațîțirilor și provocărilor.

Așadar, [una] din cerințele împărătești este să se cerceteze cum trebuie izvorul și pricina acestor întâmplări. Se cere și priceperii voastre a căuta dacă pricina și dedesubturile turburărilor pomenite sînt într-adevăr cele bănuite. Să se cerceteze, fie

¹ Publicată în 1959, în cadrul mării colecții de *Documente privind istoria Romîniei*.

² Documentul este semnalat, sub formă de rezumat, într-un *Catastih... de hîrțile turcești*, înregistrat la Arhivele Statului din București drept dosar cu nr. 2430 (rezumatul în cauză la f. 41v-42). Textul integral al lui în limba turcă se găsește printre documentele turcești, sub nr. 304, în aceleași arhive.

în taină, fie pe față, să se descopere adevărul cum trebuie și să ni se raporteze despre rezultatul cercetărilor.

Pentru acest lucru vi s-a scris sorisoarea de față, la primirea căreia să vă purtați întocmai.

Derviş Mehmet

[12] 34 şevval 3.

După cum se vede, în acest ordin este vorba de un fapt petrecut cu puțin timp în urmă, bine cunoscut autorităților de la Poartă, ca și domniei care raportase din București despre el, încît marele vizir, autorul poruncii, nici nu a mai socotit necesar să reamintească datele evenimentului sau să dea și alte amănunte care ne-ar fi lămurit de la bun început despre ce anume este vorba.

Mențiunea făcută cu privire la baricadarea într-o mănăstire nenumită a unui grup de oameni, plecați din București pe ascuns, cu intenția de a stîrni o răzvrătire în județ, precum și referirea la măsurile luate pentru prinderea acestui grup, constituie aspecte foarte asemănătoare cu acelea pe care le are pornirea lui Tudor Vladimirescu din București spre Oltenia și sugerează că despre aceasta ar fi vorba¹. Tulburările ce se produc la Iași și București, socotite drept urmare a unor ațîțări și provocări, lasă de înțeles că autoritățile turcești se referă la acțiunile Eteriei pe pămîntul țării noastre, deoarece ele au folosit în privința acestora un limbaj similar, în 1821.

Aceste referiri imprecise devin derutante cînd se reține afirmația că răzvrățiții au fost prinși de vii, că pricina a luat sfîrșit și că se pot cerceta în liniște dedesubturile răzvrătirii inițiate, dar lichidate rapid. Ele arată că nu poate fi vorba de începutul răscoalei din 1821.

Textul confuz al documentului nu se poate însă explica prin faptul că Poarta ar fi avut o imagine neclară a evenimentelor de la începutul anului 1821, întrucît din documentele răscoalei reiese cu certitudine că Poarta a dispus de informații clare în această privință.

Toate verificările datării turcești și toate calculele de transpunere a datei turcești în data erei noastre indicau mereu luna iulie 1819 ca perioadă de emiteră a actului. Cu toate că problema nu fusese rezolvată pînă la capăt și documentul rămînea în bună parte enigmatic. Comitetul de redacție al volumelor de documente privind Răscoala din 1821 a socotit totuși necesar, dată fiind semnificația evidentă a actului, să-l includă în volum. În stadiul cercetărilor din acel moment, încă nu erau cunoscute toate informațiile cu ajutorul cărora poate fi înlăturată confuzia.

¹ Iată două din știrile privitoare la plecarea lui Tudor din București, în ajunul răscoalei.

La 22 ianuarie 1821, consulul austriac Fleischhackl raporta că „există o oarecare îngrijorare din pricina unui grup de 30 de arnăuți bine înarmați și călări, care au apărut pe neașteptate la Pitești de unde... s-au îndreptat spre județul Vilcea... Comitetul a poruncit ispravnicilor să fie cu ochii asupra acelor oameni...” (*Hurmuzaki*, XX, p. 537). În aceeași zi, cîrmuirea dădea 100 de groși unui nefer ca să spioneze pe arnăuții apăruiți în județele Argeș și Vilcea. (*Răscoala din 1821*, I, p. 206).

În fond despre ce este vorba în această poruncă a autorităților otomane ?

Cu ajutorul unor materiale sîrbești și rusești precum și a cîtorva informații romînești răzlețe, care nu ar fi fost înțelese fără primele, se lămurește că, spus pe scurt, este vorba de o revoltă a arnăuților domnești care, nemulțumiți de faptul că domnul nu le plătea leafa, se retrag și se baricadează la mănăstirea Sinaia, sub conducerea sîrbului Milco Petrovici. Au fost necesare mari eforturi din partea domnului, care a trebuit să achite lefurile și să dea alte ajutoare arnăuților, pentru a potoli această revoltă ce a avut loc în luna iunie 1819.

Acțiunea lui Milco Petrovici a fost urmărită cu toată atenția de Mihail Gherman, agentul neoficial al lui Miloș Obrenovici la București. În urma știrilor primite de la Mihail Gherman, Miloș Obrenovici a avut un schimb de scrisori cu A. Pini asupra acestei chestiuni¹. La 3 iulie st.n. Solignac raporta la Viena că în urma „scenei” întimplate în Țara Romînească din cauza lui M. Petrovici, domnul s-a văzut silit să poarte tratative cu acesta. Tratativele nu dăduseră încă nici un rezultat pînă la data aceea, iar „numărul partizanilor lui [Milco] sporește neconținut și urmările [acestui fapt] sînt privite cu teamă”².

Mult mai concrete sînt datele privind acest eveniment cuprinse în raportul dezvoltat al agentului prusian Marco, trimis lui von Schladen. Venind din Iași la București, agentul prusian a reușit să se informeze cu destulă exactitate asupra celor întimplate. În raportul trimis abia la 14 iulie 1819, Marco relatează că Al. Suțu, venit în scaunul domnesc după fuga lui I. Caragea, a procedat „în vederea realizării unor economii” la concedierea mai multor arnăuți care făcuseră parte din garda lui I. Caragea. Mai mult, din porunca domnului, marele spătar a încercat să-i dezarmeze pe arnăuții concediați, dar s-a izbit de refuzul categoric al unui grup de acești arnăuți alcătuit în cea mai mare parte din sîrbi. Venind astfel în conflict cu autoritatea supremă, arnăuții se retrag la mănăstirea Sinaia unde se baricadează cu intenția de a rezista unui eventual asediu. În urma tratativelor care n-au mers prea ușor, trimișii domnului au căzut de acord cu căpetenia arnăuților revoltați să li se dea bani de drum și să plece în Serbia. Doisprezece arnăuți, împreună cu căpetenia, au beneficiat de aceste condiții și au plecat în țara lor, iar ceilalți s-au predat și unii dintre ei au fost reangajați în corpul de gardă³.

Agentul prusian nu reține și nu menționează numele căpeteniei arnăuților revoltați, spunînd doar că era un sîrb. Numele integral al acestuia se identifică însă din alte documente.

Într-un raport secret din 19 iunie 1819, consulul rus A. Pini informează pe Stroganov, arătînd, fără să menționeze mănăstirea Sinaia, că autorul revoltei este Milco Petrovici care s-a retras din București,

¹ M. Gavrilović, *Miloș Obrenović*, II, p. 552.

² *Hurmuzaki*, XX, p. 475.

³ *Hurmuzachi*, X, p. 59. Vezi și mențiunea de la p. 57, în raportul din 13 iulie.

împreună cu arnăuții credincioși lui ¹. Coroborînd aceste date cu cele din corespondența amintită a lui M. Gherman, constatăm printre altele, că rolul de intermediar în tratativele purtate între domn și arnăuții revoltați, a revenit lui Hagi Prodan, același pe care în 1821 îl vedem printre comandantii oștirii lui Tudor Vladimirescu, iar acum, în 1819, el însuși era în slujba de arnăut în garda domnească. După cum precizează A. Pini, arnăuții revoltați l-au reținut pe Hagi Prodan un timp ca ostatic, luîndu-i 34 de galbeni pe care i-au găsit la el.

Singurul izvor intern care vine să confirme informațiile de mai sus printr-o serie de amănunte concrete și chiar să adauge alte informații, este cronica inedită a arhimandritului Ghenadie Pîrvulescu ². Evenimentul este descris în 1829. Ca stareț al mănăstirii Sinaia la acea dată ³, Ghenadie Pîrvulescu s-a bazat cu siguranță pe informațiile obținute de la călugării martori oculari ai faptelor petrecute în mănăstire și de la locuitorii din Sinaia și împrejurimi de la care arnăuții s-au aprovizionat. Iată relatarea lui :

„1819. S-au închis în mănăstirea Sinaia 42 arnăuți ⁴, care ziceau că au fost ai fostului domn Caragea ; iunie și iulie au șazut în mănăstire, cap avînd pe unul Mincu și Velcu ⁵. Provizie din mănăstire : oi, miei, berbeci, cași, brînzeturi de la stinile mocănești dimprejur.

Auzînd noul domn, au dat porunci ca toate poterile țării și plășii cu potera spătărească să meargă la Sinaia a-i prinde. După mai multe încercări, nu sta mijloc a-i scoate, deși erau la 3 000 poterași. Dar să apărâu pã la masdaluri. Văzînd că nu pot izbuti, a supus la cunoștință. Domnitorul a ordonat să se arzã mănăstirea.

Părintele arhimandrit Iustin, starețul mănăstirii Sinaia, văzînd că se află tot în primejdie, fiind un bărbat încuviințat și cu deosebite daruri, i-au sfătuit părintește a să preda sau noaptea, de vor voi, le găsește loc să se strecoare afară. Plecîndu-se la sfaturile bunului bărbat, 30 noaptea

¹ Arh. U.R.S.S., fotocopie la Institutul de istorie al Acad. R.P.R., actul 135/66 627.

² Arh. St. Buc., ms. nr. 793, p. 25.

³ Zezi p. 28 a ms. menționat mai sus.

⁴ Dacă din București au plecat 25 de arnăuți, după mențiunea făcută în porunca vizirului, 26 după afirmația lui Marco, restul pînă la 42, cum știe Ghen. Pîrvulescu, și îi dăm crezare, înseamnă că s-au adăugat ulterior, după cum observa Solignac.

⁵ Evident, lui Ghenadie i s-a transmis numele Milcu în forma bulgarizată și mai frecvent auzită pe atunci în Țara Romînească, aceea de Mincu, în loc de Milcu. Numele Velcu, adăugat pe lângă primul, s-ar putea să nu fie numele altei căpetenii ci să se refere tot la Milcu, datorită marii popularități de care se bucura acest nume al fratelui său, precum se va vedea mai jos.

Un singur fapt, indirect, ar admite să considerăm că într-adevăr este vorba de un căpitan Velcu, colaborator al lui Milcu, anume știrea că în 1815 o ceată de „briganzi” sîrbi, urmărită de potere în Oltenia, este condusă de un oarecare Milencu și de un anume Velcu. Dacă se va putea constata, pe baza altor investigații, că acest Milencu, socotit în 1815 nepot al lui Haiduc Velcu, este de fapt Milcu cu numele deformat în Milencu și printr-o informație eronată (foarte posibilă) socotit nepot în loc de frate ; atunci va fi clar nu numai că Velcu menționat mai sus este o persoană deosebită, dar prin aceasta s-ar lămurii încă un moment din viața lui Milcu și din activitatea emigrației sîrbe în Țara Romînească. Pentru aceasta însă trebuie găsite și alte date.

pă fereastră a unei ieșitori, au ieșit și au plecat la Buiceciui, rămânând doisprece, nr. 12, cu amândoi căpitanii. A doua zi s-au închinat, cu condițiune făcută prin jurământ, cu crucea și evanghelia, că nu-i vor duce legați și armele nu li se vor lua, pînă nu-i vor duce înaintea domnului a-și da cuvintele de ce s-au adunat în Sinaia. Ei ziceau că fost(ul) domn le-a oprit lefile și de aceea au ieșit în haiducie. Adevărul era un fel de complot de a face revoluție. Am însemnat a să ști“.

Cine este Milco Petrovici care apare în rolul de căpetenie a arnăuților revoltați și întăriți la mănăstirea Sinaia ?

Acesta este fratele cel mai mic al vestitului luptător Haiduc Velcu, conducătorul răsculaților sirbi din regiunea Țirna Rea și din Craina Negotinului care a căzut eroic în 1813, apărînd orașul Negotin de trupele invadatoare turcești care înăbuseau răscoala sîrbilor¹. Milco Petrovici a luptat tot timpul răscoalei sîrbești ca „becher“², alături de fratele său Haiduc Velcu-Petrovici. După înfrîngerea răscoalei sîrbești în 1813, Milco, împreună cu mulți alți sirbi răsculați au fost nevoiți să fugă peste Dunăre și să se adăpostească în principatele romîne³. Aici el se întreținea, ca și alți tovarăși ai lui, din slujba de arnăut domnesc. Mai întîi a fost angajat în garda domnului Moldovei Scarlat Calimach⁴, iar în anul 1817 este angajat în garda lui Ioan Caragea, domnul Țării Romînești.

În această slujbă îl găsește și Al. Șuțu, succesorul lui I. Caragea.

Există o sursă contemporană sigură în care se spune că Milco, căpetenia arnăuților revoltați în 1819, este însuși fratele lui Haiduc Velcu. Serdarul Constantin Canetzos, scria din București lui Polihronie Consta Petru la Craiova, în ziua de 12 iunie 1819, deci tocmai în perioada cînd se desfășura revolta arnăuților, menționînd, printre altele, că : „Între timp gospodarul Milco, fratele lui Haiduc Velcu, s-a întors la mănăstirea Sinaia, iar pe baș Caragea, pe un oarecare Iancu și pe alți cîțiva i-a prins și i-a adus legați“⁵. După cum se vede, această scurtă informație completează relatările lui Ghenadie Pîrvulescu și ale agentului prusian Marco, arătînd că unii dintre cei predați au fost legați, cel puțin pentru cîtva timp.

Cunoscîndu-se aceste amănunte despre Milco Petrovici, se poate înțelege și metoda lui de a reacționa față de hotărîrea domnului de a nu-i

¹ Sint demne de menționat amănuntele că Haiduc Velcu a avut în oștirea sa mulți romîni „ungureni“, că el însuși vorbea romînește, că a venit în contact cu pandurii din Țara Romînească care luptau dincolo de Dunăre ; a fost în relații de prietenie cu haiducii din Țara Romînească, îndeosebi cu Ghiță Pestișu de la Bistrița, precum și cu un anumit Năstase Armașul, menționat în unele documente din județul Mehedinți. După cite știm noi, Haiduc Velcu nu a fost bulgar, cum s-a afirmat odinioară în istoriografia bulgară și cum greșit arată într-o notă V. D. Konobeev (Ученые записки Института Славяноведения, № XX, 1960, p. 243, nota 1). Este adevărat însă că printre combatanții comandați de el se aflau și bulgari.

² De acolo acest termen și pentru unii dintre ostașii lui T. Vladimirescu în 1821.

³ Poate să fie verosimilă și afirmația lui V. D. Konobeev potrivit căreia el ar fi fugit în Rusia. Chiar dacă va fi fost așa, este probabil că el a stat acolo foarte puțin timp, deoarece avem certitudinea că a trăit în Țara Romînească.

⁴ M. Gavrilovič, *op. cit.*, p. 552.

⁵ Arh. St. Buc., fondul Hagi Ianus, IX:7. Orig. grec.

plăti leafa și a-l concedia. Această tactică îi devenise proprie, după ani de zile de viață de luptă și îndeletniciri militare. Datorită experienței sale, el a putut să-i organizeze și să-i conducă pe toți cei în situația lui la o acțiune, declarată haiducească, care a îngrijorat cirmuirea țării. Dar această acțiune nu este numai un gest de condolier, cum poate să pară la prima vedere, în lumina eșecului ei. Ea avea rădăcini mai adânci. Anumite legături, surprinse de consulul rus A. Pini, par a îndreptăți presupunerea și teama Porții că această revoltă putea să facă parte dintr-o acțiune concepută mai vast. Nu este lipsită de semnificație constatarea lui Pini că „acțiunile... [lui Milco], încă nedezevăluite pînă la capăt, au fost întreprinse în urma sugestiilor și directivelor din partea polcovnicului Jivcovici...”, a cărei conduită în București, observată în secret, a determinat îndepărtarea lui din Țara Românească cu posibilitatea de a trece în Rusia, unde trăiau și alți emigranți sîrbi. A. Pini consideră că există legătură între sosirea lui St. Jivcovici la Iași și declanșarea răscoalei tătărășenilor de acolo, care are loc aproape concomitent cu întărirea arnăuților răzvrătiți la Sinaia¹.

Polcovnicul Ștefan Jivcovici, de asemeni cu rol destul de important în răscoala sîrbă, un timp cu rosturi pe lingă Haiduc Velcu, fratele lui Milco, a trăit și el în țara noastră. Îi cunoștea bine pe Haği Prodan și Ioan Rașcovici, un alt emigrant sîrb care în anul următor, 1820, organizează un complot împotriva domnului. Relațiile și preocupările politice ale polcovnicului Ștefan Jivcovici au atras atenția autorităților din Austria, unde a călătorit în mai multe rînduri. De asemenea au atras atenția Porții și Rusiei. De aceea organele acestor țări îl țineau sub observație. Nu este de mirare deci că St. Jivcovici apare în raportul menționat al lui Pini. Acesta arată despre el : „După asigurările date de unele persoane ce merită încredere, [Jivcovici] nu numai că participă la faptele lui Milco Petrovici, ci chiar zilele acestea a trimis la el un curier din Iași, cu o scrisoare, dîndu-i sfaturi să fie liniștit și să nu se îndoiască de succesul chestiunilor știute, care au început cu bine. Mai cu seamă îi aduce la cunoștință lui Petrovici răscoala de la Iași, precum și faptul că și alte localități ar fi gata să se răscoale. Îi promite concursul și ajutorul în vederea mării cetei aflate sub comanda sa”. Mai departe. Pini arată cum a luat toate măsurile pentru îndepărtarea lui Jivcovici.

Unele fapte reale par a confirma cele raportate de A. Pini. Astfel se poate observa că în răscoala de la Iași, pusă de Pini în legătură cu depasarea lui Jivcovici, într-adevăr iau parte și unii sîrbi, laolaltă cu moldoveni, nemți, armeni și ruși². Printre cei pedepsiți ca provocatori ai răscoalei se găsește și sîrbul Iova, avînd calitatea de ofițer rus³.

¹ Răscoala din Iași are loc în 8 și 9 iunie 1819. Despre ea relatează pe larg Leon Lazu Bucovineanul, la 23 iunie 1819 (vezi scrisoarea acestuia în *Uricarul*, VII, pp. 72—86; vezi și rapoartele lui Kreuchely din 11 iunie, 23 iunie, 13 iulie și 28 august 1819 în *Hurmuzaki*, X, pp. 52—57, 68).

² *Hurmuzachi*, X, p. 53.

³ *Ibidem*, p. 68.

În lumina tuturor acestor date se poate înțelege mențiunea pe care o face Derviș Mehmet în porunca sa, cu privire la tulburările „ce se urmează una după alta în Iași și București... ca o urmărire a ațițării...“.

În urma lichidării revoltei arnăuților închiși la Sinaia pe calea tratativelor și cu acordarea de compensații din partea domnului, Milco a plecat în Serbia, după cum s-a arătat, nu însă fără să fie escortat. Într-o socoteală a cheltuielilor vistieriei Țării Românești pe anul 1819¹ se menționează la ultimul punct că „s-au cheltuit cu trimiterea arnăuților la Craiova pentru a însoți pe rebelul Milco — 75 piaștri, 63 așpri“.

Plecând în Serbia, Milco Petrovici nu a rupt legătura cu țara noastră și nu a încetat să lupte împotriva nedreptății și jugului otoman.

După cum aflăm din relatările lui M. Milićević², care nu cunoștea nimic despre șederea lui Milco în țările noastre în perioada arătată, se pare că Miloș Obrenovici l-a iertat pe Milco pentru legăturile avute cu emigrația sîrbă, de vreme ce l-a acceptat în garda sa.

În 1821, Milco cîștigă și mai mult încrederea lui Miloș, descoperind revolta lui Abdula, izbucnită sub influența răscoalei din Principatele Romine³. În 1826, el este numit cneaz la Gradiška. De acest titlu el face uz în Țara Românească, unde revine peste doi ani.

Este bine să se arate aici pe scurt activitatea pînă la sfîrșitul vieții a capului revoltei arnăuților din 1819.

Războiul ruso-turc din 1828—1829 trezește din nou în Milco dorința de luptă împotriva jugului turcesc. Ca și ațiția alți patrioți din sudul Dunării, ca Gheorghe Mamarcev—Buiucliu, de pildă, Milco nu putea să scape prilejul, de mult așteptat, de a contribui la doborîrea odiosului jug turcesc. Întrucît prințul domnitor al Serbiei, Miloș Obrenovici, ducea în vremea acestui război o politică conciliantă față de Poartă și, temîndu-se de o acțiune a emigrației sîrbe împotriva lui, nu admîtea sub nici o formă participarea la război, Milco Petrovici a trebuit să strîngă în mare secret 400 „becheri volintiri“ cu care a trecut în Țara Românească și s-a înrolat în oștirea rusă.

În timpul luptelor, Milco Petrovici săvîrșea minuni de vitejie. De aceea se bucura de mare prestigiu în ochii volintirilor de sub comanda sa și de aprecierea comandanților ruși în a căror subordine era. Pentru vitejia dovedită în lupta de la Băilești, el este decorat cu o sabie de aur⁴. P. H. Grabbe nota la 19 noiembrie 1828 în jurnalul său că îl admiră pe „cneazul sîrb Milco, de cîte ori îl vedem la Geismar, ca pe un luptător viteaz“⁵.

Cu toate acestea, la intervenția lui Miloș, care se temea ca detașamentele de volintiri să nu năvălească în Craina și apoi în Serbia, formațiile voluntare alcătuite de sîrbi au fost desființate în două rînduri. Cu

¹ Tabelul A, copiat de Pini (Arh. U.R.S.S., fotocopie la Institutul de istorie, nr. 9, 20).

² M. Milićević, *Kneževina, Srbija*, 1876, p. 912.

³ *Balkanica*, V 1, p. 279; Gr. Yakchitch, *L'Europe et la resurrection de la Serbie*, p. 233.

⁴ *Учёные записки Института Славяноведения*, XX, 1960, p. 243.

⁵ *Русский Архив*, 1388, nr. 4 supliment, p. 43.

detașamentul reînființat în iunie 1829, alcătuit din români, sirbi și bulgari, Milco cucerește o redută inamică în condiții care au uimit pe generali, apoi coboară cu oștirea rusă până la Silistra¹.

În una din luptele înverșunate care s-au dat în părțile Silistrei în cursul lunii iunie², Milco Petrovici a căzut eroic asaltînd cu vitejie redutele turcești. Un participant la aceste lupte, pe nume Grigore sin Mincu din Samocov (Bulgaria), arată mai târziu într-o jalbă pentru scutire de bir că a luptat „în otreadul răposatului Milco Petrovici cneazu ce s-au omorît de turci în Deliorman și s-au îngropat dă noi dincoace de Turtucaia în Țara Romînească”³.

În privința sfîrșitului eroic al lui Milco Petrovici, o serie de amănunte, pînă acum inedite, dă Ivan Petrovici Liprandi, comandantul detașamentului de voluntari în 1829, în a cărui subordine directă se afla Milco Petrovici și care a fost de față la omorîrea lui. Necunoscînd prezența lui Milco Petrovici în Serbia după 1819, I. P. Liprandi menționează, printre altele, faptul puțin verosimil, că Milco Petrovici s-ar fi aflat în anii 1826—1827 în Grecia, de unde ar fi venit în Oltenia la începutul războiului⁴. Recrutînd voluntari și dintre sîrbii aflați în Țara Romînească, M. Petrovici a fost mai întîi în subordinea generalului Geismar, fapt care explică prezența lui la acesta în multe rinduri. „Glorioasa victorie de la Băilești se datorește, în sensul strict al cuvîntului sfatului său” — relatează I. P. Liprandi, referindu-se la meritele militare ale lui M. Petrovici în războiul din 1828—1829.

Din relatările lui I. P. Liprandi se vede că M. Petrovici a pierit cu prilejul unei incursiuni lîngă satul Eschi-Smil pentru stringerea furajelor, cînd s-a produs o încăierare din cele mai serioase cu turcii. În toiul schimbului de focuri cu turcii, la care participau activ călăreții sirbi ai lui Milco Petrovici, povestește I. P. Liprandi, „ducîndu-mă în galop la cneaz [Milco Petrovici], i-am ordonat să aștepte pe bulgarii pedestri care se grăbeau să vină. Dar în zadar, el n-a voit nici măcar să audă și în momentul chiar cînd încăleca al treilea cal, după ce ceilalți doi fuseseră omorîți sub el — a căzut mort”⁵.

„Viața acestui om constituie un roman viu”, spune Liprandi în alt loc⁶.

¹ După cum arată V. N. Konobcev, bazîndu-se pe date din arhivele sovietice, detașamentul lui M. Petrovici a fost trimis din Oltenia spre Silistra, pentru a simula desființarea lui față de Milos Obrenovici care făcuse demersuri energice în acest sens. Geismar îl recomandă călduros pe Milco lui P. D. Kisseleff, ca expert în lupta de guerilă.

² Vezi *Hurmuzaki*, XXI, pp. 124 și 132.

³ Arh. St. București, Vistieria Țării Romînești, dos. 4943/1832, p. 369.

⁴ Este foarte posibil ca această știre, după cîte putem judeca, eronată, să se datoreze lui Milco însuși care, avînd în vedere condițiile în care a plecat din Serbia și ținînd seama de ostilitatea lui Milos Obrenovici, va fi socotit că e mai oportun să mistifice intrucitva față de comandanții ruși datele sale biografice.

⁵ *Documente privind istoria Romîniei, Răscoala din 1821*. Vol. V, *Izvoare narative*, București, 1961, p. 489—490. Despre aceasta I. P. Liprandi a trimis generalului Geismar un raport amănunțit care ar trebui să fie găsit.

⁶ *Ibidem*, p. 448.

Mai târziu osemintele lui au fost transportate și depuse la Negotin pe lângă acelea ale fratelui său Haiduc Velcu.

Volintirii care au luptat sub comanda lui Milco Petrovici au fost ajutați de divanul Țării Românești, în colaborare cu administrația rusească, să plece în Serbia, în condiții optime¹, sau, după dorința lor, să se stabilească în București și în diferite localități din țara noastră².

Aceasta este figura lui Milco Petrovici, luptător dîrz împotriva jugului otoman pe pămîntul patriei sale și pe pămîntul țării noastre, inițiatorul și căpetenia revoltei arnauților domnești în 1819, eveniment ignorat pînă acum în istoriografia noastră, dar de o semnificație mult mai mare decît o putea releva fiecare document în parte, răslețit, și mai puțin porunca lui Derviş Mehmet din 26 iulie 1819, inclusă în colecția documentelor *Răscoalei din 1821*.

¹ P. D. Kisseleff, în înțelegere cu divanul Țării Românești, a dispus în ianuarie 1830 ca celor 50 de volintiri din comanda lui Milco Petrovici, care se repatriază, să li se dea bani de întreținere pe 23 zile și de drum de la București pînă la Cladova (Arh. St. Buc., Admin. vechi, dos. 279/1830, p. 13v; dos. 2394/1830, p. 27v, 30).

² Vezi dispoziții în această chestiune la Arh. St. Buc., Administrative, dos. 254/1830 albastru, f. 32, 41, publicate de St. Romanski, *Bălgărite vă Vlaško i Moldova. Dokumenti*, Sofia, 1930, p. 153—155 și dos. visticiei 4943/1832, f. 47. Unul dintre acești volintiri, „Mladin sin Petco de la Beligradul sîrbesc” stabilit în satul Urșii, plasa Olt, cerînd scutire de capitație arată că la începerea războiului „vrînd și noi să ne jertfim pentru legea cea pravoslavnică, am venit și cu alți sîrbi de ai noștri de la Beligrad sîrbescu aicea... și am stătut la război pînă cînd m-am și rănit...” (dos. cit., p. 97).

UNELE ASPECTE ALE STAȚIONĂRII TRUPELOR AUSTRIECE ÎN ORAȘUL BACĂU (1854—1857)

de ION CIUTA

Către mijlocul secolului al XIX-lea în istoria politică a Europei se inaugurează o perioadă nouă. Problema cheie care frământa marile puteri era acapararea Turciei. Aceasta, măcinată de contradicții sociale interne și șubrețită în politica externă, era socotită — după expresia folosită de țarul Nicolae — drept „omul bolnav”. la căpătiiul căruia se supravegheau reciproc marile puteri ale Occidentului și Rusia absolutistă, feudală, două tabere cu interese potrivnice cunoscute, care, în scurtă vreme, au declanșat războiul cunoscut sub numele de războiul Crimeei.

Așa cum notează Tarlé, însăși Karl Marx — care s-a ocupat în mod deosebit de urmărirea desfășurării evenimentelor din această perioadă — era convins că nici Anglia și nici Austria nu puteau rămâne indifferente față de daunele economice și primejdia politică ce le-ar fi amenințat interesele, dacă „țarul ar fi devenit sultan la Constantinopol și ar fi anexat posesiunile acestuia, peninsula Balcanică și Asia Mică”¹.

Problema strîmtorilor și situația din Principatele române constituiau în acel timp puncte principale în jurul cărora gravitau interesele marilor puteri în ceea ce se numea „Chestiunea orientală”.

Gurile Dunării reprezentau pentru Austria un permanent obiectiv al politicii sale anexioniste, iar ocuparea celor două principate trebuia să reprezinte prima fază a anexiunii.

După numeroase acțiuni diplomatice și „manevrări de culise” din partea austriacă, și în urma terminării misiunii, fără rezultat, a contelui Orlov la Viena, în temeiul convenției turco-austriece de la Boiadji—Chioi — 14 iunie 1854 —, armata habsburgică ia locul trupelor țariste în Principatele române.

În baza sus-menționatei convenții, la 25 august, trupele austriece intră în București, iar la 5 octombrie 1854 „generalisimul” Hess își face intrarea în Iași, în fruntea unei armate de 10 000 de oameni². Astfel în Țara Românească și Moldova se stabilește ocupația austriacă, ocupație care, timp de aproape doi ani și jumătate, va aduce pentru locuitorii celor două țări o înrăutățire a stării lor economice și sociale.

Nu vom insista asupra caracterului convenției turco-austriece de la Boiadji—Chioi, ci ne vom opri numai asupra punctului privitor la rela-

¹ E. V. Tarlé *Războiul Crimeei*, vol. I, p. 11.

² *Documentele privind Unirea Principatelor*, Editura Academiei R.P.R., București, 1959, vol. II, p. XII.

țiile populațiilor Moldovei și Valahiei cu Turcia și Austria sau cu o altă putere străină.

În această privință se prevedea :

1. Împăratul Austriei se obligă a stabili, cit se poate de repede, în acord cu guvernul turc, situația legală din Principate, dar autoritățile locale restabilite nu vor putea exercita vreun control asupra armatei imperiale.

Împăratul își rezervă dreptul de a stabili o situație în deplină libertate așa cum el va judeca posibil.

2. Curtea imperială austriacă se angajează, printre altele, să nu semneze cu curtea imperială turcă o convenție care nu va menține drepturile suverane ale sultanului sau integritatea imperiului său.

3. În cazul unei păci ruso-turce, Austria își va retrage trupele din principate¹.

Cercetînd conținutul clauzelor acordului austro-turc este lesne de înțeles cum acesta nu însemna altceva decît remiterea Principatelor către Austria și renunțarea Turciei la suzeranitatea sa.

Condițiile în care armatele austriece au intrat în Principatele Romîne, ca și cele de cazare, au fost impuse de comandamentul trupelor austriece, ca urmare a unei convenții, încheiate la 22 noiembrie 1854, și în baza unor instrucțiuni privind cartiruirea armatei.

Pentru a vedea care au fost avantajele Austriei cu ocazia staționării trupelor de ocupație în Principatele Romîne și condițiile de cartiruire a ostașilor, ne vom referi la principalele articole privitoare la regulile fixate în acel scop :

După ce, în mod aproape cu totul formal, se prevedea în articolul 1, ca îndestularea aprovizionării cu cele necesare hranei oamenilor și animalelor să se facă contra plată, partea austriacă își rezerva la urmă dreptul să consenneze : — „Dacă nu s-ar putea aproviziona îndeajuns, cu prețuri acceptabile, atunci Cîrmuirea Moldovei se îndatora a face prin mijloace de rechiziție“².

Rezervarea dreptului menționat mai sus de către partea austriacă permitea aplicarea oricărui regim de aprovizionare și aceasta nu era întîmplător prevăzut, întrucît rechizițiile au constituit într-adevăr baza sistemului de aprovizionare.

În privința cazării, art. 4 prevedea : — „Pentru fiecare ștab-ofițer să se asigure, pe lângă adăpostirea slugei, două odăi pentru ofițeri și amplexii lor militari soldații de la unter-ofițer în jos capătă un așternut cu mindir de paie, căpătii, prostire și un ogheal călduros precum și luminare și foc dimpreună cu gazda... pentru toate acestea cîrmuirea austriacă nu dă nici o despăgubire“³.

Citatul de mai sus ne edifică complet și asupra sistemului de despăgubire privind cazarea, cu toate că prin articolul 5, se stipula eliberarea unor chitanțe-adeverințe în scopul unor eventuale despăgubiri. Aceste despăgubiri, în mod practic, nu au avut loc, iar dacă uneori, au fost despăgubiți totuși unii dintre proprietari, aceștia făceau parte din rîndul boierilor și al negustorilor.

¹ Karl Marx, *O cuvres politiques*, vol. III, pp. 68—69.

² Arh. St. Bacău, fondul Sfat. Pop., oraș Bacău, 1854, mapa 27, dos. 68, f. 171—174.

³ *Ibidem*.

Starea materială a populației nu permitea aducerea la îndeplinire a prevederilor articolului 4 privitor la cazare, astfel că unii dintre comandanții trupelor austriece reclamă Isprăvniceii ținutului Bacău neîndeplinirea stipulațiilor convenției, arătând printre altele :

— „...că cei mai mulți dintre soldați n-au nici un fel de regularizare pentru așternutul lor, decît trebuie să doarmă pe pămîntul gol, iar alții pe un divan de scînduri goale, totodată se arată nemulțumirea pentru luminări și lemne, precum și paie pe la grajduri cere trebuință, care acele toate sînt datori gazdele să poarte de grijă...”¹.

De cele mai multe ori, locuitorii de rînd neposedînd nici strictul necesar pentru toți membrii familiilor lor, cu atît mai mult nu puteau face față cerințelor impuse de către comandamentul austriac. Cu toate acestea, însărcinații austrieci cu cartiruirea nu se sfiau a-și spori pretențiile lor, formulînd în scris cereri către autoritățile de administrație locală.

Baronul Beanhi din regimentul de pedestrimă nr. 55, batalionul 3, în adresa nr. 128 din 27 septembrie 1854, către Isprăvnicia ținutului Bacău, are următoarele pretenții :

— „Ispravnicii ce prin scăpare din vedere nu cunoaște regula poruncitoare de înalta maestății sale Austriei pentru trupile înaltei sale de tot rangul și se pofteste fără de a mai da zmințea pe viitorime aceste toate de a aduce întru grabnică împlinire...”².

Alăturat se anexează un izvod de cele necesare oștirilor cartiruite în care se indică necesarul de cazare, după grade și categorii. Iată cuprinsul unui asemenea izvod :

Casăle	La încartiruirea statornică					Pentru trecătoarele oștiri	Grajduri	La încartiruirea statornică			Pentru trecătoarele oștiri	
	Odi	Camera	Bucătărie	Podul	Camera lennelor			Odi	Anume	Grajduri pt. cai		Așternut cu călă
Pentru feldmareșal	8	2	2	1	1	2	„	12	1	2	12	2
felțaignmaistăr	7	2	1	1	1	2	„	8	1	2	8	2
feldmareșal leutenant	6	2	1	1	1	2	„	7	1	2	7	2
general maior polcovnic	5	2	1	1	1	2	„	6	1	2	6	1
obrit	5	1	1	1	1	2	„	4	1	1	4	2
obrist leutenant	4	1	1	1	1	2	„	4	1	1	4	1
maior sau batalion comandir	3	1	1	1	1	2	„	3	1	1	3	1
căpitan	3	1	1	1	1	1	„	2	1	„	2	„
pentru parucic ³ și praporcic ⁴	2	„	1	1	1	1	„	1	„	„	2	„
pentru doftorul mai mare	2	1	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„
pentru candidat	1	„	1	1	1	1	„	„	„	„	„	„

¹ Arh. St. Bacău, fond Sfat. Pop., oraș Bacău, 1854, mapa 27, dos. 68, f. 16.

² *Ibidem*.

³ parucic = locotenent.

⁴ praporcic = sublocotenent.

Mobilierul interior cerut pentru comandanții austrieci¹ nu era prea simplu. Așa bunăoară pentru un gradat superior se impunea să pună la dispoziție — „Un gardirob pentru strae, un crivat², două dulapuri, șasă mesă, 12 scaune și o cofă“³.

Dacă ținem seama că, în cele mai multe cazuri locuitorii de rînd nu aveau nici pentru familiile lor suficient mobilier, este ușor de înțeles ce eforturi erau obligați să facă pentru asigurarea mobilierului prevăzut mai sus, în folosul trupelor austriece cartiruite.

Locuitorii orașului Bacău, ca de altfel toți locuitorii orașelor moldovene și din Țara Românească, mai erau obligați să pună la dispoziția trupelor austriece imobile corespunzătoare pentru organizarea de spitale.

Acestea, așa cum se prevedea în articolul 7 din Convenție, erau puse la dispoziție — „fără nici un fel de plată“⁴. Ba mai mult, dacă un soldat sau ofițer austriac era repartizat într-un spital civil sau militar moldovenesc, el trebuia să fie îngrijit în mod gratuit.

Ostașii austrieci beneficiau și de scutiri în ce privește expedierea corespondenței prin poșta moldovenească. Articolul 10 din Convenție arată: — „toate scrisorile ce privesc slujba oștirilor îndată ce purtau sigiliul împărătesc se vor expedia fără plată de către poștele moldovenești“⁵.

Articolul 11, prin conținutul lui, indică avantajele economice de care dispuneau trupele austriece staționate în Moldova. Iată cuprinsul integral al acestuia: — „Obiectele de armătură sau altele menite pentru trupele austriece sau fiind a lor proprie să fie slobode de plata vămii sau altor dări fie sub orice numire atît la importare și exportare cît și înăuntrul țării.

Spre păzire controlului asămîne obiecte să fie însoțite de o declarație dată de către respectiva autoritate și întărit cu sigiliul împărătesc, care declarație urmează a se înfățișa la vama respectivă.

— Militarii ce călătoresc cu marșrut sau cu o poroncă deschisă doveditoare însușirilor să fie fără jignire controlului de vama feriți de orice plată de vamă sau dare atît pentru persoana lor cît și pentru lucrările lor.

— Curierii austrieci ce călătoresc din slujbă să fie piste aiciasta slobodi toată cercetarea pi la vamă atît persoana lor, cît și pentru lucrările — cărțile și pachetele lor.

— Asămîne toate băaturile ce vor a intra în oraș și vor fi atestate prin formalitatea mai sus țitată doveditoare că sînt pentru trebuința oștirilor — vor fi scutite de accezie“⁶.

Clauzele cuprinse în articolul 11, citat mai sus, sînt de natură să ne întărească convingerea că acestea au fost impuse de către autoritatea austriacă, deoarece Principatele Romîne au renunțat pînă și la dreptul

¹ Arh. St. Bacău, fond Sfat. Pop. oraș Bacău, 1854, mapa 27, dos. 68, f. 16.

² crivat = pat.

³ Arh. St. Bacău, fond Sfat. Pop. oraș Bacău, 1854, dos. 68, mapa 27, f. 17.

⁴ *Ibidem*, ff. 171—174.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, dos. nr. 54, mapa 27, p. 81.

de vamă pentru lucrurile, de orice fel, care pătrundeau în țară, însoțite fiind de un militar austriac.

Faptul că se prevedea că acele lucruri sau persoane trebuie să aibă o declarație însoțitoare, emisă de autoritatea română, cu ocazia trecerii prin vamă, nu era decît o formă voalată care încerca să oficializeze trecerea graniței. Aceasta cu atît mai mult, cu cît orice militar austriac putea să motiveze trecerea graniței ca fiind în interes de serviciu, încît trebuia să se respecte primul alineat al articolului citat mai sus „fără jicnirea controlului de vamă”. Iar cum se arată mai departe, în cuprinsul aceluiași articol, curierii austrieci erau „slobozi de o toată cercetarea pî la vamă”, astfel că puteau scoate sau introduce mărfuri și obiecte diferite, sustrăgîndu-se de la plata cuvenită

Pînă și băuturile, care nu constituiau element de hrană absolut necesar trupelor — conform clauzei ultime a articolului 11 din convenția încheiată —, erau scutite de „acciz”, adică de plata acelei sume care se încasa obișnuit asupra băuturilor.

Guvernul austriac a căutat ca, în timpul staționării trupelor în Moldova să obțină nu numai o sferă de influență politică, ci și o puternică bază economică. În această perioadă Moldova și Țara Romînească suportau o dublă pierdere: pe de o parte scutirea de vamă a produselor în circulația austriacă priva vistieria de sumele ce trebuiau încasate, iar pe de altă parte, întreținerea oștirilor austriece, exclusiv de către locuitorii Principatelor, constituia, de asemenea, o grea povară pentru masele largi populare. Cît privește modul cum erau repartizați ostașii austrieci în cantonament pe la diferiți locuitori, aceasta se făcea la liberul-arbitru al comandantului austriac care avea doar grijă de a nu „împovăra” notabilitatea orașelor și „tagma prețească”¹.

De asemenea, Departamentul din Lăuntru punea în vedere Isprăvniciei ținutului Bacău de a nu încartirui ostași austrieci în casele starostilor (delegați consulari) străini. Adresa nr. 151 din 18 ianuarie 1855, referindu-se la această problemă, preciza: — „...că așa precum așezămîntulu pentru cvartirulu apără pe amploeații acelora și cantelariile lor de ținerea pastiuului², apoi numaidecît să se strămute de la Dum. Starostile britanicescu militarii cei ce va fi orînduit”³.

Cu ocazia desemnării celor de mai sus, aflăm, pe de o parte, faptul menționat, că imobilele în care locuiau reprezentanții diplomați străini erau scutite de încartiruire — conform așezămîntului, adică Convenției încheiate în acel scop între Austria și autoritățile romînești — iar pe de altă parte, că în orașul Bacău, în perioada la care ne referim, se găsea un așa-numit staroste (delegat consular) britanic care, desigur, era doar unul dintre reprezentanții Angliei în Moldova.

Acest din urmă fapt ne întărește convingerea, o dată în plus, că Țara Romînească și Moldova erau vizate simultan de marile puteri europene, care se întreceau în a-și căpăta sfere de influență și a acapara

¹ Arh. St. Bacău, fond Sfat. pop. oraș Bacău. 1854, mapa 27, dos. 68, f. 130.

² „pastiuului”, adică cantonamentului; scutit de pastiu = scutit de ținerea, cazarea ostașilor austrieci.

³ Arh. St. Bacău, fond. Sfat. Pop. oraș Bacău. 1854, dos. nr. 74, mapa 28, fila 78.

bogațiile acestora. Simplul fapt că Anglia avea reprezentantul său și în orașul Bacău, îndreptățește, credem, afirmația de mai sus.

Însă în lupta marilor puteri pentru acapararea Principatelor române, Austria deținea rolul de prim ordin în această perioadă, ocupînd armat teritoriul acestor țări.

Articolul 15 și ultimul din Convenție menționa la sfîrșit că: — „plata rămînea a se face la voia cărmuirii austriece în aur, argint sau bancnote austriece“¹. În majoritatea cazurilor însă, această plată pentru cartuirire nu a mai fost efectuată, iar dacă totuși uneori astfel de despăgubiri s-au efectuat, acestea au avut loc numai în cazurile unor notabilități ale orașului care s-au datat, cu acest prilej, la acțiuni de speculă.

Din cercetarea unor materiale publicate și nepublicate pe plan local, se desprinde faptul că în orașul Bacău, în timpul anului 1854, un număr de 370 de case au fost destinate și ocupate efectiv de către trupele austriece, cu un număr de 747 de ostași². Dacă ținem seama de faptul că între anii 1848—1850 populația orașului Bacău nu avea decît 6 000—7 000 locuitori³ și considerăm că, în medie, într-o locuință stăteau 4 persoane, înseamnă că toate casele orașului nu depășeau cifra de aproximativ 1 500, din care mai mult de 1/4 erau ocupate de trupele austriece.

Greul cartuirii îl suportau masele populare — locuitorii de rînd ai orașelor și tîrgurilor.

Cuprinsul unei singure jalbe, a unei văduve din orașul Bacău, către dregătoria ținutului Bacău, datată 4 noiembrie 1854, pe care o vom reproduce în extenso este suficient de edificator pentru a ilustra atît starea materială a locuitorilor care suportau cazarea armatelor austriece, cît și comportarea ostașilor față de populație și pretențiile lor:

— „Mult milostivului boier dregător a ținut Bacău, văduvă Ileana Sărățeanca din acest oraș, jalbă.

Eu mă găsesc o săracă văduvă încît abia îmi pot agonisi hrana zilnică care socot că aș pute fi scutită de țănerea oștirilor în cfartire apoi dinpotrivă mă văd osîndită cu ținerea a doua ctane de mai multă vreme care îmi pricinuesc cele mai multe îngroziri cu batae sculîndu-să noaptea întreagă.

Așternuturile de pat cerînd să li fac salte, perne, să le dau luminări și încălzire de agiunsu fără a lua în privire că numai o haină ce se află pe mine cu aceia mă îmbrac și noaptea și de a cumpăra lemne pentru încălzire nu am nici o închipuire în timpul de față, precum nici de a face așternuturile cerute, de aceia cu supunere mă rog să bine vroiți a vă milostivi ca să porunciți rădicarea unor asămîne și ai da la altă casă de gospodar care nu au în cfartiră nici o cătană, căci în alt chip voi fi silită a-mi lăsa casa și a mă duce unde voi putea să slujesc“⁴.

¹ Arh. St. Bacău, fond. Sfat. Pop. oraș Bacău, 1854, dos. nr. 68, mapa 27, f. 171—174.

² *Ibidem*, f. 88—95.

³ Costache Radu, *Bacăul de la 1850—1900*, Bacău, 1906, p. 6.

⁴ Arh. St. Bacău, fond Sfat. Pop. oraș Bacău, 1854, dos. 68, mapa 27, p. 128.

Aspecte asemănătoare sînt numeroase. Oamenii de rînd se plîng de nedreptatea făcută, dar, atît dregătorii administrativi autohtoni cît și comandamentul austriac nu dau curs de rezolvare unor astfel de cereri, clasa dominantă beneficiind de privilegii și în această privință.

O altă jalbă, semnată tot de cîteva văduve sărace, arată că le este imposibil să mai suporte condițiile în care trăiesc, iar obligația de a ține în cartiruire trupe austriace le-a îngreuiat și mai mult traiul: — „Ca niște femei văduve și sărace ce sîntem abia ne putem agonisă pinea de toate zilele atît pentru noi cît și pentru greaua familie a noastră. Prin urmare nu ne era destul atît ci ni s-au îngreuiat mai înainte soarta vieții, căci dîndu-ne la fiești care cîte doi caprari nemți la cîrtiră aceștia ne executează ca să le cumpărăm lemne și a le face căldură, din destul și lumînări nu mai puțin și așternuturi care toate acestea nouă ne lipsesc închipuirile în totul de a le aduce întru împlinire...”¹.

Jalbele acestor văduve sărace ca și a altor locuitori ai orașului cereau grabnica scoatere din cartiruire a ostașilor austrieci, iar în cazul cînd acest lucru nu era posibil, atunci locuitorii se limitau a cere ca cele necesare ostașilor să fie asigurate de către administrația isprăvniceii ținutului, arătînd că posibilitățile lor materiale nu le îngăduie să satisfacă cerințele acestora.

Rezultă așadar că staționarea trupelor austriecilor era suportată în întregime de către populația romînă, care nu contenea a duce jugul exploatării interne, impus de clasa dominantă autohtonă, ca și pe acel al exploatării venite din afară.

Cu toate că articolul 8 din instrucțiunile pentru cartiruire prevedea: „fiecare ținător de cîrtiră este slobod dacă s-ar socoti împovărat pîsti măsură a-și face reclamație, care însă nu va putea opri lucrarea...”², această prevedere rămîne o literă moartă, deoarece astfel de măsuri nu erau luate, iar locuitorul respectiv era obligat să îngrijească de încartiruiți mai departe.

Ca urmare a unor astfel de situații, numeroase au fost reclamațiile locuitorilor orașului Bacău către dregătoria ținutului și eforia orașului prin care se arăta neplata sumelor stabilite, distrugerea unor imobile și imposibilitatea întreținerii acestor localuri pe spezele proprietarilor³.

Pînă în martie 1857 — data plecării trupelor austriecilor din Moldova⁴ locuitorii orașului Bacău nu conținesc cu plîngerile către administrația locală pentru neajunsurile făcute de către trupele cartiruite. Iată un fragment din cuprinsul unei asemenea jalbe:

— „...casele mele tot de spitaluri și cîrtiruirii de oștiri cu neconținere au fost și alte odăi de cuhne și chitărie și spălătorie pentru oșteni precum și grajdiul todiauna plin de cai. care voi da dovezi că nici o casă n-au pătimit ca mine fără să primesc vreo plată de chirie

¹ Arh. St. Bacău, fond. Sfat. Pop. oraș Bacău, 1854, dos. nr. 74, mapa 28, p. 42.

² *Ibidem*, dos. nr. 68, mapa 27, p. 99.

³ *Ibidem*, fond Sfat. Pop. oraș Bacău, 1854, dos. nr. 70, mapa 28.

⁴ *Ibidem*, dos. 47, pachet 26, fila 247.

pînă astăzi, ci numai făgăduință am luat îndestulare, iar acum o rog pe onorata eforie să binevoiască a comandirisi pe cine va socoti ca să vie să le vadă în ce ticăloșie și ruinare sînt în toate și cîte stricăciuni sînt făcute și părăduite pe împregiurul lor...“¹.

Cele desprinse din jalba de mai sus ilustrează îndeajuns de edificator, neajunsurile provocate populației orașului Bacău de către austrieci în timpul staționării lor în Moldova, dar tabloul prezentat nu ar fi poate complet, dacă nu am arăta că, în unele cazuri, ostașii austrieci se comportau într-un mod cu totul abuziv față de locuitorii orașului. Plîngerea unui locuitor în acest sens este și ea semnificativă: — „...mi-au venit veste de acasă, că acei catane cerînd de la soția mea cheia de la lacăt a grajdului (care se găsea la mine) și neavînd de unde a o da după ce au făcut sudălmii în limba lor, unul au scos și sabia de diparte arătînd-o către soția mea și apoi au mers la grajdi și au spart ușa...“².

Acest sistem de întreținere a unor armate străine a însemnat împovărarea — și așa accentuată — a locuitorilor din orașele și ținuturile noastre, care-și vedeau amenințate puținele bunuri ce le mai aveau. Situația a persistat pînă în primăvara anului 1857.

Congresul de la Paris început la 25 februarie 1856 se termină cu încheierea tratatului de pace de la 30 martie același an, marcînd sfîrșitul războiului Crimeei.

La 27 martie 1856 președintele congresului, Walewski — ministrul de Externe al Franței — l-a rugat pe un ton strict oficial pe Buol — ministrul de Externe austriac — să informeze Congresul asupra datei cînd austriecii vor retrage armatele de ocupație din Moldova și Valahia³.

În urma hotărîrii Congresului de la Paris, Austria a fost obligată să-și retragă armatele din Moldova și Țara Romînească, începînd cu luna februarie 1857.

Neputința Austriei de a rămîne stăpînă în Principatele Romîne a fost legată de faptul că marile puteri erau fiecare, la rîndul lor, interesate să-și sporească influența economică și politică pentru exploatarea bogățiilor acestor țări.

După plecarea trupelor austriece de ocupație, cele mai multe dintre imobilele orașului Bacău au rămas deteriorate.

Notabilitățile orașului, care în timpul staționării trupelor austriece se ocupaseră cu fel și fel de speculații, lăsînd greul pe spinarea locuitorilor de rînd, au încercat să recupereze pierderile suferite, formulînd pretenții în scris către divanul domnesc de la Iași. Față de pretențiile de despăgubire formulate, divanul domnesc hotărăște ca toate pagubele legate de deteriorarea imobilelor și a mobilierului marilor proprie-

¹ Arh. St. Bacău, fond. Sfat. Pop. oraș Bacău, 1854, dos. 47, pachet 26, f. 253.

² *Ibidem*, dos. 742.

³ V. P. Potemkin, *Istoria Diplomației*, vol. II, ed. a II-a; Editura Cartea Rusă, București, 1947, p. 201.

tari, în timpul staționării trupelor austriece, să fie suportate de către obștea orașului.

Obștea orașului Bacău care nu dispunea în acea perioadă de un buget mai mare de 3 600 de galbeni¹ nu a putut suporta despăgubirile din fondurile proprii, făcând demersuri în acest sens la divanul domnesc. În jalbele obștii către divanul domnesc se atată că nu trebuie suportate despăgubirile pentru reparații, deoarece proprietarii în cauză au fost niște speculanți care și-au închiriat intenționat casele, încasînd sume mari de bani iar la urmă voiau și despăgubiri.

Unii reprezentanți ai obștii care țineau seama, într-o oarecare măsură, și de interesele și nevoile locuitorilor de rînd s-au adresat astfel către domnie: „...Doamne este știut nenorocirea ce am suferit cu arderea fccului în trecuții ani² și sînt cunoscute și greutățile ce am întîmpinat cu mari nevoi spre adăpostire și înlesnirea oștirilor ci le-am ținut cu toate ale noastre fără să avem vreo despăgubire destul cît am plătit pînă acum, destul că supușii streini nu contribuiesc nici cum la toate aceste greutăți pentru că se vedi că așa au cerut și cere nevoia țării, milostiviți-vă dar ca macăr această nenorocire să fim scutiți...“³.

Jalba, din al cărei cuprins am citat fragmentul de mai sus, este semnată de un număr de 40 de locuitori; aceștia, în numele obștii orașului Bacău, cereau cu insistență, să nu se dea cîștig de cauză proprietarilor care aveau pretenția la despăgubiri, deoarece aceștia, folosind fel de fel de mijloace în cîrdășie cu nacialnicii austriece⁴, au lucrat necinstit în timpul staționării trupelor austriece, iar acum voiau să stoarcă noi profituri din munca sărăcimii orașului.

Dar, cum divanul domnesc nu reprezenta decît interesele marilor proprietari, acesta a dispus obștii orașului Bacău să înființeze noi iraturi⁵ care, suportate de micii producători, urmau să acopere cheltuielile ce trebuiau să se facă cu reparațiile imobilelor marilor proprietari. Așadar, greutățile pricinuite de staționarea armatelor austriece în orașul Bacău, cît și cele ce au urmat plecării acestora, au fost suportate în întregime de masele largi populare, de locuitorii de rînd ai orașului, ale căror condiții de viață s-au înrăutățit și mai mult.

¹ Costache Radu, *op. cit.*, p. 8.

² Din cauza unor construcții necorespunzătoare și a lipsei de prevenire a incendiilor, în anul 1853 s-au aprins și au ars un număr de peste 400 de case în partea cea mai insalubră a orașului Bacău, în care locuiau săracii.

³ Arh. St. Bacău, fond Sfat. popular oraș Bacău, 1856, dos. 47, pachet 26, pp. 14--15.

⁴ nacialnici = conducători.

⁵ iraturi = venituri ce erau date în antrepriză.

DIN ISTORIA ECONOMICĂ, POLITICĂ ȘI SOCIALĂ A ORAȘULUI ȘI JUDEȚULUI BRĂILA ÎN ANII UNIRII PRINCIPATELOR

de N. MOCIOIU

Tratatul de pace de la Adrianopol, din 1829, a însemnat, printre altele, eliberarea Brăilei de sub ocupația otomană și revenirea ei la Țara Românească. Regimul raialei lua sfârșit. Orașul începea o nouă viață, o nouă istorie.

În deceniile următoare eliberării, Brăila a trăit transformări hotărâtoare. Cetatea turcească a fost dărîmată și orașul a fost reclădit pe baza unui nou plan. În condițiile înlăturării monopolului turcesc — prin tratatul de la Adrianopol — și a dezvoltării pieții și schimbului internațional, Brăila a devenit grabnic unul dintre cele mai importante centre economice din Principate. Populația a crescut. De la 591 de familii¹, cît număra în 1828, a ajuns să se ridice în 1859, la 13 459 de locuitori, cetățeni romîni, la care se adăugau alți 3 686 supuși ai diferitelor protecții străine².

În compoziția societății brăilene din perioada Unirii se înregistrau în rîndul claselor posedante, boierimea și burghezia. Cea dintii — desființată formal prin Convenția de la Paris — își pierdea treptat pozițiile în avantajul celei de-a doua, dar, fiind posesoare a majorității moșiilor, continua totuși să aibă un rol însemnat. În compoziția burgheziei — clasă în ascensiune spre putere — intrau negustori, „fabricanți“, cămătari, arendași în afara sutelor de membri ai micii burghezii — meseriași și mici negustori — din care însă mulți se ruinau și îngroșau rîndurile clasei muncitoare în formare. În părțile periferice ale orașului locuiau numeroși țărani, însă clasa în dezvoltare o reprezenta proletariatul. De pe acum se înregistrau sute de muncitori în port³. În afară de acești muncitori din port, care erau legați de activitatea economică de import-export a orașului (fie hamali, fie cărăuși), mai erau lucrătorii întrebunțați în diferite întreprinderi. Trebuie ținut însă seamă de faptul că în anii Unirii majoritatea producției se datora

¹ M. Popescu, *Catagrafia din 1828 a orașului și a județului Brăila*, în „Analele Brăilei“, IV (1932), nr. 4, pp. 9—64.

² Arh. St. Brăila, fond Prefectura, dos. 958/1859, pp. 150, 155.

³ *Ibidem*, dos. 29/1859, f. 9--15.

încă meseriilor locale și industriei casnice¹. Breslele cu denumirea de corporații înglobau meseriașii care alegeau pe starostele profesiei respective.

În timpul acesta nu putem vorbi despre o clasă muncitoare organizată. Manifestări muncitorești vor fi însă prezente în portul Brăila doi ani după abdicarea lui Cuza, în 1868, când va avea loc o încercare de grevă care dovedea că muncitorii portuari erau în primele rînduri ale luptei pentru o viață mai bună².

După 1848 și îndeosebi în perioada formării statului național român, activitatea economică a Brăilei a fost deosebit de intensă. În anul 1860, în perioada de la 1 ianuarie la 26 februarie, au intrat în acest port 88 de vapoare străine, iar pînă la 4 martie 142 de vase și 34 de șleपुरi. Trebuie să se țină seamă că acesta era sezonul cel mai slab fiind vreme de iarnă³. Din cele 2 162 de vase intrate în port, în 1860, 952 erau grecești, 415 otomane, 174 engleze, 138 sarde, 112 române, 86 austriece, 19 olandeze, 19 rusești, 14 franceze, 11 norvegiene și altele arborînd alte pavilioane ca ale: Toscanei, Suediei, Danemaricii, Belgiei etc. Cantitatea totală a tonajului era de 347 946 de tone⁴. În aceeași perioadă au ieșit din port 1 660 vase încărcate în majoritate cu cereale. Dintre acestea 695 erau grecești, 326 otomane, 151 engleze, 128 sarde, 69 românești, 77 austriece, 14 olandeze, 12 franceze, 10 rusești, 10 norvegiene și altele; acestea luau calea spre: Anglia, Franța, Italia, Grecia, Turcia. După încărcătură putem judeca orientarea comerțului în acest timp. Au plecat din port în anul amintit următoarele cantități de cereale: 219 880 chile grîu⁵, 353 797 chile porumb, 330 937 chile orz, 6 000 chile mei, 3 632 303 oca fasole, 654 626 oca rapiță, 121 613 oca sămînță de in, 506 157 oca seu, 107 252 oca lînă și altele⁶.

Pentru a intra la chei și a fi ancorate, vasele trebuiau să plătească o sumă de bani în funcție de tonaj. Taxa cheiaului și ancorajului se concesiona de către municipalitate, prin licitație unei persoane pe termen de un an sau mai mulți⁷. În virtutea contractului, „oricîte caice mari și mici și corăbii vor veni în port, din alte părți, ca să încarce mărfuri” trebuiau să plătească contractului pentru ancoraj. Carantina nu avea drept să elibereze documente fără a se fi prezentat, mai înainte, bilet de la contractu pentru achitarea ancorajului. În 1859 se percepea taxa de 12 lei pentru o corabie, iar pentru un caiac de la 10 000 oca în sus patru lei. Contractu lua, de asemenea, taxa cheiaului de la vasele intrate pentru încărcare și

¹ G. Zane, *Politica economică în epoca Unirii și capitalul străin*, în „Studii”, nr. 1 1959, p. 234.

² N. I. Mocioiu, *O grevă în portul Brăila în anul 1868*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, an. III, 1960, pp. 116—125.

³ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. 1344, 1860, f. 28.

⁴ *Ibidem*, f. 677.

⁵ O chilă cîntărea 400 kg.

⁶ Arh. St. Brăila, fond. Primăria, dos. 25, 1858, f. 15.

⁷ *Ibidem*, dos. 63, 1864.

descărcare „pe cheiul vechi și nou“. Cele care încărcau sau numai descărcau plăteau taxa de doi creițari, iar cele care făceau ambele operații, aveau de achitat suma de trei creițari. Printre cei care au concurat la licitația din 1859 figurează și Anghelache Conovaci, cunoscut pentru afacerile sale comerciale, fost membru al tribunalului comercial și al municipalității, împotriva căruia s-a răscolat populația brăileană în 1848 la 20 iulie¹; de asemenea, Toma Timpeanu care în nenumărate rânduri se purtase neomenos cu țărani în calitate de arendaș² și Enache Mavrodin, care a putut concura pînă la sfîrșit la strigările licitației, acceptînd plata către municipalitate a sumei anuale de 70 067 de lei³. În port erau debarcadere aparținînd diferitelor agenții, printre care cea grecească și cea franceză⁴. În 1862 agenția de vapoare din Viena cerea să i se dea un loc jos în port — gratuit — pentru debarcarea vaporului care făcea curse zilnice între Brăila și Galați⁵.

Încă din 1852 se vorbea de pavarea portului cu piatră; desigur că lucrări de acest fel fuseseră întreprinse mult mai înainte, datorită nevoilor comerciale⁶. În același an, o comisie a cheiului⁷ supraveghea lucrările de pavaj, făcute pe socoteala proprietarilor care aveau magazii acolo. În iarna anului 1866 apele Dunării au crescut și, fiindcă antreprenorul însărcinat cu pavajul desființase digul, în anumite puncte au amenințat chiar portul cu inundarea⁸.

Lucrările moderne de amenajare ale cheiului aveau să înceapă însă ceva mai tîrziu, iar docurile moderne ale Brăilei vor fi construite în 1884 după planul și sub conducerea lui Anghel Saligni.

În această perioadă industria brăileană a făcut vădite progrese; totodată însă, o mare parte din întreprinderi au fost înființate de capitaliști străini care, profitînd de posibilitățile economice ce li se ofereau în portul dunărean, acaparau bogățiile țării.

La marginea Brăilei, pe locul denumit Izlaz, în perioada de care ne ocupăm, au fost instalate, de către companii anglo-franceze, unele rafinării de petrol. Pe linia potrivnică intereselor reale ale țării, autoritățile centrale dădeau dispoziții celor locale să nu se amestece în problemele acestor întreprinderi și să nu ia nici o taxă „de măsurătoare asupra butoaielor cu care fac exportul“⁹. Autoritățile centrale dădeau deci tot sprijinul acestor companii mergînd pînă acolo, încît nu permiteau nici măsurarea produselor exportate. Cu toate aceste indicații, s-au ivit o serie întregă de neînțelegeri între conducerile rafinăriilor (sau distileriiilor, cum li se spunea), pe de o parte și auto-

¹ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. 674/1848, f. 174.

² *Ibidem*, f. 384.

³ *Ibidem*, fond. Primăria, dos. 28/1858, f. 5.

⁴ *Ibidem*, dos. 39/1862, f. 1.

⁵ *Ibidem*, dos. 28/1862, f. 3.

⁶ *Ibidem*, dos. 24/1852, f. 22.

⁷ *Ibidem*, f. 182.

⁸ *Ibidem*, dos. 24/1862, f. 2.

⁹ *Ibidem*, fond. Prefectura, dos. 2660/1865, f. 3.

rități, pe de alta. Una dintre societăți reclama, astfel, că municipalitatea pretindea plata sumei de un galben la stinjenul pătrat, drept chirie pentru locurile necesare instalațiilor ei. Societatea, avînd nevoie de un teren cît mai mare pentru construcții de rafinării, a cumpărat locurile unor cetățeni cu condiția ca să plătească municipalității taxa obișnuită. Municipalitatea însă pretindea o taxă mai mare și de aici conflictul. Această autoritate locală susținea că „...a decis ca acele stabilimente de exploatarea petrolului, ce se află aici, cu capitaluri și profituri de milioane, să plătească... de nu tocmai după întinderea speciilor ce-și fac, pe proprietatea comunală, cel puțin deocamdată chiria localului, în comparație cu ceea ce plătește, deja, simplul locuitor muncitor pentru căsoiul ori bordeiul lui”¹. Atitudinea adoptată de către autoritățile locale era, desigur, îndreptățită.

O rafinărie așezată tot pe Domeniul (Izlaz) în dreptul străzii Silistrei, condusă tot de o societate străină, „P. Ayné”, își propunea să valorifice și alte bogății — în afară de prelucrarea și exportul petrolului — „ce ascund Carpații... neexploatate pînă acum”².

În Brăila erau și alte „fabrici de gaz”; un raport al primăriei comunei Izlaz — de la marginea orașului — din anul 1865 — arăta că Grigore Grădinaru avea o fabrică înființată șapte ani mai înainte; de asemenea, P. Aron și Brown. Ducîndu-se primarul pentru o cercetare la o rafinărie engleză, nu a putut obține informațiile dorite, deoarece stăpînul nu recunoștea altă autoritate în afară de consulatul britanic³. Acești reprezentanți ai capitalului străin, nu numai că nu țineau seamă, ba chiar disprețuiau autoritățile românești.

În afară de rafinării mai erau în jurul Brăilei, pe izlaz și mori de vînt. Municipalitatea dădea bilete pentru construcția unor asemenea mori cu condiția ca acestea să fie așezate la cel puțin 200 de metri depărtare de oraș și să nu aibă alte clădiri, în afară de o căsuță pentru morar. Acestuia nu-i era însă permis să facă împrejurimi cu gard, sau să execute săpături în pămînt; în caz contrar urmînd să fie supus unei taxe de 300 de lei.

În 1859 se mai găsea în Brăila fabrica de pîine, asociată cu „moara de măcinat” a lui Burghetti sau „Moara cu cuptor”, cum i se mai spunea. Aceasta era situată pe Bulevard, actualul Bulevard Cuza, în partea dinspre Dunăre, dincolo de strada Călărași⁴. Această moară a fost folosită și de țărani în iarna anului 1859—1860, cînd, fiind „închise morile de apă din cauza gerului și cele de vînt din lipsa vîntului”⁵, oamenii s-au deplasat aici de prin satele lor. Mecanismul era pus în mișcare prin forța aburului, iar apa era adusă cu pompa hidraulică, din Dunăre. În urma cercetărilor întreprinse, în anul 1862, de către arhitectul orașului, atît la „moara cu vapori”, cît și la bru-

¹ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. 2660/1865, f. 6.

² *Ibidem*, dos. 47/1864, f. 3.

³ *Ibidem*, dos. 2260/1864, f. 2.

⁴ *Ibidem*, dos. 27/1857, f. 80, 110.

⁵ *Ibidem*, f. 149—150.

tăria mecanică s-a constatat că forța mașinii era de 90 cai putere și servea la aducerea apei din Dunăre¹, curățitul grîului de pleavă, măciniș, cernut și frămîntat făina. Capacitatea de măciniș era de o sută chile grîu în 24 de ore; în timpul funcționării mașinii, brutăria putea produce 4 000 de piini zilnic. Aceasta a fost prima brutărie mecanică din Brăila. În 1864 frații Ceapiru cer să li se dea un loc de două pogoane, pe izlazul orașului, pe care să așeze o mașină cu aburi pentru a înlăsa lipsa mijloacelor de măciniș, atît a străinilor cît și a orășenilor². Aceasta dovedea că moara lui Burghetti era insuficientă.

Mai erau la Brăila ateliere pentru luminări. În 1866 mai mulți cetățeni se plîngeau primăriei că luminările fabricate erau de calitate proastă. O publicație a acestei autorități anunța, o lună după aceea, pe fabricanții de asemenea articole să confecționeze luminările din ceară curată „fără a amesteca și alte materiale“ căci, în caz contrariu urmau să fie amendati. Atelierele de luminări, destul de numeroase, se aflau, mai ales, la marginea orașului. Tot la margine se mai găseau și cărămidăriile: acestea erau cam pe locul unde se află astăzi fabrica de cărămidă³. În anul 1864, A. Schribe depune o suplică la Primăria orașului, prin care cere permisiunea să așeze pe Izlaz „o fabrică de cărămidă, după un mod sistematic, ca în Europa“, care să consume lemne și cărbuni⁴.

Dezvoltarea comerțului a cunoscut, de asemenea, progrese.

Dorind cît mai puține riscuri în asigurarea mărfurilor, comercianții înființează la Brăila societăți cu acest scop, care, deseori, se ocupau și cu sprijinirea dezvoltării comerțului. În 1858, un grup de negustori din oraș au înființat o societate denumită „Înaintarea comerțului“⁵. Capitalul acestei societăți era de 60 000 de galbeni. Se propunea, printre altele, să se construiască două sau trei vapoare și un oarecare număr de șleपुरi⁶. Într-un loc destinat anume în port se puteau primi mărfuri prin comision, creditînd pe proprietarii lor; de asemenea, se puteau contracta împrumuturi de bani prin simpla primire în magazie, drept zălog, a mărfurilor. Societatea era formată din 42 de acționari — 155 de acțiuni —⁷ iar în 1859 se va numi „Progresul mercantil“⁸. O altă societate, „Unirea“, cu un capital de 60 000 de galbeni — 300 de acțiuni — se va înființa în anul 1861. Actul din 6 august, același an, semnat de domnitorul Cuza, arată că „societatea anonimă, formată în orașul Brăila sub titlul „Unirea“ pentru a asigura produsele, semințele uleioase... și alte mărfuri ce vor fi pentru transportul pe Dunăre, de la Turnu-Severin, pînă la Galați, este autorizată“⁹. Tot în același an, ia ființă

¹ Arh. St. Brăila, Prefectura, dos. 27 1857, f. 133.

² *Ibidem*, Primăria, dos. 79 1864, f. 1—6.

³ Vezi harta din 1867.

⁴ Arh. St. Brăila, Primăria, dos. 88 1857, f. 5.

⁵ *Ibidem*, Prefectura, dos. 815 1857, f. 5.

⁶ *Ibidem*, f. 11.

⁷ *Ibidem*, f. 14.

⁸ *Ibidem*, f. 142.

⁹ *Ibidem*, dos. 1548, f. 5.

și societatea „Brăila“ organizată de corpul comercial din oraș. Spre deosebire de celelalte societăți, aceasta asigura nu numai mărfurile care circulau pe Dunăre, între Turnu-Severin și Galați, ci și pe râurile Prut și Siret¹. Unul dintre membrii fondatori ai acestei societăți, Anton Mastrapa, care era și director, în același timp, a comis abuzuri financiare², după cum se arăta într-o reclamație a lui R. S. Clony, supus grec. La cererea acestuia din urmă, eforii cercetează situația și se aduce învinuirea lui Mastrapa că este „slețerisitor“ de bani; în urma acestui fapt, este trimis la procuror de către poliția orașului, în ianuarie 1864³. În afară de acestea, se mai aflau la Brăila societățile: „Concordia“ și „Lealitatea“⁴. Înființarea și creșterea societăților de asigurare trebuie văzute în lumina necesității burgheziei comerciale de a consolida atît banul cît și marfa. Ele marchează un aspect al dezvoltării societății capitaliste, care elimina vechea orînduire, luîndu-i locul.

* * *

Lupta pentru Unirea Moldovei cu Țara Romînească, a avut loc, în mod firesc, și la Brăila, ca pe întreg teritoriul Principatelor, atît în prima fază a Adunărilor ad-hoc, cît și mai tîrziu în faza îndoitei alegeri. În 1857, prima cerere de a fi înscris în listele electorale pentru Adunările ad-hoc se primește la Brăila din partea profesorului Gheorghe Vlădescu, de la școala publică din oraș⁵. Întîlnim de asemenea cererile unor persoane cunoscute: C. C. Hepites⁶, farmacist, M. Marghiloman⁷, Grigore Filipescu⁸, Constantin Crețulescu⁹, Marcu N. Duillie¹⁰ și alții. În afară de primul, toți ceilalți aveau să fie aleși deputați. Se întîlnesc, de asemenea, și nume de patentari meseriași și negustori: Ivan Știrbu, Pascu Grosu¹¹, Lisandru, Iordache și Hristea Mototolea, Enache Ciobanu¹² și alții. Trebuie să amintim că patentarii și ceilalți orașeni semnează colectiv petițiile, chiar pînă la 12 persoane¹³. De la 20 februarie și pînă la 4 iunie s-au primit 94 cereri individuale sau colective, pentru înscrierea în liste de alegători și aleși pentru Adunarea ad-hoc¹⁴. La 4 iulie, starostele meseriașilor depunea la administrație, o dată cu lista delegaților, din partea fiecărei corporații și o adresă

¹ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. 1788/1861, f. 3.

² *Ibidem*, f. 12.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, dos. 2156/1863, f. 1.

⁵ *Ibidem*, dos. 732/1857, f. 228.

⁶ *Ibidem*, f. 129.

⁷ *Ibidem*, f. 87.

⁸ *Ibidem*, f. 25.

⁹ *Ibidem*, f. 16.

¹⁰ *Ibidem*, f. 57.

¹¹ *Ibidem*, f. 119.

¹² *Ibidem*, f. 162.

¹³ *Ibidem*, f. 197, 199, 162, 171, 147.

¹⁴ *Ibidem*, f. 222, 231.

prin care se arăta că meseriașii delegați, care aveau vârsta de cel puțin 30 de ani, puteau lua parte la alegerile deputatului de oraș¹.

Ca și în celelalte centre ale Țării Românești se formează și la Brăila un comitet unionist și se semnează un înscris, în care se prevedeau între altele :

— Chezășuirea autonomiei și a drepturilor internaționale și neutralitatea teritoriului moldo-român.

— Unirea Principatelor într-un singur stat și cu un singur guvern.

— Guvern constituțional, o singură adunare obștească întemeiată pe bază electorală cât mai largă, încît să reprezinte interesele generale ale populației românești².

Înscrisul era semnat de zece brăileni.

Pentru Adunarea ad-hoc în Brăila au fost aleși: Constantin Crețulescu, Grigore Filipescu, Marcu N. Duillie. Acesta din urmă reprezenta pe micii proprietari (fost revizor general de comisari în zilele revoluției din 1848)³, Mihalache Marghiloman⁴ pe orășeni, de asemenea unionist, iar din partea țăranilor clăcași a fost ales Stroe Ivașcu⁵.

Activitatea delegaților brăileni nu s-a remarcat în mod deosebit în ședințele Adunării. De altfel, majoritatea reprezentanților boierimii și ai burgheziei din țară, invocînd pretextul votului unanim pentru Unire, au evitat dezbaterile problemelor sociale⁶ și mai ales a reformelor sociale, pe care, cu 11 ani în urmă, brăilenii, prin neuitatul reprezentant al țăranilor clăcași din județul Brăila, Dumitrache Lipan, le susținuseră cu atîta stăruință în Comisia Proprietății, de la 1848, din București.

În Brăila, urbea de margine a Țării Românești și, în același timp, din imediata apropiere a Moldovei, cu al cărei oraș, limitrof, Galații, aceasta avusese legături din timpuri îndepărtate, evenimentele anului 1859 au găsit un larg ecou. Nu trebuie să se uite că apropierea dintre cele două orașe-porturi, legăturile dintre ele, schimburile de orice natură, au contribuit cu mult înainte de anul 1859, la netezirea căilor de unire a celor două provincii.

Încă din seara zilei de 23 ianuarie, pentru a sărbători deschiderea în București, a Adunării, municipalitatea brăileană a hotărît ca toate edificiile publice din oraș să fie iluminate⁷. Populația brăileană a aflat despre cele petrecute în București la 24 ianuarie nu mult după această dată. Administratorul, într-o adresă către municipalitate, relața faptul că unii orășeni au venit la dînsul și i-au cerut să le arate „dacă era

¹ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. 732/1857, f. 207.

² Documentul a fost publicat de Emil Vîrtosu în lucrarea „Brăila în preajma Unirii” în „Analele Brăilei”, I. (1929), pp. 45—47.

³ În arhiva Prefecturii din 1848 se găsesc rapoartele acestuia semnate în calitate de comisar general.

⁴ Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 46.

⁵ N. Adăniloai, „Țărănimea și Unirea”, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 259.

⁶ *Ibidem*, p. 272.

⁷ Arh. St. Brăila, fond. Primăria, dos. 12 bis/1859, f. 27.

adevărat noutatea ce circula prin oraș¹, referindu-se la vestea alegerii lui Alexandru Ion Cuza ca domn și al Țării Românești⁴. Același administrator ceruse noi amănunte ministrului de Interne, aducându-i, totodată, la cunoștință, dorința cetățenilor brăileni de a serba evenimentul². Vestea oficială despre Unire a fost primită la Brăila în scurt timp. O depeșă telegrafică din 27 ianuarie, ca răspuns la o adresă a administrației, anunța cele petrecute la București și încheia: „Dorința exprimată de cetățenii aceluia oraș, de a serba alegerea mării sale, prin iluminare, este primită cu cea mai vie mulțumire”³. Această știre a dat prilejul unor manifestări de bucurie din partea orașenilor. Administrația a comunicat municipalității să aducă noutatea la cunoștința populației orașului⁴. Festivitatea urma să aibă loc la 30 ianuarie și, în acest scop, s-au trimis oficialităților locale invitații scrise, data când aveau să fie primite „felicitațiile” obișnuite în asemenea ocazii. Dintre oficialități menționăm: comandirul dorobanților, starostele meseriașilor, directorul carantinei, dirigintele telegrafului, președinții tribunalului civil și comercial, deputăția mercantilă etc.

Adevărata sărbătoare a populației brăilene a avut însă loc la 1 februarie. Atunci avea să depună jurământul armata din oraș. Cu această ocazie, populația și-a manifestat bucuria, public, cu mult entuziasm și, în același timp, azeziunea sa pentru Unire. O relatare a administratorului arăta că Brăila a fost „teatrul unei sărbători naționale ce va rămâne vecinică în memoria locuitorilor acestui oraș”. El nota, printre altele, entuziasmul participanților la manifestație, adăugînd că „această sărbătoare serbată de întreaga populație a fost țebrată de dimineața și pînă seara, domnind cea mai mare liniște”. În acest timp, muzica regimentului intonase imnuri „fiind întreruptă, din vreme în vreme de uralele populației”⁵.

Drumul parcurs de Cuza de la Iași la București și intrarea acestuia în capitală a prilejuit noi manifestări brăilene. După cum se hotărîse, domnitorul avea să fie întâmpinat, la sfîrșitul călătoriei, de către delegați. O delegație din partea orașului și județului trebuia să sosească la București⁶. Dintre săteni, au fost numiți Ioan Treistoară, țaran bătrîn din satul Ianca și încă unul tînăr. Din partea orașenilor au fost aleși: Constantin Djuvara și Ilie Vrăbiescu⁷, iar ca delegați proprietari, Toma Tîmpeanu și Ion Dumitrescu⁸. Anterior, ca deputat din partea orașenilor, fusese numit Ioan Minovici, dar, fiindcă acesta nu avea cetățenie romînă, a fost înlocuit, în urma contestației a cinci brăileni⁹.

¹ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. 958/1859, f. 1.

² *Ibidem*, fond. Primăria, dos. cit., f. 5.

³ *Ibidem*, Prefectura, dos. cit., f. 3.

⁴ *Ibidem*, Primăria, dos. cit., f. 3.

⁵ *Ibidem*, fond. Prefectura, dos. cit., f. 20.

⁶ *Ibidem*, f. 21.

⁷ *Ibidem*, f. 22.

⁸ *Ibidem*, f. 24.

⁹ *Ibidem*. Primăria, dos. cit., f. 30.

Reprezentanții orașenilor și proprietarilor au plecat la timp, unul dintre ei găsindu-se chiar la București¹. Ministrul din Lăuntru dădu indicații administrației, printr-o depeșe, să înlesnească venirea delegaților săteni, care arătau că sint lipsiți de mijloace, să călătorească pe seama statului cu cai de poștă². La Brăila, înainte de a se primi știrea aceasta de la minister, s-a închiriat o birje, cu care au plecat spre capitală delegații amintiți.

Nu trecuse mult de la data cînd domnitorul sosise în București și în aceeași lună, el hotărî să meargă, pentru cîtva timp, la Galați, orașul în care fusese pîrcălab mai înainte. Pînă la Brăila drumul avea să fie făcut cu diligența și, de aici, la destinație cu vaporul. Prefectul de Galați, înștiințat despre aceasta, a trimis administrației Brăilei, în două rînduri, depeșe telegrafice, cerînd noi relații despre venirea domnitorului la Galați³. Între timp s-a primit de la București înștiințarea că Alexandru Ioan Cuza urma să plece duminică⁴ din capitală și că avea să vină în orașul Brăila luni seara⁵. Se comunica, de asemenea, că domnul „nu voiește să se facă nici un fel de cheltuială sau pregătiri pentru această primire”⁶.

În urma sosirii înștiințării s-au transmis, de îndată, cele cunoscute pîrcălăbiei de Galați⁷. Casierul de poștă din Brăila a primit de la București ordin să ia „grabnice măsuri, prin toate stațiile de poștă din cuprinsul județului, pentru ca toți cail să fie pregătiți și să nu se producă întîrziere”⁸. Administratorul districtului Brăila a dat dispoziție comandirului dorobanților să aibă grijă ca subalternii săi să fie așezați afară din oraș, în dreptul monumentului⁹ pentru primirea domnitorului pe care aveau să-l însoțească pînă la casele lui Carapanu. I se indicase, de asemenea, că la fiecare poștă să așeze cîte doi dorobanți. De la Făurei dorobanții trebuiau să treacă în urma trăsorii, formînd un corp de escortă¹⁰. În aceeași zi, administratorul comunica municipalității să se pregătească primirea. Poliția a luat măsuri pentru curățirea străzilor principale ale orașului¹¹ și s-a îngrijit de organizarea ordinii, pentru ca „la intrarea domnitorului în oraș, publicul să nu copleșească liniile de soldați, autoritățile și escadronul de dorobanți”¹². Primirea făcută de către populația Brăilei a fost entuziastă, căci Cuza nu era numai un domn, el simboliza Unirea.

¹ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. cit., f. 22.

² *Ibidem*, f. 22.

³ *Ibidem*, f. 108–109.

⁴ În ziua de 22 februarie.

⁵ În ziua de 23 februarie.

⁶ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. cit., f. 92.

⁷ În document apare denumirea de „Prefectura de Galați”.

⁸ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. cit., f. 106.

⁹ Este vorba de monumentul ridicat în cinstea eliberării Brăilei de către Kisseleff. Monumentul a fost dărîmat de către ocupanții dușmani în primul război mondial.

¹⁰ Arh. St. Brăila, Prefectura, dos. cit., f. 97.

¹¹ *Ibidem*, f. 98.

¹² *Ibidem*, f. 107.

* * *

În anii luptei pentru formarea statului național și pe teritoriul fostului județ Brăila, ca și alte părți din țara noastră, țărănimea a luptat dîrz pentru recîștigarea drepturilor ei smulse de-a lungul veacurilor. Una dintre urmările anului revoluționar 1848 a fost și aceea că a făcut cunoscute, cu un accent deosebit de puternic, suferințele îndurate de căcași pe moșiile boierești și viața de robie la care erau supuși aceștia, fie de către proprietari, fie de către arendași. Dar, problema agrară nu a fost rezolvată. Anii luptei pentru Unire aduc noi speranțe în inimile țăranilor. Nerezolvarea însă imediată a chestiunii împroprietăririi a făcut ca manifestările luptei de clasă să ia forme variate; nesupunerea la lucru, încălcarea înrobitoarelor contracte, părăsirea satelor au fost frecvente în toate satele județului. Proprietara moșiei Morotești reclama Ministrului din Lăuntru, în anul 1860, că, din cauza relelor condiții impuse de arendaș, locuitorii satului cu același nume amenințau cu fuga. „M-am informat — zicea moșiereasa — că cei mai mulți dintre locuitorii după proprietatea mea... anevoiți a primi condițiile cele rău calculate de actualul arendaș, voiesc a părăsi această proprietate și a se așeza pe ale Domeniului Brăilei, precum și asemenea și tîrლაშii după zisa moșie“¹. Fuga se explică prin condițiile de lucru deosebit de grele; pentru 22 de zile de clac țăranii trebuiau să lucreze arendașului patru pogoane de pămînt (arat, semănat, grăpat, secerat și dus la arie), să dea dijmă din șapte snopi unul, „de orice fel de semănătură“; pentru pășune trebuiau să plătească de fiecare cap de vită mare, cîte opt lei, iar pentru oi, cîte șaiszeci de parale. Se mai prevedea, de asemenea, să se ducă în folosul arendașului cîte o povară la Brăila. Nu erau scutiți nici de plocoane, fiecare locuitor trebuind să ofere cîte trei pui de găină și altele². Un alt exemplu de exploatare moșierească l-a constituit cazul lui Teodor Apostol, proprietarul moșiei Gurguieți, care „profitînd de stricăciunea produselor țăranilor vecini, din pricina creșterii apelor, a luat cîte doi sfași — mai mult decît prețul obișnuit — de o căruță goală de la mai mulți săteni din satul Sihleanul care se întorceau de la Brăila, drept plată pentru ca să-i treacă apa Buzăului“³. Alte documente vorbesc despre proprietarii podurilor Apostol și Sihleanu, care pretindeau cîte un leu pentru carul încărcat și 32 de parale pentru cel gol⁴, iar cînd venea apa mare de fiecare car plin se încasau cîte trei lei. Stăpînii acestor poduri, toți moșieri, căutau orice mijloc pentru a obține profituri tot mai mari, în timp ce țăranii erau obligați să suporte crunta exploatare a acestora pe lingă necazul pricinuit de natură.

Față de abuzurile moșierilor și arendașilor, țăranii se ridică la luptă. Unii se împotrivesc contractelor înrobitoare; astfel arendașul moșiei Nazîru reclama la subprefectură că tîrლაშii din acel suhat nu vroiau să

¹ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. 1060/1859, f. 8.

² *Ibidem*, f. 9.

³ *Ibidem*, dos. 1275/1860, f. 3.

⁴ *Ibidem*, f. 32.

plătească dreptul „cuvenit“ după învoială¹. Arendașul moșiei Fleașca reclama, de asemenea, că oamenii „n-au dat supunere a mai face pogoanele legiuite către proprietate“². Reclamații se primesc și din partea sătenilor; astfel, cei din satul Șerbănești arătau că proprietarul le cerea să lucreze pe moșie după poftele sale, modificând prevederile contractului, fără știrea lor³. De asemenea, țărani din satul Perișoru au reclamat, în două rânduri, pe arendașul moșiei „contra năpăstuirilor ce li s-a făcut“⁴. O petiție a locuitorilor satului Fleașca arăta că arendașul nu a voit să țină în seamă zilele lucrate⁵. Se mai găsesc și alte plângeri care dovedesc antagonismul dintre țărani și moșieri sau arendași. Locuitorii satului Fleașca au reclamat pe arendaș pentru abuzuri⁶; de asemenea, cei din satul Rușețu. Aici era tocmit un scriitor (un fel de secretar) așa cum îi plăcea arendașului: „un om fără experiență asupra lucrărilor sale“, care era plătit de obștea întreagă. După șase luni, acesta a fugit. Arendașul a cerut totuși de la țărani, așa-zisa parte a scriitorului, chiar după plecarea acestuia; de altfel, el mai luase pe nedrept și plata celor care păzeau vitele. Socotelile le făcea, întotdeauna, fără știrea țăranilor și pe drept cuvânt, se arăta într-o plângere către prefect, semnată de 69 de săteni, „...noi nu putem fi niciodată plătiți de proprietate cu cunoștința noastră, fiind totdeauna încărcăți în socotelile noastre“. Era și explicabil să fie așa, mai cu seamă când unul făcea socotelile furînd „cu forme“ pe ceilalți⁷. Suferințele erau, de altfel, frecvente și în restul țării⁸.

Cercetarea istoriei brăilene în anii Unirii constituie o cale de cunoaștere a istoriei locale la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, iar aceasta dezvăluie unele trăsături ale istoriei generale a tînărului stat român, pe plan economic, social și politic.

¹ Arh. St. Brăila, fond. Prefectura, dos. 1060/1860, f. 112.

² *Ibid m*, f. 120.

³ *Ibidem*, f. 159.

⁴ *Ibidem*, f. 116.

⁵ *Ibidem*, f. 119.

⁶ *Ibidem*, f. 120.

⁷ *Ibidem*, f. 89.

⁸ Dan Berindei, *Aspecte ale problemei agrare în Țara Românească la începutul domniei lui Cuza Vodă*, în „Studii și materiale de istoric modernă“, I, pp. 185–186.

ROMÂNIA ȘI RĂSCOALELE SÎRBEȘTI DIN 1875—1876

de IONEL DÎRDALĂ

Destrămarea feudalismului și începuturile capitalismului în sud-estul european au ridicat probleme noi dominației turcești în această parte a Europei. Pe de o parte, burghezia era interesată în înlăturarea monopolului turcesc și dezvoltarea liberului-schimb de mărfuri. Pe de alta, jugul turcesc, din ce în ce mai apăsător, era o piedică în calea năzuințelor popoarelor balcanice pentru libertate și independență.

Lupta dintre asupritorii otomani și popoarele asuprite din Balcani, înăbușă secole de-a rândul, va izbucni și se va desfășura cu violență în secolul al XIX-lea, sub impulsul noilor forme economice și a principiului statelor naționale independente. Interesele țărilor capitaliste se întilnesc în acest colț fumegînd al Europei transformîndu-se într-o problemă de politică internațională. Din anul 1875 reîncepe criza orientală, care durează pînă în 1878.

În vara anului 1875, în provinciile sîrbești Bosnia și Herțegovina, ca și în Bulgaria, izbucnesc răscoale populare îndreptate împotriva opresiunii feudale și a jugului turcesc.

Beii turci, alături de moșierimea bosniacă, sîrbă sau muntenegreană¹ jefuiau poporul deopotrivă. Feudalii bosniaci, constată observatorii diplomați, sînt tot atît de urîți de populație, „ba chiar mai mult“ decît funcționarii turci. Țăranului abia îi mai rămînea a patra parte din recoltă, după ce și-a dat dijmele boierului și impozitele către stat².

Jaful slujitorilor otomani și fiscalitatea turcească devin excesive, datorită proastei administrații a imperiului și a ruinei financiare³. Abuzurile și cruzimile „sînt de neînchipuit“. Toți cei care au posibilitatea jefuiesc. Funcționarii Porții, „începînd cu orice pașă“ — indiferent de rang — cu agenții lor și sfîrșind cu strîngătorii de impozite „n-au încetat să stoarcă aceste țări nenorocite“. Fiscalitatea hrăpăreață și prădalnică — relatează documentele — a devenit o „adevărată plagă și un cancer

¹ Devenită mahomedană pentru a-și păstra moșiile, după cum raportează Sturza, agentul diplomatic român la Belgrad, la 21 aug. 1875. *Documente privind Istoria Romîniei. Războiul pentru Independență*, vol. I, (Partea a II-a), București, 1954, pp. 20—21.

² *Ibidem*, p. 21.

³ „Romînul“ din 26 octombrie 1875; *Doc. răzb. ind.p.*, vol. I, partea a II-a, pp. 34—36.

al imperiului“¹. Printre răsculați se află și populația turcească sărăcită, la fel de jefuită și nemulțumită ca și populațiile slave².

Toate acestea demonstrează caracterul antifeudal al răscoalelor.

Legat de interesele capitalismului european, guvernul conservator care era la conducerea statului român în timpul răscoalelor sîrbești, nevoind să înarmeze poporul pentru a lupta împotriva jugului otoman, cum cereau interesele țării, adoptă „o poziție de neutralitate“ față de evenimentele din Serbia și în general de neintervenție în frământările politice din Balcani³. Această linie politică a guvernului conservator este susținută de Puterile Garante care se străduiesc să oprească pînă și pe serbi și muntenegreni de a participa la răscoala din Herțegovina și caută să limiteze răscoala și să restabilească „liniștea“ pe cale diplomatică⁴.

„Să cerem de la guvern să ia parte la răscoală? Ba mai bine să ne rugăm lui D-zeu să ne putem menține într-o pozițiune avantajoasă ca să nu cadă asupra noastră scînteia focului aprins în cealaltă parte a Dunării“ susține deputatul Brăiloiu. Frământările maselor populare din România fiind destul de intense în acea perioadă deputații reacționari cer vigilență pentru „a stinge răscoala de se va apropia de noi“, căci altfel poate produce efecte necalculabile și neprevăzute⁵. Teama de o răscoală internă îi îngrijora continuu pe guvernanți. Adepți ai neutralității, conservatorii se limitează doar să compătimizească suferințele răsculaților sîrbi, expuși cruzimilor turcești, precizînd însă că nu trebuie să fim decît „spectatori pasivi“ dovedindu-se astfel „lealitatea purtării noastre“ față de Poartă⁶.

Uneori guvernul se posta pe poziții ambigue dînd agenților diplomați instrucțiuni contradictorii. De exemplu, ministrul de Externe V. Boerescu scria lui I. Ghica, agentul diplomatic din Constantinopol, că „cele mai bune legături prietenești există între suveranul nostru, principele Serbiei și al Muntenegrului“ și că avem „simpatie“ pentru populațiile de pe malul celălalt al Dunării; în același timp însă el relata în continuare, că guvernul „a și luat toate măsurile necesare pentru ca răscoala de pe malul drept al Dunării să nu găsească în fapt nici ajutor, nici încurajare pe teritoriul nostru“⁷.

Pentru consolidarea internă a neutralității, guvernul propune parlamentului un regim de economii la înzestrarea armatei, tocmai cînd

¹ *Doc. răzb. indep.*, p. 21. Vezi și raportul din Petersburg, din 24 iulie 1875, al agentului diplomatic (girant) Emil I. Ghica (*Ibidem*, pp. 4—5). Șase sate din Herțegovina s-au răscolit pe chestiunea impozitelor, raportează I. Ghica, agentul diplomatic din Constantinopol la 16 iulie 1875 (*Ibidem*, p. 3).

² *Ibidem*, pp. 1—2.

³ „Situția noastră politică“ ne impune „o strictă neutralitate“ după cum „nu trebuie să uităm nici ceea ce datorim nouă înșine și Puterilor Garante“, susține G. Erătianu, în ședința parlamentului din 25 noiembrie 1875. (*Doc. răzb. indep.*, I, partea a II-a, pp. 41—48).

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, pp. 43—44.

⁶ *Ibidem*, p. 11.

⁷ *Ibidem*, partea a II-a, pp. 12—13.

aspirațiile poporului și legăturile cu răsculații sîrbi și muntenegreni ne obligau la o politică de înarmare.

Unii deputați liberali au criticat în parlament această atitudine anti-națională a guvernului. Deputatul D. G. Meitani arată că guvernul tocmai „astăzi cînd tunul bubuie în apropiere, cînd sîngele curge și vopsește pămîntul, cînd zdrențe de carne omenească acoperă pămîntul din Herzegovina” și-a propus un regim de economii la Ministerul de Război. „Cînd avem aceleași vederi și tendințe, cînd aceleași speranțe, același viitor ne surîde, nu putem sta în amotînire și nepăsare. Nu ne putem învălui în fatalismul oriental, privind cu sînge rece ce se petrece în jurul nostru... Nu, vederea aceasta nu o împărtășește țara!” subliniază, pe bună dreptate, Meitani¹. Acest deputat arată că în asemenea situație, de însemnătate deosebită, națiunea trebuie să îndeplinească rolul său istoric, iar reprezentanții săi să ia atitudine față de jertfele populațiilor sîrbești.

Adversarii guvernului conservator atacă deschis prin presă politica de nepăsare a acestuia față de frămîntările de peste Dunăre. Ei îmbrățișează cu căldură lupta bosniacilor și herțegovinenilor și salută răsturnarea guvernului sîrb de la Belgrad, supus ordinelor guvernului austriac, ca și voința noului guvern hotărît să sprijine pe frații lor din Bosnia și Herzegovina².

Față de presiunile opoziției liberale, Carol este obligat la începutul lunii februarie 1876, să impună o remaniere formală de guvern. Dar această remaniere n-a rezolvat problemele de politică internă și externă ale guvernului.

Între timp, evenimentele din Balcani se precipitau. Serbia face pregătiri pentru ajutorarea răsculaților din Bosnia și Herzegovina. Această stare de lucruri mărește îngrijorarea guvernului conservator, rămas credincios politicii austriace. Intrarea Serbiei în acțiune va aduce noi complicații politicii de neutralitate prin faptul că guvernul continua să se situeze pe poziția de spectator față de un popor de care românii erau legați prin tradiții istorice și simpatii.

Din Petersburg. Ghica, girantul agenției diplomatice, la 12 martie 1876, anunță guvernul român de intenția Muntenegrului de a sprijini pe răsculați. În același timp, Ignatiev, ambasadorul rus la Constaninopol, telegrafiază că turcii concentrează trupe pentru a năvăli în Muntenegru: acest lucru a determinat pe prințul Gorceakov să convoace pe reprezentanții marilor puteri la Petersburg, pentru a împiedica Poarta să provoace noi complicații³.

Față de noile evenimente, politica guvernului conservator nu mai corespundea necesităților timpului. Se resimte nevoia unei orientări în spiritul năzuințelor poporului român de eliberare de sub turci și de simpatie pentru popoarele subjugate din Balcani. Toate încercările guvernului L. Catargiu de a se menține la putere, în mijlocul acestor

¹ *Doc. răzb. indep.*, partea a II-a, p. 41.

² *Ibidem*, pp. 23-25.

³ *Ibidem*, p. 134.

evenimente, rămân fără rezultate. În primele zile ale lui aprilie, L. Catargiu este obligat să-și prezinte demisia cabinetului. Dar și guvernul conservator prezidat de generalul Florescu, care i-a urmat timp de câteva săptămâni, a dus tot o politică de neutralitate. Ba mai mult, la 27 aprilie 1876, venind la putere guvernul de coaliție condus de Manolache Costache Epureanu, în care predominau liberalii radicali — adică tocmai cei care criticaseră orientarea spre neutralitate a conservatorilor — în mod surprinzător, declară de la început că, față de „tulburările care frământă malul drept al Dunării”, noul cabinet este constrins de diversitatea intereselor și instabilitatea politică europeană, „mai mult ca oricând să păstreze cea mai strictă neutralitate”¹.

Între timp se răsculaseră și bulgarii, pentru scuturarea jugului otoman iar între marile puteri se purtau discuții pentru a determina Poarta să accepte un program de reforme în favoarea răsculaților sârbi și bulgari.

În aceste împrejurări, Serbia se pregătește să vină în ajutorul răsculaților și la 18 iunie 1876, principele Milan dă proclamația către popor și începe războiul².

Poporul român era sufletește alături de frații lui din Peninsula Balcanică. „România și Serbia, scrie Nelidov, în memoriile sale, ardeau de nerăbdare să rupă legăturile lor de dependență și să dea ajutor la eliberarea fraților supuși sultanului”. Cei doi agenți la Constantinopol — Ioan Ghica și Magazinovici „alergau continuu la ambasada rusă și urmăreau cu ardoare evenimentele”³.

Încă din martie, Al. Catargiu, unchiul principelui Milan al Serbiei, comunicase lui Carol că va începe acest război, la care spera că România nu se va mărgini la rolul de simplu spectator, mai ales că ambele țări aveau interesul de a se elibera de sub suveranitatea turcească⁴ Carol, tributar intereselor germane, nu era încântat însă de această perspectivă.

La sfârșitul lunii iunie 1876, principele Milan a încercat din nou să obțină sprijinul armat al României. Răspunsul guvernului român a rămas însă același, cu toate că, de data aceasta, ajutorul fusese cerut prin Magazinovici, un vechi prieten al cercurilor politice românești⁵.

Expectativa guvernului român, în aceste grele împrejurări pentru sârbi, nemulțumește profund pe Iovan Ristici, primul-ministru al Serbiei, care, în baza tratatului de alianță din 1868, așteaptă o participare imediată a României, la război⁶.

¹ *Doc. răzb. indep.*, pp. 147 (121).

² *Ibidem*, pp. 209—210.

³ Nelidov M., *Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877—1878*, în „Revue de deux mondes”, Paris, 1915, vol. III, p. 311. M. Nelidov își însemnează amintirile privitoare la aceste evenimente în calitatea oficială de consilier al ambasadei ruse din Constantinopol, în timpul lui Ignatiev. Când ambasadorul lipsea, el îndeplinea misiunea șefului său în calitate de însărcinat de afaceri. (După însemnările personale, *op. cit.*, p. 302).

⁴ *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*, vol. III, p. 15.

⁵ *Ibidem*, p. 46.

⁶ Ristici Iovan, *Spoljasnji odnosi Srbije Novijega vremena. Prvo knjiga 1848—1860. Druga knjiga 1860—1868*, Beograd, 1887, pp. 169—170.

„Serbia se simțea părăsită — arată Ristici în memoriile sale — în aceste vremuri grele, Serbia, n-are dintre aliați decît pe muntenegreni și sîrbii răsculați din Bosnia și Herțegovina“¹.

În acele împrejurări Serbia dorea să obțină din partea guvernului român un sprijin efectiv. „Ce va face România dacă vapoarele de război turcești vor urca pe Dunăre pentru a ataca Serbia, folosind apele malului românesc? Ce veți face dacă obuzele sîrbești vor ajunge în teritoriul român, bateriile sîrbești fiind așezate la locul cel mai strîmt al trecerii“?, a întrebat principele Milan pe agentul nostru diplomatic².

Între timp, la 29 iunie 1876, camera deputaților votase convenția comercială cu Austria. În felul acesta, guvernul austro-ungar, direct interesat în circulația mărfurilor pe Dunăre, ca și conservatorii romîni, obțin din partea Puterilor Garante și a Turciei neutralizarea Dunării, pe porțiunea graniței sîrbo-romîne, între Negotin și Vîrciorova. Guvernul sîrb, prin M. A. Petronievici, agentul diplomatic al Serbiei la București, se declară mulțumit cu această soluție. Ristici, președintele guvernului, e chiar încîntat de această măsură, sperînd o colaborare mai bună. Mai mult încă, sîrbii hotărîsc să respecte această neutralitate, neatacînd Turcia pe această cale și nici insula Ada-Kaleh³. Dar cînd văd că guvernul român fortifică gura Timocului, la Gruia, cu un corp de observație, sub comanda colonelului Cerchez, se tem că această neutralitate să nu fie numai în favoarea Turciei. Turcii, la rîndul lor, considerînd că neutralitatea e numai în folosul Serbiei, nu vor să renunțe la un punct atît de strategic cum este Dunărea⁴, pe această porțiune. Nerespectarea „neutralizării Dunării“ — scria la 26 iunie 1876 M. Kogălniceanu, ministrul de Externe, „face să sufere comerțul tuturor națiunilor și al nostru în special“⁵. Tranzacțiile comerciale ale mării burgheziei occidentale erau întrerupte ca și schimburile noastre. În fața presiunilor mării burgheziei europene, Turcia trebuia să cedeze și să accepte neutralizarea Dunării. Ca o completare, Austria neutralizează Adriatica, la începutul lunii iulie 1876.

Turcia nu acceptă nici un fel de reforme în favoarea popoarelor răscluate din Balcani, din contră intensifică represiunile sîngeroase. În fața agravării situației, Rusia — spre deosebire de puterile apusene care doreau menținerea integrității Imperiului otoman — urmărind slăbirea Porții otomane și eliberarea popoarelor asuprite de turci, ia măsuri de intensificarea ajutorării sîrbilor și în general a răsculaților de peste Dunăre. Opinia publică rusă era însă totodată nemulțumită de poziția neutră a guvernului român; ea dorea ca romîni să participe activ, alături de sîrbi, pentru cucerirea independenței. La Petersburg — raportează Emil Ghica la 8 iulie 1876, ministrului nostru de Externe — neutralitatea Romîniei „întîmpină puține simpatii, chiar în clasele

¹ Ristici Iovan, *op. cit.*, p. 307.

² *Doc. răzbl. indep.*, I, partea a II-a, p. 237.

³ *Ibidem*, p. 238.

⁴ *Ibidem*, pp. 241—242.

⁵ *Ibidem*, p. 231.

luminate. Fiecare mă întreabă cum stăm cu înarmarea și când [o] să intrăm în luptă; și fiecare părea uimit când îi răspundeam că interesele noastre ne impun să rămînem străini războiului cu toate simpatiile pe care ni le trezesc populațiile creștine ale Orientului“. Chiar și la Ministerul de Externe rus i s-a reproșat reprezentantului nostru: „Hotărît, sînteți prea egoiști... toată lumea se frămîntă în jurul vostru și voi vreți să vă bucurați de calmul cel mai complet“¹. De altfel și la Semlin — Sturza, agentul diplomatic al Romîniei era informat că „atitudinea noastră față de Serbia este socotită la Petersburg dușmănoasă și că nu sîntem scutiți de loviturile cele mai amare și chiar cele mai amenințătoare“².

În aceste împrejurări, față de opinia publică din țară — care dorea o cooperare cu sîrbi împotriva Porții otomane — ca și față de răspunderea pe care și-o asuma față de ruși și sîrbi, guvernul romîn caută să completeze inacțiunea armată prin alte ajutoare.

Împotriva tuturor suspiciunilor anglo-turcești, neoficial, înlesnește trecerea voluntarilor din Rusia, pentru Serbia, în grupuri mici, a armelor și a munițiilor. În țară se fac neobservate acțiunile de înrolarea voluntarilor și ajutor financiar, ale comitetelor sîrbești și bulgare.

La 21 iunie 1876. Kogălniceanu era informat că sîrbi au înrolat circa 1 500 oameni dintre lucrătorii de la construcția drumului de fier Predeal—Ploiești³, iar patru zile mai tîrziu, Sturza raportează din Belgrad că sîrbilor le-a sosit din Germania o însemnată cantitate de arme, care se bănuiește a fi fost transportată prin Romînia⁴. În același timp, ministrul Afacerilor Străine, semnaleză agentului romîn la Viena, Bălăceanu, că o altă cantitate de arme a fost oprită la Ungheni. Nu se știa atunci dacă noul stoc conține tunuri sau puști; în orice caz, o comisiune specială a fost însărcinată să facă o anchetă. „Sîntem hotărîți să oprim orice trecere de arme sau munițiuni destinate Serbiei“⁵ declara oficial Kogălniceanu lui Bălăceanu, pentru ca agentul nostru să aibă cu ce lîrăni opinia publică austriacă, ostilă acțiunii sîrbești. Însuși ambasadorul Angliei la Viena era de părere, că o neutralitate absolută în vremea aceea era imposibilă⁶. Costaforu aflase și el că 18 tunuri Krupp trec prin Romînia în Serbia și cerea o precizare Ministerului Afacerilor Străine⁷. În același timp, St. John, consulul englez din București este informat telegrafic de ambasadorul Angliei la Viena că mai multe transporturi de arme (40 000 de puști) și muniții de război, destinate

¹ *Doc. răzb. indep.*, pp. 274—276.

² *Ibidem*, pp. 274—276.

³ *Documente oficiale, Neutralitatea Romîniei, Neutralitatea Dunării, Diverse...*, București, 1876, p. 34. Cf. N. Iorga, *La Russie en Orient de 1875—1878, d'après les confessions de M. Nelidov*, București, 1916, p. 5, 179; *Doc. răzb. indep.*, I, partea a II-a, p. 218.

⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 187.

⁵ *Documente oficiale...*, p. 36. Cf. Iorga, *op. cit.*, pp. 187—188; *Doc. răzb. indep.*, I, partea a II-a, pp. 244 și 254.

⁶ N. Iorga, *op. cit.*, pp. 192—193; *Doc. răzb. indep.*, I, partea a II-a, p. 235.

⁷ *Doc. răzb. indep.*, I, partea a II-a, p. 235.

Serbiei, au traversat teritoriul român și că pe același drum au trecut în Serbia și un mare număr de supuși ruși¹.

În fața acestei grave amenințări, Kogălniceanu însărcinează pe agenții diplomatici români să „desmintă” aceste zvonuri guvernelor pe lângă care sînt acreditați, adăugînd că „nu putem împiedica trecerea unor indivizi înzestrați cu pașapoarte în regulă”.

Ororile săvîrșite de turci împotriva răsculaților, sirbi și bulgari, avînd un răsunset tot mai puternic în România, puneau guvernul într-o situație gravă. În stare de alarmă, Kogălniceanu, la 20 iulie 1876, prin agenții săi diplomatici cerea guvernelor Puterilor Garante să intervină în favoarea răsculaților. Întrucît guvernul român nu poate rezista vreme îndelungată la presiunile „unei întregi populații care-și vede frații săi masacrați” și îi este cu neputință să rămînă nepăsător la „strigătele de durere” de peste Dunăre. „Puneți în relief — scria Kogălniceanu — faptul că frămîntarea în sinul poporului nostru crește pe zi ce trece, că un mare partid politic de la noi s-a și pronunțat categoric în favoarea creștinilor, că armata romînă freamătă sub jugul disciplinei, doritoare să ia parte la luptă”². Ca să încurajeze pe sirbi, Kogălniceanu cere lui Sturza, agentul diplomatic pe lângă guvernul sîrb, să comunice ministrului de Externe al Serbiei demersul său pe lângă marile puteri³.

Dar Turcia nu se lăsa intimidată de note diplomatice. O săptămînă mai tîrziu, Iovan Ristici, primul-ministru al Serbiei și ministru de Externe, comunica guvernului român, prin Sturza, grozăviile la care turcii continuă a se deda împotriva răsculaților³.

Atitudinea energică a lui Kogălniceanu în favoarea unei acțiuni comune cu răsculații i-a adus însă înlăturarea din guvern. Deși Kogălniceanu a fost îndepărtat, noul guvern liberal format la 24 iulie 1876 este privit cu neîncredere în străinătate și considerat ca devotat Rusiei⁴.

Noul guvern liberal se desolidarizează de acțiunile lui Kogălniceanu, se declară adept al neutralității, dar pe ascuns intensifică ajutoarele pentru Serbia. El înlesnește trecerea din Rusia în Serbia, a transporturilor de arme și voluntari și a ambulanțelor sanitare și asigură ospitalitatea refugiaților sirbi pe teritoriul țării, ceea ce aduce o agravare a relațiilor politice cu Turcia și în special cu Anglia, protectoarea ei, care se îngrijora tot mai mult de o eventuală dezmembrare a Imperiului otoman.

La 2 august 1876, după o serie de informații parvenite Porții, Savfet-Pașa, ministrul de Externe, comunică agentului diplomatic român la Constantinopol că un transport de 60 000 de puști și muniții cumpărate din Germania ar fi trecut prin „Principatele Unite” spre Serbia⁵. În urma instrucțiunilor primite de la guvern, generalul Ghica răspunde că

¹ *Documente oficiale...*, pp. 281—282.

² *Ibidem*, pp. 292—294.

³ *Ibidem*, p. 295.

⁴ *Ibidem*, pp. 301—303.

⁵ *Ibidem*, p. 308 (394).

⁶ *Ibidem*, p. 278.

un asemenea transport n-ar fi putut trece neobservat, iar guvernul român a luat cele mai severe măsuri pentru preîntâmpinarea lui, în eventualitatea că ar mai putea trece.

Pe teatrele de luptă, după unele succese obținute la începutul războiului, sîrbii rezistă tot mai greu. Erau hotărîți însă să susțină lupta vreme îndelungată și să uimească Europa cu forța lor de rezistență.

Pe Valea Timocului, corpul de armată de sub comanda lui Leșamin, care avea foarte mulți romîni, respinge un număr însemnat de atacuri sîngeroase. La începutul lunii august, situația armatei sîrbești se agrava. După deschiderea liniei Zaicar—Bregova, de frica turcilor, populația din ținutul Crainei se refugiază peste Dunăre în România. Ea este foarte bine primită aici.

Ceva mai mult, miile de refugiați sîrbi, după declarațiile prefectului de Mehedinți, sînt încartiruiți de populația romînească¹, în timp ce guvernul român aprobă un credit de 10 pînă la 20 000 de lei pentru ajutorarea lor.

Guvernul român trimite, prin Crucea Roșie, în Serbia, pe riscurile sale, o ambulanță sanitară romînă însoțită de un personal compus din 12 medici și farmaciști². Pentru ca această ambulanță să nu sufere nici o întirziere pe drum și să treacă cît mai grabnic la Cladova, unde era așteptată de autoritățile sîrbești, ministrul de Interne ordonă telegrafic prefectului de Mehedinți să acorde tot sprijinul.

Pe de altă parte, N. Ionescu, noul ministru de Externe, anunță pe agentul român din Petersburg, că se acordă toate înlesnirile trecerii ambulanțelor rusești în Serbia.

Societatea romînă de Cruce Roșie strîngea continuu fonduri pentru ajutorarea răniților aduși în România³. Nevoia de ajutoare se simte tot mai mult. Trenurile romînești transportau zilnic de la Ungheni la Virciorova numeroși voluntari ruși și arme. Pînă la 7 septembrie trecuseră în Serbia 15 000 de voluntari, înrolați de comitetele slave din Moscova și Petersburg⁴.

După această dată, transporturile se intensifică. „Trebuie să se închidă ochii la trecerea ajutoarelor rusești“, cere agentul român din Petersburg, guvernului său, și „mai ales trebuie să se evite ca neutralitatea noastră să pară a fi mai simpatică Turcilor decît creștinilor“⁵. Toate transporturile de arme și voluntari pentru Serbia au ajuns la destinația lor⁶.

Între timp, la 2 noiembrie 1876, Poarta a admis răsculaților un armistițiu pe cinci luni. Acest armistițiu restabilește pentru un timp liniștea în țară.

¹ *Documente oficiale...*, p. 305.

² *Ibidem*, p. 280.

³ *Ibidem*, p. 312.

⁴ *Aus dem Leben*, III, p. 59.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, pp. 225—226.

⁶ *Aus dem Leben*, III, pp. 62—63.

Spiritul de fraternitate al maselor populare ruse, cu popoarele răsculate, influențat de democrații-revoluționari, în frunte cu Cernișevski și Dobroliubov, a continuat să se manifeste, chiar după încetarea ostilităților dintre turci și răsculați, prin plecarea unui mare număr de revoluționari ruși, în Bosnia, Herțegovina și Serbia. Cifre însemnate de soldați, ofiteri, medici ca și armament se îndreaptă, prin România, spre teatrul viitorului război¹.

De la începutul răzcoalelor, sîrbii nu și-au pierdut încrederea în poporul român de la care sperau un sprijin eficient, un ajutor armat, întrucît ambele popoare aveau de luptat împotriva aceluiași jug, pentru a-și cuceri independența. Deși poporul român, pentru a înlătura jugul otoman, dorea să intre în luptă alături de sîrbi și de celelalte popoare asuprite din Balcani, guvernul refuzînd sprijinul armat s-a limitat la un ajutor secundar, îngăduind trecerea peste teritoriul Romîniei a voluntarilor și armamentului pentru Serbia. Poporul român, simpatizînd cu lupta de eliberare a sîrbilor, în afară de faptul că a făcut mereu presiuni asupra guvernului pentru a-l determina să adopte o poziție favorabilă răsculaților, a contribuit din plin la alinarea suferințelor refugiaților de peste Dunăre. În războiul din 1877—1878, cu sprijinul efectiv al armatei ruse, atît Romînia cît și Serbia și Muntenegru și-au cucerit independența. Independența le-a fost recunoscută de puterile europene prin Tratatul de la Berlin din iulie 1878. Mai grea a rămas situația Bosniei și Herțegovinei, care au fost trecute temporar în administrația Austro-Ungariei.

¹ P. Constantinescu-Iasi, *Studii Istorice Romîno-bulgare*, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 177, după P. R. Fortunatov, *Războiul din 1877—1878 și eliberarea Bulgariei*, Moscova, 1950, pp. 42—43.

REVISTA ANTIFASCISTĂ „ALTE ZĂRI“

de MARIA TURZAI

Luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul lor revoluționar, au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești din țara noastră. Aceste lupte au frânat ofensiva capitaliștilor împotriva condițiilor de muncă și de viață ale oamenilor muncii și au frânat pentru un timp procesul de fascizare. Totodată au avut ca rezultat deosebit de important creșterea prestigiului internațional al clasei muncitoare din țara noastră.

Partidul Comunist din România pentru a traduce în viață hotărârile Congresului al V-lea, pentru a putea organiza și conduce lupta maselor populare împotriva fascizării țării și a pregătirilor pe care le făceau clasele exploatatoare spre a antrena țara într-un criminal război antisovietic a folosit felurite forme de activitate legale și ilegale. Astfel partidul a întărit și mai mult munca în sindicate ; de asemenea a creat o mulțime de organizații de masă legale.

Aceste organizații de masă au întărit legătura partidului cu muncitorii și cele mai diferite pături ale maselor populare prin editarea mai multor ziare și reviste legale, cu caracter democratic și antifascist. Presa — pe care Lenin a definit-o ca fiind un „propagandist, agitator și organizator colectiv al maselor“ — apărută sub conducerea și îndrumarea partidului — a constituit unul dintre mijloacele de luptă în vederea rezolvării celor mai importante sarcini ale mișcării muncitorești din țara noastră din acea perioadă. Organizatorii și redactorii acestor ziare și reviste legale ale partidului erau comuniștii — care au atras în jurul lor o mulțime de intelectuali înaintați cu vederi democratice și antifasciste. În jurul acestor ziare s-a format o rețea de corespondenți din rîndul muncitorilor și țăranilor care le-au răspîndit, adesea, cu riscul libertății lor. Aceste ziare și reviste au apărut și au fost difuzate în condiții foarte grele ; nu o dată au fost confiscate, suspendate sau interzise de autorități, iar redactorii lor arestați și dați în judecată de guvernul burghezo-moșieresc. Organele de presă legale — editate sub îndrumarea partidului — s-au bucurat de un prestigiu deosebit, în rîndurile oamenilor muncii, ele fiind sprijinite și din punct de vedere material de aceștia.

Aceste ziare și reviste au fost folosite de Partidul Comunist din România în vederea organizării luptei revoluționare a proletariatului

împotriva exploatării și asupra capitaliste. Prin publicarea știrilor despre acțiunile și grevele muncitorilor din diferite orașe, fabrici și întreprinderi și prin popularizarea succeselor obținute de mișcarea revoluționară, publicațiile îndrumate de P. C. R. au reușit să antreneze în luptă noi mase de oameni ai muncii, contribuind astfel la făurirea unității de luptă a muncitorilor din țara noastră.

Aceste organe au educat masele în spiritul solidarității de clasă și al internaționalismului proletar. Au combătut manifestările de naționalism, șovinism și separatism. Demascând elementele care căutau să împiedice lupta revoluționară și făurirea unității clasei muncitoare din țara noastră, au dus o luptă hotărâtă împotriva oportuniștilor și reformiștilor.

Organele de presă editate sub conducerea partidului au demascat politica pregătirilor de război și de fascizare a țării dusă de către guvernele burghezo-moșierești. Ele au dezvăluit minciunile și calomniile antisovietice, prin care clasele exploatare urmăreau să înșele poporul și să-l atragă într-un război criminal împotriva țării socialismului. Prin aceste organe de presă partidul a arătat maselor „că războiul contra U. R. S. S., patria tuturor celor ce muncesc... va fi totodată războiul nemilos contra maselor muncitoare din România... Apărind U.R.S.S. masele muncitoare din România se apără pe ele însele, — apără interesele lor vitale“¹.

În timp ce cercurile reacționare, în frunte cu guvernul național-țărănist, se orientau tot mai mult spre fascism, ducând o politică anti-populară și antinațională, Partidul Comunist din România s-a ridicat consecvent în apărarea intereselor celor ce muncesc pentru a împiedica pe capitaliști să arunce consecințele crizei economice pe spinarea oamenilor muncii și să pregătească un război imperialist împotriva Uniunii Sovietice. Ca rezultat al muncii politice și organizatorice a partidului comunist, încă din anul 1932 s-a putut remarca o creștere a mișcării antirăzboinice care a cuprins mase din ce în ce mai largi. Tot în acest an, din inițiativa Partidului Comunist din România a luat naștere Comitetul Antirăzboinic din România, la care au aderat tot mai mulți membri din rândurile muncitorilor, țăranilor și intelectualiilor democrați și antifasciști din țara noastră. Acest Comitet Antirăzboinic a organizat mai multe acțiuni împotriva războiului, mobilizând mase tot mai largi împotriva fascizării țării și a pregătirilor de război.

La sfârșitul anului 1933 a apărut la Cluj revista „Alte Zări“ cu subtitlul „publicație periodică împotriva fascismului și a războiului“ — organ al Comitetului Regional Antifascist pentru Transilvania. Revista „Alte Zări“ redactată de profesorul Tudor Bugnariu — unul dintre eminenții luptători ai mișcării antifasciste din țara noastră — și-a propus să analizeze și să demaște aspectele fascismului în România.

¹ Documente din istoria P.C.R., ed. a II-a, Editura pentru Literatură politică, Buc., 1953, p. 117.

Din cauza cenzurii burghezo-moșierești nu au apărut decît două numere ale revistei : unul la 26 noiembrie, iar al doilea la 10 decembrie 1933.

Articolul-program al revistei „Alte Zări“ exprimînd caracterul și menirea publicației, arată că ea nu se va mulțumi cu văicăreli asupra brutalităților și vandalismelor fascismului, ci va arăta „că adevărata țintă a acestuia, de orice nuanță ar fi el și sub orice emblemă s-ar manifesta, este să apere un sistem intrat în putrefacție și să oprime masele muncitorești de toate rasele și de toate credințele...”¹. Revista arăta : „că sistemele lui Mussolini și Hitler au împins și vor împinge tot mai mult omenirea spre una din cele mai cumplite mizerii din cîte s-au pomenit pe lume...” Vom arăta — spune articolul — că „tragedia fasciștilor constă în a încerca să împiedice istoria să renască într-o nouă lume, tragedie de care n-a scăpat pînă acuma nici o reacțiune”².

Articolul-program demască frazeologia patriotică demagogică folosită de guvernele burghezo-moșierești din acel timp pentru susținerea și păstrarea orînduirii capitaliste aflată în preajma prăbușirii.

Revista arată totodată că pentru susținerea capitalismului aflat în stadiul prăbușirii sale „amăgire mai perfidă ca aceea cu «doctrina» fascistă nu s-a mai făcut în decursul vremurilor”³.

În continuare, articolul-program demască diferitele aspecte ale fascismului și rezultatele lor nefaste pentru masele muncitoare. Se arată că în diferite state fascismul apare cu măști diferite: „În Germania flutură steagul roșu, numindu-se «socialist», pentru că știe că într-o țară industrială nimic nu mai prinde fără firma roșie socialistă. Iar pentru a abate de pe drumul drept aceste mase revoluționare... aruncă în sarcina evreilor răspunderea nenorocirilor Germaniei, o metodă mult și cu succes încercată în domeniul demagogiei.

Fascismul maghiar își nutrește milioanele pieritoare de foame cu ideologia iredentismului...⁴. — „Iar în România se îmbină toate apucăturile fasciste. Hitleriști romîni asmut între ele națiunile conlocuitoare pe tema naționalismului, încercînd să dezbine rîndurile maselor cu interese comune”⁵.

Revista publică apelul lansat de Comitetul Național Antifascist din București — apel care a apărut în numărul trei al buletinului editat de el. Apelul Comitetului Național Antifascist demască demagogia fascistă promovată de clasele exploatoare care căutau să profite de nemulțumirile și de dezorientarea maselor muncitorești în urma mizeriei cauzate de criza economică. Arată că fascismul nu este un mijloc de a scăpa din criza și mizeria economică, ci o armă a burgheziei imperialiste pentru a teroriza și a exploata pînă la maximum masele muncitorești. „Fascismul înăsprește războiul economic, vamal și valutar...

¹ „Alte Zări”, an. I., nr. 1, 26 nov. 1933.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 1.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

mărește inarmările și pregătește războiul, căutînd ieșire din criză pe spinarea altor popoare”¹. Apelul arată că fascismul nu poate rezolva problema crizei economice, deoarece apariția crizei este o urmare directă a sistemului economic capitalist. Fascismul nu are in-teresul să mărească salariile, să scadă impozitele și să desființeze șomajul, ci din contra, el atacă interesele muncitorilor, desființează organizațiile, sindicatele și partidele muncitorești. El se folosește de demagogie nerușinată, de ură de rasă „utilizează mijloace care amăgesc mai ales tineretul, ca : salutul fascist, insigne sucite, steaguri, cămăși colorate și uniforme, batalioane și formații pretins secrete...” — deci fascismul nu înseamnă altceva decît „promisiuni, dictatură și teroare”². De aceea cheamă pe muncitori să nu se lase înșelați de fascism — ci să ducă o luptă consecventă împotriva lui și, făurînd unitatea de acțiune a muncitorilor, să organizeze comitete antifasciste în fabrici, ateliere, birouri, în sindicate, pe orașe și sate. Această mișcare antifascistă va trebui să cuprindă întreaga țară. „Constituiți comitete antifasciste ! Prin unirea noastră vom nimici fascismul!”. Cu aceste cuvinte se încheie apelul Comitetului Național Antifascist din România, apărut și în revista „Alte Zări”.

În primul număr al revistei se face cunoscut și apelul Comitetului Antifascist din Cluj, intitulat *Tineri Ardeleni* care cheamă pe tineri să pornească împreună la luptă împotriva pericolului crescînd al fascismului, pe baza programului de acțiune elaborat de congresul internațional antifascist al tineretului, care a avut loc la Paris. Acest program a fost însușit și de Liga Tineretului din România. În același timp se atrage atenția tineretului asupra demagogiei organizațiilor fasciste din România : „Organizațiile fasciste — și astfel de organizații sînt destule în țară (Santinela, Garda de Fier etc.) încearcă să acapareze mai ales tineretul și voiesc să infiltreze în tineret, prin organizațiile lor sprijinite de autorități, ideea urii de rasă și a șovinismului în locul luptei pentru pîine și a unei vieți mai demne”³.

Articolele *Superstiții fasciste și Isteria hitleristă de la Cluj* arată că fascismul și criza economică lovesc toate clasele și categoriile sociale muncitoare și mijlocii și de aceea este necesară o luptă comună împotriva răspîndirii fascismului și pentru împiedicarea pregătirilor de război. În articolele *Front unic împotriva fascismului, dar și împotriva șacalilor unirii, Domnul Goga și revoluția națională, Statul corporativ, Galeria patrioților* etc. sînt demascați politicienii reacționari și fasciști din România.

În articolul intitulat *Fascism universitar* sînt demascați conducătorii cu orientare fascistă ai Universității din Cluj, care căutau să răs-pîndească spiritul fascismului în rîndurile tineretului universitar.

Articolul *Forma deghizată a organizațiilor fasciste de uzine* și unele scrisori muncitorești publicate în reviste — subliniază că fascismul își

¹ „Alte zări”, nr. 2, 10 decembrie, 1933, p. 4.

² *Ibidem*, nr. 1, 26 noiembrie 1933, p. 2.

³ *Ibidem*.

caută aderenți și în rîndurile muncitorilor din fabrici și uzine și tocmai de aceea nu trebuie să înceteze lupta împotriva lui. În rîndurile muncitorilor ceferiști organizația fascistă „Santinela“ încearcă să otrăvească cu această ideologie dăunătoare pe muncitorii proveniți din țărani fără experiență politică. Această organizație fascistă învrăjbește minoritățile naționale și caută să rupă rîndurile de luptă ale muncitorilor ceferiști care au interese comune.

Revista „Alte Zări“ publică articole și recenzii în care sînt redată ororile fascismului german și internațional. Dintre aceste menționăm: *Fascismul se pregătește de război și Cartea brună*. În articolul *Cea mai nouă fază a procesului incendiarii Reichstagului* este demascată această provocare grosolană a fasciștilor germani. Revista prezintă în adevărata sa lumină pe eminentul luptător antifascist al mișcării muncitorești internaționale Ghiorgi Dimitrov. Dezvăluind legătura lui Van der Lubbe cu Gestapoul și hitleriștii, ea arată că „Nu s-a putut nici-decum aduce dovadă că complicii lui Van der Lubbe ar fi conducătorii muncitorilor care au fost implicați în acest proces... Din contrazicerile și vorbele scăpate de martori tocmiți reiese în mod neîndoielnic că complicii lui Van der Lubbe n-au putut fi alții decît acoliții lui Göring, că incendierea a fost cea mai mîrșavă provocare a mafiei Hitler-Göring-Göbbels, o provocare fără pereche în istoria lumii... Chiar din această cauză — spune articolul — nu trebuie să înceteze nici un moment glasul de protest al opiniei publice în contra acestui atentat odios, în contra pregătirii unui asasinat judiciar... Regimul Hitler-Göring-Göbbels s-a început cu incendierea Reichstagului, cu această provocare fără pereche a naziștilor. Această provocare trebuie să le fie fatală!“¹.

Revista „Alte Zări“ acordă o deosebită atenție situației și luptei muncitorilor și țăranilor din Transilvania. Articolul *Amăgiri țărăniște* și editorialul *Demagogia cu Moții* demască atitudinea falșilor apărători ai populației din „Țara Moților“, exploatăată de veacuri. Acești „apărători“, în loc de muncă și pîine oferă moților, aflați în stare de mizerie, demagogie antisemită și alte amăgiri.

Caracterul vădit antifascist al revistei „Alte Zări“ a atras neîntîrziat furia autorităților burghezo-moșierești împotriva ei. După apariția abia a două numere — revista a fost interzisă. Deși pregătit, numărul al treilea nu a mai putut fi cunoscut de către cititori, deoarece a fost confiscat de autorități încă din redacție.

Imediat după interzicerea revistei, autoritățile au arestat pe Tudor Bugnariu, redactorul ei, și l-au dat în judecată pentru activitatea lui antifascistă. Întreaga opinie publică înaintată, presa muncitorească și progresistă din țară au luat atitudine și au protestat cu hotărîre împotriva arestării samavolnice și a procesului intentat lui Tudor Bugnariu. Revista „Cuvînt Nou“ din Brașov, ziarul „Uj Szó“ din Tîrgu Mureș etc. au publicat numeroase materiale prin care muncitorimea, țăranii și

¹ „Alte zări“, an. I, nr. 2, 10 decembrie 1933, p. 2.

intelectualitatea progresistă își manifestau protestul lor împotriva acțiunilor samavolnice, teroriste ale autorităților. A luat naștere și un comitet, așa-numitul „Comitet pentru apărarea lui Tudor Bugnariu“ care a desfășurat o largă activitate pentru a mobiliza pe toți oamenii din țară care s-au situat pe o poziție antifascistă și antirăzboinică, să protesteze împotriva interzicerii revistei și să ceară punerea în libertate a redactorului ei.

Campania desfășurată pentru apărarea lui Tudor Bugnariu și a revistei s-a transformat într-un puternic protest împotriva guvernului burghezo-moșieresc care dezlănțuia o prigoană din ce în ce mai înverșunată împotriva celor mai elementare drepturi democratice și contra tuturor celor care militau împotriva fascizării țării și a pregătirilor de război.

PROBLEME DE EDUCAȚIE IDEOLOGICĂ-POLITICĂ ÎN ȘCOALĂ *

de ION DRAGOMIRESCU

PENTRU PARTINITATE ȘI ÎMPOTRIVA
OBJECTIVISMULUI BURGHEZ,
ÎN PREDAREA ISTORIEI

Mărețele transformări revoluționare, împlinite de poporul nostru, sub conducerea înțeleaptă a Partidului Muncitoresc Român — care stau la temelia uriașei opere de construire și desăvârșire a socialismului în patria noastră — au creat condițiile practice ale făuririi noii culturi, cultura socialistă. Ele au asigurat progresul continuu al științei și tehnicii, o justă dirijare a literaturii și artelor, au orientat învățămîntul pe baze științifice materialiste, legîndu-l tot mai strîns de mase, de viață, de practica construcției socialiste. Totodată au avut loc profunde transformări și în conștiința oamenilor, transformări ce se datoresc intensei activități de educare comunistă, îndrumată de partid și axată pe formarea unui *om nou* — bine pregătit pentru viață, cu un profil moral bine definit — constructor activ și conștient al noii orînduirii sociale, capabil să facă față cu succes sarcinilor pe care le ridică dezvoltarea continuă a societății noastre, în etapa actuală.

Construirea și dezvoltarea conștientă a noii orînduirii sociale nu este posibilă însă fără ca cei care o împlinesc, oamenii construcției socialiste, să aibă, o viziune științifică, clară, largă, asupra vieții, fără să cunoască profund, legile de dezvoltare ale societății, fără să înțeleagă fundamentul de granit științific al politicii partidului nostru, justetea obiectivelor ei. Sub imperativul acestora, partidul a desfășurat și desfășoară o intensă activitate educativă a oamenilor muncii, de formare a conștiinței lor socialiste, așa cum preciza tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, la Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român : „...Partidul nostru desfășoară o intensă activitate pentru dezvoltarea conștiinței socialiste și a noilor trăsături de comportare a oamenilor, pentru plămădirea omului nou, membru al societății socialiste“¹

* Comunicare prezentată, la 25 martie 1963, în cadrul sesiunii metodic-științifice interregionale, organizată de Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R. la Timișoara.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român*, Editura Politică, București, 1960, p. 101.

În formarea și creșterea de cadre tot mai bine pregătite pentru viață, înarmate cu cea mai înaltă concepție, concepția științifică despre lume și societate, cu deprinderi și convingeri comuniste, corespunzând necesităților pe care le ridică dezvoltarea continuă a societății, și-au adus contribuția lor, toți factorii educativi, toate instituțiile de cultură și de învățământ și îndeosebi, școala. Nichita Sergheevici Hrușciov reliefa astfel rolul deosebit al școlii „Școala sovietică joacă un rol deosebit de important în dezvoltarea multilaterală și armonioasă a omului. Educându-i pe elevi în spiritul comunismului, școala trebuie să le cultive cele mai bune calități și deprinderi, să-i pregătească pentru o muncă conștiințioasă, după capacități, pentru folosirea rațională a bunurilor obștești, pentru respectarea neabătută a normelor moralei comuniste și a regulilor de conviețuire”¹.

Școala, datorită faptului că este un factor organizat și orientat spre un scop bine definit și limitat în timp, prin educatorii ei, cadrele didactice — detașament important al frontului ideologic cultural, încheșat din cadrele vechii intelectualități reeducate în spiritul învățaturii marxist-leniniste și din noua generație de cadre crescută și formată de regimul nostru democrat-popular — s-a alăturat eforturilor celorlalți oameni ai muncii de pe imensul șantier al construcției socialiste. Purtători ai făcliei noii culturi, ai ideologiei și politiciii partidului, educatorii, învățătorii și profesorii au constituit și constituie un factor activ în opera de educare comunistă, îndeplinind astfel cu succes o înaltă funcție social-culturală de pregătire a cadrelor tinere și o intensă activitate ideologicopolitică pe frontul ideologic al construcției socialiste. Marea majoritate a cadrelor didactice, sub îndrumarea permanentă a partidului, s-a străduit și se străduiește să-și aducă contribuția în opera de educare a tineretului din școli. Grija profesorilor de a lega învățământul de viață, de a-și ridica neconținut nivelul de pregătire ideologică și politică, științifică și pedagogică — folosindu-se din plin de climatul deosebit de favorabil muncii de cercetare științifică, datorat condițiilor materiale și spirituale create de partid și de guvern — de a-și îmbunătăți continuu metodele de predare, dovedește străduința depusă de ei, pentru propria lor transformare ca oameni și cetățeni devotați societății socialiste. Cadrele didactice au reușit să elimine ceea ce era vechi și retrograd în concepția lor, să promoveze ideile noi, creatoare și dătătoare de viață și, în același timp, să se transforme în educatori de tip nou ai tinerei generații. Este bine cunoscut cât de importantă e această transformare în felul de a gândi, de a concepe noile idealuri ale unei munci și ea cu totul nouă, și în consecință, cât de nobilă este misiunea educatorului de a contribui, în cadrul uriașelor transformări ale revoluției culturale, la transformarea conștiinței lor, la făurirea conștiinței socialiste a tinerei generații. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej aprecia deosebita importanță a activității ideologice în transformarea conștiinței noastre, în felul următor : „*În prezent, activitatea ideologică, munca de lichidare*

¹ N. S. Hrușciov, *Cu privire la Programul P.C.U.S.*, în : *Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.*, Editura Politică, București, 1962, p. 241.

a înriuirilor educației burgheze din conștiința oamenilor este *tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei între vechi și nou*. De aci rezultă necesitatea consecvenței și fermității în combaterea concepțiilor ideologice străine, unele — moștenire a trecutului, altele — reflectare a influenței lumii capitaliste“¹.

La realizarea și întărirea educației comuniste sînt chemate să participe toate cadrele didactice, indiferent de obiectul de învățămînt pe care îl predau. Disciplinele umaniste și sociale însă au un rol deosebit. Predarea unor obiecte ca : istoria, literatura, educația cetățenească, economia politică, socialismul științific, oferind posibilități vaste pentru formarea bazelor concepției științifice despre lume, fac pe elevi să înțeleagă, în mod științific, desfășurarea procesului istoric, adică dezvoltarea ascendentă a societății omenesti. Elevii, însușindu-și noțiuni științifice despre societate și despre relațiile sociale, cunoscînd unele legi de dezvoltare a omenirii, pot discerne trăsăturile dezvoltării sociale în diferitele etape, pot înțelege, just și concret, deosebiriile fundamentale dintre orînduirea socialistă și orînduirile anterioare, bazate pe exploatare și asuprire. Ei își pot da seama că nu întotdeauna viața poporului nostru a fost așa cum o cunosc astăzi, că poporul a suferit și a luptat pentru a scutura jugul exploatării și a putea dispune de propriul său destin. În felul acesta, elevii sînt înarmați cu astfel de cunoștințe care le dau posibilitatea să cunoască superioritatea orînduirii socialiste față de celelalte orînduiri din trecut, să cunoască progresele și succesele dobîndite în toate domeniile de țările din sistemul mondial socialist, realizările din patria noastră, eforturile oamenilor muncii, îndrumați și conduși de partidul clasei muncitoare, pentru progres, pentru pace, pentru o viață fericită și luminoasă. Fără îndoială că în lecțiile respective, profesorul trebuie să se preocupe de argumentarea științifică, de fundamentarea justă ideologică a conținutului lecției, de legarea continuă a acestuia de viață, de practica construcției socialiste și, pe acest temel, să convingă elevii că numai marxism-leninismul a reușit să arate drumul către studiarea științifică a fenomenelor sociale.

Cu o finalitate educativă mai profundă — realizînd principalele țaturi ale educației comuniste — predarea *istoriei* în școală capătă o însemnătate și o semnificație deosebită. Istoria, știință profund partinică, bazată pe învățătura marxist-leninistă, are un rol important în educarea comunistă a tinerei generații. „Cercetînd și înfățișînd drumul lung parcurs de omenire în dezvoltarea ei progresivă, ca un proces unic, logic și firesc din punct de vedere istoric, proces complex, variat și contradictoriu, proces al cărui conținut principal îl constituie succesiunea formațiunilor social-economice“², istoria studiază și prezintă trecutul pentru înțelegerea și analiza obiectivă a prezentului, pentru a prevedea just viitorul. Gorki motiva astfel atitudinea sa față de istorie „...necunoscînd trecutul, este imposibil să înțelegem adevăratul

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 103.

² G. N. Golikov, *În primele linii ale științei istorice* — „Analele romino-sovietice“, seria istorie, nr. 2 1962, p. 31.

sens al prezentului și scopurile viitorului”¹. Legindu-se, astfel, organic și în permanență cu contemporaneitatea, istoria formulează un sistem de cunoștințe variate din diferite domenii ale vieții sociale și formează pe baza acestora, concepția materialist-istorică, iar prin efectele educative puternice, ea acționează nemijlocit asupra trăsăturilor de caracter, ce definesc profilul moral al omului nou.

Profesorul de istorie, prin specificul pe care îl prezintă știința istorică, prin caracterul ei combativ, militant, se încadrează în primele rinduri ale frontului ideologic al revoluției culturale, în lupta pentru formarea și întărirea conștiinței socialiste, pentru realizarea cu succes a sarcinilor pe care le ridică etapa actuală a dezvoltării societății noastre. Predînd o știință strict legată de actualitate, făcînd astfel permanent legătura cu viața, sintetizînd experiența istorică a mii de generații, înțelegînd în profunzime problemele actuale cele mai complexe, profesorul de istorie devine un factor activ și conștient, aducîndu-și contribuția la marea acțiune de desăvîrșire a construirii socialismului și de trecere la comunism. În felul acesta, profesorul de istorie nu poate și nici nu trebuie, să rămînă în afară de viață, situîndu-se, din punct de vedere ideologico-politic, pe poziția cea mai înaltă, pe poziția clasei muncitoare, de pe care își orientează întregul lui activitate profesională. Aceasta implică îndatoriri deosebite, care îi cer o pregătire multilaterală. Profesorul de istorie, trebuie să țină pasul cu exigențele, mereu crescînde, pe care le impune ritmul tot mai rapid al revoluției culturale și, în special, cu sarcinile pe care le ridică neconținut procesul de educare comunistă a tineretului. Astfel, informarea lui permanentă în domeniul specialității cu tot ceea ce a apărut nou în știința istorică, citirea regulată a presei și literaturii pedagogice, folosirea curentă a presei de partid și a literaturii politice, a beletristicii, frecventarea regulată a formelor de învățămînt ideologic, conspectarea și însușirea logică conștientă — eliminînd practicile dăunătoare de învățare „mecanică”, „formală” — a materialului bibliografic indicat în cadrul acestora, sînt principalele laturi în continuitatea desăvîrșirii pregătirii sale multilaterale. Numai în condițiile unei bune și cit mai complete pregătiri, profesorul de istorie poate face față cerințelor tot mai multiple, în mod eficient, descurcîndu-se sigur și în fața unor greutăți pe care, inerent, le întîmpină în munca de educare, cu convingerea reușitei, cu încredere în propriile lui forțe, cu pasiunea pentru misiunea căreia i s-a dedicat, cu răbdarea și tactul de care trebuie să dea dovadă în tot timpul activității, pentru a obține, satisfacția imensă a unei munci rostuite, sensul unei adevărate vieți de educator.

Se impune în mod deosebit, ca primă cerință în pregătirea multilaterală a profesorului de istorie, orientarea lui ideologico-politică, conduita sa de strictă principialitate, care este strîns legată de clarificarea ideologică, de felul cum și-a însușit bazele ideologiei marxist-leniniste, de modul cum și-a lichidat deficiențele, urmele vechii ideologii burghize, de felul cum și-a însușit politica partidului nostru, cum o

¹ M. Gorki, *Opere*, vol. 26, p. 178.

aplică, cum o popularizează în rîndurile elevilor și ale părinților cu care vine în contact. Aceasta se reflectă în mod clar în felul cum profesorul de istorie asigură, deplin și conștient, *latura educației ideologico-politice* în lecțiile sale. Necesitatea orientării ideologico-politice a lecției de istorie rezultă, neîndoios, din faptul că istoria este o știință cu un profund caracter partinic, tocmai pentru că arată drumul pe care l-a parcurs omenirea prin toate orînduirile sociale precapitaliste spre capitalism — și apoi spre societatea socialistă, lupta de clasă care duce la revoluția socialistă și, prin dictatura proletară, la socialism și apoi la comunism. Profesorul de istorie nu poate și nici nu trebuie niciodată să separe cele două laturi ale lecției sale de istorie, pentru ca astfel prin procesul activității pe care o desfășoară să facă o educație integrală. „Latura didactică a unui curs de istorie, în școala medie, precizează prof. Efimov, este inseparabilă de latura lui educativă. Ele nu se pot separa tocmai pentru că istoria marxistă prezintă procesul istoric în lumina lui adevărată, ceea ce are o mare valoare didactică și educativă... Nici o lecție de istorie modernă (observația e valabilă și se generalizează pentru orice lecție de istorie universală sau de istoria patriei) nu poate fi pregătită și să aibă loc fără ca profesorul să nu gîndească la sensul politic și educativ al lecției predate ca o parte constitutivă a cursului întreg”¹.

Profesorul de istorie trebuie să urmărească permanent orientarea justă a lecției din punct de vedere ideologic-politic, să interpreteze riguros științific întregul conținut al materialului predat, să fie preocupat de a expune elevilor fapte, evenimente, în general, fenomenele istorice, integrate în înălțuirea lor logică, dialectică și proiectate în lumina contemporaneității, legate de problemele vieții actuale, cu care atît el cît și elevii vin în contact. Profesorul de istorie realizează astfel un important scop educativ politic, și anume dezvoltă și cultivă la elevi sentimente profunde de patriotism și devotament pentru patria noastră socialistă, de dragoste față de harnicul și viteazul nostru popor, de recunoștință pentru eroii lui, pentru promotorii culturii și progresului național, pentru minunații lui conducători bravi și încercați fii ai clasei muncitoare.

Lenin releva importanța pregătirii profesorilor, învățătorilor și educatorilor, în strînsă legătură cu sarcinile construcției socialiste a societății. În cuvîntarea la consfătuirea Comitetelor pentru educația politică din sistemul învățămîntului public, el arăta : „...noi trebuie să educăm noua armată a corpului didactic pedagogic, care trebuie să fie strîns legat de partid, de ideile lui, să fie pătruns de spiritul lui, să-și apropie masele muncitorești, să sădească în ele spiritul comunismului, să le trezească interesul pentru ceea ce fac comuniștii”¹. În felul acesta

¹ A. V. Efimov, *Probleme de educație ideologico-politică la cursul de istorie modernă în școlile medii*, „Analele romîno-sovietice” — seria istorie-filozofie — nr. 1: oct.-dec. 1949, p. 49.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 353.

pregătirea ideologico-politică a profesorului de istorie, ca una dintre cerințele fundamentale ale educației comuniste în școală, contribuie la formarea omului societății socialiste — sinteză de multiple trăsături caracteristice ale *cetățeanului* înzestrat cu cunoașterea deplină a sarcinilor dezvoltării istorice, ale *luptătorului* activ și ferm în convingerile sale, care și-a însușit politica partidului nostru, ale *militantului* pentru ideile socialismului, pentru triumful deplin al învățaturii marxist-leniniste împotriva falsității și caracterului antiștiințific al ideologiei burgheze.

Se cunosc, îndeajuns, atât conținutul noțiunilor de educație ideologico-politică și de educație comunistă, cât și raportul dialectic care există între ele, educația ideologico-politică constituind esența educației comuniste, încît, socotim că nu este cazul să mai insistăm asupra acestei probleme, care a fost larg dezbătută și analizată atât în literatura noastră pedagogică (ca problemă generală), cât și în cea de specialitate — ca una dintre problemele de bază de care trebuie să țină seama cei care se ocupă de științele istorice. Ea a fost, de altfel, dezbătută și la sesiunea metodico-științifică interregională organizată de Societatea de științe istorice și filologice, la Sibiu, în decembrie 1960¹.

Trebuie reținut faptul, că nu numai predarea istoriei — ca disciplină în planul de învățămînt al școlii de cultură generală — dar că și întregul proces instructiv-educativ, este pătruns de partinitate și deci nu poate fi desprins de conținutul său profund ideologic-politic. Școala, întreaga activitate didactică, profesorul, educatorul, nu pot să rămînă în afara mediului social-politic, nu pot rămîne în afară de viață. Definind locul școlii în societate și marea ei importanță politică, contribuția și rostul ei, Lenin făcea precizarea, în cuvîntarea rostită la primul Congres al învățătorilor din 28 august 1918 : „Noi spunem : sarcina noastră în domeniul învățămîntului este aceeași luptă pentru răsturnarea buigheziei ; noi declarăm deschis că o școală în afara vieții, în afara politicii este o minciună și o ipocrizie“².

* * *

În lucrarea de față ne vom opri asupra unor trăsături ale educației ideologico-politice care au o deosebită importanță în predarea istoriei

¹ În referatul *Educația ideologică la lecțiile de istorie* susținut la aceasta sesiune de lect. Eliza Bickman (T.P.C.D. București), se preciza conținutul noțiunilor de educație ideologică, politică și educație comunistă și raportul dialectic dintre ele — ca expresie pedagogică a referatului dintre categoriile filozofice de esență și fenomen. Înțelegerea unității și raportului lor dialectic are o mare importanță pentru predarea istoriei în școală în sensul că ferește pe profesorul de istorie de greșeala de a trata istoria numai teoretic și abstract, pe baze numai ideologice, sau de a cere elevilor numai fapte și evenimente istorice fără a-i conduce la generalizările și concluziile cele mai firești.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 28, E.S.P.L.P., București, p. 73.

în școală: *partinitatea și obiectivitatea reală* pe baza cărora trebuie prezentat, în mod curent, fenomenul social, acestea conturându-se, astfel, ca principalele coordonate ale educației ideologico-politice pe care se fundamentează justa orientare a lecțiilor de istorie. Insistăm asupra strictei lor aplicări în predarea istoriei, pentru faptul că încă, nepermis, se mai comit greșeli, unele destul de grave. Se mai observă, astfel, la unele lecții de istorie, cum profesorul, expunând un anumit material, nepartinic. — lipsit de combativitate, de convingerea lui proprie, fără o argumentare profundă, științifică, mărginindu-se numai la o prezentare de suprafață, a faptelor și evenimentelor în amănunțimea lor, — alunecă periculos pe panta unui evident *obiectivism burghez*. Și, deși lecția a fost construită după toate principiile metodice, respectând, în aparență, toate cerințele exactității pur istorice, fiind însă lipsită de fundamentul ei ideologic, de justa ei orientare în interpretarea fenomenelor sociale, își pierde valoarea instructiv-educativă, nu mai contribuie la formarea unor noțiuni științifice, la formarea concepției materialiste despre societate și devine uneori dăunătoare pentru elevi.

În cercetarea faptelor istorice, trebuie să se pornească de la tabloul viu al unei formațiuni social-economice, cu explicarea strict științifică a acesteia. Stabilindu-se orînduirea socială dată, raporturile generate de aceasta, stabilindu-se contradicțiile de clasă, se precizează în același timp și care clasă dă conținut procesului necesar de dezvoltare, excluzîndu-se astfel, în orînduirile bazate pe exploatare, posibilitatea unor soluții în afara luptei de clasă. Stabilindu-se clasa purtătoare a progresului, poziția clasei muncitoare, ale cărei interese coincid cu dezvoltarea progresivă a societății, care, prin urmare, este purtătoarea progresului în societatea modernă și contemporană, se adoptă așadar, punctul de vedere al acestei clase, și prin aceasta *atitudinea partinică*. Spre deosebire de criteriul științific al aprecierii fenomenelor sociale, obiectivismul burghez constată și stabilește fenomenele în mod arbitrar și general, nu ține seama de rolul clasei înaintate. Vorbind despre necesitatea unor fapte și evenimente, obiectivismul duce la supraaprecierea lor, acordîndu-le o deosebită importanță istorică, un rol determinant. În felul acesta, sub masca falsă a nepartinității se camuflează partinitatea lui.

Cît de adîncă este prăpastia între aceste două criterii de apreciere a fenomenelor sociale, cît de deosebit este modul de a gîndi al materialistului. față de obiectivist, ne arată Lenin în felul următor: „Obiectivistul vorbește despre necesitatea procesului istoric dat; materialistul constată cu precizie formația social-economică dată și raporturile antagoniste generate de această. Obiectivistul, demonstrînd necesitatea unui șir de fapte, riscă întotdeauna să se abată către poziția de apologet al acestor fapte; materialistul dezvăluie contradicțiile de clasă și implicit își precizează punctul de vedere. Obiectivistul vorbește

despre „tendențe istorice de nebiruit”; materialistul vorbește despre clasa care „dirijează” ordinea economică dată, creînd anumite forme de opoziție din partea altor clase. În felul acesta, pe de o parte, materialistul este mai consecvent decît obiectivistul; obiectivitatea lui este mai consecventă, mai adîncă. El nu se mărginește să arate necesitatea unui proces, ci lămurește care anume formație social-economică dă conținut acestui proces, care clasă anume determină această necesitate...¹ „Materialistul — spune Lenin în continuare — arată existența unor anumite clase care determină conținutul rînduirilor date și exclud posibilitatea unei soluții în afara luptei producătorilor înșiși. Pe de altă parte, materialismul implică, ca să zicem așa, spiritul partinic, obligînd ca, la orice apreciere a evenimentului, să se adopte deschis și pe față punctul de vedere al unui anumit grup social”².

În afara aspectului ei pur teoretic, problema capătă și un aspect concret, și anume acela de a judeca totdeauna de pe poziția de clasă, a clasei celei mai înaintate. Oare între care clase poate să existe egalitate? Între exploatați și exploataitori? Între care națiuni? Între cele asuprite și cele asupritoare? Libertatea pentru care clase? Democrație, dictatură pentru care clase? A nu răspunde ferm la aceste întrebări, înseamnă — subliniază Lenin — că e vorba de un dușman al clasei celei mai înaintate, de un adept învederat al celui mai evident obiectivism burghez.

Ideologia socialistă opune astfel obiectivismului burghez, obiectivitatea reală și partinitatea, care impun aprecierea fenomenelor sociale numai de pe poziția de clasă, a clasei celei mai înaintate, a proletariatului revoluționar. Aceasta înseamnă că și întregul proces istoric de dezvoltare a societății noastre trebuie cercetat în mod obiectiv. Relie-fînd în permanență rolul maselor care făuresc istoria, rolul conducător al partidului nostru, sub organizarea căruia s-au putut obține uriașele realizări în anii puterii populare, subliniind politica înțeleaptă pentru desăvîrșirea construirii socialismului și trecerea spre comunism, tratăm fenomenele societății noastre în mod obiectiv, științific, combativ, partinic. Nu vom reuși însă niciodată să asigurăm tratării problemelor caracterul obiectiv partinic dacă vom prezenta evenimentele, șirul de fapte, fără suportul lor de bază, al structurii economico-sociale, în afara formațiunii social-economice din care fac parte, și prin urmare lipsite de argumentarea științifică. În acest sens avem toate indiciile că s-a renunțat la ideologia socialistă, la spiritul combativ, partinic, la analiza științifică și prezentarea obiectivă a fenomenelor, și s-a alunecat pe panta obiectivismului burghez.

Rezultă, așadar, că în predarea științelor sociale în general, a istoriei în special, caracterul științific, partinic, combativ, actual trebuie să fie respectat cu toată răspunderea și priceperea profesorului.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, p. 396.

² *Ibidem*, pp. 396, 397.

Combativitatea în lecțiile de istorie nu constituie un atribut ce se impune dinafară, ci decurge din însuși conținutul disciplinei respective. Atît timp cît există în societate lupta de clasă, orice știință devenind partinică, rezultă că partinitatea științei noastre istorice impune nu numai obiectivitatea supremă de clasă, ci și combativitatea în studierea procesului istoric.

Combativitatea trebuie să fie o preocupare constantă a profesorului, cînd își întocmește lecția. Ea se exprimă prin luarea de atitudine împotriva tuturor afirmațiilor cu pretenția de teorie care încearcă să denatureze realitatea obiectivă, prin demascarea conținutului fals al acestor teze care tind să înlocuiască studierea fenomenelor reale cu apologia capitalismului și a burgheziei pentru apărarea unei orînduirii și a unei clase condamnate de istorie la pieire.

Partidul nostru a manifestat și manifestă o mare grijă pentru respectarea purității ideologice, pentru partinitate și combativitate în științele sociale, pentru lichidarea influențelor educației și moralei burgheze, a ideologiei burgheze sub toate formele ei nefaste. În raportul prezentat la Congresul al III-lea al P.M.R. de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej se subliniază necesitatea respectării partinității și luarea de poziție intransigentă față de ideologia burgheză: „...trebuie să veghem și pe viitor ca această activitate [activitatea ideologică și culturală] să fie pătrunsă de partinitate, de intransigentă față de ideologia burgheză, să combatem neobosit manifestările de liberalism, obiectivismul burghez, naționalismul și șovinismul“¹.

* * *

Prezentarea științifică, partinică și combativă a istoriei în școală trebuie să constituie o preocupare permanentă pentru profesorul de istorie, o sarcină de mare răspundere, în vederea realizării educației comuniste a elevilor.

În cadrul lecțiilor de istorie se impune deci consecvență în argumentarea științifică, atitudine combativă, care trebuie să ducă la formarea unui sistem de gîndire al elevilor pe temeiul căruia ei să vadă unde este vorba de o frază mincinoasă și unde se prezintă realitatea vie, progresul. Uneori o expunere simplistă a ideii, sau o inflexiune de frază, lipsa de precizie în formularea frazelor sau a cuvintelor folosite duc la deformarea și la estomparea adevărului istoric.

Este necesar ca în lecțiile noastre de istorie — unde alunecarea pe poziția obiectivismului burghez este atît de lesne de comis, atunci cînd profesorul nu este sigur pe orientarea lui ideologică-politică — să invităm pe elevii noștri să judece și ei, ca și noi, să-și pună întrebarea: pentru ce se afirmă o anumită idee, o teză oarecare, de către care clasă, *cui folosește*, de dragul cărui scop politic se face o anumită argumentare? „Cînd nu este prea limpede ce grupuri, forțe, entități

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 103.

politice sau sociale apără anumite propuneri, măsuri etc. — arată Lenin — trebuie să ne punem întotdeauna întrebarea «cui folosește»? Nu importă *cine* apără în mod direct o anumită politică, deoarece în condițiile nobilului sistem capitalist din zilele noastre, pentru a apăra o concepție sau alta, orice bogătaş va putea întotdeauna «să angajeze» să cumpere sau să atragă de partea sa orice număr de avocați, scriitori... profesori, popi etc.“...», Există și oameni naivi care din prostie sau din obișnuință oarbă apără concepții ce sînt dominante într-un anumit mediu burghez. Nu, în politică nu importă atît *cine* apără în mod direct anumite concepții. Ceea ce importă este de a ști *cui* folosec aceste concepții, aceste propuneri, aceste măsuri”¹.

Rezultă deci că sarcina profesorului de istorie este de a pune pe elevi să judece, să aprecieze just fenomenele sociale și evenimentele istorice, să adopte conștient poziția clasei muncitoare, situîndu-se astfel în slujba adevăratului progres social.

Marea majoritate a profesorilor de istorie, din acest punct de vedere, se încadrează activ în frontul de luptă ideologică, corespund, prin activitatea lor la catedră, cerințelor pe care le ridică realizarea educației ideologico-politice în școală. Ei fac lecții just orientate ideologic, dovedesc spirit partinic, atitudine combativă și se plasează pe poziția clasei muncitoare, accentuînd rolul maselor în făurirea istoriei, rolul conducător al partidului clasei muncitoare. Aceasta fără îndoială, ca un rezultat firesc, în primul rînd a însușirii învățaturii marxist-leniniste, a formării concepției materialist-științifice despre natură și societate, a ridicării continue a propriului lor nivel ideologic-politic, al înaltului lor simț de răspundere profesională, al conștiinței lor socialiste.

Însă, mai sînt încă profesori care, din acest punct de vedere, au rămas în urmă și la care, dimpotrivă, se manifestă o concepție obiectivist-burgheză, profesori în ale căror lecții se simte lipsa unei atitudini combative, în acele probleme care cer o luare de poziție fermă, profesori care estompează, în mod cu totul nepermis, adevărul istoric și care încarcă lecția cu date și amănunte fără importanță, acordînd pondere faptelor seci, golite de adevăratul conținut — și nu analizei structurii economico-sociale; acești profesori nu dovedesc exigență și intransigență față de ideologia burgheză. Ei nu s-au încadrat încă în frontul luptei ideologice, au un nivel ideologic-politic scăzut, necorespunzător, incompatibil cu funcția lor socială de educatori de tip nou, și nu răspund cu cinste înaltei și nobilei sarcini încredințate de poporul nostru muncitor: educarea comunistă a tinerei generații.

Este lesne de înțeles că, în general, nu poți face educație dacă tu însuși nu ești convins de eficiența ei, nu ți-ai însușit bazele ei; mai inexorabilă apare însă necesitatea pregătirii multilaterale, care să aibă la baza ei educația ideologic-politică, atunci cînd trebuie să faci educație comunistă. Nici nu se poate concepe altfel, orice carență, orice

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 19, E.S.P.L.P., București 1957, p. 33.

îngăduință față de lipsuri în orientarea noastră, ca profesori de științe sociale, sînt extrem de dăunătoare. Trecînd cu ușurință peste ele, în lecțiile noastre, nu mai contribuim la formarea unei concepții cu adevărat științifice la elevii noștri, și transmițîndu-le cunoștințe greșite, deformăm propria lor judecată. le denaturăm înțelegerea și aprecierea justă a fenomenului social și le dăm astfel o imagine cu totul falsă asupra procesului istoric de dezvoltare a societății omenești. Lecțiile acestor profesori de istorie au — datorită prezentării necorespunzătoare — un conținut confuz, fals, reflectînd, fără îndoială, orizontul redus al unei pregătiri ideologice obtuze; asemenea lecții alunecă vădit pe poziția obiectivismului burghez, și nu numai că nu-și ating scopul, dar devin dăunătoare pentru elevi.

Pentru o mai bună înțelegere a lucrurilor vom da și cîteva exemple concrete. De pildă, o lecție ținută la clasa a XI-a despre *Viața socială și politică din România între anii 1878—1900*, deși a fost bine construită din punct de vedere metodic, avînd un conținut bogat de fapte și evenimente — profesorul a folosit și un material didactic auxiliar corespunzător temei — nu și-a atins scopul instructiv-educativ, deoarece structura lecției a fost insuficient gîndită, profesorul rupînd analiza situației politice de suportul ei real: baza economică socială. Din cauza acestui fel defectuos în care a fost concepută lecția, conținutul ei a fost prezentat fals și obiectivist, profesorul nesituîndu-se pe poziția clasei muncitoare și încărcînd lecția cu o mulțime de amănunte lipsite de importanță, ca de ex. succesiunea tuturor guvernelor care s-au perindat la conducerea țării în acea vreme. De asemenea, analizei mișcării muncitorești (cauzele apariției ei tirzii în România etc.) i s-a substituit înșirarea tuturor organizațiilor muncitorești, fără însă a se fi arătat elevilor specificul organizării clasei muncitoare din țara noastră, cauzele care explică faptul că principiul luptei de clasă n-a stat la baza organizațiilor ei decît într-o etapă de dezvoltare mai tîrzie, în raport cu făurirea și dezvoltarea conștiinței de clasă. Acest fel de a prezenta problema, a condus pe elevi la interpretarea greșită a fenomenului social. Elevii au rămas cu impresia că mișcarea muncitorească s-ar datora, în România, unor condiții externe și că n-ar fi apărut ca o consecință a contradicțiilor de clasă care subminau societatea capitalistă, către sfîrșitul secolului al XIX-lea. Lecția predată astfel, lipsită de convingerea și combativitatea profesorului, de orientarea pe care trebuie să o imprime, obiectivitatea reală, evident că nu și-a atins scopul ei instructiv-educativ și constituie un exemplu de lecție predată de pe poziția obiectivismului burghez.

La o lecție de educație cetățenească, ținută la clasa a VII-a, tratînd tema *Organizarea și atribuțiile sfaturilor populare* (tot la o școală din București) profesoara a expus un material interesant, însă numai din punct de vedere juridic-administrativ. Toate cunoștințele au fost însă prezentate teoretic, abstract, rupte de formele concrete ale activității acestora ca organe locale ale puterii de stat și ca expresie a democrației noastre populare, profesoara nescotînd în evidență participarea maselor largi populare la conducerea statului nostru. Lecția a apărut

astfel golită de adevăratul ei conținut, lipsită de partinitate ; profesoara nu a legat-o de viața, de practica construcției socialiste (din raionul respectiv se puteau da numeroase exemple privind realizările obținute, oameni ai muncii fruntași în producție, exemple prin care s-ar fi proiectat în actualitatea cea mai evidentă caracterul profund democratic al sfaturilor populare). Efectul educativ al lecției a fost, așadar, șters. De altfel, aceeași profesoară a avut lipsuri grave și la învățămîntul ideologic. Într-unul din seminarii, cînd se discuta problema *Crearea P.C.R.* profesoara, oferindu-se s-o explice ea (era singura profesoară de istorie din cercul respectiv de învățămînt ideologic și deci și cea mai competentă în a expune această temă), a prezentat narativ, și nu analitic acest eveniment de importanță istorică, s-a încurcat în labirintul propriei ei frazeologii, într-o sumă de date și amănunte, pentru ca, ajungînd la momentul înfăptuirii partidului să *descrie* de pe poziția celui mai evident obiectivism burghez, problema afilierei partidului socialist la Internaționala a III-a Comunistă în felul următor :o parte din delegați a votat pentru afiliere. și *alta* s-a dus la Ploiești și a constituit...". Imprecizia profesoarei a dus, printr-o inflexiune a frazei, la denaturare și estomparea adevărului istoric. Corect era să se spună că nu o parte, ci *majoritatea zdrobitoare* a delegaților a votat pentru afiliere (așa cum de altfel ne indică și documentele de partid și chiar manualul de istorie de clasa a XI-a, după care profesoara și preda). Deci nu o minoritate oarecare, ci marea majoritate, majoritatea zdrobitoare! Este un exemplu clar de a pune problema obiectivist și nepartinic.

La altă lecție, la clasa a XI-a seral, profesoara predînd tema *Unirea Principatelor* a expus-o bine din punct de vedere metodic. *Aparent* lecția a fost bine construită și din punct de vedere științific, profesoara plecînd de la condițiile interne care făceau necesară formarea unei piețe unice etc., a fixat în cadrul condițiilor externe (împrejurările favorabile, sprijinul Rusiei etc.) încheind cu înfăptuirea actului final, unirea politică a celor două principate. Totuși n-a fost analizat factorul determinant care a generat ceilalți factori legați de necesitatea formării pieței naționale, adică profesoara n-a pornit de la dezvoltarea forțelor de producție, n-a analizat cum s-au reflectat interesele burgheziei și ale păturii boierimii liberale în lupta aceasta pentru unire. Insuficienta stăpînire a concepției materialiste a istoriei a condus pe profesoară să nu aprecieze mai profund fenomenul social pe care îl prezenta unor elevi cu o capacitate mai mare de înțelegere, de pătrundere în analiza acestuia. De altfel, lecția a prezentat lipsuri și pe parcursul ei ; astfel, participarea maselor la înfăptuirea Unirii n-a apărut în nici un moment al ei, profesoara nesituîndu-se pe poziția clasei muncitoare și justificînd această deficiență prin faptul că n-ar exista documente din care ar rezulta contribuția maselor populare la înfăptuirea Unirii. Profesoara a dovedit cu această ocazie lipsa, destul de gravă, de documentare, nefiind informată asupra existenței colecției de documente, cît și a volumului de *Studii privind Unirea Principatelor*, elaborate cu prilejul aniversării centenarului acestui eveniment important din istoria noastră ; apoi nu cunoștea nici una din lucrările beletristice în

care se găsesc prinse interesante aspecte ale participării maselor la înfăptuirea actului Unirii, deci un material auxiliar foarte bogat și variat și care nu trebuia să-i scape, sub nici un motiv. De asemenea, tot în cadrul acestei lecții, profesoara n-a analizat principalele probleme sociale, de pildă cele intrate în dezbaterile Divanurilor ad-hoc, iar prezența deputaților țărani în aceste organe consultative nu a fost decît amintită ca un simplu fapt divers de structură. Problema agrară a fost de asemenea prezentată obiectivist, profesoara încercînd să explice cu totul fals refuzul includerii ei în hotărîrile Divanului ad-hoc, motivînd că ea a fost supusă discuțiilor celor două adunări, de către deputații țărani *prea tîrziu* (aceasta fiind unica explicație pe care a putut-o da profesoara, fără a arăta însă substratul politic al acestei probleme și, mai ales, fără a arăta împotrivirea burgheziei și moșierimii față de împrumutarea țărănilor). Deși lecția se preta la o reușită proiectare în actualitate, încadrată organic în unitatea lecției (se putea folosi de pildă, momentul falsificării alegerilor pentru Divanul ad-hoc din Moldova — moment peste care profesoara a trecut cu foarte multă ușurință — accentuîndu-se că falsificarea alegerilor constituia o metodă folosită în practica politică a burghezo-moșierimii romîne pînă la 23 August 1944 etc.), profesoara a dovedit lipsă de combativitate, de orientare ideologică, tema fiind astfel predată ruptă de viață.

În sfîrșit, la o altă lecție predată la clasa a VII-a, profesoara, vorbind despre *Războiul condus de Gheorghe Doja*, a expus simplist, schematic, întregul material în 15 minute, în care a prezentat elevilor cauzele, desfășurarea, urmările și formarea Principatului Transilvaniei.

Profesoara n-a analizat, la puterea de înțelegere a elevilor, caracterul social al răscoalei (de altfel ea însăși nu era lămurită asupra delimitării noțiunii de răscoală și de război țărănesc), nu a precizat forțele participante la răscoală (în tot timpul lecției s-a folosit de termenul de *răsculați*) nu a subliniat participarea comună a țărănilor iobagi romîni, cu cei de alte naționalități și nu a amintit nimic elevilor despre aprecierea făcută de Engels asupra acestui important moment din lupta poporului nostru. Profesoara a fixat apoi, timp de 5 minute, în mod cu totul formal și disparat, cunoștințe lipsite de importanță, fără să scoată în evidență nici una din ideile principale ale lecției (de altfel nici nu avea de unde să le scoată), nici concluzia firească pe care trebuia s-o tragă, pentru ca în restul de timp (20 minute), să se angajeze într-o actualizare complet lipsită de sens, fără legătură cu lecția, elevii fiind supuși unei avalanșe de întrebări disparate, ilogice, și la care elevii au dat răspunsuri false, acceptate cu foarte multă ușurință de profesoară.

Felul cu totul defectuos în care a fost concepută și predată lecția, oglîndînd, pe întreg parcursul ei, lipsa de orientare ideologico-politică și stîngăcia profesoarei — care a denaturat adevărul istoric și a vulgarizat conținutul ei politic — au făcut ca lecția să fie ratată în întregime să nu-și atingă scopul și să devină chiar dăunătoare pentru elevi.

Din aceste exemple de lecții predate obiectivist, concepute greșit, ca structură și orientare, lipsite de nervul combativității și partinității, în care profesorul se plasează cu greu pe orbita înțelegerii științifice a fenomenelor și a necesității educării corespunzătoare a elevilor, reiese limpede cât de importantă și de imperioasă apare pentru profesori pregătirea lor multilaterală care să le ofere posibilități și mijloace concrete, în vederea asigurării conținutului științific și al justei orientări ideologico-politică a lecțiilor.

Se desprinde limpede că principala condiție care se impune profesorului pentru predarea partinică, combativă a istoriei în școală, constă în argumentarea științifică și în actualizarea și politizarea materialului ce urmează a fi predat. În acest scop utilizarea într-o măsură cât mai largă a *textelor* este deosebit de utilă. În primul rând *textele din lucrările de bază ale clasicilor marxism-leninismului* care, în general, tratează și probleme de istorie. În aceste lucrări profesorul de istorie găsește prețioase indicații, în ceea ce privește felul cum trebuie interpretate evenimentele istorice, cum trebuie apreciate fenomenele sociale, de pe poziția clasei muncitoare, cum pot fi prezentate în perspectiva istoriei, cum trebuie legate, astfel, de viață. Clasicii marxism-leninismului, cunoscători profunzi ai istoriei omenirii, sprijinindu-se pe experiența istoriei naționale și universale, au studiat cu atenție această experiență și, pe baza ei, au rezolvat cele mai importante probleme ale existenței umane. Lenin preciza că cel mai important lucru în studierea istoriei este „...să nu uii conexiunea istorică fundamentală, să privești fiecare problemă din punct de vedere al modului în care a apărut în istorie un fenomen dat, al etapelor principale pe care le-a parcurs în dezvoltarea lui acest fenomen și să vezi, privind prin prisma acestei dezvoltări, ce a devenit acest fenomen în prezent”¹. Apare în mod evident cât de prețioase sînt, așadar, aceste indicații pentru profesor, în rezolvarea cu succes a problemelor de istorie, chiar a celor mai complexe, și cum, pe baza lor, putem lega în lecțiile noastre, istoria de actualitate în modul cel mai firesc, cel mai organic, fără a strica unitatea lor metodică.

Textele luate din lucrările de bază ale clasicilor marxism-leninismului trebuie însă neapărat asociate cu *texte din lucrările de specialitate*; acestea după o atentă selecționare, privind conținutul și întinderea lor, vor fi introduse cu grijă în cuprinsul lecției, pentru a nu supraîncărca pe elevi. În felul acesta, conjugînd texte diferite și plasîndu-le organic în momentele lecției, fixate anticipat și cu discernămint, profesorul poate susține, documentat și convingător, o argumentare științifică a materialului, își poate constitui lecția pe un fundament ideologic-politic solid, care îi va asigura o predare partinică și combativă, avînd la îndemină instrumentul unei politizări și actualizări reușite din toate punctele de vedere.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, p. 417, 436.

Este, de asemenea, indicată folosirea de către profesorul de istorie a *textelor din literatura politică și a documentelor partidului nostru* (rezoluții, hotărâri, cuvântări, tezele Congreselor II și III ale P.M.R., aprecierile conducătorilor noștri asupra unor evenimente din istoria poporului nostru etc.) a *documentelor Congreselor XX, XXI, XXII ale P.C.U.S. și ale mișcării muncitorești internaționale, a tezelor consfătuirilor de la Moscova* etc. și în general, *folosirea presei curente*, care îl plasează pe profesor în actualitate, informându-l la zi despre situația internă și externă. Și pe această linie se cere profesorului de istorie să selecționeze cu grijă textele respective, să le lege organic de conținutul lecției și, mai ales, să le analizeze cu ajutorul elevilor, scoțînd în relief ceea ce este esențial și general, profesorul punînd accentul îndeosebi pe latura educativă-politică a acestor materiale.

În sfîrșit, se recomandă profesorului de istorie și folosirea cu discernămint a *textelor din lucrările beletristice*, mai ales atunci cînd are de predat un material mai arid. Profesorul de istorie, prin lectura în clasă a unor pasaje și fragmente scurte, dar interesante și variate din punct de vedere al conținutului, va reuși să întregească astfel înțelegerea și însușirea lecției, care va cîștiga nu numai din punct de vedere metodic prin colorit și plasticitate, dar și din punct de vedere instructiv-educativ, prin lărgirea și adîncirea cunoștințelor predate.

Rezultă din cele expuse pînă aci, că folosirea chibzuită a textelor, cu discernămintul selecționării lor și cu grija plasării și încadrării lor în structura lecției, oferă profesorului de istorie posibilitatea de a-și crea toate condițiile necesare unei lecții reușite prin realizarea scopului ei instructiv-educativ, deosebit de eficientă datorită unor efecte educative puternice, obținute în mod firesc, fără a se ajunge la artificializarea unei actualizări și politizări forțate.

Am asistat la o asemenea lecție; la reușita acesteia a contribuit, alături de celelalte mijloace metodice, și folosirea judicioasă, în cadrul ei, a textelor care constituie un model din acest punct de vedere. Profesorul predă tema *Răscoala poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu (1821)* la clasa a XI-a la una din școlile medii din Capitală. La analiza cauzelor răscoalei, profesorul a ilustrat starea de mizerie a țărănimii prin folosirea a patru texte scurte — toate mărturii zguduitoare ale unor contemporani cu evenimentele — și anume, fragmente luate din însemnările lăsate de cîțiva călători străini (ca W. Wilkinson, Ludovic Stürmer), sau memorialiști din țară (Naum Rîmniceanu, Iordache Golescu). Precizîndu-se, mai departe, rolul lui Tudor, s-a folosit un alt text din colecția de acte privind această răscoală, publicată de C. Aricescu¹. Caracterul și izbucnirea răscoalei au fost ilustrate cu textul proclamației de la Padeș (23 ianuarie 1821) luat din colecția de documente publicate de Academia R.P.R. și care are la bază originalul². S-a mai folosit, pentru a demonstra elevilor

¹ C. Aricescu, *Acte justificative la istoria revoluțiilor romîne de la 1821*, Craiova, 1874, p. 123.

² *Documente privind Istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, București, 1959, pp. 207—208.

poziția luată de Tudor față de eteriști, un fragment extras tot din documentele respective¹. Profesorul a asociat, în fine, acestor materiale, câteva texte deosebit de interesante din lucrările lui K. Marx, și anume acelea care subliniază autoritatea suverană a „domnului Tudor”², exercitată timp de aproape două luni, și aprecierea făcută de Marx cu privire la executarea lui Tudor de către eteriști³. În concluzia lecției, profesorul a folosit citatul tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej despre importanța răscoalei⁴.

S-ar putea obiecta, la prima vedere, că, folosindu-se un număr prea mare de texte, lecția a fost prea încărcată și că ar fi depășit, în această situație, limitele unei ore de curs. Înșă, cu toate acestea, ea a fost bine încadrată în timp, deoarece textele, judicios alese și plasate tocmai în acele momente care trebuiau să fie ilustrate, au dat profesorului posibilitatea să se oprească și să reliefeze esențialul printr-o argumentare convingătoare, bazată pe texte autentice, și să trezească astfel interesul elevilor, care au urmărit lecția cu foarte multă atenție, participând activ la desfășurarea ei. La reușita lecției, care și-a atins integral scopul propus, a contribuit, fără îndoială și faptul că profesorul a folosit un material didactic ilustrativ⁵, și a aplicat cu măiestrie pedagogică metoda experimentată de cadrele didactice din regiunea Lipetz (Uniunea Sovietică).

* * *

Cele expuse pînă acum nu înfățișează și nici nu pot înfățișa toate aspectele pe care le ridică problema abordată, în lucrarea de față, și, de asemenea, nu epuizează nici inventarul de procedee și mijloace concrete de care poate dispune profesorul de istorie, pentru predarea partinică a istoriei în școală. Totul depinde de felul cum profesorul de istorie este pătruns de necesitatea pregătirii sale multilaterale în general, de preocuparea permanentă pentru desăvîrșirea pregătirii sale ideologico-politice, în special. Totul depinde de modul cum profesorul privește sarcinile impuse de educarea comunistă a tineretului școlar, de dragostea lui adîncă pentru elevi — și asta numai în măsura în care este sincer atașat profesiunii sale.

Numai respectînd aceste cerințe, profesorii de istorie se vor putea alătura și ei celorlalți istorici din țara noastră, folosind știința istorică în școală, ca un factor ideologic foarte important, în dezvoltarea societății noastre, în etapa actuală de desăvîrșire a construirii socialismului, în drumul ascendent spre comunism și în patria noastră.

¹ *Documente privind Istoria României*, Răscoala din 1821, vol. II, București, 1959, p. 73.

² *Istoria României*, III, Editura Academiei R.P.R., p. 661 (Machetă).

³ *Ibidem*, p. 666.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, p. 177.

⁵ Profesorul respectiv a confecționat o hartă sugestivă după datele și crochiul lui I. Neacșu din lucrarea *Oastea parădușilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821* în „Studii și referate privind istoria României”, partea a II-a, Academia R.P.R., anul 1954, p. 1024.

LUPTA PENTRU PACE ȘI PRIETENIE ÎNTRE POPOARE LA ORELE DE ISTORIE

de TATIANA ANTONESCU-CIOCÎRLIE

Ideea de pace în centrul preocupărilor epocii contemporane. În zilele noastre ideea de pace se află în centrul preocupărilor omenirii. E vorba de ceva mai mult decât de o linie politică de moment sau de o practică umanitară. Sînt în joc probleme vitale, privind deopotrivă soarta tuturor popoarelor și a tuturor oamenilor.

Lumea are de ales între a-și continua o existență prosperă, cu realizări menite să propage progresul și civilizația pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale comunității umane, sau să se macine în conflicte armate, în condițiile de distrugere și de exterminare ale războiului modern.

Pacea, în această lumină, se confundă cu însăși viața. Să nu ne mulțumim deci ca asupra ei să dizertăm, să venim cu ipoteze, să întocmim pledoarii. Toate acestea ar fi doar preliminarii și episoade; ce interesează în esență, e s-o putem integra ca pe un fapt natural, ca pe o categorie necesară, în forma noastră de activitate și în modul nostru de gîndire.

Pacea pe care o reclamă azi umanitatea e altceva decât o pace a tratatelor, a guvernelor sau a compromisurilor. E o pace la a cărei apărare sînt chemați oamenii de pretutindeni și sînt convocate toate activitățile, fiecare cu puterea sa de muncă, și cu partea sa de adevăr, cu dragostea sa de cultură și voința sa de construcție.

„Epoca noastră se caracterizează prin faptul că lupta pentru pace a devenit, mai mult ca oricînd, o sarcină istorică de cea mai mare importanță, nu numai a clasei muncitoare ci și a tuturor celorlalte pături ale populației. Acesta este modul în care se împletesc interesele întregii omeniri“¹.

Înțelegem, în lumina acestor fapte, că în rînd cu celelalte instituții și organizații ale societății, școala, cu misiunea ei instructiv-educativă și cu mijloacele de care dispune, este chemată să se înscrie, în mod activ, în susținerea acestei mari și fundamentale acțiuni contemporane de luptă pentru pace.

¹ Vezi „Scinteia” nr. 5775 din 17 ian. 1963.

În statele socialiste, preocuparea de a educa tineretul în spiritul păcii și al prieteniei între popoare are caracter adânc și constant. Faptul pleacă dintr-o concepție de viață, ale cărei temeuri le găsim și în *Declarația Consfătuirii de la Moscova din 1960*, după cum urmează :

„Comuniștii văd misiunea lor istorică, nu numai în înlăturarea exploatării și a mizeriei pe scară mondială și în eliminarea pentru totdeauna din viața societății omenești a posibilității oricărui război, dar și în izbăvirea omenirii, încă în epoca actuală, de coșmarul unui nou război mondial. Partidele comuniste din toate țările vor consacra realizării acestei mărețe misiuni istorice toate forțele și toată energia lor“¹.

Respectul față de om și față de muncă e cuprins în toate materiile și în toate programele de învățămînt, ca o pirghie a instrucției și a educării pentru viață.

Prețuirea pentru poporul propriu se confundă cu un sentiment egal de prețuire pentru celelalte popoare ale lumii. Marile realizări ale omenirii sînt larg popularizate. Se desfășoară o intensă acțiune pentru cunoașterea și propagarea valorilor universale, din trecut și din prezent. În cadrul comemorărilor anumitor evenimente și personalități, organizate cu grijă, sînt analizate conținutul operelor moștenite, însemnătatea lor și a mesajelor lor umanitare.

Programele de învățămînt, concepute într-un spirit nou, acordă atenție sporită istoriei universale și literaturii universale ca discipline de studiu. Se tinde la traducerea în limba națională a tuturor capodoperelor și, mai mult decît atîta, a tuturor lucrărilor reprezentative pentru cultura lumii. În țara noastră, în cadrul revoluției culturale, procesul se află în plină desfășurare: nu într-o fază de început, ci într-una înaintată. Enciclopediile elaborate pînă acum în țările socialiste, și cele în curs de elaborare (în această situație se numără și țara noastră) păstrează un spirit de justețe și de interpretare științifică a faptelor, ceea ce constituie acțiuni de pace și punți de înțelegere între popoare.

În diferite împrejurări internaționale, guvernul R.P.R., ca urmare a politicii sale consecvente de pace, a luat inițiative importante privind educarea în consecință a tineretului.

Rezoluția propusă în a XV-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U. (septembrie 1960) — cuprinzînd măsuri pentru promovarea în rîndurile tineretului a ideilor păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare — a fost primită cu interes, a prilejuit dezbateri ample și a constituit obiectul uneia dintre cele mai importante hotărîri ale întregii sesiuni. Propunerea delegației romîne a fost susținută cu însuflețire de către delegați din toate continentele. Încercările unor delegații occidentale, ca sub o frazeologie pacifică să camufleze idei cu

¹ *Declarația consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorști*, Editura Politică, București, 1960, p. 39.

tendințe războinice sau revanșarde, au întâmpinat rezerve și opoziții. Până la sfârșit, hotărîrea adoptată în unanimitate a păstrat liniile fundamentale din rezoluția inițială. Statele au datoriat să educe tineretul în spiritul păcii și al prieteniei între popoare, folosind pentru aceasta cît mai multe mijloace ale culturii și ale înțelnicilor internaționali; în ce privește O.N.U., aceasta va trebui să întreprindă investigații și studii speciale, pentru ca problema educației tineretului din întreaga lume să se afle într-o cît mai vie și mai luminoasă actualitate.

Un an mai tîrziu, la cea de a XVI-a sesiune a O.N.U., în Comitetul nr. 3, delegația romînă a propus să se dea în acest sens, al educării în spiritul luptei pentru pace și prietenie între popoare, o declarație comună a tuturor statelor. Propunerea a fost primită cu satisfacție; delegațiile au salutată-o ca pe un mesaj de viață care se adresează, deopotrivă, generațiilor actuale și generațiilor viitoare.

La cea de a XVII-a sesiune a O.N.U., punctul privitor la măsurile pentru educarea tineretului a fost înscris pe ordinea de zi a lucrărilor. Se confirma astfel că inițiativa delegației romîne din anii trecuți începea să dea roade. Faptul nu mai apărea ca un deziderat teoretic, ci se traducea într-o preocupare imediată, întrunind în ea azeziunea tuturor oamenilor cinstiți și a popoarelor doritoare de pace. Chemarea suna limpede: generațiile tinere trebuie să pășească în viață înarmate cu o idee sigură de respect pentru om, pentru popoare, pentru cultură; într-un cuvînt, pentru valorile păcii și ale prieteniei.

Din nefericire, în unele țări capitaliste lucrurile se pîterec în alt fel. Acolo tineretul este întreținut într-o psihoză de război ori de revanșă. Propaganda militaristă se desfășoară din plin; se folosesc pentru aceasta atît mijloace de constrîngere cît și căi de captatie. Pe alocuri, ura față de popoare este ridicată la rangul de sistem. Într-un raport din 1949, pregătit de către Asociația Națională de Educație din S.U.A., se spunea răsplat: „Educații au datoriat de a veni și ei cu partea lor de contribuție la războiul rece”¹.

În R.F.G., funcționează peste 100 de organizații, care sub titlatură și programe diferite au în vedere un obiectiv unic: militarizarea și fascizarea tineretului. În posturi de comandă ale învățămîntului public, ca și la catedrele obișnuite de diferite grade, funcționează învățători și profesori despre care se știe că s-au aflat în slujba nazismului. Nu de mult, Strauss, fostul ministru de Război, a precizat că luările de contact între școală și armată trebuie să devină mai strînse și mai active. În aprilie 1960, s-au dat în Berlinul Occidental o serie de directive provizorii privitoare la educarea și instruirea publică, de natură să susțină propaganda de război, să susțină ideea de revanșă, să defăimeze țările socialiste și să exalte orgoliul național.

Psihoza despre care este vorba își face drum și în alte țări. În Franța, membrii O.A.S. au trecut la manifestări teroriste organizate din umbră. Procesul de eliberare a coloniilor este prezentat cu diformări

¹ C. Bogdănescu, C. Popișteanu, *Propaganda de război -- armă a politicii agresive*, București, Ed. Politică, 1962, pp. 54—55.

voite, împiedicind astfel tineretul să înțeleagă realitățile vremii în lumina legilor istorice. Recrutările militare și angajările de voluntari se bucură de publicități largi, în care scop se cheltuiesc sume mari și sînt puse în mișcare variate mijloace de atragere. În dosul unor demonstrații ce țin să pară necesare și realiste se ascunde de fapt o intenție funestă: recrutarea de carne de tun pentru un nou război. Ziarele, revistele, romanele senzationale, filmele, emisiunile radiofonice, televiziunea, anume reuniuni sportive, toate acestea, prin conținutul lor, intră în raza aceluiași scop. Sînt preferate teme cu crime, cu gangsteri, cu acte de brutalitate și de sadism, cu desfășurări patologice, cu demonstrații feroce, cu aventuri răsunătoare. Fie că sugerează direct ideea războiului, fie că o lasă numai în umbră, aceste teme o slujesc deopotrivă, pentru că formează trăsături de caracter și stări de suflet în care conștiințele neformate sau conștiințele tinere în căutarea unor modele de urmat s-ar putea rătăci cu ușurință. Nu întimplător, deci, în S.U.A. directorul biroului federal de investigații s-a văzut constrîns să declare că în 1961 numărul de infracțiuni grave a crescut simțitor și că procentele de infractori tineri sînt mai mari ca oricînd.

Chiar și educația religioasă, în aparență atît de legată de obiective umanitare, ori de așa numite „alianțe” și „comunități creștine”, nutrește deopotrivă un fond războinic. Misticismul, pe care îl propagă, cuprinde în el forme de gîndire exclusivistă și explicații fanatice, trăsături prin care programele de pace pot fi convertite fără nici o greutate în declarații de război.

Ne dăm seama că aceste două poziții atît de contradictorii, educarea pentru pace și împingerea în psihoze de război ridică probleme mari, de care învățămîntul trebuie să se sesizeze cu atenție și cu hotărîre.

Formarea unei concepții științifice asupra războiului și păcii prin lecțiile de istorie. Istoria, ca materie de învățămînt, deține un rol hotărîtor în formarea educației cetățenești. Din conținuturile ei, elevii își pot forma noțiuni cuprinzătoare cu privire la toate orînduirile sociale, ajungînd prin acestea să înțeleagă problemele ce frămîntă lumea contemporană și să-și formeze deprinderi de conduită comunistă.

Cum putem realiza, în cadrul lecțiilor de istorie educarea elevilor noștri în spiritul ideilor de pace și prietenie între popoare?

Există o condiție generală și fundamentală, de care depind toate celelalte: prin prezentarea și înțelegerea fenomenelor în spirit științific, elevii trebuie să-și formeze despre problema războiului și a păcii o concepție marxist-leninistă. Procesul trebuie să înceapă, pe bază de exemple vii și lămuritoare, încă din clasele mici, în limitele cores-punzătoare respectării particularităților de vîrstă, o dată cu primele lecții și inițieri în istorie.

Se impune mai întîi să combatem diferitele explicații neștiințifice sau interesate cu privire la cauzele și originile războiului. Trebuie să se arate că în societatea bazată pe exploatare, clasa dominantă a fost

preocupată întotdeauna ca în această problemă să producă diversiuni și să mascheze adevărul istoric. De aici, tendința ei de a pune în circulație teorii de natură să apere și să justifice războiul, prezentându-l fie ca pe un fenomen inevitabil în dezvoltarea societății, fie ca pe o necesitate fizică și morală, fie chiar ca pe un act de „afirmare curajoasă a vieții”. Astfel, teoria lui Malthus susține că înmulțirea rapidă a maselor populare, în raport cu mijloacele de subzistență, este o cauză a mizeriei, pentru a cărei remediere propune celibatul, reducerea natalității, războiul. În epoca contemporană, o serie de ideologi burghezi, cu scopul de a motiva războaiele imperialiste, au reluat această teză reacționară afirmând că războaiele constituie un mijloc de îmbunătățire a condițiilor de trai, prin distrugerea așa-zisului surplus de populație.

Teza lui Malthus va fi prezentată la clasele mari și combătută prin zugrăvirea situației grele a maselor populare din statele bazate pe exploatare, analizându-se cauzele adinci economice și sociale ale acestei stări de fapt: esența exploatării capitaliste, contradicțiile puternice din imperialism. Totodată, se va scoate în evidență creșterea remarcabilă a bunăstării oamenilor muncii din țările socialismului, paralel cu sporirea neconținută a populației.

O altă teorie antiștiințifică privind justificarea războaielor este propagată în legătură cu pretinsa inegalitate manifestată între diferitele rase, cu privire la aptitudinile lor sociale și culturale. Ar exista astfel unele rase inferioare și altele superioare menite să domine. Această teorie reacționară o găsim reflectată în curentul politic apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea, pangermanismul, care la rîndul lui se sprijină pe concepția lui Nietzsche. În felul acesta se justifică politica agresivă a diferitelor state capitaliste, politică de dominație mondială. În locul unei politici bazate pe respect și prietenie între popoare, se cultivă discriminarea rasială. În lecțiile de istorie modernă și contemporană, profesorul are ocazia să dezvăluie în fața elevilor această politică. De exemplu, atunci cînd prezintă S. U. A. în diferite etape, pe bază de ilustrări concrete va arăta viața neomenească a negrilor, lipsa lor de drepturi politice, linșajul practicat de organizația Ku-klux-klan ș. a. Va trebui să se sublinieze că această politică de discriminare rasială în S. U. A. este astăzi tot atît de actuală. Elocvent în acest sens este mesajul fostului președinte Kennedy din 28 martie 1963, cu privire la condițiile de viață ale populației de culoare. Se dau astfel o serie de exemple: un elev de culoare, față de un alb, are „șanse” de două ori mai mici să-și completeze studiile elementare și de trei ori mai mici pentru a frecventa cursurile universitare; un muncitor de culoare riscă de două ori mai mult ca un alb să devină șomer; salariul lui este cu 50% mai mic față de veniturile unui alb iar durata vieții lui este cu șapte ani mai scurtă. Toată această stare de fapt, precizează fostul președinte al S.U.A., este rezultatul nefast, dezastruos și nedrept al discriminării rasiale și segregăției¹.

¹ „Scînteia”, 1 martie 1963.

Profesorul are ocazia în alte teme corespunzătoare să reliefeze felul în care a fost rezolvată sau se rezolvă problema națională în țările socialiste. Se poate da ca exemplu statul sovietic multinațional, în care există egalitate deplină în drepturi, consfințită prin constituție. Spre ilustrare, se poate citi și comenta în clasă articolul 123 din constituția U.R.S.S., în care se spune: „În Uniunea Sovietică a fost înfăptuită egalitatea deplină a tuturor raselor și națiunilor și orice propovăduire a exclusivismului sau a urii și disprețului de rasă sau naționalitate se pedepsește prin lege“.

Tot în cadrul combaterii diferitelor explicații neștiințifice cu privire la război, se poate aminti poziția bisericii în decursul orînduirilor sociale. Războaiele au constituit pentru cler, întotdeauna, o posibilitate de întărire a autorității sale materiale și spirituale. Ce au însemnat cruciadele? Expediții militare de jaf, care au îmbrăcat forma unor acțiuni religioase de eliberare a Ierusalimului unde, după tradiție, s-ar fi aflat mormîntul întemeietorului legendar al creștinismului.

De asemenea, agresiunile fascistilor împotriva Abisiniei, a Spaniei republicane sau declanșarea celui de-al doilea război mondial, au primit deplina binecuvîntare a prelaților catolici.

În zilele noastre, politica Vaticanului coincide cu politica cercurilor agresive imperialiste de susținere a războiului atomic modern, justificîndu-l în vederea apărării așa-ziselor „valori creștine“. Elevii trebuie să înțeleagă că toate aceste explicații necorespunzătoare adevărului istoric, date în trecut sau în prezent asupra diferitelor războaie de cîmpire, au avut și au același scop precis: să justifice necesitatea războaielor și să inducă în eroare masele asupra cauzelor reale. Robespierre spune, într-unul din discursurile sale pentru pace: „De ce vreți să abateți luarea a poporului de la problemele interne și vreți să-l antrenați în cursa războiului aventuros?“¹.

În formarea concepției științifice asupra războiului și a păcii, considerăm necesar ca în primul rînd să se formeze la elevii noștri noțiunea clară de războaie juste și nejuste, și astfel prin comparație să li se întipărească noțiunea de pace și prietenie.

Vom porni de la faptul că războiul este un fenomen istorico-social. A apărut pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății omenești, o dată cu apariția proprietății private, folosind claselor exploatatoare în lupta lor pentru dominație și înrobire a popoarelor.

În comuna primitivă, neexistînd clase și stat, nu s-au purtat războaie organizate, bazate pe armată. Dar o dată cu apariția claselor antagoniste, războiul capătă alte înfățișări. Engels precizează: „războiul acum, este dus numai în scopuri de jaf și devine o îndeletnicire permanentă. Nu degeaba se înalță ziduri amenințătoare împrejurul noilor orașe întărite: în șanțurile lor se deschide mormîntul orînduirii gen-

¹ D. Almaș, *Căderea Bastiliei*, Editura Tineretului, București, 1959, p. 300.

tilice, iar virfurile turnurilor lor ating civilizația ...Războaiele de jaf fac să crească puterea șefului militar suprem“¹.

Războaiele sînt legate deci de existența societății împărțite în clase antagoniste și, așa după cum aceste societăți nu sînt veșnice, nici războaiele nu pot fi veșnice. Calculele sociologilor burghezi asupra celor 227 de ani de pace din ultimii 3 000 de ani corespund unor orînduiri bazate pe exploatare, deci și pe clase².

În lecțiile de istorie antică, tratîndu-se descompunerea comunei primitive și apariția statelor sclavagiste, se va urmări cum războiul, întîmplător la început, se transformă într-o îndeletnicire permanentă, cu scop de jaf, acaparare de sclavi, pămînt și bogății. Sa va arăta cum mai întîi au apărut detașamente înarmate și apoi armata propriuzisă ca instrument de apărare a statului exploatare. Profesorul are datoria să arate că știința marxist-leninistă ne dă și definiția clară a războiului: războiul este o continuare a politicii interne și externe, practică prin mijloace violente³.

O contribuție valoroasă o aduce Lenin, care arată că: „...orice război este legat indisolubil de acea orînduire politică din care decurge. Aceeași politică pe care un anumit stat, o anumită clasă dinăuntrul acestui stat a dus-o în decursul unei perioade îndelungate înainte războiului, această clasă o continuă neapărat și inevitabil și în timpul războiului, schimbînd doar forma de acțiune“⁴.

Această definiție ne ajută să-i facem pe elevi să înțeleagă cauzele și caracterul războaielor. Analiza trebuie făcută în profunzime, căutînd esența lor de clasă; nu ne putem mulțumi cu o simplă prezentare a evenimentelor din ajunul declanșării conflictelor armate, riscînd astfel să ajungem la concluzii greșite și să considerăm anumite incidente care le-au provocat drept cauze adînci. Ce ar însemna să prezentăm conflictul dintre Siracuză și mamertini drept cauză a războaielor punice; sau conflictul dinastic dintre Franța și Anglia drept cauză a războiului de 100 de ani; sau asasinarea lui Franț Ferdinand, moștenitorul tronului austriac la Sarajevo, drept cauză a primului război mondial?

De aceea, este necesar să urmărim politica premergătoare a statelor respective într-o perioadă mai mare de timp și să ținem întotdeauna seama că viața politică reflectă lupta dintre clase, că este determinată de situația economică, de necesitățile vieții materiale.

Astfel, în prezentarea primului război mondial la clasa a X-a, vom porni de la faptul că la sfîrșitul secolului al XIX-lea o serie de state, ca S.U.A., Germania, Japonia vor cunoaște salturi în dezvoltarea lor economică. Referindu-ne la Germania vom arăta cum a reușit să ocupe al doilea loc în lume, datorită unor condiții favorabile: își

¹ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, Editura Politică, București, 1959, pp. 165—166.

² *Bazele filozofiei marxiste*, Editura Politică, București, 1962, p. 635.

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 24, Editura Politică, București, 1959, p. 396

⁴ *Ibidem*, p. 396.

lărgise piața internă prin crearea statului unitar, acaparase bogățiile din Silezia și regiunea renană, jefuise poporul francez cu 5 miliarde franci aur în urma războiului franco-prusac, exploatase nemilos clasa muncitoare, făcuse o serie de invenții etc. Toate acestea au contribuit la desăvârșirea revoluției industriale și la apariția unei serii de uniuni monopoliste: Krupp, I. G. Farbenindustrie ș. a.; capitalul german pătrundea cu repeziciune în țările balcanice, în Extremul Orient și în America de Sud. Germania a devenit, într-o perioadă scurtă de timp, o mare putere economică și militară, principala concurență în lupta pentru o nouă reîmpărțire a lumii.

Un alt exemplu: în capitolul războaielor punice, vom urmări dezvoltarea celor două state care se afirmaseră în bazinul Mării Mediterane în secolul al III-lea î.e.n., Cartagina și Roma. Cartagina, considerată de Marx și Engels printre centrele comerțului mondial din antichitate, se impusese ca o forță economică, bazată pe un sclavaj larg dezvoltat și pe practicarea comerțului de tranzit. Roma, în plină dezvoltare economică și politică, stăpinea întreaga Italie de la Strimtoarea Mesinei în sud pînă la Rubicon și granița Galliei Cisalpine, și continua politica de cucerire, îndreptîndu-și privirile spre Sicilia, insulă bogată și fertilă, grînarul bazinului apusean al Mediteranei. Cele două mari puteri se vor ciocni în lupta lor pentru supremație economică și politică, dînd naștere unor războaie sîngeroase: războaiele punice.

În lecția *Unificarea Germaniei*, în care este prezentat războiul franco-prusac (1870—1871), urmărindu-se politica lui Napoleon al III-lea în timpul „imperiului autoritar“ (1852—1860) și a „imperiului liberal“ după 1860, profesorul va scoate în relief: contradicțiile puternice de clasă, care zguduiau Franța; afirmarea mișcării muncitorești, ca o forță: ideile marxiste, care luminau din ce în ce mai mult conștiința proletariatului francez; lupta lui, cu vădit caracter politic; grevele, care se înmulțeau; activitatea secției Internaționalei I de la Paris, care se întărește cu toate încercările lui Napoleon al III-lea de a o desființa; arestările și procesele intentate care prilejuiau afirmarea combativității clasei muncitoare ș. a.

Contradicțiile dintre burghezie și proletariat se ascut continuu: „este un duel pe viață și pe moarte între noi și lege: legea va sucumba pentru că ea este rea. Dacă nu ați putut să ne ucideți în 1868, cînd eram puțini, credeți că o veți putea face acum cînd sîntem mii? Puteți lovi fără a putea stînge ideea, pentru că ea va supra-viețui oricărui soi de persecuție“¹. Comentîndu-se cu ajutorul clasei aceste relatări făcute cu ocazia celui de-al III-lea proces al secțiunii franceze a Internaționalei I, se va trage concluzia că Napoleon al III-lea nu putea stăvili nemulțumirile și avîntul maselor: încercările de a face anumite concesii dădeau greș; pozițiile în interior i se su-

¹ Vezi D. Rosenzweig, *Comuna din Paris*, Editura Tineretului, București, 1958, p. 122.

brezeau și împăratului nu-i rămânea decît să-și salveze situația dinăuntru printr-o victorie în afară. Conflictul era dorit și așteptat în aceeași măsură de adversar — Prusia.

Analizînd în felul acesta politica practică de diferite state în perioade premergătoare declanșării conflictelor armate, vom scoate în evidență cauzele adînci, scopul și participarea diferitelor clase sau pături sociale. Astfel, vom reuși să precizăm cu claritate caracterul războaielor.

În cadrul lecțiilor de istorie modernă și contemporană, de cîte ori se va ivi prilejul, vom arăta că burghezia consideră toate războaiele purtate de ea drept războaie juste, ca fiind duse în numele întregii națiuni sau pentru răspîndirea culturii în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. Este pentru ea un mod de justificare a războaielor de dominație și subjugare a popoarelor, de consolidare a situației, de înăbușire a luptelor de eliberare națională și socială. Toate aceste războaie sînt nedrepte, fiind o continuare a politicii reacționare a claselor conducătoare din statele bazate pe exploatare. Elevilor li se va reaminti că asemenea războaie au existat în orînduirea sclavagistă, feudală, capitalistă, luînd anumite aspecte în imperialism: războiul peloponesiac, războaiele purtate de Alexandru Macedon, războaiele punice, războaiele de cucerire a Daciei, cruciadele, expedițiile mongolilor, luptele turcilor pentru cîmpirea popoarelor din sud-estul Europei, războaiele napoleoniene, războaiele purtate de Anglia, S.U.A. și Franța pentru extinderea dominației coloniale, al doilea război balcanic, primul război mondial etc.

Istoria omenirii cunoaște însă și numeroase războaie drepte, purtate împotriva claselor exploatare pentru cauza nobilă a eliberării naționale, pentru apărarea cuceririlor clasei muncitoare, a socialismului.

Putem menționa luptele de eliberare duse de poporul francez în timpul războiului de 100 de ani, războaiele husite, luptele de eliberare ale cnezatelor rusești împotriva tătarilor, a suedezilor și a cavalerilor teutoni, războiul de independență a coloniilor americane, lupta poporului francez contra cîmpitorilor prusaci, războiul civil purtat de tînărul stat sovietic, marele război pentru apărarea patriei, lupta de eliberare a popoarelor în epoca contemporană.

Istoria patriei noastre oferă numeroase ilustrări: luptele poporului dac împotriva cîmpitorilor romani, războaiele de apărare purtate împotriva turcilor de Mircea cel Bătrîn, Ioan de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, războiul de independență ș.a.

Profesorul, pornind întotdeauna de la baza economică, de la interesele politicii diferitelor state, prinse în conflicte armate, va preciza cu ușurință caracterul luptelor, acesta putînd uneori a fi scos chiar de către clasă. Atunci vom considera formată o concepție marxist-leninistă, cînd elevii vor putea să aprecieze, pe baza materialului expus de profesor, dacă războiul este purtat în interesul majorității, deci un război just, sau în interesul minorității reprezentată de păturile reacționare, deci nejust.

La clasele mai mari, se poate face cunoscută părerea lui Lenin referitoare la această problemă: „Dacă războiul este dus de clasa exploatatorilor, în scopul consolidării dominației sale de clasă, acesta e un război criminal și într-un astfel de război «defensionismul» este o mîrșavie și o trădare a socialismului. Dacă războiul este dus de proletariat... în interesul întăririi și al dezvoltării socialismului, atunci războiul este legitim și sfînt”¹.

Se întîmplă uneori să nu apară suficient dezvoltat caracterul unor expediții-războaie. Profesorul are datoria să înlăture vălurile care maschează acele fenomene, explicînd elevilor cauzele reale, arătîndu-le cum cercurile conducătoare, în mod intenționat, caută să inducă în eroare masele trimise în luptă. Ne vom referi, de exemplu, la cruciade: biserica catolică a justificat acele expediții de jaf ca fiind „împlinirea unei înalte datorii morale“, eliberarea „sfîntului mormînt“ de sub ocupația musulmană. Dacă ne-am mulțumi cu această simplă afirmație și am trece la prezentarea cruciadelor, am da evenimentelor un înveliș mistic și nu am reuși să formăm o concepție științifică privind caracterul acestor cruciade. Se poate face și o altă greșeală: aceea de a menționa fugitiv că nu motivele religioase au dus la expedițiile cruciadelor, dar fără a ilustra această afirmație cu fapte concrete. De aceea, la tema amintită, avînd în vedere scopul pe care trebuie să-l urmărim, și anume prezentarea caracterului prădalnic al acestor expediții, se poate folosi, pentru motivare, un paragraf al discursului rostit de Conciliul de la Clermont:

„Pămîntul pe care îl ocupați a devenit neîncăpător din cauza numărului vostru mare. El nu este bogat și abia dacă dă piinea celor care lucrează... Porniți spre sfîntul mormînt, smulgeți pămîntul acela din mîinile necredincioșilor și supuneți-vi-l. Cine este îndurerat și sărac aici, acolo va fi bogat”².

Este un îndemn evident la jefuirea bunurilor materiale în cadrul campaniilor. În continuare, într-un alt moment al lecției cu privire la ocuparea Ierusalimului, se poate vorbi despre masacrarea populației, chiar a „fraților lor creștini“. Cronicile contemporane amintesc despre fapte ca acestea: uciderea celor 10 000 de oameni, în templul lui Solomon, singele curgînd și sîroaie pînă aproape de glezne, omorîrea deopotrivă a copiilor și a femeilor, devastarea orașului și a caselor de toate bogățiile lor. Iar în timpul celei de a IV-a cruciade, elevii vor reține că scopul inițial a fost cu totul neglijat. Ierusalimul nu mai prezenta un punct de atracție; centrul îl constituia Constantinopolul: oraș cu ziduri și turnuri mărețe, cu palate și biserici strălucitoare, cu străzi numeroase, încît și cel mai îndrăzneț bărbat să se cutremure în fața lui, după cum ne relatează un martor ocular. Se poate folosi descrierea cronicarului Nicetas Akominatos privind devastarea celui mai important dintre monumente, biserica Sf. Sofia. Obiectele pre-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, Editura Politică, București, 1959, pp. 315—316.

² *Istoria Universală*, vol. 3, Editura Științifică, București, 1960, p. 319.

țioase, de o frumusețe uimitoare, au fost tăiate în bucăți și împărțite soldaților; pentru căratul cantităților enorme de aur și argint care împodobeau piesele rare și artistic lucrate au fost aduse în pridvor cai și catiri. Personalul mănăstirilor, călugării și călugărițele au jefuit și schingiuit deopotrivă cu „necredincioșii“¹. Arătându-se elevilor în ce fel cruciadele au provocat distrugerea și dispariția unor orașe remarcabile, a unor opere de artă de valoare universală și masacrarea a mii de vieți omenești, caracterul lor cotropitor va apărea cu claritate.

Istoria ne-a dovedit că în decursul războaielor, caracterul acestora poate să se modifice. În temele cu privire la Franța între 1789—1815, vom prezenta campaniile purtate în timpul revoluției burgheze, al directoratului, al consulatului și al imperiului, avînd o grijă deosebită asupra felului în care elevii vor înțelege caracterul acestor războaie. Campaniile purtate în timpul Revoluției Franceze sînt pe deplin justificate. Tînărul stat burghez care constituie un factor progresist în comparație cu învechitul edificiu feudal își apăra dreptul la viață, avînd de înfruntat coaliția statelor feudale, sprijin al reacțiunii interne. În lecțiile privind cele două faze ale revoluției burgheze din Franța, se va arăta și se va urmări caracterul just al războaielor purtate de tînărul stat, subliniindu-se clanul revoluționar al poporului francez. care răspundea chemării „patria în primejdie“, prin lozincă: „să învingem ori să murim“. În acele clipe grele, salvarea a venit de la popor. Cuvintele iacobinului Danton, de la tribuna adunării legislative, se răspindeau pretutindeni: „nimeni, cînd patria se află în primejdie, nu are dreptul de a refuza să o slujească, fără să fie declarat infam și trădător de patrie... Clopotele care sună dau semnalul de alarmă în toată Franța... Ca să învingem, domnilor, ne trebuie îndrăzneală, iar îndrăzneală, mereu îndrăzneală și Franța va fi salvată“².

Zeci de mii de voluntari, flămînzi, prost echipați, cu saboți sau desculți, dar plini de entuziasm, au plecat să-și apere patria, răsunîndu-le refrenul Marsiliezii lui Rouget de Lisle:

Haideți copii ai patriei,
Ziua gloriei a sosit...
Formați batalioane...

Armata nouă a Franței revoluționare, condusă de ofițeri ridicați din rîndurile poporului, va repurta biruința de la Valmy, la 20 septembrie 1792. Ceea ce a dus tînăra armată din victorie în victorie, în fața unei armate cu tradiție cum era cea prusacă, a fost dorința nemărginită de a-și apăra pămîntul sfînt al patriei, de a salva revoluția arătîndu-și vigoarea. Vom încheia această parte a lecției, citînd cuvintele lui Goethe: „E prima victorie a popoarelor împotriva regilor...“

¹ *Istoria Universală*, p. 325.

² Jules Isaac, *Revolution Empire*, Hachette, Paris, 1929, p. 107.

Din acest loc și pornind din această zi, începe o nouă epocă în istoria lumii¹.

După Valmy, prusacii sînt alungați peste hotare; luptele continuă pentru eliberarea Belgiei și izgonirea oștilor austriece. Popoarele din jurul Franței își îndreaptă încrezătoare privirile spre ea, solicitîndu-i ajutorul în doborîrea regimurilor despotice.

Victoriile repurtate au dat însă un nou semnal de alarmă statelor coalizate împotriva Franței revoluționare, organizînd ofensive pe linia Pirinei—Alpi—Rin—Luxemburg—Belgia. Cele nouă state coalizate au adus o armată de aproape 500 000 de soldați, care se afla în fața unui efectiv de voluntari francezi, redus la jumătate, după victoria de la Valmy.

În noua situație critică pentru Franța, erau necesare măsuri energice, categorice, care se vor concretiza în timpul dictaturii iacobine. În timp ce tinerii din marea burghezie ezitau în a-și da concursul pentru front, găsind diferite pretexte, masele populare răspundeau cu promptitudine decretului de înrolare a tinerilor între 15—25 ani. Lipsa de instruire militară va fi compensată cu elanul lor fără margini în apărarea patriei. Tactica folosită era aceea a ofensivelor repetate, fulgerătoare, fără încetare. Cadre noi se ridică: generalul Hoche, Carnot ș.a. Cele patrusprezece armate revoluționare obțin succese și în primăvara anului 1794 victoriile Franței sînt definitive: războiul se mută pe teritoriul străin, campaniile continuînd dincolo de Rin.

Dar, în interiorul Franței, la Paris, se petrecuse între timp lovitura de la 9 Thermidor. Marea burghezie punînd mîna pe putere, va culege pe front roadele victoriilor pregătite și susținute de iacobini prin sacrificii: „În șaptesprezece luni de campanie, armata franceză cucerise douăzeci și șapte de victorii mari, susținuse o sută douăzeci de bătălii, ucisese optzeci de mii de adversari și luase cincizeci de mii de prizonieri, ocupase o sută șaptezeci și cinci de orașe și localități fortificate, capturase trei mii opt sute de tunuri și șaptezeci de mii de puști“².

Infrîngerile suferite și oboseala soldaților din timpul acestor campanii interminabile au agravat situația membrilor coaliției, ajungîndu-se la destrămarea ei. Astfel, se vor încheia păci separate cu Prusia, Olanda și Spania.

În mod deosebit, trebuie să se scoată în evidență pacea de la Basel din 5 aprilie 1795, încheiată cu Prusia, prin care se recunoaște Rinul drept hotar între ea și Franța republicană. Elevii trebuie să înțeleagă că această pace a constituit momentul culminant al războaielor drepte, purtate de poporul francez pentru apărarea cuceririlor revoluției începută în 1789.

¹ Vezi D. Almaș, *Căderea Bastiliei*, p. 364.

² D. Almaș, *op. cit.*, p. 671.

Din acel moment (1795), campaniile ce-au urmat vor constitui o reflectare a politicii practicate de marea burghezie ajunsă la putere în urma loviturii din 9 Thermidor.

Politica acaparatoare de cuceriri teritoriale a marii burghezii franceze începe să schimbe caracterul războiului; dintr-un război just de apărare, se transformă într-un război de cotropire. Se remarcă preocuparea de a se exploata noile teritorii cucerite și de a se dirija bogățiile acaparate spre Franța; unitățile se vor susține din jefuirea și resursele locuitorilor ținuturilor ocupate.

Soldații susținători ai acestor campanii, dornici de a se întoarce la căminele lor, sînt transformați în instrumente de cucerire ale burgheziilor franceze. Astfel, treptat, se va stinge și elanul revoluționar al soldaților, o dată cu schimbarea caracterului războiului. Acele lozinci admirabile care au entuziasmat poporul chemat sub arme, vor fi înlocuite în timpul directoratului, consulatului și imperiului cu chemări provocatoare, inumane: „războiul să se hrănească prin război“.

Interesele marii burghezii, al cărei exponent a fost Napoleon Bonaparte, au împins Franța împotriva Europei feudale în descompunere, care nu s-a putut apăra în fața acestui mare comandant de armate. Dar, iată, Napoleon nu a putut să prevadă că înfrîngerea acestor state, dublată de o subjugare a popoarelor, va duce la ridicarea unui val puternic de mișcări de eliberare națională.

Este indicat să se folosească și să se comenteze un citat din lucrarea acad. E. V. Tarlé *Napoleon*, referitor la războiul partizanilor spanioli împotriva invadatorilor francezi. Aici, Napoleon se izbea pentru întia oară de un inamic cu totul aparte, un inamic cu care pînă atunci nu mai avusese de-a face: „...În fața lui se ridicau îndîrjiți țărani din Asturia înarmați cu cuțite, ciobani în zdrențe din Sierra Morena, purtînd puști ruginite, meșteșugarii-muncitori cu gînjuri și lungi pumnale ascuțite... Nu știa (și nimeni în lume nu știa atunci) că tocmai acești «zdrențăroși» erau acei care începuseră să sape prăpastia în care avea să se prăbușească marele imperiu napoleonian“¹.

În continuare, prezentîndu-se campania din 1812 din Rusia, se va preciza că lupta a luat forma unui adevărat „război popular“, de rezistență. Țărani intrau în detașamente organizate, se jertfeau eroic în bătălii și astfel au pecetluit soarta acestei campanii și a celor următoare, marcînd înfrîngerea definitivă. „Dispariția lui din arena istoriei a avut asupra contemporanilor efectul încetării bruște a unui uragan ce bîntuise îndelung, cu o furie nemaipomenită“².

Lenin a tras o concluzie clară, precisă asupra evenimentelor din Franța în această perioadă a războiului național: „Războiul național poate să se transforme într-un război imperialist și invers. De exemplu: războaiele din perioada marii revoluții franceze au început

¹ E. V. Tarlé, *Napoleon*, pp. 247—248.

² *Ibidem* p. 510.

ca războaie naționale și au avut acest caracter. Aceste războaie au fost revoluționare: apărarea mării revoluții împotriva unei coaliții de monarhii contrarevoluționare. Când însă Napoleon a creat imperiul francez, cotropind o serie întreagă de state naționale și viabile din Europa, care se formaseră de mult, atunci războaiele franceze naționale s-au transformat în războaie imperialiste, care au generat *la rîndul lor* războaie de eliberare națională *împotriva* imperialismului lui Napoleon¹.

O altă problemă, care trebuie să stea în centrul atenției profesorilor în vederea formării unei concepții științifice asupra problemei războiului și a păcii, este apariția unui nou tip de războaie în imperialism, pentru reîmpărțirea lumii. Lenin are meritul de a fi clarificat această problemă. Contradicțiile dintre uniunile monopoliste și dintre statele imperialiste, din cauza dezvoltării inegale și în salturi, duc la dezlănțuirea a numeroase conflicte armate, în goana pentru profituri maxime, pentru înlăturarea concurenței, pentru extinderea dominației.

Războaiele imperialiste sînt în același timp un prilej pentru cercurile monopoliste de a abate atenția clasei muncitoare de la lupta pentru rezolvarea contradicțiilor de clasă existente. Aceste teze vor fi însușite de către elevi în predarea unor lecții, ca *Statele Unite ale Americii la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*. În politica lor externă din perioada amintită, imperialiștii americani au căutat să acapareze colonii de la spanioli: Cuba, Porto-Rico etc. În aceste condiții au declanșat războiul americano-spaniol din 1898, care deschide seria războaielor imperialiste, continuînd prin „politica porților deschise” și înăbușirea răscoalei boxerilor în China, prin acapararea țărilor asiatice și subordonarea Americii Latine.

Noțiunea clară de război imperialist va reieși și în lecția *Anglia la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în care elevii vor lua cunoștință de caracterul imperialismului englez—imperialism colonialist. Singerosul război purtat contra burilor din Transvaal și Orange, între 1899—1902, este un război imperialist purtat de burghezia engleză pentru surse și materii prime (bogate zăcăminte de diamante și aur) și lărgirea pieței de desfacere a numeroaselor produse ale industriei engleze. Apărarea eroică de către buri a independenței i-a făcut pe colonialiști să recurgă la metode neomenești de exterminare, reușind, în cele din urmă, să pună stăpînire pe Africa de Sud.

În imperialism, războaiele cu caracter oarecum local pot să se transforme în războaie de mari proporții, care să antreneze zeci de state — luînd amploarea unor războaie mondiale. Puterea economică și politică a lumii imperialiste se află concentrată în mîna unui grup restrîns, care-și asumă rolul de conducător asupra unora din statele mai mici, aduse în stare de dependență. De aceea, cînd unele din

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, Editura P.M.R., București, p. 303.

marile puteri imperialiste declanșează războiul de reîmpărțire a lumii, sînt atrase de la sine și statele mai mici, ale căror interese se împletesc cu interesele statelor beligerante. Declanșarea unui război de către statele imperialiste, oricît de mic, în orice colț al lumii, constituie un pericol pentru securitatea tuturor popoarelor. În lecțiile privind cele două războaie mondiale, profesorul, precizînd grupările participante, ieșirea unor state din neutralitate, deschiderea fronturilor în diferite continente și colțuri ale lumii, deci pe bază de exemple concrete, are ocazia să arate felul în care războiul imperialist începe să ia proporțiile unui conflict mondial.

Totodată, vom arăta contribuția valoroasă a lui Lenin, cu ocazia Congresului de la Stuttgart (1907) a Internaționalei a II-a în amendamentul adus rezoluției propuse de Bebel: „Dacă războiul amenință să izbucnească, este datoria clasei muncitoare și a reprezentanților ei parlamentari, sprijiniți de activitatea Biroului internațional (socialist), să depună toate eforturile pentru a împiedica izbucnirea războiului prin măsurile pe care le consideră cele mai eficace, măsuri care, firește, variază în raport cu intensificarea luptei de clasă și cu situația politică generală.

Dacă cu toate acestea războiul izbucnește, este datoria clasei muncitoare și a reprezentanților ei parlamentari din țara în cauză să intervină pentru rapida lui încetare și să facă tot ce le stă în putință pentru a folosi criza politică și economică cauzată de război în scopul de a ridica popoarele și a grăbi astfel răsturnarea clasei capitaliste de la putere¹.

Cu ocazia explicării *Primului război mondial*, se va arăta tactica stabilită la Congresele Internaționalei a II-a la Stuttgart (1907), Copenhaga (1910), și Basel (1912), ca partidele social-democrate să condamne și să se împotrivescă declanșării războiului. Totuși, conducătorii oportuniști ai partidelor social-democrate din diferite țări au susținut politica agresivă a propriilor state, „apărarea patriei”, votînd credite de război. Astfel Internaționala a II-a, dominată de conducători oportuniști, se situează de fapt pe linia alianței cu propria burghezie națională. Singurul partid care a rămas pe o poziție justă revoluționară, a fost partidul bolșevic în frunte cu Lenin, care a demascât politica Internaționalei a II-a, devenită falimentară și a lansat chemarea transformării războiului imperialist în război civil. Conferința socialistă internațională de la Zimmerwald (august 1915) și apoi la Kienthal a adus o contribuție importantă în această problemă, iar practica revoluționară ulterioară a demonstrat temeinicia ei.

Formarea unei noțiuni clare asupra războiului în societatea bazată pe clase antagoniste dă putință elevilor să înțeleagă că o dată cu existența unei orînduiri socialiste, lipsită de exploatare, dispar cauzele și condițiile care generează acest fenomen.

¹ Vezi W. Z. Foster, *Istoria celor trei Internaționale*, Editura Politică, București, 1958, pp. 241--242.

Analiza temeinică a situației contemporane va permite profesorului să prezinte teza fundamentală a epocii noastre, în această problemă, teză care constituie o îmbogățire a învățaturii marxist-leniniste asupra războiului și a păcii, formulată cu ocazia celui de-al XXI-lea Congres al P.C.U.S. : „În felul acesta — arată N. S. Hrușciov — încă înainte de victoria deplină a socialismului în lume, și în condițiile menținerii capitalismului într-o parte a lumii, se va ivi posibilitatea reală de a elimina războiul mondial din viața societății“¹.

În măsura în care elevii vor fi izbutit să-și formeze o concepție științifică asupra războiului, ei au drumul deschis spre o înțelegere corespunzătoare și a ideii de pace. Nu trebuie să le ascundem că în istoria lumii perioadele de pace au fost puține; ba mai mult, că poate n-a existat până acum nici o perioadă de pace îndelungă și adevărată, în care societatea omenească să fi avut puțința de a realiza în liniște capacitatea ei creatoare, în diferite domenii. Deopotrivă, trebuie să-i ajutăm să înțeleagă că nu toate acțiunile din istorie, purtând într-un fel sau altul titlul de pace, s-au apropiat de esența faptului, cu atât mai mult de realizarea lui. Ne gândim, de exemplu, la *pax Augusta*, celebrată în lucrările istoricilor oficioși de la Roma, propagată de istoriografia burgheză ca o perioadă de liniște și de creație. În realitate, denumirea cuprindea o lozincă, de natură să ascundă în spatele formulării ei, pe placul unei societăți oboșite de războaie, o politică de noi cuceriri, de înăbușiri în sânge a populațiilor răsculate și de legislații menite să consolideze cezarismul roman. Ne gândim, de asemenea, la lozincă proclamată de Napoleon al III-lea : „Imperiul înseamnă pacea“; faptele ne-au arătat ce a însemnat efectiv această pace : o politică condusă de elita militară bonapartistă, inspirată din umbră de interesele marilor bancheri și industriași și concretizată prin războaie de cucerire în Europa, Asia și America.

Trebuie, pe cât posibil, să arătăm elevilor că străduința de pace a preocupat mințile multor scriitori și gânditori, unii dintre ei reprezentând filozofii idealiste, alții însă, integrați în mișcări și curente progresiste, cu largi ecouri politice și sociale. Ne referim, anume, la comediile lui Aristofan, la scrierile *Despre război și pace* ale lui Erasmus, la ideile de pace ale lui J. J. Rousseau, la iluminismul lui Voltaire ș.a.

Elemente de natură să imprime în spiritul elevilor ideea de pace pot fi găsite în numeroase lecții de istorie. Nu vom pierde din vedere să arătăm că gândirea pacifică și antirăzboinică s-a dezvoltat tocmai în epoci mai stăpinite de războaie și mai apăsate de calamitățile acestora. Mai cu seamă, pentru scopul urmărit, trebuie să folosim pe larg lecțiile de cultură, reliefând ideea că în orice act adevărat de cultură, aspirația spre pace este o trăsătură constitutivă.

Să încercăm dezvoltarea acestei idei într-un exemplu definit : lecția despre *Renaștere-umanismul*. Mai întâi vom arăta că Renaș-

¹ N. S. Hrușciov, *Cu privire la cifrele de control ale dezvoltării economiei naționale a U.R.S.S. pe anii 1959-1965*, Editura Politică, București, 1959, p. 91.

terea a fost posibilă într-un cadru de activități omenești, prin natura lor contrarii fenomenelor de război: dezvoltarea economică, perfecționarea tehnicii, mari descoperiri geografice, invenția tiparului, observarea naturii și cunoașterea experimentală a faptelor, cercetări în arhive și biblioteci ș.a.

Umanismul, privit ca o nouă concepție despre om și despre forța lui creatoare, reprezintă un protest hotărît împotriva acelor instituții feudalo-bisericești, care considerau că pentru orice clătinare a privilegiilor lor puteau porni cu ușurință războaie, jertfind în acestea oricâte vieți și străduințe omenești. Redesteptarea interesului pentru cultura antică, cu scoateri din uitare ale textelor clasice, cu reconstituiri, traduceri și interpretări ale acestor texte, cu interes pentru literatură și pentru studii istorice — presupun o gândire care, la adăpost de furtuni și de obsesii războinice, se preocupă de a restitui omului propria lui creație și încrederea în el însuși.

Dar, să nu limităm acțiunea de pace a umanismului doar la munca de bibliotecă, ci s-o urmărim și în participarea ei la frământările politice ale epocii. Într-o epocă tulburată de condotieri, de armate mercenare, de ambiții nemăsurate, de apeluri la puteri străine, de lupte fratricide între orașe-state, de papi minuind deopotrivă crucea ca și spada (Iuliu al II-lea), de acțiuni care pe de o parte încurajau cultura pentru ca pe de altă parte s-o distrugă, umanismul încearcă, prin protestele sale, să readucă liniște, creînd premise de pace.

Într-un alt moment al lecției, trecînd în revistă figuri caracteristice de mari umaniști, avem din nou prilejul să reliefăm ideea de pace, amintind scrierea lui Erasmus *Despre război și pace* și ilustrînd printr-un citat ca acesta: „În timp de pace ca și acum asupra lumii a strălucit o nouă primăvară, se cultivă ogoarele, grădinile reînverzesc, pasc turme zburdalnice, se clădesc ferme, se construiesc orașe noi, cele ruinate se restaurează, se împodobesc și se măresc cele construite, bogățiile cresc, plăcerile sporesc, legile au deplină forță, înfloresc arta guvernării, religia este plină de strălucire, dreptatea este respectată, omenia este prețuită, măiestria meșteșugarilor se perfecționează... înfloresc pasiunea pentru artele liberale, tinerețea se cultivă. bătrînii se bucură de odihnă liniștită, fetele se căsătoresc sub zodii bune, tinerele mame se laudă cu nașterea de odrasle. Cei buni prosperă, cei răi greșesc mai puțin.

O dată ce însă bîntuie sălbatica furtună a războiului, dumnezeule nemuritor, o chemare imensă de nenorociri ocupă, inundă, distruge totul! Turmele sînt împinse din urmă, sînt călcate în picioare semănăturile, țărani sînt uciși, fermele sînt arse, orașe foarte înfloritoare construite în atîtea secole sînt făcute una cu pămîntul, dintr-o singură furtună“¹.

În comentarea citatului va trebui să reliefăm importanța scrierii, prin felul cum ne redă tabloul ravagiilor provocate de războaie, în

¹ Erasmus, *Despre război și pace*, Editura Științifică, București, 1960, p. 57.

antiteză cu binefacerile păcii. În concluzia lecției, printre altele, va trebui să subliniem că opera de cultură ne creează, pe lângă obligația de a o cunoaște și a o caracteriza, și pe aceea de a o păstra, la adăpost de distrugerile războaielor. În aceeași ordine de idei, aceea de a forma la elevi o concepție științifică despre pace, va trebui să precizăm în ce măsură războiul e dorit de cei puțini, în vreme ce pacea reprezintă o necesitate vitală și aspirațiile maselor populare. Cei dintii îl doresc și îl întretin din porniri acăparatoare de îmbogățire și de putere; masele populare asupra cărora apasă greul războaielor au nevoie de pace pentru munca lor productivă și pentru apărarea lor împotriva asuprii. Vom întregi această idee, arătând că masele populare, așa cum se ridică împotriva războaielor de jaf și cucerire, tot așa, nu pot accepta orice fel de pace, și anume cele încheiate în umbra cabinetelor, din calcule și interese diplomatice. Cu ocazia păcii dezastruoase din 1763, încheiată la Paris de Ludovic al XV-lea în urma războiului de șapte ani, poporul își manifesta indignarea și protestul, strigând pe străzi despre rege: „prost ca pacea”. Armistițiul din 28 ianuarie 1871, în războiul franco-prusac a fost primit de populația Franței cu revoltă și cu hotărîrea de a continua lupta, peste trădarea oficială a guvernului.

Și la noi, pacea separată de la Buftea-București din 1918 a trezit în rindul maselor populare sentimente de refuz și îndirjire.

La lecțiile corespunzătoare din istoria modernă și contemporană se va analiza poziția consecventă a clasei muncitoare față de problema păcii.

Tratindu-se despre Internaționala I, putem reliefa ideile din *Manifestul constitutiv*, privitoare la unirea și colaborarea frățească a proletariatului pentru o politică de pace: „Lupta cruntă a clasei muncitoare presupune lupta pentru eliberare, dar și împotriva unei politici externe ce urmărește proiecte criminale și ațîță prejudecățile naționale, varsă singele poporului și-i risipește averea în războaie criminale”¹.

Deci lupta pentru pace se înscrie în planul grandios al luptei generale a proletariatului.

Această linie indicată de Internaționala I a fost aplicată de către mișcarea muncitorilor din diferite țări. Se poate da ca exemplu atitudinea muncitorilor din Franța și Germania, de împotrivire, în preajma declanșării războiului franco-prusac, pe care-l stigmatizează în felul următor: „Războiul pentru o chestiune de preponderență sau pentru o dinastie nu poate fi în ochii muncitorilor decît o prostie criminală.

Contra proclamațiilor războinice ale celor care se răscumpără de la «tributul de sînge» și nu văd în nenorocirea publică decît un

¹ K. Marx - F. Engels, *Opere alese*, vol. I, Ed. P.M.R., 1949, pp. 334-335.

prilej de speculații noi, protestăm cu hotărîre, noi cei care avem nevoie de pace și de muncă“¹.

Statul sovietic, primul stat din lume al muncitorilor, s-a născut sub lozincă păcii. Vom arăta în lecția respectivă că din primul moment al existenței sale, puterea sovietică s-a adresat țărilor beligerante cu chemarea de a înceta războiul. De atunci și pînă în zilele noastre, istoria statului sovietic este dominată de o politică a păcii, menită să pună în valoare forțele creatoare ale poporului, educat în spiritul patriotismului și internaționalismului socialist.

În măsura în care elevii își vor fi format o concepție științifică asupra războiului și a păcii, ei sînt în situația de a înțelege că în zilele noastre războiul poate fi preîntîmpinat, că e posibilă conviețuirea pașnică și că omenirea poate întrevădea ajungerea ei la o pace veșnică, așa cum arată Programul P.C.U.S. : „Comunismul îndeplinește munca istorică a izbăvirii tuturor oamenilor de inegalitate socială, de toate formele asupririi și exploatării, de ororile războiului, și instaurează pe pămînt Pacea, Munca, Libertatea, Egalitatea, Frăția și Fericirea tuturor popoarelor“².

Aspecte educative în formarea ideilor de pace și prietenie între popoare, la orele de istorie. Educarea elevilor în spiritul prieteniei între popoare este o altă sarcină de răspundere a școlii, în țările socialiste. Nu putem concepe formarea unei noțiuni juste asupra păcii, fără raportarea directă la prietenia între popoare.

Încă de la Congresul Internațional al II-a de la Stuttgart (1907), Lenin asocia teza lui cu privire la lupta împotriva războiului prădător, de necesitatea cultivării unor idei corespunzătoare în rîndul tinerei generații, precizînd : „Este de asemenea de datoria lor (a muncitorilor) să vegheze ca tineretul proletar să fie educat în spiritul frăției între popoare și al socialismului...“³.

Lecțiile de istorie conțin un material vast din care se pot desprinde nenumărate momente ale prieteniei între popoare, de-a lungul veacurilor, cimentată, îndeosebi, în lupta pentru libertate și independență.

Istoria patriei ne dă prilejul să ne oprim asupra unor exemple concludente : participarea oștilor lui Mircea la lupta de la Nicopole ; participarea ostașilor moldoveni, alături de cei ruși, lituanieni și polonezi, împotriva cavalerilor teutoni, pe timpul lui Alexandru cel Bun ; campaniile lui Ion de Hunedoara, la care participă deopotrivă romîni din cele trei țări, unguri, sîrbi și polonezi, împotriva invaziei turcești. Un capitol important îl constituie relațiile dintre poporul român și cel rus, din timpurile cele mai îndepărtate, cunoscînd ridicarea acestei prietenii pe o treaptă superioară în zilele noastre, prin țelu-

¹ K. Marx—F. Engels, *op. cit.*, pp. 500—501.

² Congresul XXII al P.C.U.S., Editura Politică, București, 1962, p. 332.

³ William Z. Foster, *Istoria celor trei Internaționale*, p. 238.

rile comune și neîntîlnite în epocile anterioare : construirea socialismului și apărarea păcii.

Considerăm că este indicat, în anumite lecții, să urmărim, ca scop, accentuarea momentelor din lupta comună a popoarelor pentru libertate, consolidînd această noțiune, încercînd să creăm stări emotive puternice, care să ducă la convingeri și la conturarea unei conduite corespunzătoare.

Spre exemplificare, ne vom referi la tema : *Lupta pentru independență la mijlocul secolului al XV-lea*, și anume la perioada privind lupta antiotomană sub conducerea lui Iancu de Hunedoara.

Ca o primă preocupare, vom căuta să valorificăm conținutul, și anume acele părți ale lecției din care reiese frontal unit pe care l-au făcut rominii moldoveni, muntenii și transilvănenii, ungurii, sîrbii și polonezii, în vederea apărării libertății, cu prețul celor mai mari sacrificii. Pentru a înțelege importanța campaniilor, se vor arăta proporțiile pe care le luaseră expedițiile otomane în secolul al XV-lea. Incursiunile turcești continue produceau turburări popoarelor din sud-estul și centrul Europei : în viața economică, în dezvoltarea orașelor, în comerț. Toate se aflau în nesiguranță, în fața unei mari și permanente primejdii. Subjugînd popoarele, turcii nu aduceau nici o contribuție la progresul material și cultural al acestora, ei fiind într-un stadiu mai puțin dezvoltat decît cei cucerii. Contrar, aceste popoare constituiau o bună pradă, o sursă de venituri, puterea otomană căutînd să le exploateze la maximum, prin folosirea forței militare. Se va trage concluzia : gravitatea momentului pune în fața popoarelor înrobite sau amenințate de înrobire, o datorie mai presus de orice, aceea de a-și aduna forțele în lupta pentru apărarea libertății și independenței.

În prezentarea campaniilor, se va reliefa acțiunea comună a oștilor conduse de eroul transilvănean Iancu de Hunedoara. Astfel, la „campania lungă” din Balcani, se alătură transilvănenilor un detașament de trei mii cinci sute sîrbi ; Vlad Dracul trimite cinci mii de munteni. În lupta de la Cîmpia Mierlei (1448), participă opt mii de ostași munteni alături de transilvăneni, urmînd să se unească cu ostașii eroului albanez Skanderbeg ; ș.a. În campaniile purtate participau și cehi, moravi și polonezi. Aceste armate, neomogene în privința compoziției lor, se înfrățesc totuși în luptă, găsind un sprijin în localnicii din Balcani, țărani și ciobani, care le puneau la dispoziție resursele lor modeste pentru aprovizionare. Conținutul trebuie de așa natură înfățișat, încît măiestria profesorului să reușească să creeze stări emotive în rîndurile elevilor. În lecția la care ne referim, putem crea cîteva momente pline de emoție, de pildă, în prezentarea luptei grandioase pentru apărarea cetății Belgradului (1456). Materialul bogat, beletristic, care există în lucrările publicate¹ ne va ajuta în comuni-

¹ I. Lespezeanu și L. Marcu, *Ioan Corvin de Hunedoara* ; Camil Mureșan, *Ioan de Hunedoara și vremea sa etc.*

carea colorată a faptelor. Nu vom încheia lecția, înainte de a fi trecut la câteva verificări, conduse în așa fel încît concluzia privind colaborarea popoarelor din sud-estul și centrul Europei să apară într-o lumină vie și convingătoare.

Din materialele folosite la aceste lecții, elevii trebuie să rămînă cu convingerea că prietenia între popoare nu reprezintă doar un sentiment legat de circumstanțe trecătoare, ci constituie o realitate adîncă și complexă, formată prin colaborări statornice între popoare, în toate direcțiile activității omenești. Vom da ca exemplu prietenia dintre statele socialiste, a căror colaborare în direcție economică, politică și culturală reprezintă în zilele noastre un model de unitate și prietenie între popoare.

Lecțiile de istorie legate de ideea păcii și a prieteniei între popoare trebuie întregite cu elemente de natură să formeze în elevi stări afective. Paralel cu formarea de noțiuni, se cere să tindem și la dezvoltarea de sentimente corespunzătoare, întrucît numai prin sinteza acestor două trăsături se poate ajunge la deprinderi reale de conduită patriotică.

Sentimentele la care ne referim nu pot să apară spontan; ele trebuie să constituie rezultate ale unui proces instructiv-educativ, îndelung întretinut cu grijă prin materiale interesante, prin sugerări vii, prin exemple, prin trăiri ale faptelor și prin solicitarea puterii de simțire a elevilor.

Ne putem ajuta, pentru scopul urmărit, de materiale beletristice și literare. De exemplu, pentru lecția referitoare la campaniile napoleoniene, vom găsi descrieri și ilustrări emoționante în *Napoleon de Pușkin*, în *Borodino* de Lermontov, în *Mizerabilii* de Victor Hugo, în *Război și Pace* de Tolstoi ș.a.

Putem folosi nu numai pasaje din scrierile consacrate, ci și fapte din viața curentă, relatate prin presă, fapte capabile să impresioneze pe elevi prin omenescul și adevărul lor. Un exemplu: cu ocazia deschiderii cursurilor școlii St. Rose of Lima din New Orleans, micul Robby, împlinind 7 ani, a fost admis împreună cu alți cinci copii negri să meargă la școală. Ziua mult așteptată sosi. Robby îmbrăcat cu hăinuțe de sărbătoare, cu ghiozdanul în spate, porni spre școală. În fața școlii însă rămîne uluit: o mulțime de oameni adunați, polițiști, iar pe garduri ard cruci. Ar fi rămas poate multă vreme în această stare, dacă nu ar fi fost trezit la realitate de câteva palme primite pe obraz, însoțite de „carăte-acasă, pui de negru“; Robby se uită speriat; îmbrînciturile continuă. Plin de praf, cu hăinuțele mototolite, se întoarce acasă și cu ochii în lăcrămi o roagă pe bunică să-i talmăcească un cuvînt nedeslușit de el în învălmășeală: „ce este integrare rasială?“ Tensiunea existentă în clasă se simte. După o pauză de cîteva secunde, profesorul trage concluzia: acest caz nu este particular, el constituie unul din numeroasele aspecte ale lipsei de drepturi ale populației de culoare în S.U.A. Întîmplarea micului Robby, povestită cu căldură de către profesor, considerăm că va avea o deosebită valoare instructiv-educativă.

Nu este suficient să transmitem elevilor idei limpezi ; în măsură egală, acestea trebuie întregite prin stări emotive și convingeri ferme. Vom simți că sîntem asupra acestui obiectiv, sau, în orice caz, că ne apropiem de el, dacă elevii ajung în situația ca după ce li s-au prezentat faptele, să desprindă singuri concluzii valabile, să simtă impulsul de a lua atitudinii proprii și, deopotrivă, să caute întregiri și confirmări ale celor învățate și prin alte exemple.

La lecția *România în timpul criminalului război antisovietic*, în partea de exemplificare privind lupta maselor populare sub conducerea P.C.R., vor fi înfățișate, în formă sobră dar susținută prin căldura interioară, lupte și jertfe ale comuniștilor : Filimon Sîrbu, fiu credincios al poporului nostru, care a spus înainte de execuție „primesc moartea pe ochii deschiși, pentru că mor pentru o cauză dreaptă... Trăiască România liberă ! Moarte fasciștilor !“

Iustin Georgescu, student la Facultatea de litere și filozofie din București, a fost arestat în august 1944. În beciurile prefecturii și poliției, el a fost supus la schingiuri bestiale pînă laucidere. Apoi a fost aruncat de la etajul al II-lea al prefecturii, spunîndu-se că s-a sinucis.

Petre Gheorghe a suferit torturi ; i s-a smuls părul de pe cap și apoi a fost trimis în fața Curții Marțiale, fiind executat. În drum spre locul execuției, a strigat celorlalți deținuți politici : „Capul sus ! Noi vom învinge în lupta contra cotropitorilor fasciști !“ El a primit moartea spunînd : „Afară cu ocupanții fasciști, trăiască Partidul Comunist Român“.

În partea de concluzii a lecției va trebui să ne asigurăm că elevii și-au format convingeri, exprimate cu precizie și însuflețire : admirație față de lupta dreaptă a comuniștilor împotriva războiului ; interese pentru acțiunea de solidaritate a popoarelor în lupta lor de condamnare și de demascare a uneltirilor imperialiste ; indignare față de represiunea brutală și neomenească a regimului exploatator, împotriva aspirațiilor la libertate socială și independență națională.

Putem nădăjdui că lecțiile de istorie astfel concepute și conduse nu vor rămîne într-un stadiu teoretic, ci vor avea rezultate vii în acte de conduită capabile să facă din elevii noștri, factori activi ai luptei pentru pace și prietenie între popoare. Vor înțelege că, în raza lor de activitate, cu mijloacele care le stau la dispoziție, prin puterea de a se dedica cu seriozitate și devotament muncii lor de școlari, devin înfăptuitori pe frontul păcii, în rînd cu toți acei care văd pacea, nu numai în litera și în convențiile tratatelor, ci în creația și solidaritatea oamenilor cinstiți și muncitori de pretutindeni.

* * *

Realizarea obiectivelor instructiv-educative despre care ne-am ocupat impune profesorului de istorie sarcini deosebite. Mai mult decît atîta : acesta trebuie să știe că, fără prezența și însuflețirea lui, materialele în

cauză ar rămâne în sfere teoretice, fără puterea necesară de a forma în elevi judecățile și deprinderile de care aceștia au nevoie.

Munca la catedră a profesorului de istorie cuprinde trei aspecte constitutive: științific, ideologic, educativ. Prin pregătirea sa de specialitate, prin nivelul său politic, prin măiestria sa de pedagog, prin atașamentul său față de construcția socialistă și, în genere prin interesul pentru fenomenul uman, profesorul de istorie trebuie să stăpânească și să cuprindă aceste trei aspecte, atât în conținutul lor specific, cât și în legătura lor organică. În măsura în care lecțiile de istorie implicând ideea păcii și prieteniei între popoare se bazează pe conținut științific, expunerea lor la catedră trebuie să fie precisă, logică, gradată, cu înlănțuiri stricte. În același timp, în măsura în care aceste lecții au în ele părți ce se adresează laturilor emotive, expunerea lor trebuie să se întregească cu imagini sugestive, cu exemple colorate și cu căldura personală a convingerii.

În școala nouă, profesorul de istorie se află în centrul unor răspunderi științifice și pedagogice, de care depinde în mod esențial concepția cetățenească a tinerelor generații.

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

*Dat la cules 02.07.1963. Bun de tipar 03.12.1963
Tiraj 1200 + 100 ex. broșate + 50 extrase
+ 50 ex. legate 1/4. Hârtie semivelină de
63 g/m². Format 70 × 100/16. Coti editoriale
43,79. Coti tipar 33,50. A. 4113/63. Indici de
clasificare zecimală: pentru bibliotecile mari
9(R), pentru bibliotecile mici 9(R)*

Tiparul executat sub comanda nr. 3877 la Intreprinderea Poligrafică „Tiparul”, str. Izvor nr. 137, București — R.P.R.

